

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Om stat och kyrka

En sammanställning av remissyttranden

ALLF AB Allmänna Förlaget

Stockholm 1970

Statens offentliga utredningar
1970: 2
Utbildningsdepartementet

Om stat och kyrka

En sammanställning av remissyttrandena över
Svenska kyrkan och staten (SOU 1968: 11)

1968 års beredning om stat och kyrka I
Stockholm 1970

K L Beckmans Tryckerier AB • Stockholm 0109719

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Den 28 juni 1968 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för fortsatt utredning av frågan om den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och svenska kyrkan. Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallade dåvarande departementschefen, statsrådet Palme, ledamoten av riksdagens första kammare, kyrkoadjunkten Per Blomquist, numera biträdande generaldirektören Bertil Bolin, ledamoten av riksdagens första kammare Olle Dahlén, ledamoten av riksdagens andra kammare, ombudsmannen Gunnar Gustafsson, numera ledamoten av riksdagens andra kammare, adjunkten Lena Hjelm-Wallén, ledamoten av riksdagens andra kammare, lantbrukaren Gunnar Larsson och statsrådet Alva Myrdal som sakkunniga. Departementschefen utsåg Myrdal att vara ordförande.

De sakkunniga har antagit benämningen 1968 års beredning om stat och kyrka.

Som sekreterare åt beredningen tillkallades den 10 september 1968 byrådirektören vid statens personalutbildningsnämnd Olof Söderberg. Den 8 juli 1969 tillkallades filosofie kandidaten Folke Öjner som biträdande sekreterare. Att som expert biträda beredningen tillkallades den 20 mars 1969 ledamoten av riksdagens andra kammare, chefredaktören Bertil Zachrisson.

1958 års utredning kyrka-stat överlämnade våren 1968 sitt slutbetänkande (Svenska kyrkan och staten, SOU 1968: 11). Betänkandet har remissbehandlats.

I direktiven för 1968 års beredning om stat och kyrka framhålls bl. a. att det är värdefullt, att arbetet redan från början sker under beaktande av en så aktuell opinion som möjligt. För att kunna ge underlag till en fortsatt debatt har beredningen därför funnit det lämpligt att innehållet i de avgivna yttrandena över kyrka-statutredningens slutbetänkande kommer till allmän kännedom. Beredningen har vidare ansett det nödvändigt att — för att få en grund för sina egna ställningstaganden — systematiskt genomarbeta de synpunkter som kommit fram vid remissbehandlingen. För att tillgodose de i direktiven uttalade önskemålen och för att underlätta vårt eget arbete har vi därför utarbetat en systematiserad sammanställning av remissyttrandena, vilken härmed överlämnas.

Stockholm den 19 december 1969.

Alva Myrdal

Per Blomquist *Bertil Bolin* *Olle Dahlén*

Gunnar Gustafsson *Lena Hjelm-Wallén* *Gunnar Larsson*

Bertil Zachrisson

/Olof Söderberg

Folke Öjner

Innehåll

Förord 11

Del I

Kapitel 1 *Val mellan olika alternativ för den framtida relationen mellan staten och svenska kyrkan* 13

1.1 Fortsatt samband mellan stat och kyrka 18
1.1.1 Opreciserade önskemål 18
1.1.2 A-läge 22

1.2 Fritt läge 43
1.2.1 Opreciserade önskemål 43
1.2.2 B-läge 45
1.2.3 C-läge 47
1.2.4 D-läge 60

1.3 Ej uttryckligt ställningstagande 60

Kapitel 2 *Religionsfrihetsproblematiken* 73

2.1 Övergripande synpunkter 73
2.1.1 Religionsfrihetsprincipens innebörd 73
2.1.1.1 Allmänna kommentarer 74
2.1.1.2 Religionsfrihetsprincipen grundläggande? 81
Instämmanden 81 — Invändningar 83
2.1.2 Religionsfrihet genomförd år 1951? 83
Instämmanden 84 — Invändningar 86
2.1.3 Religionsfrihet och statskyrkosystem 87
2.1.4 Samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor 92
2.1.5 Religionsfrihet och ekonomi 118
2.1.5.1 Allmänna kommentarer 118
2.1.5.2 Religionsfrihet och statligt ekonomiskt stöd 124
2.1.5.3 Religionsfrihet och skatteutjämningsbidrag 133
2.1.6 Medlemskapsfrågor 134
2.1.6.1 A-läge 135
2.1.6.2 B-, C- och D-läge 147
2.1.6.3 Utträde och uteslutning 151
2.1.6.4 Övergångsproblem 152

2.2 Individens religionsfrihet i samhällslivet . . . 158
2.2.1 Allmänna kommentarer . . . 158
2.2.2 Ej rösträtt men viss skattskyldighet . . . 159
2.2.3 Själavård vid vissa statliga inrättningar m. m. . . . 160
Religiös service bör erbjudas 161 — Icke-religiösa alternativ 162 — Rättegångsgudstjänst, riksdagspredikan, edsavläggelse 162
2.2.4 Konfessionella behörighetsvillkor . . . 162
2.2.5 Individens tillgång till kyrklig service . . . 163
2.2.6 Övriga problem . . . 172

2.3 Trossamfundens religionsfrihet . . . 174
2.3.1 Vissa allmänna frågor . . . 175
2.3.1.1 Allmänna kommentarer . . . 175
2.3.1.2 Religionsfrihet och kyrkosyn . . . 177
2.3.1.3 Kyrkan och demokratin . . . 185
2.3.2 Utan statskyrkosystem . . . 187
2.3.2.1 Trossamfundens rättsliga ställning . . . 187
2.3.2.2 Övriga problem . . . 188
2.3.3 Vid statskyrkosystem . . . 191
2.3.3.1 Statskyrkans psykologiska försteg . . . 191
2.3.3.2 Statens inflytande . . . 192
2.3.3.3 Statskyrkosystem och religiösa inslag i offentliga sammanhang . 194

2.4 Individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör . . . 195
2.4.1 Folkkyrkosynens betydelse . . . 196
2.4.2 Övriga problem . . . 198

2.5 Vissa speciella frågor . . . 200
2.5.1 Kristendomsundervisningen . . . 200
2.5.2 De teologiska fakulteterna (prästutbildningen) . . . 203
2.5.3 Folkbokföringen . . . 206
2.5.4 Äktenskaps ingående m. m. . . . 210
2.5.4.1 Lysningsförfarande . . . 210
2.5.4.2 Vigselplikt . . . 210
Kjellinska förslaget bör genomföras 211 — Andra lösningar 214
2.5.4.3 Obligatoriskt civiläktenskap . . . 217
2.5.4.4 Borgerlig vigsel . . . 219
2.5.4.5 Medling . . . 220
2.5.5 Begravningsväsendet . . . 221
2.5.6 Övriga problem . . . 223

Kapitel 3 *Finansiella och organisatoriska frågor* . . . 224
3.1 Finansiering . . . 224
3.1.1 Allmänna kommentarer . . . 224
3.1.1.1 Utredningsunderlaget m. m. . . . 224
3.1.1.2 Särskilda problem . . . 227
Begreppen skatt och beskattning 228 — Kostnader för folkbokföring och begravningsväsende 228 — Avdragsrätt 229 — Beskattning av trossamfund 229 — Statliga och kommunala bidrag 230

3.1.2 A-läge 230
3.1.2.1 Skattefrågor 230
3.1.2.1.1 Viss skattskyldighet för icke-medlemmar 230
Religionsfrihetsargument 230 — Procenttalet 230 — Om borgerliga uppgifter förs över till borgerliga organ 231 — Om statliga eller kommunala bidrag utgår till församlingarnas borgerliga uppgifter 232
3.1.2.1.2 Full skattskyldighet för juridiska personer 234
Värderingsfrågan 234 — Skattskyldighet bör behållas 235 — Juridiska personer bör bidra till religiös verksamhet 236 — Skattskyldighet bör slopas 236 — Ytterligare utredningar 236
3.1.2.1.3 Skattskyldighet för vissa minderåriga 237
3.1.2.1.4 Stifts- och riksskatt 237
Positiva uttalanden 238 — Negativa uttalanden 238 — Detaljdiskussion 239
3.1.2.1.5 Övriga kommentarer 240
3.1.2.2 Kyrkofondens framtida användning m. m. 240
Utredning om kyrkofonden 240 — Beroendet av skatteutjämningsbidragen 241 — Behovet av kyrkliga samfälligheter 242

3.1.3 B-, C- och D-läge 242
3.1.3.1 Finansiering av en fri kyrka 242
Allmänna synpunkter 244 — D-läget 251 — C-läget 251 — B-läget 258
3.1.3.2 Tänkbara ekonomiska förmåner för en fri kyrka 259
Statlig medverkan vid uttagande av medlemsavgifter 259 — Skattefrihet 259 — Avdragsrätt 262 — Rätt till kyrklig jord 263 — Rätt till kyrkobyggnader m. m. 263 — Statsbidrag till kyrklig verksamhet 263 — Statsbidrag till samhällsnyttig verksamhet 265 — Statsbidrag till underhåll av vissa kyrkor 266
3.1.3.3 Regler för medlemmarnas ekonomiska bidrag till en fri kyrka . 266
3.1.3.4 Den ekonomiska situationen för inomkyrkliga organisationer i ett fritt läge 266

3.2 Organisation 267
3.2.1 A-läge 267
3.2.1.1 Allmänna kommentarer 267
3.2.1.2 Lokalplanet 270
Instämmanden i Thapperska motionen 270 — Avstyrkanden av Thapperska motionen 272 — Övriga kommentarer 275
3.2.1.3 Stiftsplanet 275
Tillstyrkanden av legalisering av stiftsting och stiftsråd 276 — Tveksamhet inför legalisering av stiftsting och stiftsråd 280 — Stiftsindelningen 281 — Nuvarande legala stiftsorganens sammansättning 281

3.2.1.4 Riksplanet 282
3.2.1.4.1 Kyrkomötets lagstiftande befogenheter m. m. 282
Innebörden av nuvarande medverkan 284 — Allmänna synpunkter på nuvarande medbestämmanderätt 284 — Reformer om medbestämmanderätten kvarstår 285 — Reformer om medbestämmanderätten upphävs 289
3.2.1.4.2 Kyrkomötets sammansättning m. m. 293
Allmänna kommentarer 293 — Antalet ledamöter 294 — Lekmannarepresentationen, biskoparnas självskrivenhet, de teologiska fakulteternas representation, biskopsmötets ställning 294 — Sättet att utse lekmannaombud 296 — Tidsintervaller mellan kyrkomötena 296
3.2.1.4.3 Centralstyrelse för kyrkan 296
Uttryckliga tillstyrkanden 297 — Avstyrkanden 297 — Val mellan statlig och kyrklig centralstyrelse 297 — Organisation, arbetsuppgifter 299
3.2.1.5 Frågor rörande den kyrkliga egendomen 305
3.2.2 1968 års kyrkomöte om kyrkligt reformprogram och förhandlingsduglig kyrkoorganisation 307
Uttryckliga instämmanden 307 — Övriga instämmanden 313 — Tveksamhet 314
3.2.3 B-, C- och D-läge 314
3.2.3.1 Allmänna kommentarer 314
Inledande synpunkter 315 — Statlig reglering av en fri kyrka 317 — Stadgarnas innehåll 318
3.2.3.2 Den särskilda D-lägesförutsättningen 320
3.2.3.3 C-läget 325
Den särskilda C-lägesförutsättningen 326 — Organsationsfrågor, statlig reglering m. m. 338
3.2.3.4 B-läget 338
3.2.3.4.1 Den särskilda B-lägesförutsättningen 339
Formen för statlig medverkan 341 — Positiv inställning till statlig medverkan som omfattar såväl debitering och uppbörd som indrivning av medlemsavgifter 346 — Negativ inställning till d:o 350 — Kommentarer utan ställningstagande till d:o 356 — Andra samfund och organisationer 358
3.2.3.4.2 Organisationsfrågor, statlig reglering m. m. 361
3.2.4 Fri kyrka utan medlemmar 361

Kapitel 4 *Vissa frågor vid övergång till en fri kyrka* 366

4.1 Den kyrkliga ekonomin 367

4.2 De kyrkliga befattningshavarna 369
Anställningsförhållanden 369 — Utbildningsfrågor 374

4.3 Fastställande av konstitution för en fri kyrka 375

Del II

Kapitel 5 *Historik* 379

Kapitel 6 *Svenska kyrkan i dagens läge* 383

Kapitel 7 *Kyrka-statrelationen i vissa andra länder* 385

Kapitel 8 *Möjligheter och metoder för en sociologisk undersökning rörande religionens betydelse som samhällsfaktor* 386
8.1 Undersökningens betydelse för kyrka-statfrågans lösning 386
8.2 Allmänna kommentarer kring betydelsen av en undersökning 388

Kapitel 9 *Kristendomsundervisningen* 390
9.1 Religionsundervisningen och kyrka-statrelationen 390
9.2 Skolans religionsundervisning 391
9.3 Samfundens religionsundervisning 393
Behovet av konfessionell undervisning 393 — Stöd till samfundens undervisning 396

Kapitel 10 *De teologiska fakulteterna* 400
10.1 Kyrka-statrelationens betydelse för de teologiska fakulteternas organisation och arbetsuppgifter 400
Organisaton 400 — Teologisk forskning 401 — Utbildning av kristendomslärare 403
10.2 De teologiska fakulteterna och svenska kyrkan 403
Förbindelsen bör upphöra 404 — Kompetens för teologisk lärartjänst 404 — Representation i kyrkomöte och domkapitel 404

Kapitel 11 *Folkbokföringen* 406
11.1 Folkbokföringssystemet och kyrka-statrelationen 406
11.2 Överföring till borgerlig myndighet 407
11.2.1 Instämmanden 408
Klara ställningstaganden för en förändring 408 — Sympatier för en förändring 410
11.2.2 Invändningar 410
Klara ställningstaganden mot en förändring 411 — Sympatier för nuvarande ordning 412
11.2.3 Kommentarer utan ställningstagande 413
11.3 Särskilda problem 416
Finansiering 416 — Rationalisering 417 — Utbyte av uppgifter mellan kyrkliga och borgerliga organ samt registrering av samfundstillhörighet 417 — Invandrarkyrkornas problem 417 — Vilket borgerligt organ bör överta folkbokföringen? 423 — Namngivning vid dop 424 — Besvärsförfarandet i kyrkobokföringsfrågor 424

Kapitel 12 *Äktenskaps ingående m. m.* 426
12.1 Kyrka-statrelationen och formen för äktenskaps ingående 426
12.2 Lysning 427
12.3 Vigsel 428
12.3.1 Obligatoriskt civiläktenskap 428
Instämmanden 428 — Invändningar 431 — Kommentarer utan ställningstagande 433
12.3.2 Samfunds rätt att viga icke-medlemmar 434
12.4 Medling 434

Kapitel 13 *Begravningsväsendet* 437
13.1 Huvudmannaskapet och kyrka-statrelationen 437
13.2 Överföring till borgerlig huvudman 438
13.2.1 Avgränsning av problemet 439
13.2.2 Ställningstaganden 439
Borgerligt huvudmannaskap 440 — Kyrkligt huvudmannaskap 443 — Lösning från enbart praktiska utgångspunkter 444
13.2.3 Kommentarer utan ställningstagande 447
13.3 Särskilda problem 449
13.3.1 Invigning, symboler och ceremonier 449
Invigning slopas vid borgerligt huvudmannaskap 450 — Invigning behålles vid borgerligt huvudmannaskap 450 — Icke invigda begravningsplatser 451 — Symboler och ceremonier 451
13.3.2 De egentliga kyrkogårdarna 452
13.3.3 Ekonomiska problem 452
Kostnaderna för begravningsväsendet 452 — Ersättning till församlingen för överförd begravningsplats 453
13.3.4 Uppsikt över begravningsväsendet 453
13.3.5 Praktiska problem vid borgerlig begravning 455

Kapitel 14 *Vissa övriga frågor* 457
14.1 Samhällets ansvar för kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader 457
14.1.1 Allmänna kommentarer 457
14.1.2 Statlig uppsikt 459
14.1.3 Ekonomiska bidrag från stat och/eller kommun 466
14.2 Kyrkobyggnaders karaktär av samlingslokaler och möjligheter att erhålla bidrag från stat och/eller kommun 470
14.3 Kyrkomusik 470
14.4 Folkomröstning m. m. 471

Förord

Betänkandet Svenska kyrkan och staten (SOU 1968:11) sändes våren 1968 ut på remiss till ett hundratal myndigheter och organisationer. Till remissen fogades en PM, i vilken bl. a. framhölls.

Med tanke på omfattningen av och det skiftande innehållet i de betänkanden som avgetts av 1958 års utredning kyrka-stat är det angeläget att vissa enhetliga principer tillämpas av remissinstanserna. Avsikten härmed är såväl att underlätta avgivandet av remissyttrandena som att göra dessa mer ändamålsenliga under det fortsatta arbetet med ärendet.

I. I de fall då en remissinstans berör flera ämnesområden bör en enhetlig disposition följas. Slutbetänkandets uppställning är en lämplig modell. Rubriker och underrubriker bör överensstämma med detta betänkande. De tidigare avgivna delbetänkandena synes i stort sett kunna fogas in i ett remissvar, som till sin disposition är knutet till slutbetänkandet. Det bör hänvisas till de avsnitt i resp. betänkande som kommenteras.

II. Inom den närmaste tiden kommer att tillsättas en parlamentarisk utredning för att ta ställning i huvudfrågan. Remissinstanserna kommer att få tillfälle att yttra sig över denna utrednings förslag men är givetvis oförhindrade att redan i detta sammanhang anlägga synpunkter på huvudfrågan.

Yttrandena bör i första hand koncentreras kring frågor, som kommit att framstå som särskilt centrala vad gäller det övergripande ställningstagandet. Här kan nämnas religionsfrihetsprincipen, frågan om statens neutralitet, problemet om »kyrklig service» för dem som vid en eventuell skilsmässa kan tänkas ha mindre fast kontakt med en fri kyrka eller med de redan existerande frikyrkosamfunden samt finansieringsfrågan.

Vissa frågor såsom folkbokföringen, de teologiska fakulteterna och religionsundervisningen i skolan är oberoende av huvudfrågan och behöver i och för sig inte belysas i detta sammanhang.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, kammarkollegiet, statskontoret, kammarrätten, riksskattenämnden, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, riksrevisionsverket, riksantikvarieämbetet, samtliga länsstyrelser och domkapitel, stiftsnämnderna i Uppsala, Linköping, Västerås, Lund, Göteborg och Härnösand, svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete, samtliga stiftsråd, Sveriges kyrkliga studieförbund, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Frikyrkliga ungdomsrådet, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Frälsningsarmén, Katolska biskopsämbetet, Mosaiska församlingen i Stockholm, Frikyrkliga studieförbundet, Förbundet för religionsfrihet, Svenska kommunförbun-

det, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Centerns kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Högerns ungdomsförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige samt Kyrkliga kvinnorådet (jfr tablå 1.1 s. 14). Förbundet för kristen enhet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare har också givit in yttranden. Ett antal församlingar och enskilda personer har kommit in med skrivelser.

Som framgår av tablå 1.2 (s. 17) kan remissinstanserna indelas i två huvudgrupper. Den ena gruppen består av organ med anknytning till svenska kyrkan och den andra av organ utan sådan anknytning. Som allmän tendens gäller att yttrandena från den förstnämnda gruppen är betydligt mer omfattande än övriga yttranden. Vidare innehåller denna grupp ett stort antal yttranden som delvis utformats som kommentarer till besluten vid 1968 års kyrkomöte om ett kyrkligt reformprogram samt om en förhandlingsduglig kyrkoorganisation (mot 1968: 17 och 18, SäU 1, kskr 31). Dessa synpunkter redovisas som ett särskilt avsnitt i kapitel 3.

De flesta organ med anknytning till svenska kyrkan har uttryckt klara preferenser vad gäller det övergripande ställningstagandet. Detta är däremot vanligen inte fallet med övriga remissinstanser. Ett tiotal instanser har helt avstått från att yttra sig över betänkandet.

Föreliggande sammanställning har utformats som en systematiserad citatsamling. Härigenom tar remissinstansernas kommentarer väsentligt olika utrymme i anspråk, något som inte får tolkas som ett uttryck för den vikt beredningen kommer att fästa vid de olika synpunkterna. Inte heller den valda systematiken — exempelvis användningen av termerna A-, B-, C- och D-läget — innebär bindningar inför de fortsatta övervägandena och ställningstagandena. Syftet har i stället varit att presentera en såväl översiktlig som rättvisande bild av remissinstansernas inställning till princip- och delfrågor och de argument som därvid kommit till användning. Mot denna bakgrund önskar beredningen understryka att sammanställningen *inte* gör anspråk på att vara en avspegling av det allmänna opinionsläget i kyrka-statfrågan.

Kyrka-statutredningens slutbetänkande utgörs väsentligen av sammanfattande analyser på grundval av de 10 delbetänkanden som avgavs åren 1963—1967. Sammanställningen av remissyttrandena följer i stort sett slutbetänkandets uppläggning och innehåller hänvisningar till detta. Eftersom vissa remissinstanser valt att delvis kommentera utredningens delbetänkanden har emellertid referat av dessa betänkanden vid behov arbetats in i framställningen. — Yttrandena redovisas i stort sett i den ordning remissinstanserna tagits upp på remisslistan. I den mån stiftsråd fört fram samma synpunkter som resp. domkapitel har endast yttrandet från domkapitlet citerats. För sammanhangets skull förekommer stundom upprepningar av samma citat.

Beredningens framställning har delats upp i två huvuddelar. Del I utgörs av en redovisning av vissa övergripande synpunkter på kyrka-statproblematiken. I del II redogörs för övriga kommentarer.

I

1 Val mellan olika alternativ för den framtida relationen mellan staten och svenska kyrkan

Kyrka-statutredningen sammanfattar i slutbetänkandets kap. 14 en del synpunkter som kan vara av betydelse då ställning ska tas till hur den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och svenska kyrkan bör vara utformad. Inledningsvis redogörs för aktuella tendenser av betydelse för kyrka-statrelationen, varvid utredningen bl. a. uppmärksammar politiska uttalanden av programmatisk natur om kyrka och religion samt förändringar i svenska kyrkans ställning i samhällslivet. Därefter jämförs de lägen utredningen uppställt med den faktiska kyrka-statrelationen i några andra länder. Betydelsen för kyrka-statrelationen av principerna om religionsfrihet och demokrati diskuteras utförligt. Vidare granskar utredningen olika ekonomiska grundvalar för kyrkans fortsatta verksamhet. Slutligen framhålls en del allmänna synpunkter på frågan om statligt ansvar för den religiösa utvecklingen. (SOU 1968:11 s. 223—247.)

I utbildningsdepartementets PM 10.4. 1968 om utformningen av remissyttranden över kyrka-statutredningens slutbetänkande framhölls bl. a.

Inom den närmaste tiden kommer att tillsättas en parlamentarisk utredning för att ta ställning i huvudfrågan. Remissinstanserna kommer att få tillfälle att yttra sig över denna utrednings förslag men är givetvis oförhindrade att redan i detta sammanhang anlägga synpunkter på huvudfrågan.

De fyra s. k. lägen som utredningen arbetade med har av utredningen sammanfattningsvis definierats enligt följande.

För *A-läget* har utredningen upptagit reformer som ej ändrar grunderna för relationen mellan staten och kyrkan. Det förutsättes att i detta läge ett nära samarbete alltjämt förekommer mellan stat och kyrka. Detta innebär bl. a. att kyrkans religiösa verksamhet skall regleras på likartat sätt som nu sker samt att beskattningsrätten skall bestå och tillgången till kyrklig jord lämnas orubbad. Viss gemenskap mellan borgerliga och kyrkliga organ förutsättes alltjämt förekomma, särskilt på riksplanet. De reformer som i detta läge aktualiseras, inriktas emellertid i betydande utsträckning på organen.

I *D-läget* har utredningen förutsatt att kyrkan skall vara fri såväl i organisatoriskt avseende som eljest, utan beskattningsrätt och utan tillgång till den kyrkliga jorden; kyrkobyggnaderna med tomter förutsättes

dock kvarstå i kyrklig disposition. I ett sådant läge har spörsmålen om frihet för kyrkan och om likställighet mellan olika livsåskådningar kunnat renodlas. Detsamma gäller religionsfrihetsproblemen. Hänsyn har här icke behövt tagas till de speciella spörsmål om kompetens och kontroll m. m. som uppkommer då någon form av särskilt statligt stöd föreligger.

I *B- och C-lägena* förutsättes kyrkan i princip vara i organisatoriskt hänseende friställd från staten. Lägena skiljer sig till en början från varandra när det gäller ekonomiska förhållanden. Detta kan emellertid få konsekvenser för andra områden, såsom statlig uppsikt och kontroll. I B-läget förutsättes kyrkan bibehålla någon form av beskattningsrätt eller i varje fall en förenklad form för uppbörd av medlemsavgifter genom statliga organ. Vidare förutsättes kyrkan ha kvar rätten till kyrklig jord och övrig kyrklig egendom. För C-läget utgår utredningen från att kyrkan liksom i B-läget har kvar rätten till den kyrkliga egendomen. Däremot förutsättes här, i motsats till vad som gäller i B-läget, att statlig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter icke kvarstår. Vid sidan av den närmare utformningen av de ekonomiska förhållanden, som är lägenas utgångspunkter, har undersökningen av olika konsekvenser därav varit en viktig uppgift för utredningen.

Utredningen är medveten om att med andra utgångspunkter, exempelvis om man utgår från kyrkosynen eller religionsfriheten, anledning kan finnas att räkna med att andra förutsättningar än de nu angivna kan ifrågakomma för gestaltningen av relationen kyrka-stat. Beaktande av olika aspekter kan vidare föranleda alternativ där för lösningen på visst område en aspekt får dominera medan annan aspekt blir avgörande inom ett annat område. (SOU 1968:11 s. 22.)

När remissinstanserna diskuterat dessa olika lägen har man emellertid ofta definierat dem på ett annorlunda sätt men samtidigt använt utredningens bokstavsbeteckningar. Det förekommer exempelvis att man säger sig förorda ett C-läge där staten medverkar vid debitering och uppbörd men ej indrivning av kyrkans medlemsavgifter. Enligt utredningens i det föregående återgivna definition skulle ett sådant system emellertid karakteriseras som B-läge. — Möjligheterna att ge en översiktlig och samtidigt rättvisande bild av remissinstansernas ställningstaganden i lägesfrågan har härigenom försvårats.

Utgångspunkt för den följande redogörelsen har varit varje remissinstans egen beteckning på sitt ställningstagande. Dessa sammanfattas i tablåerna 1.1 och 1.2.

Tablå 1.1. Yttranden över SOU 1968:11. Ställningstaganden i lägesfrågan

	Fortsatt samband			Fritt läge					
Remissinstans	Oprec.[1]	A-läge, allm.[2]	A-läge, med reformer[3]	Oprec.[1]	B-läge	C-läge	D-läge	Tar inte uttryckligen ställning	Yttrar sig ej
Svea hovrätt								×	
Hovrätten för västra Sverige								×	
Justitiekanslern								×	
Kammarkollegiet								×	
Statskontoret								×	
Kammarrätten								×	
Riksskattenämnden								×	
Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden								×	
Riksrevisionsverket								×	

Remissinstans	Fortsatt samband			Fritt läge					
	Oprec.[1]	A-läge, allm.[2]	A-läge, med reformer[3]	Oprec.[1]	B-läge	C-läge	D-läge	Tar inte uttryckligen ställning	Yttrar sig ej
Riksantikvarieämbetet								×	
Länsstyrelsen i Stockholms län								×	
Länsstyrelsen i Uppsala län								×	
Länsstyrelsen i Södermanlands län								×	
Länsstyrelsen i Östergötlands län		×							
Länsstyrelsen i Jönköpings län			×						
Länsstyrelsen i Kronobergs län						×			
Länsstyrelsen i Kalmar län								×	
Länsstyrelsen i Gotlands län								×	
Länsstyrelsen i Blekinge län		×							
Länsstyrelsen i Kristianstads län								×	
Länsstyrelsen i Malmöhus län								×	
Länsstyrelsen i Hallands län								×	
Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län		×							
Länsstyrelsen i Älvsborgs län								×	
Länsstyrelsen i Skaraborgs län								×	
Länsstyrelsen i Värmlands län						×			
Länsstyrelsen i Örebro län								×	
Länsstyrelsen i Västmanlands län		×							
Länsstyrelsen i Kopparbergs län								×	
Länsstyrelsen i Gävleborgs län								×	
Länsstyrelsen i Västernorrlands län		×							
Länsstyrelsen i Jämtlands län								×	
Länsstyrelsen i Västerbottens län								×	
Länsstyrelsen i Norrbottens län								×	
Domkapitlet i Uppsala (res)			×						
Domkapitlet i Linköping (res)					×				
Domkapitlet i Skara								×	
Domkapitlet i Strängnäs								×	
Domkapitlet i Västerås (res)			×[4]						
Domkapitlet i Växjö (res)	×								
Domkapitlet i Lund								×	
Domkapitlet i Göteborg			×						
Domkapitlet i Karlstad (res)			×						
Domkapitlet i Härnösand			×						
Domkapitlet i Luleå								×	
Domkapitlet i Visby (res)		×							
Domkapitlet i Stockholm (res)								×	
Stiftsnämnden i Uppsala			×						
Stiftsnämnden i Linköping					×				
Stiftsnämnden i Västerås			×						
Stiftsnämnden i Lund								×	
Stiftsnämnden i Göteborg								×	
Stiftsnämnden i Härnösand			×						
Svenska kyrkans centralråd (res)			×						
Stiftsrådet i Uppsala								×	

Remissinstans	Fortsatt samband			Fritt läge					
	Oprec.[1]	A-läge, allm.[2]	A-läge, med reformer[3]	Oprec.[1]	B-läge	C-läge	D-läge	Tar inte uttryckligen ställning	Yttrar sig ej
Stiftsrådet i Linköping								×	
Stiftsrådet i Skara								×	
Stiftsrådet i Strängnäs								×	
Stiftsrådet i Västerås			×						
Stiftsrådet i Växjö	×								
Stiftsrådet i Lund	×								
Stiftsrådet i Göteborg			×						
Stiftsrådet i Karlstad			×						
Stiftsrådet i Härnösand			×						
Stiftsrådet i Luleå			×						
Stiftsrådet i Visby								×	
Stiftsrådet i Stockholm (res)			×						
Sveriges kyrkliga studieförbund								×	
Svenska kyrkans lekmannaförbund			×[4]						
Riksförbundet Kyrkans ungdom				×					
Frikyrkliga ungdomsrådet						×			
Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund			×						
Svenska prästförbundet								×	
Kyrkomusikernas riksförbund			×[4]						
Sveriges frikyrkoråd						×			
Evangeliska fosterlands-stiftelsen						×			
Filadelfiaförsamlingen i Stockholm									×
Frälsningsarmén			×						
Katolska biskopsämbetet								×	
Mosaiska församlingen i Stockholm								×	
Mosaiska församlingen i Malmö									×
Frikyrkliga studieförbundet						×			
Förbundet för religionsfrihet						×			
Svenska kommunförbundet								×	
Svenska landstingsförbundet									×
Sveriges kommunaltjänstemannaförbund								×	
LO									×
SACO									×
TCO									×
SR									×
Arbetarnas bildningsförbund									×
Studieförbundet vuxenskolan									×
Studieförbundet medborgarskolan									×
Moderata samlingspartiets kvinnoförbund								×	
Folkpartiets kvinnoförbund								×	
Centerns kvinnoförbund				×					
Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund						×			
Sveriges kristna socialdemokraters förbund								×	

Remissinstans	Fortsatt samband: Oprec.[1]	A-läge, allm.[2]	A-läge, med reformer[3]	Fritt läge: Oprec.[1]	B-läge	C-läge	D-läge	Tar inte uttryckligen ställning	Yttrar sig ej
Högerns ungdomsförbund						×			
Folkpartiets ungdomsförbund				×					
Centerns ungdomsförbund									×
Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund							×		
Kristna studentrörelsen i Sverige						×			
Kyrkliga kvinnorådet	×								
Förbundet för kristen enhet						×			
Föreningen Sveriges kyrkokamrerare			×[4]						

(res) anger att skiljaktiga meningar redovisats
[1] Opreciserade önskemål
[2] Allmän tillstyrkan
[3] Under uttrycklig förutsättning att reformer genomförs enligt 1968 års kyrkomötes önskemål
[4] Kyrkomötets beslut åberopas inte men i huvudsak samma önskemål förs fram

Tablå 1.2. Yttranden över SOU 1968:11. Sammanfattning av ställningstaganden i lägesfrågan

Ställningstagande	Antal yttranden: Organ med anknytn. till svenska kyrkan m. m.[1]	Övriga	Summa
För fortsatt samband mellan stat och kyrka:			
Opreciserade önskemål	4	0	4
För A-läge	20	7	27
Summa	24	7	31
För ett fritt läge			
Opreciserade önskemål	1	2	3
För B-läge	2	0	2
För C-läge	1	10	11
För D-läge	0	1	1
Summa	4	13	17
Ej uttryckligt ställningstagande	14	33	47
Avstår från yttrande över SOU 1968:11	0	11	11
Summa	42	64	106

Av tablåerna framgår att av 95 remissinstanser har 31 uttalat sig för fortsatt samband mellan stat och kyrka. Dessa utgörs till övervägande delen av organ med anknytning till svenska kyrkan m. m. Av de 17 remissinstanser som stöder tanken på ett fritt läge står 13 utanför gruppen organ med anknytning till svenska kyrkan m. m. 47 remissinstanser tar inte uttryckligen ställning. Ett tjugotal av dessa yttranden innehåller dock synpunkter på frågan om val mellan olika alternativ.

Som stöd för sina ställningstaganden anför remissinstanserna vanligen vissa

[1] Domkapitel, stiftsnämnder, svenska kyrkans centralråd, stiftsråd, Sveriges kyrkliga studieförbund, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Kyrkliga kvinnorådet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

allmänna eller sammanfattande synpunkter. Stundom har dessa utformats som kommentarer till utredningens kap. 14 i slutbetänkandet. Den följande redovisningen har disponerats med utgångspunkt från dessa ställningstaganden i lägesfrågan. Ibland förekommer i yttrandena skiljaktiga meningar. Dessa redovisas i anslutning till vederbörande remissinstans.

1.1 *Fortsatt samband mellan stat och kyrka*

Uttalandena till förmån för ett fortsatt samband mellan stat och kyrka kan delas in i två huvudgrupper. Fyra remissinstanser för sålunda fram *opreciserade önskemål* om ett fortsatt samband, medan 27 yttranden innehåller förord för ett fortsatt samband, utformat *enligt principerna för ett A-läge.*

1.1.1 Opreciserade önskemål

Opreciserade önskemål om ett fortsatt samband anges av domkapitlet i Växjö, stiftsråden i Växjö och Lund samt Kyrkliga kvinnorådet.

Domkapitlet i Växjö finner det i nuvarande läge

vara riktigast att utan detaljgranskning begränsa sig till att anlägga vissa allmänna principiella synpunkter.

Det är naturligt, att domkapitlet härvid utgår från vår kyrkas karaktär av evangelisk-luthersk folkkyrka, en *bekännelsekyrka* med fast kontur men samtidigt en kyrka, som icke är eller vill vara *bekännarekyrka* i den meningen, att hon skulle kräva tro som villkor för kyrkotillhörighet.

Grundläggande förutsättningar för att kyrkan skall kunna arbeta vidare i enlighet med denna sin kallelse är, dels att hennes möjlighet att i *frihet* oförkränkt förkunna Guds nåds evangelium enligt Ordet och bekännelseskrifterna befästes, dels att hon får nödvändiga resurser att förbli en *öppen* kyrka, som i själva sin organisation ger uttryck för nådens gränslöshet och tar ansvar för det svenska folket som totalitet, vårdande sig icke minst om den eljest hemlösa stora skaran av religiöst »anonyma».

För att garantera kyrkans *frihet,* så långt detta kan garanteras med yttre säkringar, synes det nödvändigt, att hennes förhållande till staten reformeras enligt de riktlinjer, som skisserats av 1968 års allmänna kyrkomöte, så att bl. a. kyrkomötets befogenheter vidgas, de organ, som framvuxit på stiftsplanet legaliseras och en demokratiskt vald kyrklig riksstyrelse skapas. Dessa reformplaner böra utan dröjsmål i detalj utformas. Kyrkan torde under en avgränsad och noggrant reglerad samverkan med staten ha större möjligheter att bevara sin andliga frihet än om hon såsom s. k. fri droges in i oreglerat beroende av olika ekonomiska och politiska makter eller av tillfälliga lokala påtryckningsgrupper.

När det gäller kyrkans *öppenhet,* själva hennes folkkyrkokaraktär, baserad på barndopets förkunnelse av Guds förekommande nåd, synes det bevarade sambandet med staten vara visserligen icke oundgängligt men likväl av betydande värde. Själva denna organisationsform ger henne många kontaktytor, som hon eljest skulle sakna. Värdet av den territoriala indelning, som inrutar vårt land, så att socken sluter sig till socken under betonat ansvar för varje församlings kyrkoråd och präster att taga ansvar själavårdande och diakonalt för alla församlingsbor, må icke underskattas. En lösning, som tvingade folkkyrkan att av ekonomiska skäl uppge glesbygdernas andliga vård vore förödande.

Med stöd av vad som här anförts och under hänvisning till bifogade på domkapitlets uppdrag verkställda detaljgranskningar ... förordar alltså domkapitlet att kyrkomötets reformprogram genomföres och att därefter nya former sökas för att bevara ett samband mellan kyrka och stat.

Att detta domkapitlets yttrande företräder en allmän opinion inom stiftets församlingar framgår av att analoga synpunkter framförts vid extra stiftsting med valda ombud för stiftets alla kontrakt.

Här förordad lösning synes domkapitlet helt förenlig med religionsfrihetens grundsatser. Dock kräver denna frihet, att alla som utträtt ur kyrkan befrias helt från varje kyrkoavgift. Domkapitlet stöder en sådan reform oavsett om folkbokföring och kyrkogårdsadministration bevaras som församlingsuppgifter eller överföras till det kommunala planet. Domkapitlet önskar också understryka det angelägna i att former sökas för likvärdigt stöd från statens sida till andra trossamfund i vårt land.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamoten Danell* anmält *skiljaktig mening.*

Ett uttalande från kyrkans sida beträffande förhållandet till staten kan motiveras på olika sätt. Frågan har många olika aspekter. Den kan ses ur ekonomisk, ur juridisk, teologisk eller moralisk synpunkt. Det riktiga torde vara en rätt avvägning mellan samtliga dessa betraktelsesätt. Bakom alla överväganden måste ligga såsom en sammanhållande synpunkt frågan hur kyrkan bäst kan fullgöra sin uppgift bland människorna att förkunna evangeliet och fostra det uppväxande släktet i den kristna tron.

Det gäller att å ena sidan inte av konservativa bekvämlighetsskäl till nästan varje pris söka bevara det nu rådande förhållandet mellan kyrka och stat och å andra sidan icke heller av överdriven reformiver söka genomdriva en ändring bara för förändringens egen skull.

Man bör även inom kyrkan icke låta påverka sig av yrkanden och motiveringar utifrån utan att noga pröva deras hållbarhet. Att den s. k. kulturradikala falangen i allmänhet yrkar på statens och kyrkans skilsmässa bör inte driva någon att därför försvara status quo, ej heller skrämma någon att ivra på kyrkans skiljande från staten för att synas vara modern.

Den *ekonomiska bedömningen* är viktig men den får ej göras till huvudfrågan, såsom uppenbarligen ofta sker från det håll där man är ivrig förespråkare för A-läget i mer eller mindre modifierad form. Man utmålar nämligen i dessa kretsar ofta de ekonomiska följderna av ett genomfört C-läge, d. v. s. kyrkans skiljande från staten i skrämmande mörka färger, varvid man särskilt drar fram de små glesbygdsförsamlingarnas förmodade öde såsom varnande exempel.

Det är omöjligt att i förväg bedöma följderna av kyrkans skiljande från staten beträffande medlemsantalet och den därav beroende ekonomiska bakgrunden. Men även om man vore alldeles viss om att en sådan reform skulle medföra ett stort antal utträden ur kyrkan, måste det anses vara kyrkan ovärdigt att av sådana skäl motsätta sig en skilsmässa, därest den ur väsentligare synpunkter befinnes motiverad. Överhuvudtaget har det skadat kyrkans anseende bland allmänheten, att den ekonomiska synpunkten i så hög grad fått dominera argumenteringen för A-läget. Utomstående måste — inte utan orsak — få det intrycket, att en tryggad ekonomi är det väsentligaste för kyrkans representanter.

Visserligen motiveras denna ekonomiska bedömning med väsentligare skäl, såsom kyrkans möjligheter att förkunna evangeliet för hela folket. Därtill kan emellertid genmälas, att kyrkan för närvarande med sin synnerligen gynnsamma ekonomiska ställning icke i sin utsträckning förmått och förmår fostra vare sig unga eller gamla i den kristna tron.

Det är visserligen sant, att 98 % av landets befolkning nominellt tillhör kyrkan och såsom skattebetalare finansierar hennes verksamhet. Men alla vet, att endast en liten procent av dessa verkligen lever med i kyrkans liv såsom aktiva troende medlemmar. För de allra flesta är kyrkan ett religiöst service-institut, som åt skattebetalarna kostnadsfritt meddelar olika tjänster, såsom dop, konfirmation, vigsel och jordfästning, allt utan några som helst förpliktelser för mottagarna för övrigt. Det

är klart, att om denna verksamhet är kyrkans egentliga uppgift bland folket i vårt land, så är status quo eller A-läget väl motiverat. Men om man ser som kyrkans egentliga uppgift att inte bara förkunna evangeliet ut i det blå utan verkligen göra människor till Jesu lärjungar, så torde det nuvarande systemet snarare vara ett hinder än en hjälp för att nå detta syfte, eftersom det invaggar människor i den föreställningen att kyrkotillhörighet och kristendom inte är något mera än denna punktuella och till intet förpliktande kontakt med kyrkan.

Ur *moralisk synpunkt* kan man även med skäl ifrågasätta, om det är rimligt, att en liten minoritet, som aktivt deltar i kyrkans gudstjänstliv och verksamhet, skall i utövningen av denna livsform ekonomiskt underhållas av en i kristliga ting indifferent allmänhet. Man kan på visst sätt förstå det resonemang, som framförs även från visst kyrkligt håll, att de som betalar också har rättighet att bestämma över medlens användning, vare sig de omfattar den kristna tron eller inte. Om avkristningen kommer att fortsätta i samma takt som hittills — och inga tecken tyder på att strömmen håller på att vändas — så får man räkna med att en alltmer kristendomsfrämmande medlemsstock i kyrkan kommer att påverka även det innersta i kyrkans liv, gudstjänstliv och förkunnelse. Man kan även räkna med den möjligheten, att en fortskridande avkristning kommer att medföra en ökning av antalet utträden ur kyrkan, oberoende av om hon bibehåller eller förändrar sitt nuvarande förhållande till staten.

Ur *juridisk synpunkt* torde man kunna göra gällande att kyrkan måste betala ekonomiska fördelar från statens sida med att medge åt staten ett större eller mindre inflytande över hennes verksamhet. Det är även betecknande för alla förespråkare för A-läget, att de utgår ifrån att staten skall behålla en stor del och därtill det väsentligaste av sitt inflytande över kyrkans organisation, såsom först och främst lagstiftningen, där rentav en skärpning synes vara avsedd, vidare beträffande utnämningen av innehavarna av de högsta ämbetena, i första hand biskoparna.

Även om en demokratisering av kyrkans organisation skulle genomföras genom utbyggnad av stiftstingsorganisationen över hela landet med befogenhet att utse stiftsstyrelse, kyrkomöte och eventuellt även en riksstyrelse, så kan man i realiteten härigenom befara ett ökat statsinflytande över kyrkan på såväl riks- som stiftsplan.

Detta förhållande måste få även teologiska och religiösa konsekvenser för kyrkans liv.

Den som har lagstiftningsrätten har även grepp över hela den kyrkliga organisationen och verksamheten, inte bara rent tekniskt, formellt utan även reellt, innehållsligt. Den som har utnämningsrätten till kyrkans högsta ämbeten, framför allt biskopsämbetet, har i själva verket kyrkans högsta läroämbete i sin hand och kan därigenom i stor utsträckning reglera och leda den läromässiga utvecklingen i kyrkan. Om det ideala tillstånd vore rådande i verkligheten, vilket regeringsformens stadgande att Konungen skall vara av den rena evangeliska läran synes förutsätta, så betecknade den kungliga utnämningsrätten en garanti för att kyrkan skulle förbli vid den kristendomsuppfattning hennes bekännelseskrifter företräder. Såsom förhållandena nu är med en religiöst neutral eller indifferent statsmakt innebär det snarare ett hinder för bekännelsetroheten inom kyrkan att lagstiftningen och utnämningsrätten till det högsta läroämbetet ligger i regeringens händer. Man kan inte begära eller förvänta av en sekulariserad statsmakt att den inte vid utnämningen till de ledande posterna inom kyrkan låter sina egna kyrkopolitiska, religiösa och eventuellt partipolitiska synpunkter i första hand bli avgörande. Det är högst märkligt, att man på kyrkligt håll så föga inser denna risk.

I debatten om stat och kyrka märker man ofta hos förkämparna för A-läget en övertro på den kyrkliga organisationens betydelse för evangeliets förkunnande över hela landet. Man tycks förbise, att en organisation, som täcker hela riket rent geografiskt ingalunda är någon garanti för att verkli-

gen evangeliet förkunnas för hela folket. Just förbindelsen med och beroendet av en sekulariserad statsmakt kan rentav göra en perfekt organisation till en desto större fara i detta avseende, om nämligen det religiöst-teologiska innehållet förvanskas.

I ett väsentligt uttalande från ett antal kyrkobröder i Stockholm, utsänt till alla kyrkoråd och kyrkofullmäktige, påpekas med rätta några tecken på att statsmakten i vårt land faktiskt i vissa viktiga frågor företräder en ståndpunkt som är oförenlig med kristen tro och kristen moral. Det gäller framför allt dess hållning i sexualetiska frågor. Man kan tänka på den gällande abortlagstiftningen, släpphäntheten mot den pornografiska propagandan och sexualundervisningen i våra skolor. Det är ofattbart, att företrädarna för fortsatt beroende av staten helt tycks bortse från detta oförnekliga faktum.

Kyrkans uppgift i dagens läge är att i ett sekulariserat samhälle med en sekulariserad statsmakt förkunna det oföränderliga evangeliet till människors omvändelse och frälsning. Det synes ofrånkomligt, att en fortsatt förbindelse med staten och ett därmed bibehållet beroende av en sekulariserad statsmakt måste utgöra ett hinder för kyrkan att fullgöra denna sin av Gud givna främsta uppgift. Det betyder mindre, om organisationen inte kan förbli lika perfekt och ekonomien inte lika betryggande, än om kyrkan förlorar sitt egentliga budskap och förfelar sitt egentliga uppdrag från Gud gentemot människorna. Visserligen löser inte kyrkans skiljande från staten alla problem. Även en fri kyrka kan förlora sin rätta målsättning. Men för att kunna fullgöra sin evangelisatoriska, missionerande uppgift i ett allt mer avkristnat folk måste en kyrka vara fri från en avkristnad statsmakt, hon måste stå på egna ben.

En från staten fri kyrka har samma uppdrag som en statsbunden, nämligen att förkunna evangelium för hela folket. Vad hon eventuellt förlorar i fråga om ekonomisk trygghet, för att inte säga överflöd, ifråga om socialt anseende, ifråga om officiella framträdanden på riksplanet, såsom vid riksdagens öppnande, eller på det mera lokala planet, vid rättegångsgudstjänster, skolavslutningar och olika invigningshögtider, kan hon vinna mångdubbelt igen genom en framväxande offervilja och allt starkare solidaritet från sina medlemmars sida, genom en alltmer slagkraftig och effektiv förkunnelse och undervisning.

Ur moralisk synpunkt måste det vara en vinst, om varje skymt av tvångsanslutning och varje tendens att låta den stora allmänheten betala några fås gudstjänstliv bortfaller. Om kyrkan skall upphöra att vara endast ett religiöst service-institut och i stället bli en andlig makt med evangelisatorisk, missionerande kraft i vårt samhälle idag, så måste hon först och främst bli fri från beroende av icke kristna makter, vilket även ur moralisk anständighetssynpunkt kan anses i hög grad motiverat.

Också *stiftsrådet i Växjö* åberopar de synpunkter som hävdats av det i domkapitlets yttrande nämnda stiftstinget.

Förhållandet mellan kyrkan och staten bör främst bedömas från kyrkans egna utgångspunkter. Diskussionen har hittills alltför hårt bundits av kyrka-statutredningens fyra lägen, som dock enligt utredningens egna uttalanden är hypotetiska och närmast fyller en pedagogisk funktion. Det är uppenbart att intet av lägena A, B, C eller D någonsin i renodlad form kommer att genomföras. Hela tiden gäller mellanformer och modifikationer.

Från kyrkans egna utgångspunkter är det två frågor som i första hand kräver ett svar: Hur ser kyrkan själv sin uppgift? Hur skall kyrkan kunna fylla den uppgiften?

Hur ser kyrkan själv sin uppgift?

Svenska kyrkan är som folkkyrka öppen och utåtriktad i alla sina funktioner. Den känner som sin uppgift dels att väcka och stärka troslivet dels att verka diakonalt och socialt och har sålunda sin inriktning på folket som helhet och ser som sin uppgift att nå ut till alla med den gränslösa nådens

budskap. Med en sådan målsättning finner den svenska kyrkan det rätt naturligt att förtroendefullt samarbeta med de administrativa organ, vilka inrättas av och inom det folk som kyrkan är sänd att tjäna. Ett sådant samarbete måste förefalla så mycket mera näraliggande som kyrka och folk i vårt land i stort sett täcker varandra.

Hur skall kyrkan fylla sin uppgift?

Kyrkans tre huvudfunktioner är a) gudstjänsten och vad därmed sammanhänger, b) förkunnelse, undervisning, fostran och själavård, c) den medmänskliga kärlekstjänsten. Dessa funktioner är de religiösa uttrycken för kyrkans väsen och hennes sändning i evangeliets uppdrag till folket som totalitet.

När det gäller genomförandet av kyrkans uppgifter, har på en del punkter ett samarbete ägt rum med statens organ, framför allt i ekonomiskt och juridiskt avseende. Det är angeläget att understryka, att förhållandet mellan den svenska kyrkan och den svenska staten är begränsat till ett sådant »tekniskt» samarbete. Att kyrkan på detta sätt haft förmånen av en viss service från samhällsorganens sida har i och för sig inte någon principiell betydelse för kyrkans väsen eller målsättning. Formerna för samarbetet kan förändras, om detta befinnes ändamålsenligt eller önskvärt. En viss översyn av relationerna mellan kyrkan och staten är helt naturligt nödvändigt med jämna mellanrum.

— — — — — — — — — — — — — —

De synpunkter, som här redovisats rörande förhållandet mellan kyrka och stat, innebär ett förord för ett kyrkligt reformprogram under visst fortsatt samband med staten. Detta svarar bäst mot synen på Svenska kyrkan som en öppen folkkyrka.

Stiftsrådet i Lund

ansluter sig enhälligt till den uppfattningen, att sambandet mellan stat och kyrka bör bevaras. Inom ramen för ett bevarat samband bör emellertid reformer kunna genomföras, som innebär större frihet för kyrkan att bestämma i sina egna inre angelägenheter.

— — — — — — — — — — — — — —

Stiftsrådet vill också betona det intresse kyrkan måste visa »randgrupperna» i vårt folk. Stora grupper av människor känner kyrkan som sitt andliga hem utan att detta kommer till uttryck i aktivt deltagande i kyrkans gudstjänster. De använder sig av kyrkans tjänster vid dop, vigsel m. m. De flesta av dem vill säkert ingen ändring av nuvarande förhållanden. Kyrkan måste också i framtiden ägna stor omsorg åt dessa grupper.

Kyrkliga kvinnorådet, som baserar sina synpunkter på yttranden inhämtade från olika stiftskvinnoråd och -förbund, önskar sammanfattningsvis

att svenska kyrkan skall få förbli en öppen folkkyrka, vilket bäst torde kunna ske genom att någon form av samband med staten bibehålles. Kyrkan måste dock för att fritt kunna utföra sitt uppdrag — att förkunna evangelium — få en självständigare ställning än den hon nu har, med egen kyrkostyrelse och med större självbestämmanderätt såväl ifråga om ekonomi som lagstiftning, vilket torde kunna ske genom vissa revideringar i nuvarande kyrka-statförhållande.

1.1.2 A-läge

Ett fortsatt samband, utformat enligt principerna för *A-läget,* önskar länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Blekinge, Göteborgs och Bohus, Västmanlands samt Västernorrlands län, domkapitlen i Uppsala, Västerås, Göteborg, Karlstad, Härnösand och Visby, stiftsnämnderna i Västerås och Härnösand, svenska kyrkans centralråd, stiftsråden i Västerås, Göteborg, Karlstad, Härnösand, Luleå och Stockholm, Svenska kyrkans

lekmannaförbund, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Kyrkomusikernas riksförbund, Frälsningsarmén samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Stiftsnämnden i Uppsala ansluter sig till domkapitlets i Uppsala yttrande.

Länsstyrelsen i Östergötlands län ser kyrka-statutredningens arbete som

ett värdefullt underlag för en seriös och nyanserad bedömning av de många frågor, som påkallar ett ställningstagande till hur förhållandet mellan svenska kyrkan och staten i framtiden kan tänkas vara gestaltat. Utredningen har sålunda icke haft att taga ställning för eller emot någon viss lösning... Det framstår därför som ett riktigt förfarande att materialet vidare bearbetas av de av chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Olof Palme, tillkallade sakkunniga (bemyndigade av Kungl. Maj:t 28.6.1968) för fortsatt utredning rörande förhållandet mellan staten och svenska kyrkan. Statsrådet Palme har i direktiven bl. a. anbefallt de sakkunniga att i första hand överväga A- och C-lägena. Rörande D-läget, som förutsätter att i stort sett all kyrklig egendom tillföres staten, uttalas i direktiven att ett sådant förfaringssätt rimmar illa med den generositet som staten borde visa kyrkan vid ett upphävande av statskyrkosystemet. Länsstyrelsen instämmer häri och bortser i det följande helt från detta alternativ.

Länsstyrelsens ställningstagande i huvudfrågan får ses mot bakgrunden av det nu föreliggande utredningsmaterialet och kan sålunda bli ett annat om de sakkunniga framlägger nytt underlag, som kan ge anledning till en annan bedömning av den centrala frågan om ett skiljande av kyrkan från staten. Då huvudfrågan är av sådan vikt, finnes skäl för övervägande om icke en rådgivande folkomröstning i denna fråga bör äga rum, en tanke som framförts i den allmänna debatten. Länsstyrelsen kommer i det följande att begränsa sig till huvudfrågan och de därmed sammanhängande spörsmålen som framstått som centrala vid länsstyrelsens ställningstagande.

Under rubriken Principiella synpunkter fortsätter länsstyrelsen.

Vid besvarandet av frågan om kyrkan bäst fungerar tillsammans med staten eller fri från densamma har länsstyrelsen tagit fasta på att det bör finnas starka skäl därest sambandet mellan stat och kyrka skall upphöra. Som utredningen visar finns ingen annan institution i dagens samhälle som är så präglad av den historiska utvecklingen som kyrkan och staten. Förhållandet har ingalunda varit fritt från motsättningar men utvecklingen på religionens område under det demokratiska genombrottet har i jämförelse med länder där en fri kyrka existerar varit lugn. Detsamma kan sägas om samhällsutvecklingen i stort i vårt land i jämförelse med länder där de kyrkliga förhållandena äro annorlunda ordnade. Tolerans, vidsynthet och generositet karakteriserar de religiösa förhållandena i Sverige. Kristen etik och kristna värderingar har satt sina spår i det svenska samhället framförallt inom lagstiftningen. I vårt samhälle i dag finnes icke någon klart uttalad opinion för ett skiljande av kyrka och stat. Så länge det icke finnes något utpräglat motsatsförhållande finnes heller ingen anledning att ändra den nuvarande ordningen mellan stat och kyrka. Samtidigt står det klart att kyrkan skall ges så stor frihet som är möjligt inom ramen för det demokratiska samhället. I dag har svenska kyrkan kontakter med statliga organ samtidigt som den bildar ett trossamfund med särskilt medlemskap. En på sådant sätt konstruerad statskyrka kan enligt länsstyrelsens mening vara väl förenlig med principen om religionsfrihet som kommit till uttryck i 1951 års religionsfrihetslagstiftning. Utredningen har i 5 kap. närmare utvecklat sin syn på hithörande spörsmål. Länsstyrelsen instämmer i utredningens konklusion (sid. 82) att en kyrka sådan som den nuvarande med fri utträdesrätt och med en kyrkoskatt som

endast till huvudsaklig del betalas av medlemmarna icke kan anses otillbörligt inskränka den enskildes religionsfrihet. Att staten icke heller kan vara neutral i livsåskådningsfrågor följer av vad som tidigare sagts om de etiska livsvärderingar som ligger bakom många frågor inom lagstiftningens område. Statens ställningstagande i sådana frågor sammanfaller i de flesta fall med svenska kyrkans men överensstämmer icke alltid med de andra kristna trossamfundens. Länsstyrelsen ansluter sig sålunda till den uppfattning konstitutionsutskottet underströk rörande den framtida relationen kyrka och stat att staten under inga omständigheter kan avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter (sid. 85). Sammanfattningsvis är länsstyrelsens principiella uppfattning den att det nuvarande organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat är lämpligt och i stort sett kan bestå.

Som slutord uttalar länsstyrelsen bl. a.

Då länsstyrelsen förordat utredningens alternativ A är det i övertygelsen om att ett organisatoriskt fortsatt samarbete kyrka och stat idag framstår som lämpligt. Den kritik som riktats mot den nuvarande ordningen kyrka-stat kan enligt länsstyrelsens mening i den mån den bör beaktas tillgodoses inom ramen för A-alternativet. Den fortsatta utredningen kommer säkerligen att lämna svar på denna frågeställning.

Det remitterade utredningskomplexet avser, skriver *länsstyrelsen i Jönköpings län,*

frågor av stor vikt i det svenska samhället, frågor som också har betydelse för sådana olika praktiska förvaltnings-, utbildnings- och kulturområden vid sidan av det direkt kyrkliga, med vilka länsstyrelsen kommer i beröring i sin dagliga verksamhet. Men framför allt har förhållandet stat-kyrka starka principiella aspekter, som särskilt hänför sig till grundsatsen om religionsfrihet, hur den skall tillämpas och förstås i ett samhälle som det svenska. Länsstyrelsen kan inte undgå att komma i viss kontakt också med denna väsentliga del av det aktuella problemkomplexet. Huvudfrågan om de nuvarande banden mellan stat och kyrka i Sverige skall bestå eller upplösas faller emellertid i och för sig utanför länsstyrelsens arbetsområde. Då dessutom utredningen enligt sina direktiv endast haft att samla material och granska detta och inte ta ställning i huvudfrågan, som enligt de ursprungliga planerna numera överlämnats till en parlamentarisk utredning, skulle länsstyrelsen kunnat inskränka sig till att yttra sig över denna insamling och bedömning av materialet, i första hand i den mån detta särskilt berör länsstyrelsens arbetsområde och har betydelse för ställningstagandet. I huvudsak kommer länsstyrelsen också i det följande att göra detta och i stort begränsa sig till de ur länsstyrelsens synpunkt mer väsentliga spörsmålen. Länsstyrelsen har emellertid härutöver ansett sig böra anföra vissa synpunkter även på några organisatoriska frågor av principiell vikt samt på huvudfrågan. Länsstyrelsen har därvid bedömt problemen från allmänna och religionsfrihetssynpunkter och inte utifrån de värden och intressen som kyrkan representerar. Uppenbarligen bör emellertid också dessa tillmätas väsentlig vikt vid avgörandet.

Länsstyrelsen har endast i begränsad utsträckning tagit del av de olika delbetänkandena och inskränker sitt yttrande till slutbetänkandet. I detta synes utredningen på ett föredömligt sätt ha sammanfattat det stora material, den samlat in, och gjort en objektiv bedömning av detta. Utredningen har till ledning för sitt arbete uppställt fyra hypotetiska lägen. Länsstyrelsen vill betona att dessa får betraktas som arbetshypoteser och inte som fyra alternativa slutliga lösningar särskilt som utgångspunkten vid uppställandet av lägena för en fri kyrka främst varit de ekonomiska förhållandena (s. 223). Ifråga om flertalet av de huvudfrågor som behandlats av utredningen, är ställningstagandet oberoende av vilket läge som föredras (s. 22 hn). Valet kan alltså ske utan

avseende vid dessa ställningstaganden i och för sig, vilket inte innebär att de sistnämnda saknar betydelse direkt eller för beslutet i kyrka-statfrågan. En rad avvägningar måste göras. Länsstyrelsen kan inte gå in på alla dessa men ett par i detta sammanhang aktuella problem skall beröras. — I anslutning härtill vill länsstyrelsen understryka vad utredningen anfört (s. 223 n) att skäl kan finnas att komplettera lägena från andra utgångspunkter än de ekonomiska eller att kombinera dellösningar som framkommit i olika lägen. Det kan också bli fråga om att söka sig fram till den slutliga lösningen i etapper, där den första etappen utformas i anslutning till A-läget men så att den ger bättre förutsättningar för att komma fram till ett tillfredsställande fritt läge.

I sin kommentar till kap. 14 i slutbetänkandet tar länsstyrelsen upp frågan om kyrkans tjänster i ett fritt läge och de därmed sammanhängande spörsmålen om demokrati och religionsfrihet inom en fri svensk kyrka.

Det betraktas säkert allmänt i vårt land som ett väsentligt värde, att svenska kyrkan som en följd av att den framstår som en öppen folkkyrka (s. 236) fritt erbjuder sina tjänster — dop, konfirmation, vigsel och jordfästning samt även gudstjänster och andaktsövningar — åt alla utan annat krav på ställningstagande än att den religiösa handlingen efterfrågas och tas emot. Detta framgår bl. a. av den stora omfattning verksamheten ifråga om de fyra förstnämnda grupperna tjänster har, redovisat på s. 42. Det torde vara ganska säkert att inte endast ett stort antal av de medborgare som tar dessa tjänster i anspråk utan också många inom den mindre gruppen gudstjänstbesökare (s. 43) inte är mera bestämt religiöst engagerade; ofta är de säkert indifferenta (s. 244). Även om här tendensen går i riktning mot en allt starkare sekularisering, är det å andra sidan sannolikt inte enbart av tradition som efterfrågan av de kyrkliga tjänsterna är så stor. Mot bakgrunden bl. a. av de i avsnittet om religionsfriheten förut citerade uttalandena av KU om statens ansvar för den religiösa utvecklingen får staten anses ha ett intresse av att dessa tjänster även i fortsättningen tillhandahålls lika öppet som för närvarande. Några säkra garantier för detta kan emellertid ernås endast med bibehållna fasta relationer mellan stat och kyrka. Visserligen kan man kanske av skäl som utredningen anger på s. 237 v räkna med att kyrkan även i ett fritt läge åtminstone till en början väsentligen kommer att behålla sin öppna folkkyrkokaraktär och krav i detta hänseende kan väl ställas vid förhandlingarna. Men att döma av vissa tendenser inom kyrkan är det ovisst om utvecklingen kommer att gå i den riktningen. Av ekonomiska skäl kan det också bli svårigheter att i ett fritt läge uppehålla tjänsterna i glesbygderna.

Om den öppna folkkyrkan kommer att bestå beror naturligtvis på många faktorer. Frågan om medlemskapet har förut berörts. En annan viktig faktor är principen om demokrati, som länsstyrelsen varit inne på också i samband med diskussionen om kyrkomötets sammansättning. I ett fritt läge kan det finnas allvarliga risker för en utveckling som står i stark motsats till de principer, som eljest tillämpas i samhälle och organisationer, kanske även till en rimlig religionsfrihet inom kyrkan. Även en aktiv minoritet kan här få möjligheter att öva ett starkt tryck på majoriteten. Också i denna del synes vissa oroande tendenser ha framträtt i den svenska kyrkan. Staten bör inte stå helt likgiltig för detta med hänsyn dels till det nyssnämnda allmänna ansvaret dels till omfattningen av den kyrkliga egendomen, som förutsättes vara kvar hos kyrkan. Men i ett fritt läge kan möjligheterna att hävda dessa grundsatser bli begränsade, i varje fall blir de mindre än i ett A-läge.

Avslutningsvis anger länsstyrelsen vissa sammanfattande synpunkter.

Länsstyrelsen har i det föregående sett

kyrka-statproblematiken från allmän och principiell synpunkt och gått igenom olika faktorer som här har betydelse. På ingen punkt har länsstyrelsen härvid kommit fram till att sådana faktorer obetingat leder till att de nuvarande banden mellan stat och kyrka borde slitas. Däremot har länsstyrelsen särskilt på det ekonomiska området funnit att den svenska kyrkan f. n. har en gynnad särställning, som inte tillgodoser rimliga krav på jämlikhet mellan samfunden. Dessa förmåner kan, som flera gånger framhållits, undanröjas i huvudsak inom det bestående ram.

Länsstyrelsen har vidare funnit att åtskilliga fördelar ur allmän synpunkt kan uppnås, om den nuvarande ordningen i huvudsak bibehålles men att vissa särskilt principiella skäl för en skilsmässa anförts. I förstnämnda hänseende har länsstyrelsen särskilt pekat på de väsentliga servicefunktioner kyrkan fyller mot så gott som hela det svenska folket, funktioner som har speciell betydelse i glesbygderna. Även folkbokförings- och begravningsväsendet synes i varje fall utanför de större tätorterna enklast och bäst handhas av kyrkan utan att några principiella invändningar kan göras mot detta, om vissa jämkningar i den nuvarande ordningen sker. Genom den statliga lagstiftningen om församlingens kompetens och viss annan lagstiftning kan skapas garantier för att kyrkan utnyttjar sina rättigheter att ta upp avgifter av sina medlemmar på ett ur allmän synpunkt rimligt sätt men även viss kontroll och insyn överhuvud hur den kyrkliga egendomen nyttjas, något som skulle vara svårt att genomföra i ett fritt läge.

Fördelarna med en skilsmässa synes ur här avsedda synpunkter inte vara betydande. Skälen för en sådan ligger huvudsakligen på det principiella planet och bygger på en vidsträckt tillämpning av religionsfrihetsprincipen och framför allt på uppfattningarna att staten skall vara helt neutral, ställa sig helt vid sidan av frågor av detta slag och att ett statskyrkosystem innebär ett intrång i de enskilda individernas samvetsfrihet. Utredningen synes emellertid inte ha accepterat så vittgående slutsatser, som dessutom inte står väl samman med vad riksdagen och andra auktoritativa instanser uttalat. Av utredningens redovisning framgår vidare att man ej heller i den internationella diskussionen om de mänskliga rättigheterna velat ge religionsfriheten en så vidsträckt innebörd. Länsstyrelsen kan då inte finna att religionsfrihetsprincipen för närvarande obetingat kräver skilsmässa mellan stat och kyrka och att de skäl, som ur dessa synpunkter talar för en skilsmässa — i den mån de ej kan undanröjas inom ramen för ett modifierat A-läge — inte för dagen kan anses uppväga fördelarna med detta läge.

Ur här avsedda synpunkter talar alltså övervägande skäl för att banden inte bryts. Detta får emellertid inte anses avgörande. Frågan måste även ses ur kyrkans egen synpunkt. Sådana bedömningar ankommer inte på länsstyrelsen. Meningarna är uppenbart delade. Kyrkomötet har emellertid hösten 1968 uttalat sig för ett modifierat A-läge. Det kan emellertid med sin sammansättning inte anses representativt för kyrkan. De av länsstyrelsen hörda församlingarna inom Svenska kyrkan har samtliga uttalat sig för att banden bibehålls delvis med anslutning till det nämnda kyrkomötets uttalande. Detta leder för länsstyrelsens del till den uppfattningen att staten genom lagstiftning bör tillse att demokratiskt sammansatta organ skapas inom kyrkan, som kan ge ett klart uttryck för kyrkans uppfattning och — om denna mot förmodan går i riktning mot en skilsmässa eller statsmakterna på grundval av en annan bedömning än den länsstyrelsen nyss gjort önskar en sådan — kan förhandla med dem om villkoren för denna. Innan en sådan förhandling anses önskvärd och kommer till stånd, bör någon genomgripande ändring av den nuvarande ordningen rimligen inte ske. Tills vidare bör därför de nuvarande banden bestå, dock modifierade så att systemet motsvarar religionsfrihetens krav och önskemål om att ge kyrkan ett förhandlingsorgan och en friare ställning, då det gäller dess egna inre angelägenheter. Det sistnämnda dock utan att

ge efter på den statliga kontrollen och insynen, ifråga om den grundläggande strukturen, den ekonomiska förvaltningen och avgränsningen gentemot den statliga och borgerligt-kommunala sidan.

Hur ett sådant modifierat A-läge bör se ut har länsstyrelsen närmare behandlat i anslutning till kap. 10.

Sammanfattningsvis vill länsstyrelsen i största korthet ange sin ståndpunkt sålunda.

1. Förhållandet mellan stat och kyrka bör i första hand regleras efter religionsfrihetens grundsatser. Dessa bör emellertid kunna tillgodoses även inom ramen för ett bibehållet samband, om detta modifieras, bl. a. genom att införa större likställighet mellan olika samfund ifråga om ekonomiska förmåner.

2. Andra skäl framför allt det allmänna intresset av att behålla en öppen folkkyrka, vilken som nu erbjuder hela folket sina tjänster, talar för ett sådant modifierat A-läge.

3. Även med en annan inställning till religionsfrihetens krav än under 1 sägs och en sådan synes vara på väg i samhället behövs en organisation av kyrkan, som kan ge tillkänna dess mening och förhandla med statsmakterna om det fria läge, som detta påkallar. En sådan ändrad organisation, som även skulle ge kyrkan en mer självständig ställning och innefatta de ändringar, som avses under 1 och 2, bör bli en lämplig första etapp mot ett fritt läge.

Enligt *länsstyrelsen i Blekinge län*

är det svårt att på nuvarande stadium få en helt klar överblick över vad de olika alternativen har för konsekvenser. I direktiven för den fortsatta utredningen om förhållandet mellan staten och svenska kyrkan har ytterligare undersökningar ansetts nödvändiga för att det skall bli möjligt att överblicka följderna av de olika alternativen. Det utsägs också i dessa direktiv att det står de sakkunniga fritt att i ett eller annat hänseende modifiera något av lägena.

Nu rådande förhållanden mellan stat och kyrka, som i hög grad betingats av den historiska utvecklingen, har såvitt avser den principiella grundvalen för samverkan alltsedan reformationens genomförande inte undergått några väsentliga förändringar. Den svenska statskyrkan är sålunda en institution med många hundraåriga traditioner. Statskyrkosystemets utformning och utveckling i vårt land har företett många positiva drag. I statskyrkans hägn har utvecklingen på religionens område under det demokratiska genombrottet varit lugn, och motsättningarna har — i jämförelse inte minst med omvärlden där en från staten fri kyrka existerat — varit små. Statskyrkans anpassning till den fortgående samhällsutvecklingen har också skett i stort sett utan friktioner. Det nuvarande statskyrkosystemet har i organisatoriskt avseende inte heller verkat hindrande för en fri religionsutövning. Sedan 1951 års religionsfrihetslag trätt i kraft har endast ett, relativt sett, mycket ringa antal personer anmält utträde ur statskyrkan. En så vittgående reform som kyrkans skiljande från staten bör ej vidtagas, därest den inte uppbäres av en stor och utbredd folkmening.

Enligt länsstyrelsens mening bör därför inte utan mycket starka skäl en upplösning av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan komma ifråga. Länsstyrelsen, som inte kunnat finna tillräckliga skäl för en sådan upplösning, vill därför i princip i första hand uttala sig för det i betänkandet redovisade A-läget.

Även om länsstyrelsen sålunda i första hand ansluter sig till att föreslå ett bibehållande av de nuvarande relationerna mellan stat och kyrka vill länsstyrelsen — därest statsmakterna i stället skulle stanna för ett brytande av dessa relationer — framhålla följande.

Ifråga om B-läget framstår det av principiella skäl som oriktigt och ogenomförbart att en fri kyrka utan statlig insyn skulle behålla beskattningsrätten och andra förmåner, som den nuvarande statskyrkan äger. Inte minst av hänsyn till andra trossamfund skulle detta framstå som icke lämpligt.

D-läget synes inte heller antagbart, fastän av andra skäl än sådana som framförts

ifråga om B-läget. Av vad länsstyrelsen förut anfört framgår det att ett system som D-läget icke skulle innebära tillräckliga förutsättningar att övertaga de funktioner som statskyrkan i dag har i vårt samhällsliv.

C-läget synes vara ett godtagbart alternativ, därest man beslutar att skilja staten från kyrkan. För dem som menar att kyrkans verksamhet inte är en statlig angelägenhet erbjuder C-läget en tänkbar form både ur organisatorisk synpunkt och med hänsyn till religionsfrihetens krav. Den ibland från kyrkligt håll kritiserade medbestämmanderätt som staten utövar inom den kyrkliga verksamheten skulle i hög grad begränsas.

Avslutningsvis vill länsstyrelsen framhålla att förordet i första hand för A-läget har getts under det förbehållet att vissa av utredningen diskuterade reformförslag i anslutning till A-läget aktualiseras.[1]

Man torde finna, skriver *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län,*

att genom redan vidtagna eller blivande delreformer de inledningsvis nämnda kraven på religionsfrihet och statlig neutralitet i religiösa frågor i betydande utsträckning tillgodosetts eller komma att tillgodoses. Kvar står emellertid själva huvudfrågan, huruvida — av principiella skäl och oavsett reformarbetet i övrigt — sambandet mellan staten och Svenska kyrkan bör upplösas. Enligt länsstyrelsens mening tala konstitutionella och statspolitiska skäl för att så icke bör ske. Det synes angeläget att statsmakterna förebygga den organisatoriska dualism, som kan bliva följden om Svenska kyrkan gjordes fri från statligt beroende; på det religiösa området kommer kyrkan att bibehålla en dominant roll med stort inflytande även på medborgarnas praktiskt-religiösa attityder. Utvecklingen på detta område kan inte vara statsmakterna ovidkommande. Vare sig kyrkans lära eller praxis är statisk. Förändringar i dess synsätt har ständigt pågått. Nya strömningar har brutits mot etablerade föreställningar. Den miljö av tankefrihet och hänsyn till minoriteterna, som demokratien skapat, har utan tvivel varit befruktande även för kyrkans inre liv. Reformsträvanden inom kyrkan har kunnat stödja sig på en politisk opinion utanför de aktiva församlingsmedlemmarnas krets, så t. ex. striden om kvinnliga präster. För rymden och tankefriheten inom kyrkan har sannolikt anknytningen till den politiska miljön varit av betydelse. Länsstyrelsen finner det icke påkallat att nu upplösa detta sammanhang. Samtidigt är det emellertid angeläget att utforma organisationen så att Svenska kyrkans tros- och lärosystem icke framstår som auktoriserat av staten, detta med hänsyn till de religiösa och icke-religiösa minoriteternas rätt att göra sina synsätt lika gällande i offentliga sammanhang och i massmedia.

Även på det lokala planet, skulle tillkomsten av en s. k. fri kyrka skapa problem. Att under en tidsperiod då stora reformer beträffande den kommunala indelningen och länsindelningen samt länsförvaltningen aktualiserats — reformer som på olika sätt kommer att bli djupt ingripande i bygdernas politiska liv — även aktualisera frågan om kyrkans skiljande från staten, synes länsstyrelsen vara föga välbetänkt. De territoriella församlingarna har i västsvenska bygder alltjämt ett nära sammanhang med bygdens offentliga liv i övrigt. Oberoende av sockenkyrkans rättsliga ställning enligt förhärskande juridisk doktrin är sammanhanget mellan den territoriella församlingen och kyrkobyggnaderna påtagligt. Att i offentligrättsligt hänseende skilja kyrkobyggnaderna från det territorium, som de ha varit avsedda att betjäna vore föga lyckligt. Alltjämt skänker kyrkorna som monumentalbyggnader karaktär åt den bygd där de ligger. Som kulturminnesmärke är de i regel bygdens eller stadens förnämsta. Att överföra dem till ett samfund, som icke har ett organisatoriskt samband med bygdens offentliga liv i övrigt utan finge betraktas som en ideell förening, synes länsstyrelsen stötande.

[1] Se avsnitt 3.2.1.2, 3.2.1.4.1 och 3.2.1.4.2.

Länsstyrelsen i Västmanlands län anser att kyrka-statutredningen

presterat ett omfattande utredningsmaterial av stort värde och betydande intresse när det gäller att bedöma de behandlade problemen. Länsstyrelsen finner sig ur stånd att i detalj penetrera dessa. Det synes vara ett riktigt förfarande att materialet vidare bearbetas av en parlamentarisk utredning, inom vilken avvägningar kan ske och alternativa lösningar preciseras. Länsstyrelsen vill gärna ansluta sig till den i den offentliga debatten framkastade tanken på en rådgivande folkomröstning i frågan om och när ett par alternativ utformats på sådant sätt att ett meningsfullt val dem emellan kan göras.

I avvaktan härpå begränsar sig länsstyrelsen till vissa allmänna principiella synpunkter och praktiska detaljfrågor utan anspråk på fullständighet eller slutgiltighet.

— — — — — — — — — — — — — —

Om en mycket betydande majoritet av det svenska folket finner sig kunna tillhöra ett och samma samfund sådant som Svenska kyrkan och denna önskar använda samhällsapparaten för sina organisatoriska uppgifter, synes några berättigade invändningar inte kunna resas häremot. Denna länsstyrelse är övertygad om att förutsättningar finns i vårt land för ett fortsatt organisatoriskt samband mellan stat och kyrka. Den vill därför förorda att man i första hand söker närmare precisera de reformer inom ramen för utredningens A-alternativ, som framstår som erforderliga för att detta skall vara acceptabelt för såväl det demokratiska samhället som den Svenska kyrkan såsom trossamfund. Länsstyrelsen föreställer sig att dessa reformer inte nödvändigtvis behöver vara särskilt betydande i förhållande till vad som för närvarande råder.

— — — — — — — — — — — — — —

Det enda alternativ till en reformerad statskyrka av antydd art som länsstyrelsen kan tänka sig är en radikal skillnad mellan stat och kyrka, som närmast motsvarar vad utredningen skisserat som alternativ C. För ett meningsfullt val mellan de båda alternativen bör även detta ytterligare preciseras.

Det utmärkande för detta alternativ måste vara att staten inte tar del i eller ansvar för den verksamhet av religiös natur, som bedrives av olika samfund. Staten skulle stå helt neutral till de olika samfunden. Det som nu är Svenska kyrkan förutsättes få en ställning som är helt likartad med andra samfund. Ett övergångsproblem därvidlag, som man kan hoppas aldrig skall behöva uppkomma men vars möjlighet likväl inte kan uteslutas, är vad som händer i fall av splittring inom en församling, som leder till uppkomsten av två konkurrerande samfund som båda gör anspråk på att vara rätt arvtagare till kyrkobyggnad och övriga tillgångar.

I övrigt får förutsättas i detta fall att varje samfund självt bestämmer former och innehåll i sin verksamhet. Varje samfund får också självt ordna sin finansiering. Länsstyrelsen förutsätter i detta fall att samhället inte medverkar med upptagande av medlemsavgifter för olika religiösa samfund lika litet som det gör detta för politiska, ideella eller idrottssammanslutningar. Detta bör helt bli varje samfunds egen sak.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län uttalar.

Frågan om förhållandet mellan svenska kyrkan och staten är av komplicerad och svåröverblickbar omfattning och berör ett ämnesområde, som länsstyrelsen i allmänhet har ringa kontakt med. Länsstyrelsen anser sig därför icke äga möjlighet att intaga en entydig och definitiv inställning till de olika alternativa lösningar, som utredningen ingående analyserat. Utredningen har ej heller själv tagit ställning för någon av de redovisade alternativen utan förutsätter att ytterligare utredningar och överväganden kan komma att erfordras.

Länsstyrelsen är närmast av den uppfattningen att sambandet mellan svenska staten och kyrkan alltjämt bör bestå i princip på det sätt utredningen angivit i A-läget.

Domkapitlet i Uppsala sammanfattar.

Med utgångspunkt från Svenska kyrkans tradition med dess folkkyrkotanke värderar domkapitlet sambandet mellan kyrkan och staten positivt och finner goda skäl att bevara detta samband så länge det rymmer respekt för evangeliet och ger detta frihet och möjligheter att verka. Därvid förutsätter domkapitlet genomförande av de reformer i fråga om organisation och kyrklig lagstiftning, varom förslag framlagts av 1968 års kyrkomöte.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamöterna Holte och Söderberg* anmält *skiljaktig mening* och anför som sammanfattning.

Vi delar domkapitelsmajoritetens uppfattning om vikten av att Svenska kyrkan också i framtiden får behålla sin karaktär av öppen folkkyrka. Men avgörande skäl synes oss tala för att denna folkkyrka bör stå i en friare, med andra trossamfund likvärdig relation till staten. Hur detta bäst skall kunna praktiskt förverkligas har den hittillsvarande utredningen knappast givit ett klargörande svar på. Enligt vår uppfattning är det den parlamentariska utredningens angelägnaste uppgift att söka på ett uttömmande sätt konkretisera innebörden i alternativet fri folkkyrka.

Domkapitlet i Västerås tar upp frågan om vilka intressen staten kan ha av att bevara ett samband med kyrkan. Domkapitlet konstaterar

att kyrkan i det svenska samhället har flera funktioner och arbetsuppgifter, som mycket väl sammanfaller med statliga eller kommunala intentioner. Här bortses från folkbokföringen som det minst viktiga, även om det synes rationellt att förena två matrikelsystem.

Domkapitlet åsyftar vården av de svenska kyrkobyggnaderna, som ofta är kulturminnesmärken, skötseln av kyrkogårdarna — särskilt landsbygdens kyrkogårdar — den rationella förvaltningen av den ecklesiastika egendomen, bevarande av den kyrkomusikaliska traditionen, de kyrkans tjänster som för den övervägande delen av svenska folket ger familjelivet helgd. Allt detta motiverar samhällets intressen för kyrkans angelägenheter.

Det argument, som närmast kan anföras mot ett upphävande av sambandet mellan kyrkan och staten i ekonomiskt och administrativt hänseende synes vara kravet på kyrkans öppenhet. Det bör vara grundläggande för kyrkans verksamhet, att kyrkan står öppen för alla. Ett förverkligande av folkkyrkotanken innebär, att kyrkan genom gudstjänsthållning och förrättningar skall tjäna alla människor, även den grupp, som intar en tvekande ställning. Denna kyrkans öppenhet är ett samhällsintresse.

Religionens betydelse som samhällsfaktor och den kristna religionens starka etiska inslag medför, att kyrkan verkar inom många områden, som hänföres till statliga, men som bygger på etisk grund. Lagstiftning och rättskipning står alltjämt under påverkan av kristna värderingar.

I ett land med Sveriges geografiska beskaffenhet synes det angeläget, att kyrkan för att kunna upprätthålla sin verksamhet i oförminskad omfattning såväl i glesbygdsförsamlingar som starkt expanderande tätorter garanteras viss ekonomisk trygghet. Det synes därför domkapitlet, som om ett upprätthållande av nuvarande relationer till det borgerliga samhället främjar kyrkan i dess strävan att betjäna alla.

Vidare anser domkapitlet, att sammanhållningen inom kyrkan är av avgörande betydelse för dess arbete.

Denna kyrkans enighet gagnas bäst av en fortsatt samverkan mellan statliga och kyrkliga organ.

— — — — — — — — — — — — — —

Framhållas må emellertid i detta sammanhang att en icke obetydlig grupp av aktiva kyrkomänniskor gärna ser, att sambandet mellan stat och kyrka skall tunnas ut eller också helt upplösas. Man är angelägen om kyrkans egenart, vill undvika varje möjlighet att tolka ett samband med staten som en

rest av statskyrklighet eller nationalkyrklighet. Man är angelägen att kyrkan och dess tjänare inte identifieras med ett tidsbestämt etablerat samhälle eller njuter högre social prestige än katolska och frikyrkliga bekännelser.

— — — — — — — — — — — — — —

Slutligen konstaterar domkapitlet, att de här ovan framförda reformförslagen, vilka syftar till en ökad självständighet för kyrkan i dess verksamhet, samtliga synes kunna förverkligas inom ramen för ett fortsatt organisatoriskt samband med staten. Det tiotal församlingar, vilka beretts tillfälle yttra sig i den aktuella frågan och vilka representerar såväl glesbygd som städer och tätorter, har även till övervägande del uttalat sig för ett bibehållet samband mellan kyrkan och staten. För att få en tydligare bild av den allmänna folkopinionen, torde det vara värdefullt, att en opinionsundersökning genomföres.

Ledamöterna Lundgren och Sandberg vill utöver vad domkapitlet anfört göra följande *tilläggsyttrande.*

På lång sikt bör enligt vår mening förhållandet mellan kyrkan och staten regleras enligt B- eller C-alternativen. Under en lång övergångsperiod, vars omfattning inte nu bör bestämmas, är dock en sådan ordning, som domkapitlet föreslagit, både rimlig och önskvärd.

Domkapitlet i Göteborg uttalar.

Utredningen har konstruerat fyra hypotetiska lägen för att karakterisera olika möjligheter till reglering av förhållandet mellan kyrka och stat. Olikheten dem emellan ligger främst på det ekonomiska området och berör frågor om kyrkans egendom, dess inkomster och uppbörd m. m.

Det kan ifrågasättas, om man på detta sätt kommer åt den del av problemet, som för kyrkan måste vara det väsentliga.

Det för kyrkan väsentliga är nämligen funktionsdugligheten. Förändrade samhällsförhållanden och en ny religiös situation kräver av kyrkan en delvis ny organisatorisk uppbyggnad.

Det nya läget karakteriseras av den religiösa pluralismen. Så länge det praktiskt taget rådde identitet mellan folket och kyrkan, kunde kyrkliga och statliga organ smältas samman. I ett samhälle, där icke alla tillhör kyrkan, blir det angelägnare än tidigare att hålla isär kyrklig och borgerlig förvaltning och organen härför.

Det nya samhällsläget karakteriseras vidare av urbaniseringsprocessen och den snabba omflyttningen från landsbygd till tätort. I detta läge krävs en kyrklig organisation, som möjliggör snabba och effektiva åtgärder för en anpassning av församlingsorganisationen efter de nya förhållandena. Det gäller den kyrkliga indelningen, inrättandet av prästtjänster och uppförandet av kyrkor. Läget kräver vidare, att kyrkan på stiftsplanet äger möjlighet att bygga upp och underhålla stiftsorgan (stiftsgårdar, kursinstitut, folkhögskolor, stiftsbyråer, specialtjänster för studiearbete, för arbete bland barn och ungdom m. m.). Över huvud måste kyrkan förfoga över organ som kan utreda, planera och fatta beslut, när det gäller att fortlöpande och utan eftersläpning följa förändringarna i samhället.

Frågan om det önskvärda förhållandet mellan kyrka och stat bör bedömas utifrån möjligheten att skapa en sådan funktionsduglig organisation, som kyrkan behöver i det moderna samhället.

De fyra hypotetiska lägen, som utredningen uppställt, ger här icke någon klar vägledning. Många för kyrkan väsentliga önskemål lämnas obeaktade. De kan visserligen tänkas genomförda i ett eller flera av dessa lägen, men de kan också bli eftersatta. Domkapitlet kommer att närmare belysa detta nedan vid diskussionen av ett par av dessa lägen.

Domkapitlet finner det därför icke möjligt att besvara frågan om den önskvärda framtida relationen mellan stat och kyrka endast genom att rekommendera något av nämnda lägen. I stället vill domkapitlet hänvisa till det reformprogram, som fram-

lagts vid årets kyrkomöte och vunnit dess anslutning. Detta reformprogram synes i huvudsak innehålla, vad som i dagens läge ter sig särskilt angeläget för att kyrkan skall kunna bli funktionsduglig i de avseenden som domkapitlet ovan betecknat som väsentliga. Domkapitlet finner det angeläget att dessa reformer i huvudsak genomförs, oberoende av huru förhållandet mellan kyrka och stat i övrigt gestaltas i framtiden. För ett rätt bedömande av frågan, om förbindelsen mellan kyrka och stat i huvudsak bör bestå i sin hittillsvarande form, är det angeläget att klarhet vinnes, om statsmakterna vid en bevarad förbindelse är villiga att medverka till att kyrkan erhåller de organ och den organisation, som i dagens läge ter sig väsentliga för hennes funktionsduglighet. Domkapitlet återkommer till denna fråga nedan i samband med behandlingen av kapitel 12.

I samband med att domkapitlet framför vissa allmänna synpunkter på A-läget (se avsnitt 3.2.1.1) uttalar man att det reformprogram som kyrkomötet framlagt, på ett lyckligt sätt anger hur förhållandet mellan stat och kyrka i framtiden i huvudsak bör utformas (se avsnitt 3.2.2).

Under förutsättning att dessa reformer i huvudsak genomförs, finner domkapitlet det lämpligt, att den nuvarande förbindelsen mellan stat och kyrka i övrigt i huvudsak består. Eftersom förhållandet mellan stat och kyrka genom dessa reformer skulle regleras på ett sätt, som motsvarar en konsekvent genomförd religionsfrihet och samtidigt ger kyrkan en funktionsduglig organisation, finner domkapitlet inte tillräckliga skäl föreligga att nu gå vidare och upplösa den tusenåriga förbindelsen mellan kyrka och stat i vårt land. Skulle det i framtiden visa sig, att det ur statens eller kyrkans eller båda deras synpunkt förefaller önskvärt, att förbindelsen helt upplöses, skulle en sådan åtgärd vara väl förberedd genom att det ovan nämnda reformprogrammet genomförts. Skulle det å andra sidan visa sig önskvärt, att förbindelsen består, skulle kyrkan genom nämnda reformer ges en gestaltning, som är anpassad efter den nya situation som inträtt, sedan identiteten mellan folk och kyrka blivit upplöst och efterträtts av en religiös pluralism.

Den framtida gestaltningen av förhållandet mellan kyrka och stat bör enligt *domkapitlets i Karlstad* mening bedömas utifrån synpunkten, att kyrkan göres så funktionsduglig som möjligt. Kyrkan bör därvid tillförsäkras erforderlig självständighet, så att hon icke genom statliga åtgärder hämmas i sin rörelsefrihet vid utförandet av sin religiösa uppgift. Samtidigt bör kyrkans organisation utgestaltas på ett ur demokratisk synpunkt tillfredsställande sätt inte bara på lokalplanet utan även på stifts- och riksplanet. Vid genomförandet av önskvärda reformer bör kravet på religionsfrihet tillgodoses i överensstämmelse med 1951 års religionsfrihetslagstiftning i vårt land liksom med det förslag till konvention rörande religionsfriheten, som utarbetats inom Förenta Nationerna år 1960.

Utifrån dessa grundläggande principer vill domkapitlet i allt väsentligt ansluta sig till det i motion nr 18 vid årets kyrkomöte framlagda reformprogrammet i den något modifierade form, vari det förts vidare av särskilda utskottet och antagits av kyrkomötet.

Domkapitlet delar även särskilda utskottets mening om förhållandet mellan kyrka och stat. Eftersom de föreslagna reformerna för kyrkan bör framstå som det väsentligaste, förefaller det naturligt att, därest de i huvudsak genomförs, icke vidtaga några ytterligare eller mera genomgripande förändringar i kyrkans relation till staten.

Domkapitlet vill understryka, att en ökad självständighet för kyrkan framstår som ett oavvisligt krav i dagens pluralistiska samhälle, medan ett fortsatt samarbete mellan kyrka och stat dock kan äga rum i fråga om de yttre förutsättningarna för kyrkans

verksamhet utan att religionsfrihetens principer därigenom kränkes.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamoten Elving* anmält *skiljaktig mening.*

1. Så länge kyrkan skall förutsättas vara en biskopskyrka synes det mig orimligt, att biskoparna icke ex officio skall vara ledamöter av kyrkans högsta beslutande organ, kyrkomötet.

2. Den föreslagna kyrkorättsliga ordningen synes mig ge kyrkan ännu mindre möjlighet än för närvarande att delta i lagstiftningen, då riksdagen ensam förutsättes stifta kyrkolag och då grundlagen föreslås att omfatta sådana bestämmelser, som innefattas i kyrkolag. Den medbestämmanderätt i lagstiftningen, som för närvarande tillkommer kyrkomötet, skulle överhuvud bli synnerligen inskränkt.

3. Även om den ekonomiska synpunkten enligt mitt förmenande är av underordnad betydelse, vill jag dock hävda, att kyrkan själv bör ordna sin ekonomisering utan att söka använda sig av statens medverkan beträffande upptagande av medlemsavgift i samband med skatteuppbörd. En sådan medverkan skulle enligt min mening ändock ge kyrkan sken av att vara statskyrka, dessutom skulle säkerligen det ekumeniska klimatet riskera att påverkas i negativ riktning, då det icke kan förutsättas, att andra trossamfund utan vidare skulle vilja ha motsvarande system för uppbörd av sina medlemsavgifter.

Personligen vill jag alltså förorda en sådan lösning av förhållandet mellan kyrkan och staten, att kyrkans organisationsändring genomföres utan fortsatt samband mellan staten och kyrkan och så att kyrkan själv skall ansvara för och ordna sina ekonomiska förhållanden.

Domkapitlet i Härnösand tar upp en internationell aspekt.

Förhållandena i t. ex. Norden och USA är mycket olika. I ett samhälle med en statsmakt av den typ, som finns i USA, där den federala statsmakten balanseras av de olika delstaterna och där det allmännas inflytande är jämförelsevis svagt, är det naturligt, att trossamfundens förhållanden till staten är mindre reglerade än i de nordiska välfärdsstaterna. I ett samhälle av vår typ, där det allmännas inflytande är starkare, är det lika naturligt, att behovet av ett reglerat förhållande mellan trossamfund och stat är större, och att ett organisatoriskt samband mellan dem därför är väsentligt för båda parter.

Under rubriken Val mellan olika alternativ för domkapitlet ett utförligt resonemang.

En blick på kyrkans ställning i folket visar, att en överväldigande majoritet bibehållit sin kyrkotillhörighet sedan religionsfrihetslagens tillkomst 1951. Kyrkotillhörigheten är inte enbart av formell natur. Visserligen är kyrkobesöksfrekvensen relativt låg, men de kyrkliga förrättningarna håller sin position och tenderar snarast till att öka. Det gäller framförallt den förrättning, som kräver det mest fordrande engagemanget, nämligen konfirmationen, där siffrorna ligger mellan 80 och 90 %. Detta är märkligt med hänsyn till den konkurrens, som råder om ungdomarnas intressen i det moderna utbildningssamhället. Konfirmationen innefattar minimalt 50 timmar och ger en ganska allsidig undervisning i kristen tro, livsåskådning och livssyn. Påfallande är också ett nyvaknat intresse hos konfirmandernas föräldrar att ta del av de problem, som möter ungdomarna i konfirmationsundervisningen. Till konfirmationsseden kommer förutom dop även ett konstant intresse för kyrkliga vigslar och jordfästningar. Man får en felaktig bild av kyrkans ställning i folket, om man ensidigt mäter engagemanget med uteslutande kyrkobesöksfrekvensen. En rättvis bild ges först vid beaktande av omfattningen av förrättningarna och den därtill knutna opinions- och kontaktverksamheten.

I ett samhälle, där folket nästan 100-procentigt bibehållit sin kyrkotillhörighet oaktat rådande religionsfrihet och möjlighet till medlemskap i samfund av annat slag, behöver det inte strida mot demokratins princip, att man på politisk väg ger kyrkan en organisatorisk och ekonomisk form, som möjliggör en effektiv religionsvård för de kyrkotillhöriga. Självfallet kan man genom ett politiskt beslut i demokratiska former ge kyrkan en organisation, som i sig själv inte är demokratisk. Men den debatt, som förts kring dessa ting, och som konkret format sig till ett reformprogram vid 1968 års kyrkomöte, ger vid handen, att kyrkan vid en fortsatt förbindelse med staten på eget initiativ vill ha sådana förändringar i organisation och representation, som en genomförd demokrati kräver. Dessa reformer är av sådan art, att de vid ett bevarat samband mellan kyrka och stat garanterar en kyrklig handläggning av de frågor, som rör bekännelse och kyrkliga handlingar. Därigenom har en riktig avvägning skett mellan det statliga inflytandet och det internt kyrkliga.

En organisation tillkommen och genomförd i demokratisk ordning kan emellertid kollidera med religionsfriheten för enskilda och samfund. I princip ansluter sig folkkyrkan till en oavkortad religionsfrihet. Detta markerar den genom att ansluta sig till tanken, att var och en skall ha rätt till religion och livsåskådning lika väl som rätt att för egen del befrias från en viss form av engagemang. Därutöver kräver folkkyrkan också religionsfrihet för varje samfund i den meningen, att det självfallet skall stå varje samfund fritt att utifrån sin bekännelse och kristendomstolkning forma sin samfundssyn och utifrån denna pröva motiven för sitt förhållande till statsmakten. Denna inställning till religionsfriheten får konsekvenser i framförallt tre avseenden: 1) Folkkyrkan drar inga gränser för medlemskapet utan förutsätter lojalitet mot evangeliet hos sina kyrkotillhöriga. 2) Folkkyrkan vill inte med tvång eller restriktioner hindra någon från utträde eller tvinga någon att ekonomiskt stödja kyrklig verksamhet. 3) Folkkyrkan har rätt att själv bestämma såväl sin principiella karaktär som också sitt förhållande till staten. Den kan därför inte godtaga frikyrkliga krav på att kyrkan av ekumeniska skäl skall lösgöra sig från samhörigheten med staten för att i kyrkopolitiskt avseende bli sidoordnad med de frikyrkliga samfunden. Såsom redan ovan hävdats ifråga om religionsfriheten, innebär detta, att Svenska kyrkan inte kan finna någon relevans i frikyrkornas tal om att folkkyrkan självskt förbehåller sig ett privilegium, om den för sin del önskar behålla ett samband med staten, som frikyrkorna utifrån sin ståndpunkt själva avvisar.

Självfallet kan man teoretiskt tänka sig andra lägen med utrymme för religionsfrihet. I praktiken skulle detta emellertid förutsätta en nollställning av alla religiösa engagemang och ett läge, där staten skulle sörja för att det fanns adekvata samfundsformer av de olika typer av religiös aktivitet, som finns i olika grupper i vårt folk. För kyrkans del skulle en övergång till C-läget medföra en genomgripande förändring av organisationen med bortfall av hela den kyrkokommunala sidan och med helt nya krav på medlemskap och representation. I sak skulle detta förmodligen få till följd, att betydande grupper av kyrkotillhöriga skulle känna sig hemlösa och antingen stanna utanför kyrkan eller med största motvillighet söka inträde i en för dem i många avseenden främmande kyrka. Ur religionsfrihetens synpunkt skulle detta betyda en allvarlig inskränkning.

Hur denna grupp än ställde sig i den nya situationen, skulle den ifråga om möjligheter till religiös service och kyrkligt engagemang bli sämre ställd än någon annan grupp i vårt folk. Folkkyrkan har alltså större möjligheter att förverkliga religionsfriheten än någon annan samfundsform genom att hon kombinerar religionsfriheten med ett genomfört krav på tolerans.

Redan med hänsyn till kravet på religionsfrihet och demokrati erbjuder ett fortsatt samband mellan kyrkan och staten väsentliga fördelar, som de andra lägena inte

har. Därutöver rymmer ett sådant samband med ovan berörda reformer speciella arbetsmöjligheter, som andra lägen inte kan erbjuda. Dessa arbetsmöjligheter kan rubriceras under begreppen 1) organisation, 2) representation och 3) ekonomi.

1. Förespråkare för C-läget har medgivit, att man vid en lösning efter det läget måste räkna med en betydande inskränkning av antalet verksamma församlingar i vårt land. Härigenom skulle, som redan antytts, åtskilliga människor bli utan religiös service. Vid fortsatt samband behöver en sådan inskränkning inte göras, utan man kan alltfort räkna med en territoriell organisation, som täcker hela landet. Häri ligger en garanti för att kyrklig service står till förfogande för alla de människor, som så önskar, oavsett om de bor i glesbygd eller tätort. Detta är obestridligen en stor fördel ur både samhällets och kyrkans synpunkt. Med sin speciella kännedom om glesbygdernas problematik befarar domkapitlet, att ett C-läge skulle omöjliggöra församlingsverksamhet i stora områden med glesbygd. Härigenom skulle glesbygden förutom de uppoffringar, som den i alla andra avseenden får göra, även drabbas av bristande religiös service. Av intresse i detta sammanhang är den jämlikhetstrend, som ordföranden i den parlamentariska kommittén gjort sig till talesman för (Fackföreningsrörelsen 1968 s. 114 ff., 186 ff.). Att i nuvarande situation, då kravet på jämlikhet beträffande servicemöjligheter i glesbygd på allvar börjat diskuteras, införa en kyrklig nyordning, som direkt skulle ödelägga det andliga och kulturella liv, som den nuvarande församlingsorganisationen sörjer för, skulle strida mot inte endast en allvarlig jämlikhetstrend i vårt moderna samhälle utan också mot det kristna ansvar kyrkan har mot alla människor.

2. Genom den territoriella organisationen skapas också i enlighet med församlingsstyrelselagen en representation, som är väl förtrogen med sin församlings inre och yttre problem och därför väl skickad att bära upp ansvaret för församlingens angelägenheter. Denna representation erbjuder genom sin sociala förankring goda kontaktytor mellan kyrka och folk. Utan denna förankring i samhällslivet riskerar det kristna budskapet lätt att isoleras från vardagslivet och förlora sin sociala realism. Som ovan påpekats pågår för närvarande en aktivisering av de kyrkliga förtroendemännen, vilken gör dem ännu bättre skickade att aktualisera de kristna värderingarna i vårt samhälle.

3. Kyrkan har för närvarande en budget på c:a 800 miljoner. Ingenting tyder på att denna budget täcker alla de önskemål i fråga om trängande kyrklig verksamhet, som är aktuella. Förmodligen kommer budgeten att stiga. Men om man väljer C-läget, förändras de ekonomiska förutsättningarna att täcka budgeten radikalt. Den viktigaste inkomstposten, nämligen utdebiterade medel, måste då ersättas med en frivillig kyrkoavgift och gåvor och anslag. Även en optimistisk kalkyl över dessa intäkter räknar med en kraftig reducering av den totala inkomsten. Ett eventuellt bortfall av begravningsväsendet och folkbokföringen skulle givetvis minska den kyrkliga arbetsinsatsen och omkostnaderna på dessa områden, men kyrkan måste även efter en skilsmässa från staten räkna med icke obetydliga utgifter för kyrklig jordfästning och en omfattande kyrkobokföring. För den enskilde medborgaren torde man med visshet böra räkna med att ett statligt övertagande av dessa arbetsområden kommer att öka ifrågavarande utgifter.

Den minskning av inkomsterna, som kan befaras i C-läget, skulle till en del kunna kompenseras genom affärsverksamhet, insamlingar o. dyl. Men risken är därvid att det reguljära församlingsarbetet störs av ekonomiska aktiviteter, som ibland enligt erfarenheter från andra länder kan bli diskutabla. Möjligheten att genom pålagor ytterligare belasta dem, som iklätt sig en frivillig kyrkoavgift torde vara ganska begränsad av såväl psykologiska som ekonomiska skäl. Resultatet av en övergång från det nuvarande utdebiteringssystemet till ovan antydda form torde under alla omständigheter leda till en reducering av kyr-

kans arbetsmöjligheter och ett långt hårdare ekonomiskt tryck på den enskilde medlemmen än vad nu är fallet. Tekniskt och psykologiskt är nuvarande metod att finansiera kyrkans verksamhet genom utdebiterade medel effektivare och rättvisare än C-lägets lösning. Metoden med utdebitering tar nämligen hänsyn till vars och ens ekonomiska bärkraft och frestar inte till inställsamhet och maktmissbruk.

De nära relationerna stat-kyrka i Sverige har, skriver *domkapitlet i Visby,*

under skilda tider, under politiska växlingar och under påverkan av skiftande kyrkopolitiska strömningar undergått förändringar formellt men framför allt materiellt. Förhållandet kan i någon mån betecknas som ett trots den intima kontakten förefintligt, fruktbart spänningsförhållande, olika starkt accentuerat under olika epoker.

Det spänningsförhållande som — väl främst till följd av evangeliets art — förelegat och alltjämt föreligger får dock enligt domkapitlets synsätt icke överbetonas. Viktigare och mera tungt vägande är det faktum, att den svenska staten icke varit och icke i framtiden kan väntas bli strikt neutral i livsåskådningsfrågor samt i etiska och religiösa spörsmål, detta enär den i sina funktioner i vad avser exempelvis skolan, socialvården samt äktenskaps- och brottslagstiftningen låter och måste låta dylika värderingar komma till uttryck. Staten kommer sålunda icke ifrån ett ställningstagande i livsåskådningsfrågor. Detta konstaterande bör sammanställas med det historiska faktum, att de statliga värderingarna — väl icke helt och förvisso icke konsekvent men dock i sin grunduppfattning och i stora stycken — ytterst byggt på kristen grund, ej minst å de tio budorden och bergspredikan. Spänningsförhållandet stat-kyrka är och bör vara ett faktum men överträffas dock i samhällelig betydelse av den för de båda historiskt givna och alltjämt förefintliga, i många stycken gemensamma ideella grunden. Efter domkapitlets sätt att se äro sålunda stat och kyrka icke främlingar utan andliga fränder — låt vara att släktbandet stundom ter sig betänkligt uttänjt. Den nära, icke blott organisatoriska utan även ideella kontakten har under århundradenas lopp icke blott medfört kompromisser och andra svårigheter utan främst varit en stor positiv tillgång för båda parter, som även i vad avser framtiden icke bör och får underskattas. En upplösning av denna kontakt — som för övrigt så vitt nu kan bedömas sakligt sett icke kan bli total — bör enligt domkapitlet endast ifrågakomma, om skälen härför efter lugn och noggrann prövning befinnas vara mycket starka och det med säkerhet kan förväntas, att en upplösning av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka huvudsakligen skulle vara dem till ömsesidigt gagn.

— — — — — — — — — — — — — —

I det föregående har domkapitlet endast upptagit de faktorer, som vid den avvägning, domkapitlet gjort mellan de många, av utredningen redovisade faktorerna, enligt dess mening väga särskilt tungt. Enär rimligen domkapitlets uppfattning i huvudfrågan uttryckligen bör redovisas, vill detsamma uttala sin anslutning till en framtida relation i förhållandet kyrka-stat enligt de grundlinjer, som angivas i utredningens alternativ A, d. v. s. i huvudsak oförändrad organisation med mindre, tid efter annan företagna, av praktiskt behov betingade förändringar.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamoten Svahnström* anmält *skiljaktig mening* och

därvid uttalat att kyrkan borde stå fri i förhållande till staten och på sikt organiseras enligt utredningens C-läge såsom varande det mest konsekventa och rättvisa. För undvikande av allvarliga övergångssvårigheter syntes det dock Svahnström nödvändigt, att övergången till C-läget skedde över B-läget.

Stiftsnämnden i Västerås uttalar.

I den av utredningen lämnade beskrivningen av den historiska utvecklingen av förhållandet mellan staten och kyrkan påpekas hurusom efter enhetskyrkans upplösning i samband med tillkomsten av 1809 års regeringsform en successiv upplösning av banden mellan staten och kyrkan ägt rum, bland annat på de betydande områden, som representeras av skollagstiftningen, kommunallagstiftningen och sociallagstiftningen. Statens och kommunernas övertagande av kyrkliga uppgifter på dessa områden få väl huvudsakligen anses grundade på praktiska hänsynstaganden. Utvecklingen har gått i samma riktning när det gäller trosfrågor, och nu gällande religionsfrihetslag garanterar medborgare full frihet att bestämma beträffande sitt kyrkomedlemskap.

Man torde få räkna med att denna differentieringsprocess kommer att gå vidare på sådana områden, där man anser sig utvinna praktiska fördelar genom en förändring. Man är då framme vid frågan i vad mån de olika möjligheter, som utredningen diskuterar beträffande förhållandet statkyrka, nu kunna anses vara av behovet påkallade eller eljest önskvärda.

Ur stiftsnämndens speciella synvinkel betraktat framstår det nuvarande tillståndet såsom värdefullt för kyrkan ur trygghetssynpunkt. Såväl organisationen, med statligt tillvaratagande av vissa kyrkliga intressen, som beskattningsrätten ger kyrkan en offentligrättslig ställning med vad detta innebär i fråga om fasthet och auktoritet. Även från statens sida sett borde, så länge Sveriges folk i övervägande utsträckning omfattar de grundläggande moraliska värderingar, som inneslutas i kyrkans lära och budskap, den nuvarande förbindelsen statkyrka bedömas positivt. Avgivna yttranden i frågan och på andra sätt framkomna meningsyttringar giva otvivelaktigt vid handen att någon utbredd önskan om en mera ingripande förändring i riktning mot en fri kyrka icke nu är till finnandes.

Stiftsnämnden anser för sin del att ett organisatoriskt samband mellan staten och kyrkan bör tills vidare bestå. Att nu söka sig över i ett från staten helt friställt läge skulle innebära ett abrupt ingrepp och ett språng i den i det föregående nämnda fortgående utvecklingen, ett språng som i varje fall för kyrkan skulle innebära många osäkra moment och för vilket tiden icke synes mogen.

Stiftsnämnden i Härnösand ger uttryck åt uppfattningen

att Svenska kyrkan i sin egenskap av folkkyrka med bibehållet samband med staten och efter genomförande av de organisatoriska reformer som föreslagits av 1968 års kyrkomöte bäst kan ges möjligheter att utföra sitt uppdrag, så som kyrkan ser detta: att förmedla kyrkans budskap och tillhandahålla kyrkans tjänster åt den som begär dem.

Svenska kyrkans centralråd finner det naturligt att vid sitt ställningstagande utgå

från den plats inom svenska kyrkan, som enligt stadgarna tillkommer detsamma. Sammanfattningsvis kan sägas, att centralrådet har till uppgift att på olika områden bedriva ett kyrkligt utvecklingsarbete. Genom detta arbete har centralrådet alltsedan inrättandet 1910 direkt eller indirekt kommit i kontakt med många av de frågor kring problemet kyrka och stat, som utredningen i sitt omfattande arbete gett en saklig och allsidig belysning. Sålunda har centralrådet i en 1960 publicerad skrift, Diakonistyrelsen om kyrka och folk, från olika synpunkter bearbetat frågan om relationerna mellan kyrka och folk, en fråga som enligt centralrådets uppfattning är av utomordentlig betydelse, när det gäller att ta ställning till utredningens uppdrag angående en framtida konstruktion av förhållandet svenska kyrkan och staten.

Under rubriken Allmänna slutsatser uttalar centralrådet avslutningsvis.

Med hänvisning till vad ovan anförts

och till det material som utredningen redovisat om religionsfrihetsprincipen, finansieringsfrågan och problemet med demokratin, vill centralrådet instämma med uppfattningen hos kyrkomötets majoritet, att svenska kyrkans karaktär av öppen folkkyrka bäst torde kunna förverkligas under en viss förbindelse med staten. Sett ur svenska kyrkans synpunkt, har utredningen icke framlagt material som visar, att en från staten fri kyrka skulle få en bättre profilering av sin karaktär som öppen bekännelsekyrka. Utredningen citerar utlåtandet av konstitutionsutskottet vid 1956 års riksdag (s. 85), där utskottet framhåller att staten under inga förhållanden kan undandraga sig ansvaret för den religiösa utvecklingen i landet. Det är centralrådets uppfattning att detta ansvar bäst förverkligas under ett organisatoriskt samband med staten, som ger kyrkan de bästa möjligheterna att fylla sina förpliktelser mot alla som så önskar. En grundläggande förutsättning för att denna uppfattning skall bli riktgivande i en demokratisk stat som vår, är självfallet att en majoritet önskar detta. Kyrkan får då statsmaktens stöd. Men statsmakten är inte i vårt demokratiska samhälle en överhet uppifrån. Ur både religiös och demokratisk synpunkt är det väsentligt, att en kyrkoorganisation inte upprätthålles mot majoritetens önskan. Då skulle man med skäl kunna tala om en överhetskyrka. Det kan man inte göra, åtminstone inte med bärande skäl, om en folkvald riksdag fattar beslut härom, samtidigt som man beaktar minoriteternas krav och rättigheter.

Mot centralrådets yttrande har *ledamöterna Hassler och Thunberg* anmält *reservation. Ledamoten Thunberg* skriver.

Undertecknad har ej kunnat ansluta sig till styrelsens remissyttrande över 1958 års kyrka/stat-utredning av huvudsakligen följande tre skäl:

1) En anslutning till kyrkomötets reformprogram, vars snara genomförande synes mig vara av yttersta vikt, torde icke med nödvändighet leda till ett förordande av det s. k. A-läget. Mycket talar för att reformprogrammet naturligare låter sig förena med ett B- eller C-läge. Ett genomförande av reformprogrammet i A-läget riskerar dessutom snarare att understryka än förminska Svenska kyrkans ställning av privilegierat samfund, vilket aktualiserar hela principfrågan om den moderna statens relativa neutralitet i religionsfrågor.

2) Någon alternativ ekonomisk planlösning till den för A-läget förutsatta finns ej utarbetad för något av de övriga lägena. Frestelsen att göra sitt val mellan alternativen efter regeln »man vet vad man har, men inte vad man får» är därför mycket stor. Enligt min mening bör centralrådet i denna situation ej ta någon entydig ställning efter det föreslagna remissyttrandets linjer. De antydningar till en sådan alternativ planlösning, som återfinns i Kristna studentrörelsens remissyttrande utifrån C-lägesförutsättningar, ger vid handen, att ett verkligt val mellan olika alternativ borde ske först, när alla tänkbara lägen fått sin positiva prövning i skilda aspekter, ej minst den ekonomiska. Här vill jag även hänvisa till att centralrådet i sitt remissyttrande pekar på behov av ytterligare utredningar, »innan man tar ställning till hur en framtida relation skall gestaltas».

3) Alltför liten hänsyn har i det föreslagna yttrandet tagits till kyrkans ekumeniska och internationella dimension. Utifrån en av evangeliets innehåll, och icke blott av dess formella gränslöshet, betingad folkkyrkosyn borde det icke vara likgiltigt, vilket alternativ, som har de största förutsättningarna att föra de kristna samfunden i Sverige närmare varandra. Man borde här överväga såväl risken för psykologiskt betingade spärrar i relationen mellan samfunden som faran för en låsning i ett ekumeniskt status quo. Den andliga verklighet kyrkan står för är alltid större än det enskilda samfundets möjlighet att uttrycka den. Detta gäller redan på det nationella planet, och det gäller i än högre grad på det internationella. En med nationalstaten förbunden kyrka torde ha svårare att ge

uttryck åt kyrkans övernationella karaktär än en kyrka, vars ekumeniska relationer till andra trossamfund inom och utom landet positivt bidrar till att forma och komplettera dess karaktär.

Stiftsrådet i Karlstad anför.

Den framtida gestaltningen av förhållandet mellan stat och kyrka bör enligt stiftsrådets mening bevara kyrkans karaktär av folkkyrka, som står öppen för alla, som inte önskar utträda ur densamma. Stiftsrådet anser, att kyrkan såsom öppen folkkyrka har de bästa möjligheterna att nå ut med evangeliet till det stora flertalet i vårt folk. Samtidigt bör kyrkan organiseras så, att den blir så funktionsduglig som möjligt. Det allt starkare lekmannamedvetandet om det gemensamma ansvaret för vår kyrka, som stiftsrådet sett växa fram, bör få komma till uttryck i en demokratisk ordning och representation inte bara på lokalplanet utan också på stifts- och riksplanet.

— — — — — — — — — — — — — —

Det synes enligt stiftsrådets mening vara lättare att bevara kyrkans karaktär av öppen folkkyrka, om kyrkan ekonomiskt och administrativt samarbetar med staten. Ett sådant samarbete synes inte minst garantera, att kyrkans verksamhet skall kunna bedrivas med erforderlig effektivitet även i små församlingar och glesbygder liksom i expanderande tätorter och snabbt växande städers ytterområden. Stiftsrådet menar, att kyrkan med en mera demokratiskt uppbyggd representation skall kunna bära upp den större självständighet gentemot staten, som det av kyrkomötet antagna reformprogrammet förutsätter.

Stiftsrådet i Stockholm finner att ur dess synvinkel vid avgörandet av förhållandet mellan kyrka och stat den angelägnaste frågan är, hur kyrkan bäst skall kunna nå fram till vårt folk med evangeliets budskap utan att budskapets kristna innehåll avkortas, men också utan att delar av vårt folk förnimmer ett onödigt främlingskap inför kyrkan.

— — — — — — — — — — — — — —

A-läget skulle utan tvekan innebära en tryggare ekonomi för stiftsarbetet och utgör i och för sig intet hinder för ett genomförande av ovanstående reorganisation av stiftsorganisationen. Kyrkomötets reformprogram bör kunna genomföras såväl i A-läget som i en fri kyrka.

Stiftsrådet förordar med anledning av detta ett fortsatt samband med staten men anser å andra sidan en omorganisation av kyrkan i ovanstående riktning synnerligen angelägen.

Ledamöterna Hassler och Ivarsson reserverade sig mot rådets yttrande »Stiftsrådet förordar ... synnerligen angelägen».

Svenska kyrkans lekmannaförbund uttalar.

När frågan om de framtida relationerna mellan kyrka och stat skall avgöras, måste ett flertal principer avvägas och sammanböjas, sedan de givits en rimlig innebörd. Till dessa principer hör frågan om statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor, vidare principen om religionsfrihet och demokrati, frågan om lika behandling av trossamfund. Slutligen kommer in i bilden olika kyrko- och statsuppfattningars konsekvenser för kyrka-statfrågan samt frågan om ekonomin. Lekmannaförbundet skall från sina utgångspunkter nedan ge några synpunkter på dessa problemkomplex.

— — — — — — — — — — — — — —

Genom 1951 års religionsfrihetslag skapades förutsättningar för såväl *frihet till religion som frihet från religion*. De som av olika anledningar inte vill tillhöra Svenska kyrkan-folkkyrkan har möjlighet att begära sitt utträde för att antingen ansluta sig till något annat trossamfund i landet eller vara konfessionslösa. Med utträdet följer också befrielse från skatt för den religiösa verksamhet Svenska kyrkan

bedriver. Ytterst få har emellertid utnyttjat denna möjlighet, vilket visar, att svenska folket generellt sett inte uppfattar sitt kyrkliga medlemskap som inkräktande på religionsfriheten.

De religionssociologiska förhållandena i Sverige är egenartade och bör kunna ge religionsfrihetsbegreppet en rimlig innebörd. Däremot är det irrelevant att låta det bestämmas av förhållandena i andra länder. Man torde inte göra sig skyldig till en felteckning av det religiösa läget, om man påstår, att majoriteten av svenska folket manifesterar ett kristet intresse med varierande intensitet. De flesta människor låter omgärda sina liv med kyrkliga handlingar och bevistar gudstjänster mer sporadiskt. En mindre grupp människor är regelbundna kyrkogångare. Gruppen konfessionslösa är inte heller stor i vårt land. De flesta människors religiösa engagemang torde ligga någonstans mittemellan ett sådant med starkt positiva och starkt negativa förtecken. Många människor bejakar kristna livsvärden utan att ofta bevista gudstjänster. En grupp människor är religiöst tveksamma och sökande. De ryms inom folkkyrkans ram, som i sin organisation och verksamhet manifesterar respekt för människors andliga och religiösa integritet.

En skilsmässa enligt C-läget innebär stora risker för att religionsfrihet i betydelse av *frihet från och till religion* kommer att gälla endast minoritetsgrupper men inte den största gruppen, den som befinner sig mellan dem som är starkt engagerade i den religiösa problematiken i positiv eller negativ riktning. De konfessionslösa behöver ingen kyrka. De har trätt ur Svenska kyrkan. 1951 års religionsfrihetslag garanterar dem frihet från religion. De frikyrkliga, som är anslutna till trossamfund av bekännelsekaraktär, har som en följd av samma religionsfrihetslag möjlighet att träda ur Svenska kyrkan och utöva sin religiositet inom något fritt samfund av önskad beskaffenhet. De starkt religiöst engagerade i Svenska kyrkan kan inom henne få sina religiösa behov tillgodosedda även vid en skilsmässa från staten. Men den stora mellangruppen av religiöst intresserade, som med sin privatiserade och anonyma religiositet upptar ett brett fält på folkkyrkans medlemsregister men som varken hör hemma bland exklusivt kyrkliga eller frikyrkliga och inte heller bland konfessionslösa, riskerar att bli kyrkligt hemlösa. Avklippandet av banden till staten medför påtagliga risker att öppenheten och vidden i kyrkan inskränks och hennes möjligheter att verka som folkkyrka med en organisation, som ger kyrklig service åt alla som önskar i hela landet, reduceras.

I ett A-läge sörjer religionsfrihetslagen för att det inte uppställs några hinder för *frihet från religion,* samtidigt som detta läge själv genom sin religiösa öppenhet ger utrymme för *frihet till religion.* I C-läget däremot är risken stor för att den positiva sidan av religionsfrihetslagen, nämligen *frihet till religion,* faller bort för det stora flertalet människor.

Lekmannaförbundet sammanfattar.

Av vad som sålunda här anförts torde ha framgått, att starka skäl tala för ett bibehållet organiserat samband mellan kyrkan och staten. Lekmannaförbundet vill därför förorda, att de framtida relationerna mellan kyrkan och staten under vissa förutsättningar regleras inom ramen för ett sådant samband. Dessa förutsättningar är, att en del nödvändiga reformer i de nuvarande relationerna mellan kyrkan och staten genomföras i enlighet med religionsfrihetens och demokratins krav.

Enligt Lekmannaförbundets mening är dessa reformer i första hand följande:

Medlemskap i kyrkan vinnes normalt genom dopet.

Endast kyrkans medlemmar betalar en på taxeringsmässiga grunder beräknad kyrkoavgift, som uppbäres genom statens försorg i samband med den allmänna skatteuppbörden.

Fria trossamfund erbjudes av staten möjlighet att få sina medlemsavgifter uppburna genom statens försorg.

Kyrkofonden ombildas till en fond för rikskyrklig verksamhet med huvudsaklig inkomst av den allmänna kyrkoavgiften.

Kyrkan beredes genom kyrkomötet ett avgörande inflytande på den kyrkliga lagstiftningen och äger att själv antaga och stadfästa kyrkans böcker.

Kyrkomötets sammansättning grundas på helt genomförda demokratiska principer, varvid all självskrivenhet upphör. Stiftstingen legaliseras, och domkapitlen göras till stiftstingens beredande och verkställande organ.

Kyrkan upprättar en egen central kyrkostyrelse.

Skulle de viktigaste av dessa reformer av författningstekniska eller andra skäl icke kunna genomföras, vill Lekmannaförbundet förorda, att detaljutredning verkställes för genomförande av kyrka-statutredningens B-alternativ.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund baserar delvis sitt remissvar på ett frågeformulär som sänts ut till samtliga församlingar samt pastorat och övriga samfälligheter.

Som framgår av sammanställningen — och om man räknar med »pastoratsförsamlingarna» — har endast 110 av de kyrkokommuner som svarat eller 5 % därav uttalat sig för en i förhållande till staten organisatoriskt fri kyrka, medan icke mindre än 91 % uttalat sig för ett bibehållet organisatoriskt samband med staten. Det bör dock observeras att flertalet kyrkokommuner, genom sina svar på delfrågorna, eller ibland i särskild kommentar, uttalat sig för ett bibehållet samband endast under förutsättning att väsentliga reformer genomföres. Härvid hänvisar man i en del fall direkt till de reformer som föreslagits vid årets kyrkomöte.

Ett övervägande flertal av kyrkokommunernas beslutande organ har sålunda ansett att ett bibehållet organisatoriskt samband med staten ger de bästa förutsättningarna för kyrkans framtida verksamhet och är det alternativ som möjliggör för dem att fullgöra sin uppgift inom kyrkan.

Styrelsen vill som sin mening uttala att den delar majoritetens uppfattning rörande ett organisatoriskt samband med staten och vill också biträda önskemålen om reformer enligt kyrkomötets beslut.

För *Kyrkomusikernas riksförbund* framstår

såsom den för Svenska kyrkans framtid enda tänkbara och helt acceptabla organisationsformen ett bibehållande av sambandet mellan kyrka och stat med huvudsaklig motsvarighet i utredningens skisserade A-läge med reformer.

Under rubriken Sammanfattning skriver *Frälsningsarmén.*

Med hänsyn till vad som här ovan anförts ville Frälsningsarmén för sin del vördsamt anhålla att utbildningsministern och den parlamentariska utredningen undersöker huruvida inte en modifiering av ovan skisserade A-läge skulle kunna tillämpas. Givetvis bör de modifikationer och detaljfrågor som hör samman härmed, och som i vissa delar berörts här ovan, bli föremål för prövning.

Såväl med hänsyn till a) religionsfrihetens praktiska tillämpning på trossamfunden, b) den avvägning som frågan om statens neutralitet bör föranleda samt c) det önskvärda i att Svenska kyrkan liksom de övriga trossamfunden bör beredas tillfälle att i obruten följd och med ökad intensitet bedriva sitt arbete, synes det Frälsningsarmén i dagens läge välbetänkt att Svenska kyrkan bereds rimlig tid att genomföra det av ett enhälligt kyrkomöte stödda reformprogrammet för att därefter vid lämplig tidpunkt på egen begäran beredas den frihet med bevarad beskattningsrätt och jordrätt, som i största möjliga mån tillgodoser religionsfrihetens krav — så mycket mer som man beräknat att beskattning inte kommer att ske av andra medborgare än dem som genom sitt

ställningstagande meddelat att de önskar kvarstå i Svenska kyrkan.

Frälsningarmén anser att religionsfrihetens bevarande bäst kan tillgodoses i ett sålunda modifierat A-läge. De nutida anspråk som bör kunna ställas på Svenska kyrkans funktioner torde också bäst uppfyllas enligt här ovan skisserade uppläggning.

Frälsningsarmén vill också gärna tro att Svenska kyrkan genom en modifiering av ovan nämnda A-läge kommer närmare den idealbild av den kristna församlingen, som särskilt frikyrkorna förordar som motivering för ett helt fritt läge. Att Frälsningsarmén inte förordar ett renodlat C-läge sammanhör därmed att det synes oss alltför drastiskt och inte alldeles utan riskmoment. Med hänsyn till att detta tveklöst i första hand skulle drabba glesbygdsverksamheten och möjligheten att betjäna det anonyma andliga behovet hos enskilda människor skulle det sålunda äventyra Svenska kyrkans arbete och utvecklingsmöjligheter, att ställa henne som fri kyrka, helt utan beskattningsrätt och utan statens medverkan vid genomförandet och tillämpningen av densamma. Skulle en fortsatt utveckling på övertygande sätt visa att Svenska kyrkans ekonomi enligt den planerade centralstyrelsens uppfattning icke äventyras av ett helt fritt läge, så blir givetvis situationen på denna punkt en helt annan.

Frälsningsarméns rekommendation gäller därför en modifiering av A-läget, som ger Svenska kyrkan rätt att verka enligt sitt kallelseuppdrag, med den ekonomiska trygghet som en fortsatt beskattningsrätt innebär och med den religionsfrihet för varje medborgare, som redan tillgodosetts med lagstiftningen om utträdesrätt ur Svenska kyrkan.

Frälsningsarmén vill också tro att Svenska kyrkan i en sådan funktion med både religionsfrihetskraven för den enskilde och rättvisekravet på jämlikhet mellan de kristna trossamfunden tillgodosedda — bättre skall kunna fullfölja det ekumeniska och på jämställdhetens grund uppbyggda program som börjar ta allt fastare form i svenskt fromhetsliv, och för vilket enbart beskattningsrättens fortsatta existens för Svenska kyrkans del på intet vis bör utgöra ett hinder.

Enligt *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare* bör

Svenska kyrkans nuvarande karaktär av tolerant lekmannakyrka och bekännelsekyrka bibehållas även i framtiden. Under »Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena» har framhållits, att denna kyrka bör finnas till för alla. Detta stämmer väl överens med kyrkans uppfattning om människovärdet och med kyrkans uppgift att föra ut sitt budskap till alla människor. Denna uppfattning och denna uppgift delar Svenska kyrkan med de andra trossamfunden. Alla samfund söker efter måttet av sina resurser omsätta dessa tankar i verkligheten, men under det att Svenska kyrkan genom sin uppbyggnad kan erbjuda sina tjänster till alla människor i landet, som vill ta emot dem, måste de fria samfunden begränsa sin verksamhet geografiskt. Även människor i mindre tätt bebyggda trakter ha rätt till kyrkans tjänster. De kan ställa krav på samhället i detta avseende. Det är också ett intresse för samhället att uppfylla det kravet.

Det synes föreningen ej vara diskriminerande för de fria samfunden, som även de bör få allt det statliga stöd de önskar, om Svenska kyrkan även i framtiden bereds möjlighet att ge kyrklig service åt alla, som så önskar i Sveriges land, utan krav och villkor. *Något* samfund bör med sin verksamhet täcka hela landet. Att denna särskilda uppgift idag är tilldelad Svenska kyrkan beror ju på, att tjänsten redan fullgjorts i århundraden. Företrädesvis på grund av att Svenska kyrkan har denna särskilda uppgift att fullgöra vill föreningen föreslå, att nuvarande relation till staten i varje fall tills vidare bibehålles, dock med bl. a. de förändringar, som ovan angivits. Särskilt väsentligt är, att riksrepresentationen blir demokratiskt vald och att rikskyrkostyrelse bildas. En sålunda förändrad kyrkoorgani-

sation bör först prövas, innan beslut eventuellt fattas om ett s. k. fritt läge. Det har betonats, att man måste räkna med en övergångstid. Föreningen anser, att de nämnda förändringarna mot större frihet för kyrkan bör vidtagas som en första etapp, innan slutlig ställning tages till frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan. Då den nya organisationen fungerat någon tid, kan på begäran av endera parten förhandlingar öppnas mellan staten och kyrkan, om vilka reformer, som ytterligare bör äga rum för att ernå bästa möjliga organisation. De reformer, som nu föreslagits måste betecknas som ett steg åt rätt håll. Betydelsen av att kyrkan i detta läge har en riksorganisation kan ej överskattas. Med hänsyn till frågans vikt anser föreningen det välbetänkt att ej nu genomföra en radikal lösning. Under denna prövotid är det också önskvärt, att forskning äger rum beträffande religionens betydelse som samhällsfaktor.

1.2 *Fritt läge*

Bland dem som förordar ett s. k. fritt läge för svenska kyrkan kan man urskilja fyra huvudgrupper. I tre yttranden anges *opreciserade önskemål* om ett fritt läge. Två remissinstanser säger uttryckligen att förhållandet mellan stat och kyrka bör utformas enligt principerna för ett *B-läge* och elva att principerna för ett *C-läge* bör bli vägledande. I ett yttrande förordas *D-läget*.

1.2.1 Opreciserade önskemål

Opreciserade önskemål om ett fritt läge förs fram av Riksförbundet Kyrkans ungdom, Centerns kvinnoförbund och Folkpartiets ungdomsförbund.

Riksförbundet Kyrkans ungdom redogör inledningsvis för hur förbundets ställningstagande skett.

Då frågan om kyrkans framtida relation till staten på ett avgörande sätt berör den kyrkliga ungdomen har riksförbundet funnit det angeläget att pejla ungdomsopinionen i denna fråga. Genom den metod, som nedan redovisas, har riksförbundet sökt skapa någorlunda tillfredsställande garantier för att dess yttrande skulle vara representativt för den mening som råder bland den kyrkliga ungdomen. Vi delar den uppfattning som Kyrkans Ungdom i Skara stift uttryckt på följande sätt: »Vi finner det självklart att ungdomsopinionen måste tillmätas stor betydelse när frågan om förhållandet mellan kyrka och stat skall avgöras. Det gäller ju i ovanligt hög grad en fråga om hur framtiden skall gestaltas där den nu unga generationen skall leva och bära ansvaret.»

Metoden att pejla ungdomsopinionen var följande. Efter förslag från distriktsorganisationerna utsändes i början av september 1968 bifogat frågeformulär till 108 av totalt 547 lokala grupper av Kyrkans Ungdom (nedan kallade KU-grupper) föreslagna av stiftsungdomsråden. Detta formulär gjordes tämligen utförligt för att bereda ungdomarna tillfälle att se problemen ur så många synvinklar som möjligt och för att eliminera riskerna för förenklingar, generaliseringar och ytliga bedömningar, vilket dock, som Västerås stifts ungdomsråd påpekat, inte helt har kunnat undvikas. Som underlag för studiet av sakfrågan bifogades en av Svenska pastoratsförbundet tryckt sammanfattning av kyrka-stat-utredningens slutbetänkande. En sammanställning av före den 25 oktober 1968 inkomna svar från KU-grupperna gjordes. Senare insända svar har inte nämnvärt förändrat den bild som framkommer i bifogade sammanställning. Denna sammanställning har i sin tur granskats och kommenterats av riksförbundets distriktsorganisationer. Riksförbundets yttrande bygger alltså på det sålunda inhämtade materialet och har antagits vid extra representantskap den 9 december 1968. I sammanhanget bör också nämnas att kyrka-stat-frågan tagits upp vid stiftsungdomsting (distriktsorganisationernas representantskap)

i Uppsala ärkestift, Linköpings, Växjö, Karlstads och Stockholms stift samt vid ett på privat initiativ anordnat opinionsmöte i Uppsala med deltagare från hela landet. Från Växjö stift, där problemet ägnades ett särskilt ingående studium bl. a. genom ett fylligt förberedelsematerial, föreligger ett särskilt uttalande vilket bifogas.

Under rubriken Konkreta ändringsförslag anför förbundet.

Av utredningen framgår att de politiska partiernas ungdoms- och studentorganisationer uttalat sig för en skilsmässa mellan stat och kyrka. Huruvida dessa ungdomsorganisationer härvidlag uttrycker en utbredd medlemsopinion är naturligtvis svårt att bedöma. I den mån de politiska partierna gjort uttalanden i liknande riktning kan man möjligen, som majoriteten av de tillfrågade kyrkliga ungdomsgrupperna gjort, dra slutsatsen att programformuleringarna på denna punkt är uttryck för t. ex. en ledande ideologisk grupp. Däremot förefaller det ganska klart att det program som formulerats av de politiska ungdomsförbunden motsvarar en opinion bland politiskt aktiv ungdom.

Riksförbundet konstaterar sammanfattningsvis att övervägande skäl

talar för att det organisatoriska bandet mellan Svenska kyrkan och staten löses. Därmed tillgodoses ur denna majoritetssynpunkt bäst såväl det ur religionsfrihetssynpunkt viktiga kravet på statens neutralitet i betydelse av opartiskhet gentemot samfunden som Svenska kyrkans principiella rätt att framträda och fungera som trossamfund i enlighet med religionsfrihetens principer. För ungdomarna synes de principiella övervägandena väga tyngre än de praktiska.

Riksförbundet följer i sitt ställningstagande i huvudfrågan en drygt 90 %-ig majoritet bland de konsulterade KU-grupperna. Detta betyder emellertid att det också finns grupper som uttalat sig för ett bevarat samband mellan kyrka och stat. Av riksförbundets distriktsorganisationer har Härnösands stifts ungdomsförbund uttalat sig för ett sådant och Västerås stifts ungdomsförbund anmält delade meningar inom rådet.

Centerns kvinnoförbund ser det nuvarande förhållandet mellan kyrka och stat som

resultatet av en lång historisk utveckling, där varje århundrade satt sina spår. Av direkt intresse är dock endast utvecklingen under ungefär de senaste hundra åren, då det är under denna tidsperiod som kyrkan från att ha betraktats som garant för en statlig enhetsreligion blivit ett samfund bland andra i ett pluralistiskt samhälle. Denna utveckling avspeglas dock endast till en mindre del i lagstiftning och kyrkans organisation. Betecknande för den eftersläpning som skett på detta område i relation till samhället i övrigt är att möjlighet till utträde ur svenska kyrkan (utan övergång till annat samfund) inte gavs förrän i och med religionsfrihetslagen 1951.

Under detta århundrade har synen på staten och kyrkan undergått en liknande utveckling bort från begrepp som överhetsstaten och enhetskyrkan fram mot ett samhälle där medborgarrätt, människovärde och medinflytande står i centrum. Man har därmed lämnat uppfattningen om en åtskillnad mellan överhet och underlydande, och i stället uppfattas både stat och kyrka som organ vilka skall fullgöra sina uppgifter i samhället till tjänst för de enskilda människorna. Detta har lett fram till en situation där kyrkan inte kan anses ha någon auktoritet i sig, utan endast den auktoritet som följer av det budskap den förmedlar. I detta sammanhang vill förbundet påpeka att vi betraktar svenska kyrkan som ett samfund, inte som en del av statlig verksamhet.

I dagens samhälle har vi en öppnare och friare debatt än någonsin förr, som inte heller drar sig för att ifrågasätta gamla auktoriteter. Inte minst under 1968 finns

talrika exempel på att även den religiösa debatten förts ut till ett bredare forum än tidigare. Detta är en positiv utveckling som bland annat kan få en stor betydelse när det gäller att skapa en ny relation mellan stat och samfund.

Den befolkningsomflyttning som skett från landsbygd till tätorter och storstäder har medverkat till ett förändrat socialt mönster, i vilket kyrkan mist sin tidigare självskrivna plats. Många försök har gjorts från svenska kyrkans sida att få förnyad kontakt med sina medlemmar, men statistiken över gudstjänstbesök talar sitt tydliga språk om de svårigheter man har att brottas med.

— — — — — — — — — — — — — —

Utredningen presenterar fyra alternativ till framtida relation mellan stat och kyrka. Utgångspunkten för dessa är de ekonomiska aspekterna. Förbundet beklagar den låsning av debatten som därigenom skett. Genom att t. ex. utgå från att kyrkan är en kommunikationskanal genom vilken evangeliet skall föras ut, därefter skissera en organisation som ger kyrkan möjlighet att fungera som sådan och sedan ta upp relationen till staten, skulle debatten ha blivit mera konstruktiv.

— — — — — — — — — — — — — —

I den konkreta utformningen av förhållandet mellan kyrka och stat anser förbundet att mycket talar för en ändrad relation. Däremot finner vi det, med hänsyn till vad tidigare sagts, svårt att direkt ansluta oss till något av de av utredningen föreslagna alternativen, då dessa enligt vår uppfattning i allt för hög utsträckning koncentrerar sig till de ekonomiska frågorna.

Enligt förbundets uppfattning måste kyrkan och övriga samfund vara jämställda. Därför förordar vi att kyrkan får samma självständighet gentemot staten som övriga samfund. Jämställdheten mellan samfunden innebär också att de ges samma rätt att få hjälp med inbetalning av medlemsavgifter, liksom att kyrkans uttaxeringsrätt försvinner.

Folkpartiets ungdomsförbund

har ägnat frågan om stat-kyrka en betydande uppmärksamhet. Redan 1951 programfästes kravet på att banden mellan Svenska kyrkan och staten skulle upplösas. I det följande har förbundet inte ansett sig kunna gå in på betänkandets alla detaljfrågor utan valt att behandla frågan från en mer principiell synvinkel. Religionsfrihetsprincipen och principen om statens neutralitet i livsåskådningsfrågor har från våra liberala utgångspunkter varit bärande.

Som sammanfattning skriver förbundet.

FPU har inte sett det som sin uppgift att gå in på alla detaljer i utredningens betänkande. FPU har i stället från vissa principiella utgångspunkter sökt motivera varför banden mellan Svenska kyrkan och staten bör lösas. FPU har också framfört den åsikten att detta bör ske under former som är betryggande för Svenska kyrkans fortsatta verksamhet.

1.2.2 B-läge

Ett fritt läge, utformat enligt principerna för ett B-läge, önskar domkapitlet i Linköping. Stiftsnämnden i Linköping har beslutat anta domkapitlets i Linköping yttrande som sitt eget.

När *domkapitlet i Linköping* sökt ge sin syn på vissa

grundfrågor, d. v. s. om religionsfriheten, statens neutralitet, »kyrklig service» och finansieringen av kyrkans arbete, har domkapitlet gjort detta för att närma sig huvudfrågan om statens och kyrkans framtida relation till varandra. Denna fråga har därmed också till en del besvarats.

1) Relationen kyrka-stat skall vara sådan, att religionsfriheten så långt möjligt kon-

sekvent hävdas. Medlemskapet i kyrkan skall vara fritt. Anslutningen till kyrkan eller utträdet ur den skall ske genom en personlig viljeakt. Mottagandet av dopet är en sådan viljeakt. Varje kristet dop med de för detta karakteristiska signa skall av kyrkan erkännas som rätt dop. Om dopet sker som barndop, utövas denna viljeakt av föräldrarna intill dess den döpte själv kan taga ställning till att antingen kvarbliva i kyrkan eller lämna den. Ingen skall enbart genom födseln anses som medlem i kyrkan. De som nu är medlemmar i kyrkan, skall även efter en eventuell skilsmässa mellan stat och kyrka, anses vara medlemmar i den, intill dess att de genom utträde lämnar den.

2) Som en följd av religionsfrihetsprincipen skall staten så långt möjligt vara neutral i livsåskådningssammanhang. Att staten har värderingar, som härrör från en viss eller vissa livsåskådningar, är dock ofrånkomligt. Lika litet som staten avstår från att taga ställning i fråga om demokrati, rättsordning o. s. v. kan den i sådana livsåskådningsfrågor, där de kristna värderingarna är påfallande, vägra ståndpunktstagande under åberopande av religionsfriheten. Ett uteslutande av alla värderingar innebär även det ett ställningstagande.

Strävan efter neutralitet har som konsekvens strävan att icke reglera förhållandena inom de olika organisationerna för livsåskådning, vare sig de är religiösa eller icke. Vad Svenska kyrkan beträffar, innebär neutraliteten, att staten överlämnar åt kyrkan att besluta om sina egna angelägenheter: bekännelse och lära, förkunnelse och undervisning, uppbyggnad och organisation, indelning och befattningshavare. Det »reformprogram», varom hemställdes vid årets kyrkomöte, bör därvid kunna genomföras.

3) Kyrkan önskar behålla sin karaktär av folkkyrka och så långt möjligt betjäna alla, som vill ta hennes tjänster i anspråk. Denna kyrkans villighet och skyldighet att tjäna stannar icke vid medlemsgränsen. Även om dopet anger medlemskapet i kyrkan, är denna öppen för att betjäna även icke döpta eller andra icke-kyrkomedlemmar.

Om det är i överensstämmelse med statens uppgift och intressen att främja omvårdnaden av samhällsmedborgarna, skall samhällsmedlemmar, var de än är bosatta, ha tillgång till religion. Därför bör det stöd, som staten i övrigt ger till samhällelig verksamhet och organisationer för sådan, även komma religiösa organisationer till del. Det kan ske genom direkta statsbidrag, sådana som i dag ges till bl. a. ungdoms- och bildningsorganisationer. Det kan också ske genom att staten underlättar organisationernas egen finansiering av sin verksamhet. Staten kan vara Svenska kyrkan behjälplig genom att staten underlättar organisationen av medlemsavgifterna för dem, som tillhör kyrkan.

När domkapitlet har att besvara frågan, om kyrkan utifrån dessa principer bäst fungerar tillsammans med staten eller som frikyrka, har det funnit, att de hittillsvarande utredningarna icke ger samma möjlighet att bedöma en fri kyrka, konkret utgestaltad, som att bedöma den nuvarande kyrkoorganisationens lämplighet för kyrkans funktioner.

Förutsättningen för att lika ingående kunna bedöma ett A-läge och ett C-läge finnes icke. Till en del ligger detta i sakens natur. En »C-lägeskyrka» är i dag en hypotes, en »A-lägeskyrka» en verklighet. Här är det lätt att gå efter principen: »Man vet vad man har, men icke vad man får».

Domkapitlet finner sammanfattningsvis

att det vad beträffar presenterade förslag ansluter sig till det reformprogram, varom kyrkomötet hemställt,

att A-läget för litet beaktat kyrkans frihet,

att vad kyrkans finansiering angår domkapitlet närmast ansluter sig till B-läget, där samhället lämnar sin hjälp vid uppbörden av kyrkans och andra trossamfunds medlemsavgifter samt

att domkapitlet, intill dess att C-läget närmare utretts, saknar möjlighet att bedöma huruvida icke detta läge skulle vara det fruktbaraste alternativet.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamoten Elgeskog* anmält *skiljaktig mening* och anför bl. a.

Undertecknad kan biträda de synpunkter, som varit vägledande för domkapitlet men vill ha en mera markerad utformning av religionsfrihetsfrågan och dithörande frågeställningar. Jag har den uppfattningen, att domkapitlet i huvudfrågan bort uttala sig för ett fritt läge (motsvarande ungefär det s. k. C-läget) i relationen kyrka-stat.

Som skäl för mitt ställninsgtagande vill jag framhålla, att utvecklingen (bl. a. församlingens kommande omstrukturering till en fri association) nödvändiggör ett nytänkande i inplaceringen av Svenska kyrkan i, vid sidan av eller utanför staten.

1.2.3 C-läge

Länsstyrelserna i Kronobergs och Värmlands län, Frikyrkliga ungdomsrådet, Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Frikyrkliga studieförbundet, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Högerns ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige och Förbundet för kristen enhet uttalar sig för ett fritt läge, utformat enligt principerna för ett C-läge.

Länsstyrelsen i Kronobergs län anför.

Principiella ståndpunkter måste i många samhällsfrågor tillmätas en begränsad räckvidd i förhållande till sådana mänskliga och materiella värden som de kan komma i konflikt med. Den uppenbara strävan som präglat det svenska samhället under decennierna efter den politiska demokratins genombrott att åstadkomma samförståndslösningar eller i varje fall beslut som bärs upp av en betydande majoritet inom folket är i sig ett uttryck för en sådan praktisk samhällssyn.

Uppenbart är dock att även den som godtar denna syn på det samhälleliga reformarbetet måste vara på sin vakt så att icke alla samhällsfrågor behandlas efter denna mall. Det finns sålunda reformsträvanden som till sin art först och främst bör bedömas från principiella ståndpunkter och där bedömanden av nyttokaraktär samt prövningen av traditionsvärden och ekonomiska frågor måste underordna sig de principiella ståndpunkterna. Hit hör inte minst frågor om demokratins innebörd. Relationen stat-kyrka bör enligt länsstyrelsens uppfattning räknas in bland just denna grupp av samhällsfrågor. Härav följer att den innebörd man ger principen om religionsfrihet och den slutsats man drar av denna princip bör läggas till grund för bedömningen av hela komplexet stat-kyrka. Frågor om den enskildes religionsutövning och samfundstillhörighet samt åsiktsfrihet i förhållande till annans trosutövning är i så hög grad vad som kallas samvetsangelägenheter att det demokratiska samhället ej kan låta dem underordna sig de betydande traditionsvärden, de komplicerade egendomsärenden och de eventuella nyttovärden — jämför utredningens betänkande del I om »religionen som samhällsfaktor» — som också ingår i detta samhällskomplex.

— — — — — — — — — — — — — —

En grundförutsättning för hela den reform som nu skall prövas är att de organisatoriska frågorna skall behandlas i en anda av tolerans och generositet, något som för övrigt även departementschefen understrukit i sina direktiv till den parlamentariska utredningen, (statsrådsprotokollet 28 juni 1968). Det har i dessa direktiv betonats att det fortsatta utredningsarbetet ej får skada de omistliga värden som »den kristna verksamheten tillfört såväl enskilda som samhället». Den tolkning av religionsfrihetsbegreppet som länsstyrelsen finner i fortsättningen böra vara vägledande, är

den som åt individen lämnar största möjliga samvetsfrihet och samtidigt icke inskränker trossamfundens religionsfrihet eller individens frihet inom det trossamfund han tillhör. Vid denna tolkning har länsstyrelsen funnit att den beskrivning av det framtida förhållandet stat-kyrka som 1958 års utredning gjort av det s. k. C-läget bäst motsvarar principen om religionsfrihet.

— — — — — — — — — — — — — —

Utredningen har i fråga om B-läget behandlat frågan om medverkan från statens sida beträffande debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifter och därvid uttalat att denna medverkan kan avse samtliga moment eller endast ett eller två av dem (sid. 214, sp. 1). Länsstyrelsen finner emellertid icke all statlig medverkan i denna del vara utesluten i det av länsstyrelsen förordade C-läget. Det månghundraåriga sambandet mellan stat och kyrka gör det önskvärt att vid upplösandet av denna gemenskap finna en utväg, som utan att de grundläggande principerna om religionsfrihet m. m. åsidosättes tryggar kyrkans ekonomiska livsvillkor. Länsstyrelsen anser det förenligt med nämnda principer, att staten som service åt kyrkan mot ersättning ombesörjer debitering av medlemsavgifter. Av jämlikhetsskäl bör denna service erbjudas jämväl andra trossamfund.

Länsstyrelsen i Värmlands län skriver.

Det mångåriga utredningsarbetet om förhållandet mellan stat och kyrka, som nu mynnat ut i ett slutbetänkande, har givit en omfattande och värdefull kartläggning av de många och delvis komplicerade förhållanden och problem, som ingår i eller springer fram ur relationer, vilkas rötter sänker sig så djupt tillbaka i historien.

— — — — — — — — — — — — — —

När statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet nu tillkallat en parlamentarisk utredning med uppgift att ta ställning i själva huvudfrågan, har direktiven utformats så att i första hand A- och C-lägena bör bli föremål för övervägan-

den. Detta torde innebära, att B- och D-lägena redan nu avföres, något som denna länsstyrelse helt vill ansluta sig till. En friställd kyrka med bibehållen beskattningsrätt och uppbörd genom statens organ (B-läget) skulle innebära en oklarhet, som icke löste några problem men väl skapade nya. En allmän reduktion av kyrkojorden (D-läget) skulle sannolikt uppfattas som stridande mot den anda av generositet, i vilken en eventuell upplösning av de gamla banden mellan stat och kyrka väl allmänt anses böra ske.

Beträffande de båda återstående alternativen erbjuder en fortsatt utredning om A-alternativet föga av intresse. Det innebär i princip ett accepterande av status quo. De mindre reformer som kan göras inom det bestående ram medför inga större förvaltningsmässiga problem. Länsstyrelsen kan därför inskränka sin granskning till C-alternativet.

— — — — — — — — — — — — — —

C-alternativet bygger ju också på förutsättningen att den kyrkliga beskattningsrätten upphäves. Som alla andra samfund kommer denna kyrka att bygga sin verksamhet på obligatoriska medlemsavgifter. Att staten skulle bidra till att indriva sådana avgifter tillsammans med de allmänna skatterna synes uteslutet, då en från staten lösgjord kyrka i alla avseenden måste behandlas på samma sätt som andra trossamfund. Däremot finns givetvis inget som hindrar att kyrkan för sin utdebitering på vanliga affärsmässiga grunder utnyttjar länsstyrelsernas dataanläggningar.

— — — — — — — — — — — — — —

Som framgått av ovanstående ansluter sig länsstyrelsen till C-alternativets principskiss. Denna bör nu i första hand bli föremål för detaljerade överväganden och undersökningar av den nyligen tillsatta parlamentariska utredningen. Det får förutsättas, att åtskilliga undersökningar återstår, innan det slutliga ställningstagandet träffas. Länsstyrelsen utgår från att den i nästa remissomgång får tillfälle att mera ingående än som nu varit möjligt granska olika delar av det stora problemkomplexet.

Länsstyrelsen vill slutligen konstatera, att den nu avslutade utredningen verksamt bör ha bidragit till att skapa förutsättningar för att denna stora och för medborgarna i många stycken ingripande fråga bör kunna lösas i en anda av avspändhet, vidsynthet och tolerans.

Frikyrkliga ungdomsrådet erinrar om att rådet sommaren 1967 gav ut

ett uppmärksammat Frikyrkoungdomens Religionsfrihetsprogram, som klart uttryckte rådets uppfattning att banden mellan Svenska kyrkan och staten bör lösas, så att Svenska kyrkan i princip får samma ställning som övriga samfund och organisationer.

De avgörande principuppfattningarna på vilka detta ställningstagande grundade sig var

att evangelium är ett fritt erbjudande.

Ett gudsförhållande kan inte grundas på tvång utan utgör en tillit grundad på ett ömsesidigt förhållande mellan Gud och människa. Allt som kan försätta människan i en tvångssituation visavi evangeliet måste uppfattas som en kränkning av dess idé.

att staten skall vara sekulär och därmed inte ha någon kompetens i fråga om kyrkan, dess tro, förkunnelse och organisation.

Staten kan inte omfatta någon religiös tro, eftersom tron är ett frivilligt förhållande, som inte kan bli föremål för kollektiva beslut eller lagfästning. Staten har varken rätt eller möjlighet att hänvisa till gudomliga ordningar vid organiserandet av den jordiska tillvaron.

Det moderna samhället består av människor med olika värdesystem, vanor, religiösa övertygelser och idéer om samhället. Ett ansvarigt samhälle måste acceptera denna mångfald, skapa möjligheter att på ett människovärdigt sätt bilägga konflikter och fatta beslut och därmed bidra till att människor i fri samverkan söker värdegemenskap och handlingslinjer.

att kyrkan inte bör söka eller acceptera speciellt lagskydd. Inget trossamfund eller annan organisation kan på religiösa grunder ges speciella privilegier eller särskild statlig sanktion. Därför bör kyrkan inte för egen del söka lagskydd av annat slag än sådant som också tillkommer andra grupper.

Den kristna kyrkans liv är helt bundet till Jesus Kristus, och dess liv är inte beroende av den samhälleliga strukturen. Genom staten formas den ordning inom vilken kyrkan skall fullgöra sin kallelse, som därigenom kan hjälpas eller försvåras. Kyrkan bör av staten garanteras frihet att själv utforma sin tro, förkunnelse och organisation. Den bör, liksom andra grupper, ges möjlighet att förkunna, undervisa och studera i enlighet med sin övertygelse och äga samma rättighet och skyldighet som övriga organisationer att äga och förvalta egendom, bedriva reklam o. s. v.

I medvetande om frihetens villkor måste kyrkan med kraft hävda att trosfrihet, tankefrihet och församlingsfrihet skall gälla lika för alla.

Frikyrkliga ungdomsrådet, som helt ansluter sig till de synpunkter som Sveriges frikyrkoråd anfört i sitt remissvar vill med utgångspunkt från här ovan anförda principiella synpunkter föreslå

att banden mellan stat och kyrka löses enligt den alternativa lösning, som i utredningen benämnts C-läget.

Sveriges frikyrkoråd

har alltsedan sin tillkomst ansett arbetet för vidgad religionsfrihet som en av sina främsta uppgifter. Inte minst vid de regelbundet återkommande frikyrkomötena har denna fråga stått i förgrunden. Rådet vill därför uttrycka sin tillfredsställelse över att en grundlig utredning utförts. Enligt rå-

dets mening har genom utredningen en för alla parter godtagbar grund lagts för ett ställningstagande till frågan om relationerna mellan staten och trossamfunden. Rådet skulle emellertid gärna ha sett att de ekonomiska förhållandena i de fria lägena C och D belysts ytterligare, men är samtidigt medvetet om de betydande svårigheter som utredningen därvidlag haft att lösa.

Rådet delar i stort den uppfattning som kommit till uttryck i utbildningsdepartementets till remissinstanserna översända promemoria av den 10.4.1968 att frågor såsom folkbokföringen, de teologiska fakulteterna och religionsundervisningen i skolan är oberoende av huvudfrågan och därför inte behöver någon ingående behandling i detta sammanhang. Rådet nöjer sig därför med att på dessa punkter redogöra för sin grundinställning.

Rådet hälsar likaledes med tillfredsställelse att en parlamentarisk utredning redan tillsatts. Det är Frikyrkorådets förhoppning att denna skall leda fram till en lösning på problemet kyrka-stat, som bättre överensstämmer med vår tids samhällssyn än den nuvarande, och att lösningar skall erbjudas som tar skälig hänsyn till de svårigheter i vilka den kyrka kan komma, som under århundraden varit förbunden med staten. En förutsättning är att dessa lösningar samtidigt är förenliga med den grundsyn beträffande religionsfriheten, som rådet nedan gör gällande.

Denna grundsyn innebär enligt rådets sammanfattning

att religionsfrihetsfrågan i det pluralistiska samhället måste ges företräde framför kyrkosynen, då det gäller det konkreta ställningstagandet i kyrka-statfrågan,

att religionsfrihet därför i lika mån måste vara en frihet från religion som en frihet till religion,

att religionsfrihetskravet inte kan anses tillfredsställande tillgodosett så länge statskyrkosystemet består, samt

att staten nödvändigtvis måste iakttaga en kyrkopolitisk och livsåskådningsmässig neutralitet i den meningen, att någon särlagstiftning som gynnar eller missgynnar trossamfunden eller religionsriktningarna inbördes eller i förhållande till andra organisationer, inte kan tolereras.

Under rubriken Allmänna synpunkter på B- och C-lägena uttalar frikyrkorådet bl. a. att det förutsätter att svenska kyrkan i likhet med de nuvarande frikyrkosamfunden kan finansiera sin verksamhet på frivillighetens väg, att det ekonomiska medansvaret kommer att aktivisera stora grupper inom svenska kyrkan samt att en effektivare ekumenisk regionalplanering ger möjligheter att nå hela landets befolkning med kristen förkunnelse (se avsnitt 3.1.3.1). Frikyrkorådet, som visserligen inte principiellt avvisar en lösning enligt den särskilda B-lägesförutsättningen (se avsnitt 3.2.3.4.1), anser att

utredningens C-läge bör läggas till grund för utformningen av de framtida relationerna mellan staten och Svenska kyrkan.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen uttalar.

De former under vilka Svenska kyrkan hittills arbetat rymmer utan tvekan fördelar med tanke på vad som är kyrkans huvuduppgift, att förkunna Kristi evangelium för Sveriges folk. Den territoriella församlingsorganisationen har tillkommit och tid efter annan justerats med syfte att alla så långt möjligt skall nås med evangeliet och få del av den kristna gemenskapen inom kyrkan.

Det lagbundna sambandet med statsmakten har inneburit betydande garantier i ekonomiskt avseende för det kyrkliga arbetet och därmed en hög grad av arbetstrygghet. Sambandet med staten har vidare gett auktoritet åt det kyrkliga arbetet. Under tidigare skeden torde detta ha varit av betydelse för folkets positiva inställning till kyrkan.

— — — — — — — — — — — — — —

I synnerhet frågan om statsmaktens bestämmanderätt i kyrkliga frågor eller med andra ord frågan om statskyrkosystemet och de konsekvenser detta för med sig anser vi, vara av så allvarlig både praktisk och principiell natur att vi inte anser oss kunna förorda ett fortsatt samband kyrka-stat i ett läge då övergång till en annan ordning under generösa villkor förefaller möjliga.

Under rubriken Kyrka skild från staten anför fosterlands-stiftelsen.

I det föregående har vi kortfattat sökt ge uttryck för vår syn på frågan om ett bibehållet samband kyrka-stat samt uttalat vilka reformer inom kyrkan vi anser bör komma till stånd under ett eventuellt bibehållet samband. Av detta har det redan framgått att vi uttalar oss för att Svenska kyrkan ges en fri ställning i förhållande till staten. Vi har där också angett våra principiella motiveringar för ett avbrytande av det organisatoriska sambandet kyrka-stat. Vår uppfattning är att kyrkan skall fullgöra sin uppgift inom ramen för samhällelig lag och ordning utan inblandning av staten. Vi är medvetna om, att detta isynnerhet under en övergångstid medför betydande svårigheter för kyrkan. Huvudproblemet är hur kyrkan i ett fritt läge skulle få tillräckliga ekonomiska resurser att fullfölja sin uppgift. Det är med tanke på detta omöjligt och oförsvarligt, att föreslå en plötslig övergång till nya oprövade förhållanden.

Vi förordar i första hand en fri kyrka i princip enligt vad utredningen betecknat som ett C-läge, dock så att ett modifierat B-läge tillämpas under en övergångstid av minst 20 år, varunder en övergång till C-läge förbereds. Med modifierat B-läge avser vi dels ett genomförande av de reformer som anförts i vår diskussion av ett behållet samband kyrka-stat med det tillägget, att kyrkomötets befogenheter bringas i överensstämmelse med de krav man kan ställa på högsta representativa organet i en fri kyrka, dels att samhället under övergångstiden medverkar med uppbörd av medlemsavgifter, som debiteras i proportion till inkomst. I fråga om ett B-läge anför utredningen i en not (sid. 222) att »utredningen utgår här från sådan medverkan från statens sida i fråga om medlemsavgifterna att dessa debiteras, uppbäres och indrives tillsammans med de allmänna skatterna». Det kan ifrågasättas om ett indrivningsförfarande hör samman med allmän uppfattning av begreppet medlemsavgift. Vi uttalar vår tveksamhet inför ett sådant tvång och ville istället rekommendera att andra åtgärder prövas, t. ex. påminnelse och i sista hand meddelande om att medlemsrättigheterna upphör.

Samhällelig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter anser vi ha en bestämd fördel framför ett annat alternativ, som utredningen skisserat (sid. 249) nämligen att ersätta den nuvarande skatten med statsanslag, som skulle minska successivt för att slutligen upphöra. Vi tror nämligen, att uppbörd av medlemsavgift blir nödvändig i ett C-läge och att man under den tid statlig uppbörd pågår vinner erfarenheter för ett helt fritt läge. Vi vill i detta sammanhang uttrycka den uppfattningen, att de sympatier för kyrkan och den uppskattning av kyrkans arbete som kan avläsas hos en bred folkopinion, och som även åberopas som en anledning att bevara sambandet mellan stat och kyrka, inte skulle gå förlorad i ett fritt läge utan tvärt om aktiviseras till en medveten insats att bevara kyrkans arbetsmöjligheter. Både inom kyrkans frivilliga arbete och inom andra trossamfund föreligger många bevis på att behovssituationer aktiverar till närmast häpnadsväckande insatser ifråga om både offer och arbete.

Skulle den av oss här förordade relationen kyrka-stat anses ogenomförbar vill vi i andra hand rekommendera en fri kyrka närmast i enlighet med vad utredningen angett som läge B. De reformer som vi uttalat oss för i ett bibehållet samband kyrka-stat skulle tillämpas även i ett fritt läge med det tillägget att kyrkomötets befogen-

heter bringas i överensstämmelse med de krav man kan ställa på högsta representativa organet i en fri kyrka. Den avgift som genom statlig försorg skulle uppbäras skulle inte ha beteckningen skatt utan medlemsavgift. Vi anser att denna benämning är lämpligast under förutsättning att juridiska personer befrias från avgiften ifråga samt att begravningsväsende och folkbokföring överlåtes till samhälleliga organ. Dessutom anser vi, att en statlig medverkan för indrivning av medlemsavgifter inte skulle förekomma. I stället skulle den försumlige få en påminnelse och i andra hand en erinran om att medlemsrättigheter upphör efter viss tid. Vi förutsätter dock, att full paritet mellan Svenska kyrkan och andra samfund upprättas i detta avseende.

Frikyrkliga studieförbundet sammanfattar sina synpunkter enligt följande.

Religionsfrihetsprincipen bör vara vägledande för utformningen av de framtida relationerna mellan kyrka och stat.

Religionsfriheten kräver att det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat upplöses och ersätts av andra relationer.

C-läget svarar bäst mot religionsfrihetens krav och ger också i övrigt möjlighet till för samhället och samfunden tillfredsställande lösningar.

Statens neutralitet i religiösa frågor bör eftersträvas. Den hindrar ej positiv samverkan mellan staten och trossamfunden.

Formerna för samverkan mellan stat och trossamfund — inklusive de ekonomiska spörsmålen — bör ytterligare övervägas. Parallellen med folkrörelserna kan därvid vara fruktbar. Aktivitetsbidrag, statlig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter, direkta statsbidrag utan kontroll och avdragsrätt för gåvor bör utredas ytterligare, liksom olika kombinationer av ekonomiseringsvägar.

Förbundet för religionsfrihet hemställer

att alla sådana detaljfrågor, som ansetts kunna lösas oberoende av hur de framtida relationerna mellan kyrka och stat kommer att bli, snarast möjligt bringas till en sådan lösning, att de kyrkliga organens befattning med angelägenheter av allmänt samhällig karaktär upphör,

att de framtida relationerna mellan kyrka och stat utformas i huvudsaklig överensstämmelse med det framlagda C-alternativet med de modifikationer som framgår av vad som anförts angående den så kallade kyrkliga egendomen,[1]

och att statskyrkosystemets avskaffande sker under sådana former att nybildade och redan existerande trossamfund på likvärdiga villkor får erbjuda människorna sina tjänster.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund konstaterar att möjligheten att lämna kyrkan utan att ingå i annat samfund har utnyttjats i ringa utsträckning.

Trots detta torde det vara uppenbart, att sekulariseringen fortskridit i stark takt särskilt under senare år, vilket talar för att tiden nu har mognat för en allvarlig omprövning av relationen kyrka-stat. Särskilda förutsättningar härför har också skapats genom de nu avslutade djupgående studier som utredningen kyrka-stat framlagt i 11 betänkanden av utomordentligt intresse. En parlamentarisk fortsatt utredning bör kunna komma fram till en lösning av de mera praktiska organisatoriska och ekonomiska frågorna med religionsfriheten och demokratin som riktmärken.

Frågan om kyrkans skiljande från staten drevs tidigast av frikyrkorörelsen och då utifrån rent religiöst moraliska ståndpunkter. Den socialistiska arbetarrörelsen ställde också tidigt krav på skilsmässa mellan kyrka och stat men ur en mera individualistisk synvinkel. Trosfriheten hävdades som en av de mänskliga rättigheterna. Långt senare har även från statskyrkligt håll höjts röster för kyrkans frigörelse från staten med avsikt att härigenom skapa större frihet för kyrkan själv. Striden om kvinnliga

[1] Se avsnitt 3.2.3.3.

präster aktualiserade frågeställningen för många kyrkomedlemmar och kom dem att ta ställning för en skilsmässa några utifrån rent demokratiska likställighetsprinciper, andra av intresse för en ökad frihet för kyrkan.

En organisatorisk förändring uppfattas sålunda av olika grupper som en modernisering och en naturlig anpassning till utvecklingen, och inställningen till skiljandet av kyrkan från staten följer inte en uppdelning i sekulariserade och kristentroende.

— — — — — — — — — — — — — —

Om alternativ C fullföljes borde övergången till en från staten fri kyrka kunna ske smidigt och i den takt förändringarna i religiositeten i vårt land anger. Kyrkan skulle om statskyrkosystemet avskaffas få större frihet för sin religionsutövning, religionsfriheten för medborgarna skulle bli mera fullständig än nu, och anslutningen till ett kyrkligt samfund skulle grundas på trosgemenskap och inte på slentrian eller tvång. Tolerans och en högtstående religiös samfundsbildning skulle få förutsättningar att sätta sin prägel på samhället.

Förbundet vill härmed tillstyrka en lösning av förhållandet mellan stat och kyrka enligt alternativ C.

Högerns ungdomsförbund anför.

I valet mellan utredningens hypoteser B och C ter sig C-läget som det mest lämpade enligt HUF:s mening. D-alternativet måste utan varje tvekan klart avvisas; ett reviderat A-läge skulle å andra sidan endast skjuta problematiken på framtiden.

Under rubriken Slutord framhåller förbundet.

Då den parlamentariska utredningens slutgiltiga förslag senare kommer att tillställas förbundet, har vi här — såsom inledningsvis nämnts — avstått från att redovisa vår uppfattning i olika delfrågor. Som framgått av det anförda har Högerns ungdomsförbund dock tagit ställning till statskyrkosystemet som sådant, och därvid stannat vid tanken att ett skiljande bör komma till stånd. Detta bör i huvudsak ske i enlighet med utredningens hypotes C. En tämligen lång övergångstid, som ger Svenska kyrkan rimlig möjlighet att bygga upp en ny organisation, och inte minst att uppgöra planer för den framtida finansieringen, måste säkerställas. Förbundet ser ett skiljande som en lycklig lösning, såväl från allmän demokratisk synpunkt, som från Svenska kyrkans egen. Kyrkans självbestämmanderätt bör i samband med ett skiljande komma att betydligt vidgas.

Kristna studentrörelsen i Sverige,

som representerar opinioner från såväl Svenska kyrkan som frikyrkorna och den katolska kyrkan, avger sitt remissvar utifrån en samsyn av sådant slag att den i vissa hänseenden ger ett nytt perspektiv på både historien och framtiden. Avsikten är därför att i huvudsak ägna remissyttrandet åt de områden i debatten om de framtida relationerna mellan stat och kyrka där ovan redovisade utgångspunkt skulle kunna ge ett speciellt bidrag till den mängd av synpunkter som kommer fram i remissyttrandena. Det nationellt-historiskt betingade i Svenska kyrkans förhållande till staten, frikyrkoformens beroende av både statskyrkosystemet och reaktionen mot detta, den katolska kyrkans drag av både »folkkyrka» och »frikyrka», allt detta uppfordrar enligt KRISS' uppfattning till att söka lösningar som inte sammanfaller med någon existerande modell.

Bilden av de senaste hundra årens utveckling i frågan skiljer sig från den gängse, om alla tre komponenterna tas med. En kort historisk tillbakablick visar följande: Genom 1873 års dissenterlag fick vissa erkända främmande trossamfund vidgade möjligheter att verka i Sverige. Den enda förebild som då fanns, rörande förhållandet till staten, var Svenska kyrkan: också de mosaiska och katolska församlingarna fick vissa offentligt-rättsliga uppgifter och officiella funktioner. De katolska försam-

lingarna i landet hade fram till 1911 full likställighet i kyrkobokföringshänseende med Svenska kyrkan.

När de fria samfunden framträdde, uttryckte dessa däremot sin uppfattning beträffande förhållandet till staten i medveten motsättning till statskyrkosystemet. Till skillnad från de erkända främmande trossamfunden önskade man ingen officiell status. Ekonomiskt byggde frikyrkorna på frivilligt offrande och avböjde statlig hjälp.

För utvecklingen av den enskildes religionsfrihet kom de frikyrkliga strävandena att bli avgörande. Men samtidigt som den steg för steg realiserades, också för katoliker, ortodoxa och judar, kom deras samfund att av statsmakten mer eller mindre påtvingas en rent frikyrklig status, d. v. s. medan de enskildas religionsfrihet ökade, inskränktes församlingarnas.

1951 års religionsfrihetslag avskaffade *för det första* de mosaiska församlingarnas beskattningsrätt; *för det andra* inskränktes de katolska församlingarnas rätt till egen kyrkobokföring och *för det tredje* avskaffades anteckning vid folkbokföringen beträffande annan konfessionstillhörighet än Svenska kyrkan.

De två senare reformerna gick emot dissenterlagskommitténs förslag, och alla tre reformerna genomfördes mot protester från de drabbade. I samband med den hastigt ökade invandringen sedan 1951 har folkbokföringsreformerna visat sig innebära ett svårt handikapp för kyrkor med betydande reellt medlemsunderlag hos stora invandrargrupper.

Nu efteråt är det lätt att se hur naturliga hänsyn till främst frikyrkliga intressen kom att leda till lösningar som för andra inte på samma sätt innebar ett steg i riktning mot större jämlikhet med Svenska kyrkan och inte heller större religionsfrihet. Det är därför av särskild betydelse att nu finna lösningar, som tar hänsyn till olika samfunds särart och speciella problem.

En fortsatt diskussion om kyrka-stat, som skall begränsas till A- och C-lägena, löper uppenbarligen risken att alltför enkelt identifiera dessa med »statskyrka» och »frikyrka», två i den svenska verkligheten välbekanta alternativ. Som framgår av ovan skisserade utveckling har valet i vårt land aldrig varit så entydigt och är det ännu mindre i dag, när invandrarkyrkornas problem och behov nödvändigtvis måste uppmärksammas långt mera än utredningen gjort.

En fullständigare bild av den historiska utvecklingen avslöjar också det ohållbara i det ej ovanliga argumentet för någon form av status quo, att övriga samfund inte åtnjuter statligt stöd endast därför att de av principskäl avvisat ett sådant.

Religionsfrihetsprincipen kan alltså tillämpas på ett sådant sätt att den i realiteten inskränker ett samfunds frihet att verka i enlighet med sin egenart, och kan därför också minska jämlikheten mellan samfunden.

När därför ett fritt läge för Svenska kyrkan, närmast alternativ C, förordas i detta yttrande, är det därför inte blott av abstrakta rättvise- och jämlikhetsprinciper, utan därför att vi är övertygade om att detta skapar de bästa förutsättningarna för att Svenska kyrkan skall fylla sin uppgift som ett av de ledande samfunden i svensk kristenhet.

En förändring av Svenska kyrkans villkor måste också komma att väsentligt påverka övriga samfund, varför det är viktigt att man på intet håll menar sig redan ha funnit sin form och definitiva roll i samhället.

Under rubriken Internationella och ekumeniska synpunkter uttalar studentrörelsen.

De elva betänkanden som kyrka-stat-utredningen lagt fram är på många sätt utomordentliga och utgör en grundval för vidare analys, från statsmakternas, (d. v. s. regering och riksdag), sida av det framtida förhållandet till kyrkan och från kyrkans sida därutöver också av de lämpligaste sätten att genomföra sin uppgift. Utredningen behandlar de faktiskt existerande

förhållandena inom kyrkan med tonvikten lagd på relationerna till regering och riksdag. Men det saknas dock en närmare bestämning av de storheter, kyrkan och staten, vars ömsesidiga relationer granskas. Beträffande staten eller närmare bestämt de uppgifter och funktioner regering och riksdag har, torde ett studium av författningsutredningens betänkande ge åtskilligt material vid bestämmandet av vad staten är. Däremot saknas en motsvarande utredning och bestämning av vad kyrkan är.

Ett av betänkandena har tagit upp frågan om de aktuella kyrkobegreppen i Sverige (SOU 1964:16), en i och för sig utmärkt redogörelse, som är av begränsat värde just därför att dess syfte var att »klarlägga det aktuella kyrkotänkandet i Sverige med särskild hänsyn till problematiken kyrka-stat» (a. a. s. 5).

Den arbetsmetod utredningen använt sig av, att lyfta fram och intensivt granska begränsade sektorer som den kyrkliga förvaltningen, skattefrågan o. s. v. har ur många synpunkter varit utomordentlig, men har också medfört att intresset på ett kanske olyckligt sätt koncentrerats till kyrkans organisation och förvaltning. Det är möjligt att utredningen hade lyckats bättre med att beskriva Svenska kyrkan, om direktiven för undersökningen av de aktuella kyrkobegreppen tagit sikte på kartläggning av den, kanske svaga, fortlöpande diskussion som förs i Sverige om det kyrkliga arbetets målsättning. Detta i synnerhet som delar av den debatt som refereras i Palmqvists arbete tidigare kartlagts av C. A. Hessler i Statskyrkodebatten (1964). Det borde inte heller ha berett oöverkomliga svårigheter att välja ut några typförsamlingar och där undersöka hur det frivilliga kyrkliga arbetet fungerar, hur stora grupper som nås och hur detta arbete uppfattas av församlingsborna och sätta detta i relation till folkbokföringen och hur denna uppfattas samt gudstjänst- och förrättningsaktiviteten i församlingen, d. v. s. ett försök att svara på frågan hur funktionsduglig den nuvarande kyrkliga organisationen är för olika verksamheter.

En annan fråga som kunnat bli föremål för diskussion inom utredningen är, huruvida Svenska kyrkan kan betraktas som en intresseorganisation, jämförbar med exempelvis idrottsrörelsen (jfr SOU 1968:11 s. 43). Båda rörelserna har aktiviteter som ur statens och samhällets synpunkt är värdefulla och åtnjuter därför bidrag i olika former. Inom båda finns en mycket aktiv grupp, dessutom är stora grupper mer eller mindre engagerade. Slutligen är stora grupper av befolkningen i stort sett likgiltiga inför det arbete som utförs av idrottsrörelsen och kyrkan. En väsentlig skillnad mellan de båda rörelserna är medlemskapsfrågan. Men finns andra skillnader och i så fall vilka? Skulle man kunna tänka sig att en kyrka i ett C-läge, på samma sätt som ofta idrottsrörelsen, skulle kunna få bidrag till lokalerna av kommunen?

Det internationella perspektivet

KRISS önskar vidare få med ett internationellt perspektiv i kyrka-statdebatten. Det gäller inte bara frågan om Svenska kyrkans relationer till andra kyrkor och samfund utan också om kyrkans plats och uppgift globalt sett. Det har i debatten alltför ofta förbisetts att vad utredningen sysslat med i själva verket varit frågan om förhållandet mellan svenska staten och den del av den världsvida kyrkan, som kallas Svenska kyrkan.

Först bör några ord sägas om förhållandet mellan den världsvida kyrkan och de statliga autonoma kyrkor och samfund som i dag existerar. Den kyrkans enhet, som de kristna studentrörelserna vill förstärka är primärt av andlig eller ideologisk natur. Skillnaderna i uppfattningar mellan skilda kyrkor blir mer och mer nyansliknande, dels beroende på den inre dialogen mellan kyrkorna men också på grund av att diskussionen i livsåskådnings- och moralfrågor alltmer förs över konfessionsgränserna.

Men det är också vår bestämda uppfattning att denna ideologiska enhet inte kan sägas vara för handen i önskvärd utsträckning, förrän kyrkor och samfund också på

det organisatoriska planet upprättar närmare samband. Därför får inte det internationella perspektivet bortskymmas av det faktum att den världsvida kristenheten i dag är splittrad och att Svenska kyrkans internationella relationer är underutvecklade. Här går utvecklingen snabbt och allt pekar på att tendenserna mot enhet förstärks.

När det gäller frågan om Svenska kyrkans, eller snarare den svenska kristenhetens internationella relationer och frågan om den världsvida kyrkans uppgifter bör kyrkans internationella ansvar särskilt påpekas. Och när det här talas om ansvar, avses inte bara ansvaret för andra kyrkor utan även ansvaret för internationella politiska och sociala förhållanden, d. v. s. uppgiften att analysera och kritisera omoraliska handlingar, som inte befrämjar rättvisa och fred och som utförs av enskilda, men främst grupper och nationer, i sociala, ekonomiska och politiska frågor.

Att rättvisa och fred mellan och inom nationer på alla sätt måste befrämjas är självklart endast på talarstolen, men tyvärr inte i praktiskt handlande. Här skulle kyrkan, inspirerad av sina grundvärderingar, kunna utföra ett betydelsefullt opinionsbildande och förebildande arbete. Kyrkan är, bortsett från Förenta Nationerna, den starkaste övernationella struktur som i dag existerar. De uttalanden som gjordes av Genève-konferensen 1966, konferensen i Beirut våren 1968 av företrädare för Kyrkornas Världsråd och romersk-katolska kyrkan och generalförsamlingen i Uppsala 1968 är i sitt slag enastående. Det borde vara ett intresse för »alla människor av god vilja» att stödja och befästa denna utveckling inom och mellan nationer och inom och mellan kyrkor.

Men detta förutsätter bl. a. att kyrkornas bindningar till olika nationella intressen minskar, vilket inte betyder att kyrkornas intresse för människorna inom nationerna skulle minskas. Bindningen till nationen har för lutherska kyrkor alltsedan deras tillkomst varit särskilt problematisk.

Det finns otaliga historiska exempel på de negativa konsekvenser chauvinistiska strömningar fört med sig, både för staten och kyrkan. Det torde i dag råda enighet om att sådana idéströmningar inte bör uppmuntras. Ett sätt är att befrämja internationella relationer, bland dem också kyrkans, och skapa förutsättningar för att intresset från kyrkans sida riktas utåt. Ett av sätten att genomföra detta är, enligt KRISS' mening, att göra förbindelsen mellan stat och kyrka i Sverige friare. Om förbindelserna med staten trappas ned, om den nuvarande särställningen ersätts med ett förhållande där kyrkan på ett helt annat sätt än nu måste söka sig nya vägar och nya metoder, är det ofrånkomligt att intresset vänds utåt. Att en sådan inriktning skulle vara mycket värdefull för Svenska kyrkan är helt klart med tanke på den egenartade provinsialism som frodas inom Svenska kyrkan. Det är betecknande att Svenska kyrkan i dag inte förfogar över eller verkar ha intresse för ett organ för förbindelser med utomsvenska kyrkor och organisationer i stil med Council for Foreign Relations inom Church of England.

En av staten mindre kontrollerad kyrka kan också tänkas inta en mera kritisk attityd överhuvud taget. Naturligtvis utövar statsmakterna i Sverige i dag inget tvång mot kyrkan i den meningen att kyrkan inte får säga sin mening eller utöva kritik mot företeelser i samhället. Denna rätt att vara kritisk, att ha yttrandefrihet är något ytterst värdefullt i ett demokratiskt samhälle. Men det är inte orimligt att anta att dels det förhållandet att präster och biskopar i många fall har regeringen att tacka för sin ställning och det förhållandet att den statliga och kyrkliga organisationen i långa stycken är parallelliserade har skapat en psykologisk bindning inom ledande kyrkliga kretsar till det bestående och därmed oförmåga att kritiskt granska det samhälle vi lever i, att peka på missförhållanden som onekligen finns.

Det ekumeniska perspektivet

Det finns också en annan, kanske mera speciellt kyrklig fråga som är av intresse vid

behandlingen av kyrkans förhållande till staten. En växande opinion inom kyrkligt aktiva kretsar, kanske mest påtaglig bland de unga, betonar värdet av dagens ekumeniska strävanden, de strävanden vars mål är att kyrkorna upprättar närmare samband med varandra på olika nivåer.

Det måste ur ekumenisk synpunkt betecknas som olyckligt om de nuvarande förhållandena, med eller utan reformer, konserveras. Vi ansluter oss i princip till de invändningar som från frikyrkligt, katolskt och ortodoxt håll rests mot det system som i dag råder.

1. Det är oriktigt att ett av de trossamfund, som arbetar i Sverige skall ha ekonomiska privilegier och en mer officiell status än övriga trossamfund.

2. Det är oriktigt att ett av de trossamfund, som arbetar i Sverige inte har bestämmanderätt i egna angelägenheter, också organisatoriska, i samma utsträckning som övriga trossamfund.

Bakgrunden till dessa invändningar är den tolkning av religionsfriheten som säger att statsmakterna bör behandla de skilda trossamfunden på likvärdigt sätt. Utöver dessa principiella ställningstaganden finns också praktiskt-ekumeniska skäl. Om nuvarande ordning består kommer detta att inom överskådlig framtid utgöra en effektiv broms för vidare ekumeniskt samarbete mellan trossamfunden i Sverige; organisatoriska samgående mellan Svenska kyrkan och någon frikyrka omöjliggörs. Det är orealistiskt att tänka sig att någon frikyrka skulle uppge det som de betraktar som en av de värdefullaste komponenterna i sin samfundsstruktur, nämligen självbestämmanderätten.

En sammanslagning av eller ett närmare samgående mellan två trossamfund förutsätter att dessa har en någorlunda symmetrisk uppbyggnad vad gäller förhållandena på lokal-, region- och riksplan. Någon sådan symmetri kan i dag inte sägas existera mellan Svenska kyrkan och övriga trossamfund i landet, då främst frikyrkorna. Den likhet som finns är skenbar, eftersom förhållandena vad gäller lokalplanet för Svenska kyrkan regleras genom kommunallag, medan de lokala församlingarna inom frikyrkorna har självbestämmanderätt, begränsad endast genom de lagar som gäller för organisationer och föreningar.

Liknande gäller på region- och riksplan; den mest påfallande skillnaden mellan Svenska kyrkan och övriga samfund är också där uppdelningen i legala, »halvlegala» och frivilliga organ.

Vad som anförts beträffande svårigheterna så länge det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka består, för ett närmande mellan olika trossamfund i Sverige, gäller naturligtvis också på det internationella planet. Det skulle exempelvis vara omöjligt för Svenska kyrkan att uppgå i en förenad nordisk luthersk kyrka.

Det borde vara ett rimligt betraktelsesätt att se de skilda trossamfunden som närbesläktade, mer eller mindre starkt sammanhållna gemenskaper inom samhället. Om man vidare betraktar den alltmer fortgående differentieringen i livsåskådningsfrågor och därmed sammanhängande moraliska frågor, framstår Svenska kyrkans särställning som anakronistisk. Ur den religiöst neutrala, vilket inte är detsamma som etiskt neutrala, statens synpunkt borde det vara ett snygghetskrav att trossamfund behandlas på likvärdigt sätt. Inte heller ur servicesynpunkt kan, som ovan visas, särställningen motiveras.

Att statsmakterna exklusivt stöder en variant av en viss livsåskådning, kan tolkas som att staten anser sig kunna avgöra att den lutherska tolkningen av den kristna tron i något avseende skulle vara överlägsen övriga tolkningar. Detta ligger enligt vårt bedömande utanför statsmakternas kompetensområde; det är en orimlighet i vår tid att staten på något sätt sanktionerar en livsåskådning eller en tolkning av en livsåskådning.

Denna statens sanktionering av Svenska kyrkan har också lett till svårigheter i förhållandet mellan trossamfunden inom landet. Vi vill peka på det förhållandet att en överväldigande majoritet av frikyrkornas medlemmar samtidigt är medlemmar i

Svenska kyrkan. Konsekvenserna av detta är, om än inte alltid uttalat, att både medlemmar av frikyrkorna och Svenska kyrkan inte respekterar vad man skulle kunna kalla det andra trossamfundets integritet. Att en frikyrkomedlem låter döpa sitt barn i Svenska kyrkan kan tolkas som bristande respekt för det egna samfundets fullvärdighet som kyrka. Att en frikyrkomedlem samtidigt är medlem av Svenska kyrkan beror ofta på att denne inte betraktar Svenska kyrkan som en »riktig» kyrka. Att man från s. k. kyrkligt håll accepterar det dubbla medlemskapet visar också det på bristande respekt för frikyrkornas fullvärdighet.

Frågan om det dubbla medlemskapet är sådan att den måste lösas, oavsett om sambandet mellan kyrkan och staten bibehålles eller inte. Det första steget till ett avvecklande är att låta dopet bli konstituerande för medlemskap i ett A-läge, eftersom en exklusivt religiös handling som dopet endast med svårighet kan antas vara juridiskt bindande, vilket är en förutsättning om det nuvarande sambandet mellan Svenska kyrkan och staten med bl. a. lagligt reglerade föreskrifter för medlemskap skall bestå.

Kristna studentrörelsen sammanfattar.

Av det ovan anförda framgår vår syn på vissa viktiga punkter, som måste beaktas vid ett reglerande av de nuvarande förhållandena mellan Svenska kyrkan och staten. Måhända hade det varit svårt för kyrka-stat-utredningen att redogöra för många av dessa aspekter. Men det vore olyckligt, inte endast för Svenska kyrkan utan för alla inom landet verkande trossamfund, om inte kyrka-stat-beredningen i sitt arbete studerar frågan inte minst utifrån Svenska kyrkans internationella och ekumeniska relationer. Och det är vår förhoppning att beredningen kommer fram till samma slutsats som vi, nämligen att de nuvarande förhållandena bör ersättas med ett mera funktionsdugligt och för alla parter tillfredsställande system. Närmast till hands ligger det läge, som i utredningen betecknats som C-läget.

Förbundet för kristen enhet

arbetar för en återförening mellan alla kristna samfund i vårt land, en konkretiserad och radikaliserad ekumenik, som engagerar många av i synnerhet den yngre generationens medvetna kristna idag. Förbundet domineras, när det gäller anslutningen, av medlemmar i Svenska kyrkan, men har också romersk-katolska, grekisk-ortodoxa och frikyrkliga anhängare. Vi anser, att förverkligandet av vårt syfte är i hög grad beroende av Svenska kyrkans framtida relationer till staten, då de ekumeniska relationerna måste taga skada av att ett samfund har en socialt och ekonomiskt privilegierad ställning i förhållande till de andra. Därför har vi redan i vår programförklaring fastslagit, »att statskyrkosystemet är orimligt i vår situation».

— — — — — — — — — — — — — —

Vi vill anbefalla en snabb övergång till det förhållande mellan kyrka och stat som utredningen kallar C-läget, alltså att kyrkan organisatoriskt och ekonomiskt helt friställes från statliga och kommunala organ med bevarande av den egendom som rättsligt kan anses tillhöra kyrkoförsamlingarna och andra organ inom Svenska kyrkan. Vi vill betona, att vi anser, att principbeslutet om en skilsmässa mellan kyrka och stat av modell C kan och bör fattas snarast möjligt, medan självfallet det praktiska genomförandet måste taga ganska lång tid, varför särskilda övergångsbestämmelser måste skapas.

Som motivering anför förbundet.

1) Vi ansluter oss till den princip som uttalas ungefär så i det socialdemokratiska partiprogrammet: Förhållandet mellan kyrka och stat bör regleras enligt *religionsfrihetens* och *demokratiens* principer. Vi finner det oförenligt med dessa principer, att staten stöder ett bestämt trossamfund, lika odemokratiskt som det skulle vara, om staten stödde ett bestämt politiskt parti. Däremot kan det alltfort anses rimligt — med hänsyn till det politiska partistödet —

att staten stöder religiös och ideell verksamhet utan någon prioritering enligt livsåskådningsmässiga eller konfessionella värderingar.

Religionsfriheten är för oss icke enbart en praktisk politisk princip som det moderna pluralistiska samhället av pragmatiska skäl måste acceptera, utan en grundläggande mänsklig rättighet, som hävdas av den kristna tron sådan den framträder i Nya testamentet. Konsekvent religionsfrihet uttrycker således enligt vår uppfattning bäst kyrkans egen bekännelse, vilken ledande kyrkomän under historiens gång så ofta svikit på denna och andra punkter.

2) Vi menar, att en skilsmässa mellan Svenska kyrkan och staten skulle påskynda en önskvärd *ekumenisk utveckling* i riktning mot organisatorisk union mellan de kristna samfunden i vårt land och den Svenska kyrkans nödvändiga internationalisering i dagens krympande värld, där det kristna budskapet om freden och försoningen i Kristus mellan alla människor av alla raser, nationer och klasser enligt vår uppfattning är aktuellare än någonsin. Svenska kyrkans särställning i förhållande till andra kristna samfund i landet är det kanske största irritationsämnet i de svenska mellankyrkliga relationerna. Någon verklig ekumenik utöver vänliga personliga kontakter och till intet förpliktande teologiska samtal kan icke tänkas utan att Svenska kyrkan intar samma relation i förhållande till staten som övriga samfund. I nuvarande läge skulle varje tal om återförening med t. ex. frikyrkorna från Svenska kyrkans sida vara liktydigt med en inbjudan till att på nytt underkasta sig ett statskyrkosystem som de principiellt frigjort sig från en gång för alla. Men en sådan konfessionell erövringstaktik är helt främmande för den nyare ekumeniska rörelsen, som i stället söker en dialog på lika fot för att finna vägen till en syntes av det positivt kristna och evangeliska i alla kyrkors tradition.

3) Även ur *Svenska kyrkans egen synpunkt* är C-läget att föredraga, då därmed den enskilde kyrkomedlemmen får taga ett större medvetet ansvar för att kyrkan skall fungera än vad hittills varit fallet. Den statsgaranterade trygghet som Svenska kyrkans service och tjänstemän för närvarande åtnjuter kan i avsevärd grad ha bidragit till att fostra fram den passiva och auktoritetstroende attityd som i många fall alltfort utmärker en äldre generation av kyrkofolket här (liksom t. ex. i romersk-katolska folkkyrkor av sydeuropeisk typ: Spanien, Portugal, Italien...). Just denna invanda attityd gör att sådana människor har så svårt att se, hur deras kyrka skall kunna klara sig utan speciella statliga stödåtgärder, och därför är det också i denna äldre generation av kyrkfolket, som statskyrkosystemets fortbestånd har sina trognaste anhängare. Ur allmän samhällssynpunkt förtjänar det att påpekas, att ett större lekmannaengagemang i Svenska kyrkan, tänkbart vid en skilsmässa kyrka-stat, skulle kunna bidraga till att fostra fram demokratiskt och politiskt progressivt ansvarstagande i samhället — vilket som bekant ofta just utmärkt frikyrkofolket mer än det trogna kyrkfolket. Ur kyrkans egen synpunkt är ett ökat medlemsmedvetande och ett djupare engagemang i kyrkans liv bland lekmännens breda lager ett livsintresse. Detta kan det nuvarande systemet dölja, däremot icke ett läge, då kyrkans verksamhet helt beror av dess medlemmars frivilliga satsning ekonomiskt och personellt. Ett C-läge skulle därmed också befrämja utvecklingen mot en verklig lekmannakyrka med myndiga och demokratiskt medvetna och ansvariga medlemmar, enligt de linjer som den internationella teologiska och kyrkliga utvecklingen såväl inom Kyrkornas Världsråds medlemskyrkor som på romerskt-katolskt håll efter Andra Vatikankonciliet anvisar.

4) Den allmänna *sekulariseringen* i vårt folk företer inga tecken på att avtaga. Samtidigt synes bland yngre präster i Svenska kyrkan en *kyrklig profilering* bliva mera markerad. I ett bevarat samband mellan Svenska kyrkan och staten torde därför allt oftare olustiga konflikter mellan samhälleliga servicekrav och enskildas tro av typen vigselvägran o. dyl. uppstå, där tjäns-

temän med i varje fall viss anstrykning av statlig auktorisation handlar mot statliga lagar. Sådana konflikter undanröjs bäst genom att all statlig lagstiftning beträffande kyrkliga förrättningar upphör och att i stället en livsåskådningsmässigt neutral garanterad statlig/kommunal service med vissa sociala ceremonier vid några av livets stora högtider genomföres i enlighet med vad vi nedan skisserat.

1.2.4 D-läge

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund anser att principerna för ett D-läge bör vara vägledande för förhållandet mellan stat och kyrka i framtiden. *Övergångsvis* bör man dock genomföra alternativ C.

Enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds* mening kan religionsfrihet ej uppnås i ett statskyrkosystem. A-alternativet är således för SSU helt oacceptabelt.

SSU förordar att kyrkan skiljes från staten samt får samma status och behandlas av samhället som andra ideella organisationer. Detta innebär att kyrkans beskattningsrätt måste upphöra och medlemmarna i kyrkan får betala medlemsavgifter. Utredningen har i alternativ B beskrivit ett tänkt läge där kyrkan via skattsedeln tar ut medlemsavgifterna. En sådan konstruktion skulle möjligen kunna accepteras om den får en sådan utformning att avgiften erläggs frivilligt utan någon form av indrivningsrätt för staten och att denna möjlighet till avgiftsuppbörd erbjudes alla organisationer och inte endast kyrkan. Emellertid skulle detta komma att medföra så stora praktiska problem, att det i realiteten blir ogenomförbart att låta uppbördsverket ta in medlemsavgifter, varför SSU i nuvarande läge avstyrker denna metod.

SSU finner det stridande mot demokratins principer att kyrkan skulle få en privilegierad ställning gentemot andra organisationer, vare sig det gäller avgiftsuppbörd eller andra ekonomiska och organisatoriska frågor. Av bl. a. dessa skäl avvisar SSU alternativ B.

Den huvudsakliga skillnaden mellan alternativ C och D är att i C-läget förutsättes kyrkan ha kvar rätten till den kyrkliga jorden och i D-läget jorden förutsättes överförd till staten.

SSU:s principiella uppfattning är »att all mark på sikt överföres till samhället» och att detta sker utan att enskilda personer, företag eller organisationer tillföres stora spekulationsvinster. Dessa frågor bör emellertid lösas i ett större sammanhang, särskilt med hänsyn tagen till de omfattande markområden som i dag ägs av starka privata finansintressen och i jämförelse med vilka kyrkans egendomar är ganska ringa. Den mark som kyrkan för närvarande förfogar över har endast till en mindre del upplåtits av staten. Största delen av marken har förvärvats av kyrkan genom gåvor och testamentariska förordnanden av enskilda personer.

Ersättningsfrågorna i samband med samhällets övertagande av kyrkans jordegendomar bör behandlas på samma sätt som för annan mark.

Starka ideologiska skäl talar för D-läget, vilket enligt SSU måste bli den långsiktiga målsättningen som samhället uppställer för sin politik på ifrågavarande område. Praktiska och juridiska invändningar kan dock göra det nödvändigt att övergångsvis inrikta sig på att genomföra alternativ C. Detta bör etappvis kunna införas, varför de första åtgärderna bör vidtagas inom mycket kort tid.

1.3 *Ej uttryckligt ställningstagande*

I yttranden från sammanlagt 47 remissinstanser tas inte uttryckligen ställning till frågan om fortsatt samband mellan stat och kyrka. Dessa yttranden kommer från Svea hovrätt, hovrätten för västra

Sverige, justitiekanslern, kammarkollegiet, statskontoret, kammarrätten, riksskattenämnden, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, riksrevisionsverket, riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Kalmar, Gotlands, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro, Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, domkapitlen i Skara, Strängnäs, Lund, Luleå och Stockholm, stiftsnämnderna i Lund och Göteborg, stiftsråden i Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs och Visby, Sveriges kyrkliga studieförbund, Svenska prästförbundet, Katolska biskopsämbetet, Mosaiska församlingen i Stockholm, Svenska kommunförbundet, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund och Sveriges kristna socialdemokraters förbund. Ett tjugotal av dessa yttranden innehåller dock allmänna synpunkter på kyrka-stat-relationen, varvid vissa preferenser stundom skymtar.

Hovrätten för västra Sverige framhåller att dess yttrande icke i något fall innebär att hovrätten förordar någotdera av utredningens fyra hypotetiska lägen. Hovrätten har över huvud taget ej ansett sig böra i detta ärende taga ställning till hur den centrala frågan, förhållandet i stort mellan staten och svenska kyrkan, i sinom tid bör lösas. Hovrätten har nämligen ansett sig kunna utgå från att, även om med remissförfarandet avsetts jämväl en pejling av den allmänna opinionen i den centrala frågan, avsikten med remissen till en instans som hovrätten icke varit denna.

Inledningsvis vill hovrätten nämna något om de fyra hypotetiska lägena, A—D-lägena. Den principiella skiljelinjen mellan dem anser utredningen gå mellan å ena sidan A-läget och å andra sidan de tre övriga lägena. I A-läget räknar utredningen med en »i det väsentliga oförändrad relation» mellan staten och svenska kyrkan, visserligen med reformer men ej sådana som anses ändra grunderna för relationen dem emellan, medan i B-, C- och D-lägena kyrkan antages vara i organisatoriskt hänseende friställd i förhållande till staten; vad som skiljer sistnämnda tre lägen från varandra är i första hand ekonomiska förhållanden, närmare bestämt hur frågorna rörande beskattningsrätt och rätt till den kyrkliga egendomen skall lösas, låt vara att lösningar därav anses kunna i sin tur inverka på andra områden såsom statlig uppsikt och kontroll. Om åter skiljelinjen mellan de fyra lägena ses från ekonomisk synpunkt, kan den sägas gå mellan å ena sidan A- och B-lägena, i vilka kyrkans finansiella ställning tänkes i det stora hela oförändrad, samt å andra sidan C- och D-lägena, i vilka kyrkan skulle sakna beskattningsrätt och såvitt angår D-läget jämväl avkastning från den kyrkliga egendomen.

Den arbetsmetod utredningen valt — nämligen att vid behandlingen av alternativa lösningar på olika områden utgå från de fyra olika lägena — har uppenbarligen varit rationell och ägnad att ge de skilda spörsmålen en mångfasetterad belysning. Såsom utredningen påpekar kan anledning finnas att räkna med andra lägen än de angivna. Med hänsyn till den stora betydelse som kyrkans ekonomiska ställning har för dess verksamhet och även torde komma att få vid det slutliga avgörandet av kyrka-statfrågan, ter det sig emellertid naturligt att utredningen stannat för att utforma de olika lägena med hänsyn framför allt till ekonomiska spörsmål. Möjligen kan ifrågasättas om tillräckliga skäl förelegat att arbeta med D-läget som ett särskilt läge; jfr uttalandena i bet. XI s. 243 att den ekonomiska betydelsen av valen mellan C- och D-lägena är »långt mindre än man vanligen synes antaga» och att mot bakgrund av det rättsliga läget beträffande den kyrkliga jorden »synes skäl närmast föreligga att anse D-läget föga realistiskt».

Om sålunda uppställandet av de fyra lägena inneburit en rationell arbetsmetod för utredningen, kan dessa å andra sidan dock antagas innebära en olägenhet såtillvida att de möjligen kommit att bortskymma, icke i utredningens betänkanden men väl i debatten rörande dessa, både att flera »mellanlägen» är i och för sig tänkbara och att alla problem ingalunda är lösta allenast genom att man bestämmer sig för ett av de angivna fyra lägena. Över huvud taget kan den dominans, dessa kommit att få i kyrka-statfrågan, befaras vara ägnad att i alltför hög grad rikta uppmärksamheten på de i och för sig visserligen betydelsefulla ekonomiska spörsmålen. Måhända skulle det vara till fördel för det fortsatta arbetet om man nu komme fram till att de fyra lägena gjort sin tjänst och bestämde sig för en annan arbetsmetod. Måhända kunde vissa av de områden av betydelse för kyrka-statfrågan vilka utredningen kartlagt angripas var för sig. Självfallet griper de olika frågorna ofta så in i varandra, att en av dem mera sällan kan tänkas vinna sin slutliga lösning oberoende av hur andra löses. Man skulle likväl kunna söka att för varje område komma fram till vad som — oavsett de fyra lägena — för det området vore den i och för sig lämpligaste lösningen. Därpå finge man taga itu med uppgiften att jämka, avväga och samordna de olika delförslagen till en enhetlig totallösning. Särskilt i en förhandlingssituation kunde en dylik arbetsmetod te sig naturlig.

Länsstyrelsen i Stockholms län

uppfattar spörsmålet om kyrkans eventuella skiljande från staten som ett stort och känsligt frågekomplex. Det gäller om och på vilka villkor upplösning skall ske av ett samband, som rått genom många århundraden och haft betydelsefulla följdverkningar för samhällslivet, förvaltningsorganisationen och lagstiftningen liksom för den enskilde. Situationen manar till omsorgsfull prövning av frågan ur alla dess aspekter, innan man i sinom tid tar slutlig ställning till problemet. Med det sagda vill länsstyrelsen emellertid inte ha antytt någon a priori principiellt negativ inställning till upplösningsfrågan. Generellt kan man enligt länsstyrelsens uppfattning tvärtom säga, att den allmänna utvecklingen under senare tid i och för sig gör det naturligt, att en fråga som denna nu upptages till närmare undersökning och övervägande. Även med allt erkännande av den historiskt framvuxna Svenska kyrkans och dess institutioners insatser genom tiderna kan man nämligen ifrågasätta, om ett system med s. k. statskyrka låter sig väl förena med en senare tids allmänna åskådningar på bland annat de religiösa och samhällsvetenskapliga områdena.

När länsstyrelsen gör dessa allmänna reflexioner kring den föreliggande huvudfrågan, förbiser länsstyrelsen inte, att många, måhända flertalet, av de särskilda reformfrågor på det kyrkliga området, som aktualiserats under senare tid och bland annat diskuterats vid årets kyrkomöte, torde kunna lösas på förhållandevis acceptabelt sätt utan en skilsmässa mellan stat och kyrka.

Länsstyrelsen i Uppsala län uttalar inledningsvis.

Den remissomgång beträffande slutbetänkandet om Svenska kyrkan och staten, som nu pågår, måste enligt länsstyrelsens uppfattning betraktas endast som ett led i ett mångårigt utredningsarbete. Frågan om det framtida förhållandet mellan stat och kyrka är av den vikt och betydenhet och har ett så mäktigt perspektiv bakåt genom århundraden att tidsfaktorn i beslutsprocessen knappast kan tillmätas någon större betydelse. De alternativ, som utredningen presenterat, bör nu i första hand prövas ur organisatorisk, ekonomisk och teknisk synpunkt. Olika myndigheter har därvid att bevaka sina speciella områden och för länsstyrelserna är intresseområdet klart avgränsat. Departementschefens uttalande att utredningens A- och C-alternativ i första hand bör bli föremål för remissorganens intresse kan länsstyrelsen oreserverat anslu-

ta sig till. De övriga s. k. B- och D-alternativen torde redan nu kunna avföras.

Länsstyrelsen konstaterar att ur dess synpunkt kan såväl A- som C-läget accepteras och fortsätter.

Men självfallet kan förvaltningsmässiga synpunkter inte tillmätas något avgörande inflytande vid denna stora frågas avgörande. Den kan endast avgöras av folket självt och under alla förhållanden bör den nu arbetande parlamentariska utredningen först avsluta sitt arbete, innan en mer systematisk åsiktsinventering verkställs. För sin del räknar länsstyrelsen med att i nästa remissomgång få yttra sig i denna för hela vårt folk så betydelsefulla fråga. Ställningstagandet kommer då att bli beroende av det resultat den parlamentariska utredningen uppnår. Därefter måste det ankomma på statsmakterna att bestämma om »folkets vilja» skall inhämtas i vanlig parlamentarisk ordning eller genom direkt folkomröstning.

Länsstyrelsen i Hallands län anför.

Vid bedömande av frågan om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat i vårt land måste hänsyn tagas till den långvariga historiska utvecklingen från medeltidens katolska kyrka, som efter reformationen ersatts av den evangelisk-lutherska enhetskyrkan, fram till våra dagars samhällsuppfattning med de krav som nu framkommit om statskyrkosystemets avskaffande. Det förefaller orealistiskt att tänka sig en reform, varigenom sambandet mellan kyrka och stat på en gång avklippes. Man måste vara beredd att under en ganska lång övergångstid låta samhället och medborgarna anpassa sig till de ändrade förhållanden som kommer att råda efter svenska kyrkans eventuella förvandling till ett fristående trossamfund.

Enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län*

bör i första hand kyrkan själv avgöra, vilka krav den ev. kan ha att ställa som villkor för en fortsättning av det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan. Om kyrkans representanter önskar en så stor frihet från vad som uppfattas som ett statligt tvång, att kraven inte kan accepteras av statsmakterna, synes möjligheter knappast föreligga för en fortsättning av nuvarande organisatoriska förhållanden. Definitiv ståndpunkt till dessa frågor synes ännu inte ha tagits från kyrkans sida.

Länsstyrelsen exemplifierar med problematiken kring präst vigselvägran (se avsnitt 2.5.4.2).

Länsstyrelsen i Skaraborgs län anser att de fyra lägena innefattar

i grova drag de alternativ, som statsmakterna har att välja mellan då ställning skall tas till frågan hur relationen kyrka-stat skall bli i framtiden. Valet av alternativ är i allt väsentligt en politisk fråga.

Länsstyrelsen i Västerbottens län framhåller.

Det omfattande material som 1958 års utredning kyrka-stat lagt fram utgör utan tvekan en god och allsidig grundval för det fortsatta utredningsarbetet rörande de framtida relationerna mellan kyrkan och staten. Det är nu på annat sätt än tidigare möjligt att bilda sig en uppfattning om den betydelse och räckvidd olika företeelser med anknytning till religion och livsåskådning har i dagens samhälle. Härigenom har skapats förutsättningar för en konstruktiv och nyanserad debatt, vilket med hänsyn till opinionsbildningens betydelse på området är av stort värde.

Även om givetvis andra typfall än de utredningen valt kan ställas upp för förhållandet mellan kyrkan och staten och även om dessa också kan konstrueras från delvis andra utgångspunkter är dock huvudintrycket att de av utredningen beskrivna alternativa lägena realistiskt åskådliggör de

mest sannolika formerna för kyrkans förhållande till staten. Det har härigenom blivit möjligt att överblicka olika tänkbara konsekvenser av ett ställningstagande i huvudfrågan. Det är i stort sett endast i ett par avseenden som det enligt länsstyrelsens mening är önskvärt med vissa kompletterande undersökningar. För att kunna bedöma de praktiska följderna av ett beslut av statsmakterna i viss riktning är det nödvändigt att ha en någorlunda säker uppfattning om de ekonomiska och finansiella förutsättningar kyrkan kommer att få arbeta under. På detta område rör sig utredningen emellertid till stor del med tämligen allmänt hållna antaganden. Även om det är förenat med avsevärda svårigheter att få fram ett tillförlitligt underlag för mera säkra bedömningar, synes det dock möjligt att med hjälp av bl. a. ekonomisk expertis och från vissa bestämda förutsättningar ge en mer fullständig bild härom. Vidare kan ett beslut om skiljande av kyrkan från staten väntas få långtgående konsekvenser för kyrkans möjligheter att vara verksam inom landets glesbygder. Då man måste räkna med en fortsatt uttunning av befolkningen inom stora delar av landet måste det vara ett stort intresse att få verkningarna härav ingående belysta.

Länsstyrelsen i Norrbottens län konstaterar.

Eftersom frågan om det framtida förhållandet mellan svenska kyrkan och staten måste lösas på det politiska planet är det uppenbart att enbart organisatoriska synpunkter icke böra få bli avgörande.

Under rubriken Allmänna synpunkter uttalar *domkapitlet i Skara* bl. a.

Av väsentlig betydelse för synen på förhållandet mellan stat och kyrka är dels statens syn på svenska kyrkan, dels statens inställning till kristen tro och livsföring överhuvud.

I det förstnämnda avseendet får läget anses klarlagt genom att riksdagen lämnat utan erinran vad vederbörande departementschef uttalade i samband med framläggandet av proposition till 1951 års religionsfrihetslag. Departementschefen gick härvid in på tidigare gjorda försök att bestämma svenska kyrkan som en gren av statens verksamhet och uttalade i detta sammanhang:

»Dylika uttryck äro endast allmänna talesätt, som ungefärligt och ofullständigt återgiva vissa bakomliggande faktiska förhållanden, dessa äro nämligen så invecklade och mångtydiga att de icke kunna åskådliggöras genom sådana definitioner utan en stark förenkling. Huruvida en dylik karakteristik är riktig, beror alltså på vad som inlägges i uttrycket. Detta måste också ses i belysning av den rättsfilosofiska åskådning, till vilken det anknyter. Vill man med beteckningen statsinstitution säga t. ex. att kyrkans verksamhet regleras genom lagstiftning, utövad av Kungl. Maj:t och riksdagen i bestämda former och i vissa fall med kyrkomötets medverkan, att vissa administrativa kyrkliga ärenden avgöras av Kungl. Maj:t eller att den kyrkliga ekonomien till väsentlig del vilar på beskattning, torde icke något vara att invända mot uttryckssättet. Det måste dock samtidigt beaktas att kyrkan icke är en statsinstitution i samma mening som andra sådana, den har en annan uppgift och en annan karaktär än statsinstitutioner i allmänhet. Den har icke upprättats som ett led i den statliga verksamheten, och dess huvuduppgift är icke att handhava statliga angelägenheter, även om också sådana kunna vara uppdragna åt kyrkliga myndigheter, t. ex. folkbokföring. *Kyrkan är en andlig gemenskap, ett trossamfund, som leder sitt ursprung från de äldsta församlingarna och vars karaktär och verksamhet bestämmes av dess bekännelse. I sin centrala religiösa uppgift ha de kyrkliga myndigheterna även efter reformationen intagit en självständig ställning.*» (Kurs. här.)

Genom att riksdagen godtagit det här citerade uttalandet har statsmakten defini-

tivt tagit avstånd från den karakteristik av svenska kyrkans väsen, vilken går ut på att bestämma henne som ett statens institut för religionsvården.

Kommer man därefter in på frågan, hur staten uppfattar sin egen inställning till kristen tro och livsföring, torde såvitt domkapitlet har sig bekant icke finnas något motsvarande sammanfattande uttalande från statsmaktens sida. Inställningen till den kristna tron och etiken kan hos olika statliga myndigheter visa skiftande uttryck, men sammanfattande torde kunna sägas att svenska staten i vår tid uppfattar sig själv som en pluralistisk, konfessionslös stat, vilken i princip icke tar ståndpunkt till förmån för den ena eller andra tros- eller livsåskådningen.

Domkapitlet beklagar att en utredning om den kristna trons betydelse som samhällsfaktor inte kommit till stånd (se avsnitt 8.1) och fortsätter.

Även om en undersökning av nu åsyftat slag skulle komma till stånd och även om denna undersökning skulle resultera i ett övervägande positivt svar på frågan om svenska folkets inställning till kristendomen, måste man emellertid hålla i minne, att kristen tro och livssyn företrädes av flera samfund än svenska kyrkan. Vid ett bevarat organisatoriskt samband mellan svenska kyrkan och staten måste därför, med hänsyn till religionsfrihetskravet, statens relationer till trossamfunden utformas så, att svenska kyrkan icke framstår som orättmätigt privilegierad.

Till dessa allmänna synpunkter må slutligen fogas en erinran om att Kristi kyrka — som svenska kyrkan i sin mån har att söka förverkliga inom vårt folk — till sitt innersta väsen är en hemlighet oåtkomlig för rationellt tänkande, en gemenskap med den levande och uppståndne Frälsaren, som enligt sitt löfte är närvarande och verksam, varhelst människor äro församlade i hans namn. Därför är kyrkan icke till sin existens beroende av de yttre villkor som kunna erbjudas henne, hur stor betydelse dessa villkor än må tillmätas. Den skapande, livgivande, uppehållande och framåtdrivande kraften i kyrkan är Kristi Ande.

Om val mellan de fyra lägena säger domkapitlet.

Ifråga om de fyra hypotetiska lägen, som av utredningen skisserats som tänkbara modeller för relationen stat-kyrka, kan beträffande A-läget hänvisas till vad ovan sagts om villkoren för att kyrkan skall kunna bli funktionsduglig i ett sådant läge. Angående B-läget vill domkapitlet framhålla, att detta icke bör avföras ur diskussionen. Erfarenheterna från Finland, ett land som ifråga om kyrkorättslig tradition står vårt eget synnerligen nära, synes snarare tala för att B-lägets möjligheter, bl. a. i vad som gäller uppbörd av medlemsavgifter (församlingsskatt) skänkas beaktande. Beträffande C-läget vill domkapitlet uttala önskvärdheten av en utredning av hur kyrkans ekonomi i sådant läge skulle gestalta sig, och bör härvid alternativa beräkningar göras för olika möjligheter ifråga om medlemsanslutning. Vad slutligen angår D-läget, anser domkapitlet att detta icke kan förordas.

— — — — — — — — — — — — —

Sammanfattningsvis vill domkapitlet framhålla, att ett avgörande mellan de fyra hypotetiska relationerna mellan stat och kyrka — hur utomordentligt betydelsefullt detta avgörande än är — icke får anses utgöra den mest väsentliga frågan i förevarande sammanhang. Den viktigaste frågan är enligt domkapitlets uppfattning hur kyrkan skall finna sådana yttre former i vilka hon bäst skall kunna förverkliga sin kallelse. Oavsett hur relationen mellan stat och kyrka kommer att gestaltas, är och förblir huvudfrågan hur kyrkan rätt skall kunna förverkliga sin uppgift som en historiskt betingad och geografiskt begränsad manifestation av Kristi kyrka på jorden.

Domkapitlet i Strängnäs anför.

När 1951 års kyrkomöte för sin del antog Kungl. Maj:ts förslag till religionsfrihetslag, hävdades att den förändrade lagstiftningen icke innebure, att kyrkan toge avstånd från någon; dess ansvar och förpliktelse mot envar kvarstode utan inskränkning. Kyrkan har att föra ut evangeliet och bedriver därför ett vitt utgrenat församlingsarbete. Detta uppdrag ser hon som givet av kyrkans Herre.

I sitt yttrande vill domkapitlet ej på annat sätt taga ställning till de lägen utredningen redovisat än genom en betoning av att D-läget ej torde ha något opinionsunderlag hos Sveriges folk. I direktiven för den fortsatta utredningen har B-läget förts åt sidan. Domkapitlet hävdar, att B-alternativet bör övervägas lika allvarligt som A- och C-alternativen.

Domkapitlet i Lund

anser sig icke på detta stadium och under pågående utredningsarbete böra ta slutlig ställning till de av utredningen presenterade s. k. lägena. Dessa representerar inte heller enligt domkapitlets uppfattning några slutgiltigt utformade alternativ utan utgör snarare arbetsmodeller. Den slutliga lösningen av kyrka-statrelationen man kan komma att stanna för lär kunna låna drag från olika av de uppställda lägena.

Här bör endast betonas, att utvecklingen under detta århundrade inneburit, att kyrkan i allt större utsträckning genom egna på frivillig väg framvuxna organ har sökt anpassa sin verksamhet till de krav som en ny tid och förändrade samhällsförhållanden ställt henne inför. Det är angeläget att denna utveckling kan få fortgå och befästas. Den nya församlingsstyrelselagen har möjliggjort ett nytt ansvarstagande och engagemang från lekmännens sida i de kyrkokommunala organen och detta har återverkat på den organisation som vuxit fram på stiftsplanet. En fortsatt utveckling härav med sikte på kyrkans arbetsmöjligheter på riksplanet bör nu äga rum. Det av 1968 års kyrkomöte antagna reformprogrammet syftar till en sådan vidareutveckling, oberoende av hur frågan om de framtida relationerna mellan kyrkan och staten löses. I den mån en sådan utveckling kan främjas redan under tiden innan det slutliga avgörandet av frågan träffas, skulle detta också innebära att kyrkan utrustas med lämpliga förhandlingsorgan för en slutlig uppgörelse och att man underlättar en eventuell övergång till en friare organisation.

Åtgärder, som skulle hindra en sådan fortsatt utbyggnad och konsolidering av kyrkans egna organ, skulle däremot innebära ett steg tillbaka i utvecklingen och kan icke påräkna stöd från kyrkans företrädare i församlingar eller stiftsstyrelse.

1951 års religionsfrihetslagstiftning kräver emellertid en uppföljning både när det gäller att ge klarare uttryck åt svenska kyrkans ställning som trossamfund och när det gäller att gestalta individens frihet att ta ställning i religiöst hänseende. Förslag om reformer i sådant syfte har framförts av 1968 års kyrkomöte. Ett genomförande i allt väsentligt av ifrågavarande reformer utgör från kyrkans sida ett grundvillkor för att ett fortsatt samband med staten skall kunna bibehållas.

I första hand bör nu enligt domkapitlets mening undersökas i vad mån religionsfrihetens krav genom realiserandet av ett sådant reformprogram kan tillgodoses inom ramen för den bestående samverkan mellan stat och kyrka. Om man därvid kommer till övertygelsen att detta icke låter sig fullt ut göra, får något av de friare alternativen övervägas. Eventuellt kan i så fall en stegvis övergång till en från staten helt fri kyrka tänkas ske. Ett sådant framgångssätt innebär ett fullföljande av den utveckling som varit den naturliga i vårt samhälle. Utan starkare skäl och utan ett gediget opinionsunderlag bland dem som berörs av svenska kyrkans ställning bör en total förändring inte ske i relationer som bestått i mer än ett årtusende.

Domkapitlet i Luleå säger under rubriken Svenska kyrkans ställning i samhällslivet bl. a.

Av kyrka-statutredningens slutbetänkande s. 231 synes framgå, att enligt utredarnas mening vidden av det engagemang i allmänt samhälleliga angelägenheter, som kyrkan har, skulle vara den faktor som väsentligen motiverar ett samband med staten. När detta engagemang minskar i omfattning, skulle sålunda kyrkans samband med staten vara mindre motiverat än om det har relativt stor omfattning.

Detta synsätt torde böra närmare granskas. En blick på den allmänna utvecklingen inom förvaltningens område synes icke omedelbart visa, att en utveckling inom en viss sektor med därav följande specialisering också skulle medföra att ett samband brytes sönder. Däremot medför utvecklingen, att en större frihet i utformandet av detaljer ges inom vissa rambestämmelser samtidigt som det allmännas engagemang ekonomiskt och personellt måste öka.

Om det sålunda kan ledas i bevis, att religionen i dess kristna form sådan den har utvecklats inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige är en betydelsefull faktor i vårt samhälle, skulle det berättigade i att den ekonomiskt och organisatoriskt stödjes av staten kunna hävdas. Det kan i detta sammanhang beklagas, att den skiss till undersökning om religionens betydelse som samhällsfaktor, varom betänkandet nämner s. 88 ff. icke kom till utförande. Utredningen synes dock räkna med att det är en utbredd åsikt i vårt land, att religionen har stor positiv betydelse.

Domkapitlet delar nyssnämnda uppfattning och vill framhålla, att samhällets differentiering och statskyrkans gradvisa utveckling till trossamfund icke i och för sig motiverar ett upplösande av sambandet mellan kyrka och stat. Däremot bör kyrkan på riksplanet erhålla den organisatoriska frihet som motiveras av kyrkans egenart. Detta ter sig följdriktigt mot bakgrunden av den ovan antydda utvecklingen.

Domkapitlet diskuterar därefter principen om religionsfrihet samt val med utgångspunkt i ekonomiska förutsättningar.

De ekonomiska konsekvenserna av de olika hypotetiska lägen, som utredningen rör sig med, är synnerligen svåra att överblicka. I hithörande problem har icke genom det utförda arbetet tillräcklig klarhet erhållits. Ett ytterligare klarläggande av de ekonomiska konsekvenserna av olika lägen och av dessa föranledda nya utgiftsposter torde vara en angelägenhet av första ordningen för det fortsatta utredningsarbetet.

Domkapitlet sammanfattar.

Med hänsyn till det ovan sagda vill domkapitlet — som häri i princip stödjes av de församlingar inom stiftet vilka yttrat sig i frågan — förorda att de reformer, som föreslagits i avsikt att även på riksplanet åstadkomma en kyrkoorganisation i bättre överensstämmelse med kyrkans karaktär av ett från statens funktioner skilt trossamfund, får påbörjas, i huvudsaklig anslutning till det reformprogram som 1968 års kyrkomöte påyrkade. Att ett sådant reformprogram genomföres under bevarat samband med staten torde få anses fullt motiverat med hänsyn till statens nuvarande engagemang i kyrkans angelägenheter på riksplanet. Efter en reformperiod kunde så de avgörande besluten i huvudfrågan fattas.

Domkapitlet i Stockholm

anser, att en förändring av relationerna mellan staten och kyrkan bör ske med stor varsamhet, och problematiken torde kunna ses även från andra synpunkter än de hypotetiska A—D-lägena. Majoriteten av svenska folket tillhör svenska kyrkan och anser kristen tro och kultur och kristna

rätts- och livsnormer vara omistliga värden för folk och samhällsliv. Staten kan icke heller, enligt domkapitlets mening, frånsäga sig ansvaret för kristen verksamhet i vårt land. Till sist må framhållas, att domkapitlet finner det viktigaste vara, att nu förevarande fråga så löses att fri kristen förkunnelse, undervisning och själavård ej hindras.

Mot domkapitlets yttrande har *ledamöterna Mälstad och Victor* anmält *skiljaktig mening.*

Så länge majoriteten av det svenska folket tillhör den svenska kyrkan och statsmakterna finner kristen kultur och kristna normer vara värdefulla moment i samhällslivet råder det varken ur demokratisk synpunkt eller på grund av religionsfrihetsprincipen hinder mot en relation mellan stat och kyrka i huvudsaklig överensstämmelse med den nuvarande. Den svenska kyrkan är en bekännelsekyrka och en öppen folkkyrka (sid. 236 i slutbetänkandet). Dessa moment i den svenska kyrkan är av omistligt värde och måste värnas om. De torde också för majoriteten av dem som tillhör svenska kyrkan uppfattas som väsentliga. Också den religiöst mindre engagerade bör närhelst han så önskar och i den omfattning han fritt väljer, få ta del av kyrkans tjänster (sid. 236 i slutbetänkandet).

— — — — — — — — — — — — —

Otvivelaktigt har den nu påbörjade utredningen om relationerna mellan stat och kyrka aktualiserat problemställningar, som är förtjänta av ytterligare överväganden. Förändrade former för relationerna mellan stat och kyrka kan visa sig ändamålsenliga och stöd till andra trossamfund kan bli aktuella. Ändrade förvaltningsförhållanden på riks- och stiftsplanet kan visa sig påkallade.

Under alla förhållanden synes en förändring av relationerna mellan staten och kyrkan böra ske med varsamhet. Att direkt stanna för något av A—D-alternativen kan vara riskfyllt. Staten har dock ett stort ansvar för hela den kristna kulturen i landet inte allenast på det rent kristna planet utan exempelvis även när det gäller kyrkobyggnader och kyrkomusik. Innan man fattar definitiv ställning till hela relationsproblemet förordas en övergångstid, där man prövar nya former för sambandet. Kyrkomötet har redan uttalat sig för ett reformerat kyrkomöte, en kyrklig riksstyrelse och styrelser på stiftsplanet. Detta program bör byggas ut.

Stiftsnämnden i Lund inleder sitt yttrande med en diskussion av kyrkans målsättning och organisation (se avsnitt 2.1.1.2 och 2.2.5). Nämnden har mot denna bakgrund granskat de fyra hypotetiska lägen som utredningen arbetat med och uttalar sammanfattningsvis.

Stiftsnämnden finner rättsliga förutsättningar saknas för genomförande av ett D-läge.

I fråga om övriga lägen synes den i det föregående angivna målsättningen för kyrkans verksamhet vara möjlig att förverkliga i ett A- och B-läge. Huruvida det i ett C-läge blir i längden möjligt att upprätthålla en riksomfattande organisation som bevarar den öppna folkkyrkans karaktär undandrar sig enligt stiftsnämndens mening f. n. närmare bedömning. En noggrannare utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för kyrkan i stort samt för de lokala församlingarna och pastoraten i detta läge måste göras. Utan att dessa förutsättningar kan redovisas någorlunda säkert lär det vara svårt att framlägga sådana konkreta förslag om övergång till en kyrka av C-lägesmodell som kan tillfredsställa den breda opinion i vårt folk som såsom medlemmar av svenska kyrkan önskar bevara dess nuvarande öppenhet och möjlighet att tjäna hela folket.

Utan att nu binda sig för något av de i utredningen skisserade alternativen i för-

hållandet kyrka-stat, vill *stiftsrådet i Linköping*

framhäva vikten av att församlingarnas ekonomiska ställning blir sådan, att de kan möjliggöra ett ändamålsenligt stiftsarbete både då detta har karaktär av »rent» stiftsarbete och då det är »service» till de enskilda församlingarna.

Kyrkans uppgift är, säger *stiftsrådet i Visby,*

att förkunna Ordet och att förvalta sakramenten. Stiftsrådet ser angeläget att kyrkan får en organisationsform som möjliggör denna hennes uppgift. Betryggande betingelser synes stiftsrådet kunna ernås inom vart och ett av de uppställda hypotetiska A-, B- och C-lägena.

Stiftsrådet anser sig ej kunna i dagens läge binda sig för något alternativ utan att veta hur detta kommer att konkret utformas. Dock torde kunna sägas, att styrkan i ett A-läge är att kyrkan i detta fall kan fungera som folkkyrka och nå även de människor som av skilda anledningar stå i kyrkolägrets periferi. Härvid förutsättes ett A-läge med betydande reformer i syfte att skänka kyrkan större frihet i inre angelägenheter, allt i enlighet med kyrkomötets förslag härom.

En avgörande fördel med bibehållet samband är framför allt att därigenom de små församlingarna kunna förses med prästerliga krafter. För Visby stifts vidkommande torde ett B- eller C-alternativ härvidlag vålla stora svårigheter.

Svenska prästförbundet anför.

Kyrkan betraktar sitt uppdrag, vilket är att föra ut evangeliet, såsom givet av Herren. Prästen ser sitt ämbete som kall i evangeliets tjänst och har att alltid, oberoende av de yttre villkoren, fullfölja det givna uppdraget. Detta gäller vare sig vi är i församlingstjänst, mission eller diakoni eller i kyrkliga specialtjänster.

För synen på kyrkans organisation är denna uppfattning avgörande. Kärnan i kyrkans verksamhet är det genom tiderna oföränderliga budskap kyrkan har att framföra. Detta sker i gudstjänster, förrättningar, själavård och annan församlingsvård såsom barn- och ungdomsarbete etc. Som ett utflöde av evangeliet bedriver kyrkan därjämte mission, u-landshjälp och diakonal verksamhet, som särskilt riktar sig till åldringar, sjuka, invalidiserade och ensamma.

Svenska prästförbundet vill som organisation inte taga ställning för något av de hypotetiska lägen utredningen presenterat. Däremot vill förbundet vända sig mot den gradering av lägena, som gjorts i direktiven för den fortsatta utredningen.

Efter att ha gett vissa synpunkter på D- och B-lägena (se avsnitt 3.2.3.2 resp. 3.2.3.4.1) fortsätter prästförbundet.

Beträffande de fyra lägena vill förbundet framhålla dels att dessa huvudsakligen grundar sig på ekonomiska aspekter, dels att det är sannolikt att en framtida lösning icke kommer att helt motsvara något av lägena.

Enligt förbundets uppfattning är det avgörande att kyrkan får goda arbetsmöjligheter och organiseras på ett sätt, som gör den väl ägnad att fylla sin uppgift.

Katolska biskopsämbetet uttalar.

Det tillkommer i och för sig icke katolska kyrkan att ge tillkänna någon mening i frågan hur relationerna mellan svenska kyrkan och staten i framtiden skall utformas. En eventuell nyordning av dessa relationer kommer emellertid uppenbarligen att beröra även katolska kyrkans ställning och arbetsvillkor, och utredningen har aktualiserat flera spörsmål som är av stor betydelse för denna kyrka oavsett hur förhållandet kyrka-stat i framtiden kommer att gestaltas.

I det följande kommer därför vissa problem att tas upp till behandling ur

katolsk synvinkel, varvid det dock icke är möjligt att helt följa de lämnade anvisningarna för remissvarens avfattande. När även ortodoxa kyrkans förhållanden här berörs, beror det på att dess problem i mycket är de samma som den katolska kyrkans.

Under rubriken Inledning fortsätter katolska biskopsämbetet.

Det tioåriga utredningsarbetet har tyvärr inte frambragt något nämnvärt underlag för en bedömning av den katolska kyrkans problem och intressen. Under de tio år, som utredningen arbetat, har antalet katoliker i Sverige ungefär fördubblats; för den ortodoxa kyrkan har tillväxten varit ännu mer dramatisk. Att vid den tiden de katolska och ortodoxa kyrkorna kunde uppfattas som kuriositeter i den svenska kristenheten kan man till nöds förstå, men att den snabba ökningen sedan dess och de helt nya problem som invandringen ställt knappast alls satt några spår i slutbetänkandet är svårare att förklara.

Vad som under det senaste decenniet inträffat är inte endast en betydande invandring av arbetskraft. Det har också småningom blivit klart, att en större del av denna arbetskraft än man först varit benägen att tro kommer att stanna i Sverige. Man kan möjligen hävda att pastoralvården bland gästarbetare inte i första hand är det svenska samhällets sak, men för de stora folkgrupper som avser att stanna i landet ligger det rimligen annorlunda till. Svensk frikyrklighet har i utredningen varit representerad av ett av sina främsta namn, och hela utredningsarbetet bär spår av att man på varje stadium och i varje fråga stått i nära kontakt med frikyrkliga intressen och frikyrklig opinion. Däremot har endast punktvis och ytligt uppgifter och synpunkter från katolskt och ortodoxt håll inhämtats.

För de samfund som främst berörts av invandringen har denna skapat oerhörda problem utan att ha bidragit till att ställa motsvarande resurser till förfogande. Den omedelbara pastoralvården har i denna situation måst ges prioritet, och bristen har inte minst gått ut över de organ som centralt står för kontakterna med myndigheter och viktiga samhällsfunktioner. Om upplysningar som statliga utredningar fått från katolskt eller ortodoxt håll förefaller knapphändiga, ofullständiga eller motsägande beror det på bristande resurser.

Ett slående bevis på utredningens bristande förståelse och intresse för de katolska och ortodoxa kyrkornas problem är att de katastrofala följder för dessa kyrkors arbetsvillkor, som 1951 års folkbokföringsreform medförde, ingenstädes omnämns i slutbetänkandet. De svårigheter att få kontakt med invandrare som reformen skapade är för dessa kyrkor det allt överskuggande problemet.

Vid diskussionen om de ekonomiska problemen registrerade utredningen att de katolska församlingarna praktiserar en ordning med församlingsavgifter beräknade i förhållande till inkomsten. Däremot har man inte intresserat sig för hur ett sådant system kan fungera i en invandrarkyrka och hur i realiteten fördelningen på församlingsavgifter, kollekter och stöd från utlandet ser ut.

Med hänvisning till det sagda vill biskopsämbetet framhålla som angeläget att den tillsatta parlamentariska utredningen under arbetets gång bereder katolska kyrkan tillfälle att framföra sina synpunkter. Även den ortodoxa kyrkan — som hittills inte alls fått tillfälle att yttra sig — torde ha intresse av motsvarande kontakter.

Avslutningsvis deklarerar biskopsämbetet.

Katolska kyrkan i Sverige vill i görligaste mån vara en svensk institution, inställd på att i första hand tjäna svenskar och blivande svenskar. Men den har en

förpliktelse att överallt där den verkar ta vård om de katoliker som där finns. När den katolska kyrkan i Sverige med rätta kan kallas »invandrarkyrka» innebär detta inte att den själv skulle ha valt att vara en främmande kropp i det svenska samhället. Men det betyder att kyrkans problem alla är nära förbundna med den stora invandringen. Eftersom det övervägande antalet av dessa immigranter kommer att stanna i Sverige, kan man här inte nöja sig endast med speciell själavård i de skilda etniska grupperna. I själva verket sker inom den katolska kyrkans ram en anpassning av dessa grupper till det svenska samhället. Och vi är helt övertygade om att »invandrarkyrkorna» här gör vårt land stora tjänster.

Till grund för *Moderata samlingspartiets kvinnoförbunds* yttrande

ligger ett omfattande internt remissarbete. Samtliga högerpartiets valkretsförbund, kvinnoförbundets alla föreningar samt ett antal högerföreningar har haft möjlighet att via enkäter sända in sina synpunkter i kyrka-statfrågan.

Det är i viss mån olyckligt att diskussionen om Svenska kyrkans framtid har låsts till fyra tänkta lägen, de s. k. A-, B-, C- och D-alternativen, som nästan enbart är uppställda på ekonomiska grunder. I och med att utbildningsministern i sina direktiv till den nytillsatta parlamentariska utredningen ytterligare inskränkt valet genom att förorda A- och C-alternativen, har situationen blivit än mer fastlåst. Kyrka-stat-frågan kan lösas på många fler sätt än de som representeras av dessa två lägen. Andra synpunkter än de rent ekonomiska, bl. a. sådana som syftar till att ge kyrkan så goda arbetsförhållanden som möjligt, måste få lika stor betydelse vid bedömningen av Svenska kyrkans framtid. Det vore önskvärt att man i det fortsatta utredningsarbetet dels ej glömmer bort B-alternativet, dels behandlar frågan något fristående från dessa s. k. lägen.

Som sammanfattning säger kvinnoförbundet.

Som nämnts i inledningen har förbundet i detta remissyttrande ej tagit ställning till något av de skisserade A-, B-, C- eller D-lägena.

Det som förbundet förordat i de olika avsnitten beträffande religionsfrihet, statens neutralitet, kyrkliga tjänster, medlemskap och ekonomi bör kunna lösas med ett fortsatt samband mellan Svenska kyrkan och staten, under förutsättning att klara gränslinjer drages mellan statlig och kyrklig verksamhet. Rambestämmelser och kompetensen bör lagfästas. Inom dessa rambestämmelser får kyrkan frihet att genom egna organ besluta om sin verksamhet. För att kunna förbereda och fullfölja sin verksamhet samt för att kunna framträda som förhandlingspartner till staten behövs en demokratiskt uppbyggd riksstyrelse för Svenska kyrkan.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund finner att

utredningen på ett förtjänstfullt sätt fullgjort sitt uppdrag. Det framlagda materialet är grundligt genomarbetat och väl avvägt och bör kunna ligga till grund för ett slutgiltigt ställningstagande.

— — — — — — — — — — — — — —

Det socialdemokratiska partiet har alltsedan begynnelsen år 1889 och fram till partikongressen 1960 haft kyrkans skiljande från staten på sitt program. Partiprogrammet säger nu att förhållandet mellan staten och kyrkan skall regleras i enlighet med demokratins och religionsfrihetens principer. Vi har tidigare i detta yttrande sökt fastställa vad religionsfrihetens principer innebär. Däremot har frågan om vad demokratins principer innebär inte uttolkats. Givetvis innebär det att beslut i kyrka-stat-frågan skall fattas av riksdag och regering, men vi anser att det innefattar något utöver en sådan självklarhet. När regleringen av kyrka-stat-frågan

skall ske, bör den genomföras på ett sådant sätt att den av den stora del av svenska folket, som räknar Svenska kyrkan som sin kyrka inte upplevs som ett ensidigt statligt dekret. Den slutliga regleringen bör ske efter förhandlingar mellan statens organ och en demokratiskt uppbyggd representation för Svenska kyrkan.

2 Religionsfrihetsproblematiken

I sitt slutbetänkande behandlar kyrka-statutredningen religionsfrihetsproblematiken främst i kap. 5 Religionsfrihet. Frågorna berörs också i kap. 12 Relationen kyrka-stat i ett A-läge, kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena och kap. 14 Val mellan olika alternativ för den framtida relationen mellan staten och svenska kyrkan. Religionsfrihetsaspekter tas även upp i kap. 7 Kristendomsundervisningen, kap. 8 De teologiska fakulteterna, kap. 9 Folkbokföringen, kap. 10 Äktenskaps ingående m. m. samt i kap. 11 Begravningsväsendet.

I det följande redogörs — i ett sammanhang — för alla redovisade synpunkter på religionsfrihetsproblematiken. Som utgångspunkt har tjänat de tre frågor som kyrka-statutredningen tog upp i betänkandet Religionsfrihet (SOU 1964: 13 s. 560—594) och som också behandlas i kap. 5 i slutbetänkandet (SOU 1968: 11 s. 81—83). Dessa tre frågor gäller individens religionsfrihet i samhällslivet, trossamfundens religionsfrihet samt individens religionsfrihet inom det trossamfund han tillhör. Först redovisas emellertid vissa övergripande synpunkter beträffande religionsfrihetsprincipens innebörd, 1951 års religionsfrihetslagstiftning, religionsfrihet och statskyrkosystem, samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor, religionsfrihet och ekonomi samt medlemskapsfrågor. Under rubriken Vissa speciella frågor redogörs slutligen för kommentarer till de religionsfrihetsaspekter som kyrka-statutredningen tangerar i slutbetänkandets kap. 7—11.

2.1 *Övergripande synpunkter*

2.1.1 Religionsfrihetsprincipens innebörd

Kyrka-statutredningen har i kap. 5 i slutbetänkandet inledningsvis erinrat om den situation som nu råder med ett livsåskådningsmässigt differentierat samhälle och om att religionsfrihetsbegreppet haft växlande innebörd under olika tider. I särskilda avsnitt har utredningen därefter bl. a. tagit upp definitioner som under senare år getts av religionsfriheten, erinrat om att denna beror ej blott av statliga åtgärder samt redovisat aktuella reformkrav. (SOU 1968: 11 s. 74—80.)

Utredningens framställning har i dessa delar bildat utgångspunkt för ett tjugotal remissinstanser, vilka diskuterar religionsfrihetsprincipens innebörd.

2.1.1.1 Allmänna kommentarer

Allmänna uttalanden kring detta problemkomplex görs av bl. a. justitiekanslern, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, länsstyrelserna i Kronobergs och Värmlands län, domkapitlen i Uppsala, Skara, Västerås, Lund, Göteborg och Härnösand, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet, Folkpartiets kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Kristna studentrörelsen i Sverige.

Under rubriken Principen om religionsfrihet anför *justitiekanslern.*

Som utredningen visat kan religionsfrihetsprincipen definieras på olika sätt. För svensk rätts del torde härutinnan gälla de uttalanden som gjordes i förarbetena till 1951 års religionsfrihetslag. Enligt dessa uttalanden står det envar fritt att bekänna sig till den religion han önskar eller stå utanför varje religiös gemenskap utan förlust av medborgerliga rättigheter. Religionsfriheten innebär också rätt till offentlig religionsutövning.

Om dessa principer anses böra gälla och de gjorda uttalandena förmenas ha konkret innehåll, torde också krävas, att rättsordningen skyddar dem som utövar sin religion eller är ateister mot övergrepp från oliktänkande. Detta innebär icke något undertryckande av kritik mot oliktänkande för deras åsikter utan ett bestämt hävdande av toleransens idé och ett skydd mot kränkande förföljelser. Tyvärr måste konstateras att under senare tid givits exempel på uttryck för antireligiös och antikyrklig propaganda som tett sig i hög grad stötande även för icke religiöst engagerade och detta utan att rättsordningen ingripit. Åtminstone till en del torde denna passivitet ha sin grund i att staten till följd av statskyrkosystemet icke står helt fri i religionsfrihetsfrågor och vill undandraga sig att verka i egen sak. Avskaffas statskyrkan blir läget ett annat och staten bör då på ett helt annat sätt kunna hävda de yttersta gränserna för rätt till kritik och propaganda mot oliktänkande. Säkerligen kommer också krav att ställas i denna riktning. Det ligger icke i samhällets intresse att hätsk och fientlig religiös eller antireligiös kritik och propaganda får breda ut sig obegränsat. Vid ett övertänkande av dessa frågor bör också beaktas att vårt samhälle under de senaste decennierna mottagit ett stort antal invandrare från länder med helt andra religiösa miljöer. För att dessa skall kunna inordnas i vårt samhälle och här finna trivsel torde krävas utom annat också ett tillbörligt hänsynstagande till deras religiösa uppfattning.

Principen om religionsfrihet är, skriver *centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden,*

allmänt godtagen i vårt samhälle. Nämnden delar utredningens uppfattning att kravet på tillgodoseende av denna grundprincip kan uppfyllas oberoende av vilken av de tänkbara principlösningarna (statskyrkosystem eller frikyrka) som väljes. Utslagsgivande för valet av den framtida relationen mellan kyrka och stat måste följaktligen bli andra faktorer. Frågan hur principen om religionsfrihet upprätthålles ligger — som utredningen framhållit — i utformningen av de författnings- och tillämpningsbestämmelser som kommer att reglera den beslutade relationen.

Som framgått av avsnitt 1.2.3 understryker *länsstyrelsen i Kronobergs län* att det finns vissa samhälleliga reformsträvanden som

till sin art först och främst bör bedömas från principiella ståndpunkter och där bedömanden av nyttokaraktär samt prövningen av traditionsvärden och ekonomiska frågor måste underordna sig de principiella ståndpunkterna. Hit hör inte minst frågor om demokratins innebörd. Relationen stat-

kyrka bör enligt länsstyrelsens uppfattning räknas in bland just denna grupp av samhällsfrågor. Härav följer att den innebörd man ger principen om religionsfrihet och den slutsats man drar av denna princip bör läggas till grund för bedömningen av hela komplexet stat-kyrka. Frågor om den enskildes religionsutövning och samfundstillhörighet samt åsiktsfrihet i förhållande till annans trosutövning är i så hög grad vad som kallas *samvetsangelägenheter* att det demokratiska samhället ej kan låta dem underordna sig de betydande traditionsvärden, de komplicerade egendomsärenden och de eventuella nyttovärden — jämför utredningens betänkande del I om »religionen som samhällsfaktor» — som också ingår i detta samhällskomplex.

Utredningen hävdar emellertid (sid. 81, sp. 1) att religionsfrihetsbegreppet inte kan »sägas ha en helt entydig innebörd». Utredningen påminner vidare om att statsmakterna vid genomförandet av 1951 års religionsfrihetslag förklarat att religionsfrihet därmed finge anses genomförd i vårt land (sid. 81, sp. 2).

Länsstyrelsen vill självfallet inte bestrida att religionsfrihetsbegreppet kan ges och givits vitt skilda tolkningar men vill erinra om att utredningen i sin beskrivning av mera allmänna uppfattningar som hävdas i fråga om en fullständig religionsfrihet även uppmärksammat följande två: »dels att ett statskyrkosystem kränker religionsfriheten, dels att staten skall vara neutral i religiösa frågor» (sid. 78, sp. 1). I viss motsats till utredningen (sid. 82, sp. 1 längst ned) finner länsstyrelsen att dessa tolkningar av religionsfrihetsbegreppet ej kan tillgodoses utan att påverka relationen kyrka-stat. Länsstyrelsen preciserar därför i det följande i vad mån den kan godta dessa tolkningar och vilken återverkan detta får på bedömningen av den önskvärda relationen kyrka-stat.

Länsstyrelsen i Värmlands län konstaterar att genom olika delreformer har grunden ryckts undan för den tidigare enheten stat-kyrka.

Så länge kyrkan förblev en enhetskyrka på den av staten auktoriserade bekännelsens grund kunde kyrkan betraktas som staten själv organiserad för religiös verksamhet. Ur staten och dess olika funktioner kan ingen utträda med bibehållet medborgarskap. Fullt logiskt stadgade också 1734 års lag att avfall från den rätta evangeliska läran medförde uteslutning såväl ur kyrkans som statens gemenskap med förvisning ur riket som påföljd.

Stegvis, allt eftersom religionsfrihetens principer fått ökad genomslagskraft, har emellertid det gamla enhetsbegreppet uppluckrats. Dissenterlagen gav rätt till fritt utträde för den som inträdde i annat kristet trossamfund, och den så sent som 1951 tillkomna religionsfrihetslagen tog såtillvida steget fullt ut, att den medgav fritt utträde ur kyrkan utan att den utträdande behövde övergå till annat samfund. I samma riktning har bl. a. 1862 års särskiljande mellan borgerlig kommun och kyrklig församling, det borgerliga samhällets övertagande av skolväsendet och religionsundervisningens objektivisering verkat.

Domkapitlet i Uppsala anför.

I ett demokratiskt samhälle som det svenska är det naturligt, att religionsfriheten intar en central plats i diskussionen om förhållandet mellan kyrka och stat. 1958 års utredning kyrka-stat har också ägnat denna fråga en ingående behandling och tillmätt den mycket stor principiell betydelse vid övervägandena om utformningen av kyrka-statrelationen. Utredningen har observerat, att religionsfriheten är ett synnerligen komplicerat begrepp, som knappast på ett tillfredsställande sätt kan definieras utan att andra förhållanden uppmärksammas. Utredningen säger härom: »Dess (d. v. s. religionfrihetens) innebörd framkommer först när frihetskravet ställs i relation till olika konkreta förhållanden i samhällslivet. Uppfattningen om vad re-

ligionsfriheten i en sådan situation kräver påverkas bl. a. av vilken kyrkouppfattning man har.» (SOU 1968: 11 sid. 75.)

Svenska kyrkan har i olika sammanhang dokumenterat sin anslutning till religionsfrihetens princip. Med anknytning till folkkyrkotanken, som organisatoriskt vill forma kyrkan till ett instrument för Guds förekommande nåd, begärde 1929 års kyrkomöte, att lagar angående samfund och religionsfrihet skulle ändras så, att varje moment av tvång mot enskilda och samfund skulle avlägsnas. Religionsfrihetslagen 1951 ger också uttryck för samma inställning. Den vill skydda såväl den enskildes frihet i samhället och i kyrkan som de skilda samfundens frihet. Religionsfrihetstanken aktualiserades på nytt vid kyrkomötet 1968, där man i motion nr 18 påpekade vikten av att varje enskild medborgare kan få sin »religionsfrihet tryggad genom att få tillhöra en kyrka som inte ställer särskilda rättsliga krav för tillhörighet och medverkan utan låter kraven vara av moralisk och personlig art och förmedlas genom förkunnelse och undervisning». Den sannolikt bästa garantin för religionsfriheten i denna mening är, heter det vidare, »en kyrka med den svenska folkkyrkans öppenhet».

Principiellt innefattar religionsfriheten inte bara rätt till religion utan också rätt till frihet från religion. För den enskilde medborgaren måste detta betyda, att han har rätt att välja samfundstyp eller att helt stå utanför varje samfund.

Eftersom begreppet religionsfrihet är föremål för divergerande tolkningar, vill *domkapitlet i Skara* sammanfatta sin syn på religionsfriheten i följande punkter:

1. Rätt att bekänna sig till viss religion.
2. Rätt att enskilt utöva sin religion.
3. Rätt att i sluten församling utöva sin religion.
4. Rätt att offentligt utöva sin religion.
5. Rätt att söka sprida sin religion.
6. Rätt att bestämma sina barns uppfostran i viss religion under beaktande dock av individens, barnets, rätt och frihet.
7. Rätt att byta religion.
8. Rätt för skilda religioner att leva sida vid sida.
9. Rätt att ställa sig utanför religionen.
10. Skydd mot tvång och otillbörlig påverkan.

Den sist anförda punkten inbegriper givetvis skydd såväl för religiöst bekännande som icke religiösa medborgare i samhället.

Domkapitlet i Västerås ser förhållandet mellan stat och kyrka sedan 1840-talet som

en långsamt fortlöpande differentieringsprocess. Denna tog sin början inom 1840-talets skollagstiftning, 1850-talets religionslagstiftning, 1860-talets kommunallagstiftning och den begynnande nya sociallagstiftningen. Denna process kan tänkas stanna, och då kan möjligen en ny balanssituation ernås. Men det synes knappast sannolikt. Den tilltagande internationalismen och med den pluralismen samt ekumeniken är sannolikt faktorer, som driver utvecklingen vidare. Däremot förefaller det domkapitlet, som om religionsfrihetsfågan mist sin skärpa.

Domkapitlet i Lund diskuterar i detta sammanhang bl. a. den politiska frihetens innebörd.

Såsom utredningen framhåller har religionsfrihetsbegreppet getts mycket varierande innebörd. Utredningen uttalar emellertid (s. 75), att i religionsfrihetskravet innefattas inte endast rätt till religion utan också rätt att stå utanför varje religion och samfund.

Frågan om religionsfrihetens innebörd diskuteras av utredningen i regel som en

fristående fråga. Det är då knappast möjligt att ange några *tillräckliga* betingelser för religionsfrihet. Man får i stället nöja sig med att diskutera *nödvändiga* förutsättningar.

Domkapitlet beklagar, att utredningen inte närmare har analyserat den politiska frihetens innebörd och dess relation till religionsfrihetsbegreppet. Att ett samband råder framgår redan av propositionen till 1951 års religionsfrihetslag: »Lika väl som medborgaren äger tanke- och yttrandefrihet i politiska frågor, måste det också stå honom fritt att själv råda över sin livsåskådning och att själv bedöma, huruvida han vill vara ansluten till ett religiöst samfund» (prop. 1951: 100 s. 47).

I den politiska användningen av religionsfrihetsbegreppet ingår följande bestämningselement, vilka i första hand bör uppmärksammas:

1. Frihet används i en *negativ* betydelse som frihet från yttre tvång. En människa är fri i denna mening, om ingen tvingar henne att göra något emot hennes vilja. Frihet i denna betydelse har också betecknats som autonomi. Denna frihet torde åsyftas i den nyss citerade propositionens ord om att medborgaren äger att själv råda över sin livsåskådning och själv bedöma sin ev. anslutning till ett religiöst samfund.

2. Frihet ges en *positiv* innebörd och fattas som en rättighet att företa vissa ting. Frihet i denna betydelse är ett dispositivt begrepp. Det är fråga om en rättighet som medborgaren äger utöva, om han så önskar. Vid utredning om religionsfrihetsbegreppet tolkas vanligen denna form av frihet som en rättighet att för religionsutövning bilda religiösa sammanslutningar och anordna offentliga sammankomster. Denna sida av religionsfrihetsbegreppet understryks både av propositionen och av utredningen (s. 77).

3. I friheten innefattas ibland ett krav på *jämlikhet*. Därmed åsyftas ett krav att alla medborgare skall äga lika status beträffande frihet från yttre tvång och möjlighet att utöva sina rättigheter. Jämlikhetskravet kan alltså sägas utgöra en närmare bestämning till frihet i de två första här ovan angivna betydelserna.

4. Till frihet i politisk mening brukar räknas rätten till fri *opinionsbildning*. Tillämpat på religionsfriheten innefattar detta en rätt för individer och grupper att utan hinder av staten föra sina åsikter till torgs i frågor rörande religion och livsåskådning.

5. Utredningen talar även om en *trossamfundens religionsfrihet* (s. 82). Härmed torde närmast få avses en föreningsrättslig frihet. Varje ideell förening äger — om ej allmänna krav på ordning och hänsyn i samhället trädes för när — att suveränt bestämma om sin verksamhet utan inblandning från ovidkommande part.

Bland de här nämnda religionsfrihetsbegreppen torde — såsom framhålles i religionsfrihetspropositionen 1951 — det råda allmän enighet om de två förstnämnda. Likaså torde det råda principiell enighet om föreningsfriheten. Jämlikhetskravet och kravet på fri opinionsbildning erhåller också åtminstone verbalt instämmande. Dock ges de mycket olika tolkning.

Domkapitlet kan ej i detta sammanhang utförligt analysera de i debatten använda olika frihetsbegreppen och därmed sammanhängande argumentering utan begränsar sig här till vissa frågor.

Satsen att människan själv bör få råda över sin livsåskådning behöver preciseras. Det är orealistiskt att föreställa sig, att en människas val av livsåskådning sker fritt i betydelsen av frånvaro av sociala, psykologiska och andra bakgrundsfaktorer. Även om åsiktsbildningens mekanismer inte kan följas i detalj är det uppenbart, att en rad förhållanden påverkar och präglar människor vid deras ståndpunktstagande. Det sker aldrig utan föregående erfarenheter. Det är på olika sätt motiverat och i princip psykologiskt förklarbart. Man betonar allt starkare betydelsen av den s. k. indoktrineringen i samhället. Autonomikravet får med anledning därav begränsas till ett krav att ingen medborgare genom statliga tvångsåtgärder får direkt förhindras resp. tvingas att ansluta sig till

eller ta avstånd från en viss livsåskådning. Däremot är det oundvikligt att samhället och därmed staten på olika sätt ingår bland de faktorer som påverkar och präglar människors värderingar och beslut.

Domkapitlet i Göteborg vill framhålla att religionsfrihetsprincipen inte sällan missbrukas på ett sätt, som i själva verket sätter religionsfriheten i fara. Detta sker, när man av det faktum, att somliga medborgare avvisar den kristna tron, drar den slutsatsen att inga samhälleliga funktioner får vara så ordnade, att de svarar mot en kristen övertygelse. Det framskymtar i utredningen på många ställen tankegångar, som synes förutsätta, att en lösning av ett samhälleligt problem, som svarar mot den kristna tron, icke är tänkbar, därför att den skulle kunna kränka den som icke delar denna tro. Resultatet blir stundom, att man förordar lösningar, som kränker den kristna tron. Det riktiga synes här vara att staten i ett pluralistiskt samhälle erbjuder en valmöjlighet. Vill man göra allvar av talet om ett pluralistiskt samhälle, måste man också acceptera att staten i vissa hänseenden icke kan behandla alla medborgare efter samma mall. Domkapitlet vill närmare belysa detta med exempel från kapitlen om kristendomsundervisningen, äktenskaps ingående och begravningsväsendet.

Också *domkapitlet i Härnösand* diskuterar olika tolkningar av religionsfrihetsprincipen.

I debatten om kyrka och stat talas ofta om religionsfrihetsprincipen i bestämd form, men de olika parterna utgår därvid ofta från skilda uppfattningar. Begreppet religionsfrihet är föremål för olika tolkningar och kan betyda vitt skilda ting. Grundmeningen är likväl frihet till religion och livsåskådning, och den gängse tolkningen i vårt land kommer till uttryck i 1951 års lag om religionsfrihet, vilken står i harmoni med FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna och Europarådets konventioner därom. Till religionsfriheten hör att förutsättningar finns för samfund och enskilda att tillgodose det religiösa livets behov och växt. Detta inkluderar bl. a. föräldrarnas rätt att fostra sina barn enligt sin religiösa och livsåskådningsmässiga övertygelse. Tron och det liv, som kommer därav, måste kunna tillväxa, och detta måste kunna ske, utan att någons frihet till religion och livsåskådning därigenom begränsas.

Hur detta från tid till tid skall utgestaltas i verkligheten är beroende av det samhälle, där religionsfriheten skall tillämpas, av det samhällets historia och aktuella samhällsskick. I vårt land avses demokratins princip gälla. Majoritetens vilja får avgöra, hur landet styres och de gemensamma angelägenheterna regleras.

Biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte om att var och en i landet skulle ha rätt att utträda ur kyrkan byggde på ett hävdande av att Svenska kyrkan är en religiöst motiverad folkkyrka. Den religiöst motiverade folkkyrkotanken fick sedan ett konkret nedslag i 1951 års religionsfrihetslag, enligt vilken utträdet ur kyrkan blev helt fritt och kyrkans karaktär av trossamfund blev klart markerad.

Trots att sjutton år förflutit sedan religionsfrihetslagens tillkomst, har endast ett fåtal ansett sig ha anledning att utträda ur kyrkan, ehuru direkt propaganda för utträde förts och förfaringssättet för utträdet har förenklats. Att en så ytterst kvalificerad majoritet av svenska folket tillhör Svenska kyrkan måste tillmätas stor betydelse i en demokratisk stat. Att bortse från detta vore att våldföra sig på både demokratins och religionsfrihetens principer och att underskatta allvaret i de människors ståndpunkt, som står kvar i Svenska kyrkan.

Problemet med religionsfrihetsbegreppet är, skriver *Svenska kyrkans lekmannaförbund,*

att det getts varierande innebörd. Det har använts för att effektuera olika gruppers och individers intressen och värderingar. Religionsfrihetsbegreppet kan, när det gäller relationen mellan kyrka och stat, ges såväl en skilsmässo-implicerande betydelse som en innebörd, som får till konsekvens förbindelse mellan kyrka och stat. Den betydelse religionsfriheten får beror på de förhandenvarande sociologiska förhållandena.

Svenska prästförbundet

ansluter sig till kravet på religionsfrihet såsom det definierats i FN:s förklaring av de mänskliga rättigheterna 1948 och i Europarådets konvention 1950 med tilläggsprotokoll 1952. Sålunda innebär religionsfrihet (slutbetänkandet sid. 76):

1. rätt för var och en att byta religion och tro,
2. rätt för var och en att enskilt eller offentligt utöva sin religion i den mån detta inte strider mot andras friheter eller allmän ordning,
3. rätt för föräldrar att uppfostra sina barn i enlighet med sin religiösa eller filosofiska övertygelse.

Förbundet instämmer också i de definitioner som gavs i motiven till 1951 års religionsfrihetslag. Sålunda bör varje medborgare ha rätt att ställa sig utanför religiös gemenskap utan förlust av några medborgerliga rättigheter.

Enligt *Folkpartiets kvinnoförbund* bör man

sträva efter en konskvent genomförd religionsfrihet och därvid ha klart för sig och vara beredd ta de eventuella, mindre tilltalande följder detta kan ha för samhället.

Till sitt innersta väsen är kyrkor, sekter och andra religiösa samfund »övernationella», i den meningen att nationens och kyrkans intressen inte är identiska och att de kan tänkas komma i konflikt med varandra. Den kristnes lojalitet mot sin kyrka och dess Herre måste gå före lojaliteten mot den existerande världsliga överheten, i den händelse dessa skulle råka i motsatsställning. En kyrka som okritiskt accepterar samhällets ställningstaganden, antingen det är frivilligt eller nödtvunget, har avhänt sig sin egen profil.

Man kan på ett par ställen i utredningen tolka formuleringen så, att en alltför självständig och »profilerad» kyrka betraktas som mindre önskvärd, sedd ur samhällets synvinkel. Total religiös konformitet torde vara föga mer önskvärd. Vi hänvisar till utredningens slutbetänkande, s. 116. Samhället är till för att skydda friheten att bilda och ingå i livsåskådningssamfund och friheten att sätta problem under debatt, även till priset av inre och yttre oenighet.

— — — — — — — — — — — — —

Rätten att inte ha någon religion alls kan inte anses likabetydande med rätten att inte behöva möta religiös propaganda i sitt dagliga liv. Att härvidlag placera den religiösa propagandan i någon sorts särställning jämfört med t. ex. politisk propaganda är inte motiverat. Jämför slutbetänkandet, s. 75. Friheten att skaffa sig en livsåskådning måste ju grunda sig på en reell valmöjlighet, ett verkligt utbud av många olika åsikter på så jämbördiga villkor som möjligt.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund

anser principiellt att grunden för religionsfriheten måste vara varje människas och trossamfunds rätt att fritt utöva sin religion. Varje försök att diskriminera en människa för hennes religiösa eller irreligiösa tro och hennes strävan att omsätta denna tro i praktiskt handlande måste avvisas.

Kristna studentrörelsen i Sverige anför — som en inledning till delavsnitten Re-

ligionsfriheten och individen, Religionsfriheten och samfunden resp. Individens religionsfrihet i samfundet — följande.

»Av det ovan sagda torde klart framgå, att det av mer än ett skäl är ganska meningslöst att hävda, att en statskyrka är oförenlig med full religionsfrihet» (SOU 1964: 13 s. 509). Eftersom det sistnämnda begreppet getts en rad skiftande betydelser, är det citerade omdömet riktigt om, och endast om, man inte närmare definierat vad man avser med religionsfrihetsbegreppet.

Med vissa kompletteringar, kan KRISS ansluta sig till den definition av religionsfriheten, som utredningen formulerat på s. 494 (SOU 1964: 13): »... frihet för den enskilde och samfunden att utan några av staten lagda hinder utöva sin religion och att medborgerliga rättigheter skall vara lika för alla oberoende av religion. Föräldrar anses också allmänt skola ha frihet att bestämma om sina barns religiösa fostran. Den enskilde anses ock ha frihet att vara utan religion.»

Till ett adekvat religionsfrihetsbegrepp hör också följande bestämningar:

1. Fullständig religionsfrihet förutsätter att staten är opartisk i religiöst avseende. Detta behöver i och för sig inte betyda att staten skall vara neutral i värderingsfrågor. Vidare kan givetvis statens värderingar ofta sammanfalla med ideal, som omfattas av stora grupper inom både trossamfund och andra ideella organisationer. Att staten i den mån det främjar medborgarnas bästa ger uttryck åt dessa värderingar i sin politik och lagstiftning kan inte betraktas som eftergift eller partiskhet. Utredningens bedömning (SOU 1968: 11 s. 84) måste därför ifrågasättas, när den hävdar att politiska ställningstaganden a priori gör staten partisk i religiösa frågor.

2. Fullständig religionsfrihet kräver likställighet mellan samfund och ideella organisationer. Men jämlikheten kan inte betraktas som en mekaniskt verkande princip; den måste etableras på ett sådant sätt att den uppfattas likvärdig av samfunden och organisationerna. Vidare är principen om likställighet väl förenlig med ett positivt statligt intresse för samfundens och organisationernas aktivitet, såvida ej staten genom speciella åtgärder markerar ett särintresse för ett speciellt samfund eller särskild organisation.

Vidare bör vikt läggas vid samfundets struktur som ett av många uttryck för dess lära och ideologi. Man bör inte oreflekterat skilja förkunnelse från organisation eller ideologi från dess funktionsformer. Kyrkans syn på sig själv och den allmänna uppfattningen av statens funktion måste således betinga en motsvarande strukturell distinktion.

1. Beträffande *kyrkans syn på sig själv* är det en utbredd uppfattning inom stora kretsar av Svenska kyrkan, att Svenska kyrkan inte är något i sig utan måste betraktas som en del av den universella kyrkan. Inte minst genom den ökade ekumeniska medvetenheten upplevs detta motiv i kyrkosynen som betydelsefullt. I det av utredningen beskrivna C-läget skulle det finnas vidgade förutsättningar att ge uttryck åt denna syn på kyrkan: Svenska kyrkan och de fria samfunden jämte den katolska kyrkan skulle vara mer obundna till sina hävdvunna former än i ett A-läge, där Svenska kyrkans verksamhet även i framtiden skulle ges offentlig sanktion framför de övriga samfunden.

Ett fortsatt samband kyrka-stat ger också dåligt uttryck åt den grund, på vilken kyrkans anspråk och auktoritet vilar. Svenska kyrkan måste som ett kristet trossamfund och som en del av den universella kyrkan ges frihet att själv bestämma och utforma sin organisation.

2. Beträffande *synen på staten* finns det en allmän consensus kring de principer som kommit till uttryck i 1951 års religionsfrihetslagstiftning. Likaledes torde det vara en utbredd uppfattning, att staten bör vara neutral i religiösa frågor. På olika sätt har denna värdering kommit till uttryck, t. ex. i läroplanen för religionsundervisning i grundskola och gymnasium. Där har skolans skyldighet att meddela en objektiv och opartisk undervisning i

ämnet klart framhållits, medan en tidigare ofta framförd motivering för en konfessionellt orienterad undervisning just var existensen av en luthersk statskyrka. När principerna för undervisningen förändrats, förefaller det därmed också rimligt att allvarligt ifrågasätta konsekvensen i ett bevarat samband kyrka-stat. En fri kyrka ligger mer i linje med de principer, som demonstrerats både i religionsfrihetslagen och i riktlinjerna för den allmänna undervisningen.

2.1.1.2 Religionsfrihetsprincipen grundläggande?

Uttalanden av innebörd att religionsfrihetsprincipen bör vara *grundläggande* vid ett ställningstagande i kyrka-statfrågan görs av bl. a. länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Norrbottens län, domkapitlen i Linköping och Göteborg, stiftsnämnden i Lund, stiftsråden i Skara och Härnösand, Sveriges frikyrkoråd och Frikyrkliga studieförbundet.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anför.

Principen om religionsfrihet och det med denna princip sammanhängande kravet på statlig neutralitet i tros- och livsåskådningsfrågor är den idépolitiska utgångspunkten för det omfattande utredningsarbete som nu slutförts. Det torde med hänsyn härtill finnas anledning erinra om att under de senaste årtiondena ett antal religionsfrihetsfrämjande — i betänkandet redovisade — delreformer genomförts. Sålunda har genom 1951 års religionsfrihetslag införts möjlighet för envar medlem av Svenska kyrkan att genom anmälningsförfarande utträda ur kyrkan. Vidare har i samband med skolväsendets omdaning skolans religionsundervisning i princip givits en neutral karaktär. Ytterligare må nämnas att de teologiska fakulteterna (s. 122 f.) likställts med övriga fakulteter, därigenom att de yttre banden mellan dem och Svenska kyrkan lösts.

Detta partiella reformarbete bör enligt länsstyrelsen fullföljas.

Eftersom frågan om det framtida förhållandet mellan svenska kyrkan och staten måste lösas på det politiska planet, säger *länsstyrelsen i Norrbottens län,*

är det uppenbart att enbart organisatoriska synpunkter icke böra få bli avgörande. Även om förhållandet mellan kyrka och stat löses med strikt iakttagande av religionsfrihetens principer, torde det inte vara möjligt bortse från det faktum, att religionsutövningen inte sällan har sådana yttre former och ett materiellt innehåll som gör den till en integrerande del av en människa eller en grupp människors allmänna tillvaro. I dylika fall kan dessa människors och folkgruppers attityder som medlemmar i det borgerliga samhället påtagligt påverkas av deras religiösa övertygelse.

Domkapitlet i Linköping skriver.

Vilket det slutgiltiga ställningstagandet till kyrka-statfrågan än blir, måste framtidens svenska kyrka byggas på principen om religionsfrihet för alla. Varje vuxen samhällsmedlem skall behållas i sin rätt till frihet från religion resp. till religion. Samhället skall draga de konkreta konsekvenserna härav efter de linjer, som FN uppdragit och Sverige erkänt.

Domkapitlet i Göteborg

ansluter sig helt till grundtanken, att förhållandet mellan kyrka och stat i den nu rådande situationen måste regleras enligt religionsfrihetens principer. Även om det, såsom av utredningen framhålles, kan diskuteras om det strider mot religionsfriheten, att samhället nödgar vissa medborgare att med skattemedel understödja

en religiös verksamhet, som de ogillar (de flesta medborgare måste ju i ett modernt samhälle med sina skatter understödja verksamheter, som de ogillar), så finner domkapitlet det dock på det religiösa området angeläget, att ingen medborgare genom statliga åtgärder nödgas ge ekonomiska bidrag till en kyrka, vars budskap han måhända radikalt avvisar.

Stiftsnämnden i Lund berör vissa religionsfrihetsspörsmål under rubriken Kyrkans målsättning och organisation.

Utredningen har framhållit att principen om religionsfrihet är en allmänt accepterad utgångspunkt, när man vill lägga principiella aspekter på hur kyrka-statrelationen bör utformas för enskilda och samfund (s. 74). Utan att här närmare gå in på problematiken i religionsfrihetsbegreppet och dess tillämpning i praktiken vill stiftsnämnden uttala, att de definitioner av religionsfriheten som givits av Förenta nationerna och Europarådet (s. 76—77) och som också får anses uttrycka en allmänt vedertagen uppfattning i vårt land, visserligen främst synes ta sikte på den enskilda individens frihet men också torde få anses innefatta ett trossamfunds rätt att arbeta för sin målsättning så länge det därmed inte äventyrar allmän säkerhet och ordning eller andras fri- och rättigheter. Utredningen har på s. 237 närmare utvecklat sin syn på innebörden av religionsfriheten för trossamfunden.

Svenska kyrkans målsättning som trossamfund kan väl enklast anges med en hänvisning till den missionsbefallning som enligt Matt. 28: 19—20 givits åt den kristna kyrkan. För svenska kyrkans del innebär detta att, även om den ser som en uppgift att bedriva yttre mission, den framför allt har uppgiften att nå ut till hela Sveriges folk med evangeliet. Av ålder sker detta i första hand genom förkunnelse i gudstjänster och vid kyrkliga förrättningar samt genom undervisning, främst i samband med konfirmation.

I dagens samhälle erbjuder visserligen massmedia och ett väl utbyggt skolsystem utomordentliga möjligheter för åsiktsspridning och undervisning. Man kan emellertid konstatera, att så som radio och television är organiserade i vårt land inom ramen för ett statligt monopol och så som skolans religionsundervisning enligt statsmakternas beslut är utformad, dessa inte ger ett enskilt trossamfund möjlighet att i främsta rummet betjäna sig av dem för fullgörandet av sin missionsuppgift. Detta synes också svara mot kravet på statens neutralitet i livsåskådningsfrågor. Den kristna församlingen på lokalplanet förblir därför den basorganisation som är nödvändig för kyrkan, om den skall kunna fullgöra sin uppgift att förkunna evangeliet och meddela undervisning. Härvid får heller inte sakramentens roll i kyrkans liv förbises. Gemenskapen i församlingens gudstjänstfirande hör med till uttrycken för det kristna livet. Utan ett väl förgrenat system av lokalförsamlingar med tillräckliga ekonomiska resurser för att hålla lokaler för gudstjänst, undervisning och andra former av församlingsliv och för att avlöna präster och andra funktionärer, blir det i längden svårt för kyrkan att uppfylla sin målsättning.

Det synes *stiftsrådet i Skara* uppenbart, att grundprincipen för förhållandet mellan stat och kyrka måste vara religionsfrihetens princip, sådan den kommer till uttryck i Förenta nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 18, samt i Europarådets konvention av år 1950 och 1951 års religionsfrihetslag. För att dessa dokument skall fullt kunna gälla måste kyrkan själv få bestämma formerna för det liv, som kyrkan finner vara uttryck för den kristna tron.

Stiftsrådet i Härnösand finner det självklart, att förhållandet mellan stat och kyrka skall utformas i enlighet med reli-

gionsfrihetens och demokratins principer. Redan utredningen visar, att ett reformerat A-läge väl skulle vara förenligt med dessa grundläggande och ofrånkomliga krav.

Sveriges frikyrkoråd

vill uttala sin tillfredsställelse med att utredningen ägnat frågan om religionsfriheten en så ingående uppmärksamhet. Rådet delar helt uppfattningen att frågan om religionsfriheten är av grundläggande betydelse, då det gäller utformningen av relationerna mellan staten och trossamfunden.

Enligt *Frikyrkliga studieförbundets* uppfattning

bör de framtida relationerna mellan kyrka och stat utformats enligt religionsfrihetens principer. Genom Sveriges ratificering av Europarådets konvention (FN:s deklaration) om de mänskliga rättigheterna har vårt land förbundit sig att ge religionsfriheten en överordnad ställning i sitt praktiska handlande. Religionsfrihetsprincipens tillämpning bör alltså inte vara beroende av om den grupp av medborgare som direkt berörs av ett beslut är en majoritet eller endast en minoritet av folket. Religionsfriheten är ett absolut värde som inte bör bli föremål för omröstning i vanlig demokratisk ordning.

Vår uppfattning av religionsfriheten som övergripande princip vid alla ställningstaganden ifråga om relationerna mellan kyrka och stat vilar på övertygelsen att religionsfriheten är en direkt konsekvens av det kristna evangeliets människosyn. Evangeliet är ett fritt erbjudande till människor med frihet att själva välja.

Varje åtgärd som är ägnad att tvinga människor att uttrycka samhörighet med den kristna kyrkan eller anslutning till hennes läror står enligt vår övertygelse i strid med religionsfrihetens princip och evangeliets väsen, antingen tvånget utövas genom lagstiftningsåtgärder eller genom accepterande av socialt tryck.

Denna principiella uppfattning får för vår del till följd att relationerna mellan stat och trossamfund skall vara så ordnade, att de bereder möjlighet för varje människa att fritt ta ställning i religiösa frågor. Samhället bör se det som en angelägen uppgift att dels underlätta för medborgarna att ta ställning till religionerna, dels förhindra att någon religiös, areligiös eller antireligiös riktning får en sådan särställning i samhället, att denna i praktiken begränsar medborgarnas valfrihet. Tillämpningen av denna målsättning innebär naturligtvis också att ingen riktning skall hindras eller begränsas i sina strävanden att framföra sitt alternativ.

Invändningar mot uppfattningen att religionsfrihetsprincipen bör vara *grundläggande* vid ett ställningstagande i kyrka-statfrågan görs av *länsstyrelsen i Hallands län.*

Den grund som i främsta rummet åberopas till stöd för kravet på statskyrkans avskaffande är principen om religionsfrihet. Någon enhetlig bestämning av detta begrepp föreligger emellertid inte. Religionsfriheten åberopas i olika sammanhang som skäl för skilda ställningstaganden i frågor rörande relationen mellan kyrka och stat. Att fatta ståndpunkt i de mångskiftande spörsmålen på detta område med ledning av en till sitt innehåll så obestämd grundsats förefaller något vanskligt.

2.1.2 Religionsfrihet genomförd år 1951?

Kyrka-statutredningen framhåller i slutbetänkandet att den beskrivning av begreppet religionsfrihet som redovisas i motiven till 1951 års religionsfrihetslagstiftning torde

överensstämma med vad som i Sverige vanligen inläggs i begreppet. Dock framföres också den meningen, att även andra

moment måste innefattas i en fullständig religionsfrihet. De mera allmänna uppfattningar som därvid hävdas gäller dels att ett statskyrkosystem kränker religionsfriheten, dels att staten skall vara neutral i religiösa frågor. Även på olika särskilda punkter riktas ibland angrepp mot utformningen av gällande bestämmelser som berör Svenska kyrkan. Å andra sidan hävdas att ett statskyrkosystem av den art som föreligger i vårt land innebär att individen dels bereds tillfälle till den religiösa service han önskar utan att som villkor uppställas särskilda krav på personliga ställningstaganden i trosfrågan, dels skyddas mot påtryckningar av ett slag han icke själv önskar samt att systemets förekomst på sådant sätt ger möjlighet till en vidare religionsfrihet inom samfundet än som eljest kan påräknas. (SOU 1968: 11 s. 77—78.)

Remissinstansernas kommentarer kring problemen om statskyrkosystem och religionsfrihet samt statens neutralitet redovisas i avsnitt 2.1.3 resp. 2.1.4. I det följande redogörs närmast för yttranden av innebörd att *religionsfrihet är genomförd genom 1951 års religionsfrihetslagstiftning*. Uttalanden i denna riktning görs av domkapitlen i Lund och Visby, svenska kyrkans centralråd och Svenska kyrkans lekmannaförbund, vilka särskilt pekar på den ringa utträdesfrekvensen, samt av bl. a. kammarkollegiet, länsstyrelsen i Hallands län, domkapitlen i Uppsala, Strängnäs och Västerås, stiftsråden i Strängnäs, Lund och Härnösand, Svenska prästförbundet, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Frälsningsarmén och Moderata samlingspartiets kvinnoförbund.

Domkapitlet i Lund anser sig kunna dela den uppfattning kyrka-statutredningen i delbetänkande III (SOU 1964:13) givit uttryck åt, nämligen att genom 1951 års lagstiftning religionsfrihetskravet när det gäller den enskilde medborgaren och de fria samfunden i allt väsentligt har blivit tillgodosett i vårt land. De enstaka punkter där invändningar om bristande frihet alltjämt kan göras är av den art att de reformer som eventuellt bedöms önskvärda inte påverkar kyrka-statrelationerna i stort. Hit hör t. ex. frågor om edgång, nöjesförbud på vissa helgdagar, medlemskap vid födseln, folkbokföringens skiljande från kyrkan, ett samfunds rätt att ordna egen skolundervisning m. fl.

Det förhållandet, att sedan rätt till fritt utträde ur kyrkan föreligger, 98 % av befolkningen (däribland huvudparten av frikyrkosamfundens medlemmar) kvarstår i kyrkan tyder också på att man inte uppfattat dess ställning såsom ett tvång.

Domkapitlet i Visby har med gillande tagit del av det konstaterande, som gjorts å betänkandets sida 81, nämligen att de svenska statsmakterna vid genomförandet av 1951 års religionsfrihetslag förklarat, att religionsfrihet genom denna lagstiftningsakt finge anses genomförd i vårt land. Studiet av religionsfrihetsfrågan har givit domkapitlet ett intryck av att in absurdum driven överkänslighet på detta område naturligt nog ger absurda resultat och att man därför måste se praktiskt även på denna fråga med beaktande av det faktum, att en överväldigande majoritet av svenska folket — omkring 98 procent — allt tal om »pluralism» till trots dock är medlemmar av svenska kyrkan.

Svenska kyrkans centralråd anför. Sedan 1952 har 0,7 % av kyrkan tillhöriga utträtt. Trots en ganska intensiv och mycket förståelig upplysningsverksamhet från frikyrkliga samfund i samband med införandet av 1951 års religionsfrihetslag har uppenbarligen en förhållandevis liten del av frikyrkofolket utträtt ur svenska kyrkan. Inte ens de fria samfundens medlemmar tycks sålunda förknippa tillhörigheten till svenska kyrkan med en uppfattning,

som erfares som en inskränkning i den individuella religionsfriheten.

Som delvis framgått av avsnitt 1.1.2 påpekar *Svenska kyrkans lekmannaförbund* att ytterst få personer har utnyttjat möjligheten att utträda ur svenska kyrkan,

vilket visar, att svenska folket generellt sett inte uppfattar sitt kyrkliga medlemskap som inkräktande på religionsfriheten.

— — — — — — — — — — — — — —

Staten syns bäst tillgodose religionsfriheten och fullgöra sin religionsvårdande funktion mot svenska folket genom att förbindelsen mellan kyrka och stat bibehålles.

Religionsfrihet i vedertagen mening innebär, skriver *kammarkollegiet,*

att det står den enskilde fritt att bekänna sig till vilken religion som helst eller att ställa sig utanför varje religiös gemenskap utan förlust av några medborgerliga rättigheter. I denna mening är religionsfriheten med 1951 års lag i ämnet genomförd i vårt land. Emellertid har i den allmänna debatten nya aspekter anlagts på religionsfrihetsbegreppet. I vissa fall förefaller dessa kollegiet vara långsökta och svåra att godtaga.

Länsstyrelsen i Hallands län anser det vara

av vikt att framhålla svenska kyrkans natur av öppen folkkyrka. Den fordrar inte för medlemskap något personligt ställningstagande i trosfrågor. Utredningen framhåller att en stor del av svenska folket i detta hänseende kan anses vara indifferent. Det förefaller självklart, att en sådan inställning enligt principen om religionsfrihet bör tillåtas och skyddas, då ingen får tvingas att ansluta sig till något trossamfund eller någon ateistisk uppfattning. Man kan då göra gällande, att religionsfriheten är bättre tillgodosedd enligt den nuvarande ordningen än om kyrkan skiljes från staten. Även om kyrkan i sistnämnda fall kan bibehålla sin öppna karaktär, torde den enskildes frihet att slippa engagera sig i livsåskådningsproblem av religiös art bli mera beskuren än under nuvarande förhållande. Från nu angivna synpunkter finns ingen anledning till kritik mot bestämmelserna om religionsfrihet och medlemskap i svenska kyrkan i den utformning de erhållit enligt 1951 års lagstiftning. I en fri kyrka får man däremot förutsätta, att villkoren för medlemskap föreskrives av kyrkliga organ.

Som framgått av avsnitt 2.1.1.1 erinrar *domkapitlet i Uppsala* om att 1929 års kyrkomöte begärde

att lagar angående samfund och religionsfrihet skulle ändras så, att varje moment av tvång mot enskilda och samfund skulle avlägsnas. Religionsfrihetslagen 1951 ger också uttryck för samma inställning. Den vill skydda såväl den enskildes frihet i samhället och i kyrkan som de skilda samfundens frihet.

Domkapitlet i Strängnäs påpekar att

i gällande religionsfrihetslag har religionsfriheten definierats som rätt ej blott att ansluta sig till annan religion utan även att ställa sig utanför varje religiös gemenskap utan förlust av några medborgerliga rättigheter. I denna frihet ingår självklart rätten att bilda sammanslutningar och anordna offentliga sammankomster. Domkapitlet anser, att en sådan definition av religionsfriheten bör ligga till grund för den kommande religionsfrihetslagstiftningen.

Enligt *domkapitlet i Västerås* kan det inte med rätta sägas

att någon i Sverige hindras att utöva sin religion. Ingen lider intrång i sina medborgerliga rättigheter av religiösa skäl. I sak är religionsfrihetsprogrammet genom nuvarande lagstiftning genomfört. Det finns

frihet till religion liksom frihet från religion, och intet rättsstridigt tvång utövas på de enskilda individerna i religiöst hänseende.

För *stiftsrådet i Härnösand*

ter det sig självklart att förhållandet mellan stat och kyrka skall utformas i enlighet med religionsfrihetens och demokratins principer ... Redan nu gällande lagstiftning med fri rätt att lämna kyrkan för den som så önskar, tillgodoser dessa krav. Kan det med fog göras gällande, att så inte är fallet, bör justeringar i lagstiftningen ske.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen konstaterar att genom religionsfrihetslagen

kan religionsfriheten för den enskilde anses vara väsentligen genomförd i det att var och en har rätt att utträda ur kyrkan och inträda i vilket annat samfund som helst eller också att ställa sig utanför varje religiös gemenskap utan att förlora några medborgerliga rättigheter. Även för samfunden är de väsentligaste religionsfrihetsfrågorna lösta därigenom att varje samfund tillförsäkrats rätten att fritt verka i enlighet med sin bekännelse.

Frälsningsarmén

ser med glädje och tacksamhet på de väsentliga framsteg i utvecklingen som beredde land och folk, då religionsfrihetslagen av 1951 trädde i kraft. Detta gav varje svensk medborgare rätt att tillhöra eller frihet att stå utanför varje form av trossamfund, d. v. s. »sammanslutning för religiös verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst».

Förhållandet att svenska kyrkan har ett organisatoriskt samband med staten innebär inte, konstaterar *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund,*

att vi har en statsreligion i Sverige. Enligt 1951 års religionsfrihetslag garanteras bl. a. den enskilde frihet att ansluta sig till annan bekännelse liksom frihet att ta avstånd från all religiös verksamhet. Förbundet anser att lagens text tillfredsställande täcker begreppet religionsfrihet. Då kravet på religionsfrihet redan under nuvarande förhållande är tillgodosett, innebär denna fråga inte något hinder mot att det finns ett visst samband mellan Svenska kyrkan och staten.

Uppfattningen att *religionsfrihet inte är genomförd genom 1951 års religionsfrihetslag* hävdas uttryckligen av bl. a. länsstyrelsen i Kronobergs län, Katolska biskopsämbetet och Kristna studentrörelsen i Sverige.

Länsstyrelsen i Kronobergs län erinrar om att enighet om statsmakternas tolkning 1951 av religionsfrihetsbegreppet

ej då förelåg i riksdagen och att en vidsträcktare tolkning av religionsfrihetsbegreppet låg bakom de initiativ i riksdagen 1955 och 1956, som i sin tur är förutsättningen för att hela relationen stat-kyrka efter en tioårig expertutredning nu är föremål för remissbehandling och samtidigt ägnas en parlamentarisk översyn. Opinionsförskjutningarna på detta område är således uppenbara. Tolkningen av religionsfrihetsbegreppet inom 1951 års riksdag tedde sig redan för 1956 års riksdag otillfredsställande och måste med hänsyn till den vikt man i dag lägger på *individens religionsfrihet i samhällslivet* te sig ohållbar.

Det är främst från denna senare utgångspunkt och endast i andra hand från synpunkter på *trossamfundens religionsfrihet* som enligt länsstyrelsen principen om religionsfrihet bör tolkas. Så länge det i vårt samhälle finns allvarligt tänkande och i vidsträckt mening samvetsbestämda människor som upplever det hittillsvarande statskyrkosystemet som en kränkning av

sin åsiktsfrihet kan deras tolkning av religionsfrihetens begrepp ej negligeras. Vad dessa personer begär är visserligen en frihet för egen del men även för kommande generationer. Endast om deras tolkning av religionsfrihetsbegreppet skulle innebära ett tvång över andra människors sätt att exempelvis utöva sin religion och verka inom sina trossamfund bör samhället kunna sätta sig över deras extensiva tolkning av religionsfrihetsbegreppet.

Katolska biskopsämbetet hävdar att

utvecklingen, som i mycket bestämts av frikyrkliga bemödanden, för de katolska församlingarna kommit att medföra reella inskränkningar i religionsfriheten samtidigt som självfallet katolikerna som individer kommit i åtnjutande av en vidgad religionsfrihet.

Den antydda utvecklingen slutfördes genom religionsfrihetslagen av 1951. På flera punkter, som var av stor betydelse för den katolska kyrkan, frångick lagen de av dissenterlagskommittén 1949 och dissenterskatteberedningen 1950 framlagda förslagen. Detta väckte emellertid föga offentlig uppmärksamhet, eftersom press- och riksdagsdebatt mest ägnade sig åt frågan om upphävande av klosterförbudet. Enligt sakkunnigförslagen skulle de katolska församlingarnas rätt till egen kyrkobokföring åter utvidgas och ordningen med antecknande av samfundstillhörighet vid folkbokföringen återinföras. Dissenterskatteberedningens förslag om »kollektiv skatteåterbäring» skulle ha tillfört de katolska församlingarna miljonbelopp. Förutsättningarna för pastoralvård bland de katolska invandrarna hade, om förslaget genomförts, varit i grunden annorlunda än de är i dag.

Förslagen från 1949 och 1950 är till vissa delar inaktuella nu. Men tankeexperimentet att dessa förslag genomförts visar vilken för den katolska kyrkan maximalt ogynnsam utformning 1951 års reformer fick. Det visar också hur ingripande lagstiftningen påverkar även en kyrka som är »oberoende» av staten.

Egendomligt och tänkvärt är också att dissenterlagskommittén för över tjugo år sedan var så mycket mer intresserad av katolska kyrkans bekymmer än den avslutade utredningen varit, trots att sedan dess antalet katoliker mångdubblats. Naturligtvis kan detta motiveras med att utredningen haft att syssla med svenska kyrkan och staten. Frikyrkliga synpunkter har det dock överallt funnits användning och utrymme för.

Av avsnitt 1.2.3 har framgått att också *Kristna studentrörelsen i Sverige* för fram liknande synpunkter.

2.1.3 Religionsfrihet och statskyrkosystem

I det särskilda religionsfrihetsbetänkandet uttalade kyrka-statutredningen — vid sin behandling av innebörden av statens (och kommunernas) neutralitet — bl. a.

Ett statskyrkosystem, innebärande att staten i den ordning som fastställts i Sverige handhar kyrkliga ärenden, är inte förenligt med en principiell statlig neutralitet (SOU 1964:13 s. 574).

I slutbetänkandet belyser utredningen frågan om ett statskyrkosystem som sådant är förenligt med religionsfriheten dels i kap. 5 Principen om religionsfrihet, dels i kap. 14 Val mellan olika alternativ för den framtida relationen mellan staten och svenska kyrkan.

Enligt utredningen innefattar problemet

till en början spörsmålet, om staten över huvud kan stödja religion som sådan utan att komma i konflikt med religionsfrihetsprincipen, d. v. s. om icke staten bör förhålla sig neutral till olika livsåskådningar. Vidare gäller frågan, om staten kan upprehålla ett nära samband med en viss kyr-

ka, låt vara en majoritetskyrka eller den största kyrkan, utan att stå i motsvarande relation till andra samfund som är representerade bland medborgarna. Båda frågeställningarna har samband även med principerna om demokrati. (SOU 1968:11 s. 234.)

Utredningen finner att man kan

ej enbart på grundval av det formella förhållandet mellan stat och kyrka i ett land utan vidare avgöra, om där råder religionsfrihet eller ej. Därför är det ej heller möjligt att från religionsfrihetssynpunkt formulera en allmängiltig regel rörande ett bestämt organisatoriskt förhållande mellan kyrka och stat. (SOU 1968:11 s. 86.)

Utredningens sist citerade uttalande vinner *instämmande* från länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlen i Västerås, Lund och Visby, svenska kyrkans centralråd, stiftsråden i Västerås, Lund och Visby, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Ytterligare ett antal remissinstanser — bl. a. kammarkollegium, länsstyrelsen i Hallands län, domkapitlen i Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs och Härnösand, stiftsråden i Skara och Härnösand samt Svenska kyrkans lekmannaförbund — vilka redovisar samma grunduppfattning, har tagit upp frågan i samband med att man behandlat samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor. För dessa synpunkter — som inte lämpligen kan redovisas utbrutna ur sitt sammanhang — redogörs i avsnitt 2.1.4.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser sålunda

i likhet med utredningen att man inte enbart på grundval av det formella förhållandet mellan stat och kyrka i ett land utan vidare kan avgöra, om där råder religionsfrihet eller ej. Därför är det inte heller möjligt att från religionsfrihetssynpunkt formulera en allmängiltig regel rörande ett bestämt organisatoriskt förhållande mellan kyrka och stat.

Av intresse i sammanhanget är justitieministerns uttalande i fråga om statskyrkosystemet vid framläggandet av förslaget till 1951 års religionsfrihetslag, vilket återges på s. 86 vn i betänkandet.

Länsstyrelsen i Västmanlands län anför under rubriken Principiella riktlinjer bl. a.

Det framgår av utredningens redogörelse att förhållandet mellan stat och kyrka växlat under århundradenas lopp och att uppfattningen om vad som för individen, kyrkan och staten är godtagbart under skilda epoker bedömts mycket olika. En på detta förhållande grundad historisk relativism ger väl ingen ledning för bedömningen av dagens problem men bör dock vara en motvikt mot ensidighet och trångsynthet.

I dag har svenska kyrkan kontakter med staten av organisatorisk art, samtidigt som den bildar ett trossamfund med särskilt medlemskap. Länsstyrelsen kan för sin del inte finna annat än att en på så sätt konstruerad statskyrka i princip mycket väl kan tillgodose de krav på religionsfrihet, som rimligtvis kan ställas även i ett livsåskådningsmässigt differentierat samhälle.

— — — — — — — — — — — — — —

Av i utredningen refererade diskussioner inom Förenta nationerna om en konvention om avskaffande av alla former av ofördragsamhet och diskriminering grundade på religion eller övertygelse framgår, att man även internationellt synes vara överens om att en statskyrka inte behöver vara oförenlig med religionsfrihet och att ett avskaffande av statskyrkan inte i och för sig utgör någon garanti mot religiös diskriminering. Länsstyrelsen instämmer häri.

Om en mycket betydande majoritet av det svenska folket finner sig kunna tillhöra ett och samma samfund sådant som Svenska kyrkan och denna önskar använda samhällsapparaten för sina organisatoriska uppgifter, synes några berättigade invändningar inte kunna resas häremot.

Enligt *domkapitlet i Västerås* är det icke i och för sig oförenligt med principen om religionsfrihet, att ett samband mellan staten och kyrkan består. Staten ger ekonomiskt stöd till undervisningsändamål, försvarsorganisationer samt nöjes- och kulturaktiviteter av skilda slag, även om detta av minoritetsgrupper kritiseras. Den offentliga verksamheten har blivit så annorlunda under ett sekel och så omfattande, att vissa grupper nödvändigtvis blir minoritetsgrupper, utan att detta allvarligt stör integriteten. Det är här fråga om ett balansproblem.

Det har, påpekar *domkapitlet i Lund*, från olika håll framförts argument med innebörd att religionsfrihetens princip kräver statskyrkans avskaffande. Relevansen av dylika argument hänger samman dels med tolkningen av religionsfrihetsbegreppet, dels med tolkningen av statskyrkobegreppet.

Under rubriken Principen om religionsfrihet anför domkapitlet i huvudsak bl. a.

Domkapitlet delar utredningens uppfattning (SOU 1964:13 s. 509), att det är »ganska meningslöst att allmänt hävda, att en statskyrka är oförenlig med full religionsfrihet». Däremot bör understrykas utredningens uttalande om de inskränkningar i den religiösa friheten för svenska kyrkan själv som är förenade med statskyrkosystemet. Dessa kan dock såsom utredningen också påpekat (SOU 1964:13 s. 519) avhjälpas utan rubbning av själva detta system, »i väsentliga stycken genom reformer i anknytning till finländsk lagstiftning». Ett genomförande av det av 1968 års kyrkomöte antagna reformprogrammet skulle verksamt bidraga härtill. Från religionsfrihetssynpunkt kan enligt utredningen (SOU 1964:13 s. 523) knappast vara något väsentligt att invända mot att man söker fortsätta på delreformernas väg, så länge det ej bevisligen är omöjligt att komma fram på den. Domkapitlet vill särskilt understryka detta utredningens uttalande samt det i anslutning därtill gjorda tillägget: »En väsentlig förutsättning måste dock vara, att statsmakterna visar förståelse för de religiösa frågornas speciella art och för behovet av reformer i religionsfrihetens anda samt avstår från sådana som står i strid med denna. Eljest torde frågorna om religionsfriheten för kyrkans egen del hastigt kunna ställas på sin spets».[1]

Domkapitlet i Visby vill ansluta sig till ett yttrande, som justitieministern gjorde i frågan om statskyrkosystemet vid framläggandet av förslaget till 1951 års religionsfrihetslag, nämligen att religionsfrihet icke innebar att svenska kyrkans särställning behövde upphävas samt att det icke med fog kunde hävdas, att kyrkans administrativa och ekonomiska särställning måste hindra religionsfrihetens förverkligande.

Svenska kyrkans centralråd instämmer med utredningen att frågan om religionsfrihet föreligger i ett samhälle eller ej, inte kan besvaras med hänvisning till förekomsten eller frånvaron av ett statskyrkosystem.

Centralrådet anser vidare att frågan om svenska kyrkans relation till staten i en modern demokratisk stat som den svenska, ytterst är en fråga som endast kan besvaras av folket självt. Därest en majoritet av folket önskar detta, kan centralrådet icke finna att denna anordning strider mot vare sig demokratin eller religionsfriheten.

[1] De uttalanden som i detta stycke tillskrivs utredningen har gjorts av dess expert S. Waller.

Stiftsrådet i Västerås

ansluter sig till kravet på religionsfrihet såsom det definierats av FN och av Europarådet 1950. I motiven till 1951 års svenska religionsfrihetslag angavs att religionsfrihet icke innebär, att svenska kyrkans ställning behöver upphävas. Stiftsrådet delar den uppfattningen att det icke med fog kan hävdas, att kyrkans administrativa och ekonomiska system hindrar religionsfrihetens förverkligande.

Stiftsrådet i Visby uttalar.

Om religionsfriheten definieras så som sker i FN-stadgan ang. de mänskliga rättigheterna och Europarådets konvention ang. skydd för de mänskliga rättigheterna, torde detta icke hindra att kyrkan rent organisatoriskt är på något sätt förbunden med staten. Om nämligen staten genom organisatoriska åtgärder ger kyrkan en sådan ställning att hon kan nå ut till alla människor med sitt budskap och att hon kan hjälpa dem som önskar hennes tjänster, kan detta förhållande knappast sägas kränka statens religiösa neutralitet, då det ju alltigenom rör sig om en organisatorisk fråga och icke berör frågan om staten skall omfatta någon särskild ideologi.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund har frågat sina medlemmar om ett fritt läge är erforderligt för att tillgodose kravet på religionsfrihet. Förbundet sammanfattar svaren.

Som framgår av sammanställningen anser icke mindre än 95 % av dem som besvarat denna fråga att kyrkans förhållande till staten i och för sig saknar betydelse för frågan om religionsfriheten.

Styrelsen delar denna uppfattning. Inom nu gällande lagstiftning torde individens krav på religionsfrihet vara helt tillgodosett.

Kyrkomusikernas riksförbund hänvisar till justitieministerns definition av religionsfrihetsbegreppet i förarbetena till religionsfrihetslagen. Förbundet

menar, att ett statskyrkosystem inte nödvändigtvis måste kränka religionsfriheten utan i stället erbjuder tillfällen till religiös service utan krav på personligt ställningstagande i trosfrågor. Religionsfriheten framstår som större inom en statligt reglerad kyrka än inom ett fritt samfund.

— — — — — — — — — — — — — —

Utredningen fastslår, att statens religiösa engagemang ej upphör vid en skilsmässa. Dock förmodar KMR att statens befattning med hithörande frågor erfares så perifer och diminutiv att Svenska kyrkan skulle betrakta detta som bristande statlig neutralitet. Under åberopande av religionsfrihetsprincipen synes i varje fall Svenska kyrkan ej böra berövas en genom relationerna till staten erhållen särställning.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser det värdefullt för alla parter att det förekommer ett samarbete mellan staten och de religiösa samfunden. Om därvid samarbetet med det största samfundet sker i form av ett s. k. statskyrkosystem — uttrycket är ej entydigt — behöver det ej innebära, att övriga samfund diskrimineras. Det beror helt på hur relationerna utformas. Som framgår av utredningen är skilsmässa å andra sidan ej i och för sig en garanti för frånvaro av diskriminering. Det beror på det enskilda samfundets individuella inställning till gällande statliga bestämmelser. Skäl för någotdera av de uppställda alternativen kan därför ej anföras ur religionsfrihetssynpunkt.

En mer *tveksam* inställning till kyrkastatutredningens uttalande kan läsas fram ur yttranden av länsstyrelsen i Stockholms län, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Frälsningsarmén och Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund.

Sålunda uttalar *länsstyrelsen i Stockholms län.*

I betänkandet sägs, att det inte är möjligt att från religionsfrihetssynpunkt uppställa någon allmängiltig regel rörande ett bestämt organisatoriskt förhållande mellan kyrka och stat. Länsstyrelsen ställer sig i viss mån undrande inför detta uttalande. Ty även om ett statskyrkosystem låter förena sig med religionsfrihet i den mening förarbetena till 1951 års lagstiftning i ämnet avser, ter det sig dock tveksamt, i vart fall enligt mångas mening, om ett sådant system verkligen kan anses helt förenligt med full frihet i religiöst hänseende för både individ och samfund. I varje fall framstår en ordning med principiell likställighet mellan olika existerande trossamfund som ett ur ifrågavarande aspekt naturligare system. Och utan vidare kan väl sägas, att det nuvarande statskyrkosystemet med dess privilegiering och auktorisation av ett visst samfund, dess nästan fullständiga identifiering av medborgare med kyrkomedlem och dess långtgående statliga kontroll på kyrkan knappast ter sig förenligt med en full religionsfrihet i mera egentlig mening. Ur dessa synpunkter framstår därför en upplösning av banden mellan stat och kyrka som en principiellt sett i och för sig önskvärd reform.

Riksförbundet Kyrkans ungdom anför.

Utredningen framhåller att man på grund av det formella förhållandet mellan stat och kyrka i ett land icke kan avgöra om där råder religionsfrihet eller ej. På s. 237 utvecklas denna tankegång så, att »principen om religionsfrihet för trossamfunden innebär att varje samfund skall få verka fritt i enlighet med sin bekännelse. Relationen mellan staten och Svenska kyrkan bör därför bestämmas så att kyrkan har frihet att besluta om sina angelägenheter i religiöst avseende liksom också i frågor av organisatorisk och ekonomisk art i den mån de är av betydelse för den religiösa friheten». Då ett statskyrkosystem emellertid synes förutsätta någon form av statligt inflytande på åtminstone något av de nämnda områdena torde man med visst skäl ändå kunna ställa frågan om icke ur rent principiell synpunkt de bästa förutsättningarna för full religionsfrihet föreligger där kyrka och stat ej är förenade i någon form av statskyrkosystem. Utredningen medger på s. 82 att »statskyrkosystemet medför dock en begränsning i kyrkans och församlingarnas möjligheter att fatta beslut i organisatoriska och dylika frågor». De exempel utredningen anför på s. 237 rörande det nuvarande statliga inflytandet över Svenska kyrkan rymmer potentiella konfliktytor och kan därför ur principiell synpunkt sägas innebära en inskränkning i den religionsfrihet som bör tillkomma kyrkan såsom trossamfund.

I praktiken kan dock ett samband fungera så att kyrkans frihet blir tillgodosedd. Skälen för ett sådant samband kan då vara ideologiska eller praktiska. Där exempelvis en kristen enhetskultur råder och därför medborgarnas medborgarskap och kyrkotillhörighet naturligt hör ihop eller exempelvis där kyrkan praktiskt kan göra samhället tjänster oberoende av en ideologisk överensstämmelse och tillåts verka i enlighet med den religionsfrihetsprincip som ovan återgivits föreligger dylika skäl. Där de inte föreligger måste ett rådande statskyrkosystem tas under omprövning.

I det läge som uppkom genom 1951 års religionsfrihetslag kan enligt *Frälsningsarmén*

inte hävdas att Svenska kyrkans särställning på ett avgörande sätt hindrar religionsfrihetens förverkligande för den enskilde. Å andra sidan kan inte sägas att statskyrkosystemet som sådant ger någon garanti för religionsfrihet i allmänhet. Även om Svenska kyrkan sålunda inte numera hindrar enskilda personers religionsfrihet, så förblir dock Svenska kyrkan själv i viss mån bunden av staten, utan att därför kunna garantera statens bindning till den kristna etiken.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund erinrar om

hur arbetarrörelsen rest kravet på religionsfrihet vid olika programskrivningar. Religionsfrihet, religionen är en privatsak, statskyrkan bör avskaffas, statskyrkosystemet avskaffas är punkter i tidigare partiprogram. I den senaste programdiskussionen betonades även en annan aspekt på frågan om en statskyrka nämligen kravet på demokrati, vilket resulterade i den nuvarande mera nyanserade formuleringen i 1960 års program. »Förhållandet mellan stat och kyrka regleras i enlighet med religionsfrihetens och demokratins principer. All religionsutövning på frivillighetens grund.» Denna formulering sammanfaller väl med vad Förenta Nationernas konvention mot religiös ofördragsamhet uttrycker: Varken antagandet av en statsreligion, erkännandet av en religion eller trosåskådning från en stats sida eller skiljande av staten från kyrkan i och för sig skall betraktas som religiös ofördragsamhet eller diskriminering på grundval av religion eller övertygelse.

Dessa olika formuleringar uttrycker emellertid ett dilemma inför kyrkans skiljande från staten. Religionsfriheten kräver att staten icke favoriserar någon kyrka framför en annan. Samtidigt framstår det som ett intresse för en demokratisk stat, att ett samfund icke riktar krav på ställningstaganden eller ställer krav på kvalifikationer hos medlemmarna, som åsidosätter demokratiska principer. Man kan alltså inte a priori utgå ifrån att en statskyrka sämre tillgodoser religionsfriheten och toleransen än sins emellan konkurrerande fria kyrkor. Fria kyrkor kan innebära skärpta gränser mellan oliktänkande och intolerans.

I fullt medvetande om detta har dock kvinnoförbundet med stöd av det socialdemokratiska partiets principiella grundinställning kommit fram till att för sin del förorda att det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka upphäves och att en omprövning sker »i enlighet med religionsfrihetens och demokratins principer».

En *avvisande* inställning till utredningens uppfattning om religionsfrihet och statskyrkosystem framgår av yttranden från Sveriges frikyrkoråd, Frikyrkliga studieförbundet, Förbundet för religionsfrihet och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund. För dessa synpunkter redogörs i avsnitt 2.1.4.

2.1.4 Samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor

I det särskilda religionsfrihetsbetänkandet tog kyrka-statutredningen — som en inledning till framställningen om trossamfundens religionsfrihet — upp frågan om innebörden av statens (och kommunernas) neutralitet i förhållande till religion och religiösa samfund. Utredningen anförde bl. a.

Med statlig neutralitet på nu ifrågavarande område förstås vanligen att staten icke skall taga ställning i livsåskådningsfrågor utan skall förhålla sig passiv till alla uttryck för religiösa åskådningar — kristendomen eller annan religion — liksom till uttryck för icke-religiösa åskådningar. Neutralitet kan emellertid också ha en mer negativ eller mer positiv prägel än den rent passiva neutraliteten. En neutralitet av negativt eller positivt slag torde i egentlig mening inte vara neutral, enär den innebär att staten intager en viss principiell inställning antingen mot eller för viss religion. Alla nu berörda former av statlig neutralitet kombineras vanligen med ett starkt betonande av att den enskildes förhållande till religionen är dennes personliga angelägenhet. (SOU 1964:13 s. 571.)

Utredningen uttalade avslutningsvis i detta sammanhang.

Då det gäller en neutralitet, som såtillvida är partiell, att staten lämnar ekonomiskt stöd till religiösa samfund förelig-

ger olika uppfattningar om vad en dylik neutralitet bör innebära. Frågan är huruvida staten — om den tillerkänner sådana samfund beskattningsrätt, vilka godtager dylik rätt beträffande sina medlemmar — bör lämna stöd i annan form åt samfund, som icke vill använda sig av beskattningsrätt.

Det kan slutligen i fråga om statlig neutralitet på det religiösa området anmärkas, att anledningen till att ett trossamfund i olika former åtnjuter särskilt stöd från statens sida sällan torde vara en objektiv prövning av olika samfunds företräden eller karaktär utan är att finna i historiska förhållanden. (SOU 1964:13 s. 574.)

I slutbetänkandets kap. 5 har kyrkastatutredningen sammanfattat sina synpunkter.

Vanligen menar man med statlig neutralitet på religionens område, att staten inte skall taga ställning i livsåskådningsfrågor utan skall förhålla sig passiv till alla uttryck för religiösa åskådningar.

I många frågor som gäller livssyn eller livsvärdering kan statsmakterna emellertid inte förhålla sig neutrala. I sitt delbetänkande om religionsfriheten har utredningen erinrat om att demokratien bygger på att vissa allmänna etiska värderingar — en värdegemenskap — finns som grund för statens verksamhet. Staten är också verksam för att till medborgarna förmedla en demokratisk livssyn. För den fostran skolan skall ge gäller som målsättning bl. a., att eleverna skall bibringas en god uppfattning om de moraliska normer, som måste gälla i sammanlevnaden mellan människor och som bär upp rättsordningen i ett demokratiskt samhälle. Vissa etiska livsvärderingar ligger självfallet också bakom lagstiftningen i många frågor, t. ex. om ekonomiska förhållanden, sociala stödåtgärder, äktenskap, brott och straff m. m. Till dessa och andra frågor, i vilka staten har bestämmande makt, anknyter också värderingar av religiös art. Dessa kan vara och är olika inom olika bekännelser och samfund och bland olika individer. Statens ställningstaganden kommer därför att i vissa fall sammanstämma med och i andra fall att strida mot vad som hävdas från viss religiös utgångspunkt. Staten kommer på grund härav icke att te sig som neutral i religiöst hänseende.

En annan fråga, som ibland avses då man talar om statens neutralitet, är om staten skall vara kyrkopolitiskt neutral, d. v. s. behandla olika trossamfund och deras medlemmar liksom personer som står utanför alla trossamfund, lika.

I en sådan neutralitet innefattas till en början, att medborgerliga rättigheter ej skall bero av tillhörighet till visst trossamfund eller till trossamfund över huvud; från vissa behörighetsregler för präster och vid behandling av kyrkliga frågor kan här bortses. Att ett sådant krav i fråga om lika medborgerliga rättigheter skall tillgodoses uppfattas numera vanligen som självklart. I andra frågor hävdas ofta, att staten ej är kyrkopolitiskt neutral. Sålunda göres ofta gällande, att Svenska kyrkan genom sin nära relation till staten givits en särskild förmånsställning framför andra samfund. Å andra sidan framhålles ibland att kyrkans beroende av staten är till nackdel för kyrkan och hindrar den att fullfölja sin religiösa bestämmelse. Statligt stöd liksom statlig kontroll uppfattas sålunda olika, beroende på vilken inställning man har på grund av sin religiösa livsuppfattning eller tro eller sin inställning till staten. Även bortsett från själva statskyrkosystemet möter svårigheter om man vill behandla samfund och enskilda på ett sätt som tillgodoser önskemålen om lika behandling. Exempel härpå kan hämtas från skolans värld och från barna- och hälsovårdsområdet.

Lika behandling av enskilda grupper och samfund inrymmer sålunda åtskilliga problem på skilda områden. Behandlas exempelvis samfund på det sättet lika, att samma förmåner erbjuds dem alla, innebär det, om de värderar förmånen olika ej att de finner sig likvärdigt behandlade. Vad ett samfund

finner vara ett positivt värde kan av ett annat uppfattas som ett negativt ingrepp. Svenska förhållanden erbjuder exempel härpå såväl i vad rör totalrelationen till staten som detaljfrågor. Sålunda har inom Svenska kyrkan givits uttryck för uppskattning av det nära sambandet med staten, medan inom frikyrkorna varje beroende av staten länge ansetts direkt strida mot en religiöst motiverad frihet. Motsvarande gäller som nämnts även i detaljfrågor, såsom rörande Kungl. Maj:ts utnämningsrätt till ämbeten inom Svenska kyrkan.

En mekanisk tillämpning av principen om lika behandling av samfunden kan alltså leda till åtgärder som uppfattas mycket olika och av en del betraktas som orättvisor och diskriminering. Att utvälja de punkter där förmåner skall erbjudas eller inskränkning i friheten kan göras ger alltså svårigheter, om kravet på likvärdig behandling skall upprätthållas. Man kan således ej, med utgångspunkt från vad Svenska kyrkan som majoritetskyrka önskar, erbjuda övriga grupper motsvarande förmåner och anse att lika behandling därmed skett. Ej heller kan man ta sin utgångspunkt i vad som från frikyrklig eller icke-kristen utgångspunkt anses önskvärt och behandla folkkyrkan och dess medlemmar därefter.

Vad man kan eftersträva är, att de förmåner som erbjuds olika samfund och individer är lika i den betydelsen att de av de olika samfunden och individerna uppfattas såsom varande lika mycket värda. Det är emellertid uppenbart, att en godtagbar objektiv norm för uppskattningen av ett sådant värde ej kan skapas.

Många som kräver statlig religiös neutralitet i betydelsen lika behandling av trossamfund hävdar, att staten dock skall stödja religionen, enkannerligen den kristna religionen och vanligen denna i dess evangeliska utformning. Ofta torde de som hyser en sådan uppfattning samtidigt önska att staten skall aktivt hindra den romersk-katolska formen av kristendom att vinna utbredning i Sverige. Andra söker, samtidigt som de generellt hävdar att staten skall vara religiöst neutral, aktivt statens stöd för kulturella och andra åtgärder som står i strid med religiösa uppfattningar hos breda lager av medlemmarna inom trossamfunden.

I riksdagsdebatten 1951 om religionsfrihetslagen anfördes från frikyrkligt håll, att avsikten med en skilsmässa ej var att staten skulle bli neutral i förhållande till kristendomen utan blott i förhållandet kyrkorna emellan. Från kristet socialdemokratiskt håll framhölls att staten inte borde släppa ifrån sig omvårdnaden om det religiösa livet och lämna detta viktiga område helt åt det privata initiativet. Man borde slå vakt både om religionsfriheten och om samhällets ansvar för att den religiösa livssynen tillbjudes det svenska folket.

Konstitutionsutskottet underströk 1956 när det föreslog en utredning rörande den framtida gestaltningen av relationen kyrka-stat, att staten under inga omständigheter kunde avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter.

Vid den socialdemokratiska partikongressen 1960 behandlades som ovan nämnts frågan om staten och kyrkan. Därvid framhölls bl. a., att man ej kunde komma ifrån något slags förhållande mellan staten och en folkkyrka. (SOU 1968:11 s. 83—85.)

Utredningen återkommer i kap. 14 till problemet om lika eller likvärdigt stöd och anför bl. a.

Godtager man att staten utan att bryta mot religionsfrihetsprincipen kan ge stöd åt religiösa strävanden, återstår frågan om ej staten därvid bör ge *lika eller likvärdigt stöd* åt samtliga medborgare och därmed även åt alla kyrkor och samfund som är representerade inom landet liksom åt dem som står utanför samfunden.

Väl har debatten om religionsfrihetsprincipen i internationella sammanhang och eljest väsentligen inriktats på konkreta frihetsfrågor. Främst har principen därvid åberopats när det gällt att hindra diskriminering av religiösa skäl. Men oavsett hur principen definieras kan redan på allmänna

grunder om lika behandling av medborgarna i en stat hävdas, att enskilda och deras organisationer bör behandlas på likvärdigt sätt. Ofrånkomligt är visserligen, att staten måste dra gränser för vad den kan stödja och att den också måste motverka åtskilliga aktiviteter som förekommer bland medborgarna. Det är givetvis en grannlaga uppgift att avgöra, i vilken mån ett visst samfund bör ges stöd eller ej. Av religionsfrihetsprincipen följer emellertid, att för samhälleligt stöd a priori ej får vara avgörande, vilken religiös inställning den har som erhåller stödet. Å andra sidan kan samhällets ansvariga myndigheter ej avhända sig rätt och skyldighet att, när de handlar även å andras vägnar än deras som söker stöd, göra bedömningar och avvägningar som tillgodoser det allmänna intresset och som kan gå en religiös eller icke religiös grupp emot.

Tillämpas det förda resonemanget på relationen kyrka-stat kan ej uteslutas, att statens behandling av olika samfund kan bli olika utan att fördenskull behandlingen kan angripas från religionsfrihetssynpunkt. Det kan exempelvis, på allmänna grunder sådana de eljest tillämpas inom samhället, tänkas att en majoritet i samhället, som har en gemensam syn på religiösa frågor, i sedvanlig politisk demokratisk ordning väljer att tillgodose sina religiösa önskemål i en viss organisatorisk form, som ej sammanfaller med vad olika minoriteter önskar. Krav måste emellertid därvid från demokratiska utgångspunkter liksom från religionsfrihetssynpunkter ställas, att minoriteterna så långt ske kan ges likvärdiga möjligheter och likvärdigt stöd. Konkreta åtgärder bör väljas så, att det ej framstår som om majoriteten vill utnyttja staten för att genom den statliga auktoriteten stärka sin egen syn i religiösa frågor på minoriteternas bekostnad. Väljer majoriteten en nära relation mellan sitt samfund och staten måste därför från allmän synpunkt och med utgångspunkt från religionsfriheten krävas, att staten ger dem som utgör minoriteter i fråga om livsåskådning möjligheter till samma respekt för sin inställning samt likvärdiga reella arbetsmöjligheter. (SOU 1968:11 s. 234—235.)

Ett 40-tal remissinstanser har redovisat synpunkter på problemet samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor. Länsstyrelserna i Stockholms, Östergötlands, Jönköpings och Hallands län, domkapitlet i Uppsala, stiftsråden i Strängnäs och Västerås, Svenska prästförbundet, Frälsningsarmén och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare har uttryckligen åberopat konstitutionsutskottets uttalande år 1956 att *staten* under inga omständigheter kunde avsäga sig allt *ansvar för religiösa angelägenheter.*

Länsstyrelsen i Stockholms län konstaterar sålunda.

Som utredningsmännen påpekat uppbärs vår lagstiftning på åtskilliga områden av vissa etiska och även rent religiösa värderingar. Över huvud taget utgör uppenbarligen kristen kultur och kristna normer värdefulla moment i samhällslivet. På sätt konstitutionsutskottet framhöll vid 1956 års riksdag kan staten under sådana förhållanden under inga omständigheter avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Statsmakterna kan med andra ord icke förhålla sig strikt »neutrala» i livsåskådnings- och liknande frågor. En annan och i detta sammanhang väsentlig sak är emellertid, att staten, som ofta understrykes, så långt som möjligt bör behandla olika trossamfund och deras medlemmar — liksom personer utanför varje sådant samfund — lika. I enlighet med vad utredningen utvecklar inrymmer emellertid helt visst principen om lika behandling av enskilda samfund och grupper en del i praktiken svårlösta frågor.

Som framgått av avsnitt 1.1.2 anser *länsstyrelsen i Östergötlands län* att staten inte kan vara neutral i livsåskådningsfrågor. Detta följer enligt länsstyrelsen av

de etiska livsvärderingar som ligger bakom

många frågor inom lagstiftningens område. Statens ställningstagande i sådana frågor sammanfaller i de flesta fall med svenska kyrkans men överensstämmer icke alltid med de andra kristna trossamfundens. Länsstyrelsen ansluter sig sålunda till den uppfattning konstitutionsutskottet underströk rörande den framtida relationen kyrka och stat att staten under inga omständigheter kan avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter (sid. 85).

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser att frågan om statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor

har nära samband med religionsfrihetsproblematiken. Utredningen refererar i detta ämne i huvudsak olika ståndpunkter men fastslår att statsmakterna inte kan förhålla sig neutrala i många frågor, som gäller livssyn och livsvärderingar. Länsstyrelsen har samma uppfattning och vill understryka vad utredningen anför i den delen på s. 84 vö. Uttalandet kan kompletteras med vad som sägs härutinnan i det av 1956 års riksdag godkända utlåtandet av KU, som med gillande återges i direktiven för utredningen (s. 12 vn). KU konstaterar här, att samhälleliga strävanden och värderingar utgått från en moraluppfattning, som direkt eller indirekt vilat på kristen grund och att de värden som kristen verksamhet skapat åt vårt folk, utgör en tillgång som bör tagas väl till vara. Utskottet kunde inte medverka till någon åtgärd, som kunde befaras skada dessa omistliga värden. Det sagda synes innebära ett ganska bestämt avståndstagande från ståndpunkten att staten skall förhålla sig helt neutral till kristendomen. Om man med detta sammanställer det av departementschefen understrukna uttalandet att staten under inga omständigheter kunde avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter, det vill i Sverige i huvudsak säga angelägenheter som har med den kristna religionen att skaffa, blir bilden tydligare. Utredningen har närmare fullföljt bedömningen av läget (s. 234 f.). Länsstyrelsen kan ansluta sig till denna bedömning och vill vidare hänvisa till vad som framförts av representativa instanser bl. a. riksdagen samt till att några andra meningar ännu ej kommit till samma auktoritativa uttryck. Det grundläggande synsättet har emellertid redan i viss mån ändrats (s. 234 f.) och att en annan uppfattning är på väg kan utläsas t. ex. av programmatiska uttalanden från ett par av de politiska ungdomsförbunden, som går längre än sina respektive partier (se s. 226—230). I huvudsak synes emellertid enligt den än så länge helt dominerande opinionen principen om statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor ha den innebörden att staten bör behandla olika trossamfund lika. Det är emellertid svårt att få en objektiv norm för detta; förmåner värderas olika t. ex. av svenska kyrkan och frikyrkorna (s. 84 h). Som utredningen påpekat på s. 235 v kan det ej uteslutas att statens behandling av olika samfund kan bli olika utan att behandlingen kan angripas från religionsfrihetssynpunkt. Men staten måste — om en närmare relation mellan en majoritetskyrka som den svenska kyrkan och staten väljes — låta dem som utgör minoriteter i frågor om livsåskådning få samma respekt för denna och likvärdiga reella arbetsmöjligheter (s. 235 hö). Detta självklara krav bör kunna uppfyllas. Det på religionsfrihetsprincipen grundade kravet på neutralitet behöver alltså från dessa utgångspunkter inte innebära att banden mellan stat och kyrka upplöses men det måste få återverkningar på utformningen av ett system med bibehållet samband och då rimligen i riktning mot en friare ordning.

Länsstyrelsen i Hallands län anför.

När konstitutionsutskottet 1956 föreslog en utredning om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat, gjordes det uttalandet, att staten under inga omständigheter kunde avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Innebörden härav

kan uppfattas så, att det gäller att finna den lämpligaste formen för samverkan mellan kyrka och stat i angelägenheter av gemensamt intresse. Det har ansetts att det nuvarande statskyrkosystemet kan medföra ett för stort inflytande för staten i rent kyrkliga frågor, medan kyrkan å andra sidan får syssla med världsliga uppgifter i en omfattning som kan inkräkta på den själavårdande verksamheten. Det torde finnas vissa möjligheter att ändra på dylika förhållanden inom ramen för ett bestående statskyrkosystem, t. ex. genom utvidgning av kyrkomötets befogenheter och inrättande av en kyrklig centralstyrelse samt överflyttning av folkbokföring och begravningsväsende till åligganden för det borgerliga samhället. Detta skulle närmast motsvara den situation som av utredningen betecknats med A-läget. Även om kyrkan i organisatoriskt hänseende får en mera fristående ställning, såsom i de s. k. B-, C- och D-lägena, kan statlig reglering i viss omfattning befinnas erforderlig, framför allt i B-läget. Därvid bör såvitt möjligt neutralitetsprincipen iakttagas.

En strikt tillämpning av denna princip skulle innebära lika behandling av alla trossamfund och de personer som står utanför trossamfunden. Att staten redan nu intar en neutral hållning i tros- och livsåskådningsfrågor synes följa bl. a. av 1951 års religionsfrihetslagstiftning och det sätt på vilket religionsundervisning numera meddelas i skolorna. Neutraliteten bör däremot inte få vara utslagsgivande i frågor, där hänsyn till samhällsnyttan kan ge anledning till avsteg från principen. Kravet på statens neutralitet i religiösa sammanhang får sålunda inte drivas så långt, att det utesluter en av historiska och praktiska skäl betingad medverkan av statliga myndigheter vid uppbörden av avgifter för svenska kyrkans medlemmar.

Religionsfriheten kan, anser *domkapitlet i Uppsala,*

inte principiellt behandlas utan att frågan om statens neutralitet ifråga om livsåskådningar och religion kommer in i bilden. Med statlig neutralitet i detta avseende menar man då vanligtvis, att staten skall förhålla sig passiv och inte ta ställning till religiösa åskådningar. Utredningen påpekar, att det är omöjligt för staten att förhålla sig neutral till många frågor, som gäller livssyn och livsvärdering. I vårt demokratiska system, som fungerar som ett slags överideologi i förhållande till våra demokratiska partipolitiska grupperingar, finns det en värdegemenskap i många vitala frågor, som gäller livssyn eller livsvärdering. Bakom målsättningen för skolans fostran ligger en bestämd värdering, som syftar till att ge eleverna positiva moralnormer för samlevnaden. Det gäller även vår rättsordning. Ur etisk synpunkt är den ingalunda neutral. Vår lagstiftning i många frågor t. ex. om sociala stödåtgärder, äktenskap, brott och straff bärs upp av en bestämd människosyn som innesluter respekt för människans integritet och oförytterliga värde. Idéhistoriskt sett är det lätt att spåra det kristna inslaget i denna människosyn. Det finns heller ingenting, som motsäger den icke sällan framförda tesen, att demokratins människosyn alltjämt behöver inspiration från evangeliet. Självfallet kan statsmakten i sin strävan att främja demokratins människosyn inte skilja mellan den inspiration, som kommer från profanhumanistiskt håll och den som kommer från kristet håll och i sin motivering favorisera den ena på bekostnad av den andra. Här måste statsmakten iaktta neutralitet i den meningen, att den inte godtyckligt berövar någondera parten arbetsmöjlighet. Staten är inte längre en överhetsstat, som själv avgör vilka värderingar och idéer, som skall gälla för medborgarna. Den moderna svenska statens beslutande och verkställande organ, som återspeglar det politiska opinionsunderlaget, förutsättes också på ett övergripande sätt företräda de basvärden, som ett demokratiskt system bygger på.

Som motiv för statens neutralitet i värderingsfrågor brukar man vanligen anföra, att det moderna samhället är värde-

pluralistiskt och livsåskådningsmässigt sett differentierat. Det finns en hel del fog för detta påstående, men det täcker inte hela sanningen, nämligen det förhållandet, att under pluralismen ligger basvärden, vilka står i ett reciprokt förhållande till pluralismen och till vilka statsmakten inte kan förhålla sig neutral. Det finns också tecken, som tyder på, att pluralismen i många avseenden är ett försök att artikulera och nytolka de basvärden eller den värdegemenskap statsmakten ger sitt stöd ideellt och materiellt.

I princip är det för statsmakten naturligt att i vissa frågor förhålla sig neutral i den meningen, att den inte dirigerar idébildningen, under det att den i andra frågor överger sin formella neutralitet och aktivt skapar opinion för vissa basvärden. I förra fallet kan staten utan att uppge sin formella neutralitet ge arbetsmöjligheter åt idéer, som inte omfattas av alla medborgare. Överhuvud taget är det ett påtagligt intresse hos statsmakten att ge service åt medborgarna, även vad gäller livsåskådningsfrågor. Härigenom stimuleras värderingsdebatten. Mycket tyder också på att värderingsfrågorna kommer att få ökad betydelse i framtidens samhälle. Det är därför önskvärt, att statsmakten gör vad den kan för att stimulera denna debatt, som indirekt kan förmodas verka befruktande på utformningen och tillämpningen av de basvärden statsmakten själv anammat i sin allmänna verksamhet. För den moderna statsmakten är det en naturlig uppgift att ikläda sig sin del av ansvaret för religionsvården i vårt samhälle. Detta motiveras inte blott av det faktum, att flertalet av våra medborgare torde önska ett dylikt ansvarstagande från statens sida utan också av det faktum, att den kristna religionen fått en förnyad aktualitet i den värderingsdebatt, som börjar ta form över hela världen. 1956 års riksdag, som begärde en allsidig och förutsättningslös utredning om kyrka-statrelationen, antog konstitutionsutskottets yttrande, där det bland annat heter: »Hur än de fortsatta relationerna mellan staten och kyrkan kommer att utformas, torde det vara uppenbart, att staten icke bör frånsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter.» Domkapitlet delar denna uppfattning.

— — — — — — — — — — — — — —

I argumenteringen mot ett bibehållande av sambandet mellan kyrka och stat, har det anförts, att kyrkan härigenom försatts i en privilegierad ställning i förhållande till de andra samfunden. Alldeles bortsett från det faktum, att svenska folket nästan hundraprocentigt bibehållit sin kyrkotillhörighet och funnit det naturligt att på politisk väg ge denna kyrka arbetsmöjligheter, kan man diskutera om privilegiebegreppet är relevant för den sak det här är fråga om. Inte sällan har privilegieargumentet kommit från samfund, där man av rent principiellt religiösa skäl avvisat varje tanke på organisatoriskt samband med staten och rent av betraktat ett dylikt samband som en belastning och ett hinder för religiös verksamhet. Terminologiskt kan ordet privilegium knappast vara ett adekvat uttryck för vad det här är fråga om. Ett samfunds organisatoriska utformning, som på intet sätt inkräktar religiöst eller ekonomiskt på andra samfund och som dessutom av dessa icke anses önskvärd, kan knappast betecknas som ett privilegium.

Om det överhuvud taget skall finnas någon reell innebörd i talet om statens ansvar för religionsvården, måste detta ansvar ta sig konkreta uttryck. När det gäller Svenska kyrkan sker detta, som ovan framhållits, bäst genom åtgärder, som syftar till en funktionsduglig organisation och effektiv finansiering. De arbetsmöjligheter, som härigenom ställs till kyrkans förfogande, är inte att betrakta som en speciell förmån för en mer eller mindre exklusiv grupp kyrkofromma utan avser en öppen verksamhet, som vill betjäna så många som möjligt. I folkkyrkans öppenhet mot alla som önskar hennes tjänster, ligger en spärr mot varje försök att religiöst favorisera en speciell grupp.

Vilken form statens befattning med religionsvården skall ha ifråga om andra sam-

fund kan inte Svenska kyrkan avgöra. Det enda önskemål man här kan uttala är, att alla samfund, som önskar statligt stöd, får det i former, som är avpassade efter vederbörandes samfundssyn och efter religionsfrihetens krav.

Stiftsrådet i Strängnäs framhåller

att staten under inga omständigheter kan avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter, men att neutralitet i livsåskådningsfrågor ej får innebära att kyrkans arbetsmöjligheter hindras.

Och *stiftsrådets i Västerås* kommentar till konstitutionsutskottets uttalande år 1956 lyder.

Stiftsrådet anser, att det finns omistliga värden, som har den största betydelse för samhällslivet.

Till religionsfrihet hör, enligt *Svenska prästförbundet,*

att förutsättningar finnes för samfund och enskilda att få det religiösa livets behov och växt tillgodosedda. Tron och det liv som kommer därav måste kunna tillväxa. Det kan ske utan att någons religionsfrihet därigenom begränsas. Det är här ej blott fråga om anspråk på samhället för ett samfund utan om att samhället icke kan frånsäga sig ansvar för det religiösa livet.

— — — — — — — — — — — — — —

Religionsfrihet kan emellertid också, som utredningen framhåller, sägas innebära, att staten är neutral i religiösa frågor. Utredningen påpekar, att en sådan princip torde vara omöjlig att driva helt konsekvent. Etiska och religiösa värderingar ligger bakom lagstiftningen i många frågor.

Förbundet anser att kravet på religionsfrihet måste innebära ett krav på en statens neutralitet i inomkyrkliga frågor.

Frälsningsarmén erinrar om att positiva uttalanden från samhällets sida om religionens betydelse inte saknas.

Detta framgår exempelvis bland annat av att riksdagen 1956 godkände ett utlåtande av konstitutionsutskottet, i vilket hemställdes om en utredning av frågan om den framtida gestaltningen i förhållandet mellan staten och Svenska kyrkan (se SOU 1968:11 sid. 88). I konstitutionsutskottets utlåtande uttalades den bestämda åsikten att »inte blott för enskilda har kristen etik varit en pådrivande kraft», då det gäller att bidra till att forma dagens samhälle. »De värden, som kristen verksamhet skapat åt vårt folk, är en tillgång, som bör tagas väl till vara.» Konstitutionsutskottet utgick sålunda ifrån att religionen har en väsentlig betydelse som samhällsfaktor.

I direktiven till 1958 års utredning har även betonats att »staten icke bör frånsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter» (SOU 1968:11, sid. 14).

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anför.

Att staten bör vara neutral i livsåskådningsfrågor framstår som en nödvändighet i dagens i religiöst avseende differentierade samhälle. Föreningen vill emellertid i likhet med konstitutionsutskottet 1956 understryka, att staten under inga omständigheter kan avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Kristen etik och kristen verksamhet har under århundraden bidragit att forma dagens samhälle och påverkat lagstiftningen på många områden, ej minst inom straffrätten (syfte: att föra tillrätta) och sociallagstiftningen (ursprungligen kristen kärleksverksamhet). Även i dag är religionen — all sekularisering till trots — en faktor att räkna med då det gäller opinionsbildning i dagens stora frågor, t. ex. om krig och fred, raspolitik och u-landshjälp. Spontana uttryck i detta hänseende har som bekant förekommit i Uppsala 68, särskilt från ideellt inriktad ungdom.

Även övriga remissinstanser anser som regel att *neutralitetsbegreppet* måste fattas i *positiv bemärkelse*. Uttalanden i sådan riktning görs av justitiekanslern, kammarkollegiet, länsstyrelserna i Kronobergs, Värmlands, Västmanlands och Jämtlands län, domkapitlen i Linköping, Skara, Strängnäs, Lund och Härnösand, stiftsråden i Skara och Härnösand, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Frikyrkliga studieförbundet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Centerns kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Högerns ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige samt Förbundet för kristen enhet.

Också centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, Förbundet för religionsfrihet, Folkpartiets ungdomsförbund samt Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund *berör neutralitetsbegreppet*.

Justitiekanslern tar upp neutralitetsbegreppets innebörd vid sin bedömning av möjligheterna för staten att medverka vid debitering, uppbörd och indrivning av kyrkans medlemsavgifter (B-läge).

Vad angår de mer allmänna förutsättningarna för ett statligt stöd åt den fria kyrkan i detta hänseende kan väl främst hänvisas till att frågan är vansklig ur religionsfrihetssynpunkt och ur denna synpunkt förefaller kräva, att staten tillhandahåller en motsvarande service åt andra trossamfund och ideella föreningar som önskar begagna sig därav. Ett avsteg från den statliga neutraliteten gentemot skilda trossamfund skulle kunna motiveras av det mångahundraåriga sambandet mellan staten och kyrkan. En oavvislig förutsättning för en enbart åt denna kyrka given service av detta slag torde dock vara att övervägande delen av befolkningen är medlemmar i denna kyrka. Skulle medlemsanslutningen bli mindre, vilket jag på sikt räknar som det mest sannolika, torde tillräckliga skäl för en statlig medverkan av detta slag knappast föreligga.

Kammarkollegiet uttalar att vissa av de nya aspekter som i den allmänna debatten anlagts på religionsfrihetsbegreppet förefaller långsökta och svåra att godtaga.

Sålunda göres det gällande att en fullständig religionsfrihet förutsätter att staten skall vara neutral i betydelsen passiv i religiöst hänseende och över huvud taget i livsåskådningsfrågor. I likhet med utredningen finner kollegiet det uppenbart att en sådan neutralitet i ett nutida demokratiskt uppbyggt samhälle inte är möjlig.

Ibland menas med statlig neutralitet att staten skall ge lika eller likvärdigt stöd åt olika trossamfund liksom också åt konfessionslösa organisationer. Det förhållandet att Svenska kyrkan framför allt i ekonomiskt hänseende har en särställning i förhållande till andra samfund skulle enligt detta neutralitetskrav inte vara förenligt med religionsfrihetsprincipen. Bakom denna uppfattning torde ligga det demokratiska rättviseidealet att varje medborgare eller grupp av medborgare skall ha samma och lika stora rättigheter som varje annan.

Mot detta rättviseideal kan emellertid ställas skyldigheten i ett demokratiskt samhälle att låta det enskilda intresset underordnas majoritetsviljans. Därest en klar majoritet av befolkningen accepterar statskyrkosystemet, bör inte religionsfrihetsprincipen sådan den uppfattas av en relativt liten minoritet kunna spelas ut mot detta. Skulle tillämpningen av demokratins grundprinciper om majoritetsviljan såsom utslagsgivande leda till ett bibehållande av statskyrkosystemet, utesluter detta givetvis inte att hänsyn i möjligaste mån tas till andra samfunds önskemål om ökat statligt stöd i en eller annan form. När

utredningen beträffande sådant stöd uttalar (s. 235 högra sp. ö) att samfunden därigenom skall ges »likvärdiga reella arbetsmöjligheter» kan härmed enligt kollegiets mening inte förstås annat eller mer än att stödet skall graderas t. ex. efter medlemsantalet.

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden anför.

Frågan hur principen om religionsfrihet upprätthålles ligger — som utredningen framhållit — i utformningen av de författnings- och tillämpningsbestämmelser som kommer att reglera den beslutade relationen. Detsamma gäller också lösningen av frågan om statens neutralitet.

Detta innebär enligt nämndens mening att man inte kan ta ståndpunkt i denna fråga förrän man känner till den föreslagna lösningen.

Länsstyrelsen i Kronobergs län godtar inte

ståndpunkten att det skulle vara nödvändigt eller möjligt för staten att vara helt neutral i religiösa frågor eller andra frågor gällande livssyn och livsvärdering. Redan i försvaret för det demokratiska systemet och i sitt krav på respekt för lagar och ordningsregler har staten avsagt sig strävan till fullständig neutralitet gentemot medborgarna.

Rent teoretiskt torde det vara möjligt att hävda att denna strävan bör göra halt inför varje religiös yttring men då vårt moderna samhälle i själva rättsordningen och i sina uppfostringsregler för skola och ungdom har inlemmat etiska livsvärderingar, som utformats under starka intryck av såväl kristendom som profan humanism skulle ett godtagande av statens fullständiga neutralitet i livsåskådningsfrågor innebära ett brott mot mycket centrala utvecklingslinjer för det svenska samhället. Länsstyrelsen är medveten om att det numera finns grupper i samhället som är beredda att åstadkomma en sådan brytning men kan för sin del icke godta en så extensiv tolkning av religionsfrihetsbegreppet, som väl snarast skulle innebära att staten avsade sig allt ansvar för religiösa angelägenheter och icke befattade sig med de problem som skulle uppkomma vid och efter en skilsmässa stat-kyrka utan endast dekreterade att en sådan skulle ske utan hänsynstagande till de värden som legat i det hittillsvarande systemet. Därmed skulle den grundläggande synpunkten om en behandling i en anda av tolerans och generositet vara omöjlig att uppfylla.

Länsstyrelsen i Värmlands län uttalar.

Det har i den allmänna debatten kring dessa frågor hävdats, att staten icke kan stå neutral i livsåskådningsfrågor och att den icke kan frånhända sig kontrollen över det religiösa livet. Åtskillig dimbildning sker, därför att begreppen sammanblandas eller dåligt definieras. Ordet kontroll i ett sammanhang som detta inger olustkänslor. Att det religiösa livet i ett upplyst samhälle skulle tarva en kontroll utöver den medborgarnas ideologiska aktiviteter i övrigt anses behöva förefaller orimligt. Det skydd som regeringsformen tillförsäkrar varje medborgare i hans religionsutövning »såvida han icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer» torde ge ett tillräckligt rättesnöre. Att staten icke kan stå neutral i etiska frågor är i och för sig uppenbart. Demokratin bygger på vissa fundamentala samlevnadsregler och värderingar, kring vilka den söker samla medborgarna. Många av dessa är gemensamma för olika filosofiska och religiösa system. De intar en central ställning i kristendomens tankevärld. De upphör icke att finnas som en etisk samhällsfaktor därför att de formella banden mellan stat och kyrka upplöses.

Även *länsstyrelsen i Västmanlands län* understryker att staten inte kan vara neutral i livsåskådningsfrågor.

Demokratin bygger på en värdegemenskap, vissa etiska värderingar, och är verksam för att till medborgarna förmedla en viss livssyn, som ligger till grund för samlevnaden och för lagstiftningen i många frågor. I dessa grundläggande värderingar ingår betydande element av kristet tankegods. Staten kan därför knappast avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter.

Ur samhällets synpunkt måste den gemenskap i religiösa frågor, som utmärker vårt folk, värderas som en mycket betydande tillgång. I utredningen redovisas statistik, varav framgår att 98 % av befolkningen tillhör Svenska kyrkan ännu mer än ett årtionde efter det att full frihet att utträda tillkommit och utträde varit förenat med befrielse från viss del av församlingsskatten. En sådan frihet är givetvis önskvärd och det är också önskvärt att Svenska kyrkan inte gynnas med några privilegier jämfört med andra samfund. Men ur samhällets synpunkt kan en större splittring och starka motsättningar i religiösa angelägenheter inte framstå som något i och för sig eftersträvansvärt.

Också *länsstyrelsen i Jämtlands län* finner att staten även efter en skilsmässa från kyrkan får anses ha ansvar för den religiösa utvecklingen.

I yttrandet från *domkapitlet i Linköping* behandlas dessa frågor i flera sammanhang. Under rubriken Statens neutralitet sägs bl. a.

Det är icke längre samhällets uppgift att hävda »enhet i religionen». Att det svenska samhället — i likhet med andra länders — är livsåskådningsmässigt »pluralistiskt», har samhället att taga som ett faktum. De olika livsåskådningarnas berättigande har dessas företrädare att hävda gentemot varandra. Detta gäller såväl beträffande förhållandet mellan kristna och icke kristna livsåskådningar som mellan olika kristna trosformer. Den personliga övertygelsens och överbevisningens väg måste ständigt beträdas av dem som vill att människor skall ansluta sig till deras tro eller åskådning. Om staten eller samhället i övrigt skulle så gynna den ena livsåskådningen eller så »privilegiera» den, att den andra icke får sin rätt till livsrum eller möjlighet att presentera sig, kan detta icke hjälpa samhällsmedborgaren att fatta ståndpunkt till den livsåskådning, som erbjudes honom med anspråket på att vara den värdefullaste för honom och hans omgivning.

Utan att någon annan livsåskådning förnekas eller undertryckes och utan att de olika livsåskådningarna värdesättes sinsemellan, kan emellertid den eller de livsåskådningar, som omfattas av ett flertal erhålla samhällsstöd. Detta skall svara mot den omfattning de har bland samhällsmedborgarna. En sådan proportionalitet i samhällsstödet, föreligger redan, när det gäller ekonomiskt stöd till politiska partier och till organisationer för ungdomsarbete eller bildningsverksamhet. Om staten erbjuder sådant samhällsstöd till olika samhällsgagnande verksamheter, ankommer det på företrädarna för dessa verksamheter att avgöra, om de vill antaga detta erbjudande eller icke. Det kan icke anses kränka statens neutralitet, att den ena organisationen antager erbjudandet om stöd och erhåller sådant, medan den andra organisationen avböjer stödet. Jämställdheten ligger i erbjudandet för alla, icke i mottagandet resp. avböjandet av erbjudet stöd.

Vad nu allmänt sagts om statens möjlighet att stödja samhällsgagnande verksamhet utan att principen om dess neutralitet i livsåskådningssammanhang brytes, gäller också om stöd till religiös verksamhet och till kyrkor och trossamfund. Lika litet som staten kan undandraga sig sitt ansvar för några gruppbildningar inom samhället, som nått viss storleks-

ordning, kan den göra det för trossamfunden. Och på samma sätt som staten stöder rörelser, där folkfostran är väsentlig, som nykterhets- och idrottsrörelserna, torde den också ha skyldighet att stödja trossamfunden för deras folkfostrande gärning.

På en punkt kan detta aktuellt belysas. Det gäller invandrarna. För många, kanske för flertalet, hör deras religion in i den naturliga miljö i vilken de önskar leva vidare. Utan att uppge sin neutralitet i livsåskådningssammanhang skulle Sverige ha kunnat erbjuda sitt stöd vad beträffar religion lika väl som vad gäller språk och kultur. Så har emellertid icke skett. Det har överlämnats åt invandrargrupperna själva att ordna sina religiösa förhållanden utan samhällelig hjälp. Principen om statens neutralitet har här minskat den samhälleliga omsorgen om nya befolkningsgrupper på en för dem viktig punkt. Statens neutralitet i livsåskådningsfrågor bör ej betyda ointresse för medborgarnas religiösa behov.

— — — — — — — — — — — — — —

Det har ifrågasatts, om icke kyrkomötets begäran om större frihet åt kyrkan genom reformprogrammet och kyrkomötesmajoritetens anhållan om att detta skall genomföras »i fortsatt samband med staten», i själva verket är kontradiktoriska motsatser. Kan bådadera — d. v. s. större kyrkofrihet och fortsatt samband med staten — genomföras utan att de motarbetar varandra? Fortsatt samband, uttytt som stöd av staten, borde icke ha som konsekvens, påpekar man, större frihet åt kyrkan utan fortsatt insyn i kyrkan genom regering och riksdag. Därmed skulle statens neutralitet även härigenom kunna ifrågasättas.

I sitt yttrande diskuterar domkapitlet avslutningsvis frågan om statens och kyrkans framtida relationer till varandra. Härvid anförs — som framgått av avsnitt 1.2.2 — bl. a.

Som en följd av religionsfrihetsprincipen skall staten så långt möjligt vara neutral i livsåskådningssammanhang. Att staten har värderingar, som härrör från en viss eller vissa livsåskådningar, är dock ofrånkomligt. Lika litet som staten avstår från att taga ställning i fråga om demokrati, rättsordning o. s. v. kan den i sådana livsåskådningsfrågor, där de kristna värderingarna är påfallande, vägra ståndpunktstagande under åberopande av religionsfriheten. Ett uteslutande av alla värderingar innebär även det ett ställningstagande.

Strävan efter neutralitet har som konsekvens strävan att icke reglera förhållandena inom de olika organisationerna för livsåskådning, vare sig de är religiösa eller icke. Vad svenska kyrkan beträffar, innebär neutraliteten, att staten överlämnar åt kyrkan att besluta om sina egna angelägenheter: bekännelse och lära, förkunnelse och undervisning, uppbyggnad och organisation, indelning och befattningshavare. Det »reformprogram», varom hemställdes vid årets kyrkomöte, bör därvid kunna genomföras.

Som framgått av avsnitt 1.3 tar *domkapitlet i Skara* upp frågan om en utredning om religionens betydelse som samhällsfaktor (se också avsnitt 8.1).

Även om en undersökning av nu åsyftat slag skulle komma till stånd och även om denna undersökning skulle resultera i ett övervägande positivt svar på frågan om svenska folkets inställning till kristendomen, måste man emellertid hålla i minne, att kristen tro och livssyn företrädes av flera samfund än svenska kyrkan. Vid ett bevarat organisatoriskt samband mellan svenska kyrkan och staten måste därför, med hänsyn till religionsfrihetskravet, statens relationer till trossamfunden utformas så, att svenska kyrkan icke framstår som orättmätigt privilegierad.

— — — — — — — — — — — — — —

En invändning mot nu gällande system är att svenska kyrkan — till skill-

nad från andra trossamfund — åtnjuter statens medverkan vid uppbörden av sina medlemsavgifter (församlingsskatt). Vid fortsatt organisatoriskt samband mellan stat och kyrka synes olägenheten endast därigenom kunna avlägsnas, att även andra samfund, eventuellt med stadgat minimiantal medlemmar, tillförsäkras rätt till liknande förmåner. Vid ett upplösande av det organisatoriska sambandet synes en fri svensk kyrka böra tillförsäkras möjlighet att genom överenskommelse med staten och mot skälig ersättning erhålla motsvarande service, vilken i så fall givetvis bör erbjudas även andra trossamfund.

Att det övervägande flertalet medborgare alltjämt kvarstår som medlemmar av svenska kyrkan och anlitar kyrkan vid förrättningar av skilda slag, tillskrives i den allmänna debatten stundom slöhet och slentrian. Svensken visar mestadels en viss blyghet då det gäller att demonstrera djupt liggande känsloengagemang. Att förklara den s. k. förrättningskristendomen enbart genom slentrian och slöhet torde innebära en överdrift. Det förekommer en intelligensaristokratiskt betingad benägenhet att underskatta allvaret i enkla vardagsmänniskors engagemang, när detta tar sig uttryck på ett ordlöst och odemonstrativt sätt. Sannolikhetsskäl tala för antagandet, att den s. k. förrättningskristendomen till stor del har djupare motivering.

Om detta antagande är riktigt och om alltså svenska kyrkans nuvarande majoritetsställning är i viss mån betingad av djupare liggande personliga motiveringar, kan det icke anses strida mot religionsfrihetsprincipen, att staten i sitt förhållande till trossamfunden tar rimlig hänsyn till svenska kyrkans majoritetsställning. För att komma till en på fakta grundad uppfattning i detta avseende skulle emellertid erfordras en undersökning av den art som antytts under rubriken »Allmänna synpunkter».[1]

Domkapitlet i Strängnäs anser att ett bibehållande i någon form av bandet mellan kyrkan och staten icke behöver strida mot religionsfrihetens princip, vilket också framgår av vad som framkommit under Förenta Nationernas behandling av frågan om religionsfriheten.

Att staten skulle kunna vara fullständigt neutral i religiösa frågor är en illusion. Skulle hävdandet av neutralitet i livsåskådningsfrågor drivas till sin yttersta konsekvens, torde detta innebära ett upphävande av religionsfriheten, enär den skulle beröva det uppväxande släktet möjligheten till reell valfrihet. Det kristna inflytandet på samhällslivet skulle försvåras och bredda vägen för normlöshet.

Domkapitlet i Lund anför.

Statens neutralitet i vad avser krav på lika ekonomisk behandling av olika grupper har tidigare berörts och har förklarats vara svår att förena med den politiska friheten. Det har emellertid även rests krav på att staten överhuvud ej skall ta ställning i livsåskådningsfrågor. Utredningen har med rätta pekat på det orealistiska i en dylik ståndpunkt. Dels är det uppenbart att staten genom sina organisationer och genom sin verksamhet utgår från och stöder vissa allmänna demokratiska grundvärderingar. Dels har moderna undersökningar och den moderna socialpolitiska debatten i varje fall medfört, att man måste ställa sig frågande till hela begreppet statens neutralitet i livsåskådningsfrågor. Staten liksom hela samhället är inbegripen i en tradering av värderingar och i en indoktrineringsprocess i syfte att hos medborgarna inplanta vissa allmänna förutsättningar och doktriner. En svårighet är att dessa inte alltid öppet redovisas. När man talar om statsmaktens neutralitet i livsåskådningsfrågor, synes man åtminstone delvis röra sig med en förlegad problematik.

Problemet kan därmed begränsas till en fråga om statens konfessionella neutralitet, d. v. s. frågan om statens ställningsta-

[1] Se avsnitt 8.1.

gande för eller emot religiösa konfessioner. Allmän enighet synes råda om att staten i ett land, där man accepterat religionsfrihetens principer, ej genom lagar och förordningar etc., får hindra eller förbjuda vissa gruppers verksamhet. Därmed sammanhänger att staten ej får direkt framträda som konfessionell. Den bör i princip inte ta parti för en viss religiös åskådning. Däremot strider, såsom ovan framhållits, dock ej att stöd ges åt religiös verksamhet, under förutsättning att beslut fattas enligt demokratiska regler för politiska viljeyttringar. Det är vidare uppenbart att det i praktiken kan uppkomma en rad gränsfall. Som utredningen framhållit (s. 84) kan vissa av statsmakten gynnade värderingar sammanstämma med eller strida mot värderingarna hos olika religiösa konfessioner eller antireligiösa grupper. De kan därför av olika grupper uppfattas som neutrala, resp. icke-neutrala. Statsmakterna har vidare sett som sin uppgift att via skolan och på annat sätt ge medborgarna objektiv information om olika religioner och livsåskådningar. Såsom debatten om den s. k. objektiva religionsundervisningen visat har denna information uppfattats mycket olika av olika grupper. Kravet på objektiv information rör sig i en vid skala från krav att undervisningen skall acceptera den behandlade livsåskådningens centrala teser till krav att undervisningen skall bestå i en kritisk, vetenskaplig och rationell bedömning av religioner och livsåskådningar. Också i detta fall kommer statens neutralitet att uppfattas olika, beroende på vilken part man företräder i debatten.

Svårigheten att här intaga en entydig ställning kan belysas med två citat från utredningen. På tal om religionsfriheten i ett livsåskådningsmässigt differentierat samhälle säger den på s. 75: »I stället för enhet i religionen har rätt att fritt bekänna sig till och utöva sin religion liksom att stå utanför varje religion kommit att framstå som nödvändig för att samtliga i riket bosatta skall kunna förenas i de gemensamma strävanden som kan sammanfattas i att de bildar en stat.» Vid behandlingen av frågan om religionsundervisningen anför utredningen däremot vissa betänkligheter inför en renodlat konfessionell religionsundervisning (s. 116): »För sammanhållningen inom en stat synes en utpräglad profilering av inställningen i religiösa frågor bland olika grupper i sig kunna innebära vissa risker. Det framstår således som ett statligt önskemål att även religionsundervisningen inom landet har ett visst mått av enhetlighet.»

Sammanfattande kan sägas, att religionsfriheten kräver att opinionsbildningen är fri i den meningen att ingen medborgare genom legala åtgärder förhindras eller förbjuds att deltaga i opinionsbildningsprocessen. Resultatet av denna process d. v. s. medborgarnas etablerade ståndpunkter, värderingar, beslut och handlingar är däremot betingad och bestämd av en rad olika faktorer hos individ och samhälle. Det är oundvikligt att statsmakterna genom sina beslut och ställningstaganden på olika sätt ingriper i och påverkar opinionsbildningen. Samtidigt får dessa beslut i sin tur betraktas som opinionsbildningens resultat. Detta gäller också på livsåskådningarnas område.

Vidare framhåller domkapitlet att man av anslutningsprocenten till kyrkan måste dra slutsatsen

att religionsfrihetsbegreppet liksom också begreppet statens neutralitet i livsåskådningsfrågor bör ges en positiv innebörd.

Religionsfriheten kan, skriver *domkapitlet i Härnösand,*

aldrig bli helt restlös i ett modernt kultursamhälle. Samhället har bl. a. att förebygga uppkomsten av religiös ofördragsamhet och sådant, som kan få en negativ inverkan på samhället i dess helhet. Staten har här ett visst ansvar. Tendensen att undandraga sig det religiösa livet och utelämna detta åt de enskilda påminner om

1800-talets villkor i vårt samhälle och saknar aktualitet i vår moderna, funktionella stat, som tenderar till att intressera sig för allt vidare sektorer av samhällslivet och att garantera servicemöjligheter till alla även i religiöst avseende oavsett geografisk ort. Statsmakterna torde nu knappast slå in på en motsatt väg beträffande det religiösa livet. I princip kan detta i första hand synas strida mot kravet på statens neutralitet i religiösa ting. I praktiken behöver så ej vara fallet. Statens formella neutralitet behöver inte kollidera med statens uppgift att ge arbetsmöjligheter och service åt de religiösa intressen och aktiviteter, som finns i vårt folk. Det stöd staten här ger innebär inga direktiv i fråga om innehållet i den trosåskådning eller värdering, som staten ger arbetsmöjlighet till. Man kan här jämföra statens formella neutralitet i fråga om politiska idéer och ideologier. Härvid bör uppmärksammas, att graden av det allmännas inflytande över såväl individerna som organisationerna och trossamfunden skiftar från land till land. Denna olikhet utesluter inte demokrati. Förhållandet mellan stat och religion kan gestaltas mycket olika med alla mänskliga fri- och rättigheter bevarade. Vill man göra allvar av demokratins principer, torde man få acceptera även den pluralismen.

— — — — — — — — — — — — — —

En med staten organisatoriskt förenad kyrka, som inte äger några som helst maktmedel att påtvinga oliktänkande medborgare sina religionsbegrepp och som var och en kan lämna, om och när hon eller han så önskar, torde inte kunna betraktas som ett hot mot utanförståendes frihet till religion och livsåskådning.

Samtidigt som en del personer i debatten har betecknat kyrkans samband med staten som en fångenskap, som kyrkan måste frigöra sig ifrån, har de framställt även ett starkt reformerat A-läge, som ett privilegium. Man måste emellertid göra klart för sig vad man menar, när man talar om privilegium i en demokratisk stat. Med privilegium brukar man avse personers, gruppers eller ståndsspeciella förmåner, som undandrar sig de vanliga politiska spelreglerna. Men när det gäller förhållanden, som avser institutioner, som är öppna för alla som så önskar, brukar man i vanligt språkbruk inte tala om privilegier. Om majoriteten av svenska folket anser, att religionsvården bäst garanteras genom vissa statliga ramåtgärder och vissa former av utdebitering för verksamheten, då är det knappast fråga om privilegium i ordets egentliga mening, och detta desto mindre, när det finns garantier för att den, som inte vill, slipper betala för verksamheten ifråga. Vem det vill kan träda ur Svenska kyrkan, eventuellt gå in i annat samfund eller bilda ett nytt sådant.

Stiftsrådet i Skara uttalar att

staten torde icke kunna vara neutral i frågor, som rör den kristna religionens betydelse, endast i kyrkopolitiska frågor. Att statens religiösa neutralitet uttryckes på sådant sätt synes väl motiverat utifrån den kristna grund, på vilken svensk rätt och svensk kultur bygger, och med tanke på den kristna anda, som ofrånkomligt genomsyrar båda. Detta torde uppenbart leda till att staten måste ge medborgarna möjlighet att erhålla den religiösa service, som de önskar, t. ex. under militärtjänst och sjukhusvistelse. Detta gäller hur än relationerna i fortsättningen kommer att ordnas. Neutralitet och religionsfrihet får icke innebära att kyrkan hindras i sina möjligheter att fungera. Stiftsrådet vill i detta sammanhang särskilt understryka vad som i slutbetänkandet å sid. 85 framhålles på följande sätt: »Problemet om förhållandet mellan stat och kyrka är knappast så enkelt att avskaffande av statskyrkosystemet är detsamma som frånvaro av diskriminering eller omvänt att ett statskyrkosystem medför diskriminering.»

Likartade synpunkter utvecklas av *stiftsrådet i Härnösand.*

Staten kan inte vara helt neutral i livsåskådningsfrågor. Till demokratins väsen hör med nödvändighet vissa gemensamma värderingar. Däremot bör staten vara neutral mot de olika trossamfunden. Denna neutralitet måste dock, enligt stiftsrådets mening, inte nödvändigt medföra att alla samfund står i en exakt lika organisatorisk relation till staten eller åtnjuter exakt lika ekonomiska villkor. Vid ett ställningstagande i kyrka-stat-frågan kan man inte bortse från Svenska kyrkans traditionellt långa samverkan med staten, att den har en principiellt annan syn på ett trossamfunds förhållande till staten samt en långt större och djupare förankring i folket.

— — — — — — — — — — — — — —

Utifrån religionsfrihetens synpunkt måste det vidare anses vara högeligen motiverat att taga hänsyn till alla de medborgare, som är varken övertygade kristna eller medvetna gudsförnekare. Det finns åtskilliga religiöst intresserade och religiöst tveksamma, som föredrar att behålla sin kyrkotillhörighet, även om de i många avseenden är osäkra. Ifall sambandet kyrka och stat upphör, tvingas dessa grupper in i ett alternativ, som består i ett formellt accepterande av antingen en exklusiv kulturradikal uppfattning eller en bestämd typ av förhärskande fromhet och kyrklighet. I praktiken leder det till en inskränkning av den personliga integriteten och oförkränktheten. Det kan inte vara rimligt, att denna stora mellangrupp skall bli praktiskt taget utan valmöjlighet i religiöst avseende, under det att andra grupper, som befinner sig i minoritet, får sina intressen väl tillgodosedda.

Under rubriken Staten och religionen anför *Svenska kyrkans lekmannaförbund.*

Den religionshistoriska forskningen visar, att religionen är lika gammal som människan. Så länge det existerat människor har det funnits religion. Religionen är människans eviga följeslagare. Den är ett historiskt-empiriskt faktum. I vårt kultursammanhang tar den sig uttryck i kristen religionsutövning, organiserad huvudsakligen som folkkyrka. I och med att människor i samhället ägnar sig åt organiserad religionsutövning undgår inte statsmakterna att ta ställning till den. Religionen är ett statsintresse, eftersom staten har till uppgift att betjäna människorna i samhället. Enligt den statsuppfattning, som är allmänt accepterad, har staten ett ansvar för alla sektorer av samhällslivet, såväl den sociala, kulturella, politiska och ekonomiska som den religiösa. Religionen kan inte restlöst utlämnas åt det enskilda, även om individen och inte staten träffar avgörandet i religionsfrågan. Staten bestämmer i det moderna samhället inte religionsformen utan utgår från de faktiskt förhärskande religionsformerna, men deras gestaltningar och existensvillkor ligger inte utanför statens intressesfär lika litet som kulturens och ekonomins. Statens relation till den organiserade religionen, kyrkan, har inget med dess inställning eller avsaknad av inställning i livsåskådningsfrågor att göra utan baserar sig på det konkreta faktum, att människor agerar religiöst liksom de gör det socialt, kulturellt, politiskt och ekonomiskt. När den stora majoriteten av befolkningen tillhör Svenska kyrkan, som är folkreligiositetens bärare, är dess förbindelse med staten ingen anomali, vilket man däremot kunde fråga om inte utebliven organiserad relation vore. Religionen är inte bara en privatsak utan även en samhällsfråga. Staten har en religionsvårdande uppgift gentemot medborgarna i samhället.

Förbundet berör i fortsättningen neutralitetsbegreppet också under rubrikerna Statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor resp. Trossamfunds och livsåskådningsorganisationers likställdhet. I fråga om statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor säger förbundet.

Under hänvisning till att Sverige i livsåskådningsmässigt hänseende inte uppvisar

bilden av homogenitet utan differentiering och pluralism framförs kravet, att staten måste vara neutral i livsåskådningsfrågor. I det följande skall dels frågan om pluralism diskuteras och dels frågan om staten kan vara livsåskådningsmässigt neutral avhandlas.

Kristendomen framträder i organiserad form som folkkyrka och fria kristna samfund. Vidare finns i landet grupper av icke-kristna trosbekännare samt gruppperingar av konfessionslösa. Det ojämförligt största inslaget i Sveriges livsåskådningsmässiga vävnad utgör kristendomen. Likväl kan man tala om en livsåskådningsmässig pluralism. Gränslinjerna i etiska och religiösa spörsmål går nu inte bara mellan de nämnda grupperingarna utan även inom dem. I de kristna trossamfunden gör sig olika synsätt gällande, när det gäller livsuppfattning och livsvärdering liksom bland grupperingarna av icke-kristna religionsutövare och konfessionslösa. I de grundläggande värderingarna ifråga om livssyn torde stor enighet råda bland flertalet medborgare, oberoende av livsåskådningsbakgrund, även om dessa basvärderingar ges olika motiveringar beroende på vilken livsåskådningsmiljö människor utgår ifrån. Humanitetens princip t. ex. torde hyllas av alla svenskar.

Man kan således tala om en pluralism, som är betingad både av olika livsåskådningsorganisationer och skilda värderingar inom dessa. En trend är likväl klar. Kristna trosbekännare manifesterar stor överensstämmelse då det gäller argumenteringen i livsåskådningsfrågor, medan icke-kristna religionsutövare och konfessionslösa i detta avseende ådagalägger stor splittring. Antalet muslimer, hinduer och buddister är litet i landet men deras argumentering i livsvärderingsfrågor är bestämda av olika teologier. De konfessionslösa har ställt sig utanför varje organiserad religionsform, men det betyder inte att alla är areligiösa. Denna grupp är också liten och differentieringen vad gäller argumenteringen i livsåskådningsfrågor torde vara störst inom den.

Om utifrån de skisserade religionssociologiska förhållandena frågan ställs — kan staten vara livsåskådningsmässigt neutral? — torde man först böra klargöra vad som menas med staten. Den moderna statsmakten är en funktionärsgrupp, som fungerar som serviceinstrument åt folket. Staten kan inte fungera i ett lufttomt rum isolerat från opinionsläget bland medborgarna. Förhärskande värderingar och idéer kommer på ena eller andra sättet att färga av sig på statsmakternas hållning i olika frågor. Principiell neutralitet från statens sida är inte möjlig. Staten kan tillåta medborgargrupper att förfäkta inhumana idéer, men själv tillämpar den i praktiken en annan uppfattning.

Det visar den inställning statsmakten har i fråga om t. ex. rättsvård och människovärde. Staten försöker också fostra medborgarna till en demokratisk livssyn. Staten kan inte vara strikt neutral i livsåskådningsfrågor eller i etiska spörsmål. Den låter i sina funktioner t. ex. skolan, äktenskap- och strafflagstiftning, radio-TV, vissa värderingar komma till uttryck. Dessa stöder sig på opinionen i folket. Det demokratiska samhället förutsätter för sin existens en viss värdegemenskap.

När det gäller trossamfunds och livsåskådningsorganisationers likställdhet uttalar lekmannaförbundet.

Om staten således inte kan vara livsåskådningsmässigt neutral, så reses kravet på att den skall vara kyrkopolitiskt neutral och behandla trossamfund och livsåskådningsorganisationer likvärdigt. Den Svenska kyrkans förbindelse med staten framställs som ett privilegium, som måste undanröjas.

Jämlikhetsprincipen kräver att Svenska kyrkan skiljs från staten. Vid behandlingen av religionsfrihetsproblematiken framhölls, att de fria samfundens och de konfessionslösas religionsfrihet tillgodosågs genom 1951 års religionsfrihetslag. Vidare påvisades att majoritetens av svenska fol-

ket religionsfrihet bäst tillgodosågs genom en fortsatt förbindelse mellan kyrka och stat enligt det s. k. A-läget. Om detta organisatoriska samband stod i överensstämmelse med folkmajoritetens önskemål, framhölls det slutligen, rimmade det med demokratins princip under vissa förutsättningar. Trots möjligheten att träda ur kyrkan har den stora majoriteten av befolkningen behållit sitt medlemskap. Det rör sig om relativt små grupper av frikyrkliga, romerska katoliker, mosaiska trosbekännare och konfessionslösa, som inte åtnjuter statens religionsvårdande stöd på samma sätt som medlemmarna i Svenska kyrkan. Vad de frikyrkliga och katolikerna beträffar, så är de principiellt emot organiserad relation mellan kyrka och stat på grund av de kyrkouppfattningar de företräder. En av huvudanledningarna till att den Waldenströmska väckelserörelsen under 1800-talet bröt sig ur Svenska kyrkan och etablerade sig som en frikyrka var, att man inom denna från sina religiösa utgångspunkter ansåg statskyrkosystemet principiellt förkastligt. Andra fria samfund, som kom in i landet västerifrån, var redan från början principiellt frikyrkliga. Den romersk-katolska kyrkan strävar i alla länder där den finns att etablera sig som en korporation i samhället med eget undervisningsväsen och i frihet från staten med undantag av, att man önskar statens hjälp vid uppbörden av de kyrkliga medlemsavgifterna.

Inom Svenska kyrkan, som framträder i form av folkkyrka, finns olika kyrkouppfattningar, men trots olikhet i kyrkosyn så pekar den dominerande trenden mot, att den organiserade relationen mellan kyrka och stat uppfattas som något positivt för båda parter. På frivilligt håll har en positivare syn på staten växt fram, och man talar om samverkan mellan kyrka och stat utan att den principiella frikyrkligheten uppgivits.

Genom det organisatoriska sambandet med staten har kyrkan en offentlig-rättslig karaktär. Vid övergång till ett fritt läge skulle kyrkan få en privat-rättslig status och ställning som ideell förening. Associationsprincipen skulle ligga till grund för dess organisatoriska uppbyggnad och verka inskränkande på dess öppenhet. Att tillhöra en religiös förening innebär något annat än att tillhöra Svenska kyrkan i dess nuvarande utformning. Föreningstillhörighet innefattar krav på ställningstagande och engagemang, som Svenska kyrkan inte uppställer som villkor för medlemskap, även om den söker hjälpa människor fram till religiös avgörelse. Inom kyrkan finns föreningar och rörelser av olika slag för att förverkliga denna senare målsättning men deras medlemmar utgör bara en del av kyrkans. Svenska kyrkan är en bekännelsekyrka men inte bekännarkyrka. Det senare kännetecknar de fria kristna samfunden. Svenska kyrkan söker i sin territoriella organisation återspegla det universella nådeserbjudandet i evangeliet men uppställer inte religiösa och moraliska kvalifikationskrav på sina medlemmar.

Det effektivaste sättet att bevara kyrkans öppenhet synes vara att bibehålla dess offentlig-rättsliga status eller organisatoriska samband med staten, medan avklippandet av detta och etablering av en föreningskyrka leder till avgränsning och inskränkning av öppenheten. Staten syns bäst gagna det folkkyrkliga idealet, som är Svenska kyrkans, genom att i reviderad form upprätthålla de organisatoriska relationerna till kyrkan.

Det är emellertid otillfredsställande att inte alla medborgare, även minoritetsgrupperna, åtnjuter samma religionsvårdande stöd från statens sida. Den svenska kyrkans försteg torde ligga på det ekonomiska området på så sätt, att statsmakterna driver in kyrkoavgiften från medlemmarna i folkkyrkan i samband med den allmänna skatteuppbörden medan de fria samfunden får klara av detta själv utan bistånd av staten. Flera möjligheter öppnar sig, när det gäller förverkligandet av likställighetsprinciper i fråga om ekonomin. Staten kan t. ex. fullgöra sin religionsvårdande funktion gent emot medlemmarna i de fria trossamfunden ge-

nom att erbjuda dessa samfund möjlighet att få sina församlingsavgifter uppburna genom statens försorg i samband med den allmänna skatteuppbörden.

Om man från de fria samfundens sida inte kan gå med på detta förfarande, torde staten kunna fullgöra sin religionsvård gent emot deras medlemmar på så sätt, att de självständigt upptagna avgifterna, gåvorna och offren befrias från skatt. Systemet med statsanslag till fria trossamfund torde vara mindre lämpligt, emedan vid ett dylikt förfarande människor skattevägen tvingas vara med om att finansiera en verksamhet, de inte sympatiserar med. Detta kommer man ifrån om principen upprätthålles, att endast människor som frivilligt är med i något kyrkosamfund skall bestrida utgifterna för verksamheten genom avgifter som staten biträder med att uppta, eller genom skattebefrielse för avgifter, gåvor och offer till fria kyrkor och samfund, som de själva upptar.

Också *Riksförbundet Kyrkans ungdom* behandlar problemen utförligt.

Utredningen konstaterar vid ett flertal tillfällen den livsåskådningsmässiga differentiering som nu råder i vårt land. Den kan ses som ett resultat av en långvarig process med bl. a. de inslag som utredningen skildrat i sin historiska skiss över hur relationerna mellan kyrkan och staten utvecklats och förändrats som bidragande faktorer. Denna process utvisar bl. a. ett stegvis lösgörande av kyrkligt och världsligt från vartannat. Skola, socialvård, sjukvård och andra uppgifter som ursprungligen togs upp på kyrkligt initiativ och som sköttes av kyrkan har överförts till samhället, och det kyrkliga inflytandet på dessa områden har praktiskt taget helt försvunnit. Konfessionella handlingar i offentliga sammanhang, kyrklig inspektionsrätt och kyrklig representation i vissa kommunala organ har försvunnit. Utvecklingen har med andra ord lett till en sekularisering av områden vars anknytning till kyrkan för inte så länge sedan betraktades som självklar. Det brukar anföras att vårt samhälle och kyrka har gegemensamma basvärderingar, som bl. a. återspeglas i vår rättskipning. Dessa basvärderingar är emellertid närmast av allmän humanistisk karaktär och torde delas av alla oavsett samfundstillhörighet och t. o. m. religion och kan knappast i sig tjäna som argument för en organisatorisk förbindelse mellan kyrka och stat.

Kyrkans relation till folket avspeglas emellertid också i det faktum att en stor majoritet av folket tillhör kyrkan och att en viss propaganda för utträde sedan 1951 inte märkbart påverkat detta förhållande. Riksförbundet finner det vara av intresse att frågan om orsakerna till denna majoritetstillhörighet närmare utredes. Förhållandet kan i och för sig åberopas för ett ömsesidigt utbyte av tjänster men behöver ej leda till ett statskyrkosystem med mindre varje organisation, som kunde tänkas omfatta en större del av befolkningen, därmed skulle predestinernas till ett organisatoriskt samband med staten. Utredningen påvisar också hur känslan för tillhörighet till kyrkan är uppluckrad t. ex. genom den stora grupp livsåskådningsmässigt indifferenta som omnämns bl. a. på s. 74 och 75, samt omständigheten att uppskattningsvis 10 % av befolkningen tillhör frikyrkosamfund.

En stor del av befolkningen anlitar de s. k. kyrkliga förrättningarna. Det är omöjligt att utifrån bedöma eller värdera motiven varför så är fallet. En undersökning just på denna speciella punkt skulle därför vara av värde. Det ligger som utredningen påpekat ett värde i tillgång till kyrkliga handlingar utan andra krav än att den religiösa handlingen efterfrågas. Detta synes stämma med kyrkans strävan att hålla en öppen linje. Men samtidigt bekräftar utredningen ett tämligen allmänt omfattat antagande exempelvis beträffande den stora procenten kyrkliga vigslar att denna mindre beror på religiösa överväganden än på tradition, högtidlighet, lättare till-

gång till vigselförrättare vid veckoslut o. s. v., s. 137. Liknande skäl torde vara relevanta beträffande begravning.

Den kristna enhetskultur som en gång motiverade ett statskyrkosystem har försvunnit och ersatts av en pluralism där värdering står mot värdering, normsystem mot normsystem, där den livsåskådningsmässiga bilden är brokig och där de ökade internationella kommunikationerna liksom den pågående invandringen bidrar till att öka variationerna. Vi kan här åter erinra om den omvandling som pågår inom samhället självt när det gäller exempelvis undervisningsväsende, socialvård, sjukvård o. s. v. och konstatera att samhället inom dessa områden dragit konsekvenserna av den rådande pluralismen såtillvida att man inte låter endast en livsåskådning på ett monopolmässigt sätt dominera bilden utan uppenbarligen strävar efter neutralitet gentemot olika trosriktningar t. ex. i undervisningen. Religionsfrihetslagen 1951 får uppfattas som ett uttryck för att vårt samhälle accepterat den livsåskådningsmässiga differentieringen i landet.

Det är uppenbart att den kyrkliga ungdomen liksom övrig svensk ungdom upplever denna brytning väsentligt starkare än en äldre generation. Ett av skälen är deras kontakt med internationella förhållanden där såväl mångfalden av religioner är större som den konstitutionella utformningen av relationerna mellan samfund och stat företer en helt annan bild än i vårt land, varvid medvetandet om att stå i en nationellt särpräglad kyrka spelar en icke obetydlig roll. De historiska aspekter som här kan anläggas saknar för ungdomen större relevans. Det kan anmärkas att åtskilliga KU-grupper anförde pluralismen som ett särskilt skäl varför man antog att frågan om kyrkans relation till staten tagits upp just i vår tid.

Begreppet neutralitet har uppenbarligen ibland tolkats som indifferens. I denna mening varken kan eller skall staten vara neutral så länge den avser att bygga på vissa grundläggande etiska principer, så som utredningen anför på s. 83. En KU-grupp anser att samhället både kan och skall ha en viss grundsyn, gemensam för alla medborgare, och som ger utslag i frågor som gäller t. ex. äktenskap, sociala förhållanden, styrelseskick, u-landshjälp.

När begreppet neutralitet i stället tolkas som opartiskhet i förhållande till trossamfunden, deras medlemmar och personer som står utanför samfunden blir det en rimlig princip. Det medför att alla samfund inför staten intar samma principiella status. Samfundens frihet bör icke ges annan begränsning än dem som anges i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (s. 76).

Den ekumeniska aspekten på problemet spelar för den kyrkliga ungdomen en ofta väsentlig roll. Även om varje samfund bör ha rätt att reglera sina förhållanden till staten efter linjer som för detta samfund är acceptabla utan hänsyn till att andra samfund kan ha avvikande mening gynnas relationerna till andra samfund positivt om Svenska kyrkan kommer att inta en med dessa likartad ställning i samhället. Dessa relationer måste tillmätas stor betydelse. Ett fortsatt samband med staten skulle bidra till att konservera svenska kyrkan i ställningen som något i sig, icke som en del i den universella kyrka som ekumeniken skapat medvetande om, och vidare åstadkomma betydande svårigheter redan vid den diskussion om eventuella fusioner mellan samfund i vårt land som ev. kan komma att föras i framtiden.

Kyrkomusikernas riksförbund finner att staten bör vara kyrkopolitiskt neutral. Med hänsyn till demokratiska principer bör enligt KMR med fog kunna hävdas, att lika behandling av samfunden sker just genom att åt andra grupper erbjuda sådana förmåner som Svenska kyrkan som majoritetskyrka önskat, då det synes ogörligt att skapa enighet i samfundens och individernas upp-

fattningar om förmåners likvärdighet.

KMR vill i det sammanhanget särskilt betona statens ansvar för religiösa angelägenheter såsom fullt förenligt med statlig neutralitet.

Sveriges frikyrkoråd har

i flera sammanhang haft anledning framhålla, att religionsfrihetens krav inte på ett tillfredsställande sätt kan sägas ha tillgodosetts, förrän en klar skillnad göres mellan stat och kyrka. Rådet har emellertid inte velat motsätta sig partiella lösningar som en förberedelse till en total förändring av de rådande förhållandena. Efter den grundliga utredning som nu verkställts av 1958 års utredning kyrka-stat anser rådet tiden vara inne att dra konsekvenserna av det allmänt erkända kravet på religionsfrihet.

— — — — — — — — — — — — —

Sveriges frikyrkoråd anser att Svenska kyrkan mot bakgrunden av ovanstående principiella bedömning måste anses ha en prioriterad ställning, som inte borde tillkomma någon organisation i ett pluralistiskt samhälle. Ett bevarat statskyrkosystem medverkar bland annat till att ge en oriktig bild av livsåskådningsläget i vårt samhälle. Rådet tänker då bland annat på den vitt spridda indifferentism, som finns trots höga siffror för dop och konfirmation, samt på de i den allmänna debatten klart dokumenterade agnostiska tendenserna. Svenska kyrkan måste anses ha en särställning, som inte tillkommer någon annan grupp i samhället. Enligt rådets sätt att se baseras denna på en nominell tillhörighet, som inte kan tillmätas avgörande betydelse, eftersom den i långa stycken är föranledd av en eftersläpande lagstiftning.

Av det sagda framgår också att Sveriges frikyrkoråd inte anser att den beskrivning av religionsfriheten, som redovisades i motiven till 1951 års religionsfrihetslag är tillfredsställande. När rådet istället hävdar att ett statskyrkosystem kränker religionsfriheten, utgår det ifrån att religionsfrihet och statlig neutralitet i religiösa frågor i princip är uttryck för samma syn på förhållandet mellan kyrka och stat. Neutralitet är enligt rådets uppfattning nödvändig i ett pluralistiskt samhälle, där olika livsåskådningar lever sida vid sida.

Rådet avser med begreppet religiös neutralitet såväl en kyrkopolitisk, som en livsåskådningsmässig neutralitet. Den förra innebär att inget trossamfund och ingen religionsinriktning bör prioriteras framför en annan. Rådet anser emellertid att staten mycket väl kan stödja olika religiösa riktningar i vissa av deras aktiviteter om dessa är av ett allmänt samhälleligt intresse. Rådet anser också att statligt stöd kan ges i olika former till olika samfund, om såväl statens som samfundens intressen främjas av ett sådant förfaringssätt. Ett samarbete mellan staten och olika trossamfund är enligt rådets mening helt förenligt med kravet på religionsfrihet.

Rådet avser med begreppet neutralitet också en livsåskådningsmässig neutralitet. Trossamfunden skall inte prioriteras framför andra ideella rörelser eller organ eller vara utestängda från förmåner som kan tillkomma dessa senare. Statligt stöd bör under sådana förhållanden kunna utgå till sådan verksamhet som står öppen också för medborgare som ej tillhör vederbörande samfund. Detsamma bör också kunna gälla annan verksamhet i den mån likartade bestämmelser kan utfärdas även för icke religiösa organisationer. Frikyrkorådet avvisar däremot en särlagstiftning för trossamfund, vilken ställer andra organisationer i ett gynnat eller missgynnat läge. Som exempel på verksamhet värd samhällets stöd kan nämnas ungdomsvård, studiearbete, sociala insatser, u-landshjälp, den andliga vården inom den allmänna sjukvården, inom fångvården och bland den militära personalen. Att det i de enskilda fallen kan bli fråga om svåra avvägningar är rådet medvetet om.

Enligt rådets uppfattning innebär religiös neutralitet alltså inte att staten helt skall avstå från att ta ställning i livsåskådningsfrågor. En sådan passivitet från sta-

tens sida är enligt rådets mening inte möjlig. Det visar sig framför allt på uppfostrans område men även i fråga om de värderingar som i många fall ligger bakom lagstiftningen. De frågeställningar som är förbundna med detta faktum har emellertid sin särskilda problematik.

En naturlig konsekvens av *Frikyrkliga studieförbundets*

grundsyn på förhållandet mellan kyrka och stat är att staten skall ha likvärdiga relationer till samtliga trossamfund. Enligt vår uppfattning är det inte nödvändigt att relationerna utformas identiskt lika; huvudsaken är att relationerna kan uppfattas som likvärdiga och att de i intet fall utgör ett avsteg från religionsfrihetens princip.

Enligt vår uppfattning utgör det statskyrkosystem som råder i vårt land ett klart avsteg från religionsfriheten. *Dels* innebär detta en prioritering av Svenska kyrkan i förhållande till övriga trossamfund, *dels* hindrar det genom den kvardröjande överensstämmelsen mellan medborgarskap och kyrkotillhörighet, som är ett naturligt kännetecken för en statskyrka, medborgarnas fria ställningstagande i religiösa frågor, *dels* innebär det en bindning av Svenska kyrkan i organisatoriska former som inte tillgodoser kravet på samfundets självbestämmanderätt när det gäller inre angelägenheter.

Till dessa olägenheter med ett statskyrkosystem kommer i det pluralistiska samhälle vi nu har också den att livsåskådningsläget i vårt land får en skev belysning. Det är enligt vår uppfattning förståeligt och naturligt, om Svenska kyrkan också framdeles kommer att framträda som en folkkyrka med en organisation som omfattar hela landet och med ett uttalat religiöst ansvar för hela folket. Som uttryck för en religiös grundsyn måste detta godtagas också i ett pluralistiskt samhälle. I sina organisatoriska uttryck får det emellertid verkningar som kan accepteras endast om konsekvenserna av en eftersläpande lagstiftning rörande kyrkotillhörigheten elimineras genom att alla medborgare vid förändringen av relationerna mellan staten och Svenska kyrkan bereds tillfälle ge tillkänna om de vill tillhöra Svenska kyrkan eller inte. Sker inte detta, kommer medlemskapet för majoriteten av folket i fortsättningen att ha sin förutsättning i ett system som man i princip har övergivit.

Enligt Frikyrkliga studieförbundets uppfattning är det av utredningen skisserade C-läget det som bäst tillgodoser religionsfrihetens krav. Då detta också i andra avseenden ger möjlighet att lösa praktiska frågor på ett för såväl samhället som samfunden tillfredsställande sätt, vill Frikyrkliga studieförbundet förorda, att de framtida relationerna mellan staten och trossamfunden utformas i huvudsaklig överensstämmelse med C-läget.

Utredningen anför i sitt slutbetänkande (sid. 245) följande: »Även om staten och kyrkan har olika uppgifter, kommer det ofrånkomligen att på åtskilliga områden finnas beröringspunkter och därmed också anledning till samarbete i skilda sammanhang.»

Religionsfrihetens princip aktualiserar kravet på neutralitet från statens sida i religiösa frågor. En sådan neutralitet innebär främst att ingen trosriktning gynnas framför någon annan. Däremot innebär kravet på neutralitet varken att staten skulle vara etiskt indifferent eller att ett praktiskt samarbete mellan staten och trossamfunden behöver uteslutas. Avgörande för bedömningen av samarbetets möjligheter är om samfunden bevarar sin självständiga bestämmanderätt beträffande inre angelägenheter och om de vid varje tillfälle har möjlighet att själva avgöra om de önskar samarbeta med staten på bestämda områden eller avstå från sådant samarbete.

Det är angeläget att de framtida relationerna mellan staten och trossamfunden utformas så att staten kan aktivt stödja de delar av samfundens arbete som ur samhällets synpunkt bedöms vara av be-

tydelse. Med hänsyn till Svenska kyrkans historiska roll i vårt folks liv är det därvid av särskild vikt, att formerna för det statliga stödet till samfundens arbete utformas så att detta samfunds arbetsmöjligheter inte försämras. Vi vill i detta sammanhang hänvisa till att 1958 års frikyrkomöte uttalade sig för att bandet mellan staten och Svenska kyrkan bör lösas på för Svenska kyrkan rimliga ekonomiska villkor och under former, som ger såväl Svenska kyrkan som övriga trossamfund gynnsamma arbetsmöjligheter till gagn för den kristna trons ställning i vårt land.

Inledningsvis vill *Förbundet för religionsfrihet*

framhålla att vi givetvis fortfarande anser statskyrkosystemets avskaffande vara ett väsentligt religionsfrihetskrav.

— — — — — — — — — — — — — —

Uttrycket trossamfund torde i dagligt tal användas som begrepp för en grupp människor samlad kring någon viss religionsförkunnares lära, eventuellt kring förkunnaren själv. Enligt religionsfrihetslagen 1951 förstås med trossamfund, *förutom svenska kyrkan,* sammanslutning för religiös verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst. I motsats till övriga trossamfund behöver alltså statskyrkan enligt lagen ej utgöra någon sammanslutning. Detta är onekligen förvirrande för den som vill logiskt analysera dess nuvarande status. Vad som mera omedelbart slår en betraktare är dock att dess medlemmar i mycket stor utsträckning saknar den trosgemenskap, som normalt brukar anses utgöra det viktigaste kriteriet på trossamfund. Att statskyrkan sålunda betraktas som ett trossamfund kan emellertid icke förtaga den dess gamla och bestående egenskap av att vara en statsfunktion. Vi har sålunda här ett trossamfund som inte behöver vara, och enligt vår mening icke är, en sammanslutning. Det utgör samtidigt en statsfunktion och större delen av dess medlemmar saknar gemensamma religiösa intressen. Frågeställningen synes nu vara huruvida detta egendomliga missfoster skall bibehållas eller ersättas av ett mera normalt samfund. Och i senare fall, vilka privilegier detta nya samfund från begynnelsen skulle få.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund tar upp två aspekter på neutraliteten.

Det har å ena sidan hävdats att staten *måste* vara neutral i livsåskådningsfrågor, å andra sidan att staten *inte kan* vara helt neutral. Enligt förbundet äger båda uppfattningarna giltighet men i något olika sammanhang.

Kyrkan och staten har samverkat sedan tidig medeltid. Kristen etik och kristen verksamhet har i väsentlig mån bidragit till att forma dagens svenska samhälle. Rättsordningen i samhället, sådan den kommer till uttryck i lagstiftningen, bygger på moraliska värderingar beträffande den mänskliga samlevnaden, vilka har sin rot i kristna grundprinciper. Dessa värderingar genomsyrar i sin tur den fostrande, hjälpande och vårdande verksamheten i vårt samhälle. Staten kan därför enligt vår mening ej vara neutral beträffande de kristna grundprinciperna utan bör ha en positiv inställning till att de bevaras.

Enligt religionsfrihetslagen skall staten däremot inte påtvinga någon en viss religionsuppfattning. Staten bör då i största möjliga mån förhålla sig neutral gentemot olika trossamfund. Detta kan åstadkommas genom en generös och likartad behandling av alla samfund.

Folkpartiets kvinnoförbund aktualiserar behovet av statligt stöd åt icke-protestantiska religionsbekännare.

Vad som i utredningen lyser med sin frånvaro är varje tanke på att det finns även andra religionsbekännare än protestantiska kristna, som också skulle kunna behöva statens hjälp för att kunna fungera

till vissa medborgares tjänst. Katolska och ortodoxa kyrkan, den mosaiska församlingen, muslimer och buddister har också krav på detta. Hela det nationella tänkandet som är genomgående i utredningen är enligt vår åsikt djupt förlegat. Det är inte självklart utan tvärtom ytterst tvivelaktigt, om det är en stor fördel för Sverige att tack vare den hårdhänta poliskyrkan från 1600-talet ha en religiöst enhetlig befolkning. Det gör oss i varje fall illa lämpade för den pluralistiska värld vi nu skall leva i.

Centerns kvinnoförbund

vill som sin utgångspunkt deklarera att detta inlägg i kyrka-statdebatten är ett försök att bidra till att ge svenska kyrkan en sådan organisation, att den på ett bättre sätt kan förmedla evangeliets budskap till dagens och morgondagens människor.

Enligt vår uppfattning måste statens inställning till religion vara positiv. Staten bör garantera fri religionsutövning. Ingen får diskrimineras på grund av sin religion. Likaledes förutsätter förbundet att religionsundervisningen inom det allmänna skolväsendet inte kommer att påverkas av den framtida relationen mellan stat och kyrka. Skolan har här en viktig uppgift i att orientera ungdomen om religion. I ett pluralistiskt samhälle blir det allt viktigare att ungdomen får en presentation av olika religioner och livsåskådningar, för att inom och utom Sverige bättre kunna förstå andra folk, deras kulturmönster och levnadsförhållanden. Detta är inte minst viktigt i vår tid när behovet av ökad internationell förståelse är stort speciellt med tanke på utvecklingsländernas problematik.

En grundförutsättning när det gäller statens relation till samfunden måste vara att alla är jämställda. Enligt vår uppfattning är det helt rimligt att staten ger bidrag till samfundens studieverksamhet, sociala verksamhet och ungdomsverksamhet, om alla blir delaktiga av bidragen på samma villkor.

Andra grundläggande faktorer när det gäller den ändrade relationen mellan stat och kyrka är principerna om religionsfrihet och demokrati. Enligt vår mening strider det inte mot religionsfriheten att staten ger stöd till religiösa strävanden.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund uttalar.

Förutsättningarna för den nuvarande förbindelsen mellan Svenska kyrkan och staten har varit en inre solidaritet under åtskillnad i uppgifterna. Utvecklingen har lett till att en sådan grundsyn inte längre svarar mot det faktiska förhållandet. Dels finns vid sidan om Svenska kyrkan en rad trossamfund, som i religionsfrihetslagen tillerkännes samma status. Denna religiösa pluralism förstärks ytterligare av t. ex. den invandring som sker till vårt land av bl. a. romersk-katolska och grekisk-ortodoxa trosbekännare. Vårt samhälle kan inte längre betraktas som en enhet livsåskådningsmässigt sett. Staten måste därför betrakta sig själv som neutral i livsåskådningsfrågor. Detta medför dock inte att samhällslivet som sådant kan tömmas på religiöst innehåll. Där måste de olika livsåskådningarna få tillfälle att framträda i en öppen dialog med varandra. Det betyder i sin tur att man från samhällets offentliga sektor inte kan utesluta motiv av religiös art eller utestänga religionen från samhällets sociala aktiviteter och från dess moraliska klimat.

Vi anser det vara fundamentalt att evangeliet betraktas som ett fritt erbjudande. Allt som kan sätta människan i en tvångssituation i förhållande till evangeliet måste uppfattas som en kränkning av dess egen idé. All religionsutövning måste därför ske på frivillighetens grund. Kyrkan bör av staten garanteras frihet att själv utforma sin tro, förkunnelse och organisation. Den bör ges möjlighet att förkunna, undervisa och utföra diakoni i enlighet med sin övertygelse och ha samma rättigheter och skyldigheter som övriga organisationer att

äga och förvalta egendom, utöva påverkan och genom ungdomsarbete fostra och skola barn och ungdom. Vi anser att staten är sekulär, d. v. s. hör till denna tidsålder och därför vare sig kan eller bör hänvisa till gudomliga ordningar.

Det finns naturligtvis åtskilliga punkter där en samverkan mellan staten och trossamfunden synes både nödvändig och önskvärd. Framför allt gäller det uppgifter där samhällets insatser är otillräckliga eller behöver kompletteras, som t. ex. inom det sociala området eller inom folkbildningen. Vi har också anledning att peka på det samarbete som sedan flera år pågår mellan det statliga biståndsorganet SIDA och missionsorganisationerna.

Om samhällets neutralitet i trosfrågor anför *Högerns ungdomsförbund.*

Det är självklart att samhället — staten och kommunerna — skall iakttaga strikt neutralitet i sitt förhållande till olika konfessionella riktningar. Emellertid bör detta inte leda till att samhället helt avvisar varje kontakt med de religiösa samfunden. Det samhällsengagemang med tonvikt på sociala och ideella verksamheter som utmärker flertalet trossamfund, utgör en tillgång för samhället. Det bör därför te sig naturligt för samhället att på olika sätt underlätta de religiösa samfundens verksamhet.

Flera argument kan här anföras. I vårt land finns en långvarig kristen tradition. Denna tradition har i hög grad satt sin prägel på samhällslivets olika områden. Sålunda betraktar vi det exempelvis som självklart att kristendomen ägnas betydligt större uppmärksamhet i skolans undervisning, än vad som gäller beträffande från svensk synpunkt mera perifera religioner. Dock skall den allmänna regeln om undervisning *om* och inte *i* kristendom iakttagas i våra skolor. Med denna utformning bör religionsundervisningen i skolan kunna bevistas av varje elev, oavsett konfession. Att så ej sker är en inkonsekvens, som enligt vår mening borde rättas till.

Samtidigt är det av största vikt, att samhället underlättar för olika trossamfund, genom att exempelvis upplåta skollokaler för konfessionellt inriktad undervisning då sådant behov föreligger. Neutraliteten i trosfrågor får sålunda inte ges en negativ tolkning, utan skall snarare ses som en uppfordran till opartisk och allsidig bedömning. Vi vill i sammanhanget också anföra den uppfattningen, att mycket av kristendomens etiska innehåll är av sådan karaktär, att det kan bidra till fostran av samhällsnyttiga medborgare.

För *Folkpartiets ungdomsförbund* innefattar begreppet religionsfrihet att staten i religiöst avseende skall inta en neutral hållning. Inget trossamfund bör ges en särställning eller särskild statlig sanktion. Religionsfrihetens krav kan därför inte sägas vara helt uppfyllda i vårt land med tanke på det nuvarande förhållandet mellan staten och Svenska kyrkan. Det måste stå klart att statsmakten i ett pluralistiskt samhälle inte kan omfatta eller privilegiera en viss trosriktning. Fria grupper kan råda andra människor att handla efter ett visst mönster eller ställa upp maximer och livsmål men staten bör i dessa avseenden vara neutral. Den religiösa tron bör vara ett frivilligt förhållande som inte blir föremål för kollektiva beslut eller lagstiftning. FPU anser att statskyrkosystemet är oförenligt med tesen om den livsåskådningsmässigt neutrala staten. Det nuvarande statskyrkosystemet strider också på andra sätt mot religionsfrihetsprincipen. Överensstämmelsen mellan medborgarskap och kyrkotillhörighet hindrar individens fria religiösa ställningstagande. Det tillgodoser inte heller kravet på Svenska kyrkans självbestämmanderätt i inre angelägenheter. Slutsatsen blir att banden mellan kyrkan och staten bör upplösas.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund hänvisar till gällande handlingsprogram, vari bl. a. sägs.

»Religionsfrihetens principer fordrar att samhället förhåller sig neutralt till olika religiösa meningsyttringar. Rätten för varje medborgare att utöva eller att avstå från att utöva någon religion är en utomordentligt nödvändig grundval i ett demokratiskt samhälle. Sanktioneringen och prioriteringen av svenska kyrkan som officiell statsreligion måste upphöra.»

Kyrka-statutredningens betänkande har inte givit anledning till omprövning av denna principiella ståndpunkt. Grundsynen för SSUs yttrande över utredningen är sålunda att stat och kyrka snarast bör skiljas från varandra.

Kristna studentrörelsen i Sverige betonar att

kravet på lika behandling mellan samfunden måste integreras i religionsfrihetsbegreppet. Det vore naturligtvis naivt att tro att en mekaniskt verkande jämlikhet skulle kunna skapa en ideal religionsfrihet. Enligt utredningens tankegång bör man dock eftersträva att erbjuda samfund och individer förmåner som av dessa uppfattas som likvärdiga (SOU 1968: 11 s. 84).

Beträffande ekonomiska förmåner från staten betraktas dessa inte så sällan på frikyrkligt håll med en viss skepsis. Frikyrkliga församlingar har emellertid ofta accepterat statliga ekonomiska förmåner på det villkoret att staten därmed inte framställer krav på en mera preciserad styrning av samfundets verksamhet. Med hänsyn till detta kan man anta att ekonomiska förmåner värderas tämligen lika av de flesta trossamfund och organisationer.

Något skäl för staten att i detta perspektiv tillåta beskattningsrätt för ett visst samfund kan vi inte se. Det faktum att trossamfundet genom en vid definition av medlemskapet omfattar majoriteten av landets innevånare kan rimligtvis inte förändra denna bedömning.

Den särställning Svenska kyrkan är avsedd att inta enligt A-läget innebär inte blott att den blir ekonomiskt privilegierad, utan den kan också komma att bli ekonomiskt bunden på ett sätt som är mycket tveksamt.

Om Svenska kyrkan ensidigt tilldelas beskattningsrätt eller ensamt äger förmånen att utnyttja statlig hjälp vid uppbörd av medlemsavgifter, så kommer den också — både socialt och psykologiskt — att uppfattas som ett av staten auktoriserat samfund (SOU 1968: 11 s. 240).

Med allt detta i åtanke förefaller ett C-läge (eventuellt kombinerat med hjälp från statens sida för uppbörd av medlemsavgifter såväl för Svenska kyrkan *som för andra organisationer och samfund)* vara den minst konfliktskapande och mest förutseende lösningen av relationen mellan Svenska kyrkan och staten.

Också *Förbundet för kristen enhet* finner — som framgått av avsnitt 1.2.3 — det oförenligt med religionsfrihetens och demokratins principer,

att staten stöder ett bestämt trossamfund, lika odemokratiskt som det skulle vara, om staten stödde ett bestämt politiskt parti. Däremot kan det alltfort anses rimligt — med hänsyn till det politiska partistödet — att staten stöder religiös och ideell verksamhet utan någon prioritering enligt livsåskådningsmässiga eller konfessionella värderingar.

Religionsfriheten är för oss icke enbart en praktisk politisk princip som det moderna pluralistiska samhället av pragmatiska skäl måste acceptera, utan en grundläggande mänsklig rättighet, som hävdas av den kristna tron sådan den framträder i Nya testamentet. Konsekvent religionsfrihet uttrycker således enligt vår uppfattning bäst kyrkans egen bekännelse, vilken ledande kyrkomän under historiens gång så ofta svikit på denna och andra punkter.

2.1.5 Religionsfrihet och ekonomi

Under rubriken Religionsfrihet och ekonomi redovisar utredningen i slutbetänkandets kap. 5 vissa allmänna frågeställningar. Frågan om religionsfrihet och statligt ekonomiskt stöd behandlas främst i kap. 14. Ett speciellt religionsfrihetsspörsmål berörs i kap. 12 i samband med att utredningen redogör för nuvarande system med skatteutjämningsbidrag till kyrkliga kommuner.

2.1.5.1 Allmänna kommentarer

Utredningen konstaterar att religionsfrihetsprincipen visserligen ej är utformad med tanke på ekonomiska förhållanden, men dock innefattar en praktisk ekonomisk sida.

> Saknar samfunden ekonomiska möjligheter att bedriva sin verksamhet bland medlemmar och andra är friheten att utöva verksamheten föga värd. Uppenbart är att ekonomiska svårigheter kan spoliera ett teoretiskt väl uppbyggt religionsfrihetsprogram. (SOU 1968: 11 s. 86.)

I fortsättningen refererar utredningen till en FN-studie över religionsfriheten i olika länder som genomförts av den indiske juristen Krishnaswami. Enligt nämnda studie kan finansiella åtgärder lätt

> missbrukas till förfång för något samfund eller dess medlemmar. Krishnaswami pekar bl. a. på det fall att ett samfund har egna skolor som ej får statligt understöd och att dess medlemmar därför måste underhålla två skolsystem.
>
> De finansiella frågor Krishnaswami upptar må här kort beröras. Krishnaswami framhåller att vissa finansiella åtgärder kan vara diskriminerande, t. ex. en kyrkoskatt som måste betalas av alla medborgare. Så synes dock enligt Krishnaswami ej vara fallet, om rätt till utträde finns och dissenters blott betalar sådan del av skatten som anses utgöra ersättning för borgerliga uppgifter som fullgöres av kyrkan. Att staten medverkar till att indriva avgifter från ett samfunds medlemmar anses ej vara något från religionsfrihetssynpunkt otillbörligt.
>
> Att staten ger ekonomiskt understöd eller skattebefrielse endast åt visst trossamfund kan vara diskriminerande. Så är emellertid enligt Krishnaswami ej fallet, om förmånerna utgör ersättning för indragen egendom eller bidrag till underhåll av kyrkobyggnader av historiskt eller konstnärligt värde eller ersättning för uppgifter å samhällets vägnar, som andra samfund ej har. Däremot anser Krishnaswami att understöd åt social och annan verksamhet, som blott avser den egna organisationens medlemmar, är diskriminerande för andra samfund som ej åtnjuter motsvarande förmåner. (SOU 1968: 11 s. 86—87.)

Bl. a. länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings och Norrbottens län, domkapitlen i Uppsala, Linköping, Växjö, Lund och Luleå, stiftsnämnden i Lund, svenska kyrkans centralråd, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Kyrkomusikernas riksförbund, Katolska biskopsämbetet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige, Kyrkliga kvinnorådet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare för fram synpunkter som närmast anknyter till denna del av utredningens framställning.

En av anledningarna till att *länsstyrelsen i Östergötlands län* förordar A-alternativet är

> uppfattningen om att svenska kyrkan bör skiljas från staten allenast under sådana former, som är ekonomiskt betryggande för kyrkans fortsatta arbete. Även om

synpunkterna om den fria kyrkans ekonomiska förutsättningar för existens icke är den väsentliga frågan anser länsstyrelsen detta spörsmål synnerligen viktigt ur statens synpunkt. En fri kyrka får icke innebära — med den inställning staten har om sitt ansvar för den religiösa verksamheten — att staten kommer att i ungefär samma mån som tidigare att bidraga till kyrkans verksamhet. Principen om statens neutralitet åsidosättes också om statligt stöd endast lämnas till svenska kyrkan. Vidare måste staten under alla förhållanden förbehålla sig rätten att utöva kontroll av de bidrag, som utgår till kyrkan. Kyrkans frihet kan då bli lika beskuren som i ett statskyrkosystem. Syftet med den fria kyrkan har då enligt länsstyrelsens mening i viss mån bortfallit.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anför i detta sammanhang.

Ett område, där det med visst fog kan göras gällande att svenska kyrkan intar en privilegierad ställning i förhållande till andra trossamfund och motsvarande organisationer och där alltså religionsfrihetsprincipens tillämpning kan ifrågasättas, utgör beskattnings- och finansieringssidan. De förmåner som kyrkan här har kan emellertid i väsentliga delar undanröjas inom ramen för ett modifierat A-läge. Länsstyrelsen anser att så i görligaste mån bör ske men med beaktande av vad nedan sägs. Länsstyrelsen kommer närmare in på dessa frågor i avsnittet om kap. 12. Inför ett fritt läge bör ett eventuellt bibehållande av förmånerna bli en förhandlingsfråga, därvid statens företrädare bör vaka över att de olika samfunden såvitt möjligt behandlas lika. Härvid, liksom i ett A-läge, måste emellertid beaktas att svenska kyrkan så länge den omfattar större delen av svenska folket och utför olika tjänster av allmänt värde även till icke medlemmar samt vårdar och underhåller kyrkor m. m., får anses berättigad till vissa ekonomiska förmåner, utan att därför andra samfund, som ej har samma uppgifter, kan anses diskriminerade. Bl. a. tänker länsstyrelsen därvid på den kyrkliga egendomen. Religionsfrihetsskäl kan f. ö. uppenbarligen ej åberopas för att frånhända samfund egendom, vilken — som ifråga om svenska kyrkan är fallet till stora delar — tillhör samfundet eller dess församlingar med äganderätt.

Länsstyrelsen i Norrbottens län

håller inte för osannolikt, att även om banden mellan kyrkan och staten skulle avbrytas, så kan de religiösa aktiviteterna i glesbygderna i framtiden ändå motivera ett ekonomiskt stöd från det allmänna. I dagens debatt har dessa synpunkter mera sällan aktualiserats men när kyrkan skiljts från staten kan problemet framstå i en helt annan dager. Som jämförelse kan tagas det statliga stödet till de politiska partierna och det planerade stödet till pressen, vilka för tio år sedan inte heller framstod i lika självklar dager som de gör idag. Dessa två stödåtgärder är även ägnade att belysa att stöd från staten i och för sig icke behöver betyda undfallenhet för staten eller att mottagaren av stödet känner sig manad att gå statens ärenden.

Kravet på rätt till religion är i praktiken betydligt svårare att uppfylla än kravet på frihet från religion, uttalar *domkapitlet i Uppsala.*

För den enskilde medborgaren är rätten till religion i de allra flesta fall oupplösligt förknippad med faktiskt eller önskat engagemang i ett redan existerande samfund. Om villkoren för samfundets existens och verksamhet i väsentlig grad förändras, kan det bli svårt, ja, rent av omöjligt för enskilda och grupper att få kravet på rätt till religion tillgodosett. Detta gäller i hög grad ifråga om Svenska kyrkan, där öppenheten med dess stora utrymme för tolerans och frihet är så intimt förknippad med den organisatoriska

och administrativa sidan. Kravet på frihet från religion är i praktiken betydligt lättare att tillgodose. Vad man här framför allt har att iakttaga är, att den som får frihet från religion inte indirekt på ekonomisk väg tvingas sörja för andras religiösa verksamhet.

Domkapitlet i Linköping erinrar om att det svenska samhället idag lämnar stöd även till kyrkor och trossamfund som till andra rörelser för deras samhällsgagnande eller folkfostrande verksamhet. Trossamfundens ungdomsorganisationer ställes sålunda i paritet med andra ungdomsorganisationer och erhåller stöd alltefter sin storlek. Även deras bildningsverksamhet erhåller stöd av stat, landsting och kommun på samma villkor som andra bildningsorganisationer. Staten har därvid kunnat behålla sin neutralitet i livsåskådningsfrågor genom att den fördelat sitt stöd på lika villkor för alla.

Det är i detta sammanhang, som frågan om stödet till Svenska kyrkan får sin belysning. Genom dels sin storleksordning dels sin historia och dels sin hittillsvarande och nuvarande organisation har stödet till denna kyrka varit av en annan storleksordning än till andra kyrkor och trossamfund.

Är det ett brott mot »statens neutralitet», att den står i ett annat förhållande till *en* kyrka — låt vara på grund av ett historiskt förhållande — än till andra?

Om staten otillbörligt gynnar den ena kyrkan på den andras bekostnad, är så förhållandet, annars icke.

Religionsfriheten kräver enligt *domkapitlet i Växjö* att alla som utträtt ur kyrkan befrias helt från varje kyrkoavgift. Domkapitlet stöder en sådan reform oavsett om folkbokföring och kyrkogårdsadministration bevaras som församlingsuppgifter eller överföras till det kommunala planet. Domkapitlet önskar också understryka det angelägna i att former sökas för likvärdigt stöd från statens sida till andra trossamfund i vårt land.

Domkapitlet i Lund anser att ställningstagandet till kyrkans ekonomiska särställning, särskilt beskattningsrätten, beror på hur man tolkar jämlikhetskravet, och statens neutralitet. Det har anförts att de olika livsåskådningarna och religiösa riktningarna kan göra anspråk på att bli lika ställda inför medborgarna. Endast om så blir fallet, kan medborgarna sägas stå inför ett fritt val (jfr Hessler, Statskyrkodebatten, s. 412). Utredningen har framhållit, att realiserande av kravet på lika behandling av enskilda grupper och samfund ställer åtskilliga problem (s. 84). Det kan vara svårt att fullt ut realisera.

Domkapitlet vill dock uttala som sin uppfattning, att det inte kan anses strida vare sig mot religionsfriheten eller mot övriga grundläggande politiska friheter om, såsom resultat av politiska viljeyttringar i en demokratisk vald församling, understöd lämnas åt religiösa grupper i former som de kan acceptera. Genom riksdagsbeslut lämnas för närvarande stöd åt de politiska partierna i proportion till deras riksdagsmandat. På motsvarande sätt äger de politiskt beslutande organen rätt att besluta om stöd åt den religiösa verksamheten i samhället. Avgörande är att beslutet tillkommer på demokratisk väg. De grupper i samhället som motsätter sig sådana beslut har att söka få ändring i besluten via gängse metoder att påverka den politiska opinionen. Det kan under dessa förhållanden inte resas principiella invändningar mot att staten som form för sitt understöd väljer att inkassera avgifterna åt kyrkan. Den principiellt sett enda skillnaden mellan att staten av skattemedel beviljar understöd eller att den lämnar sitt stöd genom att indriva kyrkoavgiften är att sistnämnda form icke ekonomiskt be-

tungar andra än kyrkans medlemmar. Från religionsfrihetssynpunkt synes den sålunda vara att föredra. Endast utifrån ett ytterst abstrakt religionsfrihetsbegrepp lär det kunna hävdas, att en stat skulle vara förhindrad att i demokratisk ordning besluta om någon som helst form av stöd åt religiösa samfunds verksamhet. Konstitutionsutskottet underströk emellertid 1956, att staten under inga omständigheter kunde avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. (Jfr också utredningens uttalanden i dessa frågor på s. 238—239.)

Ej heller kan göras gällande att statskyrkosystemet i vad avser kyrkans ekonomiska särställning strider mot kravet på fri opinionsbildning. Detta krav får inte hindra att politiska viljeyttringar tar sig uttryck i konkreta ställningstaganden från statsmakternas sida, när det gäller bidrag till religiös verksamhet. Det är uppenbart, att statliga bidrag till olika verksamheter i samhället av politisk eller ideologisk art i den meningen begränsar den fria opinionsbildningen, att de understödda erhåller förbättrade möjligheter att sprida kännedom om sina idéer. Men att av detta skäl kräva begränsningar av de politiska organens rätt att bevilja understöd vore att från en annan sida sett begränsa opinionsbildningens frihet, nämligen rätten till politiska viljeyttringar i demokratiska valda församlingar d. v. s. politisk frihet som kanaliserad makt. Opinionsbildningens frihet bör därför preciseras att gälla varje medborgares rätt att utan legala hinder agitera för sin uppfattning, givetvis inom de gränser som ställs av allmänna krav på ordning etc. Utredningens målsättning (s. 84), att de förmåner som erbjudes olika samfund och individer, bör vara lika i den betydelsen att de upplevs som lika värda, kommer lätt i strid med ovan redovisade allmänna principer för tillkomsten av konkreta politiska beslut i samhället och är verklighetsfrämmande.

Domkapitlet i Luleå betonar att adekvata former måste sökas, för att de fria samfunden skall erhålla ett efter deras samfundstyp avpassat stöd för den verksamhet som genom dem bedrives.

Vi har i vårt samhälle iakttagit, hur allt fastare former skapats för väsentliga funktioner i människogemenskapen. Detta har ofta skett genom att samhället har bearbetat och i sina ordningar invävt impulser, som givits av enskilda och sedan utvecklats i frivilliga arbetssammanhang. Den starka betoning av frivilliginsatsen som utmärkte 1800-talet, då de fria samfunden i vårt land framväxte, har efterträtts av en tid då man även på frikyrkligt håll ser frivilliginsatsens begränsning. Då det kristna evangeliet utgör ett ständigt incitament för trossamfunden att tjäna människorna utanför den religiösa gemenskap som de genom sin verksamhet vill bygga upp, växer också ett berättigat behov av stöd för dessas verksamhet fram.

Tendensen till institutionalisering och benägenheten för samhällsengagemang hos de religiösa samfunden synes sålunda ge belägg för att religionsfrihetsbegreppet inte bör ges sådan innebörd, att en samverkan mellan samhället och trossamfunden försvåras eller hindras.

Stiftsnämnden i Lund kommer in på principiella frågeställningar vid sin behandling av de finansiella frågorna i ett A-läge.

Genom församlingarnas karaktär av kommuner med egen beskattningsrätt och genom den utjämning som sker via kyrkofonden har man en tryggad ekonomisk grundval för den kyrkliga verksamheten. Denna kan sålunda inriktas på sina egentliga mål utan alltför mycket sidoblickar på de ekonomiska aspekterna.

Eftersom det ofta görs gällande att den statliga uppbörden av kyrkoskatten skulle strida mot religionsfrihetens princip och den principiella likställdhet som bör råda mellan skilda trossamfund i ett demokratiskt samhälle, vill stiftsnämnden starkt un-

derstryka vad utredningen på s. 86—87 i slutbetänkandet andragit i frågan om religionsfrihet och ekonomi.

Invändningarna mot A-lägets finansieringssystem från principiell — och starkt teoretisk — religionsfrihetssynpunkt bör kunna undanröjas genom partiella reformer av det slag som årets kyrkomöte påyrkat, d. v. s. kyrkoskattens utformning som en pålaga enbart på kyrkomedlemmarna, varvid utträdda samt juridiska personer skulle helt befrias från avgift till kyrkan.

Svenska kyrkans centralråd uttalar.

Utan tvekan innebär en finansiering via skattsedeln en förmån för det samfund som erhåller sådan. Beträffande frågan om en sådan förmån är förenlig med principen om demokrati och religionsfrihet, anser centralrådet att den icke inskränker men understryker svenska kyrkans karaktär av öppen folkkyrka.

Riksförbundet Kyrkans ungdom framhåller att man är medveten om att en fri kyrka får minskade inkomster, varför finansieringen av verksamheten erbjuder problem. Man anser dock

att den principiella syn, som medför ett krav på skilsmässa mellan stat och kyrka, har prioritet framför den ekonomiska frågan och att de ev. svårigheter som uppstår får bäras som en konsekvens av kyrkans vilja att i vårt samhälle fungera som fritt trossamfund. Då ett teoretiskt väl uppbyggt religionsfrihetsprogram kan spolieras av ekonomiska svårigheter (s. 86) finns det emellertid ingen anledning att undervärdera de ekonomiska frågornas betydelse.

Kyrkomusikernas riksförbund

ansluter sig till Krishnaswamis åsikter, att det ej kan anses diskriminerande med en allmän kyrkoskatt, om rätt till utträde finns, och dissenters endast debiteras kostnaderna för av kyrkan fullgjorda borgerliga uppgifter. Inte heller sker inskränkning i religionsfriheten vid en statlig avgiftsindrivning. Dock bör i fråga om understöd åt social och annan verksamhet inom visst samfund samma förmån erbjudas andra samfund. Stabila ekonomiska förhållanden bidrager till ett bättre utnyttjande av friheten att bedriva religiös verksamhet.

Katolska biskopsämbetet skriver bl. a.

Några reflexioner som utredningen gör i avsnittet om religionsfriheten är av särskild betydelse för den katolska kyrkan i Sverige. På sid. 86 påpekas att om ett samfund saknar ekonomiska möjligheter att bedriva sin verksamhet är friheten att utöva verksamheten föga värd och att ekonomiska svårigheter kan spoliera en teoretiskt väl uppbyggd religionsfrihet. Riktigheten härav vill biskopsämbetet kraftigt understryka.

Den katolska kyrkan har hittills kunnat genom hjälp från utlandet bygga ut sin organisation någorlunda i takt med invandringen. Frånsett den kortsiktiga och provisoriska karaktären av denna form för finansiering har den en allvarlig följd ur en annan aspekt på religionsfriheten, nämligen den som berörs på sid. 83 i slutbetänkandet. Den utveckling mot ett vidgat lekmannainflytande som är önskvärd också inom den katolska kyrkan möter ett av sina svåraste hinder i beroendet av ekonomisk hjälp från utlandet.

Religionsfrihet innebär enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* bl. a.

att alla samfund principiellt skall behandlas lika av staten. Detta är till stor del beroende av ekonomiska förhållanden och behandlas därför under senare avsnitt.[1]

[1] Se avsnitt 2.1.5.2.

Folkpartiets kvinnoförbund anför.

Ingen diskussion råder om, huruvida t. ex. Operan eller Moderna Muséet skall få statligt stöd för sin verksamhet. Besökarna utgör där emellertid en tämligen begränsad grupp. Besökarna i kyrkorna utgör en betydligt heterogenare och dessutom större grupp. Samhällsstöd i motsvarande grad bör ges även till denna grupp; detta stöd kommer då även det kyrkliga ungdomsarbetet, den kyrkliga socialvården och utbildningsverksamheten tillgodo. Om någon speciell sekt eller religion skall vara utesluten från denna typ av stöd, bör detta ske efter noggrant och offentligen redovisade skäl.

Vid kyrkans skiljande från staten blir, uttalar *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund,*

frågan om finansieringen av kyrkan den viktigaste att ta ställning till. I en organisatoriskt fri kyrka enligt alternativ C måste finansieringen ordnas så, att inte religionsfriheten kränkes. Vidare måste en garanti finnas för att en demokratisk ordning inom samfunden tryggas. Inför detta kan inte samhället komma ifrån ett ekonomiskt ansvar även för en fri kyrka.

Under rubriken Samfundens ekonomi och statens ansvar framhåller *Kristna studentrörelsen i Sverige.*

Samhällsutvecklingen under 1900-talet har medfört att kulturell och social verksamhet som tidigare finansierades på privat väg, av mecenater och filantroper eller av medlemmarna i ideella organisationer, övervägande kommit att betalas över den offentliga budgeten.

I de flesta fall motiveras de offentliga subventionerna av sociala skäl och har också en ekonomiskt utjämnande effekt, även om man med skäl i vissa fall kan ifrågasätta huruvida en reell transferering äger rum (exempelvis när det gäller teaterstödet).

Man kan vidare peka på det mångskiftande stödet till idrotten, och på det statliga partistödet.

Formerna för det offentliga stödet visar betydande variationer. Ett intressant grepp är den beskattningsrätt som Filminstitutet åtnjuter.

Ofta framställs i samband med denna utveckling all kvarvarande insamlingsverksamhet och frivillig filantropi som en rest från ett passerat samhällsstadium och någonting ovärdigt välfärdsstaten.

I nära sammanhang med den skisserade utvecklingen står det svenska skattesystemet, som är anpassat till en dylik omfattande skattefinansiering och därför mer än fallet är annorstädes inskränkt skattefrihet för avgifter, gåvor och avsättningar till sociala, kulturella etc. ändamål. Parallellt går också en utveckling mot större möjligheter att ta ut fordringar genom införsel i lön, liksom också en allmän tendens bort från kontant ekonomi mot andra former för överförande av medel.

Kyrkorna och samfunden är som alla andra berörda av samhällsekonomins förändringar, och måste för sin framtidsplanering ta hänsyn till dessa. Ibland kan det förefalla som om motståndarna till bössinsamlingar och frivillig välgörenhet ville göra ett undantag just för den religiösa verksamheten, som ensam av alla skulle hänvisas till finansiering på detta sätt. Antingen detta nu beror på obetänksamhet eller på ovilja mot de religiösa samfunden, vore det sannolikt olyckligt om dessa åsikter vann förståelse på samfundshåll.

Mot bakgrunden av samhällsekonomins och skattelagstiftningens utveckling ter sig förslag som innebär ett ökat beroende av insamlingar och spontant offrande för trossamfunden som föga framtidsdugliga. Detta förhållande må sedan välkomnas eller beklagas.

Frihet till religion hänger enligt *Kyrkliga kvinnorådet*

intimt samman med kyrkans möjligheter

att fungera på likartat sätt som hittills d. v. s. med territorialförsamlingar, där var och en som önskar tillhöra kyrkan har rätt att göra det.

Det är självklart att kyrkans funktionsduglighet i detta avseende kommer att höra intimt samman med hennes ekonomiska resurser. Det är knappast troligt, att en helt fri kyrka på lång sikt skulle kunna fungera i enlighet med ovan framförda synpunkter.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser nuvarande skattesystem för dissenters otillfredsställande. Kyrkoskatten kan höjas och därmed den andel, som dissenters har att erlägga, utan att vederbörande har en teoretisk möjlighet att påverka utvecklingen. Det belopp, som skall fördelas, bör endast utgöra täckning av kostnader för andlig verksamhet. Som framgår av utredningen kan detta praktiskt ordnas så, att folkbokföringen och begravningsväsendet överföres till statliga eller kommunala myndigheter om så anses lämpligt, eller också kan ersättning till kyrkan för dessa uppgifter utgå ur statsmedel, resp. kommunala medel. Det belopp, som härefter erfordras för kyrkans behov, fördelas mellan kyrkans medlemmar. Avgifter påföres ej personer, som ej tillhöra Svenska kyrkan.

2.1.5.2 Religionsfrihet och statligt ekonomiskt stöd

Kyrka-statutredningen påpekar i kap. 14 att staten ger svenska kyrkan ekonomiskt stöd på olika sätt:

genom beskattningsrätt, viss skattefrihet och statsanslag. Skattefrihet och statsanslag tillkommer också de fria trossamfunden. Dessa har däremot ej beskattningsrätt.

Frågan om staten alls skall ge ekonomiskt stöd till samfunden sammanhänger bland annat med principen om religionsfrihet och dess innebörd. Principen har såsom berörts i det föregående ibland ansetts innefatta en statlig neutralitet av innebörd att staten — såsom omfattande såväl kyrkomedlemmar som andra medborgare — icke skall ge något som helst ekonomiskt stöd åt någon kyrka; ett sådant stöd innebär ju nämligen att även icke-medlemmar stöder kyrkan. I andra debattinlägg har religionsfriheten på det ekonomiska området begränsats till att avse en lika eller likvärdig behandling av trossamfund och motsvarande organisationer. (SOU 1968:11 s. 239—240.)

Utredningen redogör därefter närmare för innebörden av dessa olika former av stöd åt religiös verksamhet samt tar slutligen upp vissa religionsfrihetsaspekter.

Frågan vilket slags ekonomiskt stöd — statlig uppbörd av medlemsavgifter, skattefrihet för samfunden och deras verksamhet eller direkta statsanslag — som *från religionsfrihetssynpunkt* framstår som mer eller mindre ingripande bör bedömas från såväl medlems- som icke-medlemssynpunkt. Frågan gäller dels om icke-medlem måste deltaga i det ekonomiska stödet, dels till vilka ändamål detta får användas, dels ock vilken statlig insyn och kontroll som åtföljer viss stödform.

För icke-medlem innebär skattebefrielse för samfunden, att han indirekt nödgas bidraga även till religiös verksamhet och kult. Gentemot statsanslag kan, även om de utgår blott för viss verksamhet, från icke-medlemmar invändas, att anslagen möjliggör för samfunden både att påverka människor i viss livsåskådningsmässig riktning och att i ökad omfattning använda frivilliga medel för kult. Statlig uppbörd av samfundens medlemsavgifter innebär däremot ej, att icke-medlem ger ekonomiskt stöd åt samfunden. En annan sak är att ett samfund genom att få tillstånd att anlita det statliga uppbördsväsendet kan komma att framstå som jämställt med stat och kommun eller som statligt auktoriserat.

Från medlems- och samfundssynpunkt

kan skattefrihet te sig mera önskvärd än statsanslag, eftersom den ej förknippas med villkor eller kontroll; statlig uppbörd av medlemsavgifter kan föranleda kompetensregler som inskränker medlens användning. Det ekonomiska värdet av de olika stödformerna varierar med utformningen av reglerna för stödet men kan allmänt sett för en majoritetskyrka antagas vara störst vid statlig uppbörd. Sådan rätt till avdrag vid inkomstbeskattningen för gåvor och bidrag som föreligger i England och USA har dock också ekonomisk betydelse för kyrkorna.

I sammanhanget bör beaktas att skattebefrielse för eller statsanslag till vissa kulturella och andra aktiviteter, t. ex. frivilliga försvarsorganisationer, av en del medlemmar av kyrkor och samfund kan uppfattas på motsvarande sätt som dylikt stöd till kyrkor och samfund kan framstå för andra. Sålunda kan bidrag till sådana ändamål uppfattas som stridande mot samvetsfriheten. Skyldigheten att delta i det statliga stödet till andra aktiviteter minskar också möjligheten att ge bidrag till det egna samfundet. (SOU 1968:11 s. 242.)

Religionsfrihetssynpunkter på olika former av statligt ekonomiskt stöd åt religiös verksamhet diskuteras av bl. a. länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Uppsala, Linköping, Göteborg, Härnösand och Luleå, stiftsnämnden i Lund, svenska kyrkans centralråd, stiftsrådet i Härnösand, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Katolska biskopsämbetet, Mosaiska församlingen i Stockholm, Frikyrkliga studieförbundet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Högerns ungdomsförbund.

Länsstyrelsen i Jönköpings län konstaterar.

Svenska kyrkan och dess församlingar åtnjuter för närvarande genom lagstiftning och praxis förmåner i beskattningshänseende framför andra trossamfund i ett flertal avseenden såväl vid inkomstbeskattningen som vid arv- och gåvobeskattningen. Förmånerna sammanhänger till största delen med Svenska kyrkans ställning som en i viss mån statlig institution och skulle alltså falla bort i ett fritt läge. Dessutom åtnjuter medlemmarna i Svenska kyrkan avdrag vid taxeringen till statlig inkomstskatt för dem påförda församlingsskatter. Även i modifierat A-läge, där motiven för dessa förmåner måhända inte är lika klara som f. n., synes det länsstyrelsen önskvärt att den religiösa verksamheten stödes genom förmåner vid inkomstbeskattningen och vid beskattningen av arv och gåvor. Länsstyrelsen anser det angeläget att någon försämring i nu gällande förmåner icke sker. Vidare ifrågasätter länsstyrelsen om inte de religiösa samfunden borde beredas ytterligare stöd genom samma skattefrihet vid arvsbeskattningen för testamentariska förordnanden som gäller vid gåvobeskattningen för gåvor till kyrkor och stiftelser med religiöst ändamål.

Det bör av principiella skäl övervägas att bereda samtliga religiösa samfund av någon betydenhet och med viss organisatorisk stadga samma förmåner som svenska kyrkan, möjligen med undantag för avdraget för församlingsskatter (avgifter). Om denna förvandlas till en medlemsavgift enligt vad först ifrågasattes, kan överhuvud avdragsrätten för densamma bli principiellt tveksam. Den kommer då i liknande ställning som den i olika sammanhang föreslagna avdragsrätten vid inkomstskatten för gåvor till religiösa och ideella ändamål. Denna fråga bör enligt länsstyrelsens mening omprövas i detta sammanhang därvid åtskilligt talar för att den hittillsvarande negativa inställningen till denna avdragsrätt mjukas upp; avdraget bör dock maximeras.

Enligt *domkapitlet i Uppsala* utövar staten sin religionsvårdande funktion bäst bl. a.

genom att tekniskt hjälpa kyrkan till en finansieringsmetod, som å ena sidan anknyter till den kyrkokommunala traditionen, samtidigt som den å andra sidan ges en sådan utformning, att den icke ekonomiskt drabbar medborgare, som önskar stå utanför kyrklig verksamhet.

Finansieringen sker lämpligen genom en kyrkoavgift, som påföres den kyrkotillhöriges skattsedel och vidarebefordras genom skattemyndigheternas försorg. Denna avgift bör av principiella skäl icke vara avdragsberättigad på inkomstdeklarationen. Ett finansieringssystem, som förutsätter avdragsberättigade gåvor och aktivitetsbidrag, skulle enligt domkapitlets mening strida mot principen om religionsfrihet, emedan ett dylikt system innebure ett skattebortfall, som indirekt drabbade personer, som inte vill stödja religiös verksamhet. Bortsett ifrån den inskränkning i religionsfriheten, aktivitetsbidrag och skattefria gåvor medför, kan denna form av finansiering också resultera i en ekonomisk styrning av den kyrkliga verksamheten i icke önskvärd riktning.

Domkapitlet i Linköping anför.

Den punkt, där man främst funnit Svenska kyrkan äga ett »privilegium» i förhållande till andra kyrkosamfund, är denna kyrkas rätt att uppbära kyrkoskatt efter ungefär samma principer, som gäller för annan obligatorisk skatt.

»Kyrkoskatt» och »beskattningsrätt» är ord, vilka blivit negativt värdeladdade i den allmänna diskussionen. De har fått betydelsen av pålagor ovanifrån drabbande alla. pålagor vilka man ej kan undfly. På vissa punkter är detta riktigt. De s. k. »juridiska personerna» d. v. s. företag, aktiebolag o. a. är t. ex. under alla omständigheter skyldiga att betala kyrkoskatt. Indrivningsförfarandet gäller även kyrkoskatten. Den som ej kan eller vill betala kyrkoskatt, uppföres på restlängd. Personer, som utträtt ur Svenska kyrkan och ej önskar vara hennes medlemmar, är trots detta skyldiga att betala 60 % av kyrkoskatten, vilket anses motsvara kyrkans arbete med folkbokföringen och begravningsväsendet. Även om skatten för dessa båda ändamål utgör en s. k. »borgerlig» del av kyrkoskatten, kan dessa personer t. ex. vid en kostsam kyrkorestaurering eller kyrkonybyggnad — då en höjning av skatten erfordras — bli tvingade att vara med om att betala skatt till den direkta församlingsverksamheten. Kyrkoskatten har såväl ur religionsfrihetssynpunkt som ur aspekten statens neutralitet vissa drag som ej överensstämmer med religionsfrihetsprincipen.

Om kyrkans finansiering sker genom medlemsavgifter bortfaller de nu nämnda invändningarna. Medlemsavgiften är personlig: Ingen juridisk person skall betala sådan avgift. Den är frivillig: Endast kyrkomedlem erlägger den. Den är tidsbegränsad: Den upphör, när den som erlagt den, ej längre önskar tillhöra kyrkan.

Att kyrkans medlemsavgifter under dessa förutsättningar skulle kunna uppbäras av samhället i samband med dess egen uppbörd betyder ej att medlemsavgiften därmed förvandlas till skatt. Den erhåller endast samma ställning som frivillig försäkringsavgift eller avgifter, som man önskar betala via statens intressekontor. Den uppbäres endast för deras räkning som så önskar och erhåller ingen annan ställning än som serviceåtgärd för dem. Statens neutralitet kan ej anses kränkt genom att den åtager sig ett sådant uppbördsuppdrag.

Som delvis framgått av avsnitt 2.1.1.2 uttalar *domkapitlet i Göteborg*.

Även om det, såsom av utredningen framhålles, kan diskuteras om det strider mot religionsfriheten, att samhället nödgar vissa medborgare att med skattemedel understödja en religiös verksamhet, som de ogillar (de flesta medborgare måste ju i ett modernt samhälle med sina skatter understödja verksamheter, som de ogillar), så finner domkapitlet det dock på det religiösa området angeläget, att ingen medborgare

genom statliga åtgärder nödgas ge ekonomiska bidrag till en kyrka, vars budskap han måhända radikalt avvisar. Kyrkans ekonomi bör ordnas så, att endast kyrkomedlemmar erlägger de avgifter, varmed kyrkans religiösa verksamhet bestrides. Domkapitlet vill därför ansluta sig till det av kyrkomötet framlagda reformprogrammet och understryker angelägenheten av en utredning beträffande ändrade regler rörande skatt från juridiska personer samt skatteutjämningsbidrag till de kyrkliga kommunerna, syftande till en sådan omläggning som tillgodoser ovannämnda önskemål.

Kyrkans finansiering bör enligt *domkapitlet i Härnösand* bestämmas av framförallt två faktorer: 1) Den bör inte kollidera med religionsfriheten för den enskilde. 2) Den bör ordnas tekniskt så, att den utan att inveckla kyrkan i komplicerade ekonomiska transaktioner ger effektiva arbetsmöjligheter.

Ur den enskildes synpunkt måste statliga aktivitetsbidrag, avdragsrätt för kyrkoskatt eller rigorösa bestämmelser ifråga om kyrkans egendom och frivilliga kyrkoavgifter kollidera med både ett tolerant engagemang i kyrkan och med möjligheten att stå utanför. Ovannämnda former för finansiering har det gemensamt, att de antingen tvingar icke kyrkligt intresserade att direkt eller indirekt bekosta religiös verksamhet eller riskerar att lägga det kyrkliga inflytandet i händerna på den grupp, som genom sina frivilliga avgifter, bidrag och gåvor ekonomiskt svarar för den kyrkliga aktiviteten. Den kyrkomedlem, som har en avvikande mening i förhållande till den grupp, som skulle bestämma över finansieringen och därigenom indirekt över den kristna verksamheten, löper risk att inte behandlas med tillbörlig tolerans.

För kyrkans del innebär aktivitetsbidraget en fara för snedvridning av verksamheten. Församlingarna kan förmodas komma att inrikta sig på just de aktiviteter, som ger statliga och kommunala bidrag. De frivilliga avgifterna kan visserligen leda till en aktivisering av de grupper, som genom en sådan finansieringsmetod får ökat inflytande. Men i stort kan man på goda grunder räkna med att detta sätt att finansiera kyrkan får en reducering av hennes arbetsmöjligheter till följd, särskilt i områden med svagt befolkningsunderlag. Avdragsrätten innebär snarast en förmån för kyrkan, men av principiella skäl bör kyrkan med hänsyn till religionsfriheten avstå från denna rätt. I praktiken torde detta komma att betyda mycket litet, eftersom de flesta medborgare vid ett bevarat samband med staten kommer att behålla sin kyrkotillhörighet som hittills.

Med hänsyn till ovanstående synes ingen form för kyrkans ekonomisering bättre tillgodose religionsfriheten och kravet på arbetsmöjligheter för kyrkan än det nuvarande systemet med kyrkokommunal beskattning med den modifieringen, att avgiften till kyrkan markeras särskilt på skattsedeln och upphör att vara avdragsberättigad. I stället bör en komplettering på stifts- och riksplan ske, så att stifts- och rikskyrklig verksamhet kan bedrivas med för ändamålet särskilt utdebiterade medel.

Organisatoriskt förutsätter denna form för finansiering ett bibehållande av den kyrkokommunala organisationen enligt församlingsstyrelselagen och en uppbyggnad av stiftsråds- och stiftstingsorganisationen, kyrkomötet och kyrkostyrelsen i enlighet med 1968 års kyrkomötes beslut. Den kyrkokommunala organisationen tar inte bara ekonomiskt ansvar utan svarar också för betryggande kontroll av administration och förvaltning.

Frågan om juridiska personer i framtiden skall befrias från kyrkoskatt kan inte besvaras entydigt med hänvisning till religionsfrihetslagen. Ett företag som juridisk person kan inte kränkas ifråga om tros- och samvetsfrihet. Den aspekten faller i stort sett bort ur bilden. Ser man däremot på beskattningen som en sanktion från samhällets sida i syfte att säkerställa religionsvård i vårt samhälle, är det svårt att finna bärande argument för en skattebefrielse i detta avseende för juridiska perso-

ner. Dessa får som bekant skattevägen även hjälpa till att finansiera socialvård, kulturella aktiviteter o. s. v. De komplikationer, som likväl finns beträffande juridiska personers skatteplikt till kyrkan, bör göras till föremål för närmare utredning, varvid man även bör observera den person- och samhällsservice kyrkan ger direkt eller indirekt åt de flesta av våra juridiska personer.

Under rubriken Val med utgångspunkt i ekonomiska förutsättningar skriver *domkapitlet i Luleå* bl. a.

Om kyrkan skall kunna utföra sin gärning i vårt land, måste ekonomiska förutsättningar finnas. Det är uppenbart, att sådana angelägenheter som i en gången tid bekostades genom insamlingar eller genom direkta utlägg från dem som önskade vissa tjänster nu i allt större utsträckning har kommit att finansieras genom det allmännas försorg. Exempel härpå är det fria och frivilliga folkbildningsarbetet och i viss mån det ifrågasatta stödet till dagspressen. Genom vår sociala lagstiftning har också den direkta utgiftssektorn i den privata ekonomien smalnat. I samma mån har medborgarnas skatteutgifter ökat.

Då vi sålunda har fått ett samhällssystem som innebär att den offentliga sektorn mer och mer breddas, synes det bli en tid av mycket svår omställning för kyrkan, om hon skulle helt kopplas över till den privata sektorn, när det gäller finansieringen av hennes arbete.

Finansiering genom anslag till kyrkan från statens sida har väl emellanåt framhållits vara diskutabel med hänsyn till religionsfrihetens krav. Dock synes så vittgående förändringar ha inträffat, när det gäller statligt stöd till olika säraktiviteter inom vårt samhälle, att man inte kan tala om att kyrkan genom att åtnjuta stöd för sitt arbete nu försätts i någon särställning.

Den skattefrihet som för närvarande råder kan också ur religionsfrihetssynpunkt försvaras med hänvisning till att den gäller även andra allmännyttiga funktioner. Det ur religionsfrihetens synpunkt mest invändningsfria sättet för finansiering av kyrkans verksamhet är enligt domkapitlets mening, att kyrkan i fortsättningen tillerkännes rätt att för sitt arbete av sina medlemmar uttaga medlemsavgift på det sätt varpå avgift utgår till exempelvis sjukförsäkringen. En annan intressant parallell, även om i sammanhanget vissa tekniska olikheter kan noteras, är den licensavgift som f. n. utgår för innehav av radio- och TV-apparat.

Stiftsnämnden i Lund avvisar direkta ekonomiska bidrag från staten till samfunden.

Utredningen ställer sig (s. 203) på goda grunder skeptisk till statsbidrag såsom en på längre sikt mera bärande faktor i budgeten för en fri kyrka. Även under en övergångstid bör en sådan form för stödet åt kyrkan om möjligt undvikas, då den därigenom inte kommer att vänja sig vid att själv bära ansvaret för sin ekonomi. Detta skulle lättare kunna ske om staten i stället, åtminstone under en övergångstid, biträdde kyrkan med uppbörden av medlemsavgifterna. Medlemmarna skulle då under själva övergångstiden vänjas vid en avgiftsfinansiering av den kyrkliga verksamheten. Skulle ett sådant uppbördsförfarande även sedermera anses praktiskt därest en majoritet av folket kvarstår som kyrkomedlemmar, torde steget från B-läge till C-läge vara överflödigt. Att hävda att statens neutralitet i livsåskådningsfrågor gör en sådan medverkan vid uppbörden omöjlig redan i övergångsskedet är alltför mycket sagt med hänsyn till de förpliktelser staten dock genom det historiska sambandet får anses ha gentemot folkkyrkan, till dess att denna utrustats med möjligheter att stå på egna ben. Och i ett senare skede kan ju neutraliteten lika väl ta sig uttryck i att staten lämnar motsvarande eller likvärdigt biträde åt andra trossamfund. Staten lär ju svårligen kunna frikopplas från allt ansvar för religiös verksamhet i vårt

land. Under sådana förhållanden finner stiftsnämnden det vara riktigast, att staten lämnar svenska kyrkan och övriga samfund stöd av sådant slag som huvudsakligen har karaktären av en juridisk och teknisk medverkan för att underlätta finansieringen av verksamheten. Sådant bistånd bör kunna ges utan alltför omfattande villkor som inkräktar på samfundens självbestämmande. Direkta ekonomiska bidrag från staten till enskilda samfund kan däremot komma att åtföljas av en reglering som mera direkt ingriper i samfundets liv. Dessutom innebär ju statsbidrag till kyrkornas verksamhet att också andra än medlemmarna av kyrkan tvingas att ekonomiskt bidraga till hennes verksamhet och kan därför väcka principiella betänkligheter.

Frågan om religionsfrihet hänger samman med frågan om kyrkans finansiering, påpekar *svenska kyrkans centralråd.*

Ett studium av utredningen på denna punkt motiverar enligt centralrådet ett förord för en finansiering via skattsedeln. Ur såväl rättvisesynpunkt — avgift i förhållande till inkomst — som ur religionsfrihetssynpunkt med rätt för den som utträtt ur kyrkan till full skattebefrielse, är en utdebitering att föredraga framför systemet med t. ex. aktivitetsbidrag. Dessa skulle i så fall utgå på statsskatten, vilket skulle innebära att personer som är motståndare till en kristen uppfattning, skulle vara skyldiga att betala till något, som de anser vara stridande mot sin övertygelse.

Riksförbundet Kyrkans ungdom förordar aktivitetsbidrag, men framhåller samtidigt att frågan behöver utredas ytterligare.

För den händelse medlemsavgifterna skulle uttagas av kyrkan själv utan statlig medverkan föreligger sannolikt större risk för inkomstbortfall genom uteblivna medlemsavgifter kanske fr. a. från den grupp som utredningen benämner de »livsåskådningsmässigt indifferenta» som av olika skäl inte utträtt ur kyrkan. De tycks ha accepterat ett automatiskt uttag via skattsedeln men kan sannolikt inte i många fall antas vara beredda till det extra besvär som erläggandet av medlemsavgifter genom en eller flera särskilda inbetalningar medför. Av detta skäl men också av andra — framför allt samhällets ansvar för det religiösa livet — kan det vara anledning att pröva frågan om aktivitets- eller statsbidrag till kristen verksamhet. Ett sådant bidrag skulle då utgå till alla samfund på lika villkor. Ur principiell synvinkel kan detta motiveras lika väl som att staten tillåter sig att med statsbidrag stödja ungdoms- och studieverksamhet inom skilda religiösa, politiska och andra organisationer, stödja konstnärlig verksamhet o. s. v. Detta förhållande neutraliserar innebörden av vad utredningen anför på s. 240 om att sådant stöd skulle innebära ett brott mot religionsfriheten därigenom att icke-medlemmar skulle stödja kyrkan. Om det kan anses rimligt att med skattemedel understödja t. ex. politiska organisationers verksamhet, gentemot vilka enskilda skattebetalande medborgare kan vara kritiska, finns ingen anledning att inte samma princip skulle gälla också för religiös verksamhet. Sådana bidrag kan motiveras bl. a. av vad utredningen anfört t. ex. på s. 85, 90 och 243 om att staten »under inga villkor» (konstitutionsutskottet 1956) kan avsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Invändningen att man genom ett sådant bidrag skulle stå inför en statlig samfundskontroll och därmed endast få ett slags variant av statskyrkosystemet kan tillbakavisas med hänvisning till att flertalet fria samfund uppenbarligen utan principiella eller praktiska svårigheter tillgodogör sig statsbidrag för ungdomsverksamhet, fritidsgrupper, studiecirklar o. s. v. Bidragsbestämmelserna bör m. a. o. kunna utformas så att religionsfrihets- och andra rimliga självständighetskrav inte träds förnär. Bidrag av denna typ kunde exempelvis utgå till områden som vetter mot det allmänt kulturella, som musikväsendet och kyrko-

byggnader, till grenar av kyrkans sociala verksamhet o. s. v. Utredningen har på s. 193 antytt områden till vilka statsbidrag skulle kunna utgå. Riksförbundet anser emellertid att frågan om detta slags medlemsavgift behöver penetreras betydligt grundligare som ett viktigt led i strävan att undersöka vägar som är lämpliga för en fri kyrkas finansiering.

Från katolsk synpunkt, skriver *Katolska biskopsämbetet,*

finns inga principiella invändningar mot kyrklig beskattning eller mot statlig medverkan vid dylik. Formerna för ett eventuellt samhälleligt stöd till kyrkor och samfund är dock en helt och hållet politisk fråga. I ett samhälle som förklarar sig vara sekulärt kan kyrkor och samfund inte resa krav på bistånd på andra grunder än dem som gäller för idérörelser, intresseorganisationer eller kulturell verksamhet i allmänhet. Omvänt bör då rimligen heller inte religionsfrihetens princip utläggas så, att religiös aktivitet och religiös gruppbildning diskrimineras i förhållande till jämförliga verksamheter och organisationer.

Vare sig man nu jämför med svenska kyrkans ekonomiskt tryggade ställning eller med det snabbt expanderande samhälleliga stödet till snart sagt all social, kulturell och konstnärlig verksamhet framstår den katolska kyrkan i Sverige som extremt vanlottad. Eftersom en riktpunkt för hela utredningsarbetet varit en mera markerad statlig neutralitet gentemot skilda samfund och därav följande större ekonomisk jämställdhet mellan dessa, förefaller det vara rimligt att även en lösning i huvudsak efter alternativ A medför förbättringar för övriga samfund.

De katolska och ortodoxa kyrkorna, som arbetar under mycket svårare ekonomiska förhållanden än exempelvis de svenska frikyrkorna, har till skillnad mot dessa inga principiella betänkligheter mot statlig medverkan vid upptagande av medlemsavgifter. A-lägesanhängarna synes i allmänhet vilja ersätta beskattningsrätten med statlig uppbörd av medlemsavgifter, och många menar att en sådan möjlighet i så fall borde stå öppen också för andra samfund. De katolska och ortodoxa kyrkorna är självfallet intresserade av en sådan ordning kombinerad med ett återinförande i folkbokföringen av anteckning om konfessionstillhörighet. Den omständigheten att vissa samfund till äventyrs inte vill utnyttja en sådan ordning kan inte rimligen utgöra något skäl för att — såsom skedde 1951 — icke ge andra samfund, som har intresse därav, denna möjlighet.

— — — — — — — — — — — — — —

De frikyrkliga samfunden har länge kämpat för att vid inkomstbeskattningen avgifter och gåvor till församlingarna skall vara avdragsgilla och ansett att denna form av statligt stöd till samfunden i första hand borde komma i fråga. Med den samhällsutveckling vi haft och det skattesystem vi har i vårt land synes det omöjligt att sådan avdragsrätt skulle kunna få en annat än marginell betydelse. Där den spelar en huvudroll, såsom i USA, ingår skattefriheten i ett större system av privatfinansiering och skatteexemption för stöd åt social, kulturell och konstnärlig verksamhet.

Om avdragsrätten betraktas ur en mera begränsad rättvisesynpunkt, ter det sig orimligt att kyrkoskatten till svenska kyrkan skall vara avdragsgill men inte avgifter till andra samfund. Kritik riktas stundom mot den katolska kyrkoledningen i vårt land, som inte av statsmakterna lyckats utveckla en så självklar rättighet åt Sveriges katoliker.

Den stundom, även av departementschefen, framförda tanken att statligt bistånd till de religiösa samfunden skulle föra med sig att samma fördelar borde komma andra sammanslutningar till del, är svårt att förstå. Det har ju aldrig varit fråga om att samfunden skulle komma i åtnjutande av stödet till teaterverksamheten eller idrotten. Hittills har ju det statliga och kommunala stödet byggts ut på alla jämförliga områden med ett påfallande undantag för religiös verksamhet och religiösa grupper utan-

för svenska kyrkan. Varför skulle, om samfunden äntligen kommer i åtnjutande av samhälleligt stöd, just detta skapa prejudikat och precedensfall?

Tidigare var det väl en vanlig uppfattning att direkta statsbidrag krävde en mera allmän kulturell, social eller konstnärlig målsättning för verksamheten. Under senare år har vi dock sett hur teaterns politisering och accelereringen av statliga och kommunala bidrag gått hand i hand. Dessutom har statsbidraget till de politiska partierna för många ställt frågan i en helt ny belysning dels genom att stödet här utgår till »propaganda», dels genom att det inte är förbundet med krav på insyn och kontroll.

De bidrag till samfunden som nu utgår — exempelvis bildningsförbunden, såsom kommunala bidrag till lokaler för ungdomsverksamhet eller från allmänna arvsfonden — har i synnerligen ringa utsträckning kommit katolsk eller ortodox verksamhet till godo. Samma sak gäller det icke oviktiga stödet till idérörelserna som går till deras folkhögskolor. De rörelser som funnits med i den svenska samhällsbilden tillräckligt länge för att ha anpassat sina verksamhetsformer till vårt folkrörelseestablishment gynnas starkt av denna ordning i förhållande till invandrarkyrkorna med deras mera akuta behov av hjälp.

Alla former av rena aktivitetsbidrag, vare sig de utesluter den rent religiösa verksamheten eller ej, har emellertid en olycklig konserverande eller retarderande effekt. Är det långt till präst och kapell kommer folk inte så lätt till gudstjänsten och barnen inte så ofta till undervisningen, och då skulle det heller inte bli så stora bidrag till flera kapell eller präster. Skall rättvisa skipas, måste alltså också något slags behovsgrunder erkännas.

Hittills har kyrkor och religiös verksamhet varit utsatta för en massiv diskriminerande särbehandling i invandrings- och minoritetspolitiken. Det visar sig, som ovan anförts, i planerna för stödundervisning åt invandrarnas barn. Men ett ännu mera påfallande exempel är bannlysningen av religiösa informationer från invandrartidningarna, vilkas text eljest har karaktären av textreklam för alla möjliga institutioner och företag. Nyligen har dock några initiativ tagits som antyder, att det kanske kan bli möjligt att i framtiden också ge statsbidrag till religiös verksamhet bland invandrarna. Den parlamentariska kommitté som skall behandla de vidare sociala och kulturella aspekterna på invandringspolitiken kommer uppenbarligen att få ta ställning till frågan om religionens likabehandling.

Mosaiska församlingen i Stockholm erinrar om att man vid skilda tillfällen framhållit

den svåra ekonomiska belastning det innebar att långvarig praxis med avdragsrätt för avgifter till de mosaiska församlingarna vid taxering till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt ändrades genom en lagstiftningsformulering, som sannolikt icke avsåg sådan konsekvens. Församlingen har hävdat att avgifter, i vart fall till den del dessa avser kostnaderna för en för trossamfundet nödvändig och självklar verksamhet, bör bli avdragsgilla vid beskattning till statlig inkomstskatt. Församlingen vill i förevarande sammanhang erinra om sagda förhållanden och hemställa, att församlingarna beredes möjlighet att närmare utveckla sina synpunkter. Här må också hänvisas till bifogade transumt av församlingarnas yttrande över dissenterlagskommitténs betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m.

Också *Frikyrkliga studieförbundet* ägnar stor uppmärksamhet åt frågan. Förbundet

är övertygat om att C-läget också i ekonomiskt avseende rymmer sådana möjligheter, att önskemålet om positiv samverkan mellan stat och trossamfund kan tillgodoses inom ramen för detta alternativ. Förbundet anser sig inte på grundval av det

utredningsarbete som hittills gjorts kunna ta ställning för något visst av de olika system för ekonomiskt stöd som i skilda sammanhang skisserats. Förutsättningarna och konsekvenserna av de olika systemen bör enligt vår uppfattning ytterligare klarläggas.

Det kan vid en sådan ytterligare prövning av olika former för statligt ekonomiskt stöd till samfunden vara befogat att dra paralleller mellan samfunden och de ideella folkrörelserna, med vilka samfunden i väsentliga avseenden har åtskilligt gemensamt. Folkrörelserna har i vårt land tillmätts utomordentlig betydelse ur samhällets synpunkt, inte minst till följd av sina positiva insatser i förmedlandet av en praktisk och principiell demokratisk skolning. Trossamfunden, som i flera fall själva är folkrörelseförankrade, har spelat en liknande roll. Vi finner det fördenskull vara mycket värdefullt att departementschefen i sina direktiv påpekat vikten av att den kommande parlamentariska utredningen beaktar samfundens betydelse som främjare av de demokratiska värdena. Parallellen kan med fördel avse också formerna för samhällets ekonomiska stöd.

För väsentliga delar av sin verksamhet erhåller såväl de ideella folkrörelserna i stort som de kristna samfunden — och övriga organisationer i vårt samhälle — statligt stöd som utformats som aktivitetsbidrag. Detta gäller t. ex. studiearbete, ungdomsverksamhet och u-hjälp. Studieförbundet, som har stor erfarenhet av hur arbetsmöjligheterna ter sig under en sådan samverkan med staten, anser att denna form av samverkan skulle kunna byggas ut ytterligare ifråga om de delar av samfundens verksamhet som ur samhällets synpunkt är av positiv betydelse.

Vid övervägandet av det alternativ som C-läget innebär har frågan om Svenska kyrkans fortsatta beskattningsrätt, eller som ersättning för denna statlig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter, intagit en framskjuten plats. Enligt vår uppfattning kan statlig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter tänkas under förutsättning att likvärdiga möjligheter skapas för samtliga trossamfund. Därvid är det av vikt att man finner sådana former för både bestämning av medlemsavgifternas relation till medlemskapet och avgiftens uppbörd som tillgodoser olika samfunds berättigade önskemål. Möjligheten att införa en samfundsavgift som inte presumerar direkt medlemskap utan efter särskild registrering av främjare eller sympatisörer kan betalas också av dessa bör ytterligare prövas.

Också direkta statsbidrag bör enligt vår uppfattning kunna tillämpas utan att en för samfunden svåracceptabel kontroll behöver ifrågakomma. Det statliga stödet till de politiska partierna utgör här en intressant parallell.

Avdragsrätt för gåvor till religiösa ändamål erbjuder också en möjlighet till finansiering av samfundens verksamhet, vars konsekvenser bör prövas ytterligare.

Enligt vår uppfattning erbjuder inget av dessa alternativ ensamt lösningen av samfundens ekonomiska problem. Olika kombinationer av de olika systemen bör därför prövas.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund anför.

Staten, som enligt tidigare definition inte kan ställa sig neutral till religiös verksamhet i allmänhet, skall även ekonomiskt kunna stödja vissa kyrkliga aktiviteter. Hit hör studieverksamhet, barn- och ungdomsverksamhet (söndagsskolorna bör medräknas) och all social verksamhet.

De förmåner i form av skattebefrielse som Svenska kyrkan och frikyrkosamfunden åtnjuter bör de naturligtvis få behålla. Enskilda medlemmar i trossamfund bör få möjlighet att göra skatteavdrag för medlemsavgift och för gåvor till kyrkliga ändamål — det senare upp till ett visst maximerat belopp. Detta skulle indirekt påverka kyrkornas ekonomiska ställning i positiv riktning, eftersom medlemmarnas möjlighet att ge bidrag ökar.

Högerns ungdomsförbund konstaterar att kommunalskatten får

i dess helhet avdras vid deklaration, d. v. s. också kyrkoskatten. Men en person som ger bidrag till exempelvis en frikyrka har inte rätt att göra avdrag för denna medlemsavgift till sitt samfund. Man kan alltså säga att Svenska kyrkan och dess medlemmar är gynnade på denna punkt f. n.

2.1.5.3 Religionsfrihet och skatteutjämningsbidrag

I samband med att kyrka-statutredningen i kap. 12 diskuterar den ekonomiska effekten av nuvarande system med skatteutjämningsbidrag till kyrkliga kommuner, tas också vissa religionsfrihetsaspekter upp. Utredningen anför bl. a.

Eftersom dessa bidrag utgår av statsmedel deltager även den, som utträtt ur Svenska kyrkan, via statsskatten, i finansieringen av bidragen och därmed av den kyrkliga verksamheten och erhåller alltså icke den skattenedsättning med 40 procent, som han skulle ha fått om bidragen finansierats med den allmänna kyrkoavgiften. I och för sig är angivet förhållande icke något unikt. Av statsmedel bestrides sålunda sedan lång tid tillbaka utgifterna exempelvis för domkapitlen och kyrkomötet, vilka organ jämte statliga uppgifter har även kyrkliga sådana. Nämnda utgifter är emellertid relativt obetydliga i jämförelse med skatteutjämningsbidragen, vilka enligt ovan totalt uppgår till cirka 62 milj. kr för år. Den principiella invändning som kan göras mot en finansiering av kyrkliga utgifter över statsbudgeten i stället för över kyrkofonden, synes därför numera ha vunnit ökad tyngd. (SOU 1968:11 s. 187.)

Riksrevisionsverket samt domkapitlen i Lund och Göteborg *instämmer* i utredningens synpunkter. Sålunda uttalar *riksrevisionsverket*.

I samband med behandlingen av skatteutjämningsbidragen har utredningen antytt ett spörsmål av principiellt intresse. Om bidragen utgår av statsmedel, deltager även den som har utträtt ur kyrkan i finansieringen av den kyrkliga verksamheten och erhåller alltså inte den skattenedsättning med 40 procent, som han skulle ha fått, om bidragen finansierats med den allmänna kyrkoavgiften (sid. 187). Om kyrkofonden skulle bestrida kostnaderna även för skatteutjämningsbidragen, skulle detta enligt utredningens beräkningar innebära en utdebitering av allmän kyrkoavgift med ytterligare 10 öre per skattekrona, varigenom öretalet skulle uppgå till maximigränsen 20 öre. Riksrevisionsverket finner sig böra förorda det sistnämnda alternativet.

Domkapitlet i Lund ifrågasätter från religionsfrihetssynpunkt

om inte nuvarande skatteutjämningsbidrag, som utgår av statsmedel i form av tillskott till församling, pastorat eller annan kyrklig samfällighet med låg skattekraft, borde överflyttas på kyrkofonden och således bestridas enbart av kyrkomedlemmar. I princip bör andra skattebetalare än kyrkomedlemmar inte betungas med de tämligen betydande bidrag som genom denna skatteutjämning utgår till kyrklig verksamhet.

Domkapitlets i Göteborg synpunkter har framgått av avsnitt 2.1.5.2.

Kammarkollegiet, länsstyrelsen i Jönköpings län och stiftsnämnden i Härnösand har en mer *reserverad inställning*.

Kammarkollegiet anför sålunda.

Vad vidare angår de tidigare nämnda skatteutjämningsbidragen har utredningen antytt (s. 187 högra sp.) att dessa bidrag kan uppfattas som stridande mot religionsfrihetsprincipen eftersom de utgår av statsmedel och sålunda betalas av medborgarna

i gemen, alltså även av dem som utträtt ur kyrkan. En sådan uppfattning förefaller kollegiet innebära att man driver religionsfrihetsprincipen väl långt. Bidragen utgår ju inte bara av de statliga inkomst- och förmögenhetsskatterna, varav en mycket obetydlig del härrör från personer som utträtt ur kyrkan, utan av statens inkomster över huvud taget.

Länsstyrelsen i Jönköpings län refererar till utredningens uppgift att skatteutjämningsbidragen under år 1966 uppgick till drygt 62 milj. kr.

Bidragen utgår av statsmedel och bestrides sålunda även av dem som utträtt ur svenska kyrkan. Utredningen har framhållit att med hänsyn till bidragens storlek de principiella invändningar, som kan göras häremot, vunnit ökad tyngd. Förhållandet måste anses vara i viss mån otillfredsställande och i och för sig onödigt, då finansieringen synes kunna ske över kyrkofonden och därvid enbart belasta kyrkans medlemmar. Härvid kan en höjning av kyrkoavgiftens maximum bli aktuell. — Länsstyrelsen vill dock inte utan vidare förorda denna reform, då det kan finnas skäl för att även icke-medlemmar svarar för vissa utgifter, som i särskilt hög grad drabbar många skattetyngda församlingar — länsstyrelsen tänker särskilt på underhåll och restaurering av kyrkobyggnader, som även har en allmänt kulturell motivering.

Stiftsnämnden i Härnösand säger.

Utredningen har (sid. 186—187) tagit upp frågan om kyrkofondens framtida användning och därvid påpekat, att det skatteutjämningssystem, som tillämpas från och med år 1966, medfört, att angelägenheten av en allmän skatteutjämning genom kyrkofonden numera minskat i styrka. Såsom utredningen samtidigt påpekat innebär skatteutjämningsbidragen åt de kyrkliga kommunerna, att även den som icke är medlem i kyrkan via statsskatten deltar i finansieringen av den kyrkliga verksamheten. Utredningen framhåller, att den principiella invändning ur religionsfrihetssynpunkt, som kan göras mot finansiering av kyrkliga utgifter över statsbudgeten i stället för över kyrkofonden, numera — då skatteutjämningsbidragen uppgår till cirka 62 miljoner kronor för år — vunnit ökad tyngd. Principen, att den som icke är medlem i kyrkan icke heller skall vara tvungen att bidraga till dess verksamhet synes medföra, att all skatteutjämning mellan församlingarna bör ske över kyrkofonden. Vid bedömningen av denna fråga bör emellertid, som domkapitlet framhållit i sitt yttrande, hänsyn tagas till glesbygdsförsamlingarnas behov av kyrklig service.

2.1.6 Medlemskapsfrågor

I fråga om medlemskap i svenska kyrkan gäller i allmänhet att den enskilde vid födseln inträder i svenska kyrkan på grund av att båda eller en av föräldrarna tillhör denna. Den som sedermera inte önskar vara medlem i kyrkan måste anmäla sitt utträde. Den som förvärvar svenskt medborgarskap och ej tillhör svenska kyrkan ska utan särskild ansökan upptas i kyrkan om han är evangelisk-luthersk trosbekännare. — 1968 års kyrkomöte har emellertid uttalat sig för att medlemskapet i kyrkan i princip grundas på dopet.

Kyrka-statutredningen tog i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet (SOU 1964:13) upp en rad medlemskapsfrågor. Utifrån individens religionsfrihet i samhällslivet behandlades sålunda frågorna om medlemskap vid födseln eller genom dopet samt om föräldrars bestämmanderätt över barns medlemskap (s. 561—565). Ur synpunkten av trossamfundens religionsfrihet diskuterades dessas regler för medlemskap, främst

medlems rätt till utträde ur trossamfund samt dettas rätt att utesluta medlem (s. 577—579). Sistnämnda problem berördes också när utredningen behandlade individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör (s. 592). Ur denna synpunkt tog utredningen även upp frågan om medlemskapet för nuvarande medlemmar av svenska kyrkan vid en eventuell övergång till en ny relation mellan stat och kyrka (s. 594).

Medlemskapsfrågor diskuteras i slutbetänkandet främst i samband med redogörelserna för dels kyrka-statrelationerna i olika lägen (kap. 12 och 13), dels problemen vid övergång till en fri kyrka (kap. 15).

Såväl religionsfrihetsaspekter som rent organisatoriska synpunkter kan läggas på medlemskapsfrågorna. Beredningen har valt att redovisa samtliga remissynpunkter kring dessa frågor i avsnittet om religionsfrihetsproblematiken.

2.1.6.1 A-läge

Utredningen behandlar i slutbetänkandets kap. 12 olika alternativ i fråga om grunden för medlemskap vid ett statskyrkosystem. För utredningen knyter sig intresset huvudsakligen till frågan om och i vilken utsträckning staten kan ha anledning att medverka vid bestämmandet av de regler som ska gälla beträffande medlemskapet. Härvid berörs särskilt frågorna om föräldrars bestämmanderätt över barns medlemskap samt om medlemskap vid födseln eller genom dopet.

Fem alternativ i fråga om grunden för medlemskap i ett A-läge är teoretiskt tänkbara, skriver utredningen och hänvisar till delbetänkandet Kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967: 45 s. 179 ff.). Dessa alternativ är: 1. Inträde i kyrkan efter ansökan vid mogen ålder, 2. Inträde i kyrkan efter ansökan utan någon minimiålder för den inträdande, 3. Inträde i kyrkan genom dop, 4. Nuvarande ordning samt 5. Medlemskap utan någon organisationsmässig reglering.

Om föräldrarnas bestämmanderätt över barns medlemskap uttalar utredningen i slutbetänkandet.

> En central och betydelsefull fråga vid bedömandet av olika alternativ rörande grunden för medlemskapet i kyrkan är om anslutning till denna endast bör få ske av personer som nått sådan ålder att de kan anses mogna att själva taga ställning till frågan om medlemskap, eller om anslutning bör kunna ske även av barn. I sistnämnda fall får barnen företrädas av sina föräldrar eller annan vårdnadshavare. Frågan har utredningen närmare behandlat i sitt betänkande IX, SOU 1967:45 (s. 180 ff.), vartill här må hänvisas. Sammanfattningsvis konstateras därstädes att de skilda synsätt, som gör sig gällande i hänseendet ytterst bottnar i olika uppfattningar om föräldrarnas bestämmanderätt i fråga om barns uppfostran m. m. samt att det såväl i Sverige som i internationellt sammanhang övervägande torde råda den uppfattningen, att föräldrar äger bestämma om barnens uppfostran i religiöst avseende och att däri i allmänhet torde inbegripas en rätt att träffa avgörande om barnens tillhörighet till visst religiöst samfund. (SOU 1968: 11 s. 181—182.)

Sammanfattningsvis anser utredningen om medlemskapsfrågan i ett A-läge.

> Vid ett statskyrkosystem får det anses naturligt att de grundläggande reglerna för medlemskapet i kyrkan meddelas genom någon form av statlig lagstiftning. Endast vid ett sådant statskyrkosystem, där kyrkan inte har beskattningsrätt — såsom i England — torde det vara tänkbart, att frågorna om

medlemskapet exklusivt lämnas till kyrkans bestämmande. Stadganden som innebär skydd för den enskildes religionsfrihet, exempelvis föreskrift att den enskilde skall äga rätt att utan hinder utträda ur det samfund han tillhör, är dock principiellt att hänföra till området för statens bestämmande. I andra avseenden rörande medlemskap, t. ex. vad som skall konstituera tillhörigheten till kyrkan, är det av hänsyn till trossamfundens religionsfrihet naturligt att kyrkans syn i dessa frågor beaktas. I tidigare sammanhang har utredningen beträffande trossamfundens religionsfrihet uttalat, att därmed vanligen avses att varje religiöst samfund i princip skall kunna fritt verka i enlighet med sin bekännelse och därför bör ha full frihet att bestämma om bl. a. regler för medlemskap. I konkreta fall, t. ex. i fråga rörande regler för medlemskap, kunde, anfördes vidare, trossamfundens krav på religionsfrihet komma i konflikt med andra väsentliga intressen, såsom den enskildes önskan att få stå utanför alla samfund. I sådana fall torde det kunna hävdas, att den enskildes frihet måste vara det primära och att samfundets anspråk på självbestämmanderätt måste vika. I nuvarande läge har beaktandet av kyrkans syn på medlemskapet formellt skett på det sättet att bestämmelserna om inträdet i kyrkan givits i form av kyrkolag (samstämmande beslut av Kungl. Maj:t, riksdag och kyrkomöte). Givetvis kan skilda uppfattningar om bestämmelsernas innehåll föreligga på statlig och på kyrklig sida. Det kan därvid å ena sidan hävdas, att det är ett tillbörligt statligt intresse att reglerna om medlemskapet i den med staten förbundna kyrkan från allmän synpunkt framstår som lämpliga. Å andra sidan kan det hävdas, att den tyngst vägande synpunkten, när det gäller regler om medlemskapet, bör — med hänsyn till principen om trossamfundens religionsfrihet — vara, hur kyrkans representativa organ finner dessa regler böra vara utformade för att vara förenliga med den syn på medlemskapet, som kan anses vara grundläggande för kyrkan.

Skulle statens och kyrkans representativa organ eventuellt komma att i betydelsefulla avseenden ha mycket divergerande uppfattningar om vad som bör vara grundläggande för medlemskapet (t. ex. föräldrarnas kyrkotillhörighet, dop eller ansökan), behöver detta likväl inte tolkas som bristande hänsynstagande från endera partens sida till den andra partens principiella uppfattning. Det blir då närmast fråga om rimliga förutsättningar föreligger för bibehållande av nuvarande former för samband mellan stat och kyrka. Hänsyn kan därvid komma att tagas även till andra förhållanden, som kan tala för eller emot ett sådant samband.

Mot nuvarande ordning för barns inträde vid födseln i kyrkan har riktats stark kritik både från religiösa och allmänrättsliga synpunkter. Nuvarande bestämmelser har alltmer kommit att framstå som stridande mot på många håll rådande uppfattningar om hur inträdet i kyrkan bör vara bestämt. Utredningen bedömer läget så, att det inte längre föreligger opinionsmässiga förutsättningar för bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln. Såsom alternativa lösningar föreligger de ovan under 1—3 samt 5 behandlade möjligheterna, innebärande att medlemskapet skulle grundas på ansökan vid mogen ålder (1), ansökan utan bestämd minimiålder (2), dopet (3) eller att organisationsmässig reglering i frågan saknas (5). Bestämmelser i överensstämmelse med alternativet 1 skulle kunna tänkas meddelade av statsmakterna av olika skäl, betingade främst med hänsyn till individens religionsfrihet. En lösning i enlighet med detta alternativ skulle dock strida mot kyrkans egen syn på hithörande spörsmål och därför uppfattas som stridande mot den religionsfrihet Svenska kyrkan såsom trossamfund anses böra äga. Med angivna lösning beträffande grunden för medlemskapet skulle bli fråga om en kyka av annat slag än den nuvarande, nämligen en bekännarekyrka i stället för en bekännelsekyrka. Motsvarande synpunkter synes göra sig gällande i fråga om en lösning enligt alternativ 2. Alternativet 5 framstår från praktiska synpunkter knappast som tänkbart i ett A-läge. Det ligger så-

lunda i ett sådant läge närmast till hands att medlemskapet förbindes med skyldighet att till kyrkan betala avgift, som uttages genom statens försorg. Det måste då vara klart fastställt vilka förhållanden, som konstituerar tillhörigheten till kyrkan. Mot bakgrund av det anförda framstår alternativet 3 (medlemskap genom dop) som det mest sannolika. Bestämmelser i enlighet med detta alternativ skulle komma att överensstämma med en religiös uppfattning, som finns företrädd inom stora grupper i Svenska kyrkan, samt med det förhållandet att enligt kyrkans lära dopet konstituerar tillhörigheten till kyrkan och religiöst sett grundlägger medlemskap i denna. När det gäller barns medlemskap synes vidare grunden för den kritik, som riktas mot den nuvarande ordningen, i viss mån undanröjas vid en ordning med dopet som konstituerande för medlemskap; sålunda skulle föräldrarna på ett mera direkt sätt än för närvarande tvingas att taga ställning till frågan om barnets kyrkotillhörighet.

Skulle bestämmelserna om medlemskap (inträde) i kyrkan ändras i A-läget, erfordras uttryckligt beslut huruvida ändringen skall avse även de medlemmar, som tidigare inträtt i kyrkan men inte uppfyller kraven enligt de nya reglerna. Om dop skulle komma att utgöra förutsättning för inträde i kyrkan uppstår frågan, om medlemmar som inte är döpta i fortsättningen skall vara medlemmar eller inte. Det är tänkbart, att de ändrade bestämmelserna prövas böra tillämpas endast beträffande dem som inträder efter ändringen.

Avslutningsvis må anmärkas att en ledamot av utredningen, Bertil Bolin, till utredningens redogörelse angående medlemsfrågan fogat vissa synpunkter. Dessa finns intagna såsom särskilt yttrande i utredningens betänkande IX (SOU 1967:45 s. 304 f.). Sammanfattningsvis anför Bolin, såvitt angår förhållandena i ett A-läge, att enligt hans uppfattning måste, så länge de traditionella, organisatoriska och lagstiftningsmässiga banden mellan staten och kyrkan finns kvar, medlemskapet i kyrkan bestämmas utifrån allmänrättsliga och demokratiska utgångspunkter, vilket enligt Bolin allmänt sett innebär att individen själv avgör om han vill påtaga sig de skyldigheter och utnyttja de rättigheter som följer av medlemskapet samt — i fråga om barnmedlemskap — att sådant, konstituerat genom dop eller på annat sätt, icke bör vara tillåtet. (SOU 1968:11 s. 182—183.)

Frågan om *föräldrarnas bestämmanderätt över barns medlemskap* har särskilt behandlats av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlet och stiftsrådet i Skara, Förbundet för religionsfrihet och Högerns ungdomsförbund, vilka anser att barnen vid en viss ålder bör få tillfälle att genom särskild åtgärd själva ta ställning till eventuellt medlemskap i trossamfund. Vidare av domkapitlen i Linköping, Lund och Härnösand, stiftsrådet i Härnösand, Svenska prästförbundet och Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, vilka i stort sett stöder nuvarande ordning.

Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlen i Linköping, Strängnäs, Västerås, Lund och Stockholm, stiftsråden i Uppsala, Skara, Strängnäs, Lund och Visby, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Frälsningsarmén, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige och Kyrkliga kvinnorådet kritiserar principen om medlemskap genom födseln och/eller uttalar sig *för dopet som medlemsgrundande.* Också stiftsrådet i Växjö, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare förordar principen om dopet som medlemsgrundande men diskuterar inte frågan närmare. Samma ståndpunkt

intar även domkapitlen i Uppsala, Göteborg, Karlstad och Luleå, svenska kyrkans centralråd samt stiftsråden i Göteborg, Karlstad och Luleå genom att utan kommentarer ansluta sig till besluten vid 1968 års kyrkomöte.

Tveksamma inför tanken på *dopet som medlemsgrundande* är domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand samt Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund.

Remissinstansernas argumentation kring dessa frågor har i de flesta fall arbetats in i sammanfattande kommentarer kring utredningens synpunkter på medlemskapsfrågan i ett A-läge. Det har därför bedömts lämpligast att redovisa dessa kommentarer i ett sammanhang, varvid citaten återges i den ordning instanserna återfinns på remisslistan.

Svea hovrätt

ansluter sig till de synpunkter som härutinnan framförts av utredningens majoritet.

Hovrätten för västra Sverige anför att utredningens redogörelse rörande medlemskapsfrågan

visar, att uppfattningarna därom sedan länge brutit sig mot varandra, såväl på kyrkligt håll som eljest, och att åtskilliga aspekter kan anläggas, med hänsyn till exempelvis kyrkans bekännelse, kyrkobegrepp, religionsfrihet och rent rättsliga synpunkter. Även efter tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag har det automatiska medlemskapet varit föremål för kritik, och 1968 års kyrkomöte har — sannolikt med stor majoritet — antagit ett förslag, enligt vilket dopet skulle bli den akt som konstituerar medlemskap i svenska kyrkan; se motion nr 17 s. 9, särskilda utskottets betänkande nr 1 s. 4 samt protokoll nr 7 s. 140 f. Förslaget innebär enligt hovrättens uppfattning särskilt den fördelen i jämförelse med nuvarande ordning, att det skulle ge föräldrarna anledning att på ett helt annat sätt än nu taga ställning till frågan om barnets kyrkotillhörighet och att barnets anslutning till kyrkan vinnes genom en viljeförklaring av dess legala ställföreträdare.

Hovrätten anser, att i ett läge med bevarat samband mellan staten och kyrkan, bestämmelserna om medlemskap bör såsom nu regleras i lag. Emellertid synes frågan vara av sådan natur att den uppfattning, som framstår som den klart övervägande inom kyrkan, bör tilläggas avgörande betydelse därest icke alldeles särskilda skäl talar däremot. Därmed är likväl icke sagt att, om dopet blir medlemsgrundande, ett barn som döpes därigenom skall bli likställt med den vuxne kyrkomedlemmen. Att barnets medlemskap i vissa hänseenden får en annan innebörd än den vuxnes ligger redan i sakens natur, såsom i fråga om rösträtt vid kyrkliga val och valbarhet till kyrkliga förtroendeuppdrag. Men även en sådan differentiering av medlemskapet kan tänkas, att barnet först sedan det nått den ålder, att det kan avge en egen viljeförklaring rörande sin kyrkotillhörighet, blir skyldigt att till kyrkan erlägga skatt eller medlemsavgift. Hovrätten anser det vara en tilltalande tanke att inga ekonomiska synpunkter skulle behöva läggas på frågan om barnets kyrkotillhörighet, vare sig så att kyrkan skulle kunna antagas vilja få barn döpta för inkomstens skull eller så att föräldrarna med hänsyn till utgiften skulle vilja avstå från att låta döpa barnet. Väl kan det sägas att ett sålunda uttunnat medlemskap icke skulle ha någon egentlig innebörd från borgerlig synpunkt; det vore dock kyrkan obetaget att från sin synpunkt betrakta barnet som »fullvärdig» medlem.

Enligt hovrättens mening bör det döpta barnet när det nått mogen ålder — exempelvis när det fyller 18 år eller när det blir myndigt — genom särskild åtgärd beredas tillfälle att självt taga ställning till

medlemskapet. Hovrätten förordar därför det förslag, som framfördes i ovannämnda motion nr 18 och av en reservant i särskilda utskottet (bet. nr 1 s. 16 f.) men som icke bifölls av kyrkomötet, nämligen att den som genom dop blivit medlem av kyrkan i sinom tid skall upplysas om de rättigheter och plikter som följer av medlemskapet. Formerna för detta förfarande — vilket alltså avser situationen vid ett bibehållet statskyrkosystem — synes kunna i stort sett motsvara dem, som enligt hovrättens mening bör tillämpas beträffande alla medlemmar i svenska kyrkan vid en övergång till ett fritt läge.

Därest bestämmelserna om medlemskap, i ett läge med fortsatt organisatoriskt samband mellan staten och kyrkan, ändras så att dopet konstituerar medlemskap, uppkommer frågan om ändringen skall avse även de medlemmar, som vid ikraftträdandet ej är döpta. I och för sig synes detta icke vara erforderligt utan kan såsom undertecknarna av motionen nr 18 och kyrkomötet tänkt sig, dessa medlemmar kvarstå såsom sådana, så att ändringen är helt genomförd först efter en generation.

Länsstyrelsen i Östergötlands län vill bara antydningsvis beröra en fråga som i den allmänna debatten väckt kritik från såväl kyrkligt som icke-kyrkligt håll. Frågan gäller medlemskapet, som föranlett erinringar ur den synpunkten att man föds in i kyrkan. Länsstyrelsen anser att former bör övervägas som lämnar utrymme för ett fritt val i denna fråga.

Länsstyrelsen i Jönköpings län finner att medlemskapsfrågan i ett A-läge har betydelse ur religionsfrihetssynpunkt och bör lösas med hänsyn till de krav som kan ställas på denna grund. Då det gäller vuxna, synes ur denna synpunkt intet vara att erinra mot att, som kyrkan själv anser, i princip låta dopet konstituera medlemskap med fri rätt till utträde enligt nuvarande regler. Dock bör den, som vid de nya bestämmelsernas ikraftträdande är medlem, kvarstå i kyrkan till dess han utträtt i föreskriven ordning. I fråga om barn torde det i första hand få ankomma på föräldrarna att avgöra om barnet bör döpas och sålunda bli medlem av kyrkan. Fråga är emellertid om det inte är med föräldrarnas, i viss mån även barnets religionsfrihet och kyrkans karaktär av folkkyrka riktigast att i varje fall i ett A-läge, låta barn till föräldrar, som tillhör svenska kyrkan, automatiskt vid födseln få medlemskap i kyrkan under de förutsättningar som nu gäller. Sådant odöpt barn bör emellertid vara medlem endast till dess det själv kan bestämma sin kyrkotillhörighet, förslagsvis vid 16—18 års ålder. Är vederbörande då ej döpt, bör han viss tid därefter oberoende av utträdesansökan anses ha gått ur kyrkan, såvida han ej dessförinnan gjort ansökan om att få stå kvar enligt regler motsvarande 10 § i nuvarande religionsfrihetslag. Det torde kunna antagas att om regler för automatiskt barnmedlemskap enligt vad nu sagts bibehålles, kyrkan inte kommer att obetingat kräva dop för fortsatt medlemskap för den som ansöker härom. Länsstyrelsen anser sig emellertid inte böra gå in på denna fråga eller andra speciella medlemskapsfrågor. Alla ungdomar, som tillhör kyrkan, bör innan de uppnår den gällande åldersgränsen tillställas en upplysningsskrift om vad som gäller ifråga om medlemskap i kyrkan m. m.

Under rubriken Reformer inom ramen för A-alternativet skriver *länsstyrelsen i Västmanlands län* bl. a.

Grundläggande för kyrkan som samfund i ett fritt samhälle måste vara att en myndig medborgare själv bestämmer om hon önskar tillhöra kyrkan eller inte. Länsstyrelsen tillstyrker att nuvarande ordning enligt vilken medborgare föds in i kyrkan avskaffas. En vuxen medborgare måste själv bestämma över sitt medlemskap. För barn tillkommer bestämmanderätten i detta

avseende föräldrarna, men när barnen når viss ålder bör de själva ha rätt att välja ståndpunkt. Om dopets roll i sammanhanget torde kyrkan själv få bestämma.

Som framgått av avsnitt 2.1.1.2 framhåller *domkapitlet i Linköping* att samhället ska dra de konkreta konsekvenserna av principen om religionsfrihet för alla efter de linjer som FN uppdragit och Sverige erkänt. Domkapitlet fortsätter.

Detta gäller vuxna samhällsmedlemmar. Intill en viss ålder — vilken får avgöras av statsmakterna — 18 års ålder synes vara den som man hittills närmast övervägt — har de som i övrigt rättsligt företräder de underåriga — i första hand föräldrarna — att taga ställning till de underårigas anslutning till trossamfund. Sverige har också på denna punkt biträtt FN-stadgans bestämmelser.

För svenska kyrkans del innebär detta, att medlemskapet skall vara fritt. Varje samhällsmedlem från en viss ålder äger full rättskapacitet att in- eller utträda ur kyrkan. Före den ovannämnda åldern har föräldrarna att taga ställning för den unges räkning. Om dopet innebär medlemsinträdet i kyrkan, har föräldrarna rätten att föra barnet till dopet och därmed göra detta till medlem i kyrkan.

I kyrka-statdebatten har framförts åsikten, att religionsfriheten måste innebära, att medlemskap i kyrkan ej kan vinnas på annat sätt än genom begäran om inträde vid rättskapabel ålder och att andra åtgärder dessförinnan kränker den enskildes religionsfrihet. Domkapitlet kan ej biträda denna uppfattning. Att dop kan ske av barn före dessas personliga ställningstagande hör samman med kyrkans urkristna uppfattning, att upptagandet i kyrkans gemenskap är en Guds nådeshandling. Det kan ej anses vara en följd av friheten *till* religion, att samhällsmedlemmar måste vara uteslutna från tillhörigheten till ett organ för denna intill en viss ålder. Förenta nationerna har också tillerkänt föräldrarna — vårdnadstagarna — rätten att ansluta barn till religiöst samfund, intill dess att de själva har möjlighet att taga ställning.

Domkapitlet i Skara anser

med utgångspunkt från tesen om kyrkan som trossamfund, att av den vuxna människan bör krävas en viljeakt för fortsatt medlemskap. Deltagande i konfirmationen bör betraktas som en sådan viljeyttring. Den som ännu inte konfirmerats, bör vid viss angiven ålder ge tillkänna sin avsikt att stå kvar i kyrkan. Uteblir sådant tillkännagivande, skall den okonfirmerade vuxne anses ha utträtt. För att ingen må på grund av okunnighet om bestämmelserna mista sitt medlemskap, bör vid ifrågavarande ålder den okonfirmerade tillställas en skriftlig underrättelse jämte en anmälningsblankett.

Domkapitlet i Strängnäs förordar att medlemskapet

förvärvas genom dopet, men att den som nu är medlem av svenska kyrkan utan att vara döpt givetvis får behålla sitt medlemskap.

Enligt *domkapitlet i Västerås* bör medlemskap

vinnas genom dopet, såsom också majoriteten bland remissförsamlingarna i Västerås stift förordat. Som en konsekvens härav bör alla de, vilka såsom barn blivit medlemmar i kyrkan, vid 18 års ålder genom pastorsämbetets försorg informeras om vad medlemskapet i rättsligt och ekonomiskt avseende innebär. Genom övergångsbestämmelser bör de, som för närvarande tillhör kyrkan utan att ha blivit döpta, även i framtiden oförändrat bibehållas vid sitt medlemskap i kyrkan. Några förändringar i gällande regler om utträde ur kyrkan finner domkapitlet icke erforderliga.

Beträffande medlemskapet i kyrkan har det, skriver *domkapitlet i Lund* under rubriken Grundläggande principiella synpunkter,

framhållits att medlemskap genom födelsen rimmar illa med religionsfriheten. Varje människa skall vid mogen ålder själv få avgöra om hon vill tillhöra något religiöst samfund eller ej. Argumentet utgår som synes från autonomiprincipen. Då denna emellertid rimligen endast kan tolkas som ett avvisande av statliga förbud och tvångsåtgärder vid medborgarnas ställningstagande i livsåskådningsfrågor, är det tveksamt om den kan åberopas i detta sammanhang. Situationen förändras dessutom om medlemskapet i kyrkan — såsom årets kyrkomöte föreslagit — i stället knyts till dopet. Om så blir fallet, reduceras problemet till en fråga dels om föräldrars rätt att bestämma över sina barns samfundstillhörighet, dels om samfundens rätt att bestämma om reglerna för inträde. Den förra rättigheten — vilken för övrigt ingår i Förenta nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna — har i debatten allmänt accepterats. Det bör i detta sammanhang påpekas, att föräldrars rätt att bestämma över sina barns samfundstillhörighet även utnyttjas i t. ex. vissa delar av nykterhetsrörelsen. Rättighetens ifrågasättande berör inte i första hand religionsfriheten utan de ungas anspråk på fritt andligt sökande. Samfundens rätt att bestämma reglerna för inträde utgör en del av föreningsfriheten och begränsas endast av kravet att de ej får stå i strid mot samhällets normer för god ordning.

Domkapitlet tar också upp medlemskapsfrågan i en särskild kommentar till kap. 12 i slutbetänkandet.

Religionsfriheten kräver, att ett samfund skall äga rätt att tillämpa det medlemsbegrepp som svarar mot dess religiösa grundsyn. I ett fritt läge skulle kyrkan äga att själv bestämma villkoren för medlemskap.

I barndopet ser kyrkan ett uttryck för Guds förekommande nåd och det är därför en oförytterlig del av kyrkans lära och praktik. Med den ställning kyrkan och dopseden har bland vårt folk, är det givetvis också i ett A-läge orimligt att förvägra kyrkan rätten att döpa barn och räkna de döpta som medlemmar av kyrkan. I detta hänseende måste svenska kyrkan ansluta sig till de stora kyrkofamiljer inom kristenheten, av vilka hon är en gren. Såväl östkyrkan och den romerska kyrkan som de lutherska reformationskyrkorna praktiserar barndop. (Jfr SOU 1964:13 s. 512 nederst.)

Domkapitlet vill kraftigt framhålla, att när kyrkan döper barn och räknar dem som medlemmar, så innebär detta icke någon som helst konflikt med religionsfrihetssynpunkten. Det överensstämmer helt med den föräldrarnas rätt att fostra sina barn, som enligt såväl FN:s som Europarådets definitioner av de mänskliga rättigheterna utgör ett led i denna frihet. När man yrkar på att barnen skall lämnas utan kristen påverkan tills de själva kan ta ställning, så förutsätter man, att de skulle växa upp i ett livsåskådningsmässigt vacuum, vilket givetvis är helt orealistiskt. Kravet innebär sålunda att kristna föräldrar — och endast de — skulle vara förbjudna att lämna sina barn orientering och stöd inför det flöde av element från olika livsåskådningar, som dagligen och stundligen strömmar över dem. Ett sådant krav står uppenbarligen i strid mot religionsfriheten. För den unge har denna i stället garanterats genom den fria utträdesrätten vid 18 års ålder.

Däremot bör från kyrklig synpunkt hävdas, att medlemskap i kyrkan skall vinnas endast genom dopet. En sådan reform har också påyrkats av 1968 års kyrkomöte. Visserligen kan måhända beläggas, att katekumenerna i fornkyrkan räknades som medlemmar av kyrkan. Men situationen är väsentligen en annan i dagens svenska kyrka och det medlemsbegrepp det gäller att fastställa är närmast ett *legalt* begrepp, avsett att avgränsa kyrkan som trossamfund. I det hänseendet torde dopet, som förutsätter en viljeakt hos den som skall

döpas eller — vid barndop — hos vårdnadshavarna, vara en enkel och lätt tillämplig gränslinje. En övergångsbestämmelse är dock nödvändig för att trygga ett bevarat formellt medlemskap för nu döpta medlemmar som önskar kvarstå. För den som är döpt inom annat kristet samfund eller inom kyrkan men senare har utträtt ur denna måste, enligt kyrkans syn på dopet, medlemskap kunna vinnas genom enbart anmälningsförfarande.

Även om röster har höjts såväl i kyrkomötet som i den allmänna debatten för ett bibehållande av nuvarande ordning — se t. ex. bifogade yttranden av kyrkofullmäktige i Lund, Örkened och Fridlevstad — delar domkapitlet utredningens på s. 163 uttalade uppfattning, »att det inte längre föreligger opinionsmässiga förutsättningar för bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln». (Jfr SOU 1967:45 s. 191.)

Enligt *domkapitlet i Härnösand* finns det beträffande kyrkotillhörigheten från religiösa utgångspunkter ett annat synsätt än i fråga om medlemskap i föreningar. Vad man inom folkkyrkan velat slå vakt om är tanken på en gudomlig kärlek, som möter människan redan vid hennes första inträde i denna värld. Genom barndopet har föräldrar och församling aktivt bekräftat detta medlemskap. Svenska kyrkans medlemskapsbestämmelser såväl som hennes struktur i övrigt har hitintills anslutit sig så nära som möjligt till den grundläggande sociala strukturen i folket under iakttagande av kyrkans egenart och speciella uppdrag. Därvid har medlemskapet bestämts utifrån familjen såsom den grundläggande gemenskapsformen i samhället. I gällande religionsfrihetslag har detta specificerats genom sammankopplingen mellan medlemskapet i kyrkan och förhållandet föräldrar-barn.

Utredningen har (s. 182) angivit fem teoretiskt tänkbara alternativ i fråga om grunden för medlemskap i ett A-läge. Av de angivna alternativen strider 1 och 2 uppenbarligen mot den syn på sig själv som Svenska kyrkan har, under det att alternativ 5 knappast är tänkbart i ett A-läge, såsom utredningen själv med rätta framhållit. Tänkbara är de återstående alternativen 3 (inträde i kyrkan genom dop) och 4 (nuvarande ordning).

Utredningsledamoten Bolin framhåller i sitt särskilda yttrande, att kyrkotillhörigheten i ett A-läge måste bestämmas utifrån allmänrättsliga och demokratiska utgångspunkter, men hans förslag är varken allmänrättsligt eller demokratiskt grundat. Dels strider hans förslag mot de principer framförda i FN och Europarådet, vilka utredningen behandlat i kapitlet om religionsfrihet. Dels kolliderar det med demokratins huvudprincip om att folkmajoritetens uttalade vilja skall gälla. En bestämmelse om att barnmedlemskap skall förbjudas skulle drabba också bl. a. den romersk-katolska och den ortodoxa kyrkan och innebära en radikal förändring av grundbestämmelserna i religionsfrihetslagen. En sådan bestämmelse skulle nationellt och internationellt uppfattas mer som ett från staten utövat religionstvång än som religionsfrihet. I andra hand skulle givetvis den generella grundsynen i denna fråga få konsekvenser även för lagstiftningen beträffande ideella, fackliga och politiska organisationer, så att barnmedlemskap också i dessa skulle bli förbjudet. Man kan även ställa frågan, hur en sådan grundsyn, konsekvent tillämpad, skulle kunna ha plats för den obligatoriska skolan, vilken ju både rör minderåriga och är tvingande.

Vid valet mellan alternativ 3 och 4 har inom domkapitlet yppats skilda uppfattningar. I detta sammanhang må framhållas, att utredningens bedömning av de opinionsmässiga förutsättningarna för ett bibehållande av nuvarande regler om barnens inträde i kyrkan inte är ovedersäglig; bland många lekmän torde det finnas större förståelse för nuvarande regler än vad utredningen noterat.

Från dem inom domkapitlet som representerar åsikten att nuvarande regler bör

gälla för medlemskapet har anförts följande argument. Genom hela den svenska kyrkans historia, och så ännu alltjämt, har den uppfattningen gällt som huvudregel, att barnens medlemskap följer föräldrarnas medlemskap. Det skulle vara främmande för kyrkan, om barn till kyrkliga föräldrar skulle betraktas såsom icke tillhörande kyrkan. Som utredningen framhållit sammanhänger frågan intimt med frågan om föräldrars bestämmanderätt över barnen och deras fostran. Domkapitlet vill därvid framhålla, att en sådan bestämmanderätt — om den erkännes gälla — som regel uppstår vid barnets födelse. Föräldrars rätt att bestämma om barnens kyrkotillhörighet och uppfostran i religiöst avseende är likaledes som regel knutet till barnets födelse. Nuvarande medlemskapsbestämmelser för Svenska kyrkan ansluter väl till en sådan grundsyn, att barnens kyrkotillhörighet bestämmes vid födelsen och utifrån föräldrarnas kyrkotillhörighet. En ändring i medlemskapsbestämmelserna enligt alternativ 3 (inträde i kyrkan genom dop) skulle med all sannolikhet medföra vissa icke önskvärda konsekvenser, av vilka domkapitlet vill peka på några.

En reform av medlemskapsbestämmelserna i antydd riktning skulle ge starkt varierande utslag i olika bygder beroende på dopsedens styrka. På vissa håll skulle folkkyrkans öppenhet och servicemöjlighet råka i fara. En annan konsekvens skulle drabba den s. k. anonyma religiositeten, »privatkristendomen», vilken förmodligen till stor del skulle ställas utanför kyrkan och därmed få en svårare situation. Vidare skulle de kyrkofrämmande, de vilsekomna och de sökande kyrkomedlemmarna ställas i en situation där de — icke av egen önskan och i enlighet med den egna andliga utvecklingen utan av kyrka-stat-organisationen påtvingade skäl — nödgades ställa sig utanför kyrkan. Vidare skulle ändringen medföra, att familjen splittrades i religiöst avseende, en utveckling som kyrkan icke bör medverka till. Kyrkan bör i stället värna om familj och föräldraskap. I samband härmed finns det anledning framhålla, att barnet på ett annat sätt än i gällande ordning skulle bli beroende av sina föräldrars engagemang eller brist på engagemang i sin egen kyrka. Försumliga föräldrar skulle genom sin försumlighet ställa sina barn utanför kyrkan. En sådan konsekvens upplevs såsom främmande i ett demokratiskt socialsamhälle, där samhället söker skydda barnen från att bli lidande av sina föräldrars eventuella försumlighet.

I dagens samhälle finns vidare all anledning att fästa uppmärksamheten på massmediakulturens och den genom massmedia kanaliserade opinionens tryck på den enskilde och familjen. Här skulle kyrkotillhörigheten i synnerhet för de minderåriga barnen utlämnas åt de snabba vindkasten i massmediaopinionen genom att en negativ påverkan på barnfamiljerna beträffande dopet skulle innebära, att föräldrarna icke lät döpa sitt barn och barnet därmed ställdes utanför kyrkan. Ytterligare en konsekvens av en övergång till ett alternativ 3 skulle bli, att inte bara dop och medlemskap knöts samman utan även dop och kyrkoskatt/kyrkoavgift. Att bidraga till ett val mellan dop och ickedop av ekonomiska skäl borde vara kyrkan främmande. Det är även anledning att framhålla den inkonsekvens, som skulle uppstå mellan inträde i kyrkan och utträde ur kyrkan. Uppenbarligen skulle ett alternativ 3 utformas så, att inträde i kyrkan skedde genom dop men att utträde ur kyrkan skedde genom anmälan. När det gäller den ekumeniska aspekten berörs denna av utredningen i olika sammanhang. Det bör framhållas en negativ konsekvens, ekumeniskt sett, av en övergång till ett alternativ 3 ifråga om medlemskapet, nämligen det förhållandet, att i bygder med svag dopsed starka motsättningar kan tänkas uppstå mellan kyrkoförsamlingen och baptistiska frikyrkoförsamlingar. Kampen om själarna skulle bli en ekonomisk strid, något som skulle riskera att avsevärt störa samhällets lugn.

Dopets ställning förstärkes inte genom att sammankopplas med medlemskapet. Det

löper tvärtom risk att få karaktären av inskrivningsförfarande i kyrkan, d. v. s. att medlemskapsaspekten skulle bli den dominerande aspekten. Dopet är ett sakrament, en Guds handling, och därmed en ytterst central del i vår kristna tro och kyrkans liv. Arbetet på att stärka dopets ställning bör ske genom ett intensifierat evangelisationsarbete och en förbättrad kristen fostran av kyrkans medlemmar. Härvid aktualiseras bl. a. frågan om det totala antalet präster och prästtjänster i Svenska kyrkan, vilket behöver avsevärt ökas för att motsvara behoven i församlingarna. En ökning av antalet präster och prästtjänster till att motsvara de verkliga behoven skulle säkerligen föra dopprocenten avsevärt närmare medlemskapsprocenten i Svenska kyrkan.

Utöver dessa överväganden finns en principiell fråga, som måste besvaras. När folkkyrkan väljer sin samfundsform, gör den detta utifrån sin religiösa motivering om Guds nådeserbjudande till alla. En rigorös bestämning av dopet som medlemskapskonstituerande skulle i själva verket upphäva denna princip. I stället för att se dopet som ett gudomligt nådeserbjudande åt människan skulle dopet i sin nya funktion förlora sin evangeliska karaktär och riskera att få ett drag av lagiskhet över sig, som är främmande för folkkyrkosynen. Den omständigheten att det för närvarande bland präster och teologer finns ett betydande opinionsunderlag för dopet som konstituerande för medlemskapet, är inte tillräcklig anledning för kyrkan att frångå sin tidigare och alltjämt praktiserade öppna och generösa inställning till medlemskapet. Samtidigt som folkkyrkan helt naturligt eftersträvar en så hög dopfrekvens som möjligt, måste den lämna en marginal öppen även för medlemmar, som av olika skäl inte blivit döpta.

Detta är inte uttryck för eftergift åt sekularisering och bristande trosengagemang utan är motiverat utifrån folkkyrkans syn på evangeliet, som inte kräver några yttre kompetensgränser för sitt nådeserbjudande. Det enda hinder folkkyrkan allvarligt reagerar mot är alla former av spärrar, som hindrar evangeliet att erbjudas så många som möjligt. När folkkyrkan avstår från rigorösa krav som villkor för kyrkotillhörighet är detta inte uttryck för andefattigdom utan ett genialt uttryck för dess religiösa omsorg om människorna och dess oavkortade strävan att nå så många som möjligt med det kristna budskapet i förkunnelse, själavård, undervisning, kontaktverksamhet och opinionsbildning.

Föreställningen att en skilsmässa med åtföljande större skärpa i kravet på engagemang skulle innebära en vitalisering av det kristna livet bygger inte på fakta. Däremot framförs denna tanke ofta på ett sådant sätt, att den leder till ett underkännande av allvaret i många människors kyrkliga engagemang i den nuvarande folkkyrkan och lätt ger sken av att ett äkta kristet liv är möjligt endast inom ramen för ett *visst* kyrkligt beteende.

Sammanfattningsvis må som argument för att nuvarande regler om kyrkotillhörigheten bör gälla även i fortsättningen anföras, att religionsfriheten både ifråga om barnens och de vuxnas medlemskap redan genom gällande lagstiftning är väl tillgodosedd, och att någon förändring av medlemskapsbestämmelserna av den anledningen inte är behövlig. Även av andra orsaker, som angetts finnes icke skäl att biträda en ändring av gällande bestämmelser för medlemskapet i Svenska kyrkan.

Grundvalen för den andra åsikten inom domkapitlet, som hävdar att dopet i princip bör vara avgörande för kyrkotillhörigheten, är att såsom utredningen anfört dopet enligt kyrkans lära konstituerar tillhörigheten till kyrkan och religiöst sett grundlägger medlemskap i denna. Enligt denna uppfattning framstår det som angeläget att en direkt ställning tages till kyrkotillhörigheten från den medlemskapssökande eller hans föräldrar och att detta ståndpunktstagande manifesteras genom ett aktivt handlande.

Slutligen önskar domkapitlet understryka vikten av att bestämmelserna för medlemskapet i Svenska kyrkan inte bestämmes

enbart av staten utan av stat och kyrka gemensamt. Därvid måste både individens och kyrkans religionsfrihet beaktas. Domkapitlet finner det angeläget framhålla, att demokratins princip kräver, att statens handlande även ifråga om reglerandet av medlemskapet i kyrkan motsvaras av folkmajoritetens vilja.

Domkapitlet i Stockholm samt *stiftsråden i Uppsala, Strängnäs, Lund och Visby* påpekar att ingen som nu är odöpt bör förlora sitt medlemskap.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund hänvisar till resultatet av sin medlemsenkät.

Av de svarande har 74 % uttalat sig för att dopet skall utgöra grunden för medlemskapet i kyrkan, 5 % för egen anmälan och så många som 21 % för ett bibehållande av nuvarande ordning.

Även om majoriteten uttalat sig för dopet, röjer dock svarsfördelningen en viss tveksamhet, varför styrelsen önskar avvakta resultatet av den pågående kyrka-statberedningens arbete innan ställning tages i denna fråga.

Kyrkomusikernas riksförbund

delar utredningens uppfattning, att bland fem angivna alternativ dopet skulle komma att utgöra den mest sannolika grunden för medlemskap. Dock bör enligt KMR en sådan reform icke tillämpas retroaktivt.

Religionsfriheten utmanas enligt *Sveriges frikyrkoråd*

f. n. särskilt på en punkt: medlemskap i Svenska kyrkan följer även efter 1951 års religionsfrihetslag i realiteten medborgarskapet. Den som önskar utträda ur kyrkan måste ge detta tillkänna genom ett eget initiativ. Rådet anser att religionsfriheten är tillgodosedd först när medlemskap i alla trossamfund helt frikopplats från medborgarskapet. Rådet har därför med intresse tagit del av uttalandet av 1968 års kyrkomöte att dopet bör bli konstituerande för medlemskap i Svenska kyrkan.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen anför.

I likhet med motionärer vid 1968 års kyrkomöte finner vi det inte tillfredsställande att man, generellt uttryckt, blir medlem i kyrkan genom födelsen. Detta förhållande får anses störande ur religionsfrihetssynpunkt.

— — — — — — — — — — — — — —

Till skillnad från 1968 års kyrkomötes majoritet anser vi, att i händelse sambandet med staten bibehålles den som genom föräldrars initiativ genom dop är medlem i Svenska kyrkan, bör göras medveten om vad medlemskapet innebär innan hans avgiftsskyldighet inträder.

Efter att ha förordat att dopet blir avgörande för medlemskap i kyrkan skriver *Frälsningsarmén.*

På denna punkt brukar anföras, att medlemskap i kyrkan *utan* sådan inträdeshandling ur religionsfrihetssynpunkt skulle vara orimligt. Med sådan inträdeshandling skulle emellertid den automatik som strider mot religionsfriheten brytas.

Förbundet för religionsfrihet uttalar.

Det har med visst fog sagts att eftersom vi saknar lagstiftning om ideella föreningar borde det vara lämpligt att i lag fastställa vissa regler för medlemskap i den grupp av sådana föreningar som trossamfund utgör. Vi anser dock att flera goda skäl talar för att religionsfrihetslagens bestämmelse att ingen må vara skyldig tillhöra trossamfund bör kompletteras med en bestämmelse av innebörd att för enskild person förpliktande medlemskap ej

kan komma till stånd utan en efter 18 års ålder frivilligt avgiven skriftlig viljeförklaring.

Enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* ska föräldrar

kunna få uppfostra barnen enligt sin religiösa övertygelse. Detta slås fast i Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Staten skall i sin skol- och undervisningsverksamhet respektera denna rättighet för föräldrarna.

— — — — — — — — — — — — —

Det hävdas från många håll — inte minst inom Svenska kyrkan — att man ej längre automatiskt bör bli medlem i kyrkan vid födseln. Att födas in i kyrkan strider mot alla demokratiska principer. Förbundet instämmer i detta och anser att medlemskap i kyrkan bör grundas på dopet. Det är föräldrarna som ska bestämma om barnens ev. medlemskap. Fr. o. m. 18 års ålder skall barnen själva få ta ställning till sitt medlemskap.

Andra kyrkors och samfunds dop bör också godkännas som kvalificerande medlemskap vid ansökan om inträde.

Religionsfriheten är, påpekar *Högerns ungdomsförbund,*

en självklar del av rättigheterna i en demokratisk stat. På intet plan eller stadium får samhället tvinga medborgarna att delta i sammankomster av religiös-konfessionell karaktär. Det är däremot alldeles givet, att föräldrar i enlighet med exempelvis FN-stadgans bestämmelser skall äga rätt att avgöra vilken uppfostran och undervisning barnet skall erhålla, tills det barnet blivit moget att själv bestämma, d. v. s. välja trosuppfattning.

Frågan gäller då, vid vilken ålder denna mognad kan anses inträda, eller — konkret uttryckt: Vid vilken ålder bör rätt föreligga att utträda ur Svenska kyrkan? Enligt förbundets mening bör nuvarande 18-årsgräns ersättas med en 16-årsgräns. En rad skäl kan anföras härför. Flera av dessa har f. ö. åberopats i samband med diskussionerna om sänkt myndighets- och rösträttsålder. En allmän tendens till tidigare mognad hos ungdomen kan klart påvisas. Ett större samhällsengagemang — och inte minst ett tidigare — gör sig numera gällande, vartill också undervisningssystemet bidrar. Den sänkning av utträdesåldern vi sålunda föreslår, bör kodifieras genom särskild lagstiftning och införas i föräldrabalken. Den föreslagna bestämmelsen skulle sålunda skydda mot varje konfessionell »tvångsanslutning» och berör alltså inte endast Svenska kyrkans anslutningsformer.

I anslutning till problematiken anför HUF i sitt i juni innevarande år[1] antagna kyrka-statprogram bl. a. följande: Först 1951 kom det tredje steget: en svensk medborgare fick ovillkorlig rätt att utträda. Detta hade två konsekvenser, nämligen att övergång till vilken religion som helst blev möjlig och att ateism godtogs, d. v. s. rätt tillkom att stå utanför varje samfunds tillhörighet.

Religionsfrihetens princip är ett givet demokratiskt kännetecken i en stat. En fri utträdesrätt måste självfallet föreligga vid ett statskyrkosystem. Effekten av den fria utträdesrätten i vårt land blev som bekant begränsad. I dag tillhör alltjämt 98,25 % av folket Svenska kyrkan, trots att utträdesförfarandet förenklats ytterligare.

En fri utträdesrätt ur Svenska kyrkan finns alltså. Däremot saknas egendomligt nog rätt för kyrkan att utesluta eller suspendera medlem, som öppet tar avstånd ifrån den eller rent av motverkar den. Den rätt varje organisation har att besluta om vissa grundläggande villkor för medlemskap saknar således Svenska kyrkan i det nuvarande statskyrkosystemet.

Enligt *Kristna studentrörelsens i Sverige* uppfattning

[1] 1968

måste det anses otillfredsställande med nuvarande ordning att en individ — med minst en förälder med i Svenska kyrkan — i och med födseln registreras som medlem i Svenska kyrkan även om han senare vid mogen ålder kan vinna utträde. »Individen borde icke införas i en situation, som kan komma att erfordra en sådan handling (d. ä. anmälan om utträde) från hans sida» (SOU 1964: 13 s. 562). Enligt nuvarande ordning anses det föreligga en önskan om medlemskap för den nyfödde från föräldrarnas sida, *såvida* de ej anmält motsatsen. Med tanke på den påfallande diskrepansen mellan aktiva och passiva medlemmar i Svenska kyrkan förefaller denna förmodan godtycklig och obefogad.

Kyrkliga kvinnorådet ansluter sig i enlighet med folkkyrkotanken till principen om dopet såsom konstituerande för medlemskap. Föräldrarna är ansvariga för sina barn beträffande deras kyrkotillhörighet. Icke döpta vuxna, som önskar medlemskap i kyrkan, bör kunna vinna detta också genom en direkt anmälan.

2.1.6.2 B-, C- och D-läge

Om medlemskapsfrågor i ett fritt läge skriver utredningen i slutbetänkandets kap. 13 bl. a.

Några bärande skäl att, såvitt angår till medlemskapet hänförliga frågor, behandla en fri kyrka annorlunda än andra motsvarande organisationer, synes ej föreligga. Inom ramen för de regler i fråga om rätt till utträde, som av religionsfrihetsskäl är uppställda, torde sålunda kyrkan äga att själv bestämma i dessa frågor. Det sagda gäller i princip även för ett B-läge. Det är å andra sidan möjligt, att staten i ett sådant läge önskar förbehålla sig rätt att pröva av kyrkan beslutade regler rörande medlemskapet eller anger vissa förutsättningar, som kyrkan måste uppfylla för att få statlig medverkan vid uttagande av medlemsavgifter. Ett sådant statligt intresse kan i sin konkreta utformning komma att ha direkt avseende på frågan vem som skall vara att anse som medlem i kyrkan. Det kan emellertid också utformas på annat sätt. För den händelse staten exempelvis skulle vilja förhindra att avgifter uttages av barn, kan föreskrifter härom ges i de författningar, som erfordras för att reglera uppbördsförfarandet. Dylika föreskrifter hindrar givetvis inte i och för sig kyrkan att betrakta barnen som medlemmar.

Såvitt angår de olika alternativen i fråga om grunden för medlemskap må anföras vissa särskilda synpunkter, närmast hänförliga till frågan om medlemsförpliktelsen att erlägga avgifter. Allmänt torde — med bortseende från vad i det följande anföres om verkan av barndop och därmed jämförlig, av förmyndare föranledd åtgärd — kunna sägas att intet medlemskapsbegrepp, som ej har sin grund i en av den enskilde avgiven viljeförklaring eller handling, vilken juridiskt sett bedömes ha samma innebörd som en dylik viljeförklaring (konkludent handling), kan — utan att genom lagstiftning annorlunda bestämts — läggas till grund för privaträttsliga anspråk (å exempelvis medlemsavgift) mot den enskilde. Skulle dopet komma att tillerkännas en medlemskonstituerande verkan synes klart att — vid domstolsprövning av någons skyldighet att utgiva avgift till kyrkan — dop, som vederbörande undfått vid vuxen ålder, är att betrakta som en med uttrycklig viljeförklaring likställd konkludent handling. Allmänna rättsregler — hänförliga till förmyndares befogenhet att ikläda den underårige framtida förmögenhetsrättsliga åtaganden — torde emellertid medföra att även dop, vilket någon undfått såsom barn, blir att tillerkänna den rättsverkan att vederbörande som vuxen är förpliktad att erlägga fastställd avgift till kyrkan; detta så länge han icke utnyttjat sin rätt att utträda ur densamma. Enahanda synpunkter gör sig gällande i fråga om annan viljeförklaring från förmyndares sida rörande barnets kyrkotillhörighet än som manifes-

teras genom dop. Beträffande möjligheten av sådana regler för medlemskap, vilka överensstämmer med dem som nu i princip gäller, nämligen att barn — under i religionsfrihetslagen angivna förutsättningar — vid födelsen inträder i kyrkan må anmärkas, att ett sålunda beskaffat medlemskap icke torde kunna — utan att genom lagstiftning annorlunda bestämts — grunda någon rättsligt sanktionerad förpliktelse för den enskilde att erlägga avgifter till kyrkan. Slutligen kan i fråga om den alternativa grund för medlemskap, som innebär att organisationsmässig reglering därav saknas, anföras att detta alternativ är möjligt endast om fasta medlemsavgifter ej förekommer eller om en skyldighet att erlägga avgifter knytes till annat förhållande än medlemskapet.

Sammanfattningsvis rörande frågan om grunden för medlemskapet i en fri kyrka torde kunna anföras följande. Som anmärkts vid behandlingen av motsvarande fråga, såvitt angår ett A-läge, har mot nuvarande ordning med barns inträde vid födseln riktats stark kritik både från religiösa och allmänrättsliga synpunkter, och utredningen har bedömt situationen så att redan i ett A-läge opinionsmässiga förutsättningar saknas att bibehålla nuvarande ordning. Dessa förutsättningar får anses som än mindre, då fråga är om ett läge vari det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan bringats att upphöra. Såvitt angår de av utredningen angivna alternativen 1 och 2 (ansökan vid mogen ålder resp. ansökan utan bestämd minimiålder) är att framhålla, att en lösning efter någon av dessa linjer skulle strida mot kyrkans egen syn på hithörande spörsmål. En dylik lösning synes därför möjlig endast om kyrkan tvingades därtill genom statliga föreskrifter; ett förhållande, som reellt kan sägas föreligga även i nuläget. Enligt utredningens mening kan några bärande skäl för dylika föreskrifter ej anföras (se dock såvitt angår B-läget ledamoten Bolins särskilda yttrande, i hithörande delar refererat nedan). Föreskrifter av angiven art skulle därjämte med säkerhet komma att uppfattas som stridande mot den religionsfrihet Svenska kyrkan såsom trossamfund anses böra äga. Alternativet 5 (medlemskap utan organisationsmässig reglering) torde sakna aktualitet, enär kyrkan svårligen kan undvara att räkna med registrering av medlemmar, bl. a. av ekonomiska skäl. Man kan därvid peka på erfarenheter från de fria lutherska kyrkorna i U.S.A.

Den sålunda gjorda genomgången ger vid handen att såsom det mest sannolika alternativet i fråga om grunden för medlemskap återstår medlemskap vunnet genom dop. Det kan anmärkas att den s. k. kyrkoorganisationskommittén i sitt stadgeförslag angivit dop som grundläggande för medlemskap i kyrkan.

Slutligen må framhållas att ledamoten Bolin i sitt särskilda yttrande i medlemskapsfrågan utgår från att de principer, som enligt hans uppfattning måste vara vägledande i fråga om grunden för medlemskap i ett A-läge, bör gälla jämväl i ett B-läge. I ett sådant läge borde därför genom statliga föreskrifter tillses att individen själv kom att avgöra om han ville påtaga sig de skyldigheter och utnyttja de rättigheter, som följde av medlemskapet. I vart fall barndop skulle således icke tillåtas i angivna mening grunda medlemskap i kyrkan. (SOU 1968: 11 s. 197—198.)

Hithörande frågor har tagits upp av Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, länsstyrelsen i Kronobergs län, stiftsråden i Skara och Visby, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Förbundet för kristen enhet. — Länsstyrelsen i Värmlands län ser nuvarande regler om medlemskap genom födseln som ett argument för kyrkans skiljande från staten.

Svea hovrätt

ansluter sig till de synpunkter i fråga om grunden för medlemskap som framförts av

utredningens majoritet (det stycke vilket börjar s. 197 och fortsätter på s. 198).

Hovrätten för västra Sverige anför i huvudsak.

Eftersom kyrkan självfallet får en större självbestämmanderätt ju mera den frigöres från det organisatoriska sambandet med staten, torde vad ovan anförts i medlemskapsfrågan få än större aktualitet i ett fritt läge. Såsom utredningen framhåller kan i ett sådant läge en viljeförklaring eller annan handling, som juridiskt sett har samma innebörd, komma att erfordras som rättsgrund för den enskilde medlemmens skyldighet att erlägga medlemsavgift. Om dopet såsom medlemsgrundande akt kan tillerkännas nämnda rättsliga innebörd — något som vid förmyndares samtycke icke synes omöjligt — utgör detta ytterligare ett argument för dem som önskar, att dopet skall konstituera medlemskap i svenska kyrkan. Här må dock understrykas vad hovrätten ovan, på tal om A-läget, anfört därom, att det förefaller mest tilltalande att barndopet ej ensamt i sig utan allenast i förening med en senare åtgärd medför ekonomisk förpliktelse gentemot kyrkan.

Justitiekanslern uttalar.

Utredningen framhåller, att bärande skäl ej synes föreligga att såvitt gäller medlemskapsfrågor behandla en fri kyrka annorlunda än motsvarande organisationer utan kyrkan torde äga att själv bestämma i dessa frågor inom ramen för gällande religionsfrihetslag. Häri kan jag principiellt instämma. Om — som utredningen räknar med — kyrkan kommer att från sina utgångspunkter betrakta dopet som grunden för medlemskap, är dock tydligt att barndopet icke kan ur rättslig synpunkt anses konstituera medlemskap i den ideella förening kyrkan antages utgöra. Så länge det saknas lagstiftning om ideella föreningar ankommer det helt på rättspraxis att i händelse av tvist avgöra om en person är att anse som medlem av en dylik förening. Läget kommer att vara detsamma för en fri kyrka såvitt gäller medlemskapsfrågan, om icke särskild lagstiftning kommer till. Att domstolarna skulle anse barndopet kunna i rättsligt hänseende konstituera medlemskap i kyrkan torde få anses uteslutet. Av myndig och i övrigt rättskapabel person avgiven förklaring att han eller hon vill vara medlem av kyrkan uppfyller naturligen de krav som härvidlag uppställts av rättspraxis. Mera tveksamt får det anses om en före myndighetsåldern, t. ex. i samband med konfirmationen avgiven förklaring kan anses bindande eller om en person skall betraktas som medlem av kyrkan därför att han blivit döpt och sedan ej haft andra mer påtagliga förbindelser med kyrkan än att han tagit dess tjänster i anspråk för vigsel eller dylikt. Åtskilliga andra mellanlägen kan givetvis skisseras.

Därest som i det tänkta B-läget kyrkan skulle få »beskattningsrätt» och staten medverka vid uppbörden av avgifterna, är sannolikt erforderligt att de rättsliga förutsättningarna för medlemskapet får författningsmässig reglering. För de tänkta C- och D-lägena synes icke föreligga anledning till någon annan reglering av medlemskapet än vad som gäller för ideella föreningar i allmänhet.

Det anförda leder fram till tanken att den fria kyrkan måhända måste arbeta med två slags medlemskap dels ett religiöst grundat på dopet, varigenom barnet upptages i Kristi gemenskap, och dels ett rättsligt, grundat antingen på avgiven viljeförklaring eller möjligen enbart på aktivt deltagande i församlingens verksamhet. Frågan om förutsättningarna för det rättsliga medlemskapet torde icke ställa sig helt lättlöst men är av grundläggande betydelse för den fria kyrkans organisation som ideell förening. Betydelsen hänför sig därvid antagligen mindre till frågan om uppbörd och indrivning av medlemsavgifter än till spörsmålet om rösträtten inom församlingen. Med det starka

lekmannainflytande den fria kyrkan beräknas få blir det ju av väsentlig betydelse att kretsen av de röstberättigade medlemmarna är tämligen klart bestämd.

Länsstyrelsen i Kronobergs län karakteriserar dop och konfirmation i en helt fri kyrka som

huvudsakligen ett inomkyrkligt problem. Både frågan om vilka, som kan erbjuda dessa tjänster och vilka, som kan erbjudas dessa tjänster och vilka, som kan påfordra dem, bör därför lösas av kyrkan själv. Länsstyrelsen vill dock erinra om följande. Om barndop anses ha konstituerande betydelse för medlemskap i kyrkan, kan det sägas vara en inskränkning i de förutnämnda grundläggande principerna, att föräldrar har rätt att låta döpa sina barn. Om man i en fri kyrka tillägger dopet sådan betydelse är det angeläget att möjligheten till utträde ur kyrkan utformas på ett sådant sätt att nämnda inskränkning ej utgör något större intrång i den enskildes religionsfrihet. Vid utformandet av reglerna för utträde bör man pröva om nuvarande regler med ansökan från vårdnadshavare beträffande den som ej fyllt aderton år bör bibehållas, eller om åldersgränsen för det egna ställningstagandet kan sänkas. Länsstyrelsen anser, att förevarande problem i princip kan lösas på ett ur religionsfrihetssynpunkt tillfredsställande sätt och att större betänkligheter därför ej behöver hysas mot tanken på dopet som konstituerande för medlemskap i kyrkan.

Stiftsråden i Skara och *Visby* uttalar sig för att dopet vid samtliga lägen bör vara grundläggande för medlemskapet.

Riksförbundet Kyrkans ungdom, som anser att sambandet mellan stat och kyrkan bör upplösas, tar bl. a. upp medlemskapsfrågan från denna utgångspunkt. Förbundet ansluter sig till det från många håll framförda kravet på att dop skall vara medlemsgrundande. Vid övergång till fri kyrka bör — med motivering att det inte är ett nytt samfund som bildas — alla de som önskar kvarstå i Svenska kyrkan och alltså inte anmäler utträde betraktas som medlemmar. Å andra sidan kan hävdas att situationen ändå är ny bl. a. därigenom att ett nytt krav införts för medlemskap, nämligen kravet på dop, och att det i detta läge vore mest konsekvent att beteckna dem som medlemmar, som är döpta och inte anmäler utträde. Ca 40 % av de konsulterade KU-grupperna förordar denna sistnämnda lösning.

I en fri kyrka blir, som påpekats, avvägningen mellan medlemmens rättigheter och skyldigheter en känslig punkt. Det finns ingen teologisk grund för att betrakta den som är döpt men inte uppfyller sina ekonomiska åtaganden gentemot kyrkan som en som därigenom förverkat sitt medlemskap så länge dopet enligt kyrkans lära blir det avgörande för detta. Varje form av åtgärder bör i det längsta undvikas och inskränkningar av rättigheterna begränsas exempelvis till ett passivt medlemskap med bortfall av rösträtt och valbarhet vid kyrkliga val. Genom att göra den ekonomiska konstruktionen så stabil som möjligt kan man göra det möjligt för kyrkan att verka med generositet så att åtgärder mot ekonomiskt försumliga medlemmar blir undantagsfall. Om utredningens förmodan i SOU 1964: 13, s. 522, att det finns sidor hos statskyrkoidealet som är ägnade att motverka ett personligt ställningstagande i religionsfrågan är riktig föreligger omvänt möjligheten att det personliga engagemanget ökar i en fri kyrka och därmed också medvetandet om de förpliktelser ett medlemskap innebär.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund påpekar att

vid en relationsförändring kan Svenska kyrkans karaktär av öppen folkkyrka kom-

ma att förändras, men detta behöver inte ske. Det bör stå fullkomligt klart att kyrkan själv i fortsättningen får ange medlemskapets villkor och innebörd. Målsmannarätten måste lämnas okränkt. Staten har inte rätt att påtvinga Svenska kyrkan en ordning beträffande medlemskap som är främmande för hennes egen syn.

Förbundet för kristen enhet framhåller.

Någon statlig lagstiftning om medlemskapet i de olika trossamfunden (utöver vad religionsfriheten kräver av frihet från varje tvång i sammanhanget) kan det givetvis icke bli frågan om i C-läget. Att Svenska kyrkan kommer att lägga dopet till grund för medlemskapet i ett fritt läge, torde vara självklart.

Länsstyrelsen i Värmlands län erinrar om att man i princip obligatoriskt föds in i svenska kyrkan.

Även om tvånget i regel — bl. a. på grund av den indifferens i livsåskådningsfrågor som utredningen noterat — torde uppfattas som ringa, låter sig ett system som detta svårligen förenas med den fullt genomförda trosfrihetens principer.

Länsstyrelsen förordar därför att nuvarande system, enligt vilket medborgarna föds in i kyrkan, avskaffas. Staten bör icke bestämma över en medborgares avgörande i så personliga ting som livsåskådningsfrågor. Teoretiskt kan väl frihet för individen att bestämma om han vill söka medlemskap i kyrkan förenas med ett bibehållet statskyrkosystem. I praktiken skulle emellertid detta leda till åtskilliga egendomligheter. Om svenska kyrkan ifråga om anslutningsformerna verkar som ett trossamfund bland andra skulle det dessutom principiellt te sig skäligen inkonsekvent om den behöll auktorisationen som statskyrka. C-alternativet erbjuder en konsekvent lösning av dessa problem.

2.1.6.3 Utträde och uteslutning

I avsnittet om trossamfundens religionsfrihet i ett läge utan statskyrkosystem berörde kyrka-statutredningen i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet frågorna om medlems rätt till utträde ur trossamfund samt dettas rätt att utesluta medlem. Utredningen behandlade härvid främst möjligheten att *vid domstol* få till stånd en *prövning* av samfunds eller församlings *beslut om uteslutning*. Sammanfattningsvis uttalade utredningen

att domstol ansetts behörig att pröva vederbörande församlings beslut ur formell men ej ur materiell synpunkt. Avgörandena ligger visserligen ganska långt tillbaka i tiden och före religionsfrihetslagens ikraftträdande men torde dock fortfarande ha giltighet för frågan i vilken utsträckning samfunds beslut om uteslutning kan prövas av domstol. Domstolen handlar därvid inte som ett kontrollerande statligt organ utan såsom en samhällelig institution, som prövar frågan för att tillse att den enskilde individens rättssäkerhet inte kränkes. Då domstol inskränker sig till att pröva giltigheten allenast i formellt avseende av ett uteslutningsbeslut tager den inte ställning till bekännelsefrågor, som kan äga samband med beslutet. (SOU 1964: 13 s. 578—579.)

Problem kring utträde och uteslutning av medlem togs också upp som en inledning till utredningens framställning — i religionsfrihetsbetänkandet — av individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör, varvid utredningen anförde.

Det har ovan i olika sammanhang då det gällt individens, persongruppers och trossamfunds religionsfrihet redan berörts vissa frågor om friheten inom vederbörande samfund. Bland annat har framhållits, att den enskilde alltid måste vara berättigad att utträda ur det trossamfund han

tillhör, även om han tidigare förklarat att han underkastade sig en däremot stridande bestämmelse (se s. 577). Likaså har berörts frågan i vilken utsträckning domstol är behörig att pröva beslut om uteslutning ur ett fritt trossamfund (se s. 577 ff.).

För Svenska kyrkans del gäller att den inte utesluter någon medlem ur kyrkan (se prop. 100/1951 s. 54 nederst). Enligt folkkyrkotanken, som uppbäres av en ledande teologisk riktning inom Svenska kyrkan, skall kyrkan inte visa någon ifrån sig utan överlåta åt den enskilde som i något avseende tagit avstånd från kyrkans lära, att själv taga ställning till frågan om sitt medlemskap. Kyrkotukt i den meningen att man utesluter medlem utövas därför icke inom Svenska kyrkan. Endast i fråga om prästerliga befattningshavare uppställes vissa krav rörande deras förhållande till kyrkans lära. (SOU 1964:13 s. 592.)

I sin kommentar till slutbetänkandets kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena uttalar *Svea hovrätt* att i dessa lägen synes — genom allmänna rättsregler och rättsgrundsatser —

ett rimligt rättsskydd genom domstolsprövning kunna beredas medlemmar som uteslutits ur församling.

Högerns ungdomsförbunds diskussion av kyrkans rätt att utesluta medlem har återgetts i avsnitt 2.1.6.1.

2.1.6.4 Övergångsproblem

Övergångsfrågan beträffande medlemskapet gäller, om den som nu är medlem i svenska kyrkan utan vidare skall anses vara medlem i den fria kyrkan eller ej. Utredningen behandlar dessa problem dels i kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena, dels i kap. 15 Vissa frågor vid övergång till en fri kyrka.

Utredningen anför i kap. 13 bl. a.

Denna fråga har utredningen närmare behandlat i sitt förvaltningsbetänkande (SOU 1967: 45 s. 198 ff.), vartill må hänvisas. *Å ena sidan* kan hävdas att upplösandet av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka rimligen inte kan få några konsekvenser i fråga om den nuvarande tillhörigheten till kyrkan. De som är medlemmar i (stats-)kyrkan skall därför fortfara att vara medlemmar, om de inte själva skulle finna anledning att utträda. *Å andra sidan* kan göras gällande att det efter en skilsmässa föreligger en helt ny situation, som måste få konsekvenser ifråga om medlemskapet. De medlemmar, som även i fortsättningen ville tillhöra kyrkan, borde genom en aktiv handling få bekräfta sitt medlemskap, eventuellt få göra anmälan om sin önskan att vara medlemmar i den fria kyrkan. Det må anmärkas att om det sist behandlade synsättet skulle bli bestämmande, erforderliga bestämmelser måste ges lagstiftningsvägen. — Ytterligare ett alternativ är tänkbart. Som en kompromiss mellan de båda redovisade ståndpunkterna kan tänkas den anordningen att den enskildes ställningstagande till medlemskapet på något sätt aktualiserades inför den förändrade kyrka-statrelationen. Detta skulle kunna ske sålunda att en upplysningsskrift om de ändringar, som den nya relationen kyrka-stat medför, om rättigheter och skyldigheter för medlemmarna i den från staten skilda kyrkan samt om andra förhållanden av intresse sammanställdes och tillställdes alla invånare i riket. Till skriften skulle — för användning av dem som ville ha ändring i fråga om sitt förhållande till kyrkan — fogas blanketter såväl för anmälan om utträde (för dem som är medlemmar i Svenska kyrkan) som för ansökan om inträde (för dem som ej är medlemmar).

Utredningen tar med hänsyn till sina direktiv inte ställning till den här behandlade frågan. Lösningen kommer säkerligen att bestämmas genom en totalbedömning av olika skäl utifrån allmänt politiska,

kyrkliga och andra överväganden, som kan komma att aktualiseras i en skilsmässosituation.

Det må avslutningsvis anmärkas, att ledamoten Bolin i sitt särskilda yttrande framhållit att i en övergångssituation medlemskapet inte bör automatiskt överföras till den fria kyrkan. Sett mot bakgrund av vad eljest i yttrandet anförts innebär Bolins uppfattning i denna del att endast personer, som nått mogen ålder, bör ha möjlighet att övergå till en fri kyrka, och att detta bör kunna ske endast genom personligt ställningstagande, manifesterat i anmälan om inträde. (SOU 1968: 11 s. 199.)

I kap. 15 (SOU 1968: 11 s. 250) återges samma synpunkter.

I det följande redovisas i ett sammanhang samtliga remissyttranden som tagit upp hithörande övergångsfrågor. Redovisningen omfattar synpunkter från Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Linköping, Skara, Strängnäs, Lund, Härnösand och Stockholm, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet.

Svea hovrätt

ansluter sig till den uppfattningen att en övergång till en annan relation mellan staten och kyrkan icke bör föranleda några åtgärder från statens sida ifråga om medlemmarnas tillhörighet till kyrkan. Även om en ändring av kyrkans relationer till staten skulle komma till stånd, torde kyrkan böra uppfattas såsom samma trossamfund som tidigare. I enlighet härmed synes icke, i vart fall icke från statens sida, böra uppställas något krav på att inträde skall sökas i den fria kyrkan eller att medlemskapet skulle på något sätt bekräftas. Det kan antagas, att även vid en ändrad relation stat-kyrka en mycket stor del av befolkningen också i fortsättningen önskar vara medlemmar i kyrkan bl. a. för att komma i åtnjutande av dess tjänster i fråga om olika förrättningar, såsom dop, vigsel och jordfästning. Ett krav på en bekräftelse av medlemskapet skulle medföra ett mycket omfattande arbete med insamlande, registrering m. m. av uppgifter från större delen av landets befolkning. Det synes därför även av praktiska skäl lämpligt att icke föranstalta om särskilda åtgärder beträffande medlemskapet.

Däremot kan det föreligga skäl att på något sätt aktualisera frågan om medlemskapet i kyrkan i samband med en förestående skilsmässa, varvid den av utredningen angivna möjligheten med en upplysningsskrift kan utgöra en lämplig åtgärd.

Hovrättsrådet Sahlquist redovisar *skiljaktighet.*

Omkring 98 % av rikets befolkning tillhör statskyrkan. De har med få undantag blivit medlemmar genom födelsen eller genom förvärv av svenskt medborgarskap.

Om kyrkan skiljes från staten och blir ett självständigt rättssubjekt (ideell förening), likställt med andra fria trossamfund, kan detta enligt min uppfattning icke medföra att de, som nu tillhör statskyrkan, automatiskt blir medlemmar av det nybildade rättssubjektet och ådrager sig därmed följande förpliktelser. Härför skulle fordras lagstiftning.

En lag av sådant innehåll vore enligt min åsikt principiellt betänklig, även om den skulle föregås av upplysningsverksamhet beträffande rätten till utträde ur kyrkan. Förpliktande medlemskap i en förening bör grundas på en viljeförklaring. Som sådan kan icke betraktas en underlåtenhet att frånsäga sig medlemskap. Underlåtenheten kan bero av glömska, för-

hinder, oföretagsamhet eller ängslan att stöta sig med någon.

Hovrätten för västra Sverige uttalar.

Frågan huruvida det principiellt kan anses föreligga »identitet» mellan den nuvarande och den fria kyrkan kan vara föremål för delade meningar. I varje fall kan göras gällande att en skilsmässa mellan staten och kyrkan får konsekvenser i fråga om medlemskapet i kyrkan. Det synes därför ligga nära till hands, att de som vid skilsmässan är kyrkomedlemmar bör, för att kvarstå som medlemmar, vidtaga eller i särskild ordning beredas tillfälle vidtaga någon handling, varigenom medlemskapet bekräftas.

Hovrätten är därför benägen förorda det av utredningen i bet. IX s. 200 f. såsom ett alternativ angivna förfarandet. Dock synes i detta sammanhang anledning knappast föreligga att bereda dem som ej är medlemmar i kyrkan tillfälle att ansöka om inträde; den föreslagna upplysningsskriften synes alltså böra sändas allenast till dem som vid övergången är medlemmar i kyrkan.

Som utredningen anfört, skriver *justitiekanslern,*

föreligger i huvudsak två alternativ och goda skäl kan anföras för båda. Vilket alternativ man väljer är en värderingssak och jag är inte beredd att här taga definitiv ställning i saken. En synpunkt vill jag dock gärna framföra och den är inte av rättslig utan närmast av humanitär karaktär. Den gäller hänsyn till de gamla. För dem kan avskaffandet av statskyrkosystemet kanske mer än för många i yngre åldrar te sig främmande och svårförståeligt. Övergången till ett läge med en fri kyrka borde därför ordnas så att de äldre utan vidare kan gå över som medlemmar i den fria kyrkan. För medborgarna i de aktiva åldrarna är det lättare att klargöra den nya situationen och det synes mera rimligt att på dem ställa kravet att de får ge till känna om de vill kvarstå i den fria kyrkan eller ej, d. v. s. de har att, om de så önskar, begagna de möjligheter till utträde ur kyrkan som religionsfrihetslagen anvisar. Något avgörande hinder ur religionsfrihetssynpunkt mot en sådan lösning synes knappast behöva föreligga.

Inför ett fritt läge torde enligt *länsstyrelsen i Jönköpings län*

spörsmål om medlemskapet få tas upp vid de förhandlingar, som bör komma till stånd mellan stat och kyrka. Det bör härvid ankomma på statens företrädare att tillse att religionsfrihetens krav i tillbörlig grad beaktas. Även identitetsfrågan kommer här in i bilden och får betydelse för övergångsbestämmelserna. Någon erinran mot att låta dopet ensamt konstituera medlemskap torde dock efter en övergångstid inte finnas.

Domkapitlet i Linköping påpekar att i den allmänna debatten har

framförts kravet, att ställningstagande till medlemskap i kyrkan för de nuvarande medlemmarnas del vid en eventuell förändring i det nuvarande kyrka-stat-läget skall ske genom begäran om inträde i kyrkan och att begäran om utträde icke i ett sådant läge är tillfyllest. Enligt religionsfrihetslagen 1951 är Svenska kyrkan ett trossamfund. Dess karaktär av trossamfund förändras icke vid ett eventuellt upplösande av sambandet med staten. Det torde vara sällsynt, att medlemmar i en organisation, som till sin struktur icke ändras utan förblir densamma icke får stanna i densamma utan anses fr. o. m. ett visst tillfälle uteslutna ur den, intill dess att de begär förnyat medlemskap. Det torde därför innebära ett kränkande av medlemmarnas rätt att fritt utöva sin religion att avkräva dem en personlig begäran om nytt medlemskap i den religiösa organisation de redan tillhör.

Under åberopande av justitieministerns uttalande år 1951 angående kyrkans karaktär av trossamfund vill *domkapitlet i Skara*

med bestämdhet hävda, att svenska kyrkan behåller sin identitet, oavsett om statssambandet bibehålles eller ej. Tanken, att den enskilde medlemmen skulle behöva föranstalta om inträde i en från statssambandet löst svensk kyrka för att få räknas som dennas medlem vill domkapitlet alltså med bestämdhet avvisa.

Domkapitlet i Strängnäs

anser det orimligt att svenska kyrkan vid en skilsmässa skulle »nollställas» och de som vill tillhöra den »nya» fria kyrkan anmäla sitt inträde. Alla som tillhör svenska kyrkan bör vid en upplösning av bandet med staten bli informerade om vad medlemskapet och förpliktelserna i den fria kyrkan innebär, så att de kan avgöra sin ställning till kyrkan i den förändrade situationen.

Domkapitlet i Lund skriver.

Svenska kyrkan bevarar sin identitet som trossamfund även om banden med staten upplöses. Dess bekännelsegrund påverkas inte av en skilsmässa. Den kan förutsättas fortsätta sin verksamhet med samma biskopar, präster och övrig personal, med äganderätten till samma kyrkobyggnader och — i B- och C-lägena — också samma övriga fasta egendom. Vid sådant förhållande borde det vara naturligt att även räkna med ett fortsatt obrutet medlemskap för alla som vid skilsmässans ikraftträdande tillhör svenska kyrkan. Vederbörande har ju frihet att när som helst såväl före som efter en skilsmässa utträda ur kyrkan. Att därför kräva ett särskilt anmälningsförfarande för att nuvarande medlemmar skall behålla sitt medlemskap synes icke rimligt och torde inte undgå att väcka stark irritation. Krav på personlig inträdesanmälan — om än aldrig så formell — får lätt ett för svenska kyrkan med dess karaktär av öppen folkkyrka främmande drag av »bekännarkyrka» och kan vara ägnat att försvåra bibehållandet av den öppenhet som kyrkan i det längsta vill bevara och som är en förutsättning för att den skall kunna erbjuda »service» också åt de religiöst tveksamma och sökande. I varje fall måste det av ledamoten Bolin i reservation framförda kravet på personlig anslutning endast för vuxna i A- och B-lägena bestämt avvisas.

Ett genomförande av en skilsmässa mellan stat och kyrka torde med all säkerhet äga rum under så pass omfattande publicitet och föregås av så mycket information via sedvanliga kanaler, att en särskild statlig upplysningsbroschyr i ärendet, såsom utredningen föreslagit på s. 199, knappast torde vara påkallad. Stort upplagda upplysningsaktioner i pressen om förefintlig utträdesmöjlighet har ju hittills i ytterst obetydlig utsträckning haft något påvisbart resultat.

I sin kommentar till kap. 5 Religionsfriheten uttalar *domkapitlet i Härnösand* bl. a.

Det heter på visst håll, att kyrkan skall nollställas, och att de kyrkligt övertygade personligen skall begära sitt inträde i kyrkan för att på det sättet markera sitt personliga engagemang. Men just detta står i direkt strid med en allmän religionsfrihetsprincip, som måste gälla också den svenska folkkyrkan och innefatta även ett hänsynstagande till detta trossamfunds syn på sig självt. Det är inte religionsfrihet att försöka påtvinga Svenska kyrkan en struktur, som strider mot dess öppna folkkyrkokaraktär. Dessutom har man i debatten om krav på nollställning och personligt inträde observerat, att man under denna process, som avser ett i och för sig berättigat moment, nämligen det personliga engagemanget, i sak förändrat kyrkan från en öppen bekännelsekyrka med en öppen territoriell kyrkokommunal

organisation till en bekännelsekyrka av bekännartyp och med föreningskyrkans vanligaste kännetecken. I princip finns det ingen kontinuerlig övergång från den öppna folkkyrkan till den församlingsmässigt organiserade bekännelsekyrka, som måste uppstå efter den s. k. nollställningen med det konstituerande personliga nyinträdet.

Den kanske ödesdigraste konsekvensen av denna övergång blir, att en mycket stor grupp människor kommer att uppleva inträdeskravet så fordrande och fyllt med anspråk på inre och yttre beteenden i fråga om ett för dem nytt kyrkligt engagemang, att de kommer att hesitera. Med all sannolikhet kommer de att uppfatta den kyrka, som då inbjuder dem till inträde, som en för dem främmande kyrka, där de inte känner sig hemma. Denna känsla är också riktig så till vida, att den kyrka de erbjuds inträde i övergivit sin gamla territoriella kyrkokommunala organisation och antagit en ny föreningsmässig karaktär. Man bör här inte underskatta reaktionen hos de människor, som nu uppbär det kyrkokommunala ansvaret. I enlighet med församlingsstyrelselagens föreskrifter har dessa människor på förslag av olika grupperingar i vårt folk iklätt sig ansvaret för den kristna församlingens verksamhet i olika avseenden. Ingen vågar väl heller på allvar påstå, att den kyrkokommunala representationen i allmänhet misskött de uppgifter den ålagts genom församlingsstyrelselagen. Det har också omvittnats från olika håll, att den kyrkokommunala aktiviteten ökat under senare år. En nollställning och en övergång till ny kyrkotyp skulle kunna tolkas som ett schablonmässigt underkännande av de kyrkliga förtroendemännens engagemang och samtidigt en diskvalificering av det folkliga intresse för kyrkan, som på ett speciellt sätt representeras av dessa förtroendemän.

Ur religionsfrihetens synpunkt innebär således en dylik förändring av kyrkan en påtaglig reducering av möjligheterna till religiös aktivitet för stora grupper av människor, som berövas möjlighet till både en för dem adekvat representation och en samfundsform, där de känner sig hemma. Övergången till den nya samfundstypen har med andra ord inneburit en genomgripande omstrukturering av formerna för det religiösa engagemanget. Det är förmodligen ingen tillfällighet, att reaktionerna hos de kyrkokommunala förtroendemännen inför kyrka-stat-frågan nästan 100-procentigt gått i riktning mot ett bevarat samband med statsmakterna i syfte att bibehålla den öppna folkkyrkan med dess utrymme för religionsfrihet och tolerans.

Enligt *domkapitlet i Stockholm* bör övergångsbestämmelser

tillförsäkra den som vid den nya ordningens genomförande tillhör kyrkan utan att vara döpt rätt att fortfarande tillhöra kyrkan, om han det önskar.

Svenska prästförbundet

anser självklart att de som är medlemmar av Svenska kyrkan vid övergången till en fri kyrka skall förbli medlemmar utan särskild anmälan.

Enligt *Kyrkomusikernas riksförbund*

bör staten vid en eventuell skilsmässa visa stor generositet genom att låta övergångsbestämmelser gälla under avsevärd tid. Nuvarande medlemmar i Svenska kyrkan bör utan egna åtgärder betraktas som medlemmar även i den fria kyrkan.

Utifrån *Sveriges frikyrkoråds*

grundsyn hävdar rådet att Svenska kyrkans nuvarande medlemmar borde beredas tillfälle att genom en aktiv handling bekräfta önskan om fortsatt medlemskap. Rådet ansluter sig till den av utredningen redovisade tanken på en upplysningsskrift med bifogade svarsblanketter. Rådet anser dock att det bör ankomma på den fria kyr-

kan att därefter själv bestämma hur medlemskap skall förvärvas.

Förbundet för religionsfrihet anför.

Vad beträffar utredningens förslag att samtliga medborgare vid ett skiljande kyrka-stat skulle få en informationsskrift jämte blanketter för anmälan om utträde och eventuellt nyinträde, finner vi idén med informationsskrift och anmälningsblankett tilltalande. Det tycks dock föreligga en omfattande begreppsförvirring, när man här talar om att distribuera *utträdes*blanketter. När staten upphör med sin kyrkoverksamhet, är det en god och befogad serviceåtgärd att genom en upplysningsskrift underrätta folket om samtliga de fristående kyrkoalternativ, som i stället står till buds och gärna också underlätta de enskilda människornas val genom att bifoga olika *inträdes*blanketter. Vi finner det sålunda angeläget att en sådan broschyr ger likvärdig information om alla inom riket verksamma trossamfund och att för medlemskap i något av dessa samfund inklusive det/de som närmast anses efterträda statskyrkan kommer att erfordras en skriftlig inträdesanmälan. Sådan anmälan skulle eventuellt om inte organisatoriska skäl lägger hinder i vägen kunna göras i samband med den närmaste självdeklarationen.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund vill

peka på den av utredningen aktualiserade möjligheten med en särskild upplysningsskrift, utgiven av en statlig myndighet. I denna skrift belyses de ändrade relationerna mellan staten och kyrkan och hur de inverkar på de rättigheter och skyldigheter som är förenade med medlemskapet. Skriften bör skickas till alla som ska ta ställning i frågan. Vid skriften fogas dubbla blanketter, en för utträde och en för inträde (för icke-medlemmar). På så sätt skulle frågan aktualiseras för alla innevånare inför den förestående förändringen.

Medlemskap i en fri kyrka måste, enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds* uppfattning,

grundas på en aktiv handling, d. v. s. anmälan om inträde i kyrkan. I en i utredningen presenterad argumentationslinje hävdas att de som är medlemmar i kyrkan och inte vill utträda ej skall behöva vidta speciella åtgärder för att fortsätta att vara medlemmar, speciellt som de i allmänhet redan är döpta och medlemskap följer av dopet. Enligt SSU:s mening bör vid övergångsskedet de, som önskar vara medlemmar av den framtida kyrkan, anmäla sitt inträde i denna. SSU kan ej acceptera att de som ej utträder ur statskyrkan förutsättes vara medlemmar i den fria kyrkan.

Den i utredningen aktualiserade »tredje möjligheten» är med vissa ändringar ett utmärkt uppslag. SSU förordar, som utredningen föreslår, att en särskild upplysningsskrift om de nya relationerna kyrka-stat utges. Skriften tillställes alla som har att ta ställning till frågan om medlemskap. Till skillnad från utredningen föreslår SSU att vid skriften fogas en blankett för anmälan om medlemskap i den framtida kyrkan. De som på detta eller liknande aktivt sätt anmält sig räknas som medlemmar i kyrkan.

Förbundet för kristen enhet uttalar.

Eftersom dopet enligt kyrkans lära är grunden för medlemskap i kyrkan och icke kan upprepas, är det ur kyrkans synpunkt omöjligt att kräva en särskild anmälan till medlemskap i kyrkan efter en skilsmässa mellan kyrka och stat. Däremot är det önskvärt, att samtliga medborgare efter beslutet om skilsmässa får sig tillställd en broschyr med information om vad detta kommer att innebära och med bifogad blankett, där de anger, om de vill stanna kvar i kyrkan, utträda ur eller inträda i henne.

2.2 *Individens religionsfrihet i samhällslivet*

I slutbetänkandets kap. 5 redogör kyrkastatutredningen översiktligt för bl. a. de delproblem som i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet behandlats under rubriken Individens religionsfrihet i samhällslivet (SOU 1964: 13 s. 560—568). Dessa delproblem berör följande förhållanden, nämligen

att den som utträtt ur kyrkan ej har rösträtt i församlingen men dock har att erlägga viss, reducerad kyrkoskatt, nämligen för de borgerliga uppgifter som åvilar kyrkan, *att* religionsfriheten begränsas av stadgandet om att vederbörande ej får störa samhällets lugn eller åstadkomma allmän förargelse, *att* medlemskap vinnes vid födseln om båda eller en av föräldrarna tillhör kyrkan, *att* föräldrar bestämmer över barnens medlemskap, *att* samhällets rätt enligt barnavårdslagen att ingripa mot föräldrar kan komma i konflikt med åtgärder som föräldrar på religiös grund vidtar rörande barns uppfostran m. m., *att* enskild kan utsättas för påtryckning att utträda eller icke utträda ur Svenska kyrkan, *att* själavård genom statlig försorg eller förmedling beredes vid krigsmakten, sjukhus, fängelser eller andra inrättningar, samt *att* konfessionella behörighetsvillkor stadgas för Konungen, präst i Svenska kyrkan, föredragande statsråd och andra ämbetsmän som deltar i avgörande av vissa kyrkoärenden ävensom att vid tillsättning av befattning som medför skyldighet att undervisa i kristendom eller teologisk vetenskap den hänsyn skall tagas till de sökandes trosåskådning, som därav må påkallas.

Sammanfattningsvis kan beträffande dessa särskilda frågor sägas följande. Om på viss punkt inskränkning i religionsfrihet anses föreligga kan den *antingen* undanröjas utan att detta i grund förändrar relationen kyrka-stat, alltså även i ett A-läge, *eller* också kvarstår inskränkningen till följd av sin beskaffenhet oavsett relationen kyrka-stat, således även efter en skilsmässa. (SOU 1968: 11 s. 82.)

Utredningen erinrar i slutbetänkandets kap. 14 om dessa synpunkter och fortsätter.

För den enskilde inom de nuvarande fria samfunden eller utanför alla samfund skulle den individuella religiösa friheten, bortsett från det psykologiska tryck som eventuellt föreligger, knappast bli annorlunda, om Svenska kyrkan skildes från staten.

Principen om religionsfriheten synes alltså såtillvida ej ge ledning vid valet av kyrka-statrelation, som medlemsfrågor och andra spörsmål som rör individens frihet i samhällslivet, i den mån de över huvud kan lösas, kan regleras på samma sätt oberoende av kyrka-statrelationen. Utredningen har därmed ej tagit ställning till om inskränkningarna i religionsfriheten kan undanröjas lättare i ett läge där kyrkan är friställd från staten. (SOU 1968: 11 s. 236.)

Närmast redovisas remissinstansernas allmänna kommentarer till utredningens synpunkter. Därefter redogörs för uttalanden kring de olika delproblem som utredningen aktualiserat — dock med undantag av frågorna om medlemskap vid födseln samt föräldrars bestämmanderätt över barns medlemskap, vilka frågor berörts i avsnitt 2.1.6. Vidare behandlas frågan om tillgång till kyrklig service.

2.2.1 Allmänna kommentarer

Kammarkollegiet skriver.

Vad utredningen anfört rörande individens religionsfrihet i samhällslivet föranleder inga kommentarer.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

kan helt allmänt ansluta sig till de uttalanden utredningen enhälligt gör (s. 82—83) ifråga om den enskilda individens religionsfrihet i samhällslivet, och om trossamfundens religionsfrihet, att de inskränkningar, som kan finnas, antingen kan undanröjas både med och utan statskyrkosystem eller också kvarstår de, oavsett relationen kyrka-stat, alltså även efter en skilsmässa.

Uttalanden av samma innebörd görs också av *länsstyrelserna i Östergötlands och Västmanlands län, domkapitlet i Lund, stiftsrådet i Skara, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund* och *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.*

Kristna studentrörelsen i Sverige anför att enligt både dess

och utredningens uppfattning (SOU 1964: 13 s. 522)[1] finns det sidor hos statskyrkoidealet, som är ägnade att motverka ett personligt ställningstagande i religionsfrihetsfrågan. Oftast anses att man genom en genomförd religionsfrihet kan befrämja ett medvetet ståndpunktstagande från individens sida, vilket i allmänhet betraktas som värdefullt. Genom ett C-läge skulle ett sådant mål bäst kunna tillgodoses, eftersom samfund och organisationer i ett sådant läge på ett helt annat sätt än f. n. skulle vara likställda med varandra. Dessutom torde Svenska kyrkan i det läget bli löst från de civilrättsliga uppgifter, som f. n. gör den till ett av staten auktoriserat samfund. I individens ögon skulle Svenska kyrkan komma att framstå mer som ett alternativ än som ett monopol; om man önskar att befordra ett personligt ställningstagande måste detta ses som klart positivt.

Bland dem som menar sig företräda en »folkkyrklig» linje i kyrka-statfrågan finns det ibland en tendens att fästa mindre vikt vid personligt ställningstagande till förmån för en öppenhet mot »de osäkra och tvivlande». Denna öppenhet är även för oss ett värde, som det även i ett fritt läge bör vara angeläget att slå vakt om. Detta betyder inte att den enskildes avgörande blir en perifer och betydelselös fråga; från Svenska kyrkans sida måste det upplevas som värdefullt ju fler av dess medlemmar som medvetet och helhjärtat sökt hennes gemenskap.

En redovisning av dessa och liknande synpunkter saknas i behandlingen av frågan om religionsfriheten i slutbetänkandet (SOU 1968: 11 s. 234—238).

2.2.2 Ej rösträtt men viss skattskyldighet

Nuvarande regler ifråga om skyldigheten för den som ej är medlem av svenska kyrkan att utge församlingsskatt innebär att sådan person betalar 60 % av denna skatt, vilket ansetts motsvara kostnaderna för kyrkans arbete med folkbokföring och begravningsväsende.

Kyrka-statutredningen har diskuterat denna fråga ur religionsfrihetssynpunkt dels i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet (SOU 1964:13 s. 560), dels i slutbetänkandets kap. 12, där utredningen anför bl. a.

Den kritik som riktats mot nuvarande ordning går i allmänhet ut på att det från religionsfrihetssynpunkt — och även utifrån demokratisk synpunkt — är otillfredsställande att den som ej tillhör kyrkan är pliktig att bidraga till verksamhet som bedrives av kyrkan, i all synnerhet som han, i avsaknad av rösträtt och valbarhet i församlingen, saknar möjlighet att inverka på beslut om skattens storlek och om användningen av skattemedlen. En sådan uppfattning leder naturligen ofta till slutsatsen att ifrågavarande uppgifter av borgerlig natur bör överflyttas till staten eller de borgerliga kommunerna, varigenom grun-

[1] De uttalanden som här tillskrivs utredningen har gjorts av dess expert S. Waller.

den för nuvarande skattskyldighet till Svenska kyrkan skulle bortfalla.

— — — — — — — — — — — — — —

Skulle Svenska kyrkan behålla en väsentlig del av de uppgifter av borgerlig natur, vilka den nu handhar, är därmed inte givet att denna verksamhet skall finansieras på samma sätt som nu sker. En möjlighet är att bidrag utgår från staten eller de borgerliga kommunerna med belopp, som kan anses motsvara församlingarnas kostnader för folkbokföring, begravningsväsen eller andra angelägenheter av borgerlig natur som omhänderhas av församling. Under sådana förhållanden skulle, liksom för det fall att ifrågavarande uppgifter övertages av staten eller den borgerliga kommunen, församlingsskatt inte behöva uttagas av dem som ej tillhör Svenska kyrkan. I själva verket skulle medlemmarnas bidrag till kyrklig verksamhet då rättsligt sett få karaktär av medlemsavgifter och inte av skatt. (SOU 1968: 11 s. 184.)

Bl. a. länsstyrelsen i Jämtlands län, domkapitlen i Linköping, Skara och Visby samt Högerns ungdomsförbund anför kritiska synpunkter på nuvarande system.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser systemet

föga tillfredsställande, då vederbörande icke-medlem ej har möjlighet att öva inflytande på de beslutande kyrkliga organen.

Likartade påpekanden gör *Högerns ungdomsförbund.*

Domkapitlet i Skara skriver.

En ofta påtalad brist i det praktiska genomförandet av religionsfriheten ligger däri, att den som utträder ur svenska kyrkan likväl har att betala mer än hälften av den på honom eljest belöpande församlingsskatten. Det synes angeläget att denna brist avhjälpes. Om folkbokföringen och begravningsväsendet, vilka motivera den kvarstående avgiften för ur kyrkan utträdda personer, skulle överföras till stat och kommun, torde problemet i samband härmed vara löst. Om åter sådant överförande icke sker, synes problemet kunna lösas genom att de nyssnämnda kostnaderna finansieras, icke genom församlingsskatt, utan genom statliga eller kommunala bidrag. På så sätt skulle full befrielse från församlingsskatt kunna genomföras för alla som icke tillhöra svenska kyrkan.

Samma tankegångar förs också fram av *domkapitlet i Linköping* (se avsnitt 2.1.5.2) samt av *domkapitlet i Visby.*

Givetvis kan jämkningar i detaljer ifrågakomma, ägnade att bättre tillgodose 1951 års lagstiftares huvudsyfte. Domkapitlet avser härvid den praktiska utformningen av den viktiga grundregeln, att dissenters endast betala sådan del av kyrkoskatten, som måste betalas av alla medborgare, d. v. s. i dagens läge — vari domkapitlet icke förordar några vittgående förändringar — kostnaderna för kyrkobokföring och begravningsväsende. Utformningen av den i 1 § lagen den 26 oktober 1951 om viss lindring i skattskyldigheten för den som icke tillhör svenska kyrkan givna regeln om viss skattefrihet åt dissenters går dock ur rättvisesynpunkt ej fri från invändningar. Även om domkapitlet icke vill överbetona den praktiska betydelsen av detta förhållande vill det dock av principiella skäl förorda en omarbetning av detta lagrum i avsikt att bättre tillgodose lagstadgandets principiella huvudsyfte.

2.2.3 Själavård vid vissa statliga inrättningar m. m.

Till religionsfrihet anges emellanåt höra, framhöll kyrka-statutredningen i religionsfrihetsbetänkandet, att deltagande i

gudstjänst eller korum vid krigsmakten samt i själavård vid sjukhus, fängelser eller andra allmänna inrättningar skall vara frivilligt.

I fråga om militära förhållanden framstår det ur religionsfrihetssynpunkt som otillfredsställande, om i andra fall än då sådant av organisatoriska skäl icke kan undvikas någon grad av tvång föreligger för att personer skall närvara vid gudstjänster, korum eller motsvarande religiösa inslag i tjänsten. Å andra sidan synes det med hänsyn till religionsfriheten kunna krävas, att möjligheter beredes militär personal att då så önskas deltaga i gudstjänster och liknande andaktsövningar. Under t. ex. beredskaps- och krigsförhållanden kan de yttre omständigheterna också vara sådana, att besök i kyrka eller annan gudstjänstlokal i praktiken är förenat med svårigheter ur tjänstgöringssynpunkt, varför sammankomster av religiös karaktär då bör ordnas för personer, som önskar besöka sådana.

Rörande gudstjänster m. m. vid sjukhus, fängelser eller andra allmänna inrättningar bör ur religionsfrihetssynpunkt gälla att sådana skall förekomma för att ge dem som inte kan besöka motsvarande sammankomster i kyrka eller annorstädes tillfälle till religionsutövning, men att deltagande i sådana sammankomster skall vara frivilligt. Dessa principer torde också tillämpas i vårt land.

Utredningen bortser här från förpliktelser som kan anses åligga anställd personal i tjänsten. (SOU 1964: 13 s. 567—568.)

Dessa frågor har utredningen behandlat närmare i betänkandet Kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967:45 s. 529—545).

Uttalanden av innebörd att staten bör medverka till att *religiös service erbjuds* vid vissa inrättningar görs av domkapitlet i Lund, stiftsrådet i Skara, Svenska prästförbundet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Högerns ungdomsförbund och Kristna studentrörelsen i Sverige. Vanligen understryks härvid att deltagande måste vara frivilligt.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund skriver.

Den kyrkliga verksamhet, som för närvarande bedrivs vid militära förband i Sverige och i utlandet, i sjömansvården, på turistorter och vid fredskårer utomlands, är av mycket stor betydelse. Förbundet anser att denna service bör upprätthållas och t. o. m. förstärkas i framtiden. Det torde ligga i statens intresse att tillgodose de behov som finns i dessa sammanhang.

Under vissa förhållanden kan det, anför *Sveriges kristna socialdemokraters förbund,*

vara motiverat att samhället vidtar särskilda åtgärder för att främja religiös aktivitet. När den enskilde genom samhällets ingripande eller på grund av sjukdom berövats rörelsefrihet och normala möjligheter att delta i samhällsaktiviteter, bör samhället ta ett aktivt ansvar även för religiös vård. Detta gäller t. ex. vid fängelserna, militärförbanden, ungdomsvårdsskolorna, nykterhetsvårdens anstalter och sjukhusen. Vi utgår ifrån som en självklarhet att frivillighet råder ifråga om gudstjänstdeltagande.

Högerns ungdomsförbund ser den själavårdande verksamheten som

ett exempel på en kyrklig angelägenhet, som tangerar statens intressesfär. Själavården vid sjukhus liksom inte minst i krigstid vid militära förband är av stor vikt. Den kyrkliga sociala verksamheten har också åtskilliga beröringspunkter med den kommunala och statliga. Inte minst verksamheten inom sjömansvården kommer ock-

så att i framtiden spela en framskjuten roll. Rimligen bör staten efter ett skiljande ersätta Svenska kyrkan för de tjänster hon sålunda gör staten på olika områden.

Kristna studentrörelsen i Sverige uttalar att

samhällets positiva intresse och ansvar när det gäller att lämna utrymme för religiös verksamhet i olika sammanhang — t. ex. i sjukhus, fängelser eller under militära förhållanden — behöver inte, enligt KRISS' uppfattning, kränka den religionsfrihet, som bör tillkomma individen, såvitt denna verksamhet sker på frivillighetens grund.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län tar upp behovet av *icke-religiösa alternativ*.

Såväl inom försvaret som inom sjukhusväsendet bör tillkomsten av icke-religiösa alternativ i den andliga vården befrämjas.

Bestämmelserna om *rättegångsgudstjänst* samt om *riksdagspredikan* och *edsavläggelse* berörs av hovrätten för västra Sverige resp. Folkpartiets ungdomsförbund.

Hovrätten för västra Sverige anför.

Att rättegångsgudstjänsten är obligatorisk, såsom nu är fallet vid hovrätterna och de allmänna underrätterna, synes icke överensstämma med den syn på statsverksamheten som numera är den förhärskande. Enligt hovrättens mening bör, oavsett om sambandet mellan staten och kyrkan kommer att bestå, de tvingande bestämmelserna om rättegångsgudstjänst upphävas; möjligen kan de ersättas av en föreskrift om att domstolen äger föranstalta om gudstjänst eller annan högtidlig sammankomst vid början av året.

Och *Folkpartiets ungdomsförbund* skriver.

I samband med en upplösning av banden mellan Svenska kyrkan och staten måste också andra mer symboliska rester från den kristna enhetskulturen borttagas. Hit hör t. ex. riksdagspredikan. Vi finner också att edsavläggelse vid domstol bör utgå. Den utgör en form av religiös handling som samhället inte bör använda sig av. Edsavläggelse bör kunna ersättas med en sanningsförsäkran.

2.2.4 Konfessionella behörighetsvillkor

Kyrka-statutredningen refererade i religionsfrihetsbetänkandet gällande samt av författningsutredningen föreslagna grundlagsstadganden om konfessionella behörighetsvillkor för Konungen, präst i svenska kyrkan, föredragande statsråd och vissa andra ämbetsmän m. m. Utredningen framhöll

att det kan anses innebära inskränkning i vederbörandes religionsfrihet att på angivet sätt uppställa konfessionella behörighetsvillkor. Utredningen får anledning att i andra sammanhang behandla frågan om kravet på dylika behörighetsvillkor. (SOU 1964: 13 s. 568; se vidare SOU 1967: 45 s. 324 ff.)

Problemet har tagits upp av *hovrätten för västra Sverige* under rubriken Jävsregeln i RF § 28 andra stycket fjärde punkten.

Före 1953 innefattade ifrågavarande jävsbestämmelse förbud för, bland andra domare som ej tillhörde den rena evangeliska läran att deltaga i handläggning eller avgörande av fråga som angår religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom den svenska kyrkan.

Dissenterlagskommittén föreslog i sitt be-

tänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. (SOU 1949: 20 s. XI), såvitt nu är av intresse, ingen annan ändring i bestämmelsen än att ordet »religionsundervisning» skulle utgå.

Vid remissbehandlingen av förslaget till religionsfrihetslag m. m. föreslog teologiska fakulteten i Uppsala och Stockholms domkapitel att jävsbestämmelsen i RF § 28 andra stycket fjärde punkten borde utsträckas till att omfatta även ämbetsbrott av präst. Departementschefen fann i 1951 års dissenterlagsproposition (nr 100 s. 137) intet vara att erinra mot förslaget. Den föreslagna grundlagsändringen genomfördes vid 1951 och 1953 års riksdagar.

Någon närmare motivering för den ifrågavarande lagändringen redovisas ej i de publicerade förarbetena till 1951 års dissenterlagstiftning. Hovrätten anser det påkallat att den ifrågavarande jävsbestämmelsen blir närmare uppmärksammad under det fortsatta utredningsarbetet; hovrätten känner sig icke övertygad om att jävsbestämmelsen, såvitt den avser domares befattning med prästämbetsbrott bör bibehållas.

2.2.5 Individens tillgång till kyrklig service

Ett femtontal remissinstanser har tagit upp frågan om s. k. religiös service, varvid man i allmänhet betraktar tillgång till sådan som en form av religionsfrihet för den enskilde.

Denna fråga berörs av kyrka-statutredningen i slutbetänkandets kap. 14.

Oavsett vad man vill inlägga i begreppet religion och oavsett anledningen till att så många medborgare nu tar kyrkans tjänster i anspråk vid dop, konfirmation, vigsel och jordfästning kan staten — såsom innefattande även dessa medborgare — ha ett intresse av att i riket *finns* sådana *religiösa handlingar att tillgå* för dem som så önskar. Medan i primitiva samhällsformer samhället självt svarar för religiösa och andra riter, åvilar i vår kultursituation det omedelbara ansvaret för tillhandahållande av sådana tjänster kyrkor och trossamfund. Ofta har staten emellertid indirekt påtagit sig ansvar för att dessa kyrkor och samfund skall beredas goda arbetsmöjligheter, t. ex. genom ett statskyrkosystem eller genom ekonomiskt stöd. Även i USA med i princip en skiljemur mellan stat och kyrka ges i praktiken ett sådant ekonomiskt stöd, bl. a. genom skattepolitiken.

Det ligger nära till hands att ställa frågan, om det allmänna utnyttjandet av kyrkliga tjänster kan tillgodoses utan statligt stöd. Frågan kan sägas gälla om Svenska kyrkan kan antagas förbli en öppen folkkyrka av nuvarande slag med religiös service gentemot alla även utan att staten tar ansvar härför. Häri innefattas spörsmålet, om kyrkan av ekonomiska skäl kan hålla sådana tjänster till handa för alla. Om staten vill ta ett ansvar härför innebär detta dock ej utan vidare, att ledning erhålles vid valet mellan olika alternativ då det gäller dess relation till kyrkan. För en fri kyrka brukar visserligen dispositionen över kyrkliga handlingar tillkomma kyrkan ensam. Om ett statligt inflytande anses önskvärt, kan detta vinnas genom ett statskyrkosystem med statlig bestämmanderätt på olika områden. Andra alternativ torde emellertid också stå till buds, såsom ekonomiskt stöd på sådana villkor, som i praktiken medför att staten får önskat inflytande. (SOU 1968: 11 s. 244—245.)

Uppfattningen att staten bör säkerställa att medborgarna har tillgång till religiös service stöds av bl. a. hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Kronobergs och Hallands län, stiftsnämnden i Lund, svenska kyrkans centralråd, Svenska prästförbundet, Centerns kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige samt — med särskild betoning av glesbygdsproblematiken — av domkapitlen i

Linköping, Härnösand och Luleå, stiftsråden i Lund och Luleå, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Kyrkliga kvinnorådet. Endast länsstyrelsen i Stockholms län har en mera tveksam inställning. Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund vill motverka slentrianmässigt deltagande i vissa kulthandlingar. — Också Folkpartiets kvinnoförbund uttalar sig om kyrklig service.

Enligt *hovrätten för västra Sverige* förhåller det sig uppenbarligen så

att ett mycket stort antal människor i dag önskar ha tillgång till kyrkliga handlingar av skilda slag och sätter värde på att, såsom nu är fallet, kunna vid behov taga kyrkans tjänster i anspråk. De verkliga motiven härtill kan växla och vara svåra att klarlägga. Men obestridligt är att behovet finns och att svenska kyrkan såsom en öppen folkkyrka i detta hänseende fyller en funktion. Det synes hovrätten angeläget att ett eventuellt upphävande av sambandet mellan staten och kyrkan sker under sådana betingelser, att kyrkan även framdeles kommer att lämna tillgång till religiösa handlingar för dem som så önskar.

Länsstyrelsen i Stockholms län är tveksam.

Som framhålles i betänkandet tar ett betydande antal personer i vårt land för närvarande i anspråk kyrkliga tjänster utan att därför vilja tillkännage någon personlig religiös inställning; kyrkan anses därigenom fylla en viss funktion i samhällslivet, vilken faller utanför området för våra fria samfunds verksamhet. Man kan då med utredningen fråga sig i vad mån frågan om att tillhandahålla kyrklig service åt religiöst indifferenta kommer i ändrat läge, om banden mellan stat och kyrka upplöses. Det torde vara vanskligt att uttala någon mera bestämd mening härom. Vissa skäl av traditionell och religiös natur talar — på sätt utredningen själv framhåller — dock för att kyrkan även i ett fritt läge i väsentlig mån kommer att behålla sin öppna karaktär och i sådan egenskap alltjämt erbjuda vederbörande sina tjänster utan att ställa några krav på uttalat personligt engagemang i religiösa ting. För valet av relation mellan staten och Svenska kyrkan torde det nu avhandlade spörsmålet därför vara av i viss mån begränsat intresse. I sammanhanget må dock framhållas, att man kan ställa sig något tveksam till legitimiteten över huvud taget av anspråken på kyrklig service från personer och grupper, som eljest konsekvent undviker varje personligt kristet ställningstagande.

Länsstyrelsen i Kronobergs län intar en mer positiv attityd.

För en av staten oberoende kyrka är självfallet kyrkans möjligheter att verka och tjäna en fråga av största betydelse. Även av allmänt intresse är det angeläget att söka skapa så gynnsamma förutsättningar som möjligt för detta under iakttagande av de tankegångar och värderingar, som ligger till grund för ställningstagandet i huvudfrågan. Länsstyrelsen vill i detta avseende särskilt uppmärksamma frågor som har samband med dop, konfirmation, vigsel, medling och begravning. Härvid bör även beröras frågan om sådan »kyrklig service» åt icke-medlemmar.

Länsstyrelsen i Hallands län skriver.

Genom 1951 års religionsfrihetslag har möjlighet beretts den som så önskar att utträda ur svenska kyrkan med bibehållande av fullständiga medborgerliga rättigheter. Konsekvensen av ett sådant utträde är bl. a. av ekonomisk art, i det att man befrias från erläggande av 40 % av församlingsskatten. Återstående 60 % av denna skatt har beräknats belöpa på de uppgifter av borgerlig natur, främst folkbokföring och begravningsväsende, som nu åvilar prästerskapet. Statistiska uppgifter ger vid handen

att endast ett ringa antal av landets befolkning hittills begagnat sig av möjligheten att lämna svenska kyrkan, ehuru det numera räcker med en skriftlig anmälan. 98 % av folket lär fortfarande kvarstå i kyrkan. En överväldigande majoritet av folket, eller mellan 86 och 96 %, anlitar sådana kyrkliga förrättningar som barndop, konfirmation, vigsel och jordfästning. Att staten på något sätt medverkar vid tillhandahållandet av sådana kyrkliga tjänster åt allmänheten kan därför i viss mån betraktas som en serviceåtgärd.

Domkapitlet i Linköping uttalar.

Svenska kyrkan omfattar i dag c:a 95 % av Sveriges invånare, vilka dock kan stå i närmare eller fjärmare förbindelse med henne. Kyrkan är så organiserad, att den kan ge dem alla kyrklig tjänst, var de än är bosatta och i vilket närmare eller fjärmare förhållande de än står till henne.

Kommer ett ändrat förhållande kyrka-stat inte att betyda, att kyrkans möjligheter att ge tjänster med ord och sakrament beskäres? Kan kyrkans organisation upprätthållas t. ex. i glesbygderna, om hennes ekonomiska möjligheter beskäres? Blir med ett annat och mindre medlemstal de ekonomiska möjligheterna så beskurna, att kyrkan ej som hittills kan betjäna *alla* med gudstjänster och kyrkans övriga förrättningar?

Att Svenska kyrkan fortsätter att så långt möjligt ge kyrklig tjänst åt alla var de än är bosatta, hör samman med dess kyrkosyn. Det hör till hennes innersta väsen att erbjuda evangelium åt Sveriges folk oberoende av hennes samband eller icke-samband med staten.

Inför ställningstagandet till en ny väg för kyrkan väcker emellertid denna intention väsentliga frågor för henne. Kyrkan lever av nådemedlen, av ord och sakrament. Det är bl. a. ordets uppgift att göra kyrkans handlingar begripliga för människorna. Då måste frågan ställas: Kan kyrkan erbjuda dop, vigsel och jordfästning utan att människor genom att deltaga i gudstjänstliv och kristen undervisning förstår deras innebörd? Kan kyrkan utan att svika sin uppgift bli enbart eller till huvudsaklig del en förrättningskyrka för flertalet i folket? Måste inte kyrkan, när den ej orkar genomsyra folket, inskränka sin verksamhet till dem som ej blott vid vissa högtider i livet utan mera regelbundet begagnar sig av hennes tjänster? Var går gränsen mellan att kyrkan med evangelium tjänar allt folket oberoende av deras närmare eller fjärmare kontakt med den och kyrkans skyldighet att göra detta evangelium begripligt, så att det äger ett innehåll för dem som önskar begagna sig av kyrkans tjänster? Finnes en gräns och kan eller bör en gränsdragning göras? Detta är frågor, som uppställes inför ett ställningstagande till begreppet »kyrklig service», oberoende av om kyrkan är en fri sådan eller icke.

En annan sådan fråga gäller kyrkans förmåga att betjäna människor i vårt land. Befolkningen koncentreras till städer och tätorter, och landsbygden blir glesare bebodd. Kan kyrkan behålla sin församlingsorganisation i stort sett oförändrad vid en sådan befolkningsförskjutning? Organisationen är i dag sådan, att c:a 90 % av församlingarna finnes på landsbygden och 10 % i städerna — trots att 75 % av befolkningen bor i städer och tätorter och 25 % på landsbygden. Även detta är en fråga, som måste besvaras oberoende av frågan om fortsatt samband med staten. Den måste omedelbart angripas och ej uppskjutas till kyrka-statfrågan är löst.

Frågorna och svaren får ej förenklas så, att kyrkans service till alla, var de än bor, blott kan bibehållas under kyrkans fortsatta samband med staten och att en fri kyrka ej kan fullgöra sådana uppgifter. Frågorna är betydligt mera komplicerade. De hör bl. a. samman med en riktig fördelning av kyrkans personella resurser, som även den måste finna sin lösning oberoende av kyrka-stat-problemet. Det är också en ekumenisk fråga. Även andra kyrkor än Svenska kyrkan bör kunna få det samhälleliga stöd — om de så

önskar — att utöva sin verksamhet på platser, där eljest en religiös verksamhet ej skulle kunna utövas. Frågan har som grundförutsättning, att en sådan verksamhet är ett samhällsintresse och att den därför ej helt och hållet bör bedrivas av frivilliga organisationer, grupper eller enskilda utan hjälp från eller samband med samhällets samlade resurser och intressen.

Som framgått av avsnitt 1.1.2 anser *domkapitlet i Härnösand* att fortsatt samband mellan staten och svenska kyrkan innebär en garanti för att kyrklig service står till förfogande för alla människor, oavsett om de bor i glesbygd eller tätort. Ett C-läge däremot, befarar domkapitlet, skulle omöjliggöra församlingsverksamhet i glesbygden. En sådan nyordning skulle därför enligt domkapitlet strida mot kravet på jämlikhet i servicemöjligheter mellan glesbygd och tätort.

Domkapitlet i Luleå vill understryka de synpunkter som i betänkandet framhävts om servicesidan av Svenska kyrkans verksamhet. Om religionen ses som en samhällsfaktor av betydelse, måste denna sida av kyrkans verksamhet starkt betonas. Det är ett känt faktum, att de fria samfunden i vårt land kan bedriva kontinuerlig verksamhet endast där de stöds av befolkningen på en ort. Det finns trakter inte minst inom Luleå stift, där endast Svenska kyrkan erbjuder den service som ligger i kristen församlingsgemenskap och därmed förenad tillgång till kyrkliga handlingar av olika slag. Om religionen ses som en positiv faktor i samhället, bör den genom adekvata bestämmelser ges ett stöd, som medger en jämn fördelning över landet av de värden som de religiösa samfunden tillför folket. Det är en inom Luleå stift synnerligen utbredd uppfattning, att endast någon form av samband med det allmänna varigenom alla bygders behov av religiös service tryggas, på tillfredsställande sätt tillgodoser kravet på religionsfrihet.

Stiftsnämnden i Lund anför.

Även sedan den fria utträdesrätten ur kyrkan realiserats genom 1951 års lagstiftning har vårt folk genom att nära nog 100-procentigt bibehålla sin anslutning till kyrkan också där ett mera personligt engagemang saknas, givit uttryck åt sin önskan att alltjämt ha tillgång till kyrkans tjänster. Erfarenheterna från den år 1962 genomförda pastoratsregleringen gav också vid handen, att tanken på indragning av prästerliga tjänster i avfolkningsbygder och en i och för sig välmotiverad omfördelning av resurserna från små glesbygdsförsamlingar till de stora tätortsbildningarna väckte starkt lokalt motstånd. Den har också fortsatt att göra det vid senare framförda förslag i samma riktning. På det lokala planet möter man uppenbarligen en stark opinion för att en församlingsorganisation av väsentligen samma omfattning som den nuvarande upprätthålles.

Detta torde emellertid icke vara möjligt annat än om man bibehåller ett system med finansiering genom obligatoriska avgifter och där — såsom nu sker via kyrkofonden — en kostnadsutjämning kommer till stånd mellan ekonomiskt starka och svagare pastorat eller församlingar.

Enligt *svenska kyrkans centralråd* upplever den övervägande majoriteten inom svenska folket inte sitt medlemskap i kyrkan som en inskränkning i den individuella religionsfriheten. Detta understrykes enligt centralrådet också av utredningens observation på s. 236. Där konstaterar utredningen att i vårt land ett stort antal personer utan tillkännagivande av personlig religiös inställning önskar ta del av kyrkliga tjänster. Detta faktum torde enligt centralrådet också

gälla gudstjänstdeltagande där mätningar visar att en mycket stor majoritet »någon gång» besöker svenska kyrkans gudstjänster i jämförelse med dem som någon gång besöker frikyrkliga gudstjänster.

Stiftsrådet i Lund skriver.

Den ekonomiska frågan måste lösas på ett sådant sätt, att kyrkan som folkkyrka kan utöva omsorg om majoriteten av vårt folk och så att även glesbygdernas befolkning kan få de tjänster av kyrkan, som man väntar av den.

Stiftsrådet i Luleå

finner det synnerligen angeläget, att samhället också i framtiden garanterar sina medborgare var de än bor sådana tjänster att också de andliga behoven blir tillgodosedda. F. n. pågår en utglesning av befolkningen på landsbygden, vilket är särskilt påtagligt i den tredjedel av riket som Luleå stift utgör. Varje försämring av den offentliga servicen till medborgarna påskyndar denna utveckling och bidrar till en osäkrare tillvaro.

I denna situation är det angeläget, att svenska kyrkan icke tvingas inskränka sin verksamhet genom att utesluta något område i landet från sina omsorger. Alldeles särskilt bör detta gälla det glesbygdsområde, som Luleå stift med ett rikt kyrkligt liv utgör. Det är ett allmänt känt faktum, att den svenska frikyrkan på grund av befolkningsutvecklingen tvingats ge upp ett ökat antal positioner och icke längre som förr kan fungera inom vissa delar av svensk landsbygd. Svenska kyrkan med funktionen av en folkkyrka får på liknande sätt icke upphöra att ge sina tjänster.

Under rubriken B- och C-läget uttalar *Svenska prästförbundet.*

Att ett organisatoriskt samband mellan kyrka och stat upphör innebär en omdaning såväl av kyrkans som av statens yttre former. Det är emellertid angeläget att konstatera att det endast är fråga om en förskjutning av vissa maktbefogenheter, viss äganderätt och vissa samhällsuppgifter, inte om några inre förändringar vare sig i kyrkan eller i staten. Kyrkan är densamma som förut, staten likaså och ett samband mellan dem består, ehuru inte längre organisatoriskt.

Kyrkan och staten har genom sin långa gemensamma historiska utveckling sammanvuxit på ett sådant sätt att man såväl på det etiska och kulturella som på det administrativa och ekonomiska planet har svårt att åtskilja kyrkligt och statligt.

Rättsväsendet är genomsyrat av de kristna värderingarna och detta gäller också socialvården, där den ideologiska grunden är budet om kärleken till nästan och där kyrkan har utfört pionjärinsatser. Då det borgerliga samhället övertagit ansvaret för alla medborgares försörjning och vård har kyrkan inriktat sig på de ideella och religiösa behoven genom att arbeta med åldringsvård, själavård på sjukhus och insatser för dem som står utanför det etablerade samhället.

Inom flera områden handhar kyrkan samhälleliga uppgifter. Här kan nämnas folkbokföring, vigslar, äktenskapsmedlingar och begravningsväsende. Men av särskild betydelse är det för kyrka och stat gemensamma intresset att tillmötesgå de önskemål som flertalet medborgare kan ha om religiös verksamhet, att garantera dem möjligheter till kyrklig förkunnelse och själavård. Statens intresse bör därvid vara att tillmötesgå dessa medborgares önskemål, kyrkans att beredas de materiella möjligheterna att kunna utföra dessa tjänster samt att med kyrkliga förrättningar betjäna sina medlemmar.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund erinrar om att religionsfrihet betyder också »frihet *till*» religion. För befolkningen i glesbygds- och avfolknings-

områden garanterar just det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten, att den kyrkliga verksamheten kan upprätthållas.

— — — — — — — — — — — — — —

Svenska kyrkan måste betraktas som en »servicekyrka», då den erbjuder sina tjänster åt alla utan troskrav. När den framtida relationen mellan kyrka och stat skall bestämmas, måste man klargöra vilken »service» som bör åligga staten och vilken kyrkan skall svara för.

Förbundet anser att en stor del av de tjänster, som kyrkan för närvarande tillhandahåller, även i framtiden bör erbjudas alla, oberoende av medlemskap. Kyrkans gemenskap i gudstjänst, undervisning och övrig verksamhet skall erbjudas alla.

Folkpartiets kvinnoförbund räknar upp ett antal kyrkliga tjänster såsom dop, konfirmation, vigsel, begravning (jordfästningsakten), gudstjänst, familjerådgivning och medling, själavård, socialvård (t. ex. barnverksamhet, ungdomsvård, åldringsvård, alkoholist- och narkomanvård, slumarbete) samt kultur (fri bildningsverksamhet, musiklivet, konst och arkitektur).

Vi har i denna förteckning icke räknat in folkbokföringen och begravningsväsendet, eftersom vi inte betraktar dessa uppgifter som primärt kyrkliga. Det är troligen inte av större betydelse för människorna, om denna service ges av kyrklig eller borgerlig instans.

Det är inte givet, att just dessa aktiviteter är de enda eller de viktigaste som kyrkan i dag bör ägna sig åt. En fri kyrka skulle få möjlighet att själv skapa sin profil och satsa på experiment i människovård och socialvård, inte i motsatsställning till samhället men i befruktande och stimulerande samspel. Med kyrkan menar vi i detta sammanhang ingalunda uteslutande präster, diakoner och diakonissor, utan just kyrkan som en sammanslutning med en egen syn på vad samhället och människorna behöver och en egen inspiration att ge dem detta.

Centerns kvinnoförbund konstaterar att svenska kyrkan idag är

en bekännelsekyrka, den står för vissa trossatser men kräver inte anslutning till dessa av sina medlemmar. Frikyrkorna är bekännarekyrkor, d. v. s. medlemmarna bekänner sig till vissa trossatser. Det finns uppenbarligen ett stort antal människor som vill få del av kyrkans tjänster i form av t. ex. barndop, vigsel m. m. utan att därför tillkännage en personlig religiös inställning. Det är vår förhoppning att detta skall kunna tillgodoses även i framtiden. Detta gör att förbundet gärna ser att svenska kyrkan även i fortsättningen behåller den öppna inställning den för närvarande har, mot människor som inte vill placera sig i kategorin bekännande kristna.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund — som förordar ett C-läge — är dock

medvetet om, att statliga medel kan behöva anvisas över den statliga budgeten för att lämna medborgarna den religiösa service, de önskar.

Vid ett A- eller B-läge bör, uttalar *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund,*

dopets, konfirmationens, vigselns och begravningens religiösa innebörd förklaras genom bättre information för att motverka slentrianmässigt deltagande i nämnda kulthandlingar. Detta borde vara önskvärt ur såväl profan som religiös synpunkt.

Kristna studentrörelsen i Sverige behandlar serviceaspekten utförligt och vänder sig mot att denna används som argument för ett fortsatt statskyrkosystem.

Betoningen av serviceaspekten är ett försök att införa ett icke-konfessionellt och icke-teologiskt kriterium för avgörandet av kyrka-stat-frågan. Det sätter avnämarintressena i förgrunden, oberoende av motiven för efterfrågan eller utbjudande av tjänster. Serviceaspekten har från kyrkligt håll främst åberopats av dem som har en »folkkyrklig» konception av Svenska kyrkans väsen och uppgift, men detta får inte förleda till att själva betraktelsesättets icke-teologiska karaktär tappas bort.

I ett tidigare skede av debatten om stat och kyrka var det helt naturligt vissa mindre idé- och intressegrupper som främst förde denna. Somliga ansåg att religionsfriheten kräver att det allmänna frånsäger sig all befattning med religionen; de frikyrkliga ville förverkliga gamla krav på likställighet mellan samfunden; de högkyrkliga såg sina ideella och korporativa intressen eftersatta vid statsmaktens kyrkopolitik och kyrkliga utnämningar. När frågan nu närmar sig ett politiskt avgörande kommer också majoritetens intressen på helt annat sätt i förgrunden. Och majoriteten av svenska folket är indraget i Svenska kyrkans liv väsentligen genom de kyrkliga förrättningarna. Därför har dessa, som för de mindre engagerade grupperna har en mera perifer betydelse, nu ryckt in i debattens centrum.

Serviceargumentet kan givetvis endast ha en relativ tyngd och begränsad räckvidd. I sin yttersta konsekvens kommer tanken på att Svenska kyrkan skall ge religiös förrättningsservice åt alla som så önskar i strid med den 1951 lagfästa synen på Svenska kyrkan som väsentligen ett trossamfund, i de flesta hänseenden jämförbart med andra samfund. Om funktionsaspekten helt tar överhand över gemenskapsaspekten upplöses medlemsbegreppet. Det finns uppenbarligen en meningsriktning som är beredd att utplåna Svenska kyrkans karaktär av trossamfund med definierat medlemskap, men denna har åtminstone hittills spelat en underordnad roll i debatten.

Förrättningsservice

Bedömningen av den kyrkliga förrättningsservicen skiftar givetvis med teologisk åskådning. Tidigare var det vanligt att man från frikyrkligt håll hade en helt eller alldeles övervägande negativ värdering av förrättningskristendomen. »Sakramentskristningen» uppfattades som ett direkt hinder för den personliga trostillägnelsen. Här förefaller en viss modifiering ha ägt rum. Men det finns nu också i Svenska kyrkan allt fler som uppfattar den massiva uppslutningen kring de kyrkliga förrättningarna som ett hinder när det gäller att ge dessa en fullödig religiös innebörd.

Disproportionen mellan präster och förrättningar inte minst i storstadsförsamlingarna utesluter av praktiska skäl en mera ingående undervisning om deras innebörd.

Det har också hävdats att den förutsatta förståelsen och kunskapen hos föräldrar, faddrar etc. inte längre finns. Situationen skulle inte så radikalt skilja sig från den på missionsfälten, där medlemskap i kyrkan alltid är förbundet med krav på undervisning och ett personligt ställningstagande. För några årtionden sedan var det vanligt att man på kyrkligt håll såg den allmänna skolans obligatoriska evangelisk-lutherska kristendomsundervisning som en förutsättning för barndopspraxis, och statskyrkosystemet som det pris man betalade för skolans undervisning. Mot denna bakgrund ter det sig förvånande att reformen av religionsundervisningen varken fått liten eller ingen betydelse för barndopspraxis eller statskyrkosystem. Det mest utmärkande för Svenska kyrkans situation är det ringa deltagandet i gudstjänsterna jämfört med den stora uppslutningen kring förrättningarna. En så stor diskrepans mel-

lan dessa tal förefaller inte finnas på något annat håll.

Två slutsatser av detta förhållande synes oss otillåtliga. I. Det är inte berättigat, att mer eller mindre bortse från förrättningarna, under hänvisning till den relativt svaga kyrkogången. II. Men lika litet är det möjligt att betrakta förrättningsfrekvensen som ett slags oberoende index på Svenska kyrkans religiösa betydelse och folkliga förankring, särskilt i jämförelse med andra samfund. Förrättningsfrekvensen används som ett argument för fortsatt statskyrkosystem, men är den till någon väsentlig del just ett resultat av nuvarande ordning, rör det sig om ett typiskt cirkelargument.

Det förefaller sannolikt, att den höga frekvensen av barndop i Svenska kyrkan är delvis beroende av den folkliga föreställningen om dopet som namngivning i kombination med pastorsämbetenas omhänderhavande av registreringen av födda. För uppslutningen kring konfirmationsundervisningen är säkerligen den goda samordningen med den allmänna skolan av stor betydelse. Ej sällan finns konfirmationsundervisningen inlagd på skolschemat, och elever som inte deltar i undervisningen har att anmäla detta till klassföreståndaren.

Den kyrkliga vigselns starka ställning kan inte helt skiljas från det förhållandet, att pastorsämbetena utfärdar äktenskapsbevis och avkunnar lysning. På samma sätt förhåller det sig med den kyrkliga begravningen.

Dessa påpekanden vänder sig inte mot att det allmänna skulle på skilda sätt underlätta för människor att få tillgång till kyrkans tjänster. Vad som kan kritiseras är dock att främst ett samfund, Svenska kyrkan, ensidigt gynnats av nämnda omständigheter.

En internationell jämförelse kan åskådliggöra resonemanget. I England är Church of England i åtskilliga hänseenden »statskyrka» och »folkkyrka» på ungefär samma sätt som Svenska kyrkan här. Skillnaden är att Church of England inte har någon beskattningsrätt och heller inga officiella registrerande uppgifter. Medlemskapet kan sägas bestå av flera koncentriska ringar. Den yttersta innefattar alla som är döpta i anglikansk ordning, ca 65 % av den inhemska befolkningen. Därnäst de konfirmerade, som utgör ca 45 % av de döpta över konfirmationsåldern. Slutligen den inre kretsen av kommunikanter, vilka dessutom har rösträtt vid valen till Church Assembly.

Deltagandet i den anglikanska söndagsgudstjänsten är åtminstone 50 % högre i förhållande till hela befolkningen än för Svenska kyrkan, och antalet kommunikanter sannolikt dubbelt så stort. Däremot är frekvensen av förrättningar väsentligt lägre än i Sverige. Numera döps ca 50 % av de nyfödda i anglikansk ordning, och av äktenskapen ingås ca 45 % med anglikansk vigsel. Av varje åldersklass konfirmeras ungefär 20 % i Church of England.

Till bilden av den engelska situationen hör också att frikyrkorna där uppvisar en betydligt mera folkkyrklig profil än i Sverige. Andelen frikyrkliga församlingsmedlemmar av befolkningen är något lägre i England än i Sverige, knappt 4 %, men de som vid opinionsundersökningar identifierar sig själva som nonconformists är minst 10 %, och lika stor är andelen vigslar i frikyrklig ordning. I Sverige motsvarar andelen frikyrkliga vigslar nätt och jämt andelen frikyrkliga i totalbefolkningen.

Det förefaller sannolikt, att denna större likhet i förrättningsfrekvens och medlemskapsstruktur mellan statskyrka och frikyrka i England sammanhänger med att Church of England inte har hand om folkbokföringen och den därmed nära sammanhängande formen av medlemskap som Svenska kyrkan har. Högst troligt är att en annan ordning också skulle vidga ramen för frikyrkornas service till en större krets än de egentliga medlemmarna. En sådan utveckling beror givetvis också på frikyrkornas egna ambitioner, men redan de återkommande kraven på att vigselrätten för frikyrkopastorer bör utvidgas till

att gälla också andra än församlingsmedlemmar vittnar om en alltmer öppen grundsyn.

Service åt religiösa minoriteter

Svenska kyrkan och frikyrkorna har fått sin medlemsstruktur genom speciella historiska förutsättningar. Så är dock inte fallet med kyrkor som den katolska och den ortodoxa. De representerar i vårt land en tredje kategori som måste vara av betydande intresse, om nämligen kravet på service skall vara konfessionellt neutralt och endast ta hänsyn till efterfrågan.

Först måste då erinras om de reella följderna av religionsfrihetslagen av år 1951. Den beredande dissenterlagskommittén hade föreslagit att tillhörighet till annat trossamfund skulle även i framtiden antecknas i kyrkoböckerna; trossamfunden skulle officiellt erkännas och dubbelt medlemskap undvikas. Dessutom föreslog man att den begränsade rätt som de katolska församlingarna haft till egen kyrkobokföring skulle vidgas. Dessa förslag hade inneburit att de katolska församlingarna blivit i tillfälle att utan större svårighet komma i kontakt med invandrade katoliker, och att folkbokföringssystemet fungerade någorlunda likvärdigt för skilda samfund.

Hade dissenterlagskommitténs förslag gått igenom, hade antalet medlemmar i de katolska församlingarna i Sverige i dag sannolikt varit ungefär dubbelt så stort, och den katolska kyrkan landets näst största samfund. Likaså hade antalet katolska dop och vigslar med all sannolikhet varit betydligt större än nu.

Under nuvarande förhållanden är det orimligt att jämföra medlemsantal och efterfrågan på kyrklig service i Svenska kyrkan och invandrarkyrkorna. Medlemmarna i Svenska kyrkan har små möjligheter att undgå kontakt med sin kyrka, medan samma kontakt mellan invandrarkyrkorna och deras medlemmar kräver övervinnande av svårigheter, som bl. a. hänsyn till religionsfriheten har ställt i vägen.

De katolska och ortodoxa kyrkorna fungerar trots allt i realiteten som ett slags folkkyrkor för dess invandrargrupper. De har för dessa människor samma uppgifter som Svenska kyrkan för majoriteten av svenskar. Man kan snarare säga, att dessa kyrkor och dess präster har en ännu större rent social och kurativ funktion i anpassningsprocessen.

Den enorma skillnaden i arbetsvillkor drabbar väsentligen invandrare, och det kan naturligtvis sägas, att de som inte är svenska medborgare inte heller kan ställa samma krav på service. Detta resonemang förs i allmänhet inte när det gäller arbetsmarknad, socialvård etc., och ännu har det inte givits någon egentlig motivering varför den religiösa servicen skulle betraktas på annat sätt.

Av det ovan sagda kan man kanske dra slutsatsen att kyrkostrukturen inte är helt beroende av statskyrkosystemet, men att detta i den mån det tilldelar kyrkan civila uppgifter som folkbokföring ger förrättningsfrekvensen en extra knuff uppåt. Samma ordning inskränker den frikyrkliga servicen till att i huvudsak endast omfatta församlingsmedlemmarna. När denna civila ordning dessutom som i Sverige reser allvarliga institutionella hinder för kyrkor med migrerande och mobila medlemmar, sjunker å andra sidan förrättningsfrekvensen.

All sannolikhet talar för att en utjämning av villkoren skulle medföra en viss utjämning av fördelningen av förrättningar på skilda samfund, utan att Svenska kyrkans framskjutna ställning skulle gå förlorad.

Kyrklig service och kyrklig ekonomi

Det finns ingen anledning att tro, att Svenska kyrkan efter en skilsmässa väsentligen skulle förändra sin folkkyrkokaraktär, eller att det skulle ligga i det allmännas intresse att tvinga fram en sådan förändring. Man kan därför sannolikt inte dra alltför nära paralleller om medlemsantal och ekonomi mellan en fri Svenska kyrkan och frikyrkorna. Ett mera ak-

tivt och ansvarigt medlemskap av frikyrklig typ kan väl förväntas av några hundratusental inom Svenska kyrkan, och att dessa genom frivilligt offrande av frikyrkligt snitt skulle bära upp en organisation som ger kyrklig service åt ytterligare ett antal miljoner, förefaller helt uteslutet. På samma sätt som något eller några tiotusental katoliker i Sverige, som medvetet valt att bli eller förbli katoliker på svenska villkor, och som upplever sitt medlemskap på ett mera personligt och engagerat sätt, inte räcker till att ekonomiskt bära upp själavården bland mångdubbelt flera invandrade katoliker.

Serviceaspekten är som beteckningen säger icke-konfessionell, och måste därför läggas till grund för generella åtgärder. När den brukas för att motivera fortsatt särställning för Svenska kyrkan beror det antingen på missförstånd om andra samfunds struktur eller intressen eller försöker man bakvägen införa ett konfessionellt betraktelsesätt.

Serviceaspekten utgör ett viktigt korrektiv till en begränsning av perspektivet till medlemskapet och gemenskapen. Men det är orimligt att använda det till att konservera statskyrkosystemet under hänvisning till förhållanden, som är skapade just av detta. Behovet av religiös service är inte begränsat till Svenska kyrkans medlemmar.

Kyrkliga kvinnorådet skriver.

Eftersom staten påtager sig ett allmänt ansvar för kulturliv och fostran, måste den också anses ha ansvar för att människors möjligheter till religionsutövning tillgodoses. För att så skall kunna ske, måste kyrkan som hittills vara en »öppen» kyrka, d. v. s. den måste ha plats även för de tveksamma, för dem som icke vågar avlägga en bekännelse men som önskar tillhöra kyrkan och utöva medansvar för hela det kulturella och sociala livet. Kyrkan måste vidare finnas tillgänglig överallt i glesbygderna.

2.2.6 Övriga problem

Den begränsning av religionsfriheten som består i att individen inte får *störa samhällets lugn eller åstadkomma allmän förargelse* diskuterade kyrka-statutredningen i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet.

Det torde föreligga enighet om att gällande bestämmelser ger den enskilde frihet att förkunna och utöva sin religion liksom rätt att hysa och framföra icke-religiös uppfattning, ävensom att det står envar fritt att taga initiativ till och deltaga i bildande av trossamfund eller andra sammanslutningar av religiös art. Begränsningen i nu angivna hänseenden är att vederbörande »icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer». Här må emellertid framhållas att en lagbestämmelse av angivna innehåll — enligt erfarenheter från vissa andra länder — lämnar möjligheter till en godtycklig tolkning och därför i vissa lägen kan åberopas till stöd för samhällsingripanden, vilka på de flesta håll skulle betraktas såsom kränkande eller otillfredsställande ur religionsfrihetssynpunkt. Detta kan leda till tanken på att en ändring av omförmälda grundlagsbestämmelse borde ske. (SOU 1964: 13 s. 560—561.)

I anslutning till frågan om *föräldrarnas ställning som vårdnadshavare* påpekade utredningen i samma betänkande också att åtgärder, vilka föräldrar på religiös grund vidtager rörande barns uppfostran m. m. i vissa fall kan komma i konflikt med normer, som samhället genom sin lagstiftning uppställer för barnavård. Dylika åtgärder kan emellanåt föranleda ingripande av samhälleligt organ.

— — — — — — — — — — — — — —

I nu berörda fall ankommer det på vederbörande myndighet att med stöd av medicinsk och annan sakkunskap göra en avvägning mellan två kolliderande intressen, nämligen å ena sidan intresset av att

barnets hälsa icke utsättes för fara att skadas och å andra sidan föräldrarnas intresse av att åtnjuta religionsfrihet då det gäller barnets uppfostran. En tillämpning av ifrågavarande stadganden i barnavårdslagen kan i viss situation komma att uppfattas som ett icke godtagbart ingripande i religionsfriheten. Uppenbart är att åtgärder med stöd av barnavårdslagens nu omförmälda bestämmelser, i den mån de kan komma att uppfattas såsom stridande mot kravet på religionsfrihet, icke bör tillgripas annat än i extrema fall. (SOU 1964: 13 s. 563—564.)

Om formerna för *agitation för och emot utträde* ur svenska kyrkan anförde utredningen i detta sammanhang bl. a.

I den enskildes religionsfrihet bör ingå rätt att utan hinder från statsmaktens sida och utan att riskera förlust av någon medborgerlig rättighet stå utanför alla religiösa samfund liksom att ansluta sig till eller kvarstå i ett sådant samfund. Vidare kan det fordras, att den som önskar utträda skall kunna utan påtagligt besvär göra anmälan därom. Genom de år 1963 av riksdag och kyrkomöte antagna ändrade bestämmelserna, innebärande att anmälan även kan ske i skriftlig, bevittnad handling, som icke får avse mer än en person, har formaliteterna förenklats.

Såsom exempel på farhågor, vilka ur religionsfrihetssynpunkt yppats om påtryckningar för att förmå personer att utträda ur Svenska kyrkan kan anföras, att det befaras att en person, som vid sidan om tillhörighet till Svenska kyrkan är medlem även av ett annat trossamfund eller av t. ex. en politisk eller annan förening eller organisation, kan bli utsatt för bestämda påtryckningar av innehåll, att det förväntas att han utträder ur Svenska kyrkan. Agitation för massutträde från någon organisations eller från enskilda personers sida kan tänkas ske i sådana former, att blanketter om utträdesanmälan utdelas till deltagare i ett möte eller till en viss personkrets under mer eller mindre starkt uttalade rekommendationer, att varje person bör underteckna en sådan anmälan. Det kan näppeligen komma på tal att lagstiftningen skulle kunna eller böra utformas så, att den förhindrar att enskild person utsättes för sådana möjliga former av agitation för utträde. Det må framhållas att sådan agitation, förutsatt att den icke sker i påtagligt otillbörlig — mot strafflagens bestämmelser stridande — form, är fullt legitim; frågan om utträde ur Svenska kyrkan bör liksom andra samhälleliga frågor kunna komma under debatt, i vilken den enskilde kan bli indragen. Från statsmaktens sida kan (såsom skett t. ex. i prop. nr 143/1963 s. 35 f.) uttalas att samfundstillhörigheten är var och ens personliga angelägenhet, varför det principiellt tages avstånd från metoder, som icke respekterar individens personliga frihet att taga ställning. Det kunde dock ur religionsfrihetssynpunkt knappast resas invändning, därest ett trossamfund, som har en annan syn på frågor om medlemskapet i sitt samfund än Svenska kyrkan för sin del har, skulle bestämma att dess medlemmar ej får tillhöra Svenska kyrkan. Införande av en sådan bestämmelse torde emellertid icke ha varit på tal i vårt land. Frågeställningen gäller för övrigt mera ekumenik och tolerans än religionsfrihet. I ett sådant antytt läge får den enskilde, som har s. k. dubbelt medlemskap, taga ställning till om han vill tillhöra det fria samfundet eller Svenska kyrkan.

Skulle — det gäller här ett hypotetiskt fall — för medlemskap i organisation av facklig eller ekonomisk karaktär uppställas visst villkor beträffande tillhörighet till Svenska kyrkan eller annat trossamfund, torde person som anser sig kränkt av ett dylikt villkor, kunna väcka talan vid domstol med yrkande om prövning huruvida villkoret kränker den enskildes intresse i fackligt eller ekonomiskt avseende. Vid en sådan prövning bör även religionsfrihetssynpunkter läggas på frågan om villkorens giltighet.

Sammanhängande med frågan om tillåtligheten av agitation för utträde ur Svenska kyrkan är spörsmålet, i vilken utsträckning

agitation bör få ske för att förmå medlemmar av kyrkan att kvarstå i denna. Det torde icke med fog kunna göras gällande, att rätten till allmän agitation i sist angivna syfte — exempelvis på offentliga möten, i pressen, inom föreningar och andra organisationer eller genom hänvändelser på annat sätt till enskilda personer — bör givas snävare eller överhuvudtaget andra gränser än de som gäller för agitation i motsatt syfte. En annan uppfattning i denna fråga skulle föga överensstämma med allmänt vedertagna synpunkter rörande religionsfriheten.

— — — — — — — — — — — — — —

Vid debatten i 1963 års kyrkomöte om den numera beslutade lagändringen rörande utträdesanmälan gjordes en del uttalanden om prästens rätt och plikt att vid samtal med en utträdessökande informera denne om dessa konsekvenser. Det framhölls därvid, att sedan den skriftliga formen blivit lagfäst komme en eventuell personlig inställelse hos prästen att bli en form, som den utträdessökande själv valt. Det kunde i ett sådant läge ifrågasättas, om inte prästens ställning i förhållande till vederbörande församlingsbo kunde få bli mera obunden än som varit fallet vid tillämpning av utträdesstadgandet i dess då gällande lydelse. Måhända kunde det anses lämpligt att prästen muntligen eller genom en trycksak informerade den utträdessökande om de faktiska följderna av utträdet. I den mån utträdessökande framdeles komme att avlägga personligt besök hos präst i sin församling, skulle det som regel bli fråga om religiöst intresserade personer som räknade med att få samråda med prästen och att beträffande olika religiösa spörsmål få förklaringar och förtydliganden. Det vore då, hävdades det, orimligt att förvägra prästen att svara. (SOU 1964: 13 s. 565—567.)

Inga av dessa tre problemområden har kommenterats närmare av remissinstanserna.

2.3 *Trossamfundens religionsfrihet*

Principen om religionsfrihet för trossamfunden innebär enligt kyrka-statutredningen (slutbetänkandets kap. 14)

att varje sådant samfund skall få verka fritt i enlighet med sin bekännelse. Relationen mellan staten och Svenska kyrkan bör därför bestämmas så, att kyrkan har frihet att besluta om sina angelägenheter i religiöst avseende liksom också i frågor av organisatorisk och ekonomisk art i den mån de är av betydelse för den religiösa friheten. (SOU 1968: 11 s. 237.)

I det särskilda religionsfrihetsbetänkandet behandlade utredningen problemen kring trossamfundens religionsfrihet i tre olika avsnitt. Under rubriken *Vissa allmänna frågor* påpekade utredningen att skilda kyrkouppfattningar kan utgöra grunden till olika inställning i viss religionsfrihetsfråga. Vidare diskuterades frågorna om samhällets neutralitet i förhållande till religion och religiösa samfund samt om kyrkan och demokratin. (SOU 1964: 13 s. 569—575.)

Utredningen skilde därefter mellan förhållandena *utan statskyrkosystem* och förhållandena *vid statskyrkosystem* (SOU 1964: 13 s. 575—591).

I slutbetänkandets kap. 5 sammanfattar utredningen de delproblem som behandlats i sistnämnda två avsnitt.

Vad angår en relation kyrka-stat utan statskyrkosystem har utredningen tagit upp frågor *om* prövning vid domstol av samfunds eller församlings beslut om uteslutning av medlem, *om* inrättande av kloster, *om* villkor rörande barns religiösa fostran m. m. vid vigsel mellan katolik och annan, *om* ovan berörda villkor för fri religionsutövning, att samhällets lugn ej störes och allmän förargelse ej åstadkommes jämte regler om församlingsfrihet m. m.,

om ingripande vid extatiskt betonade religiösa möten till skydd för mental hälsa, bl. a. för barn, *om* byggnadsfrågor m. m., *om* skydd för sön- och helgdagar, och *om* brott mot trosfrid.

Religionsfriheten kan i en del av berörda fall ej bli helt obegränsad, fastän statskyrkosystem ej föreligger. I vissa fall måste en avvägning ske mellan olika intressen och detta kan komma att medföra en inskränkning i religionsfriheten.

Vid sin behandling i religionsfrihetsbetänkandet av frågan om religionsfriheten för trossamfund vid statskyrkosystem har utredningen särskilt beaktat att statsmakten i vårt land, under viss medverkan av kyrkan, handhar lagstiftningen i organisatoriska och andra frågor, bestämmer om prästlönereglering och pastoratsreglering och fastställer kyrkans böcker.

Utredningen har redovisat risken för att staten ingriper hindrande i kyrkans verksamhet och värdet av att avgöranden i kyrkliga förvaltningsfrågor träffas utifrån i stort sett samma värderingar som i liknande ärenden inom andra delar av samhällslivet. Statsmakterna har vid olika tillfällen gett uttryck för att statsorganen om möjligt inte skall ingripa i tvister inom kyrkan som rör kyrkans lära och ej heller i personliga religiösa förhållanden. Statskyrkosystemet medför dock en begränsning i kyrkans och församlingarnas möjligheter att fatta beslut i organisatoriska och dylika frågor. Snabbhet och likformighet vid genomförande av kyrkliga reformer, såsom en pastoratsreglering, kan stundom befordras av ett statskyrkosystem.

Med ett statskyrkosystem följer gärna, att religiösa inslag i offentliga sammanhang överlämnas åt statskyrkan samt att denna får åtminstone huvudansvaret för andlig vård inom krigsmakten och vid fångvårdsanstalter, sjukhus och andra offentliga inrättningar. Emellertid har utvecklingen i vårt land visat att betydande modifikationer i dessa avseenden är möjliga. Sålunda uttas till fältpräster såväl präster inom Svenska kyrkan som pastorer från de frikyrkliga samfunden. Vidare består nämnderna för den andliga vården inom kriminalvården av präster i Svenska kyrkan och företrädare för frikyrkorna. (SOU 1968: 11 s. 82—83.)

Remissinstansernas synpunkter har i det följande grupperats kring de tre avsnitt som utredningens framställning i religionsfrihetsbetänkandet byggde på. Undantag är dock kommentarerna till utredningens diskussion av dels frågan om samhällets neutralitet i förhållande till religion och religiösa samfund (se avsnitt 2.1.4), dels frågorna om utträde och uteslutning av medlem (se avsnitt 2.1.6.3).

2.3.1 Vissa allmänna frågor

2.3.1.1 Allmänna kommentarer

I detta avsnitt redogörs för vissa allmänna kommentarer — av kammarkollegiet, länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlet i Lund, Kyrkomusikernas riksförbund, Katolska biskopsämbetet och Kristna studentrörelsen i Sverige — till utredningens definition av principen om religionsfrihet för trossamfunden.

Kammarkollegiet anför.

Principen om religionsfrihet för trossamfunden innebär enligt utredningen (s. 237) att varje sådant samfund skall få verka fritt i enlighet med sin bekännelse. Inom Svenska kyrkan själv är meningarna delade om kyrkan vid nuvarande relation till staten åtnjuter sådan frihet. Majoriteten inom kyrkan torde dock ha den uppfattningen att dylik frihet i allt väsentligt föreligger. Kollegiet vill för sin del framhålla att, även om kyrkan formellt är underordnad statliga organ, den ändå reellt äger ett avgörande inflytande inom

det rent religiösa området. Med en strikt tolkning av nämnda princip — frågor av religiös art bör inte avgöras mot kyrkans uppfattning — kan det enligt kollegiets mening inte sägas att kyrkan lider inskränkning i sin religionsfrihet. Å andra sidan kan det synas rimligt att till kyrkan även formellt överföres bestämmanderätten i religiösa ämnen beträffande vilka något statligt intresse inte alls eller endast i ringa mån föreligger såsom i fråga om kyrkans böcker.

Länsstyrelsen i Jönköpings län och *Kyrkomusikernas riksförbund* ansluter sig till utredningens sammanfattande slutsats.

Länsstyrelsen i Västmanlands län uttalar.

Trossamfundens religionsfrihet ställer vid bevarat samband stat-kyrka vissa krav på såväl kyrkan som samhället, men länsstyrelsen känner sig för sin del övertygad om att dessa med ömsesidig god vilja också i fortsättningen skall kunna tillgodoses i den utsträckning som rimligtvis kan begäras.

Som framgått av avsnitt 2.1.1 antar *domkapitlet i Lund* att med utredningens term »trossamfundens religionsfrihet»

torde närmast få avses en föreningsrättslig frihet. Varje ideell förening äger — om ej allmänna krav på ordning och hänsyn i samhället trädes för när — att suveränt bestämma om sin verksamhet utan inblandning från ovidkommande part.

Katolska biskopsämbetet gör gällande att bl. a. katolska kyrkans religionsfrihet i verkligheten minskat under senare år (se avsnitt 2.1.2).

Genom religionsfrihetsförordningen av år 1873 fick främmande trosbekännares församlingar i vissa hänseenden en rättsställning och uppgifter efter förebild av svenska kyrkans församlingar. Den jämlikhet i kyrkobokföringshänseende som då skapades mellan svenska kyrkans församlingar och de katolska inskränktes 1911. I september samma år fann Nathan Söderblom det angeläget att i en artikel i Nya Dagligt Allehanda framhäva, att bakom denna reform låg statistiska och kamerala skäl och att svenska kyrkan inte hade någon anledning att välkomna förändringar som på katolskt håll uppfattades som inskränkningar i religionsfriheten.

Under senare skeden av avvecklingen av de katolska församlingarnas officiella uppgifter och offentligrättsliga ställning har en sådan förståelse för katolska intressen blivit allt sällsyntare. Detta sammanhänger med att under 1900-talet den katolska kyrkan i förhållande till den svenska staten förvandlats från ett erkänt främmande trossamfund till en frikyrka.

Frikyrkorna kritiserade från början statskyrkosystemet och vad som erinrade om detta. Samtidigt utvecklade de själva en helt annorlunda modell för förhållandet mellan staten och samfunden. Statskyrkosystemet visade länge stor motståndskraft, men däremot berövades de katolska liksom de mosaiska församlingarna under intryck av frikyrklig religionsfrihetsuppfattning de rättigheter och uppgifter som syntes oförenliga med frikyrklig status. Det säger sig självt, att de svenska frikyrkornas behov och intressen var helt andra än de katolska, ortodoxa och mosaiska församlingarnas och att »nollställningen» av dessa sistnämnda samfund kraftigt ökade skillnaden i villkor mellan dem och svenska kyrkan.

På så sätt har utvecklingen, som i mycket bestämts av frikyrkliga bemödanden, för de katolska församlingarna kommit att medföra reella inskränkningar i religionsfriheten samtidigt som självfallet katolikerna som individer kommit i åtnjutande av en vidgad religionsfrihet.

Kristna studentrörelsen i Sverige skriver.

Enligt definitionen av religionsfrihet heter det, att denna måste betyda »frihet för den enskilde och för samfunden att utan några av staten lagda hinder utöva sin religion och att medborgerliga rättigheter ska vara lika för alla oberoende av religion».

I detta sammanhang bör fästas avseende vid den självbestämmanderätt, som religionsfriheten enligt KRISS' mening tillerkänner trossamfunden. Detta måste bl. a. betyda att Svenska kyrkan, liksom andra samfund, själv äger rätt att fatta de beslut och vidta de åtgärder, definiera de uppgifter och förverkliga de strukturella förändringar den anser påkallade.

I en kyrka enligt C-lägesmodell är denna självbestämmanderätt väl tillgodosedd. Kyrkan kommer där inte bara att ha möjlighet att besluta i »rent andliga» frågor såsom kyrkliga böcker, liturgi etc. utan också i organisatoriska och andra frågor av mera övergripande karaktär.

2.3.1.2 Religionsfrihet och kyrkosyn

Kyrka-statutredningen gav i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet exempel på hur skilda kyrkouppfattningar kan utgöra grunden till olika inställning i viss religionsfrihetsfråga. Utredningen påpekade att försök att klargöra religionsfrihetsbegreppets innebörd kan göras

antingen från ideologiska eller från juridiska och praktiska utgångspunkter. Det kan här framhållas, att vid ett ideologiskt betraktelsesätt den inställning till statsmakten, som i allmänhet råder inom ett trossamfund, ofta kan påverka samfundets uppfattning i religionsfrihetsfrågor. Omvänt kan en viss uppfattning om innebörden av religionsfrihetsbegreppet leda till en särskild syn på statsmakten och dess ändamål när det gäller kyrkliga frågor. Olika politiska åskådningar — konservativa, liberala eller socialistiska — i fråga om statsmakten och dess uppgifter påverkar otvivelaktigt även ställningstagandet i debatten om relationerna mellan kyrka och stat. Statens inflytande på olika områden av samhällslivet har under de senaste årtiondena alltmera ökat i omfattning, och det anses på en del håll att utvecklingen gått för långt i sådan riktning. Denna åsikt gäller även beträffande kyrkliga frågor.

En uppfattning är att staten över huvud taget icke bör ha beslutanderätt i kyrkliga frågor. Det anses nämligen från religionsfrihetssynpunkt otillfredsställande att kyrkan icke intar en i förhållande till statsmakten helt fri ställning.

Företrädare för en motsatt riktning, vilka numera torde vara ganska fåtaliga, betraktar kyrkans verksamhet endast såsom en statsfunktion och anser, att statsmakten bör vara helt dominerande, då det gäller kyrkliga ärenden. Statens inflytande i sådana ärenden framstår för dessa som riktig. Ytterligare en åskådning ser det från denna synpunkt som naturligt och tillfredsställande att staten — genom regering, riksdag och statliga förvaltningsorgan — har ett visst ehuru icke oinskränkt inflytande i kyrkliga frågor. Detta motiveras bland annat med att ett sådant inflytande skapar vissa garantier för religiös tolerans. Det kan vidare konstateras, att i diskussionen om »statens» handhavande av kyrkliga angelägenheter man har att skilja mellan å ena sidan statsmakten, representerad av regering och riksdag, och å andra sidan de statliga förvaltningsorganen, ämbetsverken. På vissa håll anses det vara riktigt att regering och riksdag övar inflytande på kyrkliga frågor men otillfredsställande från religionsfrihetssynpunkt att statliga ämbetsverk handlägger kyrkoärenden. På andra håll är uppfattningen den motsatta. Man gör där gällande, att det icke är förenligt med religionsfriheten utan kan innebära en fara för kyrkans frihet att den politiska maktens företrädare — regering och riksdag — äger beslutanderätt beträffande kyrkans angelägenheter, exem-

pelvis i fråga om lagstiftning, medan det däremot anses vara i organisatoriskt avseende till fördel för kyrkan att förvaltningsärenden som angår denna handlägges i samma ordning som statliga förvaltningsärenden, nämligen av statens ämbetsverk. (SOU 1964: 13 s. 569—570.)

I slutbetänkandets kap. 5 erinrar utredningen om att den

i sitt delbetänkande IV (SOU 1964: 16) framlagt en expertundersökning rörande kyrkobegreppen. Däri har redovisats de frikyrkliga perspektiven, Frälsningsarméns inställning, de olika aspekterna inom Svenska kyrkan, andra kyrkors uppfattningar (de grekisk-ortodoxa och romersk-katolska kyrkorna) och kristendomskritikernas synpunkter. En kort erinran om dessa olika aspekter må här lämnas.

Från olika håll riktas kritik både mot folkkyrkoprincipen inom Svenska kyrkan och mot statskyrkosystemet. Inte minst framföres en sådan kritik inom de frikyrkliga samfunden. Ett allt starkare intresse för en positiv samverkan mellan trossamfunden och staten har dock växt fram. Frälsningsarméns ledning har redovisat ett positivt ställningstagande för den nuvarande relationen mellan staten och Svenska kyrkan.

Kristendomskritikerna har framfört bestämda krav på delreformer och samtidigt hävdat att statskyrkoformen strider mot religionsfriheten.

Inom Svenska kyrkan är flera synsätt representerade. Utredningens expert, numera biskopen Arne Palmqvist har i nyss nämnda delbetänkande om kyrkobegreppen skilt mellan olika religiösa riktningar: lågkyrklighet, folkkyrklighet, gammalkyrklighet och högkyrklighet. Delvis på grundval av dessa gruppers olika kyrkobegrepp föreligger olika synsätt också på relationen kyrka-stat. Det skulle föra alltför långt att här redovisa hur olika synsätt på denna relation är representerade inom de olika religiösa grupperna inom kyrkan och hur dessa fördelar sig på olika landsdelar. Utredningen får här hänvisa till nämnda delbetänkande. Men de fem modeller Palmqvist uppställt för hur man utifrån de olika kyrkobegreppen vill gestalta förhållandet kyrka-stat må här anges. Dessa är: en traditionell folkkyrka med ökad frihet, en folkkyrka i mer demokratiserad form, en fri bekännelsemedveten folkkyrka, en institutionellt uppbyggd konkordatskyrka och ett frikyrkligt trossamfund.

De två förstnämnda folkkyrkomodellerna förutsätter ett bevarat nära samband mellan stat och kyrka; i den tredje är folkkyrkan friställd från staten. Också i den femte modellen är kyrkan fri men framstår ej som en öppen folkkyrka utan har hämtat starka drag från de nuvarande frikyrkorna med krav på personligt ställningstagande och bekännelse. Konkordatskyrkan är likaså i princip fri, men genom överenskommelse med staten har dock ett visst samband bibehållits kyrka-stat. (SOU 1968: 11 s. 81.)

I slutbetänkandets kap. 14 skriver utredningen bl. a.

Vilka krav ett samfund med utgångspunkt från den grundläggande rätten till frihet vill ställa gentemot staten och i vilken mån samfundet vill åt staten ge inflytande eller bestämmanderätt i religiösa, organisatoriska eller ekonomiska frågor kan variera med samfundets kyrkosyn, liksom med dess syn på staten i allmänhet eller dess uppfattning om statens vilja och förmåga att tillgodose samfundets önskemål. För Svenska kyrkan liksom i allmänhet för lutherska kyrkor har det av historiska och religiösa skäl varit naturligt att medge staten inflytande i många frågor som andra trossamfund velat förbehålla åt sig själva att avgöra. Från synpunkten av religionsfrihet för samfunden kan man därför när det gäller Svenska kyrkan — i motsats till vad som är förhållandet när det gäller de fria evangeliska samfunden i vårt land — knappast dra slutsatser till

ledning för valet av dess relation till staten från den allmänna grundprincipen, att samfundet självt skall äga bestämma om sin organisation etc., eftersom kyrkan med utgångspunkt i sin kyrkosyn och sin syn på staten synes kunna acceptera såväl en relation av nuvarande art som en friare ställning. (SOU 1968: 11 s. 237—238.)

Religionsfrihet och kyrkosyn diskuteras av bl. a. länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Uppsala, Lund, Härnösand, Visby och Stockholm, svenska kyrkans centralråd, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Länsstyrelsen i Jönköpings län ser principen om religionsfrihet — för enskilda och för samfund — som

avgörande för hur förhållandet mellan stat och kyrka skall regleras. En lösning, som klart strider mot religionsfrihetens grundsatser bör därför inte accepteras hur lämplig ur andra synpunkter den än kan anses vara. Det måste emellertid samtidigt framhållas som utredningen gjort (s. 223 hn), att den svenska kyrkans på religiös grund fotade uppfattning om sitt eget väsen har betydelse för vad religionsfriheten i praktiken innebär i detta sammanhang. Denna uppfattning är emellertid inte enhetlig inom svenska kyrkan. Av de där representerade synsätten (s. 81 h) förefaller en folkkyrka med ökad frihet, gärna i mer demokratiserad form och, som en senare etapp, en institutionellt uppbyggd konkordatkyrka vara de modeller, som ur andra synpunkter ter sig mest rimliga.

Även andra samfund än den svenska kyrkan har emellertid självfallet sin uppfattning i denna del liksom kristendomskritikerna allmänt hävdar att statskyrkoformen strider mot religionsfriheten (s. 81). Man torde härvid med större eller mindre styrka i religionsfrihetskravet även lägga lika behandling av trossamfunden och andra organisationer, som företräder en viss livsåskådning, och fullständig statlig neutralitet i livsåskådningsfrågor, krav som kommer att beröras i det följande. Religionsfriheten har överhuvud en starkt växlande innebörd, vilket bl. a. framgår av att full religionsfrihet av många bl. a. av statsmakterna (s. 78) ansågs ha införts i vårt land 1951 medan man nu i olika läger kräver skilsmässa mellan stat och kyrka med hänvisning till denna princip.

För att ett sådant krav skall anses motiverat synes emellertid religionsfriheten få fattas så vidsträckt, att den kommer i konflikt med andra intressen som måste skyddas även i ett fritt system (exemplifiering s. 82 h) och då måste som utredningen påpekat en avvägning ske, som kan komma att medföra en inskränkning i religionsfriheten. I den mån den nuvarande ordningen innebär påtagliga förmåner för svenska kyrkan i förhållande till andra trossamfund (motsvarande), bör dessa omprövas. Vad som verkligen av dessa samfund själva betraktas som förmåner torde i regel vara oberoende av systemet.

Domkapitlet i Uppsala anför.

Om religionsfriheten skall ha någon relevans för samfunden och i indirekt mening för den enskilde, måste den också betyda, att varje samfund skall ha rätt att forma sin organisation och verksamhet efter sin egen religiösa grundsyn. För Svenska kyrkans del betyder detta, att den har en samfundsform, som organisatoriskt vill täcka landet i rent territoriell mening och en inriktning på verksamheten, som gör det möjligt för människor med olika grader av intensitet i det religiösa engagemanget att tillhöra denna kyrka utan att krav ställs på redovisning av detta engagemang. I praktiken betyder detta, att ca 98 % av svenska folket bibehållit sin kyrkotillhörighet efter den nya religionsfrihetslagens tillkomst 1951. Kyrkliga handlingar som dop och konfirmation uppvisar frekvenser mellan 80 och 90 %. Gudstjänstbesö-

ken har visserligen minskat, men det finns en trend också i andra riktningen. Söndagar, som tidigare har legat relativt lågt i förhållande till de stora högtiderna, har under senare år fått stigande gudstjänstsiffror. Det gäller framför allt Allhelgonadagen och första söndagen i Advent.

Sin folkomspännande öppenhet ifråga om organisation, verksamhet och kyrkotillhörighet motiverar Svenska kyrkan utifrån sin evangelisk-lutherska bekännelse. I denna mening är Svenska kyrkan en klart profilerad bekännelsekyrka, som visserligen kräver personligt engagemang men inte på ett lagiskt sätt i den meningen, att det här skulle röra sig om bestämda kompetenskrav för kyrkotillhörighet ifråga om renlärighet o. dyl. Denna kyrkosyn har möjliggjort ett kyrkligt engagemang för stora grupper av sökare och religiöst tveksamma i vårt folk. Stora fonder av privatiserad och anonym religiositet med affinitet till Svenska kyrkans kristendomsuppfattning har på detta sätt fått en andlig hemortsrätt. Att aktivisera denna religiositet i kristen riktning är en självklar uppgift för kyrkan. Det inser och accepterar också de människor som med sin privatiserade och anonyma religiositet utgör den stora mellangruppen i kyrkan. I allmänhet torde dessa människor räkna sin kyrkotillhörighet som ett värde, som de ej vill mista.

Ur religionsfrihetssynpunkt är det motiverat, att Svenska kyrkan som samfund får utforma sin organisation och funktion så, att den kan motivera de krav evangeliet ställer på den ifråga om aktivitet inåt och utåt. En förändrad samhällssituation har aktualiserat en hel rad önskemål beträffande reformer, om vilka kyrkomötet 1968 med stor majoritet enades och till vilka domkapitlet i huvudsak ansluter sig. Dessa reformer innebär på intet sätt ett åsidosättande av den folkkyrkliga traditionen utan skall fastmer ses som ett medvetet uttryck för viljan att göra Svenska kyrkan funktionsduglig som folkkyrka i det demokratiska samhället. Debatten om kyrkans relation till staten och om kyrkans framtida organisation har mycket ofta förts med utgångspunkt i ett förenings- eller associationstänkande, som hör hemma i förra århundradet och som inte är tillämpligt på Svenska kyrkan och som inte heller torde beskriva dess faktiska ställning i folkets liv. 1968 års kyrkomötesbeslut får betraktas som ett representativt uttryck för att kyrkan icke önskar bedömas efter för densamma främmande måttstockar.

En tillämpning av religionsfriheten, som innebure en inskränkning av Svenska kyrkans arbetsmöjligheter som folkkyrka, skulle inte bara inverka negativt på själva samfundssynen, så till vida att den skulle få svårt att nå sina inneboende syften. En sådan tillämpning skulle också verka negativt på alla de grupper av kyrkotillhöriga, som genom en förändring av kyrkans arbetsmöjligheter skulle ställas inför alternativ, som de skulle känna sig ytterst tveksamma inför och som med all sannolikhet skulle göra dem samfundsmässigt sett hemlösa. Därigenom skulle de finna sig berövade den rätt till religion som andra medborgare med en annorlunda inriktad samfundsuppfattning komme i åtnjutande av.

— — — — — — — — — — — — — —

Domkapitlet är medvetet om att det i praktiken kan bli svårt att helt friktionsfritt tillgodose de båda sidorna hos religionsfriheten. På vissa punkter måste avvägningar ske, som å ena sidan tillgodoser olika intressen och som samtidigt å den andra sidan tar tillräcklig hänsyn till samfundens egenart och de engagerade medlemmarnas intressen. Detta kan ske genom en likvärdig service från statens sida. Likvärdighet i detta avseende betyder inte likformighet. Det är inte säkert, att det som passar det ena samfundet också passar det andra.

Med hänsyn till vad som här i princip anförts, anser domkapitlet, att den utformning av relationen mellan kyrka och stat, som ger den öppna folkkyrkan oavkortade arbetsmöjligheter, inte bara är fullt förenlig med religionsfriheten i dess dubbla

betydelse utan också en garanti för praktisk tillämpning av denna frihet på det religiösa livets område. Den frihet och tolerans, som ryms och tillämpas inom ramen för den öppna folkkyrkan, erbjuder svenska folket ett stort område av frihet i religiöst avseende. Det faktum, att religionsfrihet och tolerans organiskt förknippas med den religiösa grundsynen hos vårt största samfund måste också återverka positivt på den samhällsdebatt som med utgångspunkt i ett demokratiskt betraktelsesätt finner det angeläget att aktualisera idéerna om frihet, tolerans och hänsyn.

Svenska kyrkan är, säger *domkapitlet i Lund,*

en del av den ena, heliga och allmänneliga kyrkan. Med kyrkan i hela världen bekänner hon Kristus som sin Herre och verkar i åtlydnad av hans befallning: Gån ut och gören alla folk till lärjungar, döpande dem och lärande dem. Hon fyller sin funktion i den mån som evangelium här rätt förkunnas och sakramenten rätt förvaltas. Genom dessa nådens medel, ord och sakrament, verkas tron och byggs kyrkan. Normen för hennes förkunnelse är »Guds ord, så som det är oss givet i den Heliga Skrift och så som vår kyrkas bebekännelseskrifter därom vittna». Det är därvid angeläget att erinra om, att dessa bekännelseskrifter betecknar sig själva som utläggningar av Guds ord, gjorda i en bestämd historisk situation och klart underordnade detta ord.

Denna kyrkans syn på sig själv har såsom tidigare berörts också i sina huvuddrag godtagits av statsmakterna (se prop. 1951:100 s. 47).

När svenska kyrkan kallas statskyrka, så innebär detta ett visst organisatoriskt samband med den svenska staten men inte att staten har befogenhet att bestämma över hennes förkunnelse och lära.

När hon kallas folkkyrka avses därmed hennes strävan att nå hela folket med evangelium. Det innebär däremot inte, att folket skulle tillerkännas rätt att anpassa evangelium efter sina eventuella önskningar.

Folkkyrkan är »evangelium till Sveriges folk». Dess territoriella församlingar täcker hela landets yta. Genom själva denna organisation förkunnar den Guds förekommande nåd, som icke fördelar sig efter välförhållande utan gäller alla. Barndopet är i detta sammanhang av grundläggande vikt. Det föregår alla egna ställningstaganden, och genom detta dop inlemmas man i kyrkan, som är Kristi kropp. För den enskilde är dopet det konkreta beviset på Guds omsorg om honom, hans uppsökande kärlek. När det heter, att man föds in i kyrkan, så är detta visserligen ett uttryck för föräldrars rätt att fostra sina barn (förutsättningen är ju föräldrarnas medlemskap i kyrkan) men det är ett betraktelsesätt, som inte svarar mot kyrkans väsen.

Folkkyrkan är »öppen» till skillnad från sådana samfund, som för medlemskap kräver en personlig förklaring om tro. Dess nattvardsbord är öppet för alla, som vill höra Kristus till, oberoende av samfundstillhörighet. Genom skriftetalet hänskjutes avgörandet till den enskildes självprövning.

Denna ordning medför att många som gör föga eller intet bruk av nådemedlen anlitar kyrkans tjänster för dop, vigsel och jordfästning. Det talas ibland uppskattande, ibland föraktfullt om en »servicekyrka». Även här lägger emellertid kyrkan genom sin förkunnelse avgörandet hos den enskilde. Hon vägrar att klassificera människor. Det är endast Gud som känner hjärtana. Kyrkans erfarenhet är att även den som icke visat något kyrkligt engagemang kan befinnas hysa en ödmjuk och personligt utformad tro.

Evangeliet är ett fritt erbjudande. Det är därför angeläget för kyrkan att medlemskapet befrias från varje rest eller sken av tvång, såsom framhölls i den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte. Kyrkan ser därför med tillfredsställelse, att 1951 års lag om religionsfrihet stadgar villkorslös rätt till utträde ur svenska kyr-

kan. Att det däremot är i full överensstämmelse med religionsfrihetens krav att föräldrarna härvidlag bestämmer över sina barn, har tidigare berörts.

Domkapitlet i Härnösand vänder sig mot framställningen av ett starkt reformerat A-läge som ett privilegium (se avsnitt 2.1.4) och berör härvid bl. a. samfundssynen.

Talet om privilegium kommer dessutom i första hand från sådana, som har en annan samfundssyn, enligt vilken det är definitivt omöjligt — enligt deras dogmatiska grundinställning — att stå i ett organisatoriskt samband med staten. Dessa samfund är små, och kritiken från dem reduceras ytterligare därigenom, att flertalet av deras medlemmar står kvar i Svenska kyrkan. Därtill kommer att Svenska kyrkan ger en omfattande service, som för den enskilde kostar mindre än på andra håll. Men om man från kulturradikal eller frikyrklig ståndpunkt ifrågasätter folkkyrkans organisatoriska samband med staten såsom ett privilegium utan att ta hänsyn till det nyss anförda och till folkkyrkans egen syn på sin samfundsform och sin relation till staten, då har man ifrågasatt religionsfriheten för kyrkan, vilket är något mycket allvarligt.

I en situation då flertalet människor i vårt land vill behålla denna samfundsform, och då vi samtidigt noterar frikyrkornas reducerade medlemskadrar och därmed åtföljande ekonomiska svårigheter, vore det realistiskt att sluta talet om privilegierad ställning och i stället som komplettering till kyrkomötets lösning för Svenska kyrkan inrikta sig på att finna realistiska former för att kompensera bl. a. frikyrklighetens ekonomiska svårigheter.

Domkapitlet i Visby behandlar problemen kring kyrkosynen i sin kommentar till kap. 12 Relationen kyrka-stat i ett A-läge.

På betänkandets s. 180 sägs den inom svenska kyrkan företrädda folkkyrkosynen utgå från »kyrkans erbjudande av Guds förekommande nåd till människorna och från att i princip alla människor omfattas av kyrkans verksamhet». Ehuru medvetet om, att även andra uppfattningar på denna centrala punkt finnes företrädda inom svenska kyrkan, vill domkapitlet dock för sin del uttala sin anslutning till den öppna kyrkosynen. Kyrkan äger för närvarande och skall i framtiden ha möjlighet att fritt verka icke inom en »föreningsmässigt» avgränsad personkrets utan inom Sveriges folk — i den mån det vill vara en kyrkomenighet eller eljest ha kontakt med kyrkan. Kyrkan i Sverige skall alltså fritt och allestädes kunna verka inom folklivet i den omfattning hennes verksamhet önskas. Enligt domkapitlets mening innefattar en lösning i huvudsaklig överensstämmelse med utredningens alternativ av relationen kyrka-stat i ett A-läge de starkaste garantierna för att denna öppenhet, som för domkapitlet framstår såsom central och som i hög grad präglar svenska kyrkans traditionella arbetsform, för framtiden bevaras.

I kravet att kyrkan fritt skall kunna verka inom folket inbegripes ock kravet på tillgång till en »fri predikstol», som en förkunnare f. n. i hög grad äger inom svenska kyrkan, givetvis inom gränserna för en kristen evangelisk förkunnelse. Domkapitlet förmenar, att denna »rätt» bättre skyddas av de nuvarande statliga, kyrkliga och kyrkokommunala myndigheterna än inom en fri församling, organiserad enligt alternativen C och D, där ett otillbörligt hänsynstagande till de lokala församlingsmedlemmarnas — tillika bidragsgivarnas — måhända alltför subjektivt färgade önskemål svårligen helt kan undvikas. De tänkbara konsekvenserna av sådana hänsyn te sig förvisso mindre tilltalande.

Under rubriken Kyrkosynen och religionsfriheten uttalar *domkapitlet i Stockholm.*

I utredningens betänkande IV angående kyrkobegreppen (s. 96 ff.) ges en framställning av den religiöst motiverade folkkyrkotanken, som från äldsta tid varit bestämmande för svenska kyrkans väsen och uppgift. Denna folkkyrkotanke är ett uttryck för evangeliets universalitet och syftar till att, genom den territoriella församlingsorganisationen, nå hela Sveriges folk med det kristna budskapet och med kristna livsnormer. Som en följd av denna grundsyn står svenska kyrkan öppen för alla. Även de tvekande och frågande ha plats i kyrkan. Domkapitlet vill ansluta sig till denna grundsyn på svenska kyrkans väsen och uppgift, som väl låter sig förenas med religionsfrihetskravet. Religionsfriheten är, såsom särskilda utskottet vid 1968 års kyrkomöte framhållit, en naturlig konsekvens av folkkyrkotanken. Den som icke önskar personligt engagera sig i svenska kyrkan har rätt att ställa sig utanför och eventuellt utöva religiös aktivitet inom annat samfund.

Sitt arbete bedriver *svenska kyrkans centralråd*

i samarbete med kyrkans lokalförsamlingar, som bildar stommen i svenska kyrkans nuvarande organisation. Centralrådet vill i detta sammanhang framhålla vikten av att en översyn av nuvarande församlingsindelning kommer till stånd för att åstadkomma arbetsdugliga enheter, varvid problemet med de alltför stora och alltför små församlingarna beaktas. I församlingarnas legala organ har centralrådet naturliga kontaktpunkter med församlingar av olika strukturer i glesbygd och tätorter. Deras karaktär av kyrkokommunala organ med arbetsuppgifter bestämda av församlingsstyrelselagens ändamålsparagraf erbjuder en bred och naturlig kontaktyta med befolkningen inom församlingen. Hela denna enhetliga organisation understryker svenska kyrkans karaktär av öppen folkkyrka, som utifrån sin teologiska grunduppfattning icke ställer personlig kristen bekännelse som villkor för medlemskap. Denna religiösa grunduppfattning ger svenska kyrkan legitimation att frimodigt låta sin yttre organisation spegla en inre övertygelse. Den kristendomstolkning som ligger till grund för uppfattningen om svenska kyrkans sätt att framträda och verka, gör att den svenska kyrkan kan beskrivas som bekännelsekyrka i motsats till de fria samfunden, som framstår som bekännarkyrkor med krav på personlig kristen bekännelse som villkor för medlemskap. (Jfr utredningen, s. 236.)

Centralrådet vill i anslutning till vad utredningen anför om religionsfrihet för trossamfund (s. 237 med hänvisningar) understryka, att den nuvarande relationen med staten, som när det gäller lokalförsamlingarnas organisation främst markeras av deras ställning som kyrkokommunala territorialförsamlingar, icke av centralrådet uppfattas som inskränkning av religionsfriheten inom svenska kyrkan i dess egenskap av trossamfund. Tvärtom låter denna organisation svenska kyrkan framstå som en sociologisk storhet, som i yttre avseende gestaltar en bärande religiös grundtanke.

Genom denna enhetliga organisation, som samtidigt ger utrymme för olika fromhetsriktningar och skilda teologiska uppfattningar med fri predikstol, fri kateder och en fri själavård, kan kyrkan i samarbete med folkets naturliga grupperingar erbjuda sina tjänster inom hela vårt land till alla som önskar.

Som utredningen visat, använder sig svenska folket i mycket stor utsträckning av kyrkans kulthandlingar, dop, konfirmation, vigsel och jordfästning. Det går inte att med någon som helst enhetlig formel beskriva halten av det religiösa engagemang som kan finnas hos den majoritet av svenskar, som utnyttjar dessa handlingar. Försök att mäta graden av intensitet visar en blandning av motiv, religiösa, etiska och traditionella. För svenska kyrkan erbjuder denna situation både problem och möjligheter, där möj-

ligheterna att ge information om det kristna budskapet och skapa helgd kring många av livets viktigaste tilldragelser är större än problemen med bristande engagemang. Det avgörande är att en majoritet av människor visat sig vilja utnyttja dessa handlingar.

I den allmänna debatten som hittills förts om kyrkans framtida ställning i förhållande till staten, har man från skilda utgångspunkter understrukit betydelsen av att svenska kyrkan också i framtiden förblir en öppen kyrka, som fritt erbjuder sina tjänster.

Det avgörande är här som också utredningen påpekar (s. 237) den religiösa motiveringen. Men kyrkans yttre organisation liksom det sätt på vilket kyrkans verksamhet finansieras, kan framstå som mer eller mindre adekvata yttre uttryck för dess inre karaktär av öppen folkkyrka.

Riksförbundet Kyrkans ungdom framhåller att

frågan om kyrkans väsen spelar en icke oväsentlig roll för den kyrkliga ungdomens ställningstaganden till relationerna mellan Svenska kyrkan och staten. Kortfattat kan ungdomens uppfattning tecknas så, att kyrkan till sitt väsen är ett trossamfund som bygger på Bibel och bekännelse och som har till uppgift att förverkliga Kristi missionsbefallning. Den är en gren av den allmänneliga kyrkan och tillhör en internationell och interkonfessionell gemenskap. Svenska kyrkan är i sig icke en gren av statens eller kommunens verksamhet.

Riksförbundet bemöter också argumentet

att en fri kyrka snart skulle krympa både till omfång och till attityd till folket exempelvis genom att ställa mer eller mindre rigorösa krav på medlemmarna, och att en kyrkans organisatoriska förbindelse med staten skulle vara den bästa garantien mot en sådan utveckling. Farhågorna härför bör inte överdrivas. Utredningen har också anfört att »det synes därför finnas anledning att räkna med att kyrkan även i ett fritt läge i allt fall väsentligen kommer att behålla sin öppna folkkyrkokaraktär» (s. 237). Med hänsyn vidare till den ställning kyrkan nu har i folket, med utrymme för skilda teologiska och politiska uppfattningar finns det knappast anledning att tro att kyrkan med detta slags medlemskader exklusivt skulle kunna sluta sig inåt i ett fritt läge. Vi förutsätter att ingen med öppenhet menar ett slags profillöshet som exempelvis ser kyrkan huvudsakligast som ett ceremoniinstitut eller som medför att kyrkan i livsfrågor inte förmår vara någon människa till saklig hjälp lika lite som samhället till nytta som ferment i den process som verkar för att bygga upp ett människovärdigt och ansvarigt samhälle. Kyrkans öppenhet skall alltfort komma till uttryck i ett vidareförande och en förnyelse av kyrkans förkunnelse, själavård, gudstjänstliv, evangelisation, diakoni och mission.

Under rubriken Religionsfriheten och kyrkosynen uttalar *Kyrkomusikernas riksförbund.*

I utredningen har med utgångspunkt från olika religiösa riktningars synsätt uppställts fem olika modeller för gestaltningen av förhållandet kyrka-stat. KMR vill här särskilt framhålla alternativen med en till staten bunden »folkkyrka i mer demokratiserad form» och en fri »institutionellt uppbyggd konkordatskyrka».

Den frikyrkliga uppfattningen om kyrkans väsen och funktion innebär enligt *Sveriges frikyrkoråd*

att religiös tro är något personligt och att medlemskap förutsätter någon form av positivt ställningstagande till den tro, som en kyrka förkunnar och vill gestalta i gemenskapen. Av en sådan kyrkouppfattning följer, att varje kyrkosamfund skall själv forma sitt liv. Samhället skall inte ha något

inflytande över samfundens inre liv.

Den lutherska kyrkan i Sverige representerar en annan kyrkosyn. Från denna kyrkas sida har man, såsom redovisas i utredningen, velat betona kyrkosynens stora betydelse för utformningen av kyrka-stat-relationerna. Rådet vill inte förringa värdet i dessa synpunkter men anser att frågan om samhällssynen och den därmed sammanhängande religionsfrihetsfrågan måste ges företräde. Ställningstagandet bör ske från allmänna principiella utgångspunkter.

Sveriges Frikyrkoråd bejakar det pluralistiska samhället med en fri opinionsbildning. Medborgarnas organiserande i intressegrupper är ett väsentligt inslag i samhällsbilden. Rådet anser det naturligt att den faktiska differentiering som finns i livsåskådningshänseende, får komma till uttryck i lagstiftningen. Denna grundsyn är avgörande för rådet vid konkreta ställningstaganden och rådet anser sig i detta avseende fullfölja grundläggande frikyrkoprinciper. När det gäller lagstiftning är rådet lika angeläget att slå vakt om individens frihet att inte tvingas till religiös påverkan som om möjligheten till en fri religionsutövning. Med denna senare positiva innebörd i religionsfrihetsbegreppet avser rådet bland annat ett trossamfunds möjlighet att ge praktiskt uttryck för sin kyrkosyn, under förutsättning att det sker under för samhället godtagbara former. Rådet vill med kraft understryka sin uppfattning att det inte hör till statsmaktens kompetensområde att bestämma om ett trossamfunds inre liv. Självfallet gäller det också trossamfundens inbördes förhållanden.

Det är av stor betydelse, uttalar *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare,*

att Svenska kyrkan även i framtiden som »bekännelsekyrka» famnar vidare än andra religiösa samfund, som i egenskap av »bekännarekyrkor» måste få snävare och mer slutna gränser. Båda slagen av kyrkor bör få verka sida vid sida för människors bästa i ett fritt land.

2.3.1.3 Kyrkan och demokratin

Ur aspekten trossamfundens religionsfrihet är ämnet kyrkan och demokratin av intresse såvitt gäller frågan om och i vad mån spänningsförhållanden finns mellan trossamfunden å ena och staten å andra sidan, påpekade kyrka-statutredningen i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet.

I vårt land lärer denna fråga närmast gälla Svenska kyrkan och dess av statskyrkosystemet påverkade ställning till staten. Den fortskridande demokratiseringen inom det borgerliga samhället har otvivelaktigt försiggått i snabbare takt än utvecklingen av lekmannainflytandet inom kyrkan, och frågan är här närmast huruvida denna omständighet skapat spänningsförhållanden mellan kyrka och stat.

Vid diskussioner om inträdda förändringar av relationerna mellan kyrkan och staten framhålles emellanåt följande synpunkter. I den moderna demokratiska staten har Konungens befogenheter då det gäller kyrkan kommit att utövas av regering och riksdag, vilket medför att kyrkan kommit in under de statliga myndigheternas bestämmande. Denna utveckling har fortgått under lång tid men accentuerats mer än tidigare efter det demokratiska genombrottet.

Understundom framföres från kyrkligt håll den åsikten, att statsmakterna sökt genomföra demokratiska reformer då det gäller kyrkliga förhållanden utan att taga hänsyn till kyrkans egenart. Andra företrädare för kyrkan hävdar, att kyrkan kunnat på ett positivt sätt tillgodogöra sig demokratiseringen i samhället. I den allmänna debatten har emellertid antytts, att kyrkan utgör ett konservativt inslag i samhällslivet, i det att dess lära icke anpassats efter samhällsutvecklingen. Som exempel har pekats på det motstånd som på vissa håll inom kyrkan rests mot lagstiftningen om rätt för kvinna att inneha prästtjänst. Från visst kyrkligt håll har gjorts gällande, att just kvinnoprästfrågan är ett belägg för hur

allmänna demokratiseringsprinciper schablonmässigt tillämpats på kyrkliga förhållanden. Kyrkomötets beslut 1958 att godtaga propositionen i nämnda fråga har på detta håll uppfattats såsom tillkommet under ett tryck från statsmaktens sida mot kyrkan, utövat bl. a. i den formen att alltför kort tid fick förflyta efter det kyrkomötet 1957 tagit ställning till och avvisat en proposition av enahanda innehåll. Mot sist angivna uppfattning har emellertid invänts att någon tvångssituation för kyrkan då det gäller att fatta beslut i kyrkliga frågor knappast kan anses föreligga, eftersom kyrkan då det gäller avgöranden av nu angivet slag själv tager ställning genom sitt högsta representativa organ i lagstiftningsfrågor, kyrkomötet.

I fråga om demokratiseringsprocessen har det inom en del kyrkliga kretsar framstått som oroande att vid val av kyrkomötets lekmannaombud, vilka utgör mötets majoritet, politiska synpunkter kan komma att dominera. Den uttalade oron har främst gällt sådana kyrkomötets beslut, som kan innebära ställningstaganden eller tolkningar i religiösa trosfrågor. Demokratiska värderingar och arbetsformer godtages dock i allmänhet. (SOU 1964: 13 s. 574—575.)

I slutbetänkandets kap. 14 läggs också andra aspekter på ämnet kyrkan och demokratin.

Den omedelbara konsekvensen, om man i vårt land vill tillämpa demokratiens princip på förhållandet kyrka-stat, skulle — om man beaktar de olika former, under vilka demokratien uppträtt — närmast vara endast, att folket självt skall genom folkrepresentationen avgöra frågan, hur relationen kyrka-stat bör utformas.

— — — — — — — — — — — — — —

I demokratiens princip ligger i enlighet med det anförda, i vad gäller utformningen av statens relation till en majoritetskyrka, att såväl ett önskemål som framkommer inom denna kyrka som också de önskemål som finns bland olika minoriteter — inom andra trossamfund liksom utanför alla samfund — bör beaktas. Därvid bör således eftersträvas att genom överläggningar mellan företrädare för staten, Svenska kyrkan samt andra trossamfund och grupper åstadkomma en relation, som kan accepteras av alla. (SOU 1968: 11 s. 238.)

Endast en remissmyndighet — *länsstyrelsen i Västmanlands län* — kommer i sitt yttrande in på de frågor som berörs i utredningens religionsfrihetsbetänkande. Länsstyrelsen anför därvid.

Vill man vara filosofisk skulle man kunna säga att bandet mellan kyrka och stat kan bestå så länge de företräder ideal som kan förenas. Ett demokratiskt samhälle sådant som vårt bygger på människovärdets idé och synes förenligt med ett trossamfund av luthersk huvudinriktning. Däremot är det svårare att se hur en verklig demokrati i samhällslivet kan förenas med en strängt hierarkisk auktoritär samfundsbildning.

Utredningens diskussion i slutbetänkandet kommenteras av bl. a. svenska kyrkans centralråd, Svenska kyrkans lekmannaförbund och Centerns kvinnoförbund.

Svenska kyrkans centralråd uttalar.

Till demokratins spelregler hör som utredningen också visar respekt för minoriteter. Centralrådet vill i detta sammanhang starkt understryka önskvärdheten av att de fria kristna samfunden kommer i åtnjutande av en mer rättvis och generös behandling, med beaktande av den sida i religionsfrihetsprincipen som avser att skydda resp. samfunds egenart. Utredningens förslag om överläggningar mellan företrädare för staten, svenska kyrkan och andra trossamfund och grupper med syfte att åstadkomma en relation som kan accepteras av alla bör genomföras.

Vad gäller frågan om ett samband mellan kyrka och stat är förenligt med demokratins principer torde enligt *Svenska kyrkans lekmannaförbund* följande vara att anföra. Om majoriteten av svenska folket finner det förenligt med sitt intresse att säkra folkkyrkans arbetsmöjligheter genom en fortsatt förbindelse med staten, är detta system fullt acceptabelt ur demokratisk synpunkt. Om det finns ett utbrett opinionsunderlag för en fortsatt förbindelse mellan kyrka och stat, föreligger det ur demokratisk synpunkt inget hinder för staten att ingå som part i ett sådant förhållande och ikläda sig ansvaret för uppgifter, som positivt innebär religionsvård i vårt samhälle, under förutsättning att minoritetens intressen tillgodoses.

Centerns kvinnoförbund uttalar att bl. a. principerna om religionsfrihet och demokrati är grundläggande faktorer när det gäller den ändrade relationen mellan stat och kyrka.

Principen om demokrati kräver att medlemmarnas inflytande säkras när det gäller beslutet om den förändrade relationen statkyrka. Det slutliga förslaget bör därför få en sådan utformning att så stor enighet som möjligt kan uppnås omkring det, d. v. s. även minoriteternas synpunkter bör beaktas.

2.3.2 Utan statskyrkosystem

2.3.2.1 Trossamfundens rättsliga ställning

Om de fria trossamfundens rättsliga ställning i Sverige och därmed sammanhängande frågor anförde kyrka-statutredningen i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet.

De fria samfunden är i allmänhet uppbyggda på lokala församlingar. Såväl samfunden som församlingarna är i privaträttsligt hänseende att betrakta som ideella föreningar. Det saknas i Sverige lagstiftning angående dylika föreningar. Vid några tillfällen har frågan om behovet av sådan lagstiftning upptagits till bedömande. Det slutliga ställningstagandet har då blivit, att lagstiftning om ideella föreningar inte borde genomföras bland annat med hänsyn till de växlande former och ändamål, som föreligger i fråga om dessa föreningar. — Dissenterlagskommittén — i vilkens uppdrag ingick bl. a. att pröva hos Kungl. Maj:t gjorda framställningar av riksdagen och av frikyrkliga samarbetskommittén om utredning rörande den rättsliga ställningen för de i riket existerande fria samfunden — föreslog i sitt betänkande (SOU 1949: 20 s. 110 ff.), att vissa rättsregler för trossamfund och trossammanslutningar skulle fastställas. I propositionen nr 100/1951 (s. 56 ff.) uttalades emellertid med anledning bl. a. av tveksamhet hos remissinstanserna om behovet av sådan lagstiftning, att en närmare reglering av de olika typer av religiösa samfund som fanns i landet skulle möta svårigheter. Frihet från statligt ingripande inginge i frikyrkorörelsernas grundläggande idéer. Lagbestämmelser angående samfundens organisation m. m. skulle begränsa deras möjlighet att fylla anspråk, som de själva ansåg religiöst motiverade, och skulle därför kunna uppfattas som ett ingrepp i religionsfriheten. Det ansågs därför varken ur religiösa eller andra synpunkter tillräckligt motiverat att genom lagbestämmelser fastställa de religiösa samfundens organisation. (SOU 1964: 13 s. 576.)

Utredningen diskuterar i slutbetänkandets kap. 13 bl. a. den organisationsreglering som kan tänkas ifrågakomma beträffande en fri kyrka och anför i huvudsak bl. a.

Vad angår de allmänna synpunkter som kan anföras i fråga om religionsfrihetslagstiftningen, må utredningen i första hand hänvisa till sitt betänkande III (om Reli-

gionsfrihet). Utredningen vill som sin uppfattning anmäla, att den omständigheten att en fri evangelisk-luthersk kyrka kan komma att ingå i den heterogena grupp av organisationer, som de ideella föreningarna representerar, icke torde påkalla behov av en allmän lagstiftning om sådana föreningar (eller — inom dessa — trossamfunden). Detta gäller även för det fall att vissa särbestämmelser för Svenska kyrkan skulle kunna befinnas erforderliga. (SOU 1968: 11 s. 191.)

I det följande redogörs endast för synpunkter från de remissinstanser — domkapitlen i Strängnäs och Lund — som uttryckligen åberopat religionsfrihetsargument som stöd för sin uppfattning. Övriga synpunkter på behovet av statlig reglering av en fri kyrka redovisas i avsnitt 3.2.3.1.

Domkapitlet i Strängnäs anför sålunda.

Att staten skulle ingripa reglerande i en fri kyrkas inre förhållanden och verksamhet skulle strida mot religionsfriheten och avvisas därför.

Domkapitlet i Lund uttalar.

Om man vill skilja stat och kyrka måste syftet vara att man därigenom menar sig kunna realisera religionsfrihetskravet på ett sätt som man inte finner vara fullt ut möjligt vid ett bibehållet samband. Om detta skall bli fallet, måste man ... avvisa tanken på att i samband med ett skiljande kringgärda svenska kyrkans verksamhet med särskilda lagbestämmelser. Någon annan form av organisationsreglering än den som i ett B-läge kan vara motiverad med hänsyn till statens medverkan vid uppbörd av medlemsavgifterna eller som i B- och C-lägena möjligen kan anses erfordras till skydd för att den kyrkliga jorden används för därmed avsedda ändamål, bör alltså vara helt utesluten. Och de bestämmelser som i ett B- eller C-läge enligt vad nu sagts kan bli aktuella, får inte innebära en vidare begränsning av den kyrkliga verksamheten och dess utgestaltning än som sammanhänger med själva uppbördssystemet eller den kyrkliga jordens förvaltning och användningsområde. I ett fritt läge måste svenska kyrkan åtnjuta samma behandling som andra trossamfund eller ideella föreningar.

2.3.2.2 Övriga problem

Kyrka-statutredningen redogjorde i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet dels för bestämmelserna i religionsfrihetslagen om *inrättande av kloster*, dels för de villkor som Kungl. Maj:t år 1961 föreskrev i samband med att Theresiastiftelsen fick tillstånd inrätta ett kloster. Utredningen påpekade.

De av Kungl. Maj:t sålunda uppställda villkoren utgör ett exempel på hur staten understundom kan anse skäl föreligga att taga befattning även med ett religiöst samfunds inre förhållanden. (SOU 1964: 13 s. 580.)

Utredningen diskuterade därefter den romersk-katolska kyrkans förfarande i fråga om *vigsel mellan en katolik och annan.*

Katolska kyrkan ställer nämligen i dylika fall som villkor för katolsk vigsel förklaring av kontrahenterna, att barnen i det tillämnade äktenskapet skall uppfostras i den katolska läran. Borgerlig vigsel och vigsel inom annat trossamfund har enligt den romerska kyrkans lära icke den verkan att ett från kyrklig synpunkt giltigt äktenskap föreligger, och en katolik som låter viga sig endast på nu angivet sätt kan utsättas för exkommunicering. Äktenskap varom nu är fråga ingås oftast på de villkor nämnda kyrka uppställer. Berörda pro-

blem är mest påtagligt i länder där de evangeliska samfunden, å ena, och den romersk-katolska kyrkan, å den andra sidan, medlemsmässigt är mera jämbördiga än i Sverige. Emellertid har även här i landet omnämnda företeelse väckt en viss oro. (En proposition 1898 med förslag om förbud för präst att ställa krav angående barns religion såsom villkor för vigsel avslogs efter motstånd, särskilt från frikyrkligt håll. Lydia Svärd, Väckelserörelsernas folk . . ., 1954, s. 268 ff.) (SOU 1964: 13 s. 580.)

Utredningen tog också upp den begränsning av religionsfriheten som består i att trossamfunden inte får *störa samhällets lugn eller åstadkomma allmän förargelse.*

Stadgandet i regeringsformen (§ 16; likalydande stadgande i 1 kap. 2 § i författningsutredningens förslag till ny regeringsform) om rätt för den enskilde till religionsutövning »så vitt han därigenom icke stör samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer» torde kunna anses tillämpligt även rörande trossamfunden. Vid sidan av religionsfrihet föreligger församlingsfrihet varmed förstås rätt för medborgarna att fritt sammankomma för gemensam överläggning, opinionsyttring eller upplysning i allmänna eller enskilda angelägenheter. För gudstjänst gäller enligt 3 § religionsfrihetslagen ej andra hinder än sådana som i allmänhet är stadgade för sammankomst, till vilken allmänheten äger tillträde. I lag om allmänna sammankomster ges vissa regler för sådan sammankomst för religionsutövning, som anordnas för allmänheten eller till vilken allmänheten äger tillträde. (SOU 1964: 13 s. 580.)

Om *ingripande vid extatiskt betonade religiösa möten* anförde utredningen bl. a.

Huruvida det kan anses påkallat att lagstiftningsvägen bereda myndigheterna möjlighet att av medicinska skäl upplösa religiösa möten av nu angiven karaktär eller meddela generellt förbud för t. ex. barn att närvara vid sådana möten är obetridligen frågor av mycket ömtålig art. Genomförande av en sådan lagstiftning kan komma att väcka frågan om ändring av grundlagsstadgandet i RF § 16. Såväl då det gäller lagstiftning på detta område som vid tillämpningen av eventuella föreskrifter erfordras en med stöd av bl. a. medicinsk, speciellt psykiatrisk sakkunskap, verkställd noggrann undersökning, varefter vid det konkreta ställningstagandet en avvägning mellan kolliderande, å ömse sidor betydelsefulla intressen får göras. Dels måste det tillses att religionsfriheten så långt som möjligt skyddas, dels är det givetvis av största intresse att mötesdeltagares psykiska hälsa icke utsättes för allvarlig fara att skadas. Självfallet är det av vikt att vid lagstiftning och rättstillämpning möjligheter icke öppnas att under föregivande av medicinska skäl ingripa mot religiösa samfund av andra bevekelsegrunder. Det är att märka att det mentalhygieniska problem som nu beröres föreligger även på andra områden av samhällslivet. Sålunda diskuteras numera ofta i vilken utsträckning det bör finnas möjligheter för det allmänna att med hänsyn till tänkbar fara för olika personers psykiska hälsa ingripa reglerande exempelvis i fråga om film, televisionssändningar m. m. Samma spörsmål kan också aktualiseras beträffande sammankomster av annan art än de religiösa. Det må i sammanhanget erinras om de regler som gäller hypnotiska eller därmed likartade experiment. (SOU 1964: 13 s. 581—582.)

Motsatta uppfattningar kan i konkreta frågor uppkomma mellan trossamfund och stat eller kommun, varvid samfundet kan uppfatta statens eller kommunens ställningstagande som en kränkning av dess religionsfrihet. Utredningen exemplifierade med *vissa byggnadsfrågor.*

Det kan t. ex. förhålla sig så att ett samfund eller en av dess församlingar avser att bygga en kyrka i ett område, där sådan inte finnes, varför kyrkobygget för samfundet framstår som synnerligen angeläget. Från statlig sida kan det då anföras t. ex., att bostadsbristen är så svår, att alla tillgängliga resurser bör insättas på att bygga bostäder, varför vederbörande myndighet med stöd av bestämmelser, som kan föreligga rörande byggnadsverksamheten i landet, inte lämnar tillstånd till kyrkobygget. Närliggande exempel är om plats för kyrkobyggnad inte skulle beredas i stadsplan, om kommunal mark inte skulle upplåtas för kyrkligt ändamål eller om på grund av andra likartade förhållanden mark inte skulle få disponeras för kyrkobyggnad. Olika intressen kommer i sådana antydda situationer i konflikt med varandra. Frågan huruvida ett trossamfunds religionsfrihet kan anses bli kränkt genom sådana statliga eller kommunala ställningstaganden beror till stor del på faktiska förhållanden, såsom situationen på bostads- eller arbetsmarknaden, angelägenheten av en kyrkobyggnad på platsen m. m. I regel torde en avvägning av de stridande intressena kunna ske utan att därmed ställning tages till värdet av ett visst eller vissa trossamfunds verksamhet och förkunnelse. (SOU 1964: 13 s. 583.)

Om statens *fastställande av helgdagar* anförde utredningen.

Religionsfrihetssynpunkter kan även läggas på frågan om statens fastställande av helgdagar, närmast ur den synpunkten att vissa trossamfund, exempelvis mosaiska församlingar och sjundedagsadventister skulle bli mindre gynnade än andra. Utredningen kommer i annat sammanhang att beröra frågan om lagstiftningen på detta område. Det må emellertid här framhållas, att fastställandet av helgdagar grundar sig på en avvägning mellan religiösa och allmänna samhälleliga intressen. De beslut som fattats på detta område har knappast utsatts för kritik från religionsfrihetssynpunkt.

Däremot har emellanåt kritik från icke-religiösa grupper framförts mot föreliggande förbud i allmänna ordningsstadgan mot anordnande av offentliga tillställningar å juldagen, långfredagen och påskdagen. (SOU 1964: 13 s. 583.)

I fråga om *brott mot trosfrid* påpekade utredningen i detta sammanhang, att

från en del håll kritik riktats mot bestämmelser i tryckfrihetsförordningen och strafflagen om brott mot trosfrid under uttalande bl. a. av att med religionsfrihet måste vara förenad full yttrandefrihet och full kritikrätt även mot de samfund och företeelser, som vill verka i skydd av religionsfrihetslagen. (SOU 1964: 13 s. 583.)

I anslutning till utredningens diskussion av frågan om *ingripande vid vissa extatiskt betonade religiösa möten* kan vissa synpunkter från *länsstyrelsen i Norrbottens län* redovisas. Enligt länsstyrelsen finns det

exempel på att religionsutövningen urartat till ett sådant samhällsont, att deltagarna i dessa kommit att skrida över den samhälleliga demarkationslinjen mellan laglighet och brottslighet. I andra fall har företeelserna inte behövt anta olagliga former men i övrigt haft sådan karaktär, att de framstått som inte önskvärda i ett samhälle, som vill hävda toleransens och humanismens principer.

Även på detta område framstår värdet av en sund, på respekt för människovärdet grundad förebyggande verksamhet som ytterst värdefull. Länsstyrelsen vill i detta sammanhang vitsorda betydelsen av frikyrkosamfundens verksamhet. I Norrbottens län finns emellertid stora geografiska områden utan några inmutningar från frikyrkohåll. Där har svenska kyrkans prästerskap i vissa fall gjort en betydelsefull profan samhällelig insats genom att däm-

pa excessbetonade religiösa yttringar. Länsstyrelsen syftar här på sådana förhållanden som t. ex. den s. k. korpelarörelsen aktualiserade i slutet av 1930-talet. Under senare år har länsstyrelsen inte förmärkt några sådana icke önskvärda företeelser inom länet, men det är känt att i ett av våra grannländer motsättningarna mellan två olika grupperingar inom ursprungligen samma religiösa riktning allvarligt försvårat bygdens funktion som en befolkningsmässig enhet, där en långt gående gemenskap tidigare haft stor betydelse för människornas trivsel och trygghet. Då det här är fråga om trosriktningar, som räknar gemenskap med statskyrkan, så har kyrkan trots allt haft möjlighet att utöva ett dämpande inflytande.

Förbundet för kristen enhet berör under rubriken Kyrklig och borgerlig kalender grunderna för *fastställande av helgdagar.*

Eftersom frågan nyligen aktualiserats genom arbetstidsförkortningskommitténs förslag till kalenderreform, vill vi påpeka följande i detta sammanhang: I en sekulär stat kan det icke anses motiverat, att den statliga lagstiftningen innehåller stadganden om kristna helger. Denna lagstiftning bör redan nu, oavsett beslut om skilsmässa mellan kyrka och stat, enbart inriktas på stadganden om arbetsfria dagar utan att dessa förses med kyrkliga beteckningar, som saknar hävd, när det gäller de föreslagna nya data. Med hänsyn till sekulariseringen i vårt samhälle kan kyrkan icke längre kräva, att hennes traditionella helgdagar genomgående iakttagas som arbetsfria dagar genom särskilda lagar. Däremot bör kyrkan alltjämt tillse att mässan firas på de gamla högtidsdagarna — på kvällstid eller annan lämplig tidpunkt — i den mån de upphör att vara arbetsfria dagar för majoriteten av folket.

Övriga problemområden har inte kommenterats närmare av remissinstanserna.

2.3.3 Vid statskyrkosystem

2.3.3.1 Statskyrkans psykologiska försteg

Kyrka-statutredningen tog i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet upp frågan om, med hänsyn till kravet på likställighet mellan trossamfunden,

det förhållandet, att Svenska kyrkan står i viss närmare relation till staten, rent faktiskt kan ha betydelse för den enskildes ställningstagande till frågan om samfundstillhörighet. Det kan med andra ord frågas huruvida just kyrkans anknytning till staten leder till uppfattningen om en särskild kvalitet hos denna kyrka och om en rekommendation från statens sida till medborgarna att vara medlemmar däri. Av talesmän för de fria trossamfunden har hävdats, att även om religionsfrihet legalt sett föreligger för dessa samfund i det att de utan hinder får utöva sin religiösa verksamhet enligt eget bestämmande, deras arbetsmöjligheter begränsas till följd av statskyrkosystemet. Mot denna synpunkt har framhållits att för många det förhållandet att Svenska kyrkan fungerar som folkkyrka och endast i mindre mån dess karaktär av statskyrka påverkat inställningen till medlemskapet i kyrkan.

Frågan torde inte generellt kunna besvaras, men säkerligen har hos en del personer medvetet eller omedvetet kyrkans karaktär av statskyrka betydelse för deras inställning, som väl närmast innebär att de såsom medborgare i staten också skall vara medlemmar av den med staten förbundna kyrkan. Måhända kan å andra sidan det förhållandet, att kyrkan står i visst organisatoriskt samband med och därmed i beroende av staten på vissa håll framstå som en svaghet och utgöra motiv för att ställa sig utanför Svenska kyrkan eller att ej deltaga i dess gudstjänstliv.

Det må i detta sammanhang även redovisas att en del frikyrkliga talesmän, främst inom pingströrelsen, uttalat, att en skilsmässa mellan kyrka och stat kunde komma att försämra kristendomens ställning i sam-

hällslivet och att därför ett övergivande av statskyrkosystemet inte låg i de frikyrkligas intresse. (SOU 1964: 13 s. 584.)

Problemet behandlas även i slutbetänkandets kap. 14 i samband med att utredningen diskuterar om ett statskyrkosystem som sådant strider mot religionsfrihetsprincipen. Utredningen anför i detta sammanhang bl. a.

Icke minst har uppmärksamheten riktats på den psykologiska effekt som åtföljer statskyrkosystemet. I vart fall bland många medborgare kan ett sådant system ge intryck av att den med staten förbundna kyrkan har en särskilt auktoritativ ställning. Därmed kan den uppfattas ha ett försteg i den livsåskådningsmässiga opinionsbildningen. (SOU 1968: 11 s. 234.)

Länsstyrelsen i Värmlands län och Evangeliska fosterlands-stiftelsen berör dessa aspekter.

Länsstyrelsen i Värmlands län uttalar sålunda att genom olika delreformer har grunden

ryckts undan för den tidigare enheten statkyrka. Genom att regeringsformen, låt vara indirekt, tillerkänner den svenska kyrkans bekännelse ställningen som statsreligion ger staten (som numera får betraktas som medborgarnas organisation för timliga angelägenheters handhavande) en auktorisation åt en bestämd bekännelsevariant, som icke kommer andra trosbekännelser eller andra kristna trossamfund till del.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen är

ense med vad utredningen anfört angående de psykologiska effekter som åtföljer ett statskyrkosystem (sid. 234)... Vi har i det tidigare erkänt ett visst värde i denna auktorisering under en gången tid. Med tanke på övriga verksamma trossamfund anser vi det emellertid inte försvarligt ur religionsfrihetssynpunkt att bibehålla en ordning som ger denna effekt. Vi finner det inte heller förenligt med vår principiella uppfattning av kyrkans uppdrag att förverkliga missionsbefallningen att betydelsefulla frågor rörande kyrkans ordning, verksamhet och tjänare skall avgöras av statsmakten. Det är, enligt vår uppfattning, kyrkans sak att ensam bestämma om sina inre angelägenheter, om utformningen och omfattningen av sin verksamhet och beträffande vilka tjänare den skall förtro sina uppdrag. Vi vill också instämma i de invändningar som framförts både vid 1968 års kyrkomöte och i den allmänna debatten beträffande juridiska personers skyldighet att erlägga skatt till kyrkliga ändamål.

2.3.3.2 Statens inflytande

Frågan om fördelningen mellan statliga och kyrkliga organ av lagstiftningsmakten och beslutanderätten i kyrkliga förvaltningsärenden berördes — ur religionsfrihetssynpunkt — av kyrka-statutredningen i det särskilda religionsfrihetsbetänkandet (SOU 1964: 13 s. 584—587). Utredningens sammanfattning av dessa frågor i slutbetänkandets kap. 5 (SOU 1968: 11 s. 82—83) har återgetts ovan som inledning till avsnitt 2.3.

Religionsfrihetsaspekter på dessa problem tas upp av domkapitlen i Linköping och Lund, Frälsningsarmén samt Kristna studentrörelsen i Sverige.

Som framgått av avsnitt 2.1.5.2 anser *domkapitlet i Linköping* att statens neutralitet inte kan anses kränkt genom att den åtar sig uppbörd av kyrkans medlemsavgifter.

Däremot kan statens neutralitet ifrågasättas, om staten skulle påfordra eller erbjudas att som ersättning för eller kontroll av denna sin tjänst åt kyrkan avgöra kyrkofrågor genom lagstiftning eller genom övriga riksdags- och regeringsbeslut. Att sta-

ten avgör kompetensen för i förhållandet till staten fristående organisationer, t. ex. inom det fria näringslivet, och samordnar denna deras kompetens med den allmänna lagstiftningen, har ej ansetts inskränka dessa organisationers frihet eller inkräkta på deras inre befogenheter. Att staten har en »ramlagstiftning» också för kyrka och trossamfund för att skydda bl. a. religionsfrihet och åsiktsfrihet, hör till en rättsstats befogenheter och förpliktelser, i vilket förhållande den eljest står till sådana organ. Frågan gäller avvägning mellan en allmän lagstiftning, som skall gälla alla, och en särlagstiftning för en särskild organisation.

Författningsutredningen vill lösa denna fråga så, att all lagstiftning, även den som rör kyrkan, hör riksdagen till. Därmed blir befogenheterna i kyrkan i stor utsträckning statsmaktens. Riksdagen blir kyrkans lagstiftande och regeringen dess utövande organ. Med detta sätt att se blir »statens neutralitet» i religiösa frågor inskränkt. Staten kan ej undgå att lagstifta eller eljest besluta i rent religiösa frågor.

Kring det s. k. »reformprogrammet» fanns en allmän uppslutning vid 1968 års kyrkomöte. Dess förverkligande skulle innebära en starkare markering av kyrkan som ett eget organ inom samhället. I särskilda utskottets tolkning skulle emellertid detta reformprogram ge befogenheter åt staten, som tangerar gränserna för statens neutralitet. Staten skulle t. ex. i grundlagen fastslå Svenska kyrkans bekännelse som evangelisk-luthersk. I grundlagen skulle även ingå t. ex. att kyrkans biskopar utses av regeringen. Beslut om kyrkans organisatoriska indelning i stift, kontrakt, pastorat och församlingar samt om antalet församlingspräster skulle fortfarande vara riksdagsfrågor. Det kan ifrågasättas, om detta ger ett riktigt uttryck för »statens neutralitet» i trosfrågor.

Enligt *domkapitlet i Lund* kan det diskuteras

i vad mån kyrkans administrativa och ekonomiska särställning innebär att staten otillbörligen gynnar en viss livsåskådning. Vad angår kyrkans administrativa särställning består denna främst däri att kyrkans verksamhet regleras genom lagstiftning och att vissa administrativa ärenden avgöras av Kungl. Maj:t. Statens engagemang i dessa avseenden bör enligt domkapitlets mening betraktas som utslag av en viss hävdvunnen kontroll över kyrkliga angelägenheter. Den upplevs numera i många fall som besvärande för kyrkan och kan inte sägas innebära ett otillbörligt gynnande.

Domkapitlet finner det däremot

tveksamt huruvida statens administrativa befogenheter gentemot kyrkan är berättigade, sedda från föreningsfrihetens synpunkt. Kravet på föreningsfrihet innebär som nämnts varje ideell förenings rätt att inom vissa givna gränser själv få bestämma över sina angelägenheter. Att denna fråga ej mera uppmärksammats sammanhänger med den oklarhet i bestämningen av kyrkan som trossamfund vilken råder i propositionen om religionsfrihet 1951. Utredningen har ej uppmärksammat denna oklarhet. Å ena sidan framhålls, att kyrkan utgör ett trossamfund, men detta i den betydelsen att dess karaktär och verksamhet bestämmes av dess bekännelse. Propositionen har övertagit den Billingska kyrkosynen och framhåller att kyrkan varken är en statsfunktion eller en förening. Föreningskyrkliga principer avvisas. Å andra sidan betraktas kyrkan som en förening, till vilken enskilda människor har att taga ställning. I den år 1968 framlagda kyrkliga programskriften »Folkkyrkans organisation» har denna oklarhet upphävts, i det att man däri på s. 5 förklarar »att kyrkan är ett trossamfund med särskilt medlemskap, att medlemskapet är personligt, byggt på dopet». Med en dylik uppfattning av kyrkan aktualiseras kravet på religionsfriheten såsom föreningsfrihet. Det måste som nämnts anses strida mot föreningsfriheten att staten ingriper i en förenings interna angelägenheter genom administrativa beslut, spe-

ciell lagstiftning etc. Att så för närvarande sker med kyrkan måste alltså anses som ett avsteg från föreningsfrihetens principer. Kyrkans strävanden till större frihet och självständighet är därför väl motiverade från föreningsfrihetens utgångspunkter.

Frälsningsarmén anför.

Såväl enligt nuvarande författning som enligt de grundlagsförändringar som är i vardande stiftar riksdagen allena lagar — även kyrkolagar — vilket ställer kyrkan utan medbestämmanderätt. Här löper kyrkan risk att icke endast bestämmelser rörande kyrkans organisation och utnämningar, utan även föreskrifter rörande hennes inre liv, hennes böcker och bekännelse fastställs i strid mot kyrkans uppfattning och vilja.

Kristna studentrörelsen i Sverige uttalar.

I en kyrka enligt A-lägesmodell är avsikten att slutgiltigt delegera en större eller mindre del av den lagstiftande makten till statliga myndigheter. Enligt författningsutredningens förslag (SOU 1963: 17 s. 487 f.) kommer nuvarande ordning med kyrkomötets samtycke i kyrkolagsfrågor att bortfalla, även om yttranderätt kan kvarstå.

Denna ordning, som är ett av A-lägets främsta kännetecken, kan på lång sikt komma att äventyra den religionsfrihet, som bör tillkomma Svenska kyrkan som trossamfund. Vi vill härvid peka på och instämma i slutbetänkandets bedömning, när man medger att ett statskyrkosystem medför en begränsning av kyrkans och församlingarnas möjligheter att fatta beslut i organisatoriska och dylika frågor (SOU 1968: 11 s. 82). Som inledningsvis påpekades bör man inte onödigtvis skilja kyrkans lära och liv från den organisation som valts för att uttrycka dessa element. Om kyrkan av religionsfrihetsskäl tillerkänts rätten att verka fritt efter sin bekännelse, så kan denna frihet inte avgränsas till det ideologiska planet. Troheten mot kyrkans bekännelse kan i ett givet läge föranleda radikalt nya strukturer. Staten kan i en nära förbindelse med kyrkan komma att inverka hämmande på åtgärder av denna typ. I ett framtida perspektiv är det t. ex. inte otänkbart att fusioner mellan Svenska kyrkan och andra trossamfund kommer till stånd. Ska man då ånyo ifrågasätta sambandet kyrka-stat? Eller är avsikten att binda eventuellt framtida ekumeniska fusioner till en speciell modell? Eller bedöms det framtida behovet av genomgripande organisatoriska förändringar som obefintligt?

Problemen för den enskilda församlingen genom de inskränkta möjligheterna att påverka sin organisation blir inte mindre besvärliga. Det kan gälla frågor rörande decentralisering eller utökade möjligheter att ekonomiskt stödja ändamål utanför församlingens och landets gränser. På denna sista punkt lägger församlingsstyrelselagen f. n. hinder i vägen.

2.3.3.3 Statskyrkosystem och religiösa inslag i offentliga sammanhang

Kyrka-statutredningen redogjorde i religionsfrihetsbetänkandet för praxis och regler i fråga om anlitande av svenska kyrkan eller annat trossamfund vid religiösa inslag i offentliga sammanhang (SOU 1964: 13 s. 587—590). Utredningens sammanfattning av denna problematik i slutbetänkandets kap. 5 (SOU 1968: 11 s. 83) har återgetts ovan som inledning till avsnitt 2.3.

Kristna studentrörelsen i Sverige har närmare berört dessa aspekter.

Likställighetsprincipen behöver — som tidigare antytts — inte komma i motsättning till principen om att staten skall be-

reda möjligheter till religiösa aktiviteter. Likställigheten måste dock innebära att samfunden i lika utsträckning får möjlighet att utöva sitt inflytande i de sammanhang det kan vara speciellt påkallat (fängelser, sjukhus etc.). Rester av diskriminering mot de fria samfunden existerar dock fortfarande t. ex. i samband med den gudstjänst som hålls vid riksdagens högtidliga öppnande. Vid denna gudstjänst äger endast präster från Svenska kyrkan rätt att officiera (SOU 1964: 13 s. 588). Vad gäller den andliga vården inom försvaret så är fortfarande en del befattningar exklusivt reserverade för präster inom Svenska kyrkan (SOU 1964: 13 s. 589). Diskriminering av denna karaktär kan visserligen avskaffas oberoende av kyrka-stat-frågans lösning, men i ett C-läge kan riskerna för att ett speciellt samfund på detta sätt ensidigt gynnas i olika sammanhang ytterligare reduceras.

2.4 *Individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör*

Med utgångspunkt från individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör tog kyrka-statutredningen i religionsfrihetsbetänkandet upp frågor som rör utträde och uteslutning av medlem, religiös tolerans inom trossamfund, följder av ekonomiska olikheter mellan medlemmar i samma samfund, lekmäns och prästers inflytande inom samfund samt medlemskapet för nuvarande medlemmar i svenska kyrkan vid en relationsförändring (SOU 1964: 13 s. 592—594).

I slutbetänkandets kap. 5 redogör utredningen för diskussionen kring vissa av dessa problem.

Vad gäller individens frihet inom det trossamfund han tillhör har på sina håll gjorts gällande, att toleransen i religiöst avseende och därmed individens frihet är mindre inom en del fria trossamfund än inom Svenska kyrkan. Farhågor har också uttalats för att därest det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten skulle upplösas, detta kunde komma att leda till en inskränkning av friheten inom kyrkan. Det bör beaktas att de nära relationer, som i regel består mellan medlemmar i ett fritt samfund väl kan te sig som ett socialt tryck och en religiös ofrihet men att de också kan upplevas som en stark gemenskap med stora positiva värden för den enskilde och samhället.

I debatten om samfundens ekonomi har stundom, bl. a. under hänvisning till förhållandena i U.S.A., framhållits att inom fria samfund, som är beroende av ekonomiskt understöd från medlemmarnas sida, de förmögna medlemmarna kan intaga en dominerande ställning, vilket kan medföra otillfredsställande förhållanden för de mindre välsituerade medlemmarna.

I fråga om medlemmens rätt att delta i beslut inom ett samfund har uppmärksamheten ofta riktats på fördelningen av inflytandet mellan lekmän och präster. Inom Svenska kyrkan har utvecklingen gått i riktning mot ett större lekmannainflytande. Det bör beaktas, att i flertalet kyrkor inom och utom Sverige, oavsett den formella regleringen, präster och pastorer på grund av sin ställning i regel utövar ett avsevärt inflytande. Huruvida prästernas inflytande inom Svenska kyrkan skulle öka eller minska efter en skilsmässa är vanskligt att förutse. (SOU 1968: 11 s. 83.)

I slutbetänkandets kap. 14 tar utredningen också upp folkkyrkosynen och dess betydelse för individens religionsfrihet inom svenska kyrkan (SOU 1968:11 s. 236 f.).

I det följande redovisas först remissynpunkter på utredningens diskussion av folkkyrkosynens betydelse för individens religionsfrihet inom svenska kyrkan. Därefter redogörs för uttalanden kring de

olika delproblem utredningen aktualiserade i religionsfrihetsbetänkandet — dock med undantag av frågorna om utträde och uteslutning av medlem samt medlemskapet vid en relationsförändring, vilka frågor berörts i avsnitt 2.1.6.3 resp. 2.1.6.4.

2.4.1 Folkkyrkosynens betydelse

Utredningen framhåller i slutbetänkandets kap. 14.

Friheten inom ett samfund beror väsentligen av den religiösa syn som råder inom detsamma. Också ekonomiska och andra förhållanden kan dock tänkas ha betydelse.

En av de grundläggande skillnaderna mellan Svenska kyrkan och de fria evangeliska samfunden i vårt land kan uttryckas så, att medan Svenska kyrkan är en bekännelsekyrka är de fria samfunden bekännarekyrgor. Svenska kyrkan framstår som en öppen folkkyrka. I motsats till de fria samfunden ställer den icke som villkor för medlemskap personlig kristen bekännelse — »personlig tro på Jesus Kristus som Frälsare och Herre» — en förutsättning som kan sägas vara grundläggande för medlemskap i frikyrkorna.

Bland Svenska kyrkans medlemmar torde man allmänt anse det vara av värde, att kristen församlingsgemenskap och därmed följande tillgång till kyrkliga handlingar av skilda slag — dop, konfirmation, vigsel och jordfästning samt gudstjänster och andaktsövningar — som en följd av den grundläggande öppna inställningen fritt erbjudes utan annat krav på ställningstagande än att den religiösa handlingen efterfrågas eller mottages. På sådant sätt kan också den religiöst mindre engagerade, närhelst han så önskar och i den omfattning han fritt väljer, ta del av kyrkans tjänster. Det är icke utredningens uppgift att uttala någon mening i frågan, huruvida medlemskap i en kristen kyrka och tillgång till vissa religiösa akter bör förbehållas den som har en viss personlig kristen tro eller eljest gjort ett personligt kristet ställningstagande. Ej heller ankommer det på utredningen att närmare bedöma, i vilken omfattning en anonym religiositet förekommer i vårt land. I detta sammanhang är däremot att konstatera, att uppenbarligen ett stort antal personer i vårt land önskar att utan tillkännagivande av en personlig religiös inställning ta del av kyrkliga tjänster. Det har därför hävdats att en öppen folkkyrka av Svenska kyrkans natur fyller en funktion i samhällslivet, som faller utanför de nuvarande fria samfundens verksamhetsområde.

För valet av relation mellan staten och Svenska kyrkan är, som framgår av det anförda, *av betydelse om relationen påverkar Svenska kyrkans natur av öppen folkkyrka.* Såsom framgår av den undersökning av kyrkobegreppen som utredningen låtit verkställa finns inom Svenska kyrkan grupper som önskar en ändring, såväl till ett frikyrkligt trossamfund med krav på personligt ställningstagande och bekännelse som också till en mera bekännelsemedveten folkkyrka eller en mera institutionellt uppbyggd kyrka; de båda sistnämnda kyrkotyperna kan också förete vissa drag som nu utmärker de fria trossamfunden. Erfarenheterna från andra länder torde kunna föranleda antagandet, att en fri svensk kyrka kan komma att uppvisa en del drag som påminner om de nuvarande fria samfunden i vårt land. Ett mot medlemmarna riktat krav på vissa ställningstaganden och kvalifikationer kan sålunda komma att framstå som naturligare i ett B-, C- eller D-läge än vid i huvudsak nuvarande kyrka-statrelation. Sålunda kan väl inte uteslutas, att i en fri kyrka efter hand kan komma att uppställas vissa kvalifikationskrav t. ex. för rösträtt och valbarhet. Redan med en sådan ordning kan givetvis följa en viss benägenhet att göra åtskillnad även i religiöst hänseende mellan olika medlemmar beroende på hur de tar kyrkans tjänster i anspråk, exempelvis om de deltar i gudstjänst och nattvardsfirande. Emellertid måste det beaktas att den öppna församlingssyn som präglat Svenska kyrkan inte bara är betingad av en lång tradition med nära anknytning till staten utan också har religiös

motivering. Det synes därför finnas anledning räkna med att kyrkan även i ett fritt läge i allt fall väsentligen kommer att behålla sin öppna folkkyrkokaraktär. (SOU 1968: 11 s. 236—237.)

Utredningens diskussion kommenteras av kammarkollegiet, länsstyrelsen i Västmanlands län, svenska kyrkans centralråd, Kristna studentrörelsen i Sverige och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Sålunda uttalar *kammarkollegiet.*

Beträffande individens religionsfrihet inom det samfund han tillhör framhåller utredningen (s. 236) att utmärkande för den svenska kyrkan till skillnad mot de fria samfunden är dess karaktär av öppen folkkyrka, vilket innebär att kyrkans budskap och tjänster är tillgängliga för alla utan något trostvång. En viktig fråga i detta sammanhang är om kyrkan efter en skilsmässa från staten kommer att förbli en öppen folkkyrka av nuvarande slag. Enligt utredningen kan det inte uteslutas att i en fri kyrka efter hand kan komma att uppställas vissa kvalifikationskrav för medlemskap. En sådan utveckling skulle framför allt gå ut över den sannolikt mycket stora grupp av människor, som gärna vill låta sig betjänas av kyrkan utan att därför deklarera någon religiös inställning och än mindre utsättas för något trostvång. Ett religiöst tryck på dessa människor skulle troligen ha till följd att en betydande del av dem skulle lämna kyrkan. Ur religionsfrihetssynpunkt vore enligt kollegiets mening ett sådant förhållande inte lyckligt. Friheten inom kyrkan, däri inbegripet rätten för en var till kyrklig service, främjas utan tvekan bäst genom nuvarande statskyrkosystem.

I detta sammanhang vill kollegiet rikta uppmärksamheten på det stora problem, som de nu rådande meningsmotsättningarna i väsentliga frågor utgör för kyrkan. Vart dessa motsättningar kan leda vid en skilsmässa från staten är en öppen fråga.

Länsstyrelsen i Västmanlands län konstaterar att

bland annat genom banden med ett demokratiskt samhälle torde individens frihet inom det trossamfund han tillhör sannolikt vara bättre tryggat inom Svenska kyrkan än inom en del fria trossamfund.

Svenska kyrkans centralråd skriver.

Kyrkans karaktär av öppen folkkyrka hänger, som utredningen visar, intimt samman med religionsfrihetsprincipen i den mån denna princip också avser att ge individen skydd, inte bara gentemot staten utan också inom det trossamfund en person tillhör. Ett mått på att individen ej känner sin religionsfrihet kränkt av sin tillhörighet till svenska kyrkan erbjuder den ringa utträdesfrekvensen. Sedan 1952 har 0,7 % av kyrkan tillhöriga utträtt.

Den utförligaste kommentaren svarar *Kristna studentrörelsen i Sverige* för.

I detta sammanhang kan man givetvis fästa avseende vid en hel rad av betydelsefulla motiv av mer eller mindre preciserad art. Här skall dock bara beröras på vilket sätt den framtida relationen kyrka-stat kan tänkas påverka »Svenska kyrkans natur av öppen folkkyrka» (SOU 1968: 11 s. 236). I debatten som förts kring folkkyrkan har det argumentet regelbundet återkommit att Svenska kyrkan i ett fritt läge skulle utvecklas mot en kyrka med rigorösa krav på medlemmarna i andligt och ekonomiskt avseende. Att kyrkans förbindelse med staten är en nödvändig förutsättning för öppenheten mot de tvivlande och osäkra måste emellertid anses vara en grov missbedömning av situationen. Detta hävdar också utredningen: »Det synes därför finnas anledning räkna med att kyrkan även i ett fritt läge i allt fall väsentligen kommer att behålla sin öppna folkkyrkokaraktär» (SOU 1968: 11 s. 237).

Utöver de argument, som utredningen redovisat för ovanstående bedömning bör

ytterligare några skäl lyftas fram. Med avseende på Svenska kyrkan grupperar vi dem i inre och yttre skäl för en fortsatt framtida öppenhet mot samhälle och folk.

Inre skäl

a) Nya strömningar inom teologien

Inom den moderna teologiska debatten finns en växande medvetenhet om att kyrkans intressesfär inte sammanfaller med medlemmarnas, utan att den har en uppgift att övertyga människor »om hur trängande det är med en *gemensam* insats vid denna vändpunkt i mänsklighetens historia» (Påven Paul VI:s encyklika »Om folkens utveckling», art. 1, vår kurs.).

Allt detta har lett till en ny och bredare förståelse av kyrkans mission: uppgiften är att söka befordra de värden, som är gemensamma för *alla* människor: fred och rättvisa, frihet och jämlikhet. Detta är i och för sig inget nytt motiv för kyrkans mission; men ny är insikten att just nu ägna speciellt intresse åt denna sida av kyrkans förkunnelse. Detta förutsätter öppenhet och skapar öppenhet.

b) Ekumeniken

En annan bärkraftig inspiration för vidgad öppenhet är de alltmer utvecklade ekumeniska relationer Svenska kyrkan har haft och kommer att få både med de fria samfunden, katolska kyrkan etc. Världskyrkomötet i Uppsala 1968 har ju också burit ett vältaligt vittnesbörd om vad ekumeniken betytt och betyder inom Svenska kyrkan. Förutsättningen för den ekumeniska dialogen är öppenhet och beredvillighet att ifrågasätta sina etablerade uttryck för den kristna tron. Ekumeniken skapar också en vidare öppenhet för problem, som inte är exklusiva för ett visst samfund eller dess medlemmar.

Yttre skäl

Svenska kyrkan har en mycket bred förankring i det svenska samhället. Åsiktsmässigt rymmer den representanter från vitt skilda läger — både politiskt och teologiskt. Med en sådan profil på medlemsstocken finns det ingen anledning att tro att Svenska kyrkan skulle exklusivt sluta sig inåt i ett fritt läge.

Sammanfattningsvis anser KRISS att det finns många skäl att ifrågasätta ett A-läge ur religionsfrihetssynpunkt. Ett C-läge skulle i en rad avseende på ett verksamt och uttrycksfullt sätt befordra de värden, som religionsfrihetsprincipen vill befrämja.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser det väsentligt, att det finns *ett* samfund, där även sökande, delvis tvivlande eller indifferenta människor, som dock har andliga behov eller i varje fall önskar vissa tjänster av kyrkan kan få dessa behov eller/och önskemål uppfyllda utan hänsyn till eller krav på personlig bekännelse eller vandel. Kyrkan bör ej uppträda som domare i sådana sammanhang utan tjäna, hjälpa, ställa till rätta.

2.4.2 Övriga problem

Som inledning till avsnitt 2.4 har återgetts utredningens synpunkter i slutbetänkandets kap. 5 kring religiös tolerans inom trossamfund, ekonomiska olikheter mellan medlemmarna resp. lekmäns och präster inflytande. Den sistnämnda problematiken behandlas även i kap. 14, varvid utredningen under rubriken Principen om demokrati uttalar bl. a.

Olika uppgifter inom kyrkan kan givetvis anförtros präster och lekmän utan att för den skull demokratiens princip behöver anses vara åsidosatt. Givet är dock att en prästerlig dominans från demokratisk utgångspunkt icke kan godtagas annat än som ett uttryck för att olika uppgifter kan tillkomma olika medlemmar inom kyrkan och att den särskilda kunskap och erfarenhet bör tagas till vara, som vinnes genom utbildningen till präst och utförandet av prästerliga uppgifter. (SOU 1968: 11 s. 238.)

Diskussionen kring *religiös tolerans* inom trossamfund kommenteras av *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare* som samtidigt tar upp *lekmannainflytandet.*

Beträffande frågan om individens frihet inom det trossamfund, han tillhör, anser föreningen, att den större interna tolerans, som utmärker Svenska kyrkan, är värdefull. Det breda demokratiska lekmannainflytandet inom Svenska kyrkan bör bibehållas och om möjligt vidare utvecklas. Härigenom garanteras individens frihet, oavsett social ställning, ekonomi eller uppfattning.

Också *domkapitlet i Västerås* berör den inomkyrkliga toleransen.

Det är även väsentligt, att varje präst garanteras rätten att efter bästa förstånd och samvete framföra sin förkunnelse i enlighet med kyrkans tro och bekännelse. Den andliga friheten i detta avseende och toleransen för andras kyrkopolitiska inriktning synes bland annat ha tillgodosetts genom nuvarande regler om prästs oavsättlighet. Domkapitlet vill förorda, att likartade regler utformas, hur sambandet mellan kyrka och stat än kommer att bli.

Problem kring följder av *ekonomiska olikheter mellan medlemmarna* har tangerats av *domkapitlet i Visby* när domkapitlet diskuterar religionsfrihet och kyrkosyn (se avsnitt 2.3.1.2) samt av *Sveriges kristna socialdemokraters förbund* i samband med att förbundet förordar statligt stöd åt kyrkans verksamhet som trossamfund (se avsnitt 3.1.3.2).

Kristna studentrörelsen i Sverige anser emellertid att risken av ett ekonomiskt beroende av enskilda måste vägas mot risken av ett statligt-politiskt inflytande vid ett statskyrkosystem.

Det har ofta invänts mot C-läget att en sådan kyrka lätt blir ekonomiskt beroende av välbärgade enskilda, vilka skulle kunna utnyttja denna för olika former av påtryckning. Detta kan visserligen vara ett problem, men det är uppenbart att kyrkan kan hamna i ett motsvarande beroendeförhållande till staten i ett A-läge. Kyrkans socialt och politiskt kritiska funktion kan komma att förlamas om den binds vid staten, ekonomiskt och lagstiftningsmässigt. Det måste betraktas som ett brott mot religionsfriheten om kyrkan i detta sammanhang utsätts för påtryckningar (genom t. ex. en ensidig utnämningspolitik), som begränsar dess yttrandefrihet. Enligt vår bedömning kan det vara lättare att komma till rätta med enskilda påtryckningar i ett C-läge, än det blir att hålla tillbaka ett statligt politiskt inflytande i ett A-läge.

Ett stort antal remissinstanser har uttalat sig för en s. k. *demokratisering* av svenska kyrkan. Dessa uttalanden redovisas dels i avsnitt 1.1, dels i avsnitt 3.2.2. Några uttalanden där dessa frågor uttryckligen behandlas ur religionsfrihetssynpunkt finns ej. Däremot berör *domkapitlet i Uppsala* ämnet från mer allmänna utgångspunkter.

En viktig fråga för varje samfund är förhållandet mellan präster och lekmän. Med sin anslutning till läran om det allmänna prästadömet har Svenska kyrkan i princip icke sett något motsatsförhållande mellan präster och lekmän. Detta utesluter emellertid inte, att det i praktiken kan råda delade meningar om hur inflytandet mellan präster och lekmän skall fördelas ifråga om det som gäller lära och tro å ena sidan och organisation och administration å den andra. Under det senaste decenniet har emellertid utvecklingen inom Svenska kyrkan gått i riktning mot ett vidgat lekmannainflytande. Demokratiseringsdebatten kan ses som ett led i denna utveckling. Resultatet av denna debatt kan avläsas inte

bara i allmänt accepterade krav på reformer utan också i ett ökat kyrkligt ansvarstagande från lekmännens sida. Lekmännens ansvar förmärks på alla områden inom kyrkan men mest märks det bland lekmän som bär ansvaret för den kyrkokommunala organisationen, d. v. s. kyrkoråd och kyrkofullmäktige. Under senare år har kyrkofullmäktige på ett nytt sätt iklätt sig ansvar för kyrkan långt utöver vad deras ekonomisk-administrativa åligganden kräver. Den nya församlingsstyrelselagen av 1961 har här utan tvivel verkat inspirerande och visat sig kunna erbjuda lekmännen ett engagemang i kyrkan, som gör dem skickade att bekläda poster och göra insatser, som är av största betydelse för kyrkans liv.

Domkapitlet finner det angeläget att denna utveckling mot vidgat lekmannainflytande stimuleras på olika sätt. Det kan bl. a. ske genom att kyrkan utöver sin församlingsorganisation får en stifts- och rikskyrklig organisation, som ger lekmännen möjlighet till ansvarstagande och inflytande i kyrkan. Domkapitlet skulle därför med största oro betrakta varje försök att forma relationen mellan kyrka och stat på ett sådant sätt att utvecklingen mot ökat lekmannainflytande skulle fördröjas eller avstanna.

2.5 *Vissa speciella frågor*

I slutbetänkandets kap. 5 Principen om religionsfrihet påpekar utredningen bl. a.

Även i andra delbetänkanden än det särskilda religionsfrihetsbetänkandet har utredningen som ovan berörts lagt också religionsfrihetsaspekter på där behandlade frågor. Detta gäller bl. a. kristendomsundervisningen i skolorna, prästutbildningen och de teologiska fakulteterna, folkbokföringen, begravningsväsendet och vigseln. I samtliga dessa frågor kan utredningen hänvisa till vad som anförts i delbetänkandena och i de särskilda kapitel i detta slutbetänkande som ägnats nämnda ämnen. Sammanfattningsvis kan sägas, att utredningen funnit hithörande spörsmål av religionsfrihetsnatur kunna lösas oberoende av hur den framtida relationen kyrka-stat utformas både med och utan statskyrkosystem. (SOU 1968: 11 s. 83.)

Avsnitt 2.5.1—2.5.5 innehåller remissinstansernas kommentarer till dessa delar av utredningens framställning. I avsnitt 2.5.6 redogörs för ytterligare religionsfrihetsaspekter som aktualiserats i yttrandena.

2.5.1 Kristendomsundervisningen

Kyrka-statutredningen har tagit upp religionsfrihetsaspekter på religions- och kristendomsundervisningen dels i betänkandet Kristendomsundervisningen (SOU 1964: 30 s. 162—170), dels i avsnittet Religionsundervisningen från religionsfrihetssynpunkt i slutbetänkandets kap. 7 (SOU 1968:11 s. 110—115). I sistnämnda avsnitt diskuterar utredningen främst om den nuvarande undervisningen i svenska skolor står i överensstämmelse med föräldrarnas bestämmanderätt över sina barns religiösa fostran, sådan denna rätt definieras i FN:s förklaring år 1948 och Europarådets konvention år 1950 om de mänskliga rättigheterna. Utredningen anför avslutningsvis.

Bortser man från den aspekt av religionsfriheten som ger föräldrarna rätt att bestämma över barnens uppfostran och undervisning och betonar man i stället vikten av att barnet skall ges bästa möjligheter att — som barn eller vuxen — finna sin egen väg i religiöst avseende, kan det ifrågasättas, om inte religionsfriheten i många fall blir större med en objektiv undervisning i de allmänna skolorna än om föräldrarna själva helt bestämmer undervis-

ningens och uppfostrans inriktning. I en del fall skulle barnen därvid komma att sakna varje orientering i livsåskådningsfrågor innan de frigör sig från föräldrarna. I andra fall skulle barnen komma att erhålla en konfessionell undervisning med bristande orientering i annan religion eller livsåskådning än föräldrarnas. För barnets möjlighet att när det når vuxen ålder själv taga ställning i livsåskådningsfrågor synes den svenska kristendomsundervisningen ha väsentliga fördelar.

Att en objektiv religionsundervisning ges har i allmänhet godtagits av företrädare för såväl Svenska kyrkan och de fria trossamfunden som också grupper utanför samfunden. Den nuvarande ordningen kan således antagas stå i överensstämmelse med en bred opinion. Undervisningens förekomst vid de allmänna skolorna underlättar för kyrkan och övriga trossamfund att fullgöra de uppgifter de anser väsentliga. Från allmän synpunkt fyller den ett behov genom att ge eleverna kontakt med den kultursituation som föreligger i samhället. Om undervisningen trots sin objektiva inriktning i undantagsfall av föräldrarna uppfattas såsom stridande mot deras religiösa och filosofiska övertygelse kan frågan lösas genom befrielse från undervisningen enligt gällande bestämmelser. I sammanhanget måste särskilt beaktas, att det från allmän och samhällelig synpunkt är betydelsefullt, att det gemensamma skolväsendet utan alltför starka inslag av enskilda skolor kan bibehållas. Enligt utredningens mening finns inte från religionsfrihetssynpunkt anledning att ändra gällande bestämmelser. (SOU 1968: 11 s. 114—115.)

Närmast med anknytning till detta avsnitt uttalar sig länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Skara, Strängnäs och Göteborg, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Högerns ungdomsförbund.

Utredningen har funnit, påpekar *länsstyrelsen i Jönköpings län,*

att det från religionsfrihetssynpunkt inte finnes anledning att ändra gällande bestämmelser (s. 115 m). Länsstyrelsen vill notera detta och här endast framhålla vikten av att vi ej vid en ändrad relation kyrka-stat får en splittring av skolväsendet med både statliga och kyrkliga skolor, som förekommer i en del länder.

Domkapitlet i Skara

finner det sannolikt, att det ur statsmaktens synpunkt betraktas som önskvärt, att huvudmassan av landets skolelever sammanhållas i en enhetlig, av skolans myndigheter planlagd undervisning i kristendom/religonskunskap. Även för domkapitlet framstår en sådan tingens ordning som i och för sig önskvärd. Förutsättningen för att detta på längre sikt skall vara möjligt är emellertid, att undervisningen icke bedrives enligt sådana principer, att den i praktiken kommer att upplevas som en utmaning mot kristen tro eller livsföring. Principiellt äga föräldrar som icke äro medlemmar av svenska kyrkan rätt till befrielse för sina barn från skolans undervisning i kristendom/religionskunskap. Enligt vad andra tillfälliga utskottet vid 1968 års kyrkomöte uttalat i sitt betänkande nr 21 — utan erinran från kyrkomötets sida — få även föräldrar tillhörande svenska kyrkan numera anses i princip åtnjuta samma rätt. Om från statsmaktens sida invändning ej göres mot utskottets tolkning av rådande rättsläge, får tolkningens riktighet anses fastslagen.

Vad gäller skolans undervisning ur religionsfrihetens synpunkt, ansluter sig *domkapitlet i Strängnäs*

till utredningens uppfattning, att eftersom för de unga religionsfriheten i många fall måste anses bli större med en objektiv undervisning i de allmänna skolorna, än då föräldrarna själva helt bestämmer undervisningens inriktning, någon anledning att ur religionsfrihetens synpunkt ändra gäl-

lande bestämmelser för skolans religionsundervisning ej kan anses föreligga.

Domkapitlet i Göteborg anför.

Utredningen påpekar (sid. 111) att religionsfriheten sådan den godtagits i internationella definitioner inte utgår från en rätt för barnen att få stå utanför religiös påverkan till dess de uppnått vuxen ålder och själva kan ta ställning i livsåskådningsfrågor, utan tvärtom tillförsäkrar föräldrar — och inte staten — rätt att bestämma över sina barns fostran även i religiöst hänseende.

Som bekant har Sverige, som tidigare gjort förbehåll på denna punkt eftersom den icke tycktes överensstämma med statsmakternas skolpolitik, numera anslutit sig till densamma. Konsekvenserna har emellertid knappast dragits ifråga om kristendomsundervisningen. Alltjämt eftersträvar statsmakterna här en enhetlig form av undervisning, obligatorisk för alla med undantag av några mindre, starkt avvikande grupper, som medges att anordna egen undervisning. Utredningen framhåller med rätta, att »den nuvarande objektiva undervisningen i våra skolor framstår närmast som en kompromiss mellan olika önskemål». Mot denna kompromiss har anmärkningar riktats så väl från kristet som från kristendomskritiskt håll. I formeln »objektiv kristendomsundervisning» inlägges nämligen olika innebörd utifrån motsatta grunduppfattningar. Fråga är, om man icke i ett pluralistiskt samhälle måste räkna med, att staten bör erbjuda valmöjligheter, såsom sker i en rad andra länder, endera så att föräldrarna har att välja mellan befrielse eller en konfessionell undervisning, anordnad i överensstämmelse med övertygelsen inom det samfund, som barnen tillhör, eller också att ämnet helt försvinner från skolans schema och all motsvarande undervisning överlämnas åt trossamfunden.

Utredningen talar i detta sammanhang om att det för sammanhållningen inom en stat synes kunna innebära vissa risker med en utpräglad profilering av inställningen i religiösa frågor bland olika grupper, och att det därför framstår som ett statligt önskemål att även religionsundervisningen inom landet har ett visst mått av enhetlighet, liksom att staten över huvud har ett starkt intresse av att skolväsendet ej splittras och att den därför som villkor för beskattningsrätt kan föreskriva att kyrkan ej, vare sig med skattemedel eller andra medel, driver sådan undervisning som meddelas i de allmänna skolorna. Utredningen synes här komma snubblande nära den princip, som numera allmänt anses ha varit ett huvudfel med den statliga religionspolitiken i gångna tider, nämligen övertygelsen att statens välfärd i första hand beror på enhet i religionen och att staten därför är berättigad att utöva ett avsevärt tvång på detta område. Detta tvång förefaller lika oberättigat, om »enhetligheten i religionen» icke gäller den kristna bekännelsen utan någon annan av staten önskad attityd till religion och moral. Vill man göra allvar av religionsfriheten, torde man i längden icke kunna undgå att erbjuda medborgarna en reell valmöjlighet i dessa avseenden. Enligt ovannämnda, internationellt godtagna grundsatser för de mänskliga rättigheterna tillkommer det då föräldrarna att bestämma över den religiösa, resp. irreligiösa fostran som skall meddelas deras barn i skolan.

Under alla förhållanden kan det icke godtagas som ett legitimt uttryck för religionsfrihet, att en irreligiös minoritet berövar en annorlunda tänkande majoritet möjligheten till en positiv kristen undervisning i skolorna.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund uttalar.

I de allmänna förklaringarna om de mänskliga rättigheterna, där religionsfriheten ingår som en betydelsefull del, ingår också rätten för föräldrarna att uppfostra sina barn till sin egen religion och därtill att välja den skolform som de anser motsvara detta krav. Det är därför en allvarlig fråga hur detta ämne skall hanteras. Sve-

rige har antagit de internationella deklarationerna under hänvisning till dels vår objektiva religions- och kristendomsundervisning, dels bestämmelserna om befrielse för den som tillhör annat trossamfund än Svenska kyrkan. Däri ligger en motsägelse. Med det krav SKSF har på en objektiv religionsundervisning, förenar vi en önskan om att alla barn skall delta i denna. Kristendomen kommer naturligtvis att dominera religionsundervisningen på grund av sin ställning i svenskt samhällsliv, men kunskap om andra religioner skall också ges.

Högerns ungdomsförbund diskuterar religionsfrihetsaspekter på kristendomsundervisningen vid sin behandling av samhällets neutralitet i trosfrågor (se avsnitt 2.1.4).

2.5.2 De teologiska fakulteterna (prästutbildningen)

Vid sin behandling av de teologiska fakulteterna har kyrka-statutredningen berört religionsfrihetsaspekter främst i fråga om utbildningen av präster. Utredningen har tagit upp dessa utbildningsfrågor dels i betänkandet De teologiska fakulteterna (SOU 1967: 17 s. 171—176), dels i slutbetänkandets kap. 8 (SOU 1968: 11 s. 125—127).

I slutbetänkandet skiljer utredningen mellan den teoretiska grundutbildning för präster som äger rum vid universiteten och den praktiska prästutbildningen.

I fråga om den *teoretiska grundutbildningen för präster* räknar utredningen med att ett fortsatt behov av universitetsutbildning kommer att föreligga för svenska kyrkans präster, oavsett hur relationen mellan stat och kyrka gestaltas. Invändningen att de teologiska fakulteternas vetenskapliga arbete blir lidande på att prästutbildning är en av fakulteternas arbetsuppgifter bemöts av utredningen, som framhåller att denna invändning på andra yrkesområden än det prästerliga fått ge vika för uppfattningen att universiteten bör ha den dubbla uppgiften att ge möjlighet till såväl fri forskning som yrkesutbildning. Utredningen fortsätter.

Även religionsfrihetsprincipen kan tänkas bli åberopad mot att prästutbildning ges vid de statliga universiteten med det bistånd detta i ekonomiskt hänseende innebär för kyrkan och samfunden. Utomlands ges emellertid universitetsutbildning även i länder med fria kyrkor åt deras präster. Andra yrkesgrupper får både utomlands och i Sverige utbildning vid statliga utbildningsanstalter oberoende av sin religiösa inställning, och det står dem fritt att använda sin utbildning också i en viss livsåskådnings tjänst. Det skulle också i vårt utbildningssamhälle kunna uppfattas som naturligt, att staten tillhandahölle utbildning åt präster och pastorer, till tjänst för deras kyrkor och samfund samt enskilda. För den teoretiska grundutbildningen svarar staten enligt vanligen tillämpade utbildningsprinciper inom alla olika yrken med någon omfattning. Ytterligare kan frågan ställas, om inte just genom att staten svarar för prästutbildningen lättare undvikes att ett av särskilda konfessionella hänsyn begränsat synsätt gör sig alltför starkt gällande; staten kan så medverka till sanningssökande, objektivitet och tolerans i religiös och etisk fostran. (SOU 1968: 11 s. 125—126.)

Utredningen påpekar vidare att problemet i första hand dock gäller att *den praktiska prästutbildningen* — såsom konfessionellt bestämd och direkt inriktad på att vederbörande ska göras lämplig att tjänstgöra inom ett särskilt trossamfund, svenska kyrkan — bedrivs i anslutning till universiteten.

Då staten har ansvar för en på detta sätt konfessionellt inriktad utbildning, ger den

otvivelaktigt en viss religiös övertygelse sitt särskilda stöd. Utredningen har i sitt delbetänkande i ämnet uttalat, att detta icke kan sägas stå i överensstämmelse med en strikt neutralitetsprincip.

Inom ett A-läge, där kyrkan befinner sig i ett organisatoriskt samband med staten, kan en statlig verksamhet av detta slag måhända anses motiverad. I alla händelser har den sin förklaring i den nära förbindelsen mellan kyrka och stat. Problemet är dock att denna praktiska utbildning för närvarande endast avser befattningshavare inom ett enda samfund.

I vårt land har nyligen en av biskopsmötet tillsatt prästutbildningskommitté föreslagit att den praktiska utbildningen, förlängd från en till två terminer, skall förläggas till två fristående pastoralinstitut. En omständighet, som bidragit till dessa strävanden är otvivelaktigt avkonfessionaliseringen av de teologiska fakulteterna. Vid självständiga kyrkliga institut skulle vid undervisningen de konfessionella moment kunna infogas, som bortfallit från de teologiska fakulteternas verksamhet. Utredningen har ansett sig ej ha anledning att närmare diskutera organisatoriska och ekonomiska problem i samband med att kyrkoanknutna praktiska övningsinstitut eventuellt tillkommer. Den kan blott konstatera, att även om inom ett A-läge en statsverksamhet, som avser praktisk prästerlig utbildning, kan anses motiverad, så är en reform, som avser att skilja övningsinstituten från statsuniversiteten, möjlig och tänkbar. Det har anförts att en sådan lösning skulle vara principiellt riktig, eftersom fakulteternas fria ställning i konfessionellt avseende därigenom skulle markeras. I de övriga lägena, då kyrkan är skild från staten, synes det naturligt att den praktiska utbildningen handhaves av kyrkan själv. Häremot skulle möjligen kunna anföras den ovan framförda synpunkten, att universiteten numera även handhar praktisk yrkesutbildning. Utbildningen av präster synes dock vara så speciell och vara så konfessionellt inriktad, att den näppeligen kan jämföras med den yrkesutbildning, som eljest kan förekomma.

En helt annan fråga är om staten kan eller vill ekonomiskt stödja religiösa samfunds övningsinstitut eller viss del av deras verksamhet. Sådan anslagsgivning får i så fall följa de normer, som allmänt godtagits. Därvid uppkommer också frågan, vad man i detta sammanhang kan inlägga i begreppet statlig neutralitet. Även om ett samhälle är livsåskådningsmässigt och religiöst differentierat, torde detta i allmänhet icke behöva utesluta statligt stöd åt vissa aktiviteter på detta område under förutsättning att ej därigenom visst samfund ges företräde framför andra. (SOU 1968: 11 s. 126—127.)

Kungl. Maj:t har den 26 september 1969 dels anbefallt universitetskanslersämbetet att till Kungl. Maj:t inkomma med utredning och förslag angående den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation, dels bemyndigat chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en sakkunnig för utredning av frågan angående de praktisk-teologiska övningsinstitutens framtida ställning m. m.

De teologiska fakulteternas betydelse för den *teoretiska grundutbildningen för präster* diskuteras av domkapitlet i Härnösand, stiftsrådet i Strängnäs, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Folkpartiets ungdomsförbund. Samtliga framhåller betydelsen av att denna utbildning inte äger rum vid särskilda prästseminarier eller motsvarande.

Samtliga som berört frågan om den *praktiska prästutbildningen* anser att denna bör äga rum utanför universiteten och de teologiska fakulteterna. I denna riktning uttalar sig domkapitlet och stiftsrådet i Strängnäs, Sveriges frikyrkoråd, Kyrkomusikernas riksförbund, Förbundet för religionsfrihet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Sveriges kristna so-

cialdemokraters förbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet.

Domkapitlet i Härnösand anför.

Samtidigt som man på frikyrkligt håll i religionsfrihetens namn har varit angelägen om att stärka opinionen för en fortsatt avkonfessionalisering av de teologiska fakulteterna, har rektorerna vid de frikyrkliga samfundens teologiska seminarier framfört önskemål om att pastorsutbildningen vid deras institut skall legitimeras som akademisk undervisning och betraktas som likvärdig med teol. kand.-examens första hälft. De berörda rektorerna ser alltså helst, att också de elever, som är berättigade att skrivas in vid universitet, studerar vid det egna samfundets institut.

Svenska kyrkan, som jämförd också med den obligatoriska skolan är de teologiska fakulteternas största avnämare, föredrar, att dess präster får sin teoretiska grundutbildning vid universiteten. På kyrkligt håll anser man, att fördelarna med en universitetsutbildning, som bygger på full forskningsfrihet och kulturöppenhet, framför en utbildning vid kyrklig läroanstalt, som erbjuder vissa skyddsmurar, ligger i öppen dag.

— — — — — — — — — — — — — —

Det bör ligga i det allmännas intresse, att folkkyrkan har ett välutbildat prästerskap, och att fakulteterna därför inte går en sådan utveckling till mötes, att kyrkan av kvalitetsskäl eller andra anledningar nödgas överge fakulteterna och välja andra vägar för sin prästutbildning, eventuellt i andra nordiska länder.

Kyrkomusikernas riksförbund skriver.

Med hänsyn till att de teologiska fakulteterna beräknas bestå oberoende av vald kyrka-statrelation, finner KMR det beklagligt, att kyrkan särskilt i C- och D-lägena kan nödgas sänka utbildningskraven till följd av försämrad ekonomi och tänkbar nedgång i medlemsantal. Kyrkor och samfund bör i full utsträckning kunna utnyttja den högre utbildning, staten erbjuder präster och pastorer. Under förutsättning av kyrkors och samfunds lika behandling har KMR ovan betraktat ett statligt ansvar för religiösa angelägenheter som förenligt med neutralitetsprincipen. Den endast för Svenska kyrkans behov bedrivna praktiska prästutbildningen utgör här ett problem, till vilket det torde ankomma på den fortsatta utredningen att finna en från såväl relations- som neutralitetssynpunkt oberoende och invändningsfri lösning.

I viss motsats till domkapitlets i Härnösand uppfattning om den frikyrkliga attityden står *Sveriges frikyrkoråds* uttalande att rådet

anser troligt att även de fria samfunden alltmer kommer att utnyttja fakulteterna för utbildning av pastorer och andra befattningshavare. Redan nu pågår överläggningar mellan representanter för de teologiska fakulteterna och för de fria samfundens utbildningsanstalter.

— — — — — — — — — — — — — —

De teologiska övningsinstitutens funktion har uppmärksammats av frikyrkorådet som anser att dessa institut bör skiljas från de teologiska fakulteterna och helt administreras av Svenska kyrkan.

Förbundet för religionsfrihet anför.

Vad den praktiska prästutbildningen vid universiteten beträffar instämmer vi i utredningens uppfattning att staten här ger en viss religiös övertygelse sitt särskilda stöd, vilket inte står i överensstämmelse med neutralitetsprincipen.

Enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* bör

den praktiska delen av prästutbildningen handhas av kyrkan själv. Då skapas större

likställdhet mellan trossamfunden, samtidigt som man når likställighet i den akademiska utbildningen. För övrig universitetsutbildning gäller redan att den praktiska utbildningen är skild från universitetet.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund uttalar.

Från såväl religiös som allmänt kulturell synpunkt är det synnerligen värdefullt att den nuvarande prästutbildningen är förlagd till universiteten och inte till särskilda prästseminarier. Även i en fri kyrka bör en sådan undervisning garanteras vid universiteten om möjligt integrerad i de humanistiska fakulteterna. Medan den praktiska prästutbildningen helt naturligt förlägges utanför universitetet.

Enligt *Folkpartiets ungdomsförbund* kan inga hinder

resas mot att Svenska kyrkan och andra trossamfund får sina präster delvis utbildade vid universiteten. Det ligger tvärtom i linje med den tendens som alltmer gjort sig gällande, att universiteten skall ge utbildning till skilda praktiska yrken.

Förbundet för kristen enhet anser att

kyrkan och de fria samfunden liksom andra organisationer, som så önskar, bör beredas tillfälle att med frikostigt statligt anslagsgivande enligt sedvanliga principer för stödet åt folkbildningen upprätta utbildningsanstalter för sin fast anställda personal och andra intresserade i anslutning till de religionsvetenskapliga fakulteterna, dit tillströmningen kan förväntas öka, när de inte framstår som särskilt förbundna med något speciellt trossamfund. En kombination mellan en fri, konfessionellt obunden forskning och en kyrkligt engagerad pastoral utbildning bör ur alla synpunkter vara önskvärd.

2.5.3 Folkbokföringen

Nuvarande system för folkbokföringen har, påpekar kyrka-statutredningen i slutbetänkandets kap. 9, i varje fall ett visst samband med frågan om religionsfrihet (SOU 1968: 11 s. 133). Utredningen belyste denna aspekt utförligare i betänkandet Folkbokföringen (SOU 1967:16) och anförde därvid bl. a.

Det förhållandet att Svenska kyrkan ensam ombesörjer primärregistreringen har kritiserats bl. a. med utgångspunkt i principen om *religionsfrihet*.

I samband med förarbetena till 1951 års religionsfrihetslag hemställdes sålunda från romerskt-katolskt håll i skrivelse till dissenterlagskommittén att de romersk-katolska församlingarna skulle i fråga om kyrkobokföring fullt ut likställas med Svenska kyrkans församlingar. Det gjordes därvid gällande, att begränsningen av de romersk-katolska församlingarnas rätt till kyrkobokföring försvårade eller omintetgjorde den katolska pastoralvården och medförde svårigheter då katoliker ingick äktenskap. Beroendet av Svenska kyrkans prästerskap i kyrkobokförings- och äktenskapsfrågor uppfattades av den romersk-katolska kyrkan såsom icke förenligt med allmänt erkända principer för religiös frihet.

I propositionen till religionsfrihetslagen (prop. 1951: 100 s. 131) hänvisade departementschefen till att varje trossamfund var oförhindrat att föra böcker över sina medlemmar samt framhöll, att det således endast vore fråga om huruvida staten skulle stadga en straffsanktionerad skyldighet för församlingsmedlemmar att göra erforderliga anmälningar till församlingen. En sådan uppgiftsskyldighet ansåg departementschefen ej motiverad av religionsfrihetsskäl.

Kyrka-statutredningen finner det icke med fog kunna hävdas, att av den i vårt samhälle godtagna religionsfrihetsprincipen skulle följa, att varje trossamfund bör äga ombesörja den allmänna folkbokföringen beträffande sina medlemmar. De fria evangeliska trossamfunden i Sverige lärer icke

kräva att själva få ombesörja folkbokföringen för sina medlemmar. Därest varje trossamfund skulle svara för folkbokföringen beträffande sina medlemmar, måste dessutom förutsättas att — efter finskt mönster — ett särskilt folkbokföringsregister upprättas för personer som icke tillhör något bokföringsberättigat samfund. Därtill kommer att icke territoriella församlingar skapar problem i folkbokföringsavseende.

— — — — — — — — — — — — — —

Mot ett bibehållande av den nuvarande ordningen och för ett överförande av folkbokföringen till borgerlig myndighet har bl. a. följande skäl anförts.

I ett livsåskådningsmässigt och religiöst differentierat samhälle som det svenska medför det nuvarande systemet svårigheter. Att personer, som står utanför alla kyrkor eller tillhör annat trossamfund än Svenska kyrkan, i medborgarärenden skall behöva vända sig till *ett* trossamfunds präster eller annan dess personal kan upplevas som ej tillfredsställande. Även om betydelsen av detta förhållande ej bör överdrivas, har frågan dock beröring med religionsfrihetsproblemen. Inte minst aktualiseras detta förhållande genom den invandring, som under och efter andra världskriget ägt rum av mosaiska, romersk-katolska och grekisk-ortodoxa trosbekännare.

Ur principiell synpunkt synes det vara oriktigt, att folkbokföringen omhänderhas av ett visst trossamfund, låt vara det utan gensägelse största och över landet jämnast fördelade, eftersom folkbokföringen till sin karaktär är av borgerlig natur. (SOU 1967: 16 s. 58—61.)

I prop. 1967:88 om en ny folkbokföringsförordning tog departementschefen bl. a. upp religionsfrihetsaspekter. Utredningen återger dessa uttalanden i slutbetänkandets kap. 9.

> Hänsyn till religionsfriheten har chefen för justitiedepartementet redan vid religionsfrihetslagens tillkomst år 1951 ansett inte böra utgöra hinder för slopandet av rätten till kyrkobokföring, om sådant slopande betingas av praktiska synpunkter. I likhet med utredningen kyrka-stat anser jag att det knappast från religionsfrihetssynpunkt kan hävdas att varje trossamfund skall äga ombesörja folkbokföringen för sina medlemmar. Följaktligen har inte heller t. ex. de fria evangeliska samfunden egen kyrkobokföring. Man bör självfallet sträva efter att åstadkomma ytterligare enhetlighet inom folkbokföringen.
>
> När det gäller invändningen att den personliga kontakten med protestantiskt pastorsämbete skulle kännas kränkande för en katolik, vill jag erinra om att jag i det föregående tillstyrkt CFU:s förslag att slopa kravet på personlig inställelse. En anmälan kan den anmälningsskyldige f. ö. låta ske genom det katolska pastorsämbetets försorg och slipper då direktkontakten med en svenska kyrkans pastorsexpedition. Han kan även beställa intyg och sköta alla andra kontakter genom det katolska pastorsämbetet. Den anmälningsskyldige bör ha i minnet att pastorsexpeditionen i detta fall agerar som folkbokföringsmyndighet och icke som kyrklig myndighet. Jag förutsätter att den som handlägger en folkbokföringsfråga på en pastorsexpedition är medveten om detta och noga skiljer mellan sin uppgift i folkbokföringen och i den kyrkliga tjänsten.

Några betänkligheter från religionsfrihetssynpunkt ansåg departementschefen därför inte kvarstå mot förslaget att med bibehållande av folkbokföringen hos pastorsämbetena upphäva de katolska församlingarnas särskilda rätt till folkbokföring. (SOU 1968: 11 s. 129—130.)

I det följande redogörs endast för sådana kommentarer där religionsfrihetsaspekter tas upp uttryckligen. Remissinstanser som endast talar om »principiella» skäl för en viss lösning — men inte närmare utvecklar innebörden av dessa skäl — redovisas i avsnitt 11.2.

Länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län anser inte att religionsfrihetssynpunkter bör väga så tungt att de blir avgörande. Domkapitlet i Härnösand, stiftsråden i Skara och Härnösand samt Svenska prästförbundet deklarerar att nuvarande folkbokföringssystem inte kan anses strida mot religionsfrihetsprincipen. För länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Jämtlands län, Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, Folkpartiets ungdomsförbund och Kristna studentrörelsen i Sverige är religionsfrihetsprincipen ett betydelsefullt argument som talar för att folkbokföringen bör överföras till borgerligt organ. Invandrarkyrkornas problem behandlas — delvis som en religionsfrihetsfråga — av Katolska biskopsämbetet och Kristna studentrörelsen i Sverige. Sistnämnda två yttranden återges dock i avsnitt 11.3.

Sålunda uttalar *länsstyrelsen i Jönköpings län* att den

> delar utredningens grundläggande synpunkter (s. 133 vm). Principiellt ligger det onekligen närmast till hands att folkbokföringen handhas av borgerliga organ, en ordning som dessutom är mer tillfredsställande då det gäller att tillgodose religionsfriheten. Dessa principiella synpunkter synes dock ej väga så tungt att de bör vara avgörande. Om praktiska skäl — ekonomiska, tekniska, organisatoriska och servicehänsyn — talar för en sådan ordning, bör folkbokföringen, oberoende av vilken lösning som väljs i kyrka-statfrågan, kunna helt eller delvis vara kvar hos kyrkan.

Ett likartat resonemang förs av *länsstyrelsen i Västmanlands län.*

Mot den nuvarande ordningen har främst anförts, att det från principiell synpunkt synes vara oriktigt att ett visst trossamfund handhar folkbokföring, som till sin karaktär är av borgerlig natur. Det har också gjorts gällande att frågan har beröring med religionsfrihetsproblemen. Den som inte är medlem av Svenska kyrkan kan uppleva det som otillfredsställande att behöva vända sig till kyrkans personal.

Länsstyrelsen kan i stort bestyrka ovan redovisade synpunkter. Oaktat det från principiell synpunkt kan ligga närmast till hands att den civila registreringen såsom en borgerlig angelägenhet handhas av borgerliga organ, anser länsstyrelsen dock att vägande skäl av främst praktisk art — ekonomiska, tekniska, organisatoriska — kan anföras för ett bibehållande av den primära folkbokföringen inom Svenska kyrkan. Länsstyrelsen anser även ett B-, C- eller D-läge inom sig kunna rymma en sådan ordning.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län vill uppmärksamma

> det ur såväl religionsfrihetssynpunkt som allmänt praktiska synpunkter betydelsefulla spörsmålet om ändrat huvudmannaskap för folkbokföringen och begravningsväsendet.
>
> Även om statens övertagande av folkbokföringen skulle medföra vissa nackdelar för Svenska kyrkan bör detta inte få utgöra ett hinder för ett dylikt överförande om praktiska skäl tala härför. Då denna reform dessutom skulle utgöra en religionspolitisk neutralisering synes det angeläget att de aktuella förutsättningarna för dess genomförbarhet närmare undersökas.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anför.

> Att tillskapa ett enhetligt folkbokföringssystem med en enhetlig organisation måste anses vara en angelägen reform huru än relationerna mellan kyrka och stat kommer att gestaltas. Den nuvarande ordningen med en uppdelning av den civila folkbokföringen på såväl kyrkliga som borgerliga organ kan enligt länsstyrelsens mening knap-

past anses rationell. Då folkbokföringen till sin karaktär uppenbarligen är en borgerlig angelägenhet, bör den också handhavas av borgerliga organ. De principiella invändningar — ur religionsfrihetssynpunkt — mot det nuvarande systemet, som påvisats av utredningen, bör även beaktas.

Domkapitlet i Härnösand finner att det inte kan

anses stötande för människor med annan religionsåskådning eller ateistisk livssyn, om statsmakterna anförtror folkbokföring till kyrkan.

— — — — — — — — — — — — — — —

Nuvarande ordning kränker ingens religionsfrihet. Tvärtom torde nuvarande huvudman för folkbokföringen, som handlägges objektivt enligt gällande bestämmelser, ha bättre förutsättningar än annan att på ett riktigt och förstående sätt hjälpa t. ex. utlänningar, som söker pastorsämbetenas tjänster.

Stiftsrådet i Skara uttalar att eftersom nuvarande samband mellan stat och kyrka kan verka som ett avsteg från religionsfrihetsprincipen, synes det

vara angeläget att förutsättningslöst pröva alla nu bestående sidor av sambandet mellan stat och kyrka såsom exempelvis folkbokföringen ... för att om möjligt minska riskerna för irritation och åsidosättande av fundamentala mänskliga rättigheter.

— — — — — — — — — — — — — — —

Folkbokföringens nuvarande ordning torde icke innebära något verkligt avsteg från religionsfrihetsprincipen. Den hör till det, som måste ordnas på sådant sätt, att det blir för medborgarna mest praktiskt.

Enligt *Svenska prästförbundet* torde det inte

kunna anses stötande för människor med annan religionsåskådning eller ateistisk livssyn om statsmakterna anförtror folkbokföring till kyrkan, vare sig denna är förenad med staten eller ej.

Utredningens invändningar mot nuvarande ordning för folkbokföringen måste, skriver *Sveriges frikyrkoråd,*

anses vara avgörande. Vårt land synes vara det enda, där den primära registreringen handhaves av ett enda trossamfund. Många svenska frikyrkliga men framför allt många invandrande katoliker, grekisk-ortodoxa, judar m. fl. reagerar mot att de måste vända sig till ett annat samfunds pastorsexpedition för att få ut medborgerliga handlingar.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen delar

utredningens uppfattning beträffande frågan om folkbokföringen när den gör gällande att denna fråga har samband med religionsfrihetsfrågorna. Det får anses oriktigt, att ett visst trossamfund handhar denna fråga, som berör alla medlemmar i övriga samfund och även dem som hyser en annan livsåskådning än den kyrkan företräder. Frågan är dessutom till sin karaktär av borgerlig art.

Förbundet för religionsfrihet förmodar att allmän enighet råder

om att folkbokföringsarbetet bör kunna rationaliseras. Den enda fråga, som i detta sammanhang bör vara av principiell betydelse är om pastorsexpeditionerna i fortsättningen skall fungera som allmänhetens kontaktställe med de centraliserade bokföringsmyndigheterna eller ej. Vi finner det från religionsfrihetssynpunkt viktigt att folkbokföringen, som ju åtminstone numera måste anses vara en rent borgerlig angelägenhet, ej anförtros åt något religiöst samfund och finner det likaså lämpligt att fördela den mellan olika existerande samfund. Den tid är längesedan förbi då en religion var något en människa *måste* ha ungefär som ett medborgarskap.

För Folkpartiets ungdomsförbund är det

inte tillfredsställande att invånarna i medborgarskapsärenden skall behöva vända sig till ett trossamfunds präster. Speciella svårigheter har också uppstått — inte minst av religionsfrihetskaraktär — för invandrargrupper med annan religiös tro.

2.5.4 Äktenskaps ingående m. m.

I slutbetänkandets kap. 10 påpekar utredningen att frågorna om lysning, vigsel och medling inrymmer vissa religionsfrihetsaspekter. Under rubriken Vigsel berör utredningen härvid flera olika problemkomplex. Av dessa kan främst frågan om präst vigselskyldighet ses som ett religionsfrihetsproblem. Frågorna om införande av obligatoriskt civiläktenskap samt de faktiska möjligheterna att f. n. erhålla borgerlig vigsel rymmer också religionsfrihetsaspekter.

2.5.4.1 Lysningsförfarande

Utredningens påpekanden i fråga om lysningsförfarandet ur religionsfrihetssynpunkt (SOU 1968: 11 s. 136) kommenteras av *länsstyrelsen i Jönköpings län* och *domkapitlet i Härnösand*. Eftersom lysning fr. o. m. den 1 juli 1969 är frivillig (prop. 1968:136, L¹U 49, rskr 394; SFS 1968:758—761) har religionsfrihetsargumentationen mist sin aktualitet och redovisas därför ej här.

2.5.4.2 Vigselplikt

Utredningen konstaterar att vigselplikt föreligger för präst inom svenska kyrkan — men ej för vigselförrättare inom annat trossamfund — mot den som är medlem av hans församling.

Vigselvägran har förekommit särskilt då ena kontrahenten är frånskild och andra maken alltjämt är i livet. Mot vigselplikten har därvid anförts att den stridit mot prästens samvets- och religionsfrihet.

— — — — — — — — — — — — —

Frågan om präst vigselplikt har i vårt land ställts på sin spets genom åtal inför domstol mot vigselvägrande präst för tjänstefel; åtalet har bifallits.

Efter uppdrag av justitiedepartementet utarbetade hovrättspresidenten Björn Kjellin år 1963 i ämnet en PM med förslag till ändrad lydelse av 4 kap. 3 § giftermålsbalken. Kjellin avvisade ett förslag att överlämna åt den enskilde prästen att från fall till fall avgöra om kyrklig vigsel skulle medges eller ej. I stället upptog han ett förslag som framförts av justitiekanslersämbetet i ett remissyttrande 1959. Detta innebar, att vigselskyldigheten lyftes bort från den enskilde prästen och i stället lades på den prästerliga organisationen. Präst skulle därvid i form av partiell tjänstebefrielse kunna få ledighet från sin tjänst i vad angick viss förrättning. Vikarie skulle vid bifall till ledighetsansökan förordnas på tjänsten i motsvarande del. Kjellin föreslog därför att 4 kap. 3 § giftermålsbalken fick följande lydelse: »Till vigsel inom svenska kyrkan kunna de trolovade anlita den präst inom kyrkan som de själva åstunda och som därtill är villig. De äga erhålla vigsel i församling endera tillhör av präst som därtill förordnas.»

Att på frågan kan läggas även religionsfrihetsaspekter framgår av den remissbehandling förslaget undergått. I anledning av visst uttalande av utredningsmannen har sålunda domkapitlet i Göteborgs stift anfört, att frågan om kyrkans medverkan vid vissa vigslar får karaktären av en bekännelsefråga.

Kyrkomötet, som synbarligen ej funnit en bekännelsefråga föreligga, har år 1963 i skrivelse till Kungl. Maj:t anmält, att kyrkomötet för sin del antagit förslag till lag om ändring av 4 kap. 3 § giftermålsbalken i enlighet med Kjellins promemoria.

Inom justitiedepartementet har ställning ej ännu tagits till ändringsförslaget.

Enligt utredningens mening synes det Kjellinska förslaget vara väl ägnat att i praktiken undanröja konfliktsituationer. Det innefattar visserligen ej en principiell lösning av frågan om vigselskyldigheten eftersom denna står kvar, fastän den överförts på ett kollektiv. Men från de vigselsökandes synpunkt synes förslaget ej innebära någon olägenhet, och för den enskilde prästen löses samvetskonflikten. Det kan i sammanhanget antecknas, att motsvarande rätt att komma i åtnjutande av kyrklig vigsel som tillkommer medlem i Svenska kyrkan icke gäller för medlem i fritt trossamfund. För att likställighet skulle föreligga skulle erfordras att motsvarande vigselplikt ålades de fria trossamfunden. Även för medlemmar inom dessa kan givetvis föreligga samma önskemål om frikyrklig vigsel som medfört att man hos oss för Svenska kyrkans del ej valt den i Norge och Danmark föreliggande ordningen att medge den enskilde prästen att vägra vigsel. (SOU 1968: 11 s. 139—140.)

Samtliga remissinstanser som uttalat sig närmare i frågan anser att prästs vigselskyldighet bör upphöra.

Uttalanden av innebörd att det s. k. *Kjellinska förslaget bör genomföras* görs av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Jönköpings och Kronobergs län, domkapitlen i Skara, Strängnäs, Växjö, Lund och Göteborg, stiftsrådet i Skara, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Hovrätten för västra Sverige berör problemet två gånger i sitt yttrande.

Den svårlösta frågan om vigselplikten för präst i svenska kyrkan — till vilken fråga hovrätten strax återkommer — skulle visserligen bli mindre aktuell om obligatoriskt civiläktenskap infördes. Såsom utredningen anfört (bet. IX s. 423) skulle därmed sammanhängande problem likväl i viss mån kvarstå. Oavsett det värde en sammankoppling av dessa frågor skulle kunna ha i nu berört hänseende anser hovrätten icke, att obligatoriskt civiläktenskap bör införas allenast eller huvudsakligen för att frågan om vigselplikten skall bringas närmare sin lösning.

— — — — — — — — — — — — — —

Hovrätten vill såsom nyss nämnts även något ingå på den av utredningen behandlade frågan om *vigselplikten för präst inom svenska kyrkan* (se även bet. III s. 151—200 samt IX s. 411—416 och 424 f.).

Enligt 4 kap. 3 och 6 §§ giftermålsbalken åligger det präst inom församling, av vilken endera av de trolovade är medlem, att utan rätt till prövning av andra vigselhinder än de i giftermålsbalken angivna förrätta kyrklig vigsel, om de trolovade så önskar; prästen har således icke rätt att vägra vigsel på den grund, att enligt hans bedömande förutsättningarna för det tillämnade äktenskapet eljest icke skulle föreligga, exempelvis av religiösa eller etiska hänsyn. Det får dock numera — om än något avgörande i högsta instans därutinnan icke föreligger — anses att underlåtenhet av präst att iakttaga vad sålunda åligger honom innefattar felaktigt förfarande av beskaffenhet att medföra ansvar.

Den präst, som enligt vad borgerlig lag ålägger honom såsom en tjänsteplikt, är skyldig att förrätta viss vigsel men som hyser samvetsbetänkligheter däremot, emedan det tillämnade äktenskapet enligt hans mening skulle strida mot kyrklig ordning, ställes sålunda i en konfliktsituation. Utredningen har lämnat ganska utförliga redogörelser för de förslag, som alltifrån 1868 års kyrkomöte framlagts i syfte att undanröja detta otillfredsställande förhållande, och för det meningsutbyte som frågan föranlett. Redogörelserna ger ett starkt intryck både av att det från kyrkligt håll bedömts såsom allt mera angeläget att frågan erhåller en lösning och av att det är förenat

med stora svårigheter att finna en sådan av beskaffenhet att tillgodose de olika intressen vilka här står mot varandra.

Med hänsyn till att antalet fall av vigselvägran vilka kommit till allmän kännedom är förhållandevis ringa ligger det visserligen nära till hands att antaga, att flertalet präster icke hyser allvarliga samvetsbetänkligheter av angiven art. Den aldrig upphörande debatten tyder emellertid också på att frågan om vigselplikten för ett icke helt obetydligt antal präster kan utgöra ett verkligt ömtåligt och besvärande samvetsproblem. Detta talar enligt hovrättens mening för att frågan om möjligt vinner en lösning. Enligt hovrättens åsikt vore det mest tilltalande om denna så länge debatterade fråga kunde erhålla en åtminstone provisorisk lösning redan i nuvarande läge och alltså innan frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan slutligen avgöres.

Intet av de många förslag till lösning av problemet, vilka under årens lopp framkommit, synes gå fritt från invändningar. Sannolikt är det ogörligt att nå en ordning mot vilken anmärkningar ej kan riktas. Det sagda gäller även det av presidenten Kjellin år 1963 framlagda förslaget. Vid remissbehandlingen tillstyrktes dock detta av de allra flesta remissinstanserna, om än ofta såsom ett provisorium eller med andra reservationer; och 1963 års kyrkomöte antog för sin del förslaget.

Hovrätten — som i sitt remissyttrande över Kjellins förslag accepterade detta som ett provisorium i avvaktan på resultatet av utredningen om förhållandet kyrka-stat — anser, att frågan om präst vigselplikt nu bör lösas i huvudsaklig överensstämmelse med Kjellins förslag, dock helst med den avfattning av 4 kap. 3 § giftermålsbalken som justitiekanslersämbetet förordade i sitt yttrande över förslaget: »Behörig att förrätta vigsel inom svenska kyrkan är präst inom kyrkan. — De trolovade äga erhålla vigsel i församling endera tillhör.» Om vigselplikten upphävdes i den ungefärliga form Kjellin tänkt sig, synes några verkligt menliga konsekvenser därav knappast vara att befara. Det kan icke förutses i vilken utsträckning prästerna skulle komma att begagna sig av den givna möjligheten att avböja att viga; måhända skulle de fall då saken komme att drivas till sin spets bli ganska fåtaliga. För de vigselsökande borde det närmast vara en lättnad att veta sig icke behöva vigas av en präst som förrättar vigseln i strid mot sitt eget samvetes bud. Förhållandena i Danmark och Norge synes dock — ehuru olikheter föreligger — tala för en uppmjukning av vigselplikten inom svenska kyrkan.

Sannolikt skulle det också kunna vara av värde att vid avgörandet av kyrka-statfrågan ha vunnit någon erfarenhet av verkningarna av att vigselplikt ej föreligger. När hovrätten förordar att frågan om vigselplikten löses redan nu föranledes detta dock — förutom av att saken synes hovrätten vara av den beskaffenhet att den helst icke bör uppskjutas vidare — framför allt därav att det skulle kunna vara till fördel om denna i ett århundrade omdiskuterade fråga kunde avföras från diskussionen i kyrka-statfrågan. I den hittillsvarande debatten därom synes den nämligen ha spelat en viss roll såsom ett argument mot fortsatt samband och såsom ett exempel på »statligt tvång»; enligt hovrättens mening är frågan, om än ej oviktig, icke av den betydelse att den vidare borde inverka på ställningstagandena i kyrka-statfrågan. Detta önskemål skulle vinnas om vigselplikten nu upphävdes.

Vigselplikten väcker enligt *länsstyrelsen i Jönköpings län* samvetskonflikter hos vissa präster. Det synes angeläget att inom ramen för ett reformerat A-läge dessa konfliktsituationer undanröjs, vilket kan ske genom att ett 1963 framlagt och av kyrkomötet godtaget utredningsförslag genomföres (s. 140 v). I ett fritt läge torde vigselskyldighet ej kunna åläggas. Däremot kan en rätt för vigselförrättare inom alla trossamfund att viga icke-medlemmar bli aktuell; en sådan

rätt har redan inom ramen för nuvarande ordning yrkats från frikyrkligt håll.

Länsstyrelsen i Kronobergs län vill uppmärksamma

den skillnad, som nu råder mellan Svenska kyrkan och andra trossamfund i fråga om vigsel (sid. 137, sp. 1). I en fri kyrka ligger det närmast till hands att följa den ordning, som nu gäller beträffande andra trossamfund, där Konungen nu medgivit vigselrätt. Det kan ej anses vara i överensstämmelse med förut nämnda grundläggande värderingar, att ålägga präst vigselskyldighet. Ej heller torde en fri kyrka kunna åläggas sådan skyldighet. Ett generellt upphävande av vigselskyldigheten skulle innebära en lättnad för de präster, som av samvetsskäl ej anser sig kunna förrätta vigsel i vissa fall. En omdebatterad fråga skulle därigenom lösas.

Den kyrkliga vigselns dubbla karaktär av juridisk och religiös handling innesluter, påpekar *domkapitlet i Skara,*

möjlighet till pliktkollision för tjänsteförrättande präst. Problemet har ofta på ett ensidigt sätt sammankopplats med frågan om återvigsel efter skilsmässa. Ifråga om sådan återvigsel förefinnas något skiftande uppfattningar om rätta tolkningen av de nytestamentliga utsagorna. Risken för pliktkollisioner har emellertid under senare årtionden ökat därigenom att beträffande äktenskapet allt oftare framföras uppfattningar, helt oförenliga med varje bibeltolkning.

Det kan icke av ett kristet samfund krävas, att det skall välsigna ett avtal som står i oförsonlig motsats till det kristna äktenskapets idé.

Sverige torde vara det enda land, där det numera förekommer att präst blir åtalad och dömd för vigselvägran. I Finland torde möjligheten föreligga teoretiskt, dock utan att ha blivit omsatt i verklighet, medan man i övriga länder där kyrklig vigsel har jämväl legal innebörd har anlitat lagstiftningsvägen för att eliminera möjligheten. Det internordiska samarbete som alltmer utvecklat sig på lagstiftningens område synes kunna motivera att man i vårt land söker anslutning till de vägar som beträtts i våra västliga skandinaviska grannländer.

Att den ifrågavarande angelägenheten länge uppfattats som brännande, framgår bl. a. av att hithörande ärenden varit under debatt vid ej mindre än 17 kyrkomöten och att kyrkomötet beslutat göra framställningar hos Kungl. Maj:t 1883, 1903, 1915, 1946, 1953, 1957, 1963 och 1968. Ärendet har även i riksdagen behandlats upprepade gånger. Lagutskottet vid 1908 års riksdag medgav, att enstaka fall funnes där det syntes motiverat att kyrklig vigsel vägrades.

Det torde kunna hävdas, att 1915 års kyrkomöte, då det efter lång debatt beslöt att för sin del antaga då föreliggande förslag till giftermålsbalk, handlade under starkt intryck av dåvarande justitieministerns uttalande i kyrkomötet, vari denne förklarade sig icke finna troligt, att vigsel skulle komma att påfordras i fall då vederbörande präst förklarat sig ogilla äktenskapet.

Beträffande den av 1963 års kyrkomöte gjorda framställningen hos Kungl. Maj:t, en framställning som upprepats av 1968 års kyrkomöte, vill domkapitlet betona, att den däri åsyftade lösningen, varigenom vigselplikten knöts till kyrkan resp. samfundet i stället för till den enskilde prästen, får anses innebära ett försök till modus vivendi, värt att praktiskt prövas och i varje fall bättre än nu gällande ordning. Principiellt sett kan dock den åsyftade lösningen icke anses tillfredsställande.

Upplöses det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka, torde självfallet vigselplikten upphöra för präst i svenska kyrkan. Om däremot sambandet bibehålles, bör den av kyrkomötet begärda lösningen prövas åtminstone interimistiskt.

Domkapitlet i Strängnäs yrkar

att den ovillkorliga vigselplikten upphäves i överensstämmelse med vad kyrkomötet ett flertal gånger hemställt om hos Kungl. Maj:t. Präst bör tillförsäkras rätt att vägra utföra en handling, som strider mot hans religiösa uppfattning.

Domkapitlet i Växjö hänvisar till en på kapitlets uppdrag verkställd detaljgranskning, vari uttalas.

Prästens vigselplikt bör upphävas möjligen på så sätt att vigselplikten lägges på den prästerliga organisationen i enlighet med det Kjellinska förslaget. Under alla förhållanden är det orimligt att principen om samvetsfrihet sättes ur spel just för den som genom sin tjänst är satt att värna om samvetets höghet. Detta kan hävdas oavsett vilken ståndpunkt som intas i själva sakfrågan om vigsel av frånskilda.

Domkapitlet i Lund

finner det från religionsfrihetssynpunkt angeläget att man nu genomför det av kyrkomötet år 1963 antagna förslaget till lag om ändring av 4 kap. 3 § giftermålsbalken, varom även 1968 års kyrkomöte i skrivelse nr 34 anhållit hos Kungl. Maj:t. Därigenom skulle i enlighet med hovrättspresidenten Björn Kjellins PM den 1 februari 1963 i frågan konflikter mellan en enskild präst samvetsfrihet och en kyrkomedlems rätt att erhålla kyrklig vigsel kunna bringas till en lösning.

När det gäller frågan om vigsel av frånskilda vill *domkapitlet i Göteborg*

förorda det förslag till lösning, som kyrkomötet för sin del godkänt, därest den enkla lösning anses otänkbar i Sverige, som i årtionden tillämpats i Danmark och Norge, nämligen att den enskilde prästen icke ålägges att mot sitt samvete viga.

Beträffande vigselplikt för präster bör kyrkomötets framställning beaktas,

skriver *Svenska prästförbundet. Kyrkomusikernas riksförbund*

finner det välbetänkt att i enlighet med det Kjellinska förslaget överflytta vigselskyldigheten från den enskilde prästen till den prästerliga organisationen.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare ansluter sig

till justitiekanslerämbetets remissyttrande 1959 och föreslår, att vigselskyldigheten lyftes bort från den enskilde prästen och i stället lägges på kollektivet, den prästerliga organisationen. Präst skulle därvid kunna erhålla ledighet från sin tjänst i vad angick viss förrättning och vikarie förordnas i hans ställe. Från de vigselsökandes synpunkt torde denna ordning ej innebära någon olägenhet och för den enskilde prästen löses samvetskonflikten.

Andra lösningar av frågan diskuteras av justitiekanslern, länsstyrelserna i Älvsborgs och Norrbottens län, Sveriges frikyrkoråd och Förbundet för religionsfrihet. — Även stiftsrådet i Strängnäs och Sveriges kristna socialdemokraters förbund uttalar sig för att vigselplikten för präst i svenska kyrkan upphör.

Justitiekanslern erinrar om att frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap har

aktualiserats som en alternativ lösning på konflikten med vigselvägrande präster. Så skedde i JK:s utlåtande den 5 mars 1963 över hovrättspresidenten Kjellins promemoria med förslag till ändrad lydelse av 4 kap. 3 § giftermålsbalken. Mot tanken på en sådan lösning av frågan om präst vigselplikt har invänts, att införandet av obligatoriskt civiläktenskap väl skulle vara

ägnat att lösa frågan sett ur den enskilde prästens synpunkt men att problemet skulle kvarstå för kyrkomedlemmarna eftersom dessa skulle komma att söka en religiös ceremoni till bekräftelse av det ingångna äktenskapet. Invändningen kan i förstone synas avgörande men är måhända likväl icke helt bärande. Det synes nämligen kunna sättas i fråga om icke införandet av obligatoriskt civiläktenskap får den konsekvensen, att ett mycket stort antal människor, kanske så småningom flertalet kommer att nöja sig därmed och att i följd härav efterfrågan på kyrklig service i detta hänseende minskar. Antalet friktionstillfällen blir därigenom mindre. Det kan också antas att de som önskar kyrklig välsignelse av sitt äktenskap är religiöst och kyrkligt aktiva och därför har större förståelse för att prästen kan ha samvetsbetänkligheter mot äktenskapet.

Frågan om upphävande av vigselplikten för präst och införandet av en ordning i enlighet med det Kjellinska förslaget har på grund av väckta motioner prövats av 1969 års riksdag. Första lagutskottet (utl. nr 7) framhöll bl. a. att lösningen av frågan och vad därmed äger samband kan bli beroende av utformningen av förhållandet mellan staten och kyrkan och fann sig på grund därav icke kunna tillstyrka bifall till motionerna. Detta blev också riksdagens beslut.

Frågan torde därmed få anses ha fallit tillsvidare. Vid ett blivande ställningstagande till det framtida förhållandet mellan staten och kyrkan torde det emellertid bli nödvändigt — i varje fall om man stannar för ett bibehållande av statskyrkosystemet — att lösa problemet rörande präst vigselplikt. Frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap lärer därmed få förnyad aktualitet.

Enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* är det

orimligt, att en präst skall kunna neka att utföra vissa uppdrag på grund av en egen prövning av ärendet. Som exempel kan anföras vigselvägran. Med full förståelse för de motiv, som kan ligga bakom den enskilda människans ståndpunkt i dessa ärenden, måste länsstyrelsen utifrån sina erfarenheter beteckna det som förmätet av en prästman att tro sig kunna döma i dylika fall. En präst vägrar t. ex. att viga en frånskild person på grund av skilsmässan. Däremot vägrar samme präst inte att viga en änkling, trots att denne kanske varit vållande till sådana slitningar i det tidigare äktenskapet, att hustrun frivilligt sökt döden. Inte heller kan den enskilde prästmannen alltid veta motiven bakom en skilsmässa. Den kan ha varit — även sedd från kyrkans synpunkt — synnerligen befogad. Genom sin omfattande verksamhet på barna- och nykterhetsvårdens samt socialhjälpens områden har länsstyrelsen fått en ingående kännedom om förhållanden, som ligger bakom skilsmässor. Länsstyrelsen vågar därför med bestämdhet hävda, att en sådan överprövning, som vigselvägran utgör, inte bör godkännas av statsmakterna inom ramen för en statskyrka. Om man från kyrkans sida anser frågor som denna och liknande böra avgöras uteslutande enligt principer, som bestämmes av kyrkan själv, synes inte någon annan utväg finnas än en upplösning av det nuvarande organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka. Den enskilde prästmannen i en statskyrka kan nämligen lika litet som den enskilde tjänstemannen inom den offentliga förvaltningen i övrigt tillåtas att bestämma vilken service, som man vill lämna medborgarna.

Ett ofta framfört förslag, att en präst skulle kunna göra här angiven prövning under förutsättning, att annan prästman i församlingen vore beredd att överta förrättningen, kan enligt länsstyrelsens mening inte heller godkännas. Det framstår som orimligt, att en tjänsteman skall befrias från vissa åligganden men kunna utföra dem, när han så önskar. Den kategoriuppdelning av »kunderna», som skulle bli resultatet, kan inte accepteras. Det enda

möjliga alternativet skulle vara, att en präst får sin behörighet begränsad, så att han över huvud taget inte har rätt att vara vigselförrättare.

Länsstyrelsen i Norrbottens län kommer till en likartad slutsats.

Skulle statsmakterna i sitt avgörande komma till en sådan lösning, att banden mellan kyrka och stat bibehålls på sådant sätt att en del av samhällelig service meddelas av kyrkan, då är det av största vikt att den framtida ordningen utesluter en uppdelning av församlingsmedlemmarna i två grupper, nämligen i en som erhåller den lagstadgade betjäning som kyrkan och dess befattningshavare skall lämna och en annan som av någon orsak, som länsstyrelsen saknar anledning att här närmare utreda, förvägras en sådan betjäning.

Länsstyrelsen åsyftar här i första hand vigsel av kontrahenter, som beslutat ingå äktenskap. De nuvarande förhållandena på detta område är milt sagt otillfredsställande. Det kan inte vara riktigt att en viktig samhällsfunktion kan lamslås på grund av en enskild befattningshavares beslut att icke fullgöra densamma. En vägran att viga frånskilda bedöms av äktenskapskontrahenterna och tyvärr också ofta av deras omgivning som ett bedömande från kyrkans sida att det tillämnade äktenskapet inte är önskvärt ur samhällets synpunkt. Prästmannen framstår för många då mer som en samhällsfunktionär än som djupsinnig teolog vägledd av Pauli brev till korintierna. För prästmannen torde hans vägran att förrätta vigsel i de flesta fall medföra den påföljden, att en stor del av församlingen tar avstånd från honom även i andra sammanhang. Hans möjligheter att fungera som själasörjare i församlingen på det sätt kyrkan har rätt att förvänta av honom är därigenom i många fall spolierade.

För att komma ifrån det nuvarande ohållbara tillståndet är det enligt länsstyrelsens mening nödvändigt med en genomgripande reform. Länsstyrelsen har i och för sig ingenting att erinra emot ett obligatoriskt civiläktenskap. Det finns emellertid ett betydande antal människor som önskar förläna äktenskapets ingående den seriösa och högtidliga prägel som kyrkans ordning enligt deras egen uppfattning skänker en sådan akt. Att i sådant fall kräva att makarnas beslut att ingå äktenskap också skall konfirmeras av civil myndighet torde icke vara erforderligt för samhället och för kontrahenterna framstå som onödigt. De nuvarande möjligheterna att fritt välja mellan borgerlig eller kyrklig vigsel får anses fungera utan större olägenhet.

Om kyrkans prästerskap i framtiden skall anförtros uppdraget att på samhällets vägnar bekräfta att man och kvinna beslutat ingå äktenskap, så måste denna prästerskapets funktion utformas så att ingen skall kunna avvisas, om icke laga hinder för äktenskapets ingående föreligger.

Enligt länsstyrelsens mening sker detta mest smidigt därigenom att präst, som inte anser sig kunna underordna sig den odelade vigselplikten, inte anförtros rätt att på det borgerliga samhällets vägnar förrätta vigsel. Reglerna härom torde böra utformas så att prästvigning i och för sig inte medför rätt att förrätta vigsel. Sådan rätt skulle i stället förbindas med ett särskilt beslut härom av t. ex. domkapitel, hos vilken myndighet vederbörande finge ansöka om sådan rätt. Rätten och skyldigheten att förrätta vigsel skulle då framstå som ett ytterst grannlaga uppdrag som samhället velat anförtro därtill lämpad präst. Då uppgiften att förrätta vigsel inte skulle ingå i vederbörandes elementära skyldigheter som präst utan ha karaktären av ett särskilt uppdrag, i viss mån att jämföra med uppdraget att vara kontraktsprost, skulle arvode rimligen vara förenat med detta uppdrag.

Den sålunda skisserade ordningen skulle medföra att en präst inte omedelbart efter prästvigningen skulle behöva ta ställning till det nu så ömtåliga vigselproblemet. Han skulle i stället hinna förvärva sig erfaren-

het av praktiskt arbete som församlingspräst, innan han behövde bekänna »färg» i en fråga där hans första beslut i regel torde innebära ett definitivt ställningstagande för återstoden av livet. Att som nu kanske tvingas av omständigheterna att ta ett sådant avgörande steg omedelbart under sin första tjänstgöringsdag måste betraktas som en obillighet, som samhället bör bespara den unge prästen ifrån.

Sveriges frikyrkoråd anser att

om det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan upplöses, men de nuvarande bestämmelserna för vigsel i stort sett bibehålles, Svenska kyrkan givetvis bör komma i samma läge som övriga samfund, åt vilka rätt att viga givits. Därmed skulle frågan om vigselplikt för präst inom Svenska kyrkan vara besvarad.

Som framgår av avsnitt 12.3.1 förespråkar *Förbundet för religionsfrihet* en vigselform som innebär att folkbokföringsmyndigheten efter företagen hindersprövning utfärdar en äktenskapslicens som parterna efter eget val antingen omedelbart undertecknar eller medför och undertecknar i samband med sin vigselceremoni.

Vår uppfattning styrks ytterligare av de förekommande fallen av vigselvägran av präster. Kanske inte så många, men mycket uppmärksammade och diskuterade. Det är visserligen ett rimligt religionsfrihetskrav att präster lika litet som andra människor skall tvingas handla i strid mot vad de anser sitt samvete eller sin tro påbjuda. Men det är lika rimligt att den, som anförtrotts den viktiga uppgiften att tillämpa gällande lag för andra människors räkning, absolut, ovillkorligen måste ha just *lagen* som sitt rättesnöre utan några försök att pröva om lagen är »riktig» från någon annan synpunkt sett. Inga andra äktenskapshinder än de i lagen angivna kan därför få hindra vigsel, så länge denna ännu har direkta rättsverkningar. Den enda lösningen som i det långa loppet borde kunna tillfredsställa alla, synes oss vara, att man på sätt ovan angetts gör klar skillnad mellan äktenskapet i rättslig mening och den religiösa välsignelse därav som parterna må önska.

2.5.4.3 Obligatoriskt civiläktenskap

Inga remissinstanser åberopar religionsfrihetsargument till förmån för införande av obligatoriskt civiläktenskap. Däremot bestrids i en rad yttranden från kyrkligt håll att religionsfrihetsargument kan användas i denna fråga. I denna riktning uttalar sig sålunda domkapitlen i Skara, Växjö, Göteborg och Härnösand, stiftsråden i Skara och Härnösand samt Svenska prästförbundet.

Domkapitlet i Skara anför.

Som ett led i den pluralistiska samhällsuppfattningen ingår att samhället godtar en mycket differentierad syn på äktenskapets innebörd. Tendenser på äktenskapslagstiftningens område få anses bestyrka en fortgående utveckling i sådan riktning. Under sådana förhållanden är det ett religionsfrihetskrav, att medborgare med kristen äktenskapssyn beredas möjlighet att utan alltför stor omgång och utan onödiga komplikationer ingå äktenskap i samband med vigselakt av kristen karaktär. Införes obligatoriskt civiläktenskap enligt den i utredningen angivna linjen, måste därför, i religionsfrihetens intresse, finnas möjlighet för kontrahenter som önska kristen vigsel att begränsa den legala proceduren till en ren registreringsakt. Att göra en solenn akt av icke-kristen karaktär obligatorisk, skulle, såsom utredningen, sid. 139, antytt innebära en icke önskvärd dubblering. För dem som önska en icke-religiös akt med

solenn utformning bör denna möjlighet stå till buds.

I den på *domkapitlets i Växjö* uppdrag verkställda detaljgranskningen uttalas.

Från vissa gruppers sida har hävdats att det vore ett religionsfrihetskrav att införa obligatoriskt civiläktenskap. Det resonemanget är närmast obegripligt. Praktiskt sett skulle en sådan ordning innebära att en överväldigande majoritet av människor skulle tvingas till en dubbel vigsel, uppenbarligen mot sin vilja. Men därtill kommer att den ordning som vi nu har ger en maximal frihet för olika övertygelser. Vigsel kan ske i olika kristna samfund men också enligt borgerlig ordning där varje inslag av kristen symbolik och kristet språk är uteslutet. Varje människa får följa sin övertygelse och det finns inte antydan till diskriminering. När man hävdar att den nuvarande ordningen skulle strida mot religionsfriheten tycks det hänga samman med att man arbetar med ett schematiskt religionsfrihetsbegrepp och att man därtill tappat kontakten med vanliga människors erfarenheter och behov.

Som framgått av avsnitt 2.5.1 uttalade *domkapitlet i Göteborg* att det inte kan godtagas som ett legitimt uttryck för religionsfrihet, att en irreligiös minoritet berövar en annorlunda tänkande majoritet möjligheten till en positiv kristen undervisning i skolorna.

En liknande tankegång skymtar i ett av de argument, som utredningen anser kan anföras mot obligatoriskt civiläktenskap. Detta skulle, heter det sid. 139, kunna i onödan aktualisera motsättningar på religiös grund därigenom att kyrkan uppställer särskilda kvalifikationskrav vid kyrklig vigsel — vilket den bör vara oförhindrad att göra — och därmed ytterligare understryker särställningen för den kyrkligt vigde. Det kan allvarligt ifrågasättas, om det är möjligt att upprätthålla fiktionen, att kyrkans och samhällets syn på äktenskapet skulle vara identiska i ett samhälle, där det förefinns starkt avvikande mening om äktenskapets innebörd (och även om dess berättigande) och där staten fortlöpande har ändrat sin äktenskapslagstiftning för att tillmötesgå en icke kristen syn på äktenskapet. Även här bör samhället i religionsfrihetens namn erbjuda valmöjligheter. Domkapitlet har principiellt intet att erinra emot att ett obligatoriskt civiläktenskap införes, vars legala konsekvenser bestäms genom statlig lagstiftning. Vid dess sida måste emellertid alltid finnas den kristna vigseln, vars innebörd och konsekvenser sträcker sig längre, fast de icke är av juridisk utan etisk och religiös art.

Domkapitlet vill i fråga om det obligatoriska civiläktenskapet understryka, vad utredningen säger om lämpligheten av att välja en så enkel form för äktenskapets ingående som möjligt och låta den obligatoriska delen därav stanna vid en enkel registreringsakt. Den omständigheten, att somliga medborgare icke önskar en kyrklig vigsel, bör nämligen icke rimligen föranleda, att samtliga medborgare mot sin önskan påtvingas en högtidlig statlig akt, som mer eller mindre är kopierad på den kyrkliga vigselakten utan att äga dess religiösa karaktär. Utredningen påpekar med rätt, att detta för flertalet medborgare skulle innebära en irriterande dubblering. I stället bör samhället såsom nu kunna erbjuda dem, som så önskar, en högtidligare borgerlig ceremoni i samband med registreringsakten.

Det är emellertid svårt att se, på vilka punkter den nuvarande ordningen skulle kunna inkräkta på kontrahenternas religionsfrihet. Domkapitlet finner därför lämpligast att den bibehålles.

Ur religionsfrihetssynpunkt föreligger enligt *domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand* samt *Svenska prästförbundet* inte skäl för att införa obligatoriskt civiläkten-

skap. Domkapitlet tillägger att möjlighet till sådant finns redan för dem som så önskar. Däremot skulle detta obligatorium kollidera med äktenskapsuppfattningen hos den grupp, som av etiska och religiösa skäl föredrar enbart en kyrklig ordning.

Stiftsrådet i Skara uttalar att eftersom nuvarande samband mellan stat och kyrka kan verka som ett avsteg från religionsfrihetsprincipen, synes det

vara angeläget att förutsättningslöst pröva alla nu bestående sidor av sambandet mellan stat och kyrka såsom exempelvis ... formerna för äktenskapets ingående för att om möjligt minska riskerna för irritation och åsidosättande av fundamentala mänskliga rättigheter.

2.5.4.4 Borgerlig vigsel

De faktiska möjligheterna att f. n. erhålla borgerlig vigsel kommenteras ur religionsfrihetssynpunkt av hovrätten för västra Sverige, domkapitlet i Lund, stiftsrådet i Skara, Sveriges frikyrkoråd, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Förbundet för kristen enhet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Samtliga anför kritiska synpunkter på nuvarande ordning.

Hovrätten för västra Sverige framhåller sålunda.

Att allenast mellan sex och sju procent av samtliga äktenskap ingås genom borgerlig vigsel och att alltså det alldeles övervägande antalet äktenskap alltjämt sker genom vigsel enligt svenska kyrkans eller annan kyrklig ordning synes i och för sig ägnat att förvåna. Säkerligen är religiösa motiv icke avgörande för alla dem som väljer kyrklig vigsel; de bevekelsegrunder av konventionell och traditionell natur, som icke sällan synes föranleda att kyrklig vigselform föredrages, kan dock ofta ha religiös prägel. Men i åtskilliga fall torde kyrklig vigsel väljas antingen rent slumpvis eller också därför att de två vigselformerna för närvarande rent faktiskt ej är likställda. Sålunda saknas på många håll i landet tillgång till lämpliga vigselförrättare och värdiga lokaler för borgerlig vigsel; särskilt torde svårigheter att vid veckosluten — när flertalet vigslar traditionellt äger rum — erhålla borgerlig vigselförrättare föranleda att kyrklig vigsel väljes. Det är enligt hovrättens mening angeläget att de berörda bristerna avhjälpes. Av den till innevarande års riksdag framlagda propositionen med förslag till ändringar i giftermålsbalken framgår dock, att statsmakterna har sin uppmärksamhet riktad på de nu berörda spörsmålen, se prop. nr 136 år 1968 s. 82. Vad lokalfrågan angår vill hovrätten i detta sammanhang framföra tanken, huruvida icke kyrka eller annan kyrklig lokal skulle kunna i vissa fall få användas även för borgerlig vigsel.

Domkapitlet i Lund stöder

den mening som departementschefen gett uttryck åt i proposition till årets riksdag om ändring av giftermålsbalken, nämligen att institutet med borgerliga vigselförrättare förstärkes.

Enligt *stiftsrådet i Skara* bör det borgerliga samhällets service

utökas så, att de, som önskar ingå civeläktenskap, icke ställs inför alltför stora svårigheter.

Sveriges frikyrkoråd uttalar.

Enligt kristen syn är äktenskapet en av Gud instiftad ordning och människor med kristen syn på äktenskapet kommer att finna det naturligt och önskvärt att det borgerliga registreringsförfarandet fullföljs ge-

nom en högtidlig religiös akt. Svenska kyrkan och övriga trossamfund har redan former för en sådan akt. Det är däremot betydligt svårare för dem som önskar en högtidlig borgerlig akt att få sin önskan uppfylld. Frikyrkorådet anser att ... möjligheter till en högtidligare form av borgerlig vigsel bör garanteras av samhället och att borgerliga vigselförrättare bör finnas tillgängliga alla dagar i veckan.

Enligt *Förbundet för religionsfrihet* behöver nuvarande ordning med den kyrkliga vigselns rättsverkan inte i och för sig strida mot religionsfrihetsprincipen. En förutsättning är dock att i praktiken fullt likvärdiga alternativ erbjuds för människor med olika slags religiös uppfattning. *Sveriges kristna socialdemokraters förbund* anser att den borgerliga kommunen bör ha skyldighet att ställa rum till förfogande för vigsel.

Under rubriken Borgerliga ceremonier tar *Förbundet för kristen enhet* upp frågan om samhällets service med en ceremoniell utformning av livets stora högtider.

Vi menar, att det ur religionsfrihetssynpunkt måste anses som otillfredsställande, att bristen på en livsåskådningsmässigt neutral service i detta hänseende i viss mån tvingar religiöst indifferenta personer att hänvända sig till Svenska kyrkan, vars ritual för vigsel och jordfästning är klara uttryck för en kristen bekännelse. Fördenskull anser vi, att samhällets service med »borgerliga», d. v. s. icke-religiösa, ceremonier vid de stora högtiderna i livet bör vara mycket generös.

Förbundet, som i likhet med Förbundet för religionsfrihet anser att vigselns rättsverkan bör knytas till ett enkelt registreringsförfarande (se avsnitt 12.3.1), påpekar i fortsättningen att

för dem som så önskar bör den borgerliga kommunen emellertid vara skyldig att tillhandahålla en ceremoniell vigsel i värdiga former. Vigselförrättare måste därvid finnas tillgänglig även eftermiddag före sön- och helgdag. Värdiga vigselrum skall finnas i alla kommunal- och rådhus.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare uttalar att

den borgerliga vigseln bör göras mera lättillgänglig under veckosluten och givas en sådan ram, att den blir ett verkligt alternativ.

2.5.4.5 Medling

I fråga om medling anser utredningen

det mest aktuella spörsmålet vara att öka möjligheterna att få medling av borgerlig medlare. Den faktiska begränsning som föreligger i valet mellan kyrklig och annan medlare har ansetts otillfredsställande och ägnad att inge betänkligheter från religionsfrihetssynpunkt. Från sådan synpunkt har det vidare på sina håll ansetts vara betänkligt, att präst i Svenska kyrkan och behörig vigselförrättare inom annat trossamfund direkt på grund av stadgande i lag äger fungera som medlare. (SOU 1968: 11 s. 141.)

Betydelsen av faktisk valfrihet mellan kyrklig och borgerlig medling framhålls av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelsen i Kronobergs län och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Utredningens framställning bör enligt *hovrätten för västra Sverige* kompletteras med

att i den ovannämnda prop. nr 136 år 1968 framlagts förslag också rörande medling, innebärande bl. a. *att* antalet borgerliga medlare skall ökas, så att det i varje

borgerlig kommun skall finnas minst en borgerlig medlare, *och att* ersättning till borgerlig medlare skall betalas av kommunen. Dessa förslag synes vara ägnade att avsevärt motverka det nuvarande otillfredsställande förhållandet, att möjligheterna att anlita borgerlig medlare rent faktiskt ofta är begränsade.

Länsstyrelsen i Kronobergs län betonar

vikten av att det blir praktiskt möjligt för envar att kunna välja mellan kyrklig och borgerlig medling. Detta önskemål synes ha uppfyllts sedan riksdagen antagit lag om ändring i giftermålsbalken, m. m. vari bl. a. stadgas, att i varje kommun skall finnas minst en borgerlig medlare.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser att en utbyggnad av den borgerliga medlingsorganisationen är lämplig.

Stadgandet att präst i Svenska kyrkan och behörig vigselförrättare inom annat trossamfund äger fungera som medlare berörs av *hovrätten för västra Sverige* och *Förbundet för religionsfrihet* (se avsnitt 12.4).

2.5.5 Begravningsväsendet

Frågan om begravningsväsendet bör, uttalar kyrka-statutredningen i slutbetänkandets kap. 10, lösas med beaktande av den religionsfrihetsproblematik som kan förekomma (SOU 1968: 11 s. 148).

I det särskilda religionsfrihetsbetänkandet konstaterade utredningen att för de samhällsmedlemmar som står utanför alla religiösa samfund

kan praktiska svårigheter möta för anordnande på ett tillfredsställande sätt av en del förrättningar motsvarande kyrkliga sådana, exempelvis begravningar (SOU 1964: 13 s. 591).

I betänkandet Kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967: 45) lade utredningen religionsfrihetssynpunkter på dels problemet om huvudmannaskapet för begravningsväsendet (s. 456 — 457), dels frågan om invigning av begravningsplats (s. 465 — 466).

Utredningen sammanfattar i slutbetänkandets kap. 10 dessa synpunkter.

För Svenska kyrkan som samfund innebär det enligt utredningens mening inte ett ingrepp i religionsfriheten, om begravningsväsendet överföres från församlingarna till de borgerliga kommunerna. Religionsfriheten för samfund innebär, enligt den definition utredningen givit i sitt delbetänkande om religionsfriheten, att samfundet skall kunna fritt verka i enlighet med sin bekännelse. Väl förekommer inom Svenska kyrkan, att frågorna om begravningsplatserna uppfattas såsom varande av kyrklig natur och att krav uppställes på att kyrkan skall få handha dessa frågor åtminstone såvitt angår dess egna medlemmar. Men det har icke ens gjorts gällande att detta krav skulle vara grundat på kyrkans bekännelse. När det gäller huvudmannaskapet för de nuvarande begravningsplatserna kan kyrkan inte med utgångspunkt från religionsfrihetens principer hävda, att detta huvudmannaskap skall kvarbliva hos kyrkan. Ej heller synes dessa principer i och för sig kunna åberopas för krav att — om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna överföres till borgerligt organ — få anlägga enskilda begravningsplatser för endast kyrkans medlemmar. Men givetvis kan det dock från andra utgångspunkter framstå som ett intresse för Svenska kyrkan att alltjämt få hålla begravningsplatser åtminstone för egna medlemmar.

För enskilda personer som inte ansluter sig till Svenska kyrkans bekännelse kan däremot, liksom för andra samfund än Svenska kyrkan, religionsfrihetsaspekterna

vara av betydelse. På samma sätt som i fråga om folkbokföringen kan således invändningar mot den nu gällande ordningen komma att göras med utgångspunkt från religionsfrihetens krav. Bibehålles det nuvarande systemet, innefattar detta att en kompromiss göres mellan å ena sidan Svenska kyrkans icke på religionsfriheten grundade krav att få omhänderha begravningsväsendet för sina medlemmar samt å andra sidan krav från enskilda och grupper, som ej ansluter sig till Svenska kyrkans bekännelse, att begravning av religionsfrihetsskäl ej skall behöva ske på en av kyrkan invigd och förvaltad begravningsplats. (SOU 1968: 11 s. 148—149.)

I det följande redogörs endast för kommentarer där religionsfrihetsaspekter tas upp uttryckligen. Remissinstanser som endast talar om »principiella skäl» för en viss lösning — men inte närmare utvecklar innebörden av dessa skäl — redovisas i avsnitt 13.2.

Hithörande problem har tagits upp av domkapitlet i Härnösand, stiftsråden i Skara och Härnösand samt Svenska prästförbundet, vilka anser att nuvarande system ej kränker principen om religionsfrihet, samt av domkapitlet i Göteborg, Förbundet för religionsfrihet och Förbundet för kristen enhet.

Vissa nyansskillnader finns dock mellan de fyra förstnämnda. Medan *domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand* sålunda uttalar att »nuvarande ordning kränker ingens religionsfrihet» och *Svenska prästförbundet* finner att det inte

torde kunna anses stötande för människor med annan religionsåskådning eller ateistisk livssyn om statsmakterna anförtror begravningsväsende till kyrkan,

uttalar *stiftsrådet i Skara* att

begravningsväsendets nuvarande utformning torde icke kunna anses i högre grad strida mot religionsfrihetsprincipen.

Stiftsrådet i Skara framhåller emellertid också, att eftersom nuvarande samband mellan stat och kyrka kan verka som ett avsteg från religionsfrihetsprincipen, synes det

vara angeläget att förutsättningslöst pröva alla nu bestående sidor av sambandet mellan stat och kyrka såsom exempelvis begravningsväsendet för att om möjligt minska riskerna för irritation och åsidosättande av fundamentala mänskliga rättigheter.

Domkapitlet i Göteborg anför.

Enligt den av Förenta Nationerna 1948 antagna förklaringen om de mänskliga rättigheterna har envar rätt att offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro bl. a. genom iakttagande av religiösa sedvänjor. Sådana religiösa sedvänjor är för en kristen förknippade också med jordfästning, begravning och gravskick. Utredningen påpekar att det finns enskilda och grupper, som ej ansluter sig till Svenska kyrkans bekännelse och som av religionsfrihetsskäl önskar att begravning ej skall behöva ske på en av kyrkan invigd och förvaltad begravningsplats. För en kristen är det å andra sidan angeläget, att han får vila i vigd jord, liksom att begravningsplatsen utformas så, att den ger uttryck åt och icke motsäger den kristna tron.

Utredningen förordar närmast ett bibehållande av hittillsvarande ordning, dock med ökat utnyttjande av möjligheten att lägga nyanlagda kyrkogårdar under borgerlig förvaltning. Domkapitlet kan i huvudsak ansluta sig härtill men vill dock påpeka, att det borgerliga huvudmannaskapet även i fortsättningen såsom hittills måste förenas med kyrklig invigning samt med en sådan utformning av begravningskapell och gravplatser att den kristna tron

respekteras. Skulle den kyrkliga invigningen och förekomsten av kristna symboler verkligen på vissa håll upplevas såsom ett ingrepp i religionsfriheten, bör samhället även här bereda valmöjlighet genom att anordna (eller medgiva vederbörande rätt att anordna) begravningsplatser av icke-kristen karaktär.

Icke heller på detta område bör förekomsten av en icke-kristen minoritet få tagas till förevändning att beröva kyrkans medlemmar deras hittillsvarande möjligheter att iaktta kristen sed.

Förbundet för religionsfrihet finner det naturligt, att avskedet från en människa står i överensstämmelse med den dödes livssyn, d. v. s. att fritänkaren får en konfessionslös begravning, den religiöse en religiös begravning och den enbart konventionelle en form som de efterlevande bestämmer.

Vi anser att alla icke privata begravningsplatser bör överföras i borgerligt kommunal ägo och förvaltning, en utveckling som av praktiska skäl redan har börjat t. ex. i Stockholm. Möjligen kan det under en övergångstid vara lämpligt att vissa begravningsplatser i avfolkningsbygder bibehålles under kyrkornas huvudmannaskap.

Enligt nu gällande lag måste allmän begravningsplats invigas i religiös bemärkelse. Denna invigning lär sällan kunna anses vara till förtret för någon, men eftersom det inte kan vara något samhälligt intresse att den verkställs, vill vi föreslå, att bestämmelserna därom utgår ur lagen så att eventuell invigning helt får bli en angelägenhet för inom kommunen verksamma religionssammanslutningar.

I detta sammanhang vill vi gärna påminna om de svårigheter, som fortfarande möter dem, som har att ombesörja en borgerlig begravning. Många medborgare torde knappast känna till möjligheten och än färre veta hur man i praktiken skall kunna genomföra sådan begravning. Det är ofta svårt att finna villig och lämplig person som officiant och förhållandet att begravningskapellen förvaltas av den kyrkliga kommunen kan medföra att kyrkans organist kan vägra att utlåna orgel. I vissa kommuner har man försökt lösa en del av dessa problem, men önskvärt vore att frågan kan lösas på riksplanet, förslagsvis med ledning av de erfarenheter som vunnits i de kommuner, där man hunnit längst i dessa angelägenheter.

Att behovet av information är stort torde framgå av att den lilla skrift som förbundet utarbetat och utgivit angående borgerlig begravning, nu tryckts i 18 000 exemplar.

Skriften bifogas detta yttrande.

Också *Förbundet för kristen enhet* understryker behovet av ett borgerligt jordfästningsalternativ.

2.5.6 Övriga problem

Hovrätten för västra Sverige berör i samband med sin behandling av vigseltvånget även skyldigheten för präst att pålysa *kollekt*.

Parentetiskt må här tilläggas, att ett annat exempel på »statligt tvång» som ibland framföres vid sidan av det nyss nämnda, nämligen skyldigheten att vid gudstjänst pålysa kollekt, förefaller mera ägnat att lämnas åt sitt värde; det ter sig för lekmannen svårförståeligt att det skulle vålla samvetsbetänkligheter att för kyrkomenigheten kungöra till vilka ändamål dagens kollekt är avsedd. Det kan påpekas, att en liknande »konfliktsituation» sannolikt ej kan undvikas ens i en fri kyrka, som också torde komma att behöva kollekter — och deras pålysande — för ändamål, som kanske inte gillas av enskilda präster.

3 Finansiella och organisatoriska frågor

Kyrka-statutredningen ger i slutbetänkandets kap. 12 och 13 sammanfattande beskrivningar av hur kyrka-statrelationen skulle komma att te sig i A-läget resp. i B-, C- och D-läget. Remissinstansernas kommentarer till dessa kapitel redovisas i det följande. I den mån synpunkterna berört religionsfrihetsproblematiken har de emellertid förts till kapitel 2. Vidare har stoffet omdisponerats kring ett 'finansiellt' delavsnitt (3.1) och ett 'organisatoriskt' delavsnitt (3.2).

Vissa remissyttranden — främst från myndigheter och institutioner med kyrklig anknytning — har delvis utformats som kommentarer till besluten vid 1968 års kyrkomöte om ett kyrkligt reformprogram samt om en förhandlingsduglig kyrkoorganisation (mot 1968: 17 och 18, SäU 1, kskr 31). Dessa kommentarer återges som en särskild del av det 'organisatoriska' delavsnittet.

3.1 *Finansiering*

Vissa synpunkter på svenska kyrkans — liksom andra trossamfunds — finansiella problem har redan berörts i avsnitt 2.1.5 Religionsfrihet och ekonomi. För att argumentationen kring religionsfrihetsproblematiken skulle komma till sin rätt var det emellertid nödvändigt att låta citaten även innehålla sådana synpunkter som hör hemma i avsnitt 3.1. I detta förekommer sålunda vissa oundvikliga upprepningar av uttalanden som helt eller delvis återgetts i förstnämnda avsnitt.

3.1.1 Allmänna kommentarer

3.1.1.1 Utredningsunderlaget m. m.

Avsnittet består av två huvuddelar. Till en början redogörs för remissinstansernas önskemål om ytterligare utredningsunderlag på det ekonomiska området. Därefter redovisas vissa övergripande synpunkter.

Av avsnitt 3.1.3 framgår att önskemål om ytterligare *utredningsunderlag rörande ekonomin* i en fri kyrka kommer fram i flera remissyttranden. Bl. a. länsstyrelserna i Älvsborgs och Västerbottens län, domkapitlen i Lund, Göteborg och Luleå, stiftsnämnderna i Lund och Göteborg samt Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund säger uttryckligen att sådana utredningar krävs för att det ska vara möjligt att ta slutlig ställning i kyrka-statfrågan. Förbundet för religionsfrihet har emellertid en annan uppfattning.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund kräver ett bättre utredningsunderlag i fråga om församlingarnas ekonomi.

Som redan inledningsvis framhållits anser styrelsen det beklagligt att den avslutade kyrka-statutredningen i det närmaste helt förbigått de organisatoriska och ekonomiska frågorna på församlingsplanet. Eftersom det ytterst är församlingarna, som bär upp Svenska kyrkans verksamhet, är det av väsentlig betydelse för dem att kunna bilda sig en uppfattning om huruvida en tänkt framtida organisation av kyrkan blir sådan att församlingarna även då har organisatoriska och ekonomiska möjligheter att fullgöra sin uppgift. Enligt styrelsens uppfattning vore det beklagligt om det slutliga resultatet av kyrka-statberedningens arbete blir en »princip-kyrka» som — när den skall träda i funktion — kommer att innehålla relativt få ekonomiskt bärkraftiga församlingar och en i kyrkligt hänseende utarmad avfolkningsbygd.

Genom skriften om församlingarnas roll i kyrka-statdebatten har riksförbundet velat peka på dessa av utredningen förbisedda problem. Beträffande de olika frågeställningarna får styrelsen hänvisa till denna skrift.

Givetvis erfordras ingående utredningar av de ekonomiska och organisatoriska frågorna, och detta är nödvändigt oavsett hur förhållandet till staten kommer att utformas.

Styrelsen är av den bestämda uppfattningen att dessa frågor måste beaktas av den nu arbetande kyrka-statberedningen.

Som framgår av sammanställningen, har övervägande flertalet av de kyrkokommuner som yttrat sig angående en eventuell fri kyrka förklarat att man, såvitt nu kan bedömas, icke skulle ha möjlighet att klara sin ekonomi i ett fritt läge, om man såsom målsättning har att den kyrkliga verksamheten icke skall försämras i förhållande till nuläget. De anser därför att det i ett sådant läge måste tillskapas en ekonomisk utjämning liknande den som nu sker på grund av författningsreglering.

Också länsstyrelsen i Västerbottens län och domkapitlet i Luleå tar upp denna fråga.

För att kunna bedöma de praktiska följderna av ett beslut av statsmakterna i viss riktning är det sålunda enligt *länsstyrelsen i Västerbottens län*

nödvändigt att ha en någorlunda säker uppfattning om de ekonomiska och finansiella förutsättningar kyrkan kommer att få arbeta under. På detta område rör sig utredningen emellertid till stor del med tämligen allmänt hållna antaganden. Även om det är förenat med avsevärda svårigheter att få fram ett tillförlitligt underlag för mera säkra bedömningar, synes det dock möjligt att med hjälp av bl. a. ekonomisk expertis och från vissa bestämda förutsättningar ge en mer fullständig bild härom. Vidare kan ett beslut om skiljande av kyrkan från staten väntas få långtgående konsekvenser för kyrkans möjligheter att vara verksam inom landets glesbygder. Då man måste räkna med en fortsatt uttunning av befolkningen inom stora delar av landet måste det vara ett stort intresse att få verkningarna härav ingående belysta.

— — — — — — — — — — — — — —

Beträffande finansieringsfrågorna ansluter sig länsstyrelsen till den av kyrkofullmäktige i Umeå stadsförsamling framförda meningen att man för att kunna ta ställning till vilka praktiska konsekvenser olika typer av kyrklig organisation medför måste ha ett bättre underlag för bedömningen av olika finansieringsmetoder. Som kyrkofullmäktige framhållit bör en undersökning bl. a. ta sikte på hur mycket kyrkans verksamhet kostar om man drar bort de kostnader som belöper på kyrkogårdsväsende och folkbokföring, hur små och stora församlingar förhåller sig till varandra m. m. Har större klarhet skapats i fråga om kyrkans finansiering finns »bätt-

re förutsättningar för bedömning av vilken organisationsform som ger de bästa möjligheterna för svenska kyrkan att göra tjänst i vårt folk».

Såvitt gäller vilka konsekvenser ett beslut om skiljande av kyrkan från staten får för glesbygdens del, förefaller det troligt att ett sådant beslut påtagligt begränsar kyrkans möjlighet att bedriva sin verksamhet där. Bortfallet av det stöd som f. n. utgår till ekonomiskt svaga församlingar genom skatteutjämningsbidrag torde innebära att grundvalen för verksamheten till stor del rycks undan. För att det skall vara möjligt att erbjuda en religiös service som kan jämställas med den som nu står till buds torde krävas en avsevärd omfördelning av kyrkans inkomster från de mera tättbefolkade och ekonomiskt starka delarna av landet till glesbygderna. Men även om en sådan utjämning kommer till stånd är det sannolikt ändock nödvändigt att avsevärt begränsa och koncentrera verksamheten i de glest befolkade områdena. Eftersom den utflyttning som nu sker från glesbygd kan förväntas pågå under ännu lång tid och snarast tillta i omfattning, kommer det att bli allt svårare att tillgodose de kvarvarandes behov av religiös förkunnelse och andra tjänster från kyrkan. Mot bakgrund av att människorna i glesbygden i allmänhet torde ha ett större behov och intresse av kyrkans tjänster än befolkningen i övrigt, får ett beslut att skilja kyrkan från staten större konsekvenser för deras del. För att det skall vara möjligt att bilda sig en närmare uppfattning härom och på vilka vägar och i vilken omfattning en från staten skild kyrka kan motverka en utveckling i denna riktning, synes ett fördjupat studium av denna problematik böra komma till stånd.

Domkapitlet i Luleå anser — som framgått av avsnitt 1.3 — att

de ekonomiska konsekvenserna av de olika hypotetiska lägen, som utredningen rör sig med, är synnerligen svåra att överblicka. I hithörande problem har icke genom det utförda arbetet tillräcklig klarhet erhållits. Ett ytterligare klarläggande av de ekonomiska konsekvenserna av olika lägen och av dessa föranledda nya utgiftsposter torde vara en angelägenhet av första ordningen för det fortsatta utredningsarbetet.

Förbundet för religionsfrihet finner det däremot

beklagligt att utredningen delvis gett direktiven en tolkning, som troligen ej var avsedd. Den har i alltför stor utsträckning ägnat sig åt att spekulera över hur eventuella framtida kyrkor skall kunna bildas, organiseras, finansieras och bedriva sin verksamhet. Detta synes oss allt vara för staten helt ovidkommande frågor, som bör lösas genom enskilda initiativ och som inte borde behöva belasta det även dem förutan omfattande utredningsarbetet.

Vissa *övergripande synpunkter* på finansieringsfrågorna tas upp av domkapitlet i Linköping, Folkpartiets kvinnoförbund och Kyrkliga kvinnorådet.

Problemet med kyrkans finansiering är enligt *domkapitlet i Linköping*

en synnerligen viktig fråga. Den borde i och för sig ha varit en perifer fråga i den principiella diskussionen om kyrka-stat. Andra frågor borde ha varit viktigare: vad kyrkan är, vad den har att erbjuda, hur den skall vara uppbyggd för att bäst kunna fungera. Utifrån dessa frågor borde även kyrka-stat-frågan lösas. Likväl har frågan om kyrkans finansiering dominerat debatten inom kyrkan och påverkat och ofta avgjort ställningstaganden i kyrka-stat-frågan. Det har blivit den centrala frågan.

Det är lätt att förringa frågans betydelse. Även i de allvarligaste försök att göra kyrkans syn på sig själv till det av-

görande, har finansieringsfrågan ansetts utgöra en centralfråga. Kyrkan är för att kunna fungera beroende av sin ekonomi.

Kyrkan lever på sina dagliga inkomster. Att tala om ett kyrkans stora kapital, med vars avkastning den skall bedriva sin verksamhet, är synnerligen missvisande. »Den rika kyrkan» är en myt. Enbart hänvisad till vad kyrkan äger av kapital, skulle den endast kunna bedriva tiondelen av sin nuvarande verksamhet. Hennes »kapitalvärden» är i stort sett s. k. »affektionsvärden». De utgöres av kyrkobyggnaderna och deras inventarier eller rättare sagt brandförsäkringsvärdena på dem. I stället för att avkasta något, kräver de utgifter för tillsyn, reparation och underhåll. Skulle kyrkans ekonomi försämras, torde en av kyrkans första — om än smärtsamma uppgifter — bli att överlämna en rad kyrkor till det allmänna för att ej hennes ekonomi från första stund skulle komma att undergrävas. Kyrkans resurser måste i stället användas på ett i andlig mening livsbefrämjande och livsuppehållande arbete bland människorna. I dag underhålles och förnyas flertalet kulturminnesmärken i vårt land, d. v. s. bl. a. kyrkobyggnaderna, av de enskilda församlingarna utan bidrag från det allmännas sida. Undantaget utgör sex domkyrkor — de från medeltiden — där kostnaderna för underhållet av kyrkans yttre »monumentalitet» delas mellan staten och resp. församling. Kyrkans främsta uppgift är dock icke underhåll av kulturminnesmärken, varför en försämrad ekonomi främst kommer att gå ut över kyrkobyggnaderna.

Medan det kapital, som ligger i kyrkobyggnaderna, givetvis är en »rikedom» — dock utan avkastning — är kyrkans övriga egendom, d. v. s. jord och skog, icke större än att endast ca 10 % av kyrkans erforderliga inkomster täckes av dess avkastning. Även om en strukturrationalisering — som för övrigt är i full gång — kan öka denna avkastning, måste kyrkans väsentliga inkomster komma från annat håll. För närvarande kommer den från medlemmarna genom deras kyrkoskatt.

Folkpartiets kvinnoförbund uttalar.

Finansieringen av kyrkans tjänster bör diskuteras efter linjen: vad är dess tjänster värda för samhället respektive den enskilde? Om de uppfattas som värdefulla, kommer de att betalas — alldeles som vi betalar för företagshälsovård och familjerådgivning och alla andra motsvarande tjänster i samhället. I vissa fall går betalningen över skattemedel, i vissa fall betalar medborgaren direkt. Situationen är i princip inte annorlunda för kyrkan. Vi vill inte förorda beskattningsrätt eller icke beskattningsrätt, utan att dessa problem diskuteras utifrån frågan: vilka av kyrkans aktiviteter är ett samhällsintresse av sådan art, att samhället bör stödja med allmänna medel, och vilka bör kyrkans egna medlemmar frivilligt ha rätt att stödja?

Frivilliga avgifter spelar i dag en stor roll för de frikyrkliga samfunden och kan även i framtiden tänkas stimulera den andliga verksamheten också i Svenska kyrkan, om denna får en annan ekonomisk ställning.

Kyrkliga kvinnorådet understryker betydelsen av en oberoende ställning för kyrka och präst.

Bortsett från vilket läge, som kommer att bli gällande, måste man slå vakt om kyrkans oberoende. Det kan inte tjäna prästens väsentliga uppgift — att predika och vara själasörjare — om han skall tvingas ägna tid åt insamlandet av pengar. Risk föreligger dessutom att prästen kommer i beroendeförhållande, åtminstone psykologiskt, till enskilda eller grupper inom församlingen.

3.1.1.2 Särskilda problem

I vissa fall har remissinstanserna tagit upp problem utan att uttryckligen relatera dem till förhållandena i ett A-läge resp.

i ett B-, C- eller D-läge. Med denna utgångspunkt redovisas närmast synpunkter på begreppen skatt och beskattning, sättet att täcka kostnaderna för folkbokföringen och begravningsväsendet, tanken på avdragsrätt vid beskattningen för avgifter och gåvor till trossamfund, problem kring beskattningen av svenska kyrkan och andra samfund samt statens och kommunernas bidrag till samfundens verksamhet.

Begreppen *skatt och beskattning* (jfr SOU 1968: 11 s. 213) diskuteras av hovrätten för västra Sverige, kammarkollegiet och kammarrätten.

Hovrätten för västra Sverige anser att frågan om den rättsliga distinktionen mellan »skatt» och »medlemsavgift»

vid ett i huvudsak bevarat samband mellan staten och kyrkan synes väsentligen vara av terminologisk natur.

Kammarkollegiet ifrågasätter utredningens begreppsdefinitioner.

Utredningen definierar (s. 213 högra sp. ö) termen skatt som »tvångsbidrag, som utgår till tvångssammanslutningar, vilka fullföljer offentligrättsliga uppgifter», samt uttalar att om juridiska personer och ickemedlemmar befrias från skatt (full sådan skatt resp. 60 % därav) till kyrkan — en åtgärd som är tänkbar även i A-läget — den avgift, som medlemmarna betalar, rättsligt sett inte kan betecknas som skatt även om uppbörden sker tillsammans med skatt till stat och kommun. Kollegiet ifrågasätter om detta uttalande är riktigt. Församlingarna (pastoraten) förblir ju i A-läget offentligrättsliga subjekt, vilka av staten tillerkänts beskattningsrätt, och avgiften uttages efter automatiskt verkande regler.

Kammarrätten uttalar (sidhänvisningarna avser SOU 1967: 46).

Utredningen konstaterar inledningsvis (s. 231) att, om den bidragsskyldighet gentemot församling av Svenska kyrkan som nu åvilar alla skattskyldiga upphävs såvitt avser dels fysiska personer, som står utanför kyrkan, och dels juridiska personer, församlingarna inte längre kan betecknas som kommuner eller överhuvudtaget som tvångssammanslutningar. Svenska kyrkans medlemmars bidrag till kyrkan får då inte från rättslig synpunkt karaktär av skatt. Det är därför inte, framhåller utredningen, för vare sig A-läget eller B-läget klart att den kyrkliga beskattningsrätten skall bestå.

Kammarrätten biträder uppfattningen att termerna »beskattningsrätt» och »skatt» icke bör komma till användning i ett läge, där icke alla till stat och kommun skattskyldiga är skyldiga att erlägga församlingsskatt eller en däremot svarande avgift.

Sättet att täcka *kostnaderna för folkbokföringen och begravningsväsendet* tas upp av bl. a. centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden samt stiftsnämnden i Lund.

Enligt *centrala folkbokförings- och uppbördsnämndens* mening bör

de kostnader för angelägenheter av borgerlig natur, d. v. s. uppgifter inom folkbokförings- och begravningsväsendet, som nu ingår i församlingsskatten, uttagas i form av allmän skatt till stat eller kommun. Detta bör med hänsyn till angelägenheternas karaktär ske oberoende av vilket läge för relationen kyrka-stat som kommer att gälla.

Av principiella skäl bör, skriver *stiftsnämnden i Lund,*

kostnader för kyrkans borgerliga åtaganden — främst folkbokföring och begravningsväsende — överföras till statens eller den borgerliga kommunens drätsel och ej

direkt belasta den kyrkliga utdebiteringen. Den exakta omfattningen av dessa kostnader återstår emellertid att närmare utreda.

Tanken på *avdragsrätt* vid beskattningen för avgifter och gåvor till trossamfund aktualiseras av bl. a. kammarrätten, länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet i Uppsala, Katolska biskopsämbetet, Mosaiska församlingen i Stockholm, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Kristna studentrörelsen i Sverige. Ytterligare kommentarer till avdragsrätten redovisas i avsnitt 3.1.3.2.

Som framgått av avsnitt 2.1.5.2 förordar *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* avdragsrätt, medan *länsstyrelsen i Jönköpings län* anser att den hittillsvarande negativa inställningen till avdragsrätt bör mjukas upp, varvid avdraget dock tänkes maximerat. I samma avsnitt har också återgetts *Katolska biskopsämbetets* och *Mosaiska församlingens i Stockholm* uppfattning att det är orättvist att avgift till resp. samfund inte är avdragsgill medan medlemmar av svenska kyrkan har rätt till avdrag för den kyrkokommunala utdebiteringen.

Också *kammarrätten* betonar rättvisesynpunkten, men drar närmast slutsatsen att avdragsrätt för medlemsavgift inte bör medges.

Vad beträffar frågan om rätt för medlem av Svenska kyrkan respektive medlem av annat trossamfund att vid taxering erhålla avdrag för medlemsavgift anser kammarrätten att det även i detta hänseende bör råda jämställdhet mellan medlemmarna i olika trossamfund. Av olika skäl, bl. a. den omständigheten att det kan uppstå svårigheter vid en gränsdragning mellan vad som är »avgift» och vad som är »gåva» till samfundet, synes det kammarrätten icke böra ifrågakomma att medge avdragsrätt för medlemsavgifter. Det oaktat synes det kammarrätten som om — därest i ett A-läge staten medverkar vid avgiftsuttaget i den formen att avgiften uttas i samband med de allmänna skatterna — praktiska skäl kan tala för att avdrag medges för medlemsavgift till Svenska kyrkan. Detta blir framför allt fallet, om storleken av avgiften inte direkt framgår av den skattskyldiges debetsedel å slutlig skatt.

Även *domkapitlet i Uppsala* ställer sig avvisande till tanken på avdragsrätt och åberopar religionsfrihetsprincipen (se avsnitt 2.1.5.2). I avsnitt 2.1.5.1 har återgetts *Kristna studentrörelsens i Sverige* mening. Rörelsen finner att mot bakgrund av det svenska skattesystemet, som är anpassat till en

omfattande skattefinansiering och därför mer än fallet är annorstädes inskränkt skattefrihet för avgifter, gåvor och avsättningar till sociala, kulturella etc. ändamål ter sig förslag som innebär ett ökat beroende av insamlingar och spontant offrande för trossamfunden som föga framtidsdugliga. Detta förhållande må sedan välkomnas eller beklagas.

Problem kring *beskattningen av svenska kyrkan och andra samfund* tas upp av kammarrätten, länsstyrelsen i Jönköpings län (se avsnitt 2.1.5.2), Sveriges frikyrkoråd och Moderata samlingspartiets kvinnoförbund. Härvid uttalar sig de tre förstnämnda för jämställdhet mellan svenska kyrkan och övriga trossamfund. Ytterligare kommentarer till beskattningsfrågorna redovisas i avsnitt 3.1.3.2.

Kammarrätten anför sålunda.

Sett från principiell synpunkt bör vid arvsbeskattningen samt den allmänna inkomst- och förmögenhetsbeskattningen i

såväl ett A-läge som i ett läge med en fri svensk kyrka full jämställdhet råda mellan Svenska kyrkan och dess församlingar samt övriga trossamfund och dessas församlingar.

Sveriges frikyrkoråd framhåller

att samma bestämmelser om befrielse från arvsskatt som gäller för Svenska kyrkans organ bör gälla också för frikyrkosamfunden.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund uttalar.

De förmåner i form av skattebefrielse som Svenska kyrkan och frikyrkosamfunden åtnjuter bör de naturligtvis få behålla.

Som framgått av avsnitt 2.1.5.2 berör Katolska biskopsämbetet också vissa rättviseproblem i samband med *statens och kommunernas bidrag* till samfundens verksamhet.

3.1.2 A-läge

3.1.2.1 Skattefrågor

Vid sin behandling av relationen kyrka-stat i ett A-läge tar utredningen i slutbetänkandet upp vissa skattefrågor. Härvid berörs skyldigheten för den som ej är medlem av svenska kyrkan att utge 60 % av församlingsskatten, skyldigheten för juridiska personer att utge full församlingsskatt samt frågan om införande av stiftsskatt eller kyrklig riksskatt.

3.1.2.1.1 Viss skattskyldighet för icke-medlemmar

Utredningen anför om skyldigheten för den som ej är medlem av svenska kyrkan att utge 60 % av församlingsskatten bl. a. att religionsfrihetsargument kan åberopas mot nuvarande ordning, att ett annat procenttal för skattelindringen är tänkbart men att man av praktiska skäl knappast kan differentiera skattelindringen med hänsyn till förhållandena i varje församling, att det ej är motiverat att andra än kyrkans medlemmar bidrar till verksamheten om angelägenheter av borgerlig natur förs över till borgerliga organ samt att det likaledes ej är motiverat att andra än kyrkans medlemmar bidrar till verksamheten om statliga eller kommunala bidrag utgår till församlingarna som ersättning för fullgörande av uppgifter av borgerlig natur. I sistnämnda fall får enligt utredningen medlemmarnas bidrag till kyrklig verksamhet karaktär av medlemsavgifter och inte av skatt. (SOU 1968: 11 s. 184.)

Remissinstansernas synpunkter på *religionsfrihetsargumenten* har berörts i avsnitt 2.2.2.

Tre av de remissmyndigheter som diskuterar *procenttalet för skattelindringen m. m.* instämmer i princip i utredningens uttalande. Sålunda skriver *länsstyrelsen i Jönköpings län.*

Skyldigheten för den som ej är medlem av Svenska kyrkan att utge församlingsskatt med 60 % av vad den som är medlem har att erlägga kan ej anses som någon tillfredsställande lösning av frågan hur icke-medlemmar skall bidraga till bestridande av kostnader av borgerlig natur, som

kyrkan har genom handhavande av folkbokföring och begravningsväsende. Kostnaderna måste variera i olika församlingar. Men även om procenttalet fastställes för varje församling, torde svårigheter möta att få fram ett procenttal som motsvarar församlingens utgifter av borgerlig natur. Över huvud taget måste ifrågasättas om en procentuell skattelindring någonsin helt kan tillgodose ur religionsfrihetssynpunkt berättigade krav på att ickemedlem i kyrkan endast skall bidraga till kyrkans utgifter för borgerliga ändamål. En utväg som utredningen berört att lösa frågan vore att staten och (eller) de borgerliga kommunerna lämnar bidrag till kyrkan för bestridande av dess utgifter av rent borgerlig natur. En sådan lösning torde vara rättvis och dessutom tilltalande för den som ej är medlem i kyrkan. Länsstyrelsen förordar att denna lösning undersökes vid de utredningar om folkbokföring och begravningsväsendet, som pågår eller aviserats.

Länsstyrelsen i Malmöhus län ser beräkningssvårigheterna som ett argument för att staten ska stå för nämnda kostnader.

För att staten skall ersätta kyrkans kostnader för handhavandet av ärenden av borgerlig natur talar svårigheterna att beräkna dessa kostnader och att det är praktiskt omöjligt att differentiera icke-medlems i kyrkan skattelindring med hänsyn till förhållandena i varje särskild församling. Att efter ny kostnadsutredning fastställa skattelindringen till annat procenttal än nu gällande synes ej heller vara rättvist. Skattelindringen så beräknad göres beroende inte enbart av kostnaderna för församlingens borgerliga verksamhet utan även av kostnaderna för dess kyrkliga verksamhet.

Stiftsnämnden i Härnösand anser det önskvärt att man — om folkbokföring och begravningsväsende inte överförs till borgerligt organ — under det fortsatta utredningsarbetet undersöker de verkliga kostnaderna för dessa delar av kyrkans verksamhet för att större noggrannhet skall kunna uppnås i fråga om den del av församlingsskatten, som skall erläggas av personer som inte tillhör kyrkan.

Länsstyrelsen i Hallands län tar upp vissa tekniska problem vid införande av en eventuell rikskyrkoskatt (se avsnitt 3.1.2.1.4) och uttalar att

inte enbart det procentuella uttaget är av betydelse då det gäller att fastställa vad en skattskyldig, som utträtt ur Svenska kyrkan, skall erlägga i kyrkoskatt.

Utredningens uttalande att det *ej är motiverat att andra än kyrkans medlemmar bidrar till verksamheten om angelägenheter av borgerlig natur förs över till borgerliga organ* får instämmande av hovrätten för västra Sverige, kammarrätten, länsstyrelsen i Jämtlands län och Frälsningsarmén. Vissa skattetekniska frågor vid en överföring till borgerligt organ aktualiseras av *kammarrätten*, som

anser sig böra i detta sammanhang framhålla att, om arbetet med den lokala folkbokföringen skulle komma att överföras från kyrkan till annan myndighet redan innan en eventuell förändring sker i förhållandet kyrka-stat, grunden för den nuvarande lagstiftningen om skattelindring för dissenters kommer att rubbas. Den del av den nuvarande församlingsskatten, för vilken dissenters icke åtnjuter skattelindring, är nämligen hänförlig till kyrkans arbetsuppgifter av icke religiös natur. Tekniskt torde det visserligen vara möjligt att, om kostnaderna för folkbokföring och begravningsväsende icke skall belasta kyrkan, låta den dissenters tillkommande skattelindringen omfatta hela eller huvudparten av församlingsskatten — eventuellt övergångsvis i avvaktan på att en förändring

sker i relationen kyrka-stat. Det synes dock uppenbart att bidragen till kyrkans religiösa verksamhet under den angivna förutsättningen förlorar sin karaktär av skatt och i stället får karaktär av en kyrkoavgift, som skall erläggas av dem som är medlemmar av Svenska kyrkan och eventuellt av juridiska personer. Den skisserade ordning, enligt vilken »dissenters» icke skulle ha att erlägga någon som helst »församlingsskatt» eller »kyrkoavgift», skulle följaktligen i det nyss angivna läget behöva genomföras redan före genomförandet av en reform avseende förhållandet kyrka-stat.

Uttalandet att det *ej är motiverat att andra än kyrkans medlemmar bidrar till verksamheten om statliga eller kommunala bidrag utgår till församlingarna som ersättning för fullgörande av uppgifter av borgerlig natur* samt att *medlemmarnas bidrag härigenom får karaktär av medlemsavgift och inte av skatt* stöds av kammarrätten, länsstyrelserna i Malmöhus och Jämtlands län, domkapitlen i Västerås, Lund och Luleå samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Också Kyrkomusikernas riksförbund kommenterar uttalandet. Dessutom säger länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlen i Uppsala, Växjö och Härnösand, stiftsnämnden i Lund, stiftsråden i Strängnäs, Växjö, Lund och Härnösand, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Kristna studentrörelsen i Sverige uttryckligen att kyrkoskatten bör omvandlas till en medlemsavgift. Inga remissinstanser ställer sig avvisande till denna tanke, även om domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand samt Kyrkliga kvinnorådet samtidigt uttalar sig för nuvarande system med kyrkokommunal beskattning.

Kammarrätten finner sålunda (sidhänvisningarna avser SOU 1967:46) att — om församlingarna alltjämt skall handha vissa borgerliga uppgifter — starka skäl kan anföras för att denna verksamhet icke finansieras på sätt nu sker (s. 264—266). Kammarrätten finner det icke vara tillfredsställande att den, som icke tillhör Svenska kyrkan, till kyrkan skall inbetala viss skatt eller avgift, som visserligen avses inte skola belöpa på kyrkans religiösa verksamhet, men som ändock är rubricerad som en skatt eller avgift till församlingen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län uttalar.

Ersättes kyrkans kostnader för handhavande av borgerliga angelägenheter av staten eller de borgerliga kommunerna kommer församlingsskatten att uttagas endast av medlemmar i Svenska kyrkan. Den får därigenom karaktär av medlemsavgift.

Enligt *länsstyrelsen i Jämtlands län* bör rent borgerliga uppgifter föras över till borgerliga organ eller viss ersättning utgå

till kyrkan från stat eller kommun för de borgerliga uppgifter, som kan komma att kvarbli hos kyrkan. Den enskildes bidrag till kyrkan blir därigenom en renodlad medlemsavgift till den kyrkliga verksamheten, som betalas enbart av kyrkans medlemmar.

Domkapitlet i Uppsala förordar en kyrkoavgift som ej bör vara avdragsgill vid beskattningen (se avsnitt 2.1.5.2).

Domkapitlet i Västerås erinrar om att avgifterna

till olika kyrkliga instanser har hittills haft karaktären av skatt, men det bör stå klart, att sådan avgift hädanefter skall ha karaktären av medlemsavgift. Det skall här understrykas, att medlemsavgiften till kyr-

kan bör vara av frivillig art i det avseendet, att den icke skall kunna exekutivt uttagas.

— — — — — — — — — — — — — —

Medlemsavgiften skall icke inkludera kostnader för folkbokföringen och begravningsväsendet, oavsett om desamma även i framtiden skall omhänderhavas av kyrkan. Kostnaderna härför föreslår domkapitlet överflyttas på stat och kommun.

Domkapitlet i Lund förordar termen kyrkoavgift i stället för medlemsavgift.

Önskan att i religionsfrihetens intresse skapa ett klarare medlemsbegrepp bör också få till konsekvens att i princip endast medlemmar skall betungas med kostnader för kyrkans verksamhet. Församlingsskatten bör alltså utformas som en medlemsavgift — kanske hellre kallad kyrkoavgift, eftersom dopet och icke avgiften konstituerar medlemskapet — vilken anges särskilt på debetsedeln.

— — — — — — — — — — — — — —

Den som utträtt ur kyrkan bör i klarhetens intresse helt befrias från församlingsskatt. Ev. kyrkliga kostnader för borgerliga åtaganden såsom folkbokföring och begravningsväsende bör ersättas kyrkan av statliga eller kommunala medel och alltså ej uttagas som en del av församlingsskatten.

Domkapitlet i Härnösand anser — som framgått av avsnitt 2.1.5.2 — att

ingen form för kyrkans ekonomisering bättre tillgodoser religionsfriheten och kravet på arbetsmöjligheter för kyrkan än det nuvarande systemet med kyrkokommunal beskattning med den modifieringen, att avgiften till kyrkan markeras särskilt på skattsedeln och upphör att vara avdragsberättigad.

Som också framgått av avsnitt 2.1.5.2 finner *domkapitlet i Luleå* att det ur religionsfrihetssynpunkt mest invändningsfria sättet för finansiering av kyrkans verksamhet är,

att kyrkan i fortsättningen tillerkännes rätt att för sitt arbete av sina medlemmar uttaga medlemsavgift på det sätt varpå avgift utgår till exempelvis sjukförsäkringen. En annan intressant parallell, även om i sammanhanget vissa tekniska olikheter kan noteras, är den licensavgift som f. n. utgår för innehav av radio- och TV-apparat.

Domkapitlet fortsätter.

För att konsekvens skall uppnås beträffande medlemsavgifterna torde det böra övervägas, huruvida icke kostnaderna för begravningsväsendet och folkbokföringen borde uttagas över borgerlig skattetitel, även om huvudmannaskapet för denna verksamhet skulle kvarligga hos kyrkan, vilket ur vissa synpunkter torde vara att föredraga. En närmare utredning av hithörande förhållanden är enligt domkapitlets mening nödvändig.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser

att bidrag bör utgå till församling från stat eller kommun för de uppgifter av borgerlig natur, som ev. omhänderhas av församling. Under sådana förhållanden behöver församlingsskatt (medlemsavgift) ej uttagas av personer, som ej tillhör Svenska kyrkan och därför ej kan påverka uttagets storlek.

Kyrkomusikernas riksförbund synes däremot inte ha samma uppfattning.

Enär KMR inte står främmande för Svenska kyrkans bibehållande av folkbokföring och begravningsväsende och inte heller funnit principiella hinder ur religionsfrihetssynpunkt mot varken allmän kyrkoskatt eller statligt indrivna medlemsavgifter, anser förbundet en tillämpning framdeles av endera formen vara förenlig med principen om statlig neutralitet.

Enligt *Kyrkliga kvinnorådet* bör medlemsavgift till kyrkan uttagas genom skattsedlarna.

3.1.2.1.2 Full skattskyldighet för juridiska personer

Utredningen finner att frågan om skyldigheten för juridiska personer att erlägga full församlingsskatt ytterst utgör en fråga om värderingar i vilken fråga utredningen ej har att ta ställning. Om man utgår från att det är en allmän samhällelig angelägenhet att vidmakthålla svenska kyrkans verksamhet bör man enligt utredningen endast medge lindring i skattskyldighet med hänsyn till religions- och samvetsfrihetens krav, d. v. s. endast i undantagsfall beträffande juridiska personer (fåmansbolag och vissa dödsbon). Om man däremot anser att svenska kyrkans verksamhet endast angår dem som genom medlemskap är personligen anknutna till kyrkan, ter det sig inkonsekvent att även juridiska personer via församlingsskatten bidrar till kyrkans religiösa verksamhet. Däremot får, påpekar utredningen, även utifrån denna uppfattning de juridiska personerna anses skyldiga att — i likhet med dem som inte tillhör kyrkan — bidra till kostnaderna för de uppgifter av borgerlig natur som fullgörs av kyrkan, d. v. s. betala reducerad kyrkoskatt, såvida inte andra finansieringsmetoder (såsom statliga och/eller kommunala bidrag) kommer till användning. (SOU 1968: 11 s. 184—185.)

Utredningens uttalande att inställningen till juridiska personers skattskyldighet ytterst är en *fråga om värderingar* får stöd av det faktum att remissopinionen är splittrad. Två instanser uttalar sig på likartat sätt som utredningen, medan övriga vanligen utgår från vissa deklarerade värderingar. En argumentationslinje utgår från att det är ett samhällsintresse att svenska kyrkans verksamhet stöds. Några av dem som har denna uppfattning drar slutsatsen att skattskyldigheten för juridiska personer bör finnas kvar, medan andra kommer till motsatt resultat. Anhängarna av slopad skattskyldighet hänvisar antingen till att kostnaderna för borgerliga uppgifter bör täckas genom allmän skatt, eller till att juridiska personer inte kan vara medlemmar i kyrkan. Ett tredje argument mot skattskyldighet går ut på att det är orättvist gentemot andra trossamfund att svenska kyrkan får bidrag även från icke-medlemmar. En fjärde grupp motståndare till skattskyldighet för juridiska personer hänvisar till allmänna rimlighetsbedömningar. Några instanser önskar ytterligare utredning av problemet men antyder inte sina preferenser.

Hovrätten för västra Sverige och kammarrätten uttalar sig utan att ta ställning i värderingsfrågan.

Enligt *hovrätten för västra Sverige* talar således övervägande skäl för att de juridiska personerna i skattehänseende åtminstone icke behandlas strängare än icke kyrkomedlemmar; om folkbokföring och begravningsväsende förs över till borgerliga organ

> bör de alltså bli fria från församlingsskatt, och i motsatt fall bör de ej erlägga högre procentuell andel därav än de som ej är medlemmar i kyrkan.

Och *kammarrätten* framhåller (sidhänvisningarna avser SOU 1967: 46).

I likhet med utredningen (s. 267—269) finner kammarrätten inkonsekvent att, om

Svenska kyrkan anses som ett trossamfund i den meningen att dess församlingar består av enskilda personer, juridiska personer skall bidra till kyrkans religiösa verksamhet genom erläggande av församlingsskatt eller på annat motsvarande sätt.

Av dem som ser det som ett samhällsintresse att svenska kyrkans verksamhet stöds anser kammarkollegiet, domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund samt Kyrkomusikernas riksförbund att *skattskyldigheten för juridiska personer bör behållas.* Föreningen Sveriges kyrkokamrerare kommer däremot till motsatt slutsats.

Kammarkollegiet uttalar

Vidkommande skyldigheten för juridiska personer att betala skatt till kyrkan utgör spörsmålet härom, såsom utredningen framhåller (s. 185 vänstra sp. m.), ytterst en fråga om värderingar. Kollegiet, som anser det vara ett samhälleligt intresse att kyrkans verksamhet stödes, kan inte finna något hinder för bibehållande av denna skattskyldighet.

Domkapitlets i Härnösand uppfattning har framgått av avsnitt 2.1.5.2. Domkapitlet, som påpekar att problemet ej kan lösas med hänvisning till religionsfrihetslagen, framhåller sålunda.

Ett företag som juridisk person kan inte kränkas i fråga om tros- och samvetsfrihet. Den aspekten faller i stort sett bort ur bilden. Ser man däremot på beskattningen som en sanktion från samhällets sida i syfte att säkerställa religionsvård i vårt samhälle, är det svårt att finna bärande argument för en skattebefrielse i detta avseende för juridiska personer. Dessa får som bekant skattevägen även hjälpa till att finansiera socialvård, kulturella aktiviteter o. s. v. De komplikationer, som likväl finns beträffande juridiska personers skatteplikt till kyrkan, bör göras till föremål för närmare utredning, varvid man även bör observera den person- och samhällsservice kyrkan ger direkt eller indirekt åt de flesta av våra juridiska personer.

Delvis likartade synpunkter har *Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund.*

Utredningen har ifrågasatt huruvida de juridiska personerna skall betala församlingsskatt; detta gäller oavsett hur förhållandet till staten ordnas.

Det viktigaste skälet mot en sådan skattskyldighet är enligt utredningen, att den icke skulle vara förenlig med uppfattningen om Svenska kyrkan såsom ett trossamfund.

I och för sig kan styrelsen dela denna uppfattning. Styrelsen har dock den meningen att det föreligger vissa motiv för att de juridiska personerna på något sätt bidrager till kyrkans verksamhet. Icke minst ut personalvårdande synpunkter kan det anses befogat. Det finns för övrigt många kyrkor inom tätorterna som på dagtid fungerar som ett slags »företagskyrkor». Såvitt styrelsen har sig bekant har icke någon branschsammanslutning gjort framställning om att bli befriad från församlingsskatt. Man kan då fråga sig varför företagen skall »påtvingas» en sådan befrielse.

Enligt senast tillgängliga statistikuppgifter utgör för hela landet de juridiska personernas taxerade skattekronor icke mer än cirka 8 % av det totala antalet. Ett slopande av denna skattskyldighet skulle sålunda totalt sett icke få så stor betydelse. Punktvis blir dock förhållandet ett helt annat. Av sammanställningen framgår att frågan har betydelse för icke mindre än 642 av de kyrkokommuner som svarat.

Kyrkomusikernas riksförbund

vill särskilt framhålla, att principiella hin-

der mot skatt eller medlemsavgift för juridiska personer måste få vika för hänsyn till kyrklig verksamhets karaktär av allmän samhällelig angelägenhet. Ett bortfall av juridiska personers skatter eller avgifter skulle medföra en motsvarande höjning av de personliga medlemmarnas avgifter, varför en begränsning av nuvarande utdebiteringsrätt icke bör komma till stånd.

Ehuru det, säger *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare,*

framstår som en allmän samhällelig angelägenhet att vidmakthålla Svenska kyrkans verksamhet — även på sådana orter, som saknar ekonomiskt underlag — anser föreningen, att verksamheten bör finansieras av medlemmarna och att sålunda avgift ej skall uttagas av juridiska personer.

Länsstyrelsen i Jönköpings län och domkapitlet i Västerås, som närmast sympatiserar med tanken på slopad skattskyldighet, anser dock att *juridiska personer bör bidra* i någon form till samhällets religiösa sektor. Även stiftsråden i Växjö och Lund är positiva till tanken att juridiska personer bör kunna stödja kyrklig verksamhet.

Enligt *länsstyrelsen i Jönköpings län* bör man sålunda pröva

om inte juridiska personer i någon annan form bör deltaga i ansvaret för den religiösa sektorn i samhället.

Domkapitlet i Västerås ställer öppet för vidare utredning om juridiska personer

i någon form skall påtaga sig visst ekonomiskt ansvar för den kyrkliga sektorn i samhället, exempelvis vad beträffar den verksamhet kyrkan bedriver såväl för underhåll av sina kulturbyggnader som på olika andra kulturområden.

Stiftsrådet i Lund

stannade i olika meningar, om huruvida även juridiska personer skulle vara fria från kyrkoavgifter. Rent allmänt vill dock stiftsrådet framhålla, att det inte anses oriktigt, att juridiska personer genom utdebiterad skatt stöder allmännyttiga angelägenheter i samhället. På samma sätt borde då juridiska personer kunna medelst skatt stödja kyrkans verksamhet i den mån den är allmännyttig.

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden samt *länsstyrelsen i Örebro län* motiverar sitt förord för *slopad skattskyldighet* med att kostnaderna för borgerliga uppgifter bör täckas genom allmän skatt. *Domkapitlen i Skara, Västerås och Växjö* samt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* — vilka också vill se skattskyldigheten slopad — framhåller att juridiska personer inte kan vara medlemmar av kyrkan. Uppfattningen att det är orättvist mot andra samfund att svenska kyrkan får bidrag även från ickemedlemmar förs fram av *länsstyrelsen i Jönköpings län, Sveriges frikyrkoråd* och *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.* Allmänna uttalanden av innebörd att det inte är rimligt att juridiska personer är skattskyldiga till kyrkan görs av *länsstyrelserna i Örebro och Västmanlands län, stiftsnämnden i Lund* samt *stiftsrådet i Strängnäs.* Även *Evangeliska fosterlands-stiftelsen* förordar att juridiska personer befrias från skyldighet att betala skatt till kyrkan.

Domkapitlen i Lund och Göteborg samt Kyrkliga kvinnorådet kräver vissa *ytterligare utredningar* om juridiska personers skattskyldighet.

Sålunda uttalar *domkapitlet i Lund.*

Frågan om juridiska personers skattskyldighet till kyrkan och om ej endast de ekonomiska utan jämväl de övriga praktiska konsekvenser som kan följa av en ev. skattebefrielse för dem bör ytterligare utredas.

Domkapitlet i Göteborg, som anser att endast kyrkomedlemmar bör erlägga de avgifter varmed kyrkans religiösa verksamhet bedrivs, understryker

angelägenheten av en utredning beträffande ändrade regler rörande skatt från juridiska personer.

Och *Kyrkliga kvinnorådet* skriver.

Frågan om juridiska personers delaktighet i det ekonomiska underlaget bör närmare utredas.

3.1.2.1.3 Skattskyldighet för vissa minderåriga

Hovrätten för västra Sverige och länsstyrelsen i Västmanlands län tar i detta sammanhang också upp frågan om skyldigheten för vissa minderåriga att erlägga församlingsskatt.

Om detta problem anför *hovrätten för västra Sverige*.

Hovrätten har ovan vid behandlingen av medlemskapsfrågan berört spörsmålet om de icke vuxna kyrkomedlemmarnas skattskyldighet i det fall att dopet blir medlemsgrundande. Det är enligt hovrättens mening förtjänt att övervägas om icke denna skattskyldighet bör upphöra redan i nuvarande situation. Den ekonomiska betydelsen därav för kyrkan skulle med hänsyn till det sannolikt ringa antalet skattskyldiga barn förmodligen icke vara särskilt stor, men psykologiska skäl synes tala även för en sådan reform.

Som ovan nämnts anser *länsstyrelsen i Västmanlands län* att avgiften till kyrkan klart ska framstå som medlemsavgift. Av detta följer enligt länsstyrelsen att minderåriga inte rimligtvis kan åläggas någon avgiftsskyldighet.

3.1.2.1.4 Stifts- och riksskatt

I fråga om införande av stiftsskatt eller kyrklig riksskatt anför utredningen i huvudsak följande.

Problemet kan aktualiseras om en centralstyrelse för kyrkan inrättas och den kyrkliga verksamheten på stiftsplanet får en fastare organisation. Vid stiftsskatt kan stiftsting (motsv.) besluta om beskattning av kyrkans medlemmar. Skatten kan täcka såväl kostnaderna för stiftets organ som stiftets bidrag till riksorganen. Vid riksskatt kan kyrkomötet (motsv.) besluta om skatt för verksamheten såväl inom den centrala kyrkoorganisationen som i de olika stiften. Även ett system med såväl stiftsskatt som riksskatt är tänkbart.

Efter att ha berört vissa uppbörds- och redovisningstekniska frågor framhåller utredningen att det troligen ej är erforderligt att jämte församlingsskatt och någon form av riksskatt även ta ut en särskild stiftsskatt.

Slutligen påpekar utredningen att om riksskatt eller stiftsskatt införs, aktualiseras frågan om de utdebiterande organens sammansättning och kompetens.

Kyrkomötet har för närvarande inte några dylika uppgifter, och det är knappast tänkbart att kyrkomötet i sin nuvarande sammansättning med bl. a. vissa självskrivna ledamöter får befogenhet att besluta om utdebitering. Möjligen skulle en sådan uppgift i stället kunna anförtros åt en representation utsedd av församlingarna

eller eljest i demokratisk ordning. Liknande synpunkter kan anföras beträffande de beslutande organen på stiftsplanet. Såvitt angår kompetensen för eventuella riks- och stiftsorgan med beskattningsrätt får man förutsätta att denna — liksom för närvarande är fallet med församlingarnas kompetens — regleras genom lagstiftning. (SOU 1968: 11 s. 185—186.)

Uttalanden i *positiv* riktning om tanken på införande av stiftsskatt eller kyrklig riksskatt görs av domkapitlen i Strängnäs, Västerås, Växjö och Härnösand samt stiftsrådet i Härnösand.

Domkapitlet i Strängnäs ser det som viktigt

att en naturlig och fri utveckling av den kyrkliga verksamheten på stiftsplanet kan fortgå, och en stiftsavgift bör därför uttagas.

Domkapitlet i Västerås

finner det naturligt, att medlemsavgiften, benämnd kyrkoavgift, på debetsedeln särskilt angives. Det på debetsedeln under rubriken kyrkoavgift upptagna beloppet skall inrymma tre olika slag av avgift till kyrkan, nämligen för det första församlingsavgift till församlingen, pastorat och den kyrkliga samfälligheten — storleken fastställes av det beslutande organet — för det andra stiftsavgift, vilken fastställes av stiftstinget samt slutligen av kyrkomötet inom given ram fastställd allmän kyrkoavgift till de för hela kyrkan gemensamma behoven.

Domkapitlet och stiftsrådet i Härnösand anser det vara av vikt att stifts- och rikskyrklig verksamhet ska kunna bedrivas med för ändamålet särskilt utdebiterade medel.

Länsstyrelserna i Jönköpings, Hallands och Västmanlands län ställer sig däremot *negativa* till förslaget.

Sålunda uttalar *länsstyrelsen i Jönköpings län.*

Det synes föga lämpligt att skapa nya skatter utan tvingande skäl och sådana synes icke föreligga i detta fall. Såsom utredningen framhållit torde erforderliga medel kunna uttagas såsom en avgift samt debiteras och uppbäras av församlingarna t. ex. i samma ordning som den allmänna kyrkoavgiften samt redovisas över kyrkofonden. En sådan ordning får anses naturlig, då finansieringen på riks- och stiftsplanen redan nu delvis sker på detta sätt. — Denna fråga kan dock komma i ett annat läge om församlingsskatten ges karaktär av medlemsavgift och uppbörden ändras enligt vad nyss sagts.

Vad utredningen anfört angående finansieringen av en statskyrka i A-läget förefaller *länsstyrelsen i Hallands län*

i det stora hela godtagbart. Nödvändigheten att komplicera organisationen genom införande av en särskild rikskyrkoskatt eventuellt också en stiftsskatt måste emellertid starkt ifrågasättas. Även om en centralstyrelse för kyrkan inrättas och en fastare organisation genomföres på stiftsplanet bör det vara möjligt att som nu nöja sig med en kyrklig skatt, församlingsskatten. Skulle A-läget bli aktuellt måste i vart fall klarläggas om de ifrågasatta nya kyrkliga skatterna skall hänföras till kommunala eller statliga skatter. Att en stiftsskatt närmast skulle bli av kommunal natur, jämförlig med landstingsskatten, synes troligt. Tveksammare förhåller det sig med rikskyrkoskatten, men det kan naturligtvis tänkas att kyrkan i A-läget kan betraktas som en riksomfattande kommun och rikskyrkoskatten som en kommunalskatt. Man får väl anta att vissa utgifter som nu bestrides av statsmedel då kommer att bestridas

av dessa skattemedel. Mekaniken i det statliga skattesystemet i vilket den kommunala skatten är avdragsgill föranleder emellertid att utgifterna likväl på en omväg delvis kommer att belasta staten. För t. ex. en skattskyldig i det högsta inkomstläget (65 % statlig marginalskatt) kommer nämligen endast 35 % av kyrkoskatten att utgöra utgift; för 65 % erhåller han ju kompensation genom nedsättning av den statliga inkomstskatten.

Länsstyrelsen i Västmanlands län är tveksam inför tanken på en särskild beskattningsrätt för såväl stifts- som riksorgan. Kyrkans verksamhet torde få röra sig inom vad som kan bekostas av dess förmögenhet, av riksdagen beviljade statsbidrag och av församlingsstyrelse beslutad medlemsavgift.

Några remissinstanser diskuterar dessa skattefrågor mera *i detalj*. Synpunkter på frågan om en eventuell riksskatts konstruktion redovisas av riksrevisionsverket, domkapitlet i Lund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Det beslutande organets sammansättning och kompetens har tagits upp av riksrevisionsverket. Kammarrätten och länsstyrelsen i Malmöhus län behandlar vissa uppbördstekniska frågor.

Kammarrätten uttalar (sidhänvisningarna avser SOU 1967:45)

att, om staten skall medverka vid debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifter till kyrkosamfundet, det måste undvikas att man får ett system, där uppbördsmyndigheten skall behöva ta hänsyn till skilda kyrkliga avgifter och på debetsedel å slutlig skatt nödgas specificera desamma (jfr s. 270 och allmänna kyrkomötet 1968, särskilda utskottets betänkande nr 1, s. 18).

Riksrevisionsverket skriver.

Vad stiftsskatt beträffar, har anförts att ett stiftsting eller ett liknande organ skulle kunna besluta om beskattning av kyrkans medlemmar. Som utredningen framhållit, synes det emellertid inte vara lämpligt att i ett A-läge frångå den nuvarande ordningen med församlingarna som de enda inomkyrkliga anslagsberiljande enheterna (sid. 155). Om en riksskatt skall uttagas, synes det vara nödvändigt att inrätta en av församlingarna eller eljest i demokratisk ordning utsedd representation, som har rätt att utdebitera medel. Kyrkomötet synes på grund av sin sammansättning inte böra få denna befogenhet. Riksrevisionsverket kan inte heller tillstyrka att en sådan särskild representation skapas. Om den kyrkliga verksamheten på riksplanet ska finansieras genom en särskild avgift, synes det vara lämpligt att denna uttages via kyrkofonden av varje församling med visst av Kungl. Maj:t fastställt öretal för skattekrona.

Länsstyrelsen i Malmöhus län framhåller.

Införes ett system med riks- eller stiftsskatt bör denna debiteras efter samma grunder som församlingsskatten för att den ur uppbördsteknisk synpunkt ej skall bli alltför komplicerad. Bäst är att debitera församlingsskatt och riks- eller stiftsskatt i ett belopp enligt den sammanlagda utdebiteringen och att församlingarna, sedan skatten redovisats till dessa, utbetalar de belopp som belöper på riks- eller stiftsorganisationerna.

Domkapitlet i Lund hävdar att en »riksskatt» för centrala kyrkliga ändamål bör uttagas via kyrkofonden och fastställas samtidigt som kyrkofondens budget i övrigt och således ligga till grund för den allmänna kyrkoavgiften. Fastställandet av dess belopp bör få ankomma på kyrkans egna organ inom ramen av ett fastställt maximibelopp. Med hänsyn till de ökade

kostnader som kyrkofonden skall bestrida (jfr nedan) får detta »tak» sättas högre än nuvarande 20 öre per skattekrona.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser

att kyrkomötet bör besluta om uttagande av en avgift för finansiering av kostnader på riksplanet, vilken avgift bör samordnas med avräkningen med kyrkofonden.

3.1.2.1.5 Övriga kommentarer

Bland övriga synpunkter som tagits upp i kommentarerna till avsnittet om skattefrågor i ett A-läge märks sättet att täcka kostnaderna för kyrkomöte och domkapitel, vilket behandlas av *kammarrätten* (sidhänvisningarna avser SOU 1967:46).

Staten bidrar f. n. genom medel, som inflyter vid den statliga beskattningen (s. 266—267, 271—272) till viss verksamhet av kyrklig natur. Kammarrätten finner det följdriktigt att kostnaderna för den kyrkliga förvaltningen (bl. a. kyrkomöte och domkapitel eller dessa institutioners framtida motsvarighet) icke skall belasta statsbudgeten. Däremot finns självfallet intet att erinra mot att i den mån staten (i departement, centrala ämbetsverk, domstolar o. s. v.) tar befattning med uppgifter av kyrklig natur, kostnaderna härför belastar statsverket.

3.1.2.2 Kyrkofondens framtida användning m. m.

Till kyrka-statutredningen överlämnades för övervägande en framställning från 1963 års kyrkomöte med begäran om utredning av frågan rörande kyrkofondens framtida användning med särskilt beaktande av möjligheterna att ernå en skatteutjämning mellan församlingar med olika skatteunderlag. Utredningen redogör i slutbetänkandet för utformningen av det nya statliga skatteutjämningssystem som tillämpas fr. o. m. år 1966 och påpekar att skatteutjämningsbidragen till de kyrkliga kommunerna detta år uppgick till drygt 62 milj. kr medan motsvarande ersättningar år 1965 utgjorde 38,8 milj. kr.

Genom det nya statliga bidragssystemet har otvivelaktigt skett en avsevärd utjämning av skillnaderna i skattetryck mellan församlingarna, varför angelägenheten av en allmän skatteutjämning genom kyrkofonden numera minskat i styrka. Det må vidare erinras om den möjlighet församling enligt församlingsstyrelselagen har att ingå i ekonomisk gemenskap — samfällighet — med annan eller andra församlingar. Om denna möjlighet tillvaratages torde de ojämnheter i skattetrycket, som alltjämt kvarstår, kunna i stor utsträckning elimineras. Med hänsyn till det anförda kan det ifrågasättas om en utredning i det av kyrkomötet angivna huvudsyftet — skatteutjämning mellan församlingar med olika skatteunderlag — numera är påkallad.

I detta sammanhang tar utredningen också upp vissa religionsfrihetsaspekter på skatteutjämningsbidragen (se avsnitt 2.1.5.3).

Avslutningsvis erinrar utredningen om att den allmänna kyrkoavgiften f. n. är fastställd till 10 öre per skattekrona. Om kostnaderna för skatteutjämningsbidragen ska bestridas av kyrkofonden, kommer den allmänna kyrkoavgiften att behöva höjas med ytterligare 10 öre per skattekrona och därmed nå upp till maximigränsen 20 öre. (SOU 1968: 11 s. 186—187.)

Kyrka-statutredningens tveksamhet om angelägenheten av en sådan *utredning om kyrkofonden* som 1963 års kyrkomöte begärt, delas inte av *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.*

Föreningen, som anser skatteutjämningsfrågan synnerligen väsentlig, kan ej dela den uppfattningen, att 1965 års skatteutjämningsreform skulle innebära, att en utredning om utjämning via kyrkofonden är obehövlig. Redan nu är utjämning via kyrkofonden av stor betydelse för många pastorat. Vid en fortsatt urbanisering torde behovet av skatteutjämning utöver den som sker genom statligt tillskott av skatteunderlag, stiga ytterligare. Att eliminera detta behov genom samfällighetsbildningar torde vara möjligt endast i begränsad omfattning. Föreningen hänvisar i denna fråga till P. O. Nilsson: Församlingarnas roll i kyrka-statdebatten.

Inte heller *stiftsrådet i Luleå* är helt tillfreds med vad utredningen uttalat.

För att svenska kyrkans församlingsliv också i framtiden skall kunna fungera genom sina territorialförsamlingar krävs säkerligen större gemensamma insatser av kyrkan som helhet och enhet. Kyrkofondens uppgifter måste därför vidgas, så att fonden blir en den svenska kyrkans solidaritetsfond, som tillgodoser olika behov för kyrkans arbete. Frågan om en kyrkofond med vidare uppgifter bör utredas liksom frågan om församlingarnas ekonomi överhuvudtaget.

Beroendet av skatteutjämningsbidragen understryks av bl. a. kammarkollegiet, länsstyrelserna i Gotlands och Västerbottens (se avsnitt 3.1.1.1) län, domkapitlen i Härnösand och Visby, stiftsnämnden i Lund samt stiftsrådet i Härnösand.

Skatteutjämningsbidraget ger enligt *domkapitlet i Härnösand*

arbetsmöjligheter åt ekonomiskt svaga församlingar, som knappast skulle kunna upprätthålla sin verksamhet utan detta bidrag. I den mån man fasthåller vid att det är ett berättigat jämlikhetskrav att glesbygd och församlingar med litet befolkningsunderlag skall ha samma möjligheter till religiös service som tätortsförsamlingar, är skatteutjämningsbidraget i högsta grad motiverat och bör bibehållas. I ett annat läge än A-läget skulle de kyrkliga resurser, som skulle kunna ställas till förfogande för en ekonomisk utjämning bli av så ringa storleksordning, att de i praktiken inte skulle nå avsedd effekt.

Domkapitlet i Visby tar upp de speciella förhållandena på Gotland.

Av kravet på öppenhet i den kyrkliga verksamheten följer önskemål om att sådan verksamhet skall kunna bedrivas inom hela folket, sålunda även i avfolkningstrakter och andra bygder, där den ekonomiska bärkraften är svag. Problemet har särskilt accentuerad betydelse inom Visby stift, där ett befolkningstal om endast omkring 54 000 personer är fördelat på en stadsförsamling av omkring 19 000 personer och på icke mindre än 91 små, de flesta i markerad folkminskning stadda församlingar, där var och en av de 92 församlingarna har att dra försorg om sin medeltidskyrka, alla av stort konst- och kulturhistoriskt värde, där antalet skattekronor per invånare är lägst bland rikets län och där den kyrkliga utdebiteringen, trots skatteutjämningsbidragen, ligger högt, varierande mellan 0,80 kronor per skattekrona i stiftets största och 2,95 per skattekrona i stiftets minsta församling. I detta sammanhang är det tillbörligt att domkapitlet uttalar sin tacksamhet för det stöd, som i många sammanhang hittills av de statliga myndigheterna lämnats församlingarna, då det gällt att med betydande uppoffringar av församlingsborna själva allestädes hålla förkunnelsen vid makt och de många vackra kyrkorna med deras dyrbara inventarier i åtminstone försvarligt, ofta i utmärkt skick. Domkapitlet tänker härvid särskilt på skatteutjämningsbidragen samt på den generösa medverkan arbetsmarknadsstyrelsen under de senaste åren lämnat vid några gotlandskyrkors restaurering.

Stiftsnämnden i Lund anser

att det nu utgående statliga skatteutjämningsbidraget till de kyrkliga kommunerna av principiella skäl bör överflyttas på kyrkofonden. Nuvarande »tak» för utdebiteringen av den allmänna kyrkoavgiften bör i motsvarande mån höjas.

Den kyrkliga utdebiteringen skulle alltså till följd av dessa förslag öka.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län understryker behovet att bilda stora *kyrkliga samfälligheter*. Denna metod ställer sig emellertid Svenska kommunförbundet skeptiskt till.

Enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* finns i länet

220 församlingar, vilka alla äger rätt att bestämma sin utdebitering. Detta medför stora variationer i beskattningen. Den lägsta utdebiteringen för församlingar är 66 öre och den högsta 2 kronor 35 öre. En utjämning är nödvändig och kan åstadkommas bl. a. genom bildandet av stora kyrkliga samfälligheter.

Svenska kommunförbundet anser det

nödvändigt att genomföra vissa reformer med avseende särskilt på den kyrkokommunala verksamheten och den ecklesiastika indelningen. Styrelsen vill särskilt peka på det nuvarande irrationella förhållandet med olikheterna i församlingarnas skattesatser som alltför ofta medför att den totala kommunala skattesatsen för kommunmedlemmarna blir beroende av inom vilken församling i kommunen medlemmen är bosatt. En utjämning av skattesatserna är visserligen möjlig genom bildande av kyrklig ekonomisk samfällighet men intresset härför är alltför litet hos många församlingar för att man ens på längre sikt skall kunna räkna med att lösa frågan den vägen.

3.1.3 B-, C- och D-läge

3.1.3.1 Finansiering av en fri kyrka

I kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena uttalar utredningen under rubriken Allmänna synpunkter bl. a.

Finansieringen av den fria kyrkans verksamhet sker — i den mån icke vissa särskilda inkomstposter står till buds, såsom i B- och C-lägena avkastningen av den kyrkliga jorden — genom bidrag från medlemmarna. Väsentligen kan dessa bidrag förutsättas komma att tagas ut i form av obligatoriska medlemsavgifter, med sannolikhet beräknade efter i stort sett samma grunder som den nuvarande församlingsskatten. Såvitt angår avgiftsskyldigheten kan framhållas att i motsats till vad nu är fallet varken juridiska personer eller ur kyrkan utträdda fysiska personer kommer att vara bidragsskyldiga. I fråga om sättet för uttagandet av de obligatoriska medlemsavgifterna är att skilja mellan å ena sidan C- och D-lägena och å andra sidan B-läget. Medan i de förra lägena kyrkan själv har att ombesörja uttagandet, förutsättes i B-läget att staten i en eller annan form medverkar. Denna medverkan kan ske på det sätt att avgifterna debiteras, uppbäres och indrives tillsammans med de allmänna skatterna men kan också ha mera begränsad karaktär. (SOU 1968: 11 s. 189—190.)

Huvuddelen av utredningens synpunkter på finansieringsfrågan återfinns under rubriken D-läget, Den ekonomiska situationen. Utredningen konstaterar inledningsvis.

Att göra några säkra antaganden om kyrkans ekonomiska situation i ett D-läge — och om storleken av de ekonomiska förpliktelser, som i ett sådant läge kan komma att åvila medlemmarna — är självfallet omöjligt. Den reella situationen blir bl. a. beroende av sådana på förhand ytterst svårbedömbara faktorer som medlemsantalet i kyrkan samt i vilken mån ändringar i fråga

om organisationen och verksamheten vidtages. Några hållpunkter i nämnda avseenden, på grundval av vilka några tillförlitliga ekonomiska beräkningar skulle kunna göras, föreligger inte. Mot bakgrund härav är det uppenbart att utredningen är hänvisad till att i förevarande avsnitt endast framföra vissa allmänna antaganden och synpunkter.

Den totala *utgiftssumman* för den kyrkliga (»legala») verksamheten år 1967 uppskattar utredningen till drygt 750 milj. kr. I ett D-läge försvinner utgiftsposter som hänför sig till den kyrkliga jorden, till folkbokföringsuppgifter och till begravningsväsende. Utredningen, som finner undersökningar av dessa kostnaders storlek svårgenomförbara, har av olika skäl avstått från att låta göra dylika. — Vissa nya utgiftsposter tillkommer emellertid, nämligen kostnader för riksadministration, uppbördsorganisation, medlemsregistrering samt viss utbildning. Dessa kostnader är enligt utredningen omöjliga att i dagens läge beräkna.

I fråga om *inkomstsidan* anser utredningen det rimligt att antaga att en fri kyrka i huvudsak kommer att finansiera sin verksamhet med obligatoriska medlemsavgifter. Det är tänkbart att omfattningen av olika former av givande ökar. Bortsett möjligen från en övergångstid kan man enligt utredningen inte i nämnvärd omfattning räkna med statsbidrag som kan användas i kyrkans s. a. s. reguljära verksamhet. Skatteutjämningsbidragen till kyrkliga kommuner kan självfallet inte utgå till en fri kyrka. Juridiska personers skattskyldighet till kyrklig kommun bortfaller givetvis också i ett fritt läge. (SOU 1968: 11 s. 201—204.)

I avsnittet C-läget, Den ekonomiska situationen finner utredningen att man i detta läge skall beakta den kyrkliga jordens nettoavkastning. I betänkandet om kyrkans ekonomiska förhållanden har utredningen funnit denna avkastning kunna beräknas till i runt tal 25 miljoner kronor. Det belopp, som i C-läget behöver uttagas i form av medlemsavgifter, skulle således bli 25 miljoner kronor mindre än i ett D-läge. Med den sålunda antagna nettoavkastningen som utgångspunkt är det tydligt att innehavet av jorden inte har någon större betydelse för den fria kyrkans fortlöpande finansiering. Dock finns anledning räkna med att genom rationaliseringsåtgärder och eventuellt en viss omplacering av tillgångarna berörda egendomsinnehav skulle kunna få sådan betydelse. (SOU 1968: 11 s. 211.)

Under rubriken B-läget, Den ekonomiska situationen uttalar utredningen sammanfattningsvis.

I förhållande till C-läget röner i ett B-läge den ekonomiska situationen påverkan i första hand därav, att i sistnämnda läge kyrkan icke behöver skapa en egen uppbördsorganisation och att uppbörden av avgifter kan förutsättas bli effektivare än i C- (och D-)läget, där man måste räkna med en icke obetydlig differens mellan debiterade och faktiskt uttagna avgifter. Å andra sidan kan som en utgiftspost tillkomma ersättning, som kyrkan kan ha att utgiva till staten för dess medverkan i fråga om medlemsavgifternas uttagande. Sammanfattningsvis synes det utredningen finnas anledning räkna med att medlemsavgifterna i ett B-läge kan hållas lägre än i övriga fria lägen. (SOU 1968: 11 s. 221—222.)

I det följande redovisas först remissinstansernas allmänna synpunkter på finansieringsfrågan i ett fritt läge. Därefter redogörs för yttranden som uttryckligen behandlar förhållandena i ett visst fritt läge.

Allmänna synpunkter på finansieringsfrågan i ett fritt läge anförs av justitiekanslern, kammarkollegiet, länsstyrelserna i Stockholms, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Gotlands, Älvsborgs och Norrbottens län, domkapitlen i Linköping och Visby, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Kyrkomusikernas riksförbund, Frälsningsarmén, Svenska kommunförbundet, Kristna studentrörelsen i Sverige, Förbundet för kristen enhet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Justitiekanslern erinrar om att utredningen beräknat avkastningen av den kyrkliga jorden

till 25 milj. kronor. Utgiftssumman för den nuvarande legala verksamheten uppgår till drygt 750 milj. kronor. Härifrån avgår vissa utgiftsposter som icke belastar den fria kyrkan. Det gäller kostnaderna för folkbokföringsuppgifterna och begravningsväsendet. (I den mån det senare till någon del kommer att handhas av den fria kyrkan torde man kunna räkna med att bidrag utgår från det allmänna.) Men vissa utgiftsposter tillkommer. Två skall nämnas här, nämligen kostnaderna för den centrala kyrkostyrelsen och — inte minst — kostnaderna för uppbörden av avgifterna från kyrkans medlemmar. Någon uppskattning av de sistnämnda kostnaderna har icke gjorts och torde också vara svår att åstadkomma. Erfarenheter från stora allmänna insamlingar torde visa, att dessa kan vara förenade med mycket stora utgifter för det administrativa arbetet. Den fria kyrkan kan naturligen räkna med en viss frivillig, oavlönad insats för uppbörden av avgifterna, men kostnaderna för uppbörden torde ändock bli mycket betydande. Tillsammantaget synes knappast finnas anledning att räkna med att utgiftssumman för en fri kyrka med en organisation motsvarande den nuvarande blir mindre än den ovan angivna.

På inkomstsidan sker ett bortfall motsvarande den församlingsskatt som nu betalas av juridiska personer. Vid en anslutning till den fria kyrkan av 80—85 procent av den vuxna befolkningen i riket får man kanske räkna med att den genomsnittliga avgift som måste uttagas av varje medlem behöver uppgå till omkring 200 kronor per år. Skulle anslutningen till kyrkan kraftigt minska i en framtid, kanske ned mot 40—50 procent, kommer detta i högsta grad att återverka på organisationen. En höjning av den årliga avgiften som helt kompenserar bortfallet genom medlemsavgången torde knappast vara möjlig. Säkerligen föreligger här en optimal nivå. Det blir då i stället nödvändigt att minska organisationen, framförallt genom att reducera prästkadern och antalet övriga tjänstemän.

Kammarkollegiet uttalar.

Enligt den särskilda C-lägesförutsättningen ankommer det på kyrkan själv att genom egen uppbördsorganisation ta ut avgifter från sina medlemmar. Otvivelaktigt måste, om detta läge väljes, stora svårigheter uppstå för kyrkan att upprätthålla och finansiera en verksamhet av nuvarande omfattning. Många av rikets småförsamlingar har redan nu, trots skatteutjämningsbidragen, en ansträngd ekonomi och torde i ett C-läge få mycket besvärligt att reda sig ekonomiskt. Bristande resurser kan sålunda komma att medföra omfattande församlingssammanläggningar, något som självfallet kan få en negativ inverkan på exempelvis gudstjänstlivet. Överföringen av folkbokföringen och begravningsväsendet till borgerliga organ innebär visserligen att väsentliga utgiftsposter för församlingarna (pastoraten) bortfaller. Följden blir å andra sidan att många prästtjänster i glesbygdsförsamlingarna måste dragas in därför att arbetsuppgifterna inte längre har en omfattning som motiverar tjänsternas bibehållande.

Länsstyrelsen i Stockholms län anför.

Problemet om sättet att finansiera en eventuellt friställd kyrkas verksamhet innefattar ett flertal mer eller mindre intrikata delproblem. I detta hänseende har, såsom naturligt är, framförts önskemål, att kyrkan efter en skilsmässa från staten beredes i allt fall någorlunda tillfredsställande möjligheter att fortsätta sitt arbete i godtagbar ordning och omfattning. Särskilt under en övergångstid men i viss mån även i fortsättningen kan också en från staten organisatoriskt skild kyrka härvidlag göra gällande berättigade anspråk på hänsyn och generositet. Länsstyrelsen noterar därför med tillfredsställelse att departementschefen i samband med tillkallandet av sakkunniga för fortsatt utredning rörande förhållandet mellan staten och Svenska kyrkan har anfört, att stor vidsynthet borde visas vid lösningen av förevarande organisatoriska fråga. Härför talar bland annat religionens av konstitutionsutskottet vid 1956 års riksdag betonade betydelse som samhällsfaktor.

— — — — — — — — — — — — — —

I likhet med utredningen anser länsstyrelsen att det för ett läge med en fristående kyrka framstår som naturligast, att verksamhetens finansiering väsentligen sker genom obligatoriska bidrag från medlemmarna.

Länsstyrelsen i Östergötlands län erinrar om att kyrkans verksamhet finansieras idag huvudsakligen med de inkomster församlingsskatten utgör.

Denna skatt utgår såsom en kommunal skatt och erläggs av såväl fysiska som juridiska personer. Den som ej tillhör svenska kyrkan erhåller viss nedsättning av församlingsskatten (40 %). Juridiska personer erlägger alltid full församlingsskatt. Erinras bör i detta sammanhang om skatteutjämningsbidragen som utgår även till de kyrkliga kommunerna och som i och med införandet av en fri kyrka försvinner. De övriga inkomster kyrkan erhåller härrör till större delen från den kyrkliga jorden. Utredningen påpekar (sid. 233) också att församlingsskatten svarar för den alldeles övervägande delen av kyrkans inkomster och att den inbringar 15—20 gånger mer än inkomsterna från den kyrkliga jorden. Detta beror på att kyrkans möjlighet att rationellt utnyttja den kyrkliga jorden i viss mån begränsas enligt gällande rätt. Ett överförande av tillgångar i form av jord till andra förmögenhetsobjekt får enligt lagstiftning icke ske. Om ett skiljande av kyrka från stat kommer till stånd måste kyrkan utgå ifrån att medlemsavgifter och frivilliga bidrag täcker inkomstbortfallet som församlingsskatten utgör till finansiering av kyrkans egen organisation och verksamhet. En av de osäkra faktorerna i detta sammanhang är uppslutningen kring kyrkan efter frigörelsen. Utredningen har genom statistik påvisat att 98 % av befolkningen (sid. 42) tillhör svenska kyrkan ännu när ett årtionde efter det att full frihet att utträda tillkommit och utträde varit förenat med befrielse från viss del av församlingsskatten. I kyrkan finns säkerligen personer som är religiöst indifferenta men som likväl kvarstår som medlemmar då församlingsskatten i dag är förhållandevis ringa. Huru dessa personer kommer att ställa sig om avgifterna kommer att höjas, vilket länsstyrelsen håller för troligt, är svårt att angiva. Det torde emellertid få anses som realistiskt att räkna med att medlemsavgifternas storlek påverkar den enskilde individens handlande till kyrkans nackdel. De osäkra faktorer, som mot bakgrunden av ovanstående resonemang finnes, gör det hart när omöjligt att göra några tillförlitliga ekonomiska beräkningar, något som utredningen också påtalar (sid. 201).

Länsstyrelsen i Jönköpings län hänvisar till de uttalanden som återgetts i avsnitt 3.1.2.1.

Länsstyrelsen i Kronobergs län uttalar att

finansiering av den fria kyrkans verksamhet kan ske genom testamentariska förordnanden, gåvor, medlemsavgifter, avkastning av rörelse och förmögenhet och genom statliga bidrag.

Länsstyrelsen i Gotlands län finner de ekonomiska konsekvenserna för kyrkan i de fria lägena

svåra att överblicka. Om medlemsantalet i kyrkan sjunker finns emellertid skäl antaga att den kyrkliga verksamheten kommer att inskränkas för att inte kvarvarande församlingsmedlemmar skall betungas alltför mycket med medlemsavgifter. Det torde vara realistiskt att räkna med att i trakter med små, ekonomiskt svaga församlingar många församlingskyrkor icke kommer att kontinuerligt användas och att församlingarna icke kommer att ha tillräckliga inkomster för att kunna bestrida kostnaderna för underhållet av alla kyrkorna.

— — — — — — — — — — — — — —

Svårigheterna för medlemmarna i de mest skattetyngda församlingarna att bära de ekonomiska bördorna ökas dessutom avsevärt om de nuvarande skatteutjämningsbidragen faller bort.

Ett eventuellt skiljande av kyrka och stat fordrar enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* att de ekonomiska förhållandena klarläggs genom

ytterligare ingående undersökningar. Därvid bör man särskilt lägga vikt vid de stora kostnader, som kyrkan åsamkas genom sin kulturvårdande verksamhet, vartill kan hänföras underhåll av kyrkor, ecklesiastika boställen, begravningsplatser m. m.

Om banden mellan kyrka och stat upplöses anser *länsstyrelsen i Norrbottens län*

att lösningar bör vara präglade av ekonomisk generositet från statens sida. Man får räkna med att en helt fristående kyrka åtskilliga år efter förändringens inträde innan organisationsformerna stabiliserats och finansieringsproblemen klarnat kommer att få betydande ekonomiska svårigheter.

Domkapitlet i Linköping behandlar utförligt de ekonomiska frågorna i ett fritt läge.

Om kyrkoskatten i ett annat förhållande mellan kyrka och stat än det nuvarande utbytes mot en medlemsavgift, som redan nu torde vara en mera korrekt benämning, kommer dessa inkomster att genomgå förändringar. Om den personliga tillhörigheten till kyrkan markeras genom att de s. k. juridiska personerna ej längre bidrar till finansieringen, utan denna helt åvilar de personliga medlemmarna, måste dessa påtaga sig att utfylla bortfallet av kyrkoskatten från de juridiska personerna. Minskar medlemsantalet vid övergång till en fri kyrka, måste bortfallet av de utträddas medlemsavgifter täckas genom höjandet av medlemsavgifterna för de återstående. Eljest måste kyrkans verksamhet i motsvarande mån minskas.

Man har försökt räkna ut vad ett bortfall av medlemmar efter vissa procentsatser skulle innebära för kyrkans finansiering.

Här några exempel hämtade från Svenska pastoratsförbundets utredningar.

En inkomsttagare med medelinkomsten 16 100 kr betalar idag 125 kronor per år i kyrkoskatt för sig och sina icke inkomsttagande familjemedlemmar. Bortfaller de juridiska personerna, ökar hans medlemsavgift med 12 % till ca 140 kr. Minskas medlemsantalet i hans församling till 75 % av det nuvarande, ökar medlemsavgiften med ytterligare 25 % till ca 175 kr och om medlemsantalet går ned till hälften till ca 265 kr.

Man kan tycka att detta är överkomligt. Frikyrkomedlemmar har visat, att troheten mot samfundet tar sig uttryck i betydligt större uppoffringar. Men man vet icke, när viljan att betala denna till det mer än det

dubbla höjda avgiften av 265 kr på en inkomst av 16 100 kr börjar svikta. Vad händer om inkomsten och därmed medlemsavgiften är den dubbla? Och vad händer i en landsortsförsamling, där kyrkoskatten redan nu är den dubbla eller högre i förhållande till medeltalet? Det finnes så många faktorer, som man icke utan närmare undersökning kan precisera, och det är svårt att beräkna, vad en »frikyrka» kommer att kosta.

Ett annat exempel från pastoratsförbundets uppskattningar kan nämnas. Med nuvarande löner i lägsta lönegraden »kostar» en präst, en heltidsanställd kantor och en kyrkovaktmästare — d. v. s. den nödvändiga personalen i en kyrka — avrundat ca 137 000 kronor per år. Om medelinkomsten även i dessa församlingar är 16 100 kr, kräves i dag 4 à 5 församlingar om 500 invånare för att med nuvarande kyrkoskatt enligt medeltalet kunna avlöna en präst, en kyrkomusiker och en kyrkovaktmästare. Därutöver behöver dessa församlingar inkomster för att täcka sina övriga kostnader, nämligen för underhåll av kyrkorna och andra byggnader och vad som är viktigast: för den kyrkliga verksamheten som sådan. Blir dessa kostnader lika stora som lönekostnaderna — en realistisk siffra — behövs det följaktligen 10 församlingar om 500 invånare för att med nuvarande avgifter till kyrkan bekosta avlöningarna för en präst, en kyrkomusiker, en kyrkovaktmästare och kostnaderna för bedrivande av församlingsarbete.

I de erforderliga inkomster, som här har räknats med, är inräknat, vad församlingar av denna storleksordning, d. v. s. de som tillhör underskottspastorat, i dag får via kyrkofonden från överskottspastorat. Om nu medlemsantalet sjunker vid övergång till frikyrka, vad händer? Erhåller dessa församlingar *samma* bidrag från de församlingar, som i dag lämnar dem sådana bidrag via kyrkofonden? Eller sjunker dessa bidrag, när också dessa senare församlingar ser sitt medlemsantal och därmed sina inkomster minska och först och främst måste se om sitt eget hus?

Måste i följd härav ännu fler än tio församlingar av samma storleksordning slå sig samman för att avlöna präst, kyrkomusiker och vaktmästare och täcka kostnaderna för den andliga verksamheten?

Eller måste en vittgående församlingssammanslagning komma till stånd?

Frågorna hopar sig, och de svar, som skulle kunna ges på sådana frågor, föreligger icke eller till endast ringa del i de utredningar, som sammanfattats i slutbetänkandet. Frågor av denna typ har i utredningarna ofta icke ställts, och svar ej mer än antytts.

Finansieringsfrågan är mycket svår att överblicka och har därför blivit den mest oroande faktorn för dem, som skall yttra sig i kyrka-stat-frågan. Den har ofta avgjort deras ställningstaganden.

Domkapitlet i Visby berör de speciella problemen i stiftet.

I ett stift med den befolkningsmässiga och ekonomiska struktur, som präglar Visby stift, tvingas domkapitlet till skepsis vad avser stiftets möjligheter att inom ramen för en kyrka, organiserad enligt alternativen C eller D, på längre sikt hålla Ordets förkunnelse vid makt och de av så många beundrade kyrkorna i försvarligt skick, kyrkor, som domkapitlet även i framtiden i största omfattning vill se icke som döda museikyrkor, vilkas tak i bästa fall nödtorftigt underhålles, utan såsom av den gudstjänstfirande församlingen nyttjade och därför levande kyrkor. Domkapitlet hyser starka tvivel angående möjligheten för de enligt C- eller D-alternativen uppbyggda, troligen i ett trängt ekonomiskt läge försatta »fastlandsstiften» att ekonomiskt bispringa det i sådant fall nödställda Gotlandsstiftet samt framhåller samtidigt det värdefulla och nödvändiga ekonomiska stöd till stiftet, som enligt nuvarande ordning utgår ur statskassan.

Om den nära relationen mellan staten och Svenska kyrkan upphör och om därvid medlemsavgiften till kyrkan ej uppbäres

tillsammans med de allmänna skatterna, d. v. s. om C- eller D-läget väljes, kan, som utredningen konstaterar, svårigheter uppkomma för hela Svenska kyrkan att finansiera en verksamhet av nuvarande omfattning. Församlingarna ställas förmodligen inför kravet att, utöver församlingsavgifterna, förskaffa sig inkomster på annat sätt. Metoderna för anskaffandet av dessa extra inkomster kunna givetvis ej i förväg bedömas; den praxis, som tillämpas i Förenta Staterna finner domkapitlet ej tilltalande. Risken för en mot en »kyrklig affärsverksamhet» riktad, etiskt grundad anmärkning, ytterst baserad på kyrkans egen grundsyn, synes dock domkapitlet uppenbar.

Ett reformerat system, där kyrkoskattemedlemsavgiften uppbäres tillsammans med de allmänna skatterna, synes domkapitlet vara vida att föredraga — främst ur nu anlagd synpunkt. Med fri och ohämmad utträdesrätt och fullt beaktande av de utträddas rätt att vara befriade från kyrkoskatt i egentlig mening, nalkas »kyrkoskatten» för övrigt onekligen en »medlemsavgift», om man ser till saken och icke till formen. Därtill kommer att man i så fall har tillgång till ett utdebiteringssystem, som är anpassat efter församlingsmedlemmarnas ekonomiska bärkraft, samt till en enkel metod för uppbörd, vilket eljest icke skulle bli fallet.

Svenska kyrkans lekmannaförbund säger.

När det gäller Svenska kyrkans möjlighet att finansiera en verksamhet, som ger alla dess medlemmar i hela landet kyrklig service, vet man att det går, när kyrkan är förbunden med staten. Vilka möjligheter som står till buds att upprätthålla nuvarande verksamhetsvolym i ett fritt läge undandrar sig ett säkert bedömande, emedan man inte vet hur många medlemmar, som skulle stå kvar som betalande i den fria kyrkan eller hur stora avgifter de kvarvarande medlemmarna skulle vara beredda att inbetala. Vidare vet man inget om kyrkans möjligheter att i ett fritt läge bygga upp ett eget uppbördsverk, som verkligen fungerade.

Frågan om ekonomin i en fri kyrka kan därför endast bli föremål för hypoteser och antaganden, allra helst som den statliga utredningen på denna punkt arbetat fram ett ytterst tunt material.

Vad man med bestämdhet vet är, att den kyrkliga verksamheten huvudsakligen finansieras av församlingsskatten, uppburen i samband med den allmänna skatteuppbörden. Den ger stabilitet och stadga åt den kyrkliga aktiviteten och möjliggör för den kyrkliga personalen att koncentrera sig på den andligt uppbyggande verksamheten och inte lägga ner merparten av tiden på ekonomiska frågor. Det är kyrkans medlemmar, som på detta sätt i penninghushållningens tidevarv finansierar den kyrkliga verksamheten precis som de i ett tidigare historiskt skede gjorde det genom tionde.

Att bedriva kristen verksamhet kostar pengar. Att täcka dessa utgifter med hjälp av insamlingar och fria avgifter skulle förmodligen kräva stora arbetsinsatser och ändå inte på långt när ge samma resultat, som vårt nuvarande kyrkliga finansieringssystem ger.

Uppbyggnaden av den kyrkliga ekonomin bör, framhåller *Riksförbundet Kyrkans ungdom,*

bl. a. ha till syfte att söka tillgodose dels ett så jämnt tillflöde av medel som möjligt för att ett kontinuerligt arbete ska möjliggöras, dels behovet av verksamhet i områden som inte kan vara ekonomiskt självbärande, t. ex. glesbygder.

Riksförbundet förutsätter att den kyrkliga egendomen får behållas. Dess avkastning, som f. n. uppgår till 25 miljoner kronor årligen torde, som också utredningen framhåller, kunna ökas något genom rationellare och mer affärsmässig skötsel samt genom viss omplacering av tillgångarna. För den kyrkliga verksamhetens totala fi-

nansiering kommer emellertid denna inkomstkälla icke att vara av någon större betydelse.

Sådan betydelse kommer däremot inkomsterna genom medlemsavgifter att få. Riksförbundet utgår ifrån att medlemsavgift skall uttagas och att den därvid ska beräknas efter samma grunder som den nuvarande församlingsskatten.

Utredningen har berört frågan om en fri kyrkas beroende av enskilda finansiärer. I debatten har skymtat synpunkten att ett sådant beroende kan komma att uppstå och innebära ett hot mot kyrkans fria predikstol. Erfarenheter från frikyrkligt håll visar att dessa farhågor icke bör överdrivas. Man kan också förmoda att utredningen har skäl för sitt antagande att »själva de kristna grundtankarna torde motverka en sådan utveckling» (s. 237). Risken för ett beroende av detta slag kan elimineras genom åtgärder som gör att det enskilda medlemsbidraget inte får alltför stor betydelse genom att den övriga mängden bidrag blir tillräckligt stor. Detta möjliggörs bäst genom en effektiv uppbördsorganisation och/eller genom att bidrag t. ex. statsbidrag tillförs verksamheten.

Efter att ha berört utformningen av en effektiv uppbördsorganisation (se avsnitt 3.2.3.4.1) samt möjligheterna att finansiera verksamheten med hjälp av aktivitets- eller statsbidrag för kristen verksamhet samt statliga och kommunala bidrag för ungdoms-, studie- och fritidsgruppverksamhet (se avsnitt 2.1.5.2 och 3.1.3.2), kommer förbundet in på gåvor, kollekter, affärsverksamhet m. m.

Inkomster genom gåvor, kollekter och insamlingar kommer naturligtvis att finnas. Riksförbundet delar dock utredningens uppfattning om Svenska kyrkans »dåligt utvecklade gåvotraditioner» (s. 249) och bedömer det knappast som troligt att en ändring av relationerna till staten på ett mer avgörande sätt i varje fall annat än möjligen på lång sikt skall komma att påverka detta förhållande. Dessa inkomstkällor kommer sålunda inte att spela någon betydande roll för kyrkans samlade ekonomi. Lämpligen bör de också i fortsättningen i huvudsak ekonomisera samma väsentliga områden av verksamheten som nu, bl. a. mission och internationell hjälpverksamhet.

Andra åtgärder när det gäller att underlätta finansieringen, som nämnts av KU-grupper är viss affärsverksamhet, inrättandet av en kyrklig arvsfond, tillvaratagande av frivilliga krafter, deltidsanställning av präster.

Därmed har frågan något berörts om det behov av större flexibilitet i de kyrkliga strukturerna som efterlysts av många KU-grupper. Detta område skulle behöva bearbetas grundligare än vad utredningen uppenbarligen haft möjlighet till. Riksförbundet vill här citera en kommentar från en av KU-grupperna: »En minskning av inkomsterna behöver ej nödvändigtvis betyda en inskränkning av verksamheten. Ett planmässigt utnyttjande av resurserna både vad gäller personal och annat kan ge en betydande effektivisering av arbetet.»

Gemensamt för samtliga hypotetiska fria lägen synes *Kyrkomusikernas riksförbund* vara

undergrävandet av Svenska kyrkans nuvarande ekonomiska stabilitet. Förbundet motsätter sig med skärpa en utveckling mot inskränkningar av församlingsorganisationen till följd av bristande resurser. I ovanstående avsnitt om Religionsfriheten och kyrkosynen har såsom tänkbart men dock sekundärt alternativ till ett A-läge med reformer angivits en fri institutionellt uppbyggd konkordatkyrka, vilken med västtysk förebild närmast skulle motsvara ett B-läge.

Frälsningsarmén rekommenderar

att beskattningsrätten i vad det gäller medlemmar som tillhör Svenska kyrkan bibehålles.

Som framgått av avsnitt 3.1.2.2 erinrar *Svenska kommunförbundet* om att olikheterna i församlingarnas skattesatser alltför ofta medför att den totala kommunala skattesatsen för medlemmarna beror på i vilken församling i kommunen medlemmen är bosatt. Genom att bilda en kyrklig ekonomisk samfällighet kan man visserligen utjämna skattesatserna, men intresset härför är enligt kommunförbundet alltför litet hos många församlingar.

Förhållandet blir i stort sett detsamma även om kyrkan skiljes från staten eftersom församlingarna då fortsätter sin verksamhet i föreningsform, varvid verksamheten kommer att i huvudsak finansieras genom medlemsavgifter. Nuvarande olikheter i skattesatser församlingarna emellan kommer därvid att motsvaras av olikheter i medlemsavgifternas storlek, såvida inte en utjämning kan åstadkommas genom ett särskilt regelsystem. Till någon del kan en utjämning också erhållas genom att överflytta församlingarnas uppgifter med folkbokföring och begravningsväsende till de borgerliga kommunerna. Önskvärt vore emellertid även från andra synpunkter än de här berörda, att på liknande sätt som sker med de borgerliga kommunerna större och bärkraftigare församlingar bildades med resurser tillräckliga — ekonomiskt och förvaltningsmässigt — att möjliggöra en verksamhet av tillfredsställande omfattning och i ändamålsenliga former. Om större kyrkokommunala enheter — till gränserna sammanfallande med kommunblocken — tillskapades skulle den totala kommunala skattesatsen kunna bli densamma för alla kommunmedlemmar inom samma block. En sådan indelningsreform framstår såsom lika angelägen antingen sambandet kyrka-stat blir bestående eller inte.

Kristna studentrörelsen i Sverige framhåller att

oberoende av hur de framtida relationerna med staten utformas, torde Svenska kyrkan komma att basera sin ekonomi på medlemsavgifter, beräknade på ungefär samma sätt som den nuvarande kyrkoskatten.

Enligt *Förbundet för kristen enhet* beslutar kyrkomedlemmarna

givetvis själva genom representativa organ eller på stämmor efter en skilsmässa mellan stat och kyrka, hur kyrkan skall ordna sin ekonomi i de olika församlingarna i likhet med vad som nu sker i andra trossamfund i vårt land. Det är sannolikt, att man därvid kommer att till grund för finansieringen av församlingarnas verksamhet lägga en medlemsavgift, vars storlek liksom kyrkoskatten nu beräknas i förhållande till den taxerade inkomsten enligt principen om en progressiv beskattning.

— — — — — — — — — — — — — —

Naturligtvis måste kyrkofonden bestå för att utjämna skillnaden mellan rika och fattiga församlingar. Med den förutsättningen finns det ingen anledning att frångå systemet, att församlingen i princip är arbetsgivare för präster och annan kyrklig personal i församlingen — genom stiftsting och kyrkofond avlönas stifts- och rikskyrkans anställda.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser det

tänkbart, att om en osäkerhet gör sig gällande på inkomstsidan, tvingas kyrkan att på annat sätt, kanske genom affärsverksamhet, konsolidera sin ekonomi. Detta kan få till följd att kyrkan blir en ekonomisk maktfaktor som fallet är i USA enligt biskop James Pike (»Beskatta kyrkosamfunden» 1967). En sådan utveckling, om än i mindre skala, är ej önskvärd. Administrationen och de ekonomiska aspekterna skulle få alltför stor betydelse för kyrkans verksamhet, vilket skulle verka störande på de enskildas personliga förhållande till kyrkan och dess befattningshavare.

Inga remissinstanser har uttryckligen behandlat den *ekonomiska situationen i ett D-läge.*

Däremot har den *ekonomiska situationen i ett C-läge* berörts särskilt av ett femtontal instanser, nämligen länsstyrelserna i Uppsala och Värmlands län, domkapitlen i Skara, Växjö, Lund, Göteborg och Härnösand, stiftsnämnderna i Lund, Göteborg och Härnösand, svenska kyrkans centralråd, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Frikyrkliga studieförbundet och Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund. Från flera håll understryks behovet av ytterligare utredningar.

Länsstyrelsen i Uppsala län anför.

Om en sådan i huvudsak borgerlig angelägenhet som folkbokföring såsom länsstyrelsen redan framhållit inte längre bör ombesörjas av kyrkan synes det länsstyrelsen riktigt att såsom C-alternativet förutsätter kyrkan inte bibehålls vid sin beskattningsrätt. Finansieringen av kyrkans verksamhet torde i stället komma att ske genom bidrag i form av medlemsavgifter, som kyrkan har att själv uttaga. Här må nämnas, att såsom utredningen visat innehavet av den kyrkliga jorden inte har någon större betydelse för den fria kyrkans fortlöpande finansiering.

Länsstyrelsen i Värmlands län påpekar.

Nu gällande regler innebär, att den som utträtt ur kyrkan betalar 60 % i församlingsskatt för att bidra till att bestrida kostnaderna för de uppgifter av borgerlig natur (främst folkbokföringen och begravningsväsendet), som handlägges av kyrkan. Om dessa uppgifter överföres till borgerliga organ, finns ingen motivering för att andra än medlemmar av kyrkan skall bidra till att finansiera dess verksamhet. C-alternativet bygger ju också på förutsättningen att den kyrkliga beskattningsrätten upphäves. Som alla andra samfund kommer denna kyrka att bygga sin verksamhet på obligatoriska medlemsavgifter.

Beträffande C-läget vill *domkapitlet i Skara*

uttala önskvärdheten av en utredning av hur kyrkans ekonomi i sådant läge skulle gestalta sig, och bör härvid alternativa beräkningar göras för olika möjligheter ifråga om medlemsanslutning.

Domkapitlet i Växjö hänvisar till en på dess uppdrag utförd granskning, vari uttalas.

C-lägets avgörande svaghet ligger på det ekonomiska planet. Utredningen har inte närmare gått in på C-lägets ekonomiska sida, vilket är en allvarsam lucka i dokumentationen, men en ungefärlig kalkyl är fullt möjlig att göra.

»Kyrkoskatten» utgör f. n. ca 75 % av kyrkans inkomster, medan avkastningen av kyrkans finansförmögenhet endast uppgår till 4 %. Den senare posten spelar alltså en försvinnande liten roll för kyrkans samlade ekonomi. Det förutsättes visserligen, att kyrkan i C-läget skall behålla sin egendom, men detta räddar alltså inte situationen.

Bortfallet av de juridiska personernas »skatt» uppgår till 10 %, som nyss nämnts. En skatteuppbörd i kyrkans egen regi skulle förmodligen innebära ett normalt svinn på minst 30 % (siffrorna från andra kyrkor, där man har ordnat uppbörden på detta sätt, ligger snarast högre). I ett C-läge får man dessutom antaga, att utträdet ur kyrkan av olika — delvis oklara — orsaker kan komma att öka, låt oss säga till uppskattningsvis 25 %. Detta gör sammanlagt på inkomstsidan en minskning med 65 %. Till detta kommer emellertid de statliga skatteutjämningsbidragen, som skulle försvinna, om C-läget genomför-

des. I ett C-läge är församlingarna inte längre att anse som kommuner utan som ideella föreningar, och det kan då inte heller längre vara tal om kommunala bidrag eller över huvud ett skatteteknisk förhållande. För mindre församlingar uppgår dessa utjämningsbelopp ofta till över 50 % av budgeten. I sådana fall blir det alltså en minskning med inemot 120 % på minussidan.

På plussidan står möjligheten att överföra begravningsväsendet till den borgerliga kommunen, vilket skulle ge en realbesparing med ca 30 %. Däremot spelar en överföring av folkbokföringen ingen nämnvärd roll, eftersom kyrkan till större delen måste behålla kyrkobokföringen för interna behov. Man torde kunna räkna med att ca 4/5 av dessa omkostnader kommer att kvarstå. Man kan givetvis tänka sig någon ökning av kollektbidragen, men denna ökning får vägas mot två omständigheter: dels att kollekterna f. n. mest avser andra ändamål än den löpande driften (mission, sjömansvård, diakoni etc.), och att dessa ändamål även i fortsättningen kommer att bestå, dels att medlemssiffrorna i C-läget förmodligen kan komma att minska. Därför bör ökningen av kollekterna knappast sättas högre än ca 10 %. Slutligen erbjuder sig den föga lockande utvägen att kraftigt avgiftsbelägga kyrkans förrättningar — kanske motsvarande en ökning med 10 % av de samlade inkomsterna, om man mot förmodan skulle vilja välja en sådan lösning. Den ovan nämnda avkastningen av finansförmögenheten kommer också in i bilden med sina 4 %. Detta gör på plussidan 64 % (eller 54 %, om man inte vill införa de höga förrättningsavgifterna). Nettominskningen skulle alltså bli 66 % (56) i en församling med högt skatteutjämningsbidrag, lägre i en församling med lägre bidrag av denna art.

För större församlingar, där skatteutjämningsbidragen inte spelar någon roll i nuvarande läge, går det därför att klara ett C-läge, om man nämligen är beredd på avsevärda frontförkortningar: att minska antalet prästtjänster, minska antalet diakonissbefattningar, stryka ner ungdoms- och församlingssekreterartjänsterna och arvodesbefattningar av olika slag o. s. v. För de mindre församlingarna blir läget däremot helt ohållbart. Sannolikt måste man i ett C-läge räkna med en drastisk pastoratsreglering, där möjligen de nya pastoratens gränser sammanfaller med de nya storkommunerna. Eftersom Svenska kyrkan har ett mycket stort antal församlingar med en folkmängd upp till 2 000 (1 391 församlingar av totalt 2 563) och endast 333 församlingar med en folkmängd över 5 000, är den ekonomiska sidan av C-läget mycket allvarsam för kyrkans struktur och effektivitet. Att täcka hela fältet och ge en rimlig service även åt glesbygderna blir uppenbarligen otänkbart. Därmed har kyrkans möjligheter att vara hela folkets kyrka så allvarligt försvagats, att man på denna punkt faktiskt kan tala om en tekniskt-ekonomisk förändring, som får en principiell innebörd, därför att den förändrar om inte kyrkans målsättning så dock hennes faktiska möjligheter att svara mot denna.

C-läget har, skriver *domkapitlet i Lund,*

framställts som huvudalternativ för en fri kyrka. En väsentlig fråga inför en ev. övergång till ett C-läge måste vara vilka möjligheter kyrkan kan bedömas ha att uppehålla en verksamhet av nuvarande omfattning med de ekonomiska resurser som erbjuder sig i ett C-läge. Önskan att bibehålla karaktären av en öppen folkkyrka med möjlighet att med evangelium betjäna hela vårt folk måste vara vägledande. Från kyrkans sida är denna önskan klart religiöst motiverad.

I den mån denna kyrkans uppfattning om sin kallelse i vårt folk sammanfaller med en önskan hos statsmakterna att alla medborgare bör ha tillgång till kyrkans tjänster på den plats där de vistas, finns givetvis förutsättningar för ett visst samarbete mel-

lan stat och kyrka. Men det ankommer på statens organ att göra bedömningen av vad som i detta hänseende är ett samhällsintresse. Kyrkans principiella grundsyn påverkas inte av ett sådant ställningstagande. Däremot kan givetvis hennes faktiska förutsättningar att förverkliga sin målsättning undergå förändringar. Nuvarande frikyrkosamfund i vårt land brottas ju med betydande svårigheter både när det gäller att innehavet av jorden inte har någon glesbygdsförsamlingar och när det gäller att utbygga sin verksamhet i takt med den snabba tillväxten i tätorterna.

— — — — — — — — — — — — — —

Beträffande den ekonomiska situationen i C-läget konstaterar utredningen (s. 211), att innehavet av jorden inte har någon större betydelse för den fria kyrkans fortlöpande finansiering. Domkapitlet förmenar också, att huvudtyngden av det ekonomiska ansvaret för en kyrka i C-läget kommer att vila på de enskilda församlingarna och deras medlemmar. Såsom inledningsvis i detta yttrande anförts, har kyrka-statutredningen inte tillräckligt belyst frågan om hur församlingarnas, pastoratens och samfälligheternas ekonomi påverkas av ett C-läge och i vilken utsträckning och form en kostnadsutjämning dem emellan kan tänkas ske i ett sådant läge. Denna fråga måste grundligt undersökas i det fortsatta utredningsarbetet. Först med en klar uppfattning om de faktiska ekonomiska verkningarna på församlingsplanet torde det vara möjligt att från kyrkligt håll säga ett tveklöst ja till ett C-läge. Osäkerheten härvidlag torde vara ett av de viktigaste skälen till att församlingarnas förtroendemän och beslutande organ nästan genomgående ställer sig avvisande till ett C-läge. Så sker t. ex. i samtliga tio av domkapitlet infordrade yttranden.

En detaljfråga som också måste belysas är verkningarna av underlåtenhet att betala ev. avgift till kyrkan. Om det blir nödvändigt med en avgiftsfinansiering av kyrkans verksamhet — och det finns skäl att såsom utredningen gjort antaga att så måste bli fallet — kan sådan underlåtenhet väntas medföra förlust av vissa rättigheter som följer med medlemskapet, t. ex. rösträtt och valbarhet i kyrkliga sammanhang men ev. också tillgången till kyrkans tjänster. Möjligen kan under särskilda förhållanden kyrkan bli nödsakad att direkt avgiftsbelägga tjänster åt allmänheten såsom fallet var under medeltiden och även långt senare. Detta skulle medföra vissa inskränkningar i det hittillsvarande öppna folkkyrkoväsendet och kan vara ägnat att väcka betänkligheter.

I fortsättningen berör domkapitlet ekonomiska problem kring kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader (se avsnitt 14.1.3), den kyrkomusikaliska verksamheten (se avsnitt 14.3) samt möjligheterna för statsbidrag till församlings- och ungdomslokaler (se avsnitt 14.2).

Enligt *domkapitlet i Göteborg* brister utredningen när det gäller C-läget på viktiga punkter. Om man med ansvar för den kyrkliga verksamheten skall taga ställning till detta läge, måste man äga en någorlunda realistisk och på allsidig utredning grundad bild av de ekonomiska konsekvenserna. Man måste sålunda veta, hur stor besparingen för kyrkans del kan bli om kostnaderna för begravningsväsendet och folkbokföringen eller delar därav bortfaller. Å andra sidan måste man veta hur stort inkomstbortfallet kommer att bli i de enskilda församlingarna, om inga avgifter uttas av juridiska personer och om de statliga skatteutjämningsbidragen bortfaller. Man måste vidare veta något om lönestatens storlek, om ev. skyldigheter vid pensionering av redan anställd personal m. m. Det bör vidare föreligga en konkret plan för uppbörden av de kyrkliga avgifterna och för församlingarnas förhållande till dem, som försummar att fullgöra dem. Hela frågan om de nu anställdas framtida ekonomiska trygghet och därav följande åtgärder och förpliktelser måste övervä-

gas. Över huvud torde det behövas en ekonomisk plan jämväl utifrån företagsekonomiska synpunkter med konkreta förslag till budget för församlingar, pastorat, stift och rikskyrka, innan man har möjlighet att på ett ansvarigt sätt taga ställning till detta alternativ. Domkapitlet finner det f. n. icke möjligt att göra ett sådant ställningstagande. Skall detta alternativ övervägas, kräves en omfattande ytterligare utredning, som även bör innesluta hela frågan om vilka reformer som redan under nuvarande system bör genomföras, för att kyrkan skall kunna fungera i ett C-läge.

Samma synpunkter redovisas av *stiftsnämnden i Göteborg* som tillägger att kostnaderna för förvaltning och underhåll av den kyrkliga egendomen bör särskilt övervägas. Efter att ha aktualiserat frågan om vård av de kyrkor som kan bli övertaliga (se avsnitt 14.1.1) tar nämnden upp problem som hänger samman med försäljningen av kyrklig jord.

För närvarande pågår en mycket omfattande försäljning av kyrklig jord. Prissättningen bestäms därvid i stor utsträckning av Kungl. Maj:t under medverkan av bl. a. länsbostadsnämnderna. De priser, som därvid framkommer, kan genomsnittligen betecknas som låga och har i vissa fall legat under vad boställsnämnd och stiftsnämnd ansett skäligt och vederbörande köpare varit villig att betala. Den kyrkliga jorden har med andra ord använts såsom en prisreglerande faktor i syfte att hålla markpriserna nere för att minska kostnaderna för bostadsproduktionen och sålunda tillvarata ett betydelsefullt samhällsintresse. Att detta skett på bekostnad av kyrkans prästlönetillgångar har kunnat kompenseras genom ökat uttag av kyrkoskatt. Kyrkan har alltså icke lidit någon skada genom den prispolitik, som Kungl. Maj:t med hänsyn till andra samhälleliga intressen tillämpat.

Annorlunda blir förhållandet, om kyrkan frântages rätten att med hjälp av det statliga uppbördsverket inkassera avgifter av sina medlemmar. Det kommer då att framstå såsom en orättvisa, att den kyrkliga jorden använts i nyss nämnda prisreglerande syfte. I ett C-läge måste å ena sidan kyrkan äga möjligheter att vid fortsatt försäljning av kyrklig jord erhålla full kompensation, beräknad efter jordens dagsvärde. Å andra sidan måste övervägas, hur kyrkan lämpligen kan erhålla ersättning för den minskning av dess tillgångar, som den hittills förda försäljningspolitiken medfört. Dessa tillgångar har varit avsedda för att för all framtid bestrida vissa kyrkliga utgifter. Om den kompensation bortfaller, som staten nu lämnar i form av den kyrkliga uppbördsrätten, synes rimligen någon annan ersättning böra träda i stället. Då det icke torde bli möjligt att räkna fram penningvärdet av det inkomstbortfall, som den förda prispolitiken medfört för kyrkan, bör någon annan form av motprestation från statens sida övervägas vid den uppgörelse, som blir nödvändig vid en skilsmässa mellan stat och kyrka.

Domkapitlet i Härnösand konstaterar — som framgått av avsnitt 1.1.2 — att kyrkan f. n. har

en budget på ca 800 miljoner. Ingenting tyder på att denna budget täcker alla de önskemål i fråga om trängande kyrklig verksamhet, som är aktuella. Förmodligen kommer budgeten att stiga. Men om man väljer C-läget, förändras de ekonomiska förutsättningarna att täcka budgeten radikalt. Den viktigaste inkomstposten, nämligen utdebiterade medel, måste då ersättas med en frivillig kyrkoavgift och gåvor och anslag. Även en optimistisk kalkyl över dessa intäkter räknar med en kraftig reducering av den totala inkomsten. Ett eventuellt bortfall av begravningsväsendet och folkbokföringen skulle givetvis minska den kyrkliga arbetsinsatsen och omkostnaderna på dessa områden, men kyrkan måste även efter en skilsmässa från staten räkna med

icke obetydliga utgifter för kyrklig jordfästning och en omfattande kyrkobokföring. För den enskilde medborgaren torde man med visshet böra räkna med att ett statligt övertagande av dessa arbetsområden kommer att öka ifrågavarande utgifter.

Den minskning av inkomsterna, som kan befaras i C-läget, skulle till en del kunna kompenseras genom affärsverksamhet, insamlingar o. dyl. Men risken är därvid att det reguljära församlingsarbetet störs av ekonomiska aktiviteter, som ibland enligt erfarenheter från andra länder kan bli diskutabla. Möjligheten att genom pålagor ytterligare belasta dem, som iklätt sig en frivillig kyrkoavgift torde vara ganska begränsad av såväl psykologiska som ekonomiska skäl. Resultatet av en övergång från det nuvarande utdebiteringssystemet till ovan antydda form torde under alla omständigheter leda till en reducering av kyrkans arbetsmöjligheter och ett långt hårdare ekonomiskt tryck på den enskilde medlemmen än vad nu är fallet. Tekniskt och psykologiskt är nuvarande metod att finansiera kyrkans verksamhet genom utdebiterade medel effektivare och rättvisare än C-lägets lösning. Metoden med utdebitering tar nämligen hänsyn till vars och ens ekonomiska bärkraft och frestar inte till inställsamhet och maktmissbruk.

Stiftsnämnden i Lund erinrar om att utredningen uttalat att man i både ett C- och ett D-läge måste räkna med en icke obetydlig differens mellan debiterade och faktiskt uttagna avgifter. Eftersom enligt stiftsnämndens uppfattning en finansiering av den kyrkliga verksamheten måste ske genom obligatoriska medlemsavgifter om dess nuvarande målsättning skall uppehållas, får man — såsom också utredningen tycks göra (s. 222) — räkna med höjda avgifter, inte bara för att täcka inkomstbortfallet från juridiska personer och statligt skatteutjämningsbidrag utan också för att kompensera minskningen i inbetalda avgifter. Den höjning av avgiften som kan föranledas härav kan i sin tur inverka negativt på medlemsanslutningen o. s. v. Under sådana förhållanden kan det uppkomma betydande problem när det gäller möjligheten att effektivt vidmakthålla kyrkligt församlingsliv på alla orter i landet.

Byggande och underhåll av kyrka och anställande av kyrkobetjäning är kostnader som åvilar den enskilda församlingen eller en tämligen lokalt begränsad ekonomisk samfällighet av församlingar. Med ett kraftigt reducerat medlemsantal kan de härmed förknippade kostnaderna bli alltför betungande för medlemmarna. Omfattande församlingssammanslagningar lär bli nödvändiga. Risk finns då också att åtskilliga kyrkobyggnader efter en tid får nedläggas som församlingskyrkor. Endast i fall av mera betydande kulturhistoriskt värde torde statsbidrag till deras underhåll vara att påräkna. Och möjligheten att genom en kostnadsutjämning över kyrkofonden avlasta de små församlingarna även dessa kostnader bedömer stiftsnämnden, såsom nedan skall framgå, som föga realistiskt.

Stiftsnämnden har tidigare uttalat, att kyrkofondens roll även i framtiden måste vara av avgörande betydelse för fördelningen av kostnaderna för präster och kyrkomusiker. I den mån den på varje enskild kyrkomedlem vilande avgiften av skäl som ovan antytts skulle öka i mera betydande mån, kan anledning finnas till en viss tveksamhet om hur långt solidariteten hos de ekonomiskt mera välbeställda pastoraten skall sträcka sig. Redan nu svarar ju storstädernas befolkning via skattsedeln för en betydande del av landsbygdspastoratens lönekostnader. Därigenom uppehålles en kyrklig verksamhet i glesbygder med krympande befolkning, samtidigt som storstädernas församlingar i avsaknad av tillräckligt antal präster ofta är ur stånd att på ett försvarligt sätt ta upp verksamheten bland stora skaror av inflyttade i kyrklösa nya stadsdelar. Principerna för en fördelning av kostnaderna och de tillgängliga resurserna kan mycket snart

komma att bli en avgörande fråga. Med sin centrala och väsentliga målsättning för ögonen måste en fri kyrka ställas inför kravet att uppge åtskilliga gamla positioner för att ta upp ny angelägen verksamhet. Vilka återverkningar detta kan få för glesbygdsbefolkningens tillgång till kyrklig omvårdnad och för våra landsbygdskyrkors — eller vissa större innerstadskyrkors — vidmakthållande är svårt att överblicka. I längden kan det också bli en fråga om vilka ekonomiska förpliktelser kyrkans medlemmar är beredda att ta på sig för att tillhandahålla en fri service åt dem som endast tillfälligt vill begagna sig av kyrkans tjänster.

Med hänsyn härtill måste ett ev. förslag om övergång till en kyrka av C-lägestyp föregås av en grundlig kompletterande utredning rörande församlingarnas ekonomi och vilket underlag — befolkningsmässigt och ekonomiskt — som i framtiden krävs för drivande av en meningsfull församlingsverksamhet. På den punkten synes det föreliggande utredningsmaterialet ge mycket ringa ledning.

Stiftsnämnden i Härnösand uttalar om C-läget.

Beträffande en från staten friställd kyrka, som icke får statens hjälp med uppbörd, måste frågan om kyrkans ekonomi utredas mer än som skett, om överhuvudtaget ett sådant alternativ skall kunna betraktas som realistiskt. De på s. 52 i betänkandet lämnade uppgifterna om inkomster och utgifter avser hela kyrkans verksamhet. Kyrkan är emellertid inte en ekonomisk enhet. Huvuddelen av dess verksamhet och följaktligen av dess ekonomiska åtaganden ligger på församlingsplanet, och det stora problemet i ett C-läge blir frågan om den enskilda församlingens möjlighet att finansiera sin verksamhet. En viss undersökning av frågan har gjorts av Svenska pastoratens riksförbund, som därvid tagit som utgångspunkt, att församlingens verksamhet förblir av ungefär nuvarande omfattning. Alltjämt saknas någon form av programbudgetering, som fastställer målsättningen för en församlings verksamhet och beräknar vad den kostar. Utan en sådan undersökning och beräkning rör man sig enbart med gissningar, och det är önskvärt, att den kommer till stånd under det fortsatta utredningsarbetet, icke minst för att utgöra ett nödvändigt underlag för den pastoratsreform som blir ofrånkomlig för kyrkan i ett C-läge.

Svenska kyrkans centralråd finner att kyrkans behov av affärsverksamhet accentueras i ett C-läge.

I ett C-läge skulle som utredningen anför, kyrkan komma i en ekonomisk situation, där möjligheten att affärsmässigt utnyttja sina tillgångar skulle kunna framstå som mera angeläget än nu. Ingenting tyder på att svenska kyrkan genom dylik affärsverksamhet skulle bli mer effektiv och få större arbetsmöjligheter. Det synes tvärtom vara mera tillfredsställande ur demokratisk synpunkt att förvaltningen av kyrklig egendom som hittills är underställd kyrkokommunala organ och att huvudparten av finansieringen sker via skattsedeln. De möjligheter till annan finansiering som prövats inom andra kyrkor och som redovisas i utredningen (s. 233) framstår i varje fall inte för centralrådet — vare sig enligt religiös eller demokratisk uppfattning — som mera tillfredsställande.

En övergång till C-läget skulle, anser *Svenska kyrkans lekmannaförbund,*

med största sannolikhet leda till en reducering av kyrkans arbetsmöjligheter, framför allt i glesbygder, där man av ekonomiska skäl skulle tvingas att inskränka den kyrkliga verksamheten i den ena församlingen efter den andra.

En dylik reducering innebär, att vissa människor på grund av sin bostadsort förlorar en service, som de hade fått, om de

råkat bo i en tätort. Detta är svårt att försvara i ett samhälle, som eftersträvar rättvisa i fråga om kulturell service åt alla medborgare.

Utifrån ekonomiska överväganden kommer man till, att staten bäst fullgör sin religionsvårdande funktion gentemot svenska folket, genom att de framtida relationerna mellan Svenska kyrkan och staten regleras i överensstämmelse med det s. k. A-läget eller B-läget.

Om den ekonomiska situationen i C-läget anför *Svenska prästförbundet.*

I dagsläget omfattar kyrkan övervägande flertalet medborgare. Detta torde i viss mån bero på det organisatoriska sambandet med staten. De som hittills ställt sig utanför har handlat efter ett avvikande mönster.

Det förhållandet, att medlemsavgiften utdebiteras särskilt och icke indrives i nuvarande ordning torde försvaga kyrkans ekonomi.

Även om vissa inkomster tillkommer — såsom gåvor, donationer och testamentariska förordnanden — synes det realistiskt att räkna med en försvagning av kyrkans ekonomi i ett C-läge.

Alla avgifter till kyrkan och andra trossamfund bör vara avdragsgilla i deklaration och taxering, liksom kyrkoskatten för närvarande får avdragas vid deklaration till statlig inkomstskatt.

Speciella problem i C-läget blir också omkostnaderna för begravningsväsendet och kyrkobokföringen samt nödvändigheten av att församlingar med större bärkraft stöder de ekonomiskt svagare, vilket förutsätter en ekonomisk planering, som omfattar alla församlingar i riket, d. v. s. ett ekonomiskt instrument som ersätter kyrkofonden.

Kyrkan måste i första hand satsa sina resurser på sin centralt religiösa verksamhet. Det är uppenbart att vissa medborgargrupper, som är påtagligt intresserade för kyrkans verksamhet, inte kan få sina önskemål tillgodosedda på grund av att deras medlemsavgifter inte räcker för den erforderliga kyrkliga organisationen. Detta gäller exempelvis glesbygdsområden, områden med besvärliga kommunikationer och utlandsförsamlingar.

En summarisk genomgång av kyrkans utgiftsposter ger vid handen, att de inkomster en kyrka i C-läget kan påräkna inte torde vara tillräckliga för att kyrkan skall kunna driva sin egentliga religiösa verksamhet i samma omfattning som nu. Man kan också ifrågasätta, vilka medel som blir disponibla för det som i dag betraktas som kyrkans fria verksamhet.

I direktiven för den fortsatta utredningen har antytts att kyrkans eventuella skiljande från staten bör ske i en anda av generositet. Svenska prästförbundet får med anledning härav anföra att ordet generositet kan ge intryck av ett obehörigt gynnande. Om sådant bör ej vara fråga. Kyrkan bör få det ekonomiska stöd av staten, som är motiverat av rådande förhållande kyrka-stat och av statens intresse för den kyrkliga verksamhetens vidmakthållande. Skattefriheten för kyrkan bör beaktas.

Kyrkomusikernas riksförbund refererar utredningens redogörelser för den ekonomiska situation i ett C- och ett D-läge och uttalar.

Mot bakgrund av angivna faktorer samt med beaktande av allmänhetens berättigade krav på lika tillgång till kyrklig »service» bedömer KMR såväl C- som D-lägena såsom helt orealistiska och ogenomförbara.

Utgångspunkt för *Sveriges frikyrkoråds* bedömning av C-läget är att Svenska kyrkan får behålla sin egendom med full äganderätt och sålunda med rätt att omdisponera egendomen. Frikyrkorådet utgår

vidare ifrån att Svenska kyrkans organisation inte kommer att avsevärt ändras, även om en viss medlemsminskning kommer att ske. Rådet förutsätter att Svenska kyrkan i likhet med de nuvarande frikyrkosamfunden skall kunna finansiera sin verksamhet på frivillighetens väg. Frikyrkorådet utgår då från de samlade erfarenheter som frikyrkosamfunden har sedan mer än hundra års verksamhet i landet. Med sitt relativt begränsade medlemsantal samlar dessa samfund in ca 180 miljoner kronor varje år. Dessutom betalar de flesta frikyrkliga full kyrkoskatt. Frikyrkorådet utgår ifrån att det ekonomiska medansvaret skulle aktivera stora grupper inom Svenska kyrkan. Med ökat lekmannainflytande skulle sannolikt följa ett ökat lekmannaansvar. Ett ökat ekonomiskt ansvar skulle leda till att ett praktiserande av den kristna förvaltarskapstanken blev en naturlig del i varje gudstjänst. Frikyrkorådet utgår ifrån att tillräckliga medel också i framtiden kommer att lösgöras för viktiga centrala uppgifter för Svenska kyrkan vid sidan av det lokala arbetet. Det är troligt att Svenska kyrkans verksamhet på vissa områden måste omgestaltas. När man betonar nödvändigheten av att nå hela landets befolkning med kristen förkunnelse, bör man enligt Frikyrkorådets uppfattning också räkna med en effektivare ekumenisk regionplanering och med radions och televisionens möjligheter.

I avsnitt 2.1.5.2 har återgetts *Frikyrkliga studieförbundets* uppfattning att det inte är möjligt att på grundval av det utredningsarbete som hittills gjorts kunna ta ställning för något visst system för ekonomiskt stöd i ett C-läge.

Som framgått av avsnitt 2.1.5.1 uttalar *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* att samhället inte kan komma ifrån ett ekonomiskt ansvar även för en fri kyrka enligt alternativ C.

Kyrklig egendom och jordegendomar, som ger viss avkastning, bör kunna behållas i kyrkans ägo. Däremot torde beskattningsrätten inte kunna finnas kvar i en fri kyrka, ej heller bör staten genom sitt uppbördssystem medverka till att driva in medlemsavgifter för kyrkan. Förbundet är däremot medvetet om, att statliga medel kan behöva anvisas över den statliga budgeten för att lämna medborgarna den religiösa service, de önskar. Angelägenheter av rent borgerlig natur, som fortfarande finns kvar inom kyrkan, bör för övrigt kunna överföras på stat och kommun på lämpligt sätt.

Avsnittet om den *ekonomiska situationen i ett B-läge* har kommenterats av domkapitlet och stiftsnämnden i Lund samt Kyrkomusikernas riksförbund.

Domkapitlet i Lund anser att

B-läget, trots vad som uttalats i direktiven för det fortsatta utredningsarbetet, förtjänar att ytterligare granskas. Samtidigt som statens befattning med kyrkan i övrigt upphör, skulle genom tillgången till det statliga uppbördsväsendet församlingarnas ekonomi kunna fungera i väsentligen oförändrade former och den kyrkliga verksamheten därigenom få bättre förutsättningar än i ett C-läge att fortgå i sin hittillsvarande omfattning.

Stiftsnämnden i Lund finner att B-läget

tillgodoser de särskilda synpunkter på ekonomiskt underlag för kyrkans organisation, som stiftsnämnden inledningsvis framhållit. (Se avsnitt 2.2.5.)

Kyrkomusikernas riksförbund refererar utan kommentarer utredningens redogörelse för frågan.

3.1.3.2 Tänkbara ekonomiska förmåner för en fri kyrka

I kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena anger utredningen under rubriken Allmänna synpunkter åtta särskilda ekonomiska förmåner som kyrkan kan tänkas äga i de olika fria lägena.

1. Särskild statlig medverkan vid uttagande av medlemsavgifter (B-läget).
2. Frihet från eller lindring i skyldigheten att utge inkomstskatt, arvsskatt och gåvoskatt (samtliga lägen).
3. Rätt till skattefritt avdrag för avgifter eller gåvor till kyrkan (samtliga lägen).
4. Rätt till den kyrkliga jorden, m. m. (B- och C-lägena).
5. Rätt till kyrkobyggnaderna med tomter (kyrkogårdar) samt till den fria församlings-, stiftelse- och föreningsegendomen (samtliga lägen).
6. Statsbidrag för den kyrkliga verksamheten i allmänhet (samtliga lägen).
7. Statsbidrag till samhällsnyttig verksamhet (samtliga lägen).
8. Statsbidrag till underhåll av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader (samtliga lägen). (SOU 1968: 11 s. 193.)

Remissinstansernas kommentarer till möjligheten av *särskild statlig medverkan vid uttagande av medlemsavgifter* redovisas i avsnitt 3.2.3.4.1.

Förmånen av *frihet från eller lindring i skyldigheten att utge inkomstskatt, arvsskatt och gåvoskatt* kommenteras av länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Värmlands och Jämtlands län samt Högerns ungdomsförbund.

Länsstyrelsen i Stockholms län vill i anslutning till finansieringsfrågorna anmärka att en skilsmässa stat-kyrka kommer att medföra en ändrad ställning för kyrkan i olika hänseenden när det gäller beskattningen. Utan att närmare gå in på detta får länsstyrelsen uttala att dessa förhållanden bör belysas och övervägas vid den fortsatta utredningen så att konsekvenser som kan försvåra kyrkans fortsatta verksamhet om möjligt undvikes. Eventuellt kan övergångsanordningar i detta syfte visa sig bli nödvändiga eller lämpliga.

Länsstyrelsen i Uppsala län påpekar att enligt nuvarande lagstiftning föreligger inskränkt skattskyldighet till stat och kommun för såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund. I de fall olikhet förekommer är skattereglerna något förmånligare för kyrkan. Den svenska kyrkans undantagsställning ifråga om kyrklig egendoms beskattning förutsättes bli undanröjd vid en fri kyrka.

Länsstyrelsen i Östergötlands län ser nuvarande beskattningsregler som ett skäl för att inte rubba den bestående ordningen stat-kyrka.

Om icke lagstiftningen ändras ifråga om arvsskatt kommer kyrkan som statsorgan i ett fritt läge att förlora sin arvsskattefrihet och bli såsom församlingarna arvsskattepliktig. I vad avser inkomst- och förmögenhetsskatt kommer skattemässigt den statliga taxeringen att ha begränsad betydelse, eftersom endast inkomst av rörelse och förmögenhet nedlagd i rörelse blir skattepliktig. Vid den kommunala taxeringen däremot kommer en skärpning till stånd genom att inkomsten av prästgårdarna blir skattepliktig. Hur denna ökade skattebelastning kommer att påverka den enskilda församlingens ekonomi är svårbedömbar. Kyrkan kommer i skattehänseende sålunda i ett fritt läge att jämställas med övriga trossamfund och församlingar.

Länsstyrelsen i Jönköpings län hänvisar till de uttalanden om beskattningen av svenska kyrkan och andra trossamfund som återgetts i avsnitt 2.1.5.2.

Länsstyrelsen i Kronobergs län behandlar utförligt inkomstskatte-, gåvoskatte- och arvsskatteproblemen.

Enligt länsstyrelsens uppfattning bör först utredas vilka förändringar i skattelagstiftning, som påkallas av ett skiljande av kyrkan från staten. Hänsyn måste härvid tagas bl. a. till de grundläggande värderingarna angående religionsfrihet, det historiska förhållandet, jämlikheten mellan olika kristet-religiösa sammanslutningar och statens ansvar i religiösa angelägenheter. Vidare får det anses vara en riktig utgångspunkt, att förutsättningar skapas för kyrkan och övriga kristna trossamfund och församlingar att själva svara för sin ekonomi. Frågan om andra ideella sammanslutningars ekonomi avser länsstyrelsen ej behandla i detta sammanhang. Länsstyrelsen ämnar ej heller beröra frågan om statligt understöd till kristen verksamhet.

— — — — — — — — — — — — — —

Arvsskatt

Om kyrkan skiljes från staten, blir följden enligt nuvarande bestämmelser, att kyrkan förlorar sin arvsskattefrihet, enär kyrkan då ej längre vore att betrakta som statsorgan. Kyrkan skulle då i likhet med sina församlingar bli arvsskattepliktig. Detta skulle innebära en försämring i förhållande till nuläget och vore därför mindre tilltalande. I det av länsstyrelsen förordade C-läget kan kyrkans behov av ekonomiskt stöd förväntas öka betydligt. Kyrkans ställning bör i denna situation icke ytterligare försämras genom att egendom, som på grund av testamente tillfaller kyrkan, minskas genom beskattning. Det ansvar, som åvilar staten på grund av den långa samhörigheten med kyrkan, motiverar att kyrkan genom ändring i arvs- och gåvoskatteförordningen tillerkännes arvsskattefrihet, vilken även bör omfatta de olika församlingarna inom kyrkan. Länsstyrelsen anser med hänsyn till den jämställdhet, som bör råda mellan kyrkan och övriga trossamfund, att sådan skattefrihet även bör tillerkännas i vart fall övriga kristna trossamfund och församlingar. En sådan utvidgning av skattefriheten kan även sägas vara en rimlig konsekvens av det mått av ansvar staten bör ha i religiösa angelägenheter.

Länsstyrelsen anser dock att det för närvarande är svårt att bedöma huruvida den nyss nämnda utvidgningen av skattefriheten är möjlig med hänsyn till statsfinansiella synpunkter m. m. Vidare kan det förväntas, att nu angivna skattefrihet för kristna samfund och församlingar skulle medföra krav på skattefrihet jämväl för andra institutioner av religiös eller profan natur. Utökningen av antalet skattebefriade rättssubjekt skulle då bli ännu större, varvid en svårlöst konfliktsituation mellan jämlikhetsintressen och statsfinansiella hänsyn skulle uppstå.

För den händelse, att förutnämnda utvidgning av skattefrihet för kristna samfund och församlingar icke skulle anses möjlig att genomföra, bör enligt länsstyrelsens uppfattning kyrkan icke tillerkännas någon permanent särställning i förhållande till de fria trossamfunden och församlingarna i vad avser arvsskattefriheten. Länsstyrelsen anser med hänvisning till den generositet, som staten bör visa och det ansvar, som åvilar staten, att i denna situation det bör övervägas att under en övergångsperiod (tills vidare eller under en viss tid, förslagsvis minst 10 år) tillerkänna kyrkan och dess församlingar frihet från arvsskatt. Med hänsyn till den relativt ringa utvidgning av skattefriheten i förhållande till nuläget som övergångsvis skulle inträda härigenom, torde i vart fall ej något hinder av statsfinansiell natur föreligga för detta sistnämnda alternativs förverkligande.

Gåvoskatt

I fråga om gåvoskatt finner länsstyrelsen

ej att någon förändring av nuvarande ordning är påkallad.

Inkomst- och förmögenhetsskatt

Vid ett eventuellt skiljande av kyrka och stat bör enligt länsstyrelsens uppfattning kyrkan och övriga kristna trossamfund och församlingar jämväl i fråga om inkomst- och förmögenhetsskatt behandlas lika. Detta kan ske enligt följande alternativ:

a) En skärpning av skattereglerna för kyrkan till vad som nu gäller för övriga trossamfund och församlingar.
b) En lättnad för övriga kristna samfund och församlingar till vad som nu gäller för Svenska kyrkans församlingar.
c) En skärpning för båda kategorierna genom att göra dem oinskränkt skatteskyldiga på sätt som nu gäller för flertalet ideella sammanslutningar, t. ex. idrottsföreningar.

Skattemässigt torde alternativ a) vad beträffar den statliga taxeringen ha begränsad betydelse, eftersom detta endast innebär att inkomst av rörelse och förmögenhet nedlagd i rörelse blir skattepliktig. Vid den kommunala taxeringen torde däremot en ändring enligt alternativ a) ha större betydelse, eftersom i detta fall inkomsten av prästgårdarna blir skattepliktig. För den enskilda församlingen blir troligen i flertalet fall den ökade skattebelastningen dock relativt obetydlig.

Alternativ b) bör innebära mycket begränsade skatteförändringar för såväl staten som ifrågavarande samfund eller församling, enär skattepliktiga inkomster av rörelse vid statstaxeringen och av pastorsbostäder vid kommunaltaxeringen torde föreligga i ytterst ringa omfattning. En ändring enligt alternativ b) skulle även innebära en viss förenkling av taxeringsarbetet och deklarationsskyldigheten.

Alternativ c) skulle främst för kyrkan men även för andra trossamfund och församlingar innebära en betydande skattebelastning genom att nu till statlig inkomstskatt skattefria inkomster av fastighet och kapital bleve skattepliktiga. Vidare skulle skattskyldighet till statlig förmögenhetsskatt inträda för betydande förmögenhetstillgångar. Inkomsterna bl. a. genom pastoratens innehav av jordbruksfastigheter skulle bli föremål för beskattning. Även övriga trossamfund och församlingar skulle drabbas av den ökade belastningen, eftersom de torde ha ett icke obetydligt fastighetsinnehav.

Länsstyrelsen har i fråga om arvsskatten anslutit sig till den uppfattningen, att i den mån det är möjligt de ekonomiska problemen bör lösas på ett sätt, som ej innebär en försämring för kyrkan. Denna utgångspunkt bör vara vägledande jämväl i nu behandlad fråga. I enlighet härmed, och då skattebortfallet torde bli ringa, vill länsstyrelsen förorda en lösning i enlighet med alternativ b). Det bör dock även i detta sammanhang påpekas, att nu nämnda utökning av skattefriheten kan utlösa krav från andra ideella och religiösa sammanslutningar att få åtnjuta samma förmåner. Det är ej möjligt att nu överblicka konsekvenserna av en så vidgad skattebefrielse, varför länsstyrelsen härvidlag endast vill antyda denna frågeställning.

De påpekanden som *länsstyrelsen i Värmlands län* gör ansluter sig nära till vad som framhållits av länsstyrelsen i Uppsala län.

Länsstyrelsen i Jämtlands län uttalar.

I ett fritt läge uppkommer vissa problem i vad gäller kyrkans egen skattskyldighet gentemot stat och kommun. För närvarande åtnjuter kyrkan och dess församlingar såsom jämställda med statliga eller kommunala organ vissa skatteprivilegier såväl i fråga om arvsskatt som inkomst- och förmögenhetsskatt.

I ett för kyrkan fritt läge bortfaller dessa förmåner och kyrkan jämställes i skattehänseende med övriga trossamfund. En sådan situation, som innebär ett för-

sämrat finansieringsläge för kyrkan, kan inte anses önskvärd. Å andra sidan bör kyrkan ej heller med hänsyn till den jämställdhet, som bör eftersträvas, komma i förmånligare läge än övriga trossamfund. Länsstyrelsen vill därför förorda att vid den fortsatta utredningen undersökes om inte möjlighet föreligger att utsträcka de skatteförmåner, som nu föreligger för svenska kyrkan, till att omfatta även övriga trossamfund.

Högerns ungdomsförbund skriver.

Den skattefrihet Svenska kyrkan i likhet med andra religiösa samfund idag åtnjuter bör rimligen bibehållas.

Rätt till *skattefritt avdrag för avgifter eller gåvor till kyrkan* förordas i detta sammanhang av länsstyrelsen i Kronobergs län, Folkpartiets kvinnoförbund, Högerns ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet. Frågan tas också upp av Frikyrkliga studieförbundet. Kristna studentrörelsen i Sverige utvecklar närmare skälen till sin skepsis inför ett sådant system. (Jfr avsnitt 3.1.1.2.)

Länsstyrelsen i Kronobergs län anför.

Enligt nu gällande skattelagar och praxis torde möjligheter att få göra avdrag för medlemsavgifter eller gåvor till en fri kyrka eller annat trossamfund ej finnas. För att skapa sådana möjligheter måste en lagändring komma till stånd. Vidare bör i samband härmed uppmärksammas, att även andra ideella sammanslutningar med viss rätt kan göra anspråk på samma förmåner.

Väl medveten om de svårigheter, som är knutna till nu nämnda problem, anser länsstyrelsen, att det noga bör övervägas huruvida avdragsrätt kan medgivas för gåvor och eventuella medlemsavgifter till kyrkan och övriga kristna samfund och församlingar till en årlig summa av förslagsvis 500 kronor per givare. Denna fråga bör enligt länsstyrelsens uppfattning bli föremål för ytterligare prövning av de av Konungen tillsatta sakkunniga för fortsatt utredning av frågan om den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och svenska kyrkan. Om denna prövning skulle utvisa, att en sådan avdragsrätt ej ginge att förverkliga, bör i andra hand utredas om en sådan avdragsrätt övergångsvis kan medgivas för gåvor till kyrkan som viss kompensation för inkomstbortfallet genom beskattningsrättens upphörande.

Folkpartiets kvinnoförbund åberopar förhållandena utomlands.

Avdragsrätt vid beskattning för gåvor till religiösa och ideella ändamål bör genomföras. De ideella organisationerna är ett värdefullt komplement till samhällets egna organisationer. Då det gäller t. ex. hjälp åt u-länderna är det angeläget att dessa organisationer, av vilka många har en omfattande verksamhet på detta område, får effektiva möjligheter att arbeta. Många andra länder har redan denna avdragsrätt, så t. ex. Danmark och Finland.

Också *Högerns ungdomsförbund* gör internationella jämförelser.

Avdragsrätt för gåvor till religiösa samfund är en finansieringsmöjlighet som brukas på åtskilliga håll i utlandet, inte minst i USA där ju något statskyrkosystem i vår mening aldrig funnits.

Avdragsrätten är en framkomlig väg varigenom staten kan underlätta samfundens verksamhet i ekonomiskt avseende, och bör bli föremål för en utredning som närmare får behandla såväl tekniska som andra aspekter på ett dylikt system.

Avdragsrätten erbjuder, säger *Frikyrkliga studieförbundet* (se även avsnitt 2.1.5.2)

en möjlighet till finansiering av samfundens verksamhet vars konsekvenser bör prövas ytterligare.

Kristna studentrörelsens i Sverige internationella jämförelser leder däremot till ett annat resultat.

Intresset för en lösning med samhällelig hjälp vid debitering och uppbörd är givetvis beroende av möjligheterna till andra former av statligt stöd. På frikyrkligt håll har kraven på skattebefrielse för avgifter och gåvor till religiös verksamhet länge spelat en framträdande roll. I en samhällsordning och med ett skattesystem som det svenska förefaller detta aldrig att kunna bli den viktigaste formen för statligt bistånd. I USA är skatteexemptionen för kyrkorna endast en detalj i den omfattande privatfinansieringen och den därmed sammanhängande skattebefrielsen för avsättningar till nära nog all social, kulturell och vetenskaplig verksamhet.

En avdragsrätt som skulle väsentligt bidra till samfundens finansiering, kan sannolikt endast tänkas i samband med omläggning av skattesystemet mot minskad progression eller övergång mot indirekt beskattning.

Även på katolskt håll finns givetvis f. n. ett utbrett missnöje med att församlingsavgiften till skillnad från kyrkoskatten inte är avdragsgill. Huruvida medlemsavgifter av detta slag vi här föreslagit skulle vara avdragsgilla, är ett helt och hållet politiskt beslut, och beror på hur andra förmåner värderas.

Kommentarer angående *rätten till den kyrkliga jorden* resp. *rätten till kyrkobyggnaderna med tomter m. m.* redovisas i avsnitt 3.2.3.3.

Möjligheten av *statsbidrag till den kyrkliga verksamheten i allmänhet* har kommenterats av ett tjugotal instanser. Dessa kommentarer — där parallell ofta dras med statsstödet till politiska partiers verksamhet — har delvis redovisats i avsnitt 2.1.5.2 och 3.1.3.1. Också länsstyrelsen i Västmanlands län, stiftsrådet i Luleå, Frälsningsarmén, Folkpartiets kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige och Förbundet för kristen enhet diskuterar frågan.

Länsstyrelsen i Västmanlands län uttalar.

På grunder som inte innebär någon diskriminering mellan olika samfund bör samhället kunna stödja religiösa sammanslutningar på liknande sätt som sker för ideella organisationer för närvarande.

Med hänsyn till religionens betydelse som samhällsfaktor bör, skriver *stiftsrådet i Luleå,*

vid den fortsatta utredningen frågan om samhällets stöd till såväl kyrklig som frikyrklig verksamhet i framtiden bli föremål för särskild utredning.

Frälsningsarmén anser att det bör övervägas om inte övriga kristna trossamfund som är inbegripna i samma slags verksamhet som svenska kyrkan

i någon kompenserande form tilldelas anslag till dylik verksamhet.

Folkpartiets kvinnoförbund uttalar.

Med alla rättviseskäl beaktade bör statsbidrag kunna utgå till samtliga trossamfund, juridiskt sett att hänföra till ideella föreningar, utan bindning till viss aktivitet.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund anser

att staten har ett ansvar för folkets kulturella och religiösa bildningsnivå. Detta innebär att staten bör ge stöd åt kyrkornas verksamhet som trossamfund. Ett sådant stöd bör också vara tillämpligt ifråga om andra samfund eller rörelser, som utför ett ur kulturell och personlighetsdanande synpunkt värdefullt arbete. Vidare anser vi att samhället bör skydda den enskildes frihet också i det avseendet, att den enskildes religiösa frihet inte får bli beroende av ekonomiska förhållanden. Ekonomiskt inflytelserika grupper kan eljest under olyckliga förhållanden tänkas få alltför stor möjlighet att dirigera opinionsbildningen och beskära andra gruppers självständighet.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund kan inte acceptera

att kyrkan tillerkännes speciellt statligt stöd för att finansiera sin verksamhet.

Kristna studentrörelsen i Sverige uppehåller sig utförligt vid statsstödet för kyrklig verksamhet.

Redan nu utgår direkta statsbidrag på skilda sätt till kyrklig verksamhet. En stor del av Svenska kyrkans centrala, legala organ och befattningshavare betalas över statsbudgeten, f. n. med ca 60 milj. kronor om året. Via bildningsförbunden utgår väsentliga statsbidrag till sådan kyrklig verksamhet som faller under studie- och bildningsarbete. Frikyrkliga församlingar får dessutom tämligen betydande kommunala bidrag till ungdomsverksamhet o. d.

Däremot har vid det samhälleliga stödet till invandrarnas anpassning och kulturella egenliv hittills på ett påfallande sätt kyrkorna satts i en särställning. Till följd härav har invandrarkyrkorna blivit beroende av finansiellt stöd från utlandet, med de politiska och andra komplikationer detta medfört. I detta hänseende förefaller dock en omprövning vara på väg. Arbetsgruppen för invandrarfrågor har tillstyrkt avlöning av statsmedel till en ortodox präst för Sydsverige, och begärt att den parlamentariska utredningen om invandringspolitiken skall ta upp frågan om samhälleligt stöd till religiös verksamhet.

Det är uppenbart att det stöd som utgår till bildningsförbund och folkhögskolor, och som för många idérörelser har stor betydelse är svårt att tillgodogöra sig för riktningar som inte ännu är hemtama i vårt svenska folkrörelseestablishment. Här finns i ordningen inbyggd en olycklig fördröjningseffekt, som gynnar det äldre och etablerade, men som inte erbjuder någon hjälp för akuta behov. När på något decennium antalet katoliker, ortodoxa och muslimer i landet mångdubblats, har inte samhället sett sig ha några möjligheter att ge ekonomiskt stöd.

Rättvisan kräver, att statsbidrag kan utgå till religiös verksamhet och religiösa samfund, där behov finns. Ett sådant stöd får inte i huvudsak betingas av huruvida organisationen hunnit vinna fullständig hemortsrätt i organisations-Sverige.

På vissa områden synes samhälleligt stöd vara särskilt angeläget. Projektet att ge gynnsamma lånevillkor för samfundslokaler bör tas upp igen, befriat från de svagheter, som gjorde att det fördes åt sidan. Främst av dessa den egendomliga begränsningen till de inhemska fria samfunden. Till samfundens egen religionsundervisning som ett komplement till skolans objektiva, borde bidrag kunna utgå, som både höjde kvaliteten och gjorde denna lättare tillgänglig.

Vad gäller det ovan omnämnda eventuella stödet till invandrargruppernas religiösa verksamhet, vore det att föredra att detta kunde ges inom ramen för samhällets allmänna bidrag till samfunden, hellre än att det handhas av det föreslagna invandringsverket.

Samhälleligt stöd till religiös verksamhet kan motiveras på i princip samma sätt som stödet till kulturell och konstnärlig aktivitet, idrott och partier. Formerna för stöd väx-

lar emellertid starkt från område till område, och bidragen till samfunden behöver inte följa något existerande mönster. Inte heller finns det anledning att anse att de former och normer för stöd till samfunden, som kan komma i fråga, måste tillämpas också på andra rörelser och verksamheter.

Förbundet för kristen enhet anför.

Då det alltfort kan sägas ligga i samhällets intresse att stödja ideell verksamhet av det slag som Svenska kyrkan bedriver, bör statsbidrag (och/eller skattebefrielse för alla slags bidrag) kunna ges till alla religiösa och ideella sammanslutningar enligt liknande principer som gäller för det statliga stödet till de politiska partierna, till folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet i folkrörelserna.

Möjligheten av *statsbidrag till samhällsnyttig verksamhet* tas upp av Riksförbundet Kyrkans ungdom, Frikyrkliga studieförbundet, Högerns ungdomsförbund och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Av avsnitt 2.1.5.2 har framgått att *Riksförbundet Kyrkans ungdom* förordar aktivitetsbidrag.

Riksförbundet anser det emellertid varken rimligt eller önskvärt att kyrkans verksamhet helt eller till större delen skall bäras av statsbidrag bl. a. av skälet att detta system sannolikt skulle medföra en olycklig passivisering av medlemmarnas ansvar för verksamheten. Bidraget bör i stället tjäna till att avlasta kyrkan den ekonomiska bördan främst för sektorer som kan anses vara av mer allmänt intresse och därigenom frigöra övriga medel för att möta ett elementärt krav på kontinuitet i verksamheten, anställningstrygghet, behovet av rådgivning och annan tjänst i andliga frågor med stor generositet o. s. v.

De ovan nämnda inkomstvägarna torde bli de för kyrkan viktigaste. Jämsides med dessa kan förutsättas att församlingarna tillgodogör sig rätten till kommunala bidrag för ungdomsverksamhet, statliga och kommunala bidrag för studie- och fritidsgruppsverksamhet o. s. v. Uppmärksammas bör att konfirmandundervisningen i en fri kyrka får klar status av frivilligt studiearbete till vilket statsbidrag i vanlig ordning kan utgå. Detta möjliggör också att driva konfirmandundervisningen med tillgodoseende av önskemål om en kyrkans öppenhet. Studiecirkeln står ju öppen för var och en som vill vara med och att speciella villkor exempelvis rörande erlagd medlemsavgift till kyrkan, behöver inte uppställas.

Som också framgått av avsnitt 2.1.5.2 påpekar *Frikyrkliga studieförbundet* att bl. a. de kristna samfunden erhåller

statligt stöd som utformats som aktivitetsbidrag. Detta gäller t. ex. studiearbete, ungdomsverksamhet och u-hjälp. Studieförbundet, som har stor erfarenhet av hur arbetsmöjligheterna ter sig under en sådan samverkan med staten, anser att denna form av samverkan skulle kunna byggas ut ytterligare ifråga om de delar av samfundens verksamhet som ur samhällets synpunkt är av positiv betydelse.

Högerns ungdomsförbund skriver.

Idag åtnjuter Svenska kyrkan ett stöd vad gäller ersättning från staten för tjänster samt bidrag till studieverksamhet i likhet med andra organisationer. Ett vidgande av de statliga ersättningsområdena till frikyrkosamfunden ter sig ingalunda orimligt vid ett avvecklande av banden mellan staten och det största religiösa samfundet.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund anser att statsbidrag för kyrkans

verksamhet bör utgå enligt de bidragsnormer som gäller för all ideell föreningsverksamhet.

Remissinstansernas kommentarer till möjligheten att erhålla *statsbidrag till underhåll av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader* redovisas i avsnitt 14.1.3.

3.1.3.3 Regler för medlemmarnas ekonomiska bidrag till en fri kyrka

Utredningen har under rubriken B-läget, Inledande synpunkter (kap. 13 Kyrka-stat-relationen i B-, C- och D-lägena) redogjort för vissa frågor av mera allmän karaktär. Bl. a. tar utredningen upp spörsmålet hur en fri svensk kyrka kan antas komma att utforma reglerna för medlemmarnas bidrag till verksamheten.

Härvid berör utredningen dels olika avgiftskonstruktioner (proportionell, progressiv eller enhetlig avgift eller kombinationer av dessa konstruktioner), dels frågan om vilka kyrkliga organ (på lokal-, stifts- och/eller riksplanet) som ska fastställa och uppbära avgifterna (SOU 1968: 11 s. 211—213).

Dessa frågor har delvis berörts av de remissinstanser som redovisats i avsnitt 3.1.3.1 under Allmänna synpunkter. *Kammarrätten* ägnar problemet särskild uppmärksamhet och anför (sidhänvisningarna avser SOU 1967:46).

Under rubriken »Medlemsbidrag i en fri svensk kyrka och i andra trossamfund» (s. 273—279) berör utredningen — med utgångspunkt i frågan om staten på ett eller annat sätt kan och bör medverka vid uppbörd av medlemmarnas bidrag — efter vilka principer man kan tänka sig att en fri svensk kyrka vill bestämma medlemsavgifternas storlek (s. 274—277), vilket kyrkligt organ som kan tänkas böra fastställa avgifterna (s. 277) samt möjligheten av att särskilda avgifter fastställs på olika »plan» inom den kyrkliga organisationen (s. 277—279). En förutsättning för att staten i ett B-läge skall utan ersättning eller mot en förhållandevis låg sådan, medverka vid uppbörden av medlemsavgifterna bör enligt kammarrättens mening vara att avgiftsbestämningen från uppbördsteknisk synpunkt blir enkel och i allt väsentligt kan utföras på grundval av sådana uppgifter som är tillgängliga vid uträkningen av de allmänna skatterna och de avgifter som nu debiteras i samband med dessa skatter.

3.1.3.4 Den ekonomiska situationen för inomkyrkliga organisationer i ett fritt läge

Under rubriken Inomkyrkliga organisationers situation i ett fritt läge skriver *Evangeliska fosterlands-stiftelsen.*

I september 1963 presenterade 1958 års utredning kyrka-stat en kartläggning av kyrkor och samfund i Sverige beträffande deras omfattning och verksamhet. (SOU 1963: 39). I denna utredning diskuterades bl. a. och söker man klarlägga de olika samfundens förhållande till Svenska kyrkan. Man finner (sid. 142 ff.) att vissa samfund kan betecknas som rörelser inom Svenska kyrkan medan andra är klart avgränsade samfund vid sidan av Svenska kyrkan. I sitt slutbetänkande återkommer utredningen till frågan om de fria samfunden i samband med frågan om statlig utdebitering av avgiften till kyrkan. I detta sammanhang har utredningen dock helt gått förbi vissa mycket allvarliga problem som skulle uppstå vid ett kyrkans skiljande från staten för de rörelser som inte etablerat sig som frikyrkor utan får räknas som inomkyrkliga organisationer. Dessa organisationer har en omfattande verksamhet både i hemland och på missionsfält. För Evangeliska Foster-

lands-stiftelsens del omspänner verksamheten en årlig satsning av mellan 15 och 20 miljoner kronor enligt framräkningar som gjorts nyligen. Bakom dessa siffror döljer sig också en mycket omfattande insats av både anställda och frivilligt arbetande medarbetare.

Man kan utgå ifrån att kyrkan i ett fritt läge måste ställa väsentligt ökade ekonomiska krav på sina medlemmar. Hur mycket ökningen skulle bli kan ingen för närvarande uttala sig om med någon säkerhet, men den torde bli betydande. För exempelvis en EFS-medlem skulle situationen innebära väsentligt ökade avgifter till kyrkan samtidigt som han liksom tidigare vore inställd på att bära upp EFS arbete med frivilliga gåvor. I detta resonemang utgår vi ifrån att medlemmen ifråga vill stå kvar inom kyrkan som tidigare. Det synes ofrånkomligt att han då försättes i en konfliktsituation. Även om exemplet är valt från EFS gäller förhållandet långt flera än de ca 30 000 medlemmarna inom EFS. En rad organisationers medlemmar kommer att befinna sig i samma situation. Kanske man invänder, att detta är ett problem för organisationerna ifråga. Vi ser det som ett problem inom kyrkan, som bör ägnas uppmärksamhet i den fortsatta behandlingen av kyrka-stat-frågan. Det kan tilläggas att vårt ställningstagande i kyrka-stat-frågan skulle ha blivit ett annat om vi ensidigt skulle ha sökt undvika de problem för inomkyrkliga organisationer som vi anser hör samman med ett fritt läge. Att vi trots medvetandet om dessa problem ger förslaget om en fri kyrka vårt förord beror på vår övertygelse att detta i längden gagnar kyrkan bäst.

3.2 *Organisation*

3.2.1 A-läge

3.2.1.1 Allmänna kommentarer

Eftersom A-läget förutsätter en i det väsentliga oförändrad relation mellan stat och kyrka måste en beskrivning av detta läge väsentligen gå ut på att ange de förändringar på olika områden, som är tänkbara inom ramen för ett bibehållet statskyrkosystem, säger utredningen inledningsvis. Reformer är tänkbara inte endast i fråga om den nuvarande materiella regleringen på olika områden utan kan också ta sikte på formerna för regleringen. Därvid tilldrar sig särskilt kyrkomötets deltagande i lagstiftningsförfarandet intresse. — Vissa av de reformer som utredningen behandlat kan anses vara av den art eller till sina verkningar så omfattande, att det kan ifrågasättas om ett genomförande av dem ligger inom ramen för de förutsättningar som uppställts för A-läget. Det har dock synts naturligt att redovisa dem i detta sammanhang (SOU 1968: 11 s. 151).

Justitiekanslern, länsstyrelsen i Jönköpings län samt domkapitlen i Lund, Göteborg och Härnösand har anfört vissa allmänna synpunkter på A-läget.

Justitiekanslern uttalar sålunda.

Utredningen förutsätter i A-läget »en i det väsentliga oförändrad relation mellan staten och kyrkan». Som exempel på den oförändrade relationen nämnes det nära samarbetet, att församlingarnas kyrkokommunala karaktär består och att kyrkans tillgång till jord och annan egendom lämnas orubbad (SOU 1968: 11 sid. 151). Vissa reformer diskuteras som tänkbara inom ramen för A-läget.

Man kan fråga sig vad den angivna förutsättningen »en i det väsentliga oförändrad relation mellan staten och kyrkan» närmare besett innebär. Som utredningen gjort kan man peka på vissa organisatoriska förhållanden som konstituerar läget. Men statskyrkosystemet innebär också — och ur viss synpunkt borde detta måhända te sig väsentligast — att staten uppehåller och

främjar en kyrka med en mer eller mindre preciserad lära. Den nuvarande statskyrkan är framvuxen ur en lång historisk process. Som en relikt från en gången tids förhållande mellan kyrka och stat finnes alltjämt stadgandet i § 2 i regeringsformen där det anges vad som är att förstå med den rena evangeliska läran. Den närmare innebörden av denna lära har kyrkan i varje fall under de senaste seklerna i huvudsak själv fått svara för. Väl kan staten sägas ha genom olika åtgärder rubbat förutsättningarna för kyrkans verksamhet. Som exempel på sådana åtgärder kan anges konventikelplakatets upphävande, varigenom statskyrkans förut praktiskt allenarådande ställning på det religiösa området bröts. En annan liknande åtgärd var införandet av den nu gällande religionsfrihetslagen med de ökade möjligheterna att vinna utträde ur kyrkan. Däremot torde knappast några åtgärder ha vidtagits från statens sida som inneburit direkta ingrepp i kyrkans lärosystem. Formellt sett kan visserligen göras gällande att staten genom antagande av bibelöversättningar, fastställande av psalmbok och av kyrkans böcker, utövande av högsta kyrkostyrelsen m. m. också deltager i utformningen av kyrkans lära och bekännelse. Reellt sett förhåller det sig emellertid knappast så.

Staten accepterar i huvudsak den utveckling som äger rum inom kyrkan och fullgör sina funktioner som högsta kyrkostyrelse på ett i förhållande till läran och bekännelsen tämligen oengagerat sätt. Man kanske kan uttrycka saken så att det råder ett slags omedvetenhet i förhållandet mellan staten och kyrkan på detta område.

Efter den omfattande utredning som nu ägt rum och den allmänna debatt som föregått densamma och alltjämt pågår rörande förhållandet mellan kyrka och stat har alla därmed sammanhängande frågor lyfts fram och blivit medvetna på ett helt annat sätt än tidigare. Man frågar sig vilken betydelse detta får om man vid ett slutligt ställningstagande skulle stanna för att behålla ett statskyrkosystem. Det synes finnas anledning räkna med att som förutsättning för att staten skall främja och till sig närmare knyta en viss kyrka uppställes att denna kyrkas lära och bekännelse någotsånär klart definieras och så att definitionerna kan godtagas av staten. Fråga kan uppkomma, om band skall läggas på kyrkan till förhindrande av att läran och bekännelsen ändras på ett för staten icke godtagbart sätt. Krav kan uppkomma på möjlighet att beivra yttringar av prästerlig verksamhet som ur allmän synpunkt ter sig stötande. Det synes också tänkbart att man från allmänpolitiska och praktiska synpunkter kräver klarhet om kyrkans ståndpunkt till frågan om kvinnliga präster och till frågan om prästs skyldighet att i vissa fall förrätta vigsel och kanske även eljest tillhandahålla »kyrklig service», på ökat inflytande från lekmännens sida såvitt gäller kyrkans lära m. m. Ur kyrklig synpunkt blir det naturligen problematiskt att avgöra hur långt man är beredd att gå för att tillgodose eventuella krav i antydd riktning, i vilken utsträckning man är redo att binda sig i fråga om lära och bekännelse för att vinna den ekonomiska trygghet ett statskyrkosystem kan antagas medföra för kyrkan. En fråga är väl också om kyrkan med någon större grad av enighet mer bestämt kan i allo ange innehållet i sin lära och sin bekännelse.

Med det anförda har jag velat antyda, att den av utredningen i A-läget uppställda förutsättningen »en i det väsentliga oförändrad relation mellan staten och kyrkan» måhända icke är en användbar utgångspunkt för en diskussion om att bibehålla statskyrkosystemet. Snarare vill det synas som om man redan här möter de väsentligaste svårigheterna. Det kan bli nödvändigt att börja från grunden genom att staten och kyrkan var på sitt håll formulerar de principer man anser bör vara grundläggande i fråga om statskyrkosystemet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anför som inledning till sin kommentar till slutbetänkandets kap. 12 Relationen kyrka-stat i ett A-läge.

Att länsstyrelsen går in på diskussionen

i kap. 12 beror på att länsstyrelsen anser, att ett A-liknande läge med en friare, ur religionsfrihetssynpunkt mindre angripbar ställning, ur många synpunkter är att föredra och att det i varje fall för kyrkan kan bestå ganska länge som en etapp på vägen till ett av kyrkan (sedan den ändrat den uppfattning till förmån för A-läget som f. n. tycks dominera) eller staten (under intryck av en framväxande opinion, att detta påkallas för att nå full religionsfrihet) önskat och efter förhandlingar reglerat fritt läge. I själva verket bör just möjligheten att inom ett A-läges ram och utan att rubba dess väsentliga förutsättningar åstadkomma en organisation, som kan bli en arbets- och förhandlingsduglig etapplösning, vara ett skäl för att ett A-läge skall kunna accepteras även av principiella motståndare till statskyrkosystemet. Länsstyrelsen har i detta resonemang inte bortsett från att utredningen själv skisserat en ordning för en tämligen direkt övergång till ett fritt läge. Som i annat sammanhang något utvecklas synes inga starka skäl ha anförts för en sådan övergång.

Ett A-läge kan, säger *domkapitlet i Lund,*

med hänsyn till de konsekvenser som bör dras av 1951 års religionsfrihetslagstiftning inte innebära någon status quo. Det måste omfatta väsentliga reformer i två syften: 1) Kvarstående begränsningar i den enskildes religionsfrihet bör om möjligt undanröjas. 2) Svenska kyrkans ställning som trossamfund bör klarare komma till uttryck.

Domkapitlet i Göteborg finner det svårt att ta ställning till A-läget.

Ur kyrkans synpunkt ter sig detta läge, sådant det tecknas i utredningen, så oklart och till sina konsekvenser så svåröverskådligt, att det stöter på stora svårigheter att taga ställning till detsamma. Utredningen visar på ett förtjänstfullt sätt, att det icke är säkert att A-läget — som det i allmänhet uppfattas — innebär status quo. Främst författningsreformen gör det tvivelaktigt, om kyrkans förhållande till staten i framtiden kan bli i huvudsak detsamma som i dag.

Å ena sidan kan läget tänkas förskjutas mot ett större beroende av staten, på församlingsplanet genom att den hittillsvarande kyrkliga självstyrelsen på väsentliga punkter uppgår i den borgerligt-kommunala, och på riksplanet genom att kyrkolagstiftningen helt lägges under riksdagen. Domkapitlet finner en sådan utveckling helt stridande mot den hittillsvarande tendensen både inom kyrklig och statlig förvaltning, nämligen att — med hänsyn bl. a. till religionsfriheten — å ena sidan särskilja kyrkliga och borgerliga organ och låta kyrkliga ärenden avgöras av kyrkliga instanser, och å andra sidan låta medborgerliga rättigheter, såsom valbarhet m. m., bli helt oberoende av tillhörigheten till kyrkan. Det förefaller vara en logisk konsekvens av den religiösa friheten i ett pluralistiskt samhälle, att den kyrkliga självstyrelsen stärkes och att den kyrkliga organisationen i görligaste mån blir självständig i förhållande till den statliga, medan å andra sidan kostnaderna så långt som möjligt påvilar endast kyrkans medlemmar och medlemskapet i kyrkan blir utan konsekvenser för den enskildes rättigheter i samhället.

Domkapitlet vill därför bestämt avvisa tanken på ett A-läge som skulle innebära att kyrkan på ovan angivet sätt förlorar sin hittillsvarande självständighet.

Å andra sidan kan ett A-läge innebära, att förhållandet mellan stat och kyrka, utan att den nuvarande förbindelsen upphör, konsekvent utformas — och delvis omgestaltas — så som det senaste seklets utveckling betingar. Domkapitlet anser att det reformprogram som kyrkomötet framlagt, på ett lyckligt sätt anger, hur ett sådant förhållande mellan stat och kyrka i framtiden i huvudsak bör utformas.

Utredningen har, finner *domkapitlet i Härnösand,*

med rätta den självklara utgångspunkten, att reformer kan och bör åstadkommas i kyrkans organisation, även om sambandet kyrka och stat bibehålles. De reformer som därvid diskuteras som reellt möjliga syftar samtliga till större frihet och självständighet för kyrkan. En motsatt utveckling, som skulle knyta kyrkan närmare staten än nu betraktas uppenbarligen som orealistisk.

3.2.1.2 Lokalplanet

Utredningen behandlar under denna rubrik i slutbetänkandet framför allt frågan om överförande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun. Efter en redogörelse för innehållet i den s. k. Thapperska motionen vid 1960 års riksdag anger utredningen några konsekvenser om förslaget genomförs.

Dessa konsekvenser rör bl. a. den kyrkliga indelningen, rösträtts- och valbarhetsbestämmelser till fullmäktige samt kyrkorådets ställning. Vissa praktiskt-organisatoriska förenklingar skulle kunna åstadkommas. Sålunda skulle man kunna uppnå en jämnare utdebitering i kommuner med flera församlingar, minska antalet organ inom kommunen, få till stånd en central planering av de kommunala utgiftsbehoven samt avskaffa kyrkofullmäktigevalen och kyrkostämmorna. Kyrkliga samfälligheter för frågor av ekonomisk natur skulle bli obehövliga. Å andra sidan vore en ordning av den föreslagna arten ägnad att fördunkla uppfattningen om kyrkan såsom ett trossamfund. Församlingen skulle komma att framstå som en del av det borgerliga samhället och kyrkans officiella karaktär bli mera utpräglad.

Såvitt angår övriga reformer som kan hänföras till lokalplanet hänvisar utredningen i slutbetänkandet till delbetänkandet Kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967:45). Utredningen pekar särskilt på vad som i detta betänkande anförts om kyrkofullmäktigevalen, om övriga kyrkliga val och utnämningar till prästerlig tjänst samt om rösträtt, valbarhet och besvärsrätt. (SOU 1968: 11 s. 151—154.)

En *positiv* inställning till grundtankarna i den s. k. *Thapperska motionen* redovisas av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Blekinge samt Göteborgs och Bohus län samt Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Hovrätten för västra Sverige uttalar.

Bland de reformer på lokalplanet, vilka utredningen anser tänkbara inom statskyrkosystemets ram, behandlar utredningen först — och i slutbetänkandet så gott som uteslutande — frågan om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun; spörsmål rörande exempelvis kyrkofullmäktigeval har i utredningens framställning kommit i andra hand. Det synes emellertid böra hållas i minnet, att den främsta motiveringen till förslaget i den s. k. Thapperska motionen — och måhända även till andra förslag i ämnet — torde ha varit just att förhållandena vid kyrkofullmäktigevalen allt klarare framstått såsom otillfredsställande. Enligt referatet av den Thapperska motionen (bet. IX s. 68 och XI s. 152) framhölls däri bl. a., att det ur demokratisk synpunkt var otillfredsställande att kyrkofullmäktigevalen omfattades med allt mindre intresse av valmanskåren.

Enligt hovrättens mening kan man vid bedömandet av den Thapperska motionen svårligen bortse från den nämnda motiveringen; det ringa valdeltagandet i kyrkofullmäktigevalen måste anses utgöra ett ej oviktigt argument för avskaffande av kyrko-

fullmäktigeinstitutionen. Utredningen har anfört några synpunkter på hur ett större intresse för kyrkofullmäktigevalen skulle kunna vinnas. Det kan knappast förmodas att något av de förslag, som i sammanhanget beröres, skulle medföra någon avsevärd förbättring. I själva verket torde det förhålla sig så, att kyrkofullmäktigevalen är dömda att helt komma i skymundan av de övriga valen, vid vilka de politiska partierna är på ett helt annat sätt angelägna att fånga intresset hos allmänheten. Det sagda gäller särskilt om kyrkofullmäktigevalen såsom nu följer kort efter andra val, men även vid en ordning med skilda valår torde den påtagliga diskrepansen i fråga om valpropagandan komma att inverka därhän, att valdeltagandet i kyrkofullmäktigevalen alltjämt bleve ringa. En negativ effekt på intresset att rösta har givetvis också den vanliga förekomsten vid kyrkofullmäktigevalen av en enda gemensam lista.

Om alltså det påfallande låga valdeltagandet vid dessa val ej enbart bör hänföras till ett ringa intresse i och för sig för kyrkliga angelägenheter utan kan ha sin grund i sådana faktorer som nu berörts, kvarstår likväl faktum: valdeltagandet är otillfredsställande från demokratisk synpunkt, och det synes kunna befaras att det så skall förbli. Vid angivna förhållande kan hovrätten icke finna annat än att förslaget i den Thapperska motionen är värt att närmare övervägas. Det innebär såsom utredningen framhåller åtskilliga fördelar, och de nackdelar som kan anses förknippade därmed bör ej överdrivas. Särskilt kan betänkligheterna mot förslaget antagas minska, om kyrkoråden finge en tämligen självständig ställning. De skulle visserligen utses av kommunens fullmäktige. Men om fullmäktige hade att välja ett särskilt kyrkoråd för varje — ej alltför liten — församling, kunde det förväntas att valet skedde med hänsyntagande till varje församlings särskilda intressen. Vidare skulle kyrkoråden kunna, i fråga om kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur, ha motsvarande ställning som drätsel- och kommunalnämnderna och alltså vara direkt underställda fullmäktige. I fråga om åtskilliga angelägenheter av kyrklig natur skulle beslutanderätten vidare kunna tillkomma kyrkoråden.

Såvitt hovrätten kan bedöma skulle en reform sådan som den nu antydda snarast vara ägnad att öka det allmänna intresset för kyrkliga frågor. Den skulle i varje fall undanröja den olägenhet, som det låga valdeltagandet i kyrkofullmäktigevalen nu får anses utgöra och som i längden måste från kyrkans egen synpunkt framstå som betänklig.

Länsstyrelsen i Blekinge län framhåller att dess förord för A-läget

har getts under det förbehållet att vissa av utredningen diskuterade reformförslag i anslutning till A-läget aktualiseras. Sålunda bör, för att beröra det lokala planet, beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art överflyttas från den kyrkliga till den borgerliga kommunen. Därmed bör kunna nås även fördelen av en enhetlig kyrkoskatt för olika i en borgerlig primärkommun ingående församlingar. Det skulle föra för långt att i detta sammanhang ta upp de många problem som kan aktualiseras. Länsstyrelsen vill dock redan nu fästa uppmärksamheten på ett förhållande, nämligen behovet av klargörande bestämmelser, varigenom allmänhetens tillgång till kyrkorummet säkras på ett sätt som överensstämmer med demokratiska principer.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser att det ringa deltagandet vid de kyrkliga valen utgör

ett allvarligt dilemma för den medborgerliga självstyrelsen. Sannolikt skall det visa sig, att den enda framkomliga vägen är en utvidgning av den borgerliga kommunens kompetens till att omfatta jämväl de kyrkokommunala arbetsuppgifterna, i vart fall de arbetsuppgifter som är av ekonomisk eller rent profan natur. Frågan bör sålunda utredas.

— — — — — — — — — — — — — —

Detta synes icke behöva utesluta bibehållande av vissa församlingsorgan för religiösa och religiöst-praktiska arbetsuppgifter.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund säger.

Om A- eller B-läget kommer att bli rådande, trots de ur religionsfrihetssynpunkt starka betänkligheter som kan anföras häremot, anser SSU det angeläget att samhällets möjligheter till inflytande och kontroll över kyrkan inte minskas.

Kyrkofullmäktige bör även i A-läget avskaffas och beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art överföras till de primärkommunala organen.

Justitiekanslern, länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlen i Strängnäs, Västerås, Växjö, Lund, Göteborg och Härnösand, stiftsråden i Strängnäs, Växjö och Härnösand, Kyrkomusikernas riksförbund samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare *avstyrker* grundtankarna i den *Thapperska motionen.*

Justitiekanslern konstaterar att

utredningen tagit upp det av herr Thapper m. fl. vid 1960 års riksdag väckta förslaget om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till den borgerliga kommunen. Det torde vara uppenbart, att åtskilliga praktiska fördelar av organisatorisk art är förenade med förslaget. Förslaget synes emellertid representera en typ av reformer som rent principiellt bör undvikas vid ett bibehållande av statskyrkosystemet. Enligt min mening är det av vikt, att i A-läget det organisatoriska sambandet mellan stat och kommun, å ena sidan, och kyrkan, å den andra, icke förstärkes. Snarare bör man eftersträva sådana reformer att detta samband så långt möjligt minskas.

En annan sak är att ett av de förhållanden som åberopades som grund för riksdagsförslaget, det låga valdeltagandet i kyrkofullmäktigevalen, är viktigt att beakta vid diskussionen av relationen mellan stat och kyrka. Det är väl icke alldeles lätt att säga hur man skall tolka det tämligen ringa intresset hos allmänheten för kyrkofullmäktigeval och prästval mot bakgrund bland annat av de siffror utredningen angivit för antalet konfirmationer, kyrkliga vigslar och dylikt. Skulle det kunna antagas att det låga valdeltagandet är en mer rättvisande bild av allmänhetens intresse för kyrkans angelägenheter än den som konfirmations- och vigselfrekvensen ger är detta ett förhållande som bör komma i betraktande när det gäller statskyrkosystemets vara eller ej.

Med hänsyn till de synpunkter som ligger bakom *länsstyrelsens i Jönköpings län* accepterande

av A-läget som i varje fall en etapplösning men också av de närliggande skäl som utredningen anger (s. 153 h) bör det enligt länsstyrelsens mening inte komma ifråga att överflytta de kyrkliga angelägenheterna till den borgerliga kommunen.

Organisatoriskt bör kyrkans arbete enligt *länsstyrelsen i Västmanlands län*

få bygga på församlingarna. Innehållet i gällande lag om församlingsstyrelse synes här tillfredsställande. Tanken att flytta över beslutanderätten på lokalplanet till den borgerliga kommunen vill länsstyrelsen för sin del avvisa, då den knappast står i överensstämmelse med önskemålet om att ge kyrkan som samfund större frihet. Däremot kan vissa arbetsuppgifter av materiell natur, t. ex. rörande begravningsväsendet, överföras till den borgerliga kommunen. Över huvud bör riktpunkten vara att sådana samhälleliga angelägenheter, som kräver betydande ekonomiska insatser i större utsträckning lägges på andra än religiösa samfund. — Likaså vill länsstyrelsen avstyrka tanken att förena kyrkofullmäktigeval med de bor-

gerliga valen. Frånsett det principiella intresset att skilja ut kyrkan som samfund från övrig samhällelig verksamhet framstår det som i onödan komplicerande att lägga ytterligare ett val till de tre — av riksdag, landsting och kommunalfullmäktige — som i fortsättningen avses skola ske samtidigt.

Domkapitlet i Strängnäs motsätter sig ett överförande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun.

En sådan ordning skulle kunna innebära, att kyrkliga frågor avgöres av en majoritet som ej tillhör kyrkan och kyrkans karaktär av trossamfund skulle därigenom fördunklas. Även i ett A-läge *måste* kyrkan få behålla sin självstyrelse.

Efter tillkomsten av 1961 års församlingsstyrelselag synes enligt *domkapitlet i Västerås*

mera genomgripande reformer inom församlingsorganisationen icke vara aktuella.

Det på många håll ringa deltagandet i kyrkofullmäktigevalen är icke skäl nog att föreslå kyrkofullmäktigeinstitutionens avvecklande. Domkapitlet finner det för sin del ytterst angeläget att icke dessa för kyrkan så betydelsefulla organ utmönstras.

En sådan förändring skulle medföra, att den lokala anknytningen avsevärt minskade, enär församlingarna icke fick tillfälle välja sina egna organ. Vidare skulle församlingarna delvis förlora sin särart, principiellt och ekonomiskt, och de kyrkliga frågorna skulle bli delfrågor bland andra angelägenheter.

I de detaljgranskningar av slutbetänkandet som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till, anförs bl. a.

I församlingsplanet förefaller inga ändringar vara påkallade. Församlingsstyrelselagen har visat sig fungera väl. Den ger uttryck åt församlingarnas självständighet och reglerar utan att klavbinda. Den s. k. Thapperska motionen (XI, s. 152 f.) om överförande av den kyrkliga förvaltningen till den borgerliga kommunen måste avvisas, eftersom detta på ett olyckligt sätt skulle binda kyrkan vid staten och beskära församlingarnas demokratiska självbestämmanderätt.

— — — — — — — — — — — — — —

Den kyrkliga självständigheten på församlingsplanet bibehålles. De tankar som framförts att i den s. k. Thapperska motionen beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art borde överflyttas till den borgerliga kommunen är för kyrkan helt och hållet oacceptabla.

Domkapitlet i Lund avvisar bestämt tanken på att överflytta beslutanderätten i kyrkliga frågor av ekonomisk art till borgerlig kommun,

eftersom det skulle innebära ett fördunklande av kyrkans ställning som trossamfund och minska i stället för öka den frihet att genom egna organ ordna sina angelägenheter som bör tillkomma kyrkan liksom varje annan organisation i samhället. Den värdefulla utveckling i riktning mot ökat lekmannaansvar i församlingslivet som främjats av 1961 års lag om församlingsstyrelse skulle därigenom brytas.

I sammanhang med utvecklingen av kommunorganisationen i riktning mot allt större enheter har stundom yrkats på en motsvarande sammanläggning av församlingar till storförsamlingar. Därvid förbiser man, att helt olika förutsättningar råder på dessa båda områden. En församling skall utgöra en personlig gemenskap och kan därför inte fungera, om den görs för stor.

Som skäl för storförsamlingar har framför allt åberopats ekonomiska synpunkter. I allt större utsträckning bildas emellertid nu kyrkliga samfälligheter för att lösa de ekonomiska frågorna inom en större ram än den enskilda församlingen eller pastoratet. En kostnadsutjämning även inom ra-

men för ett färdigbildat kommunblock blir därigenom möjlig också på det kyrkliga området.

Samtidigt är det i de stora kommunala blockbildningarnas tid av största värde för en fördjupad demokrati, att man kan bevara ett mått av kommunal självförvaltning i sådana mindre lokala enheter som församlingarna utgör. I storstäderna har församlingarnas kyrkoråd i praktiken visat sig t. o. m. kunna vid sidan av sin kyrkliga uppgift fylla en viss primärkommunal funktion som »stadsdelsråd» i avsaknad av motsvarigheter på det borgerligt kommunala planet. Tillgången till en sådan lokal instans är ägnad att motverka den enskildes känsla av totalt främlingsskap i det allt större och alltmer tekniskt utformade och specialiststyrda samhällskollektivet.

Domkapitlet vill däremot understryka angelägenheten av att kontraktsindelningen kan anpassas till de nya kommunblocken. Samarbetet mellan den borgerliga kommunen och den kyrkliga organisationen skulle därigenom underlättas. I den mån totala ekonomiska samfälligheter bildas av de i ett kommunblock ingående församlingarna skulle därvid också ett gemensamt ekonomiskt underlag skapas för den kyrkliga verksamheten på kontraktsplanet, som fått en alltmer ökad betydelse under de senaste åren. Frågan om förhållandet mellan kontrakt och samfällighet har behandlats i en av domkapitlets ledamot, professor Gerhard Hafström till biskopsmötet den 23 augusti 1966 avgiven framställning, vilken av biskopsmötet överlämnats till Svenska pastoratens riksförbund för yttrande.

Domkapitlets i Göteborg synpunkter har framgått av avsnitt 3.2.1.1.

Domkapitlet i Härnösand finner

det värt att notera, att den s. k. Thapperska motionen avslogs redan 1960 och att varje försök att överflytta beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur till borgerlig kommun avvisas med all konsekvens av en enig opinion inom kyrkan. Kyrka-stat-utredningens betänkligheter mot det Thapperska förslaget överensstämmer därför helt med domkapitlets uppfattning.

Enligt *stiftsrådet i Växjö* bör självständigheten

för kyrkans del på församlingsplanet yttra sig i en genomförd kommunal självstyrelse, i de former församlingsstyrelselagen anger. Några förändringar i detta sammanhang förefaller inte vara påkallade.

Stiftsrådet i Härnösand hävdar att på lokalplanet

fungerar kyrkan organisatoriskt i stort sett tillfredsställande. 1961 års församlingsstyrelselag kan betecknas som en stor tillgång och något behov av reformer utöver vad den medfört föreligger enligt stiftsrådets mening inte. Vad utredningen berör på sid. 151—154 angående kyrkofullmäktige, ger anledning framhålla vikten av att kyrkofullmäktiges ställning och kompetens förblir oförändrad. Önskvärt är ett ökat intresse för och deltagande i kyrkofullmäktigevalen. Utan tvivel skulle detta önskemål bli tillgodosett om valen kunde äga rum samtidigt med andra allmänna val, möjligen också om kyrkofullmäktigevalen skedde under år då inga andra val förekommer.

Ett bibehållande av nuvarande ordning i fråga om kyrkofullmäktige och kyrkoråd synes, säger *Kyrkomusikernas riksförbund,*

bäst gagna kyrkans sak, då det kan förväntas, att härtill valda ledamöter hyser ett speciellt intresse och känner ett särskilt ansvar för kyrkan och dess verksamhet. Ett överflyttande av kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun skulle medföra genomgripande och från kyrklig, inte minst kyrkomusikalisk synpunkt, mång. enstädes tveksamma eller icke önskade konsekvenser.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser, att ett överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till den borgerliga kommunen skulle innebära en starkare bindning mellan kyrka och stat-kommun. Ur religionsfrihetssynpunkt skulle det vara direkt stötande om kyrkliga angelägenheter omhänderhaves av en representation, som till viss del kan komma att bestå av personer icke tillhörande Svenska kyrkan. Vidare skulle kyrkans ställning som trossamfund fördunklas. Föreningen avstyrker därför en sådan lösning.

Eftersom kyrkan och kommunen har olika intressesfärer och detta återspeglas i väljarunderlaget, bör icke samma valdag gälla för kommunalval och kyrkofullmäktigeval. Föreningen avstyrker därför tanken på gemensam valdag.

Slutligen kan redovisas vissa *övriga kommentarer* beträffande kyrkans organisation på lokalplanet i ett A-läge. *Stiftsnämnden i Lund* konstaterar sålunda.

Inom ramen för nuvarande relationer mellan kyrka och stat är önskemålet om en territoriellt förgrenad församlingsorganisation rätt väl tillgodosett. Genom en något smidigare organisation skulle dock en snabbare anpassning till befolkningsförändringarna, främst de snabbt växande storstadsförorternas behov av kyrkliga arbetsinsatser kunna ske.

Svenska kyrkans centralråd framhåller — som framgått av avsnitt 2.3.1.2 — vikten av en översyn av nuvarande församlingsindelning.

3.2.1.3 Stiftsplanet

I slutbetänkandet behandlar utredningen frågan om den s. k. fria verksamheten på stiftsplanet ska fortgå under hittillsvarande, av författningsbestämmelser i stort sett obundna former eller om en s. k. legalisering (d. v. s. en författningsreglering) bör komma till stånd. Utredningen finner att diskussionen bör röra frågan om lämpligheten att författningsvägen reglera stiftstingens och stiftsrådens förekomst och verksamhet. En minimireglering bör enligt utredningen innefatta bestämmelser om — utöver att dessa organ ska förekomma inom varje stift — församlings skyldighet att bidraga till kostnaderna för verksamheten och om församlings rätt att vara representerad vid stiftstinget. En mer omfattande reglering kan avse frågor om organens sammansättning och kompetens samt sättet att utse ombud till stiftstinget.

För en legalisering av den fria stiftsverksamheten kan olika argument tänkas anföras. Av utvecklingen på området kan anses framgå att det finns behov av en utbyggd organisation för den fria verksamheten inom respektive stift. Nämnda verksamhet har efter hand utvidgats, något som medfört att i praktiken statens möjligheter att ha en samlad tillsyn över kyrkans verksamhet minskats. Detta kan anses vara otillfredsställande vid en ordning med ett statskyrkosystem; detta så mycket mera som ifrågavarande fria verksamhet till stor del bekostas av utdebiterade medel. — Som motargument kan tänkas åberopat att det även ur samhällelig synpunkt framstår som lämpligt att låta en naturlig och fri utveckling för den kyrkliga verksamheten fortgå; därigenom kan kyrkan på ett smidigt sätt anpassa sin verksamhet efter t. ex. skiftande förhållanden i samhället.

Om en s. k. stiftsskatt skulle införas blir en legalisering av stiftstingen och dess uppgifter erforderlig. En sådan reform — att införa utdebiteringsrätt för ett representativt organ på stiftsplanet till täckande av kostnader för stiftsändamål — skulle i och för sig innebära ett fullföljande av utvecklingen att den fria verksamheten på stiftsplanet i

allt större utsträckning kommit att finansieras medelst utdebiterade medel (anslagna av församlingarna). Att frångå den nuvarande ordningen med församlingarna som de enda (inomkyrkliga) anslagsbeviljande enheterna, framstår dock för utredningen som en mindre tänkbar reform i ett A-läge.

Slutligen må anmärkas att en legaliserad stiftstingsorganisation möjliggör en sådan eventuellt önskvärd reform att stiftstinget fungerar som valkorporation vid utseende av vissa ledamöter i domkapitel samt ombud — i första hand lekmannaombud — vid kyrkomöte.

Utredningens framställning avslutas med en hänvisning till vad som anförts i delbetänkandet Kyrklig organisation och förvalning (SOU 1967: 45) om stiftsindelning och stiftsgränser samt om olika möjliga förändringar i fråga om de nuvarande legala stiftsorganens sammansättning. (SOU 1968: 11 s. 154—155.)

Statskontoret, länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, domkapitlen i Strängnäs, Västerås, Växjö, Lund, Härnösand och Stockholm, stiftsråden i Uppsala, Linköping, Strängnäs, Västerås, Växjö, Lund, Härnösand, Visby och Stockholm, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Centerns kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare *tillstyrker* uttryckligen att *stiftsting och stiftsråd legaliseras*. Ett ofta återkommande önskemål från kyrkligt håll är härvid att domkapitel och stiftsråd slås samman till en gemensam stiftsstyrelse.

Statskontoret konstaterar att genom domkapitlen och stiftsnämnderna existerar på stiftsplanet redan förvaltningsmyndigheter av väsentligen statlig natur som har uppgifter svarande mot dem som angivits för den skisserade statliga centralstyrelsen för kyrkan. Domkapitlets inriktning på kyrkans legala uppgifter kan renodlas ännu mer om en fastare organisation för de fria uppgifterna byggs upp på stiftsplanet. I sådant fall bör övervägas frågan om att sammanföra domkapitlets funktioner med stiftsnämndens till ett statligt förvaltningsorgan på stiftsplanet.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län uttalar att en legalisering av stiftsting och stiftsråd utgör en tidsenlig reform.

Domkapitlet i Strängnäs

ser som en fördel, att stiftsting och stiftsråd legaliseras med den minimireglering som föreslås på sidan 154: »Den minimireglering som i förekommande fall måste förutsättas, synes böra innefatta bestämmelse om — utöver att dessa organ skall förekomma inom varje stift — församlings skyldighet att bidraga till kostnaderna för verksamheten och om församlings rätt att vara representerad vid stiftstinget.»

Det är viktigt att en naturlig och fri utveckling av den kyrkliga verksamheten på stiftsplanet kan fortgå, och en stiftsavgift bör därför uttagas.

Domkapitel och stiftsråd sammanföras så att en gemensam stiftsstyrelse bildas.

Domkapitlet i Västerås anför.

Inom den fria verksamhet, som de senaste åren blivit av allt större betydelse för kyrkans organisation, intar stiftstingen och stiftsråden en framträdande plats. En reform av kyrkans organisation på stiftsplanet bör lämpligen knyta an till deras verksamhet och den erfarenhet, som de vunnit. Dessa organ bör erhålla en fast och för alla stift likformig organisation.

Stiftstingen, vilka föreslås skola handhava vissa ekonomiska ärenden inom stiften, bör såsom ekonomiska underlag för sin verksamhet erhålla en av stiftstingen fastställd stiftsavgift. Nya viktiga uppgifter som kan anförtros stiftstingen är att välja ledamöter i kyrkomötet, att utse exempelvis två ledamöter i domkapitlen samt att fungera som valkorporationer vid upprättande av biskopsförslag.

Ombud i stiftstingen bör väljas genom indirekta val av församlingarna. Biskopen skall icke kunna väljas till ledamot av stiftstingen men bör utan rösträtt äga deltaga i tingets förhandlingar.

Domkapitlet är för närvarande icke berett taga ställning till utredningens förslag, att kapitlet skulle ombildas till en gemensam styrelse för hela den befintliga verksamheten i stiftet, och att således såväl stiftsrådet som stiftsnämnden skulle integreras i domkapitlet. Stiftsnämnden har att inom den närmaste tiden avgiva utlåtande över det av 1960 års boställsutredning utarbetade betänkandet »Förvaltning av kyrklig jord», vilket bland annat till behandling upptager frågan om en sammanslagning av stiftsnämnd och domkapitel till en myndighet.

Det synes domkapitlet lämpligt, att hela detta problemkomplex, som avser stiftsstyrelsens framtida organisation och arbetsuppgifter, göres till föremål för särskilt studium.

I de detaljgranskningar av slutbetänkandet som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till, uttalas bl. a.

På stiftsplanet bör stiftstinget legaliseras och domkapitlet ombildas till centralorgan för stiftsarbetet i dess helhet.

— — — — — — — — — — — — — — —

På stiftsplanet bör tudelningen mellan legalt och frivilligt upphävas och stiftstingen legaliseras. Stiftstingen bör fungera som valkorporation vid val till bland annat domkapitel och kyrkomöte. En stiftsavgift införes vars storlek stiftstinget inom en viss ram har att bestämma över. En integrering av domkapitel och stiftsråd sker.

Utvecklingen har, säger *domkapitlet i Lund,*

medfört att åtskilligt kyrkligt arbete nu har sin förankring på stiftsplanet. Vid sidan av stiftsadjunktsorganisationen som fått en allt större betydelse, när behovet av specialtjänster i kyrkan ökar, har också olika instruktörs- och ledartjänster av lekmannakaraktär tillkommit samt konferens- och utbildningscentra, lägergårdar etc. skapats, vilket allt finansieras över en för stiftet gemensam budget där stiftsråd och stiftsting fungerar som församlingarnas gemensamma organ.

Detta har vuxit fram på frivillig väg som ett uttryck för kyrkans behov av funktionsdugliga arbetsorgan för församlingarnas gemensamma angelägenheter på stiftsplanet. En fortsatt utbyggnad också på riksplanet är i gång. För att underlätta utvecklingen och säkerställa det ekonomiska underlaget för detta församlingarnas gemensamma arbete bör såsom 1968 års kyrkomöte föreslagit en legalisering av stiftstingen och deras arbetsuppgifter snarast ske, inte minst med hänsyn till önskvärda reformer på riksplanet.

Enligt *domkapitlet i Härnösand* måste den demokratisering som på lokalplanet är genomförd på grundval av lagen om församlingsstyrelse också få sin motsvarighet på stiftsplanet.

Det är således angeläget, att stiftstingen legaliseras med uppgift att skapa ekonomiska förutsättningar för stiftsarbetet och fördela de tillgängliga medlen på de skilda verksamhetsgrenarna, och att domkapitlen med ökad lekmannarepresentation blir styrelser för hela den kyrkliga verksamheten inom stiften. De demokratiskt valda stiftstingen bör bli valkorporationer vid utseende av ledamöterna i kyrkomötet.

Stiftsrådet i Uppsala anser vissa förändringar i stiftsorganisationen motiverade vare sig relationen mellan kyrka och stat i stort gestaltas med ett fortsatt samband eller med en organisatoriskt fri kyrka.

Utredningen förutsätter, att Svenska kyrkans nuvarande organisation med församlingar — i viss utsträckning förenade till pastorat eller andra samfälligheter — på lokalplanet, med stift och med vissa rikskyrkliga organ kommer att bestå i sina huvuddrag, oberoende av hur dess förhållande till staten regleras.

SR delar denna uppfattning.

Den framtida organisationen på stiftsplanet behandlar utredningen dels i ett tänkt A-läge på sid. 154 f., dels i de tänkta fria lägena på sid. 194 ff. I båda fallen räknar utredningen med att de nuvarande stiftsorganen förenas i en enhetlig organisation.

SR menar, att hittills gjorda erfarenheter pekar mot att det finns behov av en enhetlig stiftsorganisation, med befogenheter att finansiera sin egen verksamhet. I ett A-läge skulle detta betyda, att stiftstingen infogas i den legala organisationen, i de fria lägena, att bestämmelser om stiftsting införes i en då nyskapad kyrkostadga. I båda fallen torde det bli nödvändigt att utforma samtliga stiftsting på likartat sätt. I båda fallen torde också bestämmelser om stiftstingets ekonomiska befogenheter t. ex. beträffande stiftstingsavgiftens storlek, bli erforderliga.

Beträffande stiftsstyrelsen anser SR övervägande skäl tala för den av utredningen antydda sammanslagningen av domkapitel och stiftsråd. Samordningen av denna stiftsstyrelses verksamhet med det arbete, som nu utföres av stiftsnämnden, torde behöva bli föremål för ytterligare överväganden.

Sammanförandet av juridiskt-administrativa, församlingsvårdande och ekonomiska funktioner till ett gemensamt organ kan naturligtvis medföra risken att detta på grund av för stor belastning inte kan fungera tillfredsställande. Först erfarenheten torde visa, i vilken utsträckning det blir möjligt att i längden arbeta med styrelseledamöter, som fungerar huvudsakligen vid sammanträden, samt underordnad kanslipersonal. I större kommunala enheter, liksom i utländska kyrkor, som i många fall inte är större än ett svenskt stift, har man gått över till en ordning, där vissa av de valda och beslutande ledamöterna samtidigt är anställda och föredragande i viss grupp av ärenden. Tills vidare torde man få räkna med en viss uppdelning på sektioner av en sålunda sammanförd stiftsstyrelse.

SR anser att samtliga ledamöter i stiftsstyrelsen utom biskopen — vars självskrivenhet icke står under diskussion — bör väljas av stiftstinget. De teologiska fakulteternas representation i domkapitlen i Uppsala och Lund bör upphöra, jfr utredningen sid. 122. Det är vidare svårt att finna någon motivering för att Kungl. Maj:t skall utse ledamöter i stiftsstyrelsen. Vad domprosten beträffar är det anmärkningsvärt att innehavaren av en tjänst, på vars tillsättning stiftet utövar så ringa inflytande, intar en så stark ställning i detta. Skall domprosten även i framtiden fungera som biskopens ställföreträdare, framstår det som önskvärt att finna någon form för medverkan från hela stiftet vid tillsättning av domprosttjänst. En sådan demokratiskt vald stiftsstyrelse torde utan vidare kunna överta de administrativa funktioner, som nu fullgörs av domkapitlet. Däremot torde ett så valt organ icke vara lämpat att överta domkapitlets disciplinärt-judiciella åliggande. Det torde böra övervägas om det icke för ärenden av denna art bör skapas ett nytt organ på riksplanet i anslutning till den kyrkliga riksstyrelse, vartill SR återkommer.

Under rubriken Stiftsting-stiftsråd-domkapitel uttalar *stiftsrådet i Linköping.*

Ett representativt organ på stiftsplanet bör alltid finnas. Stiftsrådet ser en *legalisering av stiftstingen* som en naturlig utveckling. Stiftstingen får en uttalad *rätt att uttaga avgift av församlingarna* (samfälligheterna). Det angelägna arbetet på stifts-

planet sker efter fyra linjer: 1. Det arbete, som kan sammanfattas såsom evangelisation, såväl i ungdom- som vuxenvärld och i de av stiftet understödda rörelseskolorna, 2. utbildning och vidareutbildning av alla befattningshavare och frivilliga medhjälpare, 3. informationsarbete genom egna publikationer och i massmedia, 4. förvaltning av kurs- och lägergårdar. Stiftstinget bör bli valkorporation för val av ledamöter till kyrkomöte och stiftsråd.

Stiftsrådet uttalar sig vidare för en *sammanslagning av domkapitel och stiftsråd.* Sammanslagningen anknyter till domkapitlens legala uppgift att främja det kyrkliga livets vård och förkovran inom stiftet och stiftsrådens inträdande i dessa uppgifter under senare år. En sektion, som handhar ett sådant domkapitels funktion som chefsmyndighet för prästerna bör inrättas.

En legalisering av stiftstingen och sammanslagning av domkapitel-stiftsråd bör ske så, att en fri utveckling och anpassning till skiftande förhållande ej hindras.

Stiftsrådet i Strängnäs

ser som en fördel att stiftsting och stiftsråd legaliseras varvid den reglering som skall ske endast torde behöva »innefatta bestämmelse om — utöver att dessa organ skall förekomma inom varje stift — församlings skyldighet att bidraga till verksamheten och om församlings rätt att vara representerad vid stiftstinget».

Det är viktigt att den pågående utvecklingen av den kyrkliga verksamheten på stiftsplanet kan fortsätta.

Skyldighet bör föreligga för församling att inom lagen fastställd ram, anslå av stiftstinget äskade medel till stiftsarbetet.

Stiftsrådet i Växjö finner

tiden nu mogen för en legalisering av stiftstingen, som uttryck för den framväxande synodalorganisationen inom kyrkan, och en omdaning av domkapitlen till stiftets centrala organ, för såväl administrativa ändamål som för ledningen av den kyrkliga verksamheten i övrigt.

Enligt *stiftsrådet i Härnösand* motiverar det omfattande arbetet på stiftsplanet

en legalisering av stiftstingen, som numera på något undantag har etablerats i varje stift. Stiftstingets stadgar bör ges ur demokratisk synpunkt fullt tillfredsställande utformning och i vart fall till huvudinnehåll vara lika för samtliga stift. Detsamma gäller stiftsrådet, stiftstingets förberedande och verkställande organ. Stiftsting borde kunna medges rätt, att inom viss av Kungl. Maj:t fastställd ram, bestämma storleken av det ekonomiska bidrag från församlingarna, som krävs för den kyrkliga verksamheten på stiftsplanet. Blir stiftstinget demokratiskt uppbyggt, synes det med fördel kunna vara valkorporation vid utseende av kyrkomötesombud och val av biskop.

Församlingslagens demokratiska uppbyggnad av församlingsstyrelsen bör, anser *stiftsrådet i Stockholm,*

få en motsvarighet i stiftets ledning både när det gäller utformning och ansvarsfördelning.

Ett stiftsting med legala funktioner och med rätt att besluta om stiftstingsavgift från församlingarna inrättas.

Dess verkställande organ blir domkapitlet, som därvid övertager också nuvarande stiftsråds funktioner.

Härvid blir en genomgripande omorganisation av domkapitlen nödvändig. Så bör majoriteten av ledamöterna tillsättas av stiftstingen som även utser domkapitlets ordförande.

Biskopen bör vara självskriven ledamot av domkapitlet.

Delegationsrätten för ett domkapitel med så skiftande uppgifter är av stor betydelse och bör regleras.

Domkapitlet övertar:

a) nuvarande domkapitlets uppgifter och

befogenheter,

b) stiftsrådets befogenheter och uppgifter, främst utbildning och stimulans av församlingarnas anställda, vården av stiftets fastigheter, semester- och fritidsverksamhet och andra uppgifter som inte rimligtvis kan utföras av enskilda församlingar.

Till stiftstingets uppgifter läggs även den att vara valkorporation för kyrkomötet.

Stiftstinget består av ombud, valda av församlingarna genom elektorer. Biskopen skall utan att vara vald ledamot ha rätt att deltaga i tingets förhandlingar.

Svenska prästförbundet förordar att stiftstingen legaliseras samt att de får tillsätta majoriteten av domkapitelsledamöterna.

Kyrkomusikernas riksförbund

ställer sig positivt till en legalisering av stiftstingen, vilka härigenom skulle kunna fungera som valkorporationer vid utseende av domkapitelsledamöter och kyrkomötesombud.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser, att en legalisering av den fria verksamheten på stiftsplanet skulle vara värdefull. Bl. a. skulle stiftstinget kunna fungera som valkorporation vid utseende av lekmannaombud till kyrkomötet och vid val av lekmannarepresentanter i domkapitlet. Nuvarande ordning synes otillfredsställande. Vid en ev. utbyggnad av organisationen på riksplanet skulle detta institut bli än värdefullare. Vidare fyller stiftsverksamheten idag ett betydande behov, ett behov, som tenderar att öka. En reglerad organisation är därför önskvärd. I ett A-läge bör denna reglering ske genom lagstiftning.

Tveksamhet inför tanken på en *legalisering av stiftsting och stiftsråd* uttalas av hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern samt länsstyrelsen i Jönköpings län.

Hovrätten för västra Sverige anför.

Utredningens redogörelser ger vid handen att den verksamhet, som utövas av stiftsmöten, stiftsting och stiftsråd, efter hand fått allt större omfattning och tydligen har ett behov att fylla. Onekligen kan detta förhållande anses tala för att verksamheten legaliseras; härigenom skulle ock den finansiella frågan kunna bli enhetligt reglerad. Ett särskilt skäl för en legalisering kan vidare tänkas vara, att det representativa stiftsorganet skulle kunna utgöra valkorporation vid utseende av domkapitelsledamöter och kyrkomötesombud.

Hovrätten är likväl för sin del ej övertygad om att det skulle vara till fördel för arbetet inom stiften att den nuvarande frivilliga verksamheten bleve legalt reglerad. Den likformighet, som får antagas bli en följd därav, skulle kunna innebära en nackdel genom att de nuvarande möjligheterna att taga hänsyn till särskilda förhållanden och önskemål inom de olika stiften skulle upphöra. Det kan vara till fördel att den fria och naturliga utvecklingen på området får fortgå; att verksamheten under fria former fått den omfattning och betydelse den har kan således vara ett skäl till att icke meddela legala föreskrifter därom. Vad angår argumentet att ett legaliserat stiftsorgan skulle kunna tjänstgöra som valkorporation så föreligger visserligen åtskilliga önskemål och förslag både om domkapitlens och kyrkomötets sammansättning och om sättet för utseende av ledamöter av dem. Vad sistnämnda fråga beträffar synes något ovisst om de förslag som framkommit verkligen skulle innebära någon förbättring, från demokratiska och andra synpunkter, av den nuvarande ordningen. I varje fall torde andra utvägar att ernå önskvärda förändringar härutinnan stå till buds än att tillägga ett legaliserat stiftsorgan rollen av valkorporation. Vad åter angår frågan om domkapitlens och kyrkomötets sammansättning torde den icke ha nå-

got närmare samband med en legalisering av den frivilliga stiftsverksamheten; nämnda fråga torde få lösas för sig.

Hovrätten vill här tillägga, *att* det numera framstår som mest naturligt att de teologiska fakulteterna ej är representerade i domkapitel eller kyrkomöte *och att* det såvitt hovrätten kan bedöma förefaller lämpligt både att biskoparna är självskrivna ledamöter av kyrkomötet och att antalet prästerliga ombud och lekmannaombud i kyrkomötet är fastställt för sig; beaktas bör att ett borttagande av en bestämd proportion dem emellan i syfte att öka lekmannarepresentationen kan få rakt motsatt resultat.

Justitiekanslern konstaterar att den fria verksamheten på stiftsplanet för närvarande ofta drivs

i stiftelse- och/eller föreningsform; som huvudman förekommer stiftsting och stiftsråd. Ur statlig synpunkt förefaller knappast något behov föreligga att reglera verksamheten författningsmässigt. Snarare synes angelägenheten att undvika ytterligare utbyggnad av den kyrkliga byråkratiska apparaten tala emot en legalisering. Utredningen har framhållit, att en författningsmässigt reglerad stiftsorganisation skulle kunna fungera som valkorporation vid utseende av bland annat lekmannaombud i domkapitel och i kyrkomöte. Härvidlag torde dock även andra lösningar stå till buds och argumentet uppväger knappast de skäl som talar emot en utbyggnad av det komplex av författningar som rör kyrkan och av den reglerade kyrkliga administrationen. Ur kyrklig synpunkt förefaller det närmast vara en fördel, att denna verksamhet kan drivas på ett mera fritt sätt än vad som gäller verksamheten inom församlingarna, De rättsliga former vari verksamheten bedrivs, stiftelser och föreningar, torde också ge erforderlig stadga åt verksamheten och tillgodose de rättsliga krav som kan ställas på anordnandet av de ekonomiska förhållandena. Som exempel härpå kan nämnas att stiftsting ansetts kunna erhålla lagfart å fast egendom. Det vore närmast ägnat att förvåna om det på kyrkligt håll skulle finnas ett allvarligt intresse att på detta område få sina händer mer eller mindre bundna genom statliga författningar.

Att införa särskild stiftsskatt kan knappast komma i fråga. Om några legala begränsningar föreligger i fråga om rätten för församlingarna att bidraga till den fria verksamheten på stiftsplanet, torde i stället böra övervägas att undanröja dessa begränsningar.

Enligt *länsstyrelsens i Jönköpings län* mening

skulle det innebära en olycklig överorganisation, som måste komplicera A-läget, som länsstyrelsen tänkt sig detta, att införa en särskild stiftsavgift, beslutad av ett anslagsbeviljande stiftsting. I varje fall i första hand, bör som också utredningen ansett mest realistiskt (s. 154 v.) den nuvarande ordningen med församlingarna som de enda anslagsbeviljande myndigheterna inte frångås. Detta hindrar inte att stiftsting, som redan skett i alla stift utom ett, inrättas för frivillig verksamhet med bidrag från församlingarna ej heller att tingen legaliseras för andra funktioner, t. ex. för att utse kyrkomötets ledamöter. Länsstyrelsen föredrar dock att dessa som nu utses av elektorer, valda av kyrkofullmäktige.

Vad utredningen anfört om *stiftsindelning och stiftsgränser* har inte föranlett några kommentarer bland remissinstanserna.

De *nuvarande legala stiftsorganens sammansättning* diskuteras bl. a. av *domkapitlet i Västerås.*

Om domkapitlet och stiftsnämnden bibehåller nuvarande organisation, vill domka-

pitlet förorda, att Kungl. Maj:t utnämner två ledamöter i såväl domkapitlet som stiftsnämnden liksom enligt gällande ordning. Skulle efter företagen utredning en stiftsstyrelse i egentlig mening genom sammanslagning av ovannämnda tre stiftsmyndigheter inrättas, bör även i denna styrelse ett visst antal ledamöter utses av Kungl. Maj:t.

3.2.1.4 Riksplanet

Kyrka-statutredningen behandlar i slutbetänkandet under rubriken Riksplanet en rad problemkomplex som rör kyrkomötets lagstiftande befogenheter m. m., kyrkomötets sammansättning m. m. samt frågan om centralstyrelse för kyrkan (SOU 1968: 11 s. 155—180).

Remissinstansernas synpunkter på dessa frågekomplex redovisas i det följande i särskilda delavsnitt.

Som en inledning återges emellertid *justitiekanslerns* kommentar. Av denna framgår att kanslern uttryckligen avstår från att ta ställning till dessa problem.

Utredningen har i detta avseende tagit upp för statskyrkosystemet mycket väsentliga frågor. Det gäller kyrkomötets ställning, befogenheter och sammansättning, innebörden av begreppet kyrkolag, frågan om centralstyrelse för kyrkan m. m. På dessa områden tänkbara reformer och anordningar liksom möjliga argumenteringslinjer i olika riktningar har grundligt och utförligt redovisats av utredningen och jag har för min del icke något väsentligt att tillägga.

När det gäller att taga ställning till de olika möjligheterna möter betydande svårigheter på detta stadium. Som jag i detta avsnitt av mitt utlåtande inledningsvis framhållit synes det vara att räkna med att man icke kan besluta sig för att bibehålla statskyrkosystemet utan att man först fastställt de grundläggande principer på vilka systemet skall bygga med hänsyn till kyrkans lära och bekännelse. Om staten härvidlag finner sig kunna intaga en tämligen indifferent hållning följer därav, att det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan kan göras lösligare med mindre insatser från statens sida både i fråga om den normgivande och beträffande den rent administrativa verksamheten. Vill man däremot från statens sida taga mer bestämd ställning till den lära och den bekännelse man vill skall förkunnas av den kyrka, staten knyter sig till, och också hålla en hand över att avvikelser därifrån icke sker, följer därav att staten måste taga på sig större börda både på det normgivande och det administrativa planet. Det torde vara uppenbart, att både frågan om kyrkomötets ställning och befogenheter och spörsmålet om organisationen av en kyrkans centralstyrelse är starkt beroende av vilken principiell ställning staten sålunda kommer att intaga. Mot bakgrund härav finner jag det knappast meningsfullt att taga ställning i de av utredningen redovisade reformfrågorna utan detta bör anstå till dess på ett eventuellt senare stadium mer konkreta förslag har kunnat utarbetas.

3.2.1.4.1 Kyrkomötets lagstiftande befogenheter m. m.

I slutbetänkandet har utredningens framställning under rubriken Kyrkomötets lagstiftande befogenheter m. m. delats upp i fyra huvudavsnitt. Utredningen har därvid utgått från att det inte ankommer på den att ta ställning till den principiella frågan om kyrkomötet i en med staten förbunden kyrka ska bibehållas vid sina nuvarande lagstiftningsbefogenheter eller ej. Däremot är det utredningens uppgift att belysa innebörden av den nuvarande

medbestämmanderätten samt peka på reformer som är tänkbara dels om kyrkomötets medbestämmanderätt består, dels om den upphävs.

Inledningsvis redogörs för de olika meningar som rått om innebörden av kyrkomötets nuvarande medverkan enligt RF § 87:2 vid stiftande av kyrkolag. Utredningen konstaterar att om kyrkomötets medbestämmanderätt upphävs eller om tillämpningsområdet för densamma minskas, markeras det statskyrkliga draget i kyrkans ställning. I den mån kyrkomötet får ökade befogenheter — t. ex. i ekonomiska frågor — betonas kyrkans självständighet. (SOU 1968: 11 s. 155—156.)

Utredningen redovisar därefter vissa allmänna synpunkter på den nuvarande medbestämmanderätten. På denna kan enligt utredningen läggas historiska, principiella och praktiska synpunkter. Ur *historisk* synpunkt kan man, anför utredningen, konstatera att eftersom kyrkan sedan gammalt haft medbestämmanderätt vid lagstiftning rörande kyrkan, skulle ett upphävande av denna medbestämmanderätt kunna betraktas som ett ingrepp i kyrkans traditionella rättigheter. — Från *principiella* utgångspunkter kan frågan om medbestämmanderätten inte renodlas från den större frågan om totalrelationen mellan stat och kyrka. Ser man svenska kyrkan som en statsinstitution är det enligt utredningen naturligt att betrakta medbestämmanderätten som principiellt oriktig; om kyrkan ses som samfund är det lika naturligt att uppfatta medbestämmanderätten som rimlig och riktig. Utredningen, som för sin del anser att kyrkans ställning som en särskild från staten i viss mån fristående institution efter hand blivit mer markerad, hävdar emellertid att någon slutsats angående medbestämmanderätten inte kan dragas utifrån svenska kyrkans ställning av s. k. statskyrka. Även vissa religionsfrihetsaspekter kan enligt utredningen läggas på medbestämmanderätten. Frågan ställs också om kyrkomötets medbestämmanderätt är förenlig med principen om demokrati och parlamentarism, varvid utredningen återger två motsatta argumentationslinjer. — Som *praktiska* aspekter betecknar utredningen slutligen det förhållandet att vid stiftande av kyrkolag samstämmande beslut fordras mellan tre instanser mot eljest två. (SOU 1968: 11 s. 156—161.)

I en tredje huvuddel redogör utredningen för sådana reformer rörande kyrkomötets befogenheter som kan aktualiseras om kyrkomötets medbestämmanderätt kvarstår. Utredningen utgår från att ett A-läge skulle innebära en totalt sett självständigare ställning för kyrkan än nuvarande ordning. En utökad medbestämmanderätt skulle då kunna förverkligas genom att nya former skapas, såsom att vissa beslut fattas av Kungl. Maj:t och kyrkomöte utan riksdagens medverkan, och/eller att en ensambestämmanderätt för kyrkomötet införs i vissa frågor. En annan möjlighet är att behålla nuvarande form för kyrkomötets medverkan men utvidga kyrkolagsbegreppet. — I detta sammanhang diskuterar utredningen även innebörden av nuvarande kyrkolagsbegrepp. (SOU 1968: 11 s. 161—167.)

Slutligen redogör utredningen för reformer som kan aktualiseras om kyrkomötets medbestämmanderätt upphävs. Utredningen refererar författningsutredningens förslag att hela lagstiftningsmakten — även i fråga om kyrkolag — överförs till riksdagen ensam och konstaterar att detta innebär att kyrkan, såvitt angår genom lagstiftning reglerade förhållanden, knyts närmare till staten. För att mot-

verka en sådan utveckling och åstadkomma en relation mellan stat och kyrka som motsvarar det nuvarande förhållandet kan man enligt utredningen begränsa tillämpningsområdet för begreppet kyrkolag och i stället införa en kyrkomötets självständiga bestämmanderätt i vissa frågor. En ordning med Kungl. Maj:t och kyrkomöte som beslutande organ är också tänkbar. (SOU 1968: 11 s. 167—171.)

Vad utredningen anfört om *innebörden av nuvarande medverkan enligt RF § 87: 2* (SOU 1968: 11 s. 155—156) har inte föranlett närmare kommentarer av remissinstanserna.

Länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet i Lund, Kyrkomusikernas riksförbund och Frälsningsarmén redovisar *allmänna synpunkter på den nuvarande medbestämmanderätten* (jfr SOU 1968: 11 s. 156—161).

Länsstyrelsen i Jönköpings län

har egentligen från sina premisser inte anledning att gå in på den ganska invecklade konstitutionella problematik, som redovisas här, men vill med hänsyn till frågans principiella innebörd inte helt avstå härifrån. Problematiken hänger nära samman med själva grunden för kyrka-statrelationerna, om det nuvarande systemet i huvudsak består. En viktig utgångspunkt måste vara 1951 års riksdagsbeslut i denna del sådant detta anges på s. 157 h. och s. 158. Svenska kyrkan är enligt detta att betrakta som ett trossamfund inte som en statsinstitution. Kyrkomötet är en representation för detta samfund. Att en sådan representation måste finnas även i ett A-läge, sådant länsstyrelsen uppfattar det, synes oomtvistligt; ett slopande av kyrkomötet skulle kraftigt markera det statskyrkliga draget i kyrkans ställning.

Därmed är inte sagt att kyrkomötets befogenheter bör vara oförändrade. Dessa befogenheter — kyrkomötets medbestämmanderätt i olika frågor — är som utredningen funnit (s. 161 h.) ett konkret uttryck för en nödvändig praktisk avvägning mellan kyrkans och statens intressen i denna del, vid vilken i en reformsituation de av utredningen angivna principerna får beaktas.

Domkapitlet i Lund anför.

Även om i ett A-läge några principiella hinder inte föreligger mot att kyrklig förvaltning i viss utsträckning handhas av statliga myndigheter medför religionsfrihetslagstiftningen krav på vissa grundläggande reformer.

Svenska kyrkans ställning som trossamfund är oförenlig med att riksdagen och regeringen alltjämt skall ha det avgörande inflytande i kyrkolagsfrågor och frågor om kyrkans böcker etc. som nu föreligger. En grundlig överarbetning av kyrkolagsbegreppet måste ske och kyrkan måste få möjlighet att genom egna organ själv handlägga och besluta eller i varje fall vara medbeslutande i frågor som rör hennes inre förhållanden. En lösning som för framtiden skulle innebära en begränsning av kyrkans medbestämmanderätt är icke acceptabel för kyrkan och måste avvisas.

Kyrkomusikernas riksförbund ansluter sig

till den av utredningen redovisade andra argumenteringslinjen, där såsom skäl för en sådan rätt åberopas den såväl enskilda som samfund tillerkända religionsfriheten samt det parlamentariska statsskicket.

Man har enligt *Frälsningsarmén*

vid många tillfällen påvisat att statsmakterna röjt brist på intresse för och även

visat tendenser till en byråkratisk handläggning av ärenden, vilket verkat som en broms på utvecklingen. Därvid har man särskilt dröjt vid att man har samma antal prästtjänster nu som för 200 år sedan, trots fyrdubblad folkmängd, vilket i sin tur lett till alltför stora församlingsbildningar, exempelvis mammutförsamlingar i Stockholm med 60 000—70 000 invånare. Kyrkomötets förslag i olika samband har för övrigt flera gånger under historiens förlopp avslagits.

Utredningens diskussion av *reformer om medbestämmanderätten kvarstår* (SOU 1968: 11 s. 161—167) kommenteras av Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, domkapitlen i Strängnäs, Västerås och Växjö, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs, Västerås, Växjö och Härnösand, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Med undantag av de båda hovrätterna hävdar samtliga uttryckligen att kyrkomötets medbestämmanderätt bör kvarstå.

Svea hovrätt berör vad utredningen yttrat om nya former för bestämmanderättens utövande.

Såsom ett alternativt lagstiftningsförfarande till den ifrågasatta ordningen med Kungl. Maj:t och kyrkomötet såsom de beslutande organen i vissa frågor skulle i ett s. k. A-läge kunna övervägas även följande ordning, särskilt när det gäller ämnesområden där det religiösa momentet är det dominerande inslaget. Kyrkomötet skulle i dessa lagstiftningsfrågor ha initiativrätten, varigenom dels förslagsrätten för kyrkomötet blev mera framträdande än för närvarande, dels det förberedande arbetet fick ankomma på kyrkliga organ. Kyrkomötet skulle taga initiativ genom beslut, som skulle underställas Kungl. Maj:t för godkännande. Därest kyrkomötets beslut icke skulle godkännas, skulle Kungl. Maj:t kunna återlämna ärendet till kyrkomötet med angivande av de erinringar som förelåg från Kungl. Maj:ts sida mot kyrkomötets ställningstagande.

Hovrätten för västra Sverige anför.

Utredningen lämnar — med utgångspunkt i huvudsak från kyrkomöteskommitténs 1955 avgivna betänkande angående kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. (SOU 1955:47) — en redogörelse för det nuvarande rättsläget i fråga om befogenheten att lagstifta i kyrkliga angelägenheter.

I redogörelsen tecknas bakgrunden till kyrkomötets nuvarande medbestämmanderätt inom lagstiftningen och lämnas en analys av kyrkolagsbegreppet. Denna analys är på det hela taget klargörande och värdefull även om på en del punkter — särskilt i fråga om lagstiftning på det kyrkligt-ekonomiska området — frågetecken alltjämt kvarstår angående räckvidden av kyrkomötets medbestämmanderätt i lagstiftningsförfarandet.

Därjämte behandlar utredningen vilka lagstiftningsåtgärder som kan aktualiseras dels i ett A-läge och dels i B—D-lägena. Utredningen har, som den själv flerstädes framhåller, endast behandlat frågorna ur mera principiella synpunkter och avhållit sig från att lämna konkreta förslag till lösningar av de lagstiftningsfrågor utredningen aktualiserar.

Hovrätten vill här mer allmänt beröra ett par av de lagstiftningsproblem som enligt vad utredningen funnit kan aktualiseras vid ett bevarat samband mellan stat och kyrka.

Efter att ha argumenterat för att medbestämmanderätten bör upphävas fortsätter hovrätten.

Därest oaktat vad nu anförts kyrkomötet likväl — såsom utredningen utgår från — bibehålles vid sin medbestämmanderätt, uppkommer frågan vilka möjligheter som föreligger att i ett sådant läge ge kyrkan en i och för sig önskvärd, friare ställning. I detta sammanhang har utredningen behandlat i huvudsak två frågor nämligen dels en vidgning av ramen för kyrkolagsbegreppet och därmed också av kyrkomötets inflytande och dels införandet av nya former för lagstiftning i kyrkliga angelägenheter med kyrkomötet som ensambestämmande eller bestämmande i förening med Kungl. Maj:t.

Vad beträffar kyrkolagsbegreppet har utredningen med utgångspunkt från kyrkomöteskommitténs överväganden som förut framhållits verkställt en värdefull kartläggning som i allmänhet icke ger anledning till erinran. Den utvidgning av kyrkolagsbegreppet som enligt utredningen kan komma i fråga hänför sig i huvudsak till lagstiftningen angående den kyrkliga egendomen. Såsom utredningen påvisar har denna lagstiftning under hela tiden fram till 1910 års kyrkligt-ekonomiska reglering ansetts icke ha karaktär av kyrkolag. Så har även varit förhållandet under tiden från 1930-talets slut intill nu. Endast under mellantiden har kyrkomötet ansetts böra direkt medverka i lagstiftning på ifrågavarande område. Med hänsyn till dessa förhållanden och med beaktande av vad som förut anförts om att redan den nuvarande medbestämmanderätten är oförenlig med demokratins och parlamentarismens principer måste det anses uteslutet att nu överväga någon utvidgning av området för kyrkomötets medbestämmanderätt.

Vad härefter angår möjligheterna att genom införandet av nya former för lagstiftning på det kyrkliga området bereda kyrkan ökad frihet även i ett A-läge har intresset koncentrerats på dels ett läge med regeringen och kyrkomötet som beslutande organ och dels ett läge med ensambestämmanderätt för kyrkomötet i vissa fall.

Tanken att vissa kyrkliga frågor på lagstiftningsplanet skulle kunna överlämnas till regeringens och kyrkomötets avgörande framfördes av kyrkomöteskommittén i dess förutberörda betänkande. Kommittén förutsatte att de nuvarande formerna för lagstiftning inom det kyrkliga området enligt RF §§ 87 och 89 alltjämt skulle bestå vid sidan av den nya lagstiftningsformen. Denna skulle enligt kommittén kunna begagnas för fastställande av kyrkans böcker samt för utfärdande av en del bestämmelser som kyrkomöteskommittén upptog i ett upprättat förslag till »kyrkoordning». Sistnämnda bestämmelser var hämtade dels från det nuvarande kyrkolagsområdet och dels från området för regeringens förordningsmakt enligt RF § 89. Ett genomförande av detta uppslag skulle enligt hovrättens mening uppenbarligen medföra att lagstiftningen inom det kyrkliga området ytterligare komplicerades främst genom uppkomsten av nya gränsdragningsproblem utöver de redan nu föreliggande. Med hänsyn härtill och då den föreslagna lagstiftningsformen knappast reellt sett är ägnad att medföra ökad frihet för kyrkan inom centrala områden bör enligt hovrättens mening denna nya lagstiftningsform på det kyrkliga området icke genomföras.

Den andra, nya form för kyrklig normgivning som utredningen behandlar avser möjligheten att till kyrkomötets uteslutande bestämmande överlämna vissa frågor som direkt berör kyrkans inre religiösa liv och verksamhet (kyrkomötesbestämmelser). Utredningen framhåller att det synes vara naturligt att till denna nya lagstiftningsform föra sådana ämnen, beträffande vilka något statligt intresse icke alls eller endast i ringa mån föreligger och beträffande vilka tillika ett starkt kyrkligt intresse av ensambestämmanderätt finns; som exempel på ämnen av detta slag nämner utredningen flertalet föreskrifter rörande gudstjänstfirande, dop, konfirmation, nattvard och jordfästning, som nu finns intagna i kyrkohandboken, liksom sådana bestämmelser som avser invigningsakter (invigning av kyrka m. m.) samt vid vignings- och installationsakter. Även kyrkans böcker i övrigt synes kunna fastställas genom kyrkomö-

tesbestämmelser. Möjligen bör undantag göras för bibelöversättningen med hänsyn till dess allmänkulturella betydelse. Såsom utredningen antyder är frågan om upplåtande av kyrkorum av så kontroversiell art att det knappast kan ifrågakomma att överlämna den till kyrkomötets uteslutande bestämmande.

De ämnen som skulle överlämnas till kyrkomötets uteslutande bestämmande torde för närvarande helt falla inom ramen för regeringens förordningsmakt enligt RF § 89, varför förslaget icke ger anledning till allvarligare invändningar ur konstitutionell synpunkt. De gränsdragningsproblem som kan uppkomma i förhållande till nämnda förordningsmakt synes knappast bereda större problem, eftersom det kan förutsättas att området för kyrkomötesbestämmelserna kan klart avgränsas i lagtext genom en enumerationsmetod. På grund av det nu sagda och då det med hänsyn till den religionsfrihet som bör tillkomma även svenska kyrkan som trossamfund med därav följande rätt för kyrkan att i möjligaste mån själv bestämma över sitt inre religiösa liv framstår som i icke ringa mån angeläget att i hänseenden varom nu är fråga öka kyrkans självbestämmanderätt anser hovrätten att i ett A-läge frågan om införande av s. k. kyrkomötesbestämmelser bör ingående övervägas. Införandet av denna nya lagstiftningsform förutsätter givetvis att en kyrklig riksstyrelse inrättas som utredande och verkställande organ för kyrkomötet.

Enligt *domkapitlet i Strängnäs* bör kyrkomötet

ensamt bestämma om kyrkans böcker. Kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag anser domkapitlet böra bibehållas. Kyrkolagsbegreppet bör fixeras så att även frågor rörande den kyrkligt-ekonomiska lagstiftningen, lagstiftningen om församlingsstyrelse samt grunderna för den kyrkliga indelningen får kyrkolags karaktär.

Under rubriken Nya former för bestämmanderättens utövande pläderar *domkapitlet i Västerås* för

att kyrkomötet får ensambestämmanderätt i sådana frågor, som utredningen alternativt föreslår. Denna reform tillika med inrättandet av en kyrkans centralstyrelse, vilket senare är en förutsättning för reformens genomförande, och till vilket domkapitlet här nedan återkommer, innebär en genomgripande förändring inom ramen för ett organisatoriskt samband mellan kyrkan och staten. Enär svenska kyrkans karaktär av trossamfund i vår tid blivit allt mer markerad, finner domkapitlet ovannämnda reform väl motiverad. Det förefaller helt naturligt, att de regler, som rör kyrkans inre liv, således den grupp ärenden, där det religiösa momentet är klart dominerande — såsom bland annat bestämmelser, som avser gudstjänstfirandet samt formerna för dop, konfirmation och jordfästning samt vignings- och installationsakter — utformas av kyrkomötet. Även den ämnesgrupp, som rör kyrkans böcker, främst bibel och psalmbok, föreslår domkapitlet inräknas bland s. k. kyrkomötesbestämmelser. För denna senare grupp kan ett visst allmänt samhällsintresse anses föreligga, men det är ur kyrkans synpunkt önskvärt att bestämmanderätten i frågor, vilka rör centrala delar i kyrkans liv, tillkommer kyrkomötet.

Skulle ifrågavarande »lagstiftningsreform» införas blir naturligen en utredning nödvändig för att undersöka med densamma förknippade problem och konsekvenser. Därvid bör avgränsning av kyrkomötesbestämmelser i enlighet med av kyrkomöteskommittén anvisad metod ske på grundval av en på varje lagområde gjord avvägning mellan statliga och kyrkliga intressen.

I en av de detaljgranskningar av slutbetänkandet som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till, förordas att kyrkomötet

utrustas med rätt att ensamt utfärda kyrko-

stadgar och medverka i kyrkolagstiftningen, förslagsvis i samverkan med Kungl. Maj:t enligt ett av kyrkomötesutredningen tidigare framkastat förslag.

Stiftsrådet i Uppsala

finner det angeläget att oberoende av hur kyrkans förhållande till staten regleras i stort denna får ett representativt organ med befogenheter att självständigt fatta beslut om den rikskyrkliga ekonomin.

Hur omfattande ett reformerat kyrkomötes ekonomiska självständighet kan bli gentemot statsmakterna beror givetvis på hur hela förhållandet gestaltas. Ett bevarat administrativt och legislativt samband skulle självfallet innefatta en statlig reglering av den ram, inom vilken den kyrkliga ekonomin hade att röra sig. Men även i ett organisatoriskt fritt läge skulle kyrkans ekonomiska rörelsefrihet i viss utsträckning begränsas genom statliga regleringar. Det blir här inte fråga om något enkelt antingen — eller. I ännu högre grad blir det reformerade kyrkomötets legislativa kompetens beroende av hur helhetsrelationen utformas. I ett helt fritt läge blir kyrkomötet högsta beslutande instans, begränsad endast av föreningsrättens allmänna bestämmelser. I ett läge med bevarat samband blir kyrkomötets kompetens vidsträcktare eller mer begränsad beroende på vilka befogenheter som förbehålls riksdag och regering.

Under alla förhållanden bör enligt SR:s mening även i det senare fallet regleringar som följer av kyrkans bekännelse ankomma på kyrkomötet ensamt.

Kyrkomötet bör också ensamt välja ledamöter i den kyrkliga centralstyrelse, som närmare behandlas nedan.

Stiftsrådet i Växjö uttalar sig för ett kyrkomöte

med bl. a. vidgade lagstiftningsbefogenheter. Kyrkostadgar bör utfärdas av kyrkomötet ensamt, medan kyrkolag bör stiftas i samverkan med Kungl. Maj:t (enligt kyrkomötesutredningens förslag) eller riksdagen.

Enligt stiftsrådet bör staten och kyrkan samverka bl. a. i fråga om lagstiftning.

Det är självklart, att statsmakterna genom vissa rambestämmelser måste dra upp gränser för den svenska kyrkans fortsatta verksamhet. Vad denna ramlagstiftning skall omfatta bör närmare utredas av den parlamentariska kommissionen i samråd med kyrkans förhandlingsdelegation och anges i grundlag.

Enligt stiftsrådets mening bör de kyrkliga organens befogenheter väsentligt vidgas jämfört med nuvarande förhållanden.

På riksplanet bör, säger *stiftsrådet i Härnösand,*

större frihet för kyrkan åstadkommas. Detta kan uppnås genom reformer, som ger kyrkomötet ökade befogenheter såväl ifråga om lagstiftning, som ifråga om kyrkans böcker och andra interna kyrkliga angelägenheter. Vad särskilt angår lagstiftningsfrågor torde ett vidgat medinflytande för kyrkan kunna ernås dels genom en generös fixering av kyrkolagsbegreppet, dels genom att Kungl. Maj:t beträffande administrativ lagstiftning inhämtar kyrkomötets eller, då kyrkomötet ej är samlat, kyrkostyrelsens yttrande.

Svenska kyrkans lekmannaförbund ställer upp vissa förutsättningar för ett fortsatt samband, bl. a. att kyrkan genom kyrkomötet bereds

ett avgörande inflytande på den kyrkliga lagstiftningen och äger att själv antaga och stadfästa kyrkans böcker.

Svenska prästförbundet framhåller som en kommentar till kyrkomötets reformprogram bl. a.

Lagstiftningskompetensen inom det kyrkliga området bör fastställas enligt något av de alternativ kyrkomötet framlagt (särskilda utskottets betänkande nr 1 sid. 5—8).

Kyrkomusikernas riksförbund uttalar.

Med bibehållen medbestämmanderätt i lagstiftningsfrågor kan önskemål från kyrkans sida om ökat inflytande över dess religiösa verksamhet förverkligas genom införandet av en viss ensambestämmanderätt för kyrkomötet.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen förordar — om sambandet mellan stat och kyrka består — att de regler som rör kyrkans inre liv utformas av kyrkomötet. Samma tankegångar förs fram av *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund,* som säger.

Allt som hör samman med bekännelsen, den kyrkliga ritualen och de kyrkliga böckerna skall kyrkan självfallet bestämma om ensam utan statliga ingrepp.

Förbundet påpekar även.

I begreppet statlig neutralitet ingår även att kyrkan skall ha rätt att bestämma över sina egna angelägenheter. Enligt författningsutredningens förslag till ny regeringsform bör grundsatsen att riksdagen ensam stiftar lag även avse kyrkolag.

Fråntages kyrkan medbestämmanderätt ifråga om stiftande av kyrkolag måste begreppet kyrkolag och bestämmelser av kyrkolags natur blir föremål för översyn och kyrkolagsområdet begränsas till områden där staten har anledning att öva inflytande.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser

att reformer bör vidtagas, som syftar till att underbygga kyrkans ställning som ett trossamfund, som visserligen måste ha en viss relation till staten men ingalunda är identisk med staten. I den andan tillstyrker föreningen vidgade befogenheter för kyrkomötet vid lagstiftning i kyrkliga angelägenheter. Kyrkan bör kunna verka i enlighet med sin bekännelse. Därför bör frågor av religiös art ej avgöras mot kyrkans uppfattning. Rent principiellt bör sådana frågor ej avgöras av Kungl. Maj:t på kyrkans vägnar, även om överensstämmelse i uppfattningen föreligger.

Föreningen anser, att ett demokratiskt sammansatt kyrkomöte bör ensamt besluta t. ex. om kyrkans böcker. Även i övrigt bör eftersträvas, att Svenska kyrkan erhåller samma frihet att besluta i religiösa frågor, vilken tillkommer andra trossamfund.

Vad utredningen anfört om *reformer om medbestämmanderätten upphävs* (SOU 1968: 11 s. 167—171) kommenteras dels av Svea hovrätt som ej tar ställning för eller mot en bibehållen medbestämmanderätt, dels av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Jönköpings, Blekinge, Göteborgs och Bohus samt Västmanlands län och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund vilka förordar att kyrkomötets medbestämmanderätt upphävs, samt dels av domkapitlet i Göteborg, stiftsrådet i Uppsala och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare, vilka anser att medbestämmanderätten ej bör upphävas.

Svea Hovrätt anför.

Det må till en början erinras om att hovrätten i remissyttrande över författningsutredningens förslag till regeringsform uttalat, att hela problemet om formerna för kyrkolagstiftning och om omfattningen av begreppet kyrkolag — för det fall att banden mellan stat och kyrka bibehålles — bör bedömas i ett sammanhang och klarläggas i samband med utredningen om för-

hållandet mellan kyrkan och staten. Vidare må erinras om att det framtida lagstiftningsförfarandet, vari även ingår spörsmålet om kyrkolagstiftningen i ett s. k. A-läge, för närvarande överväges av grundlagberedningen.

En allmän utgångspunkt för en ordning, enligt vilken riksdagen efter kyrkomötets hörande ensam skulle stifta kyrkolag, synes — såsom kyrka-stat-utredningen anfört (s. 169) och som författningsutredningen torde ha förutsatt — böra vara att begränsa tillämpningsområdet för begreppet kyrkolag. Vidare synes det hovrätten möjligt att i ett A-läge giva kyrkliga organ väsentligt större befogenheter i kyrkliga frågor än för närvarande. Bestämmanderätt för riksdag och andra statliga organ synes kunna begränsas till områden, där allmänna intressen framträder med särskild styrka. En reglering efter sådana riktlinjer synes medföra, att en ensambestämmanderätt för riksdagen i lagfrågor icke leder till någon förstärkning av det statskyrkliga inslaget i relationen mellan staten och kyrkan.

Skulle det slutliga resultatet av arbetet på den nya grundlagen bli, att nuvarande princip att lag stiftas genom samstämmiga beslut av riksdagen och Kungl. Maj:t bibehålles, synes skäl föreligga att bibehålla också nuvarande ordning för stiftande av kyrkolag, sålunda att även kyrkomötet skall besluta om antagande av sådan lag.

Hovrätten för västra Sverige påpekar att utredningen utgår från att kyrkomötet kommer att bibehållas och alltjämt på ett bestämmande sätt deltaga i stiftandet av kyrkolag på i huvudsak samma sätt som nu sker.

Såsom utredningen själv framhållit bygger vårt nuvarande statsskick på principerna om demokrati och parlamentarism. Författningsutredningen har uttryckt detta så att all statsmakt i Sverige utgår från folket. Folkstyrelsen förverkligas — på riksplanet — genom ett parlamentariskt styrelseskick d. v. s. den dominerande rollen i samhället tillkommer den i demokratiska former valda folkrepresentationen, riksdagen. Utvecklingen har efter hand lett därhän att det ansetts naturligt att folkrepresentationen skall ha uteslutande bestämmanderätt med avseende å all mer betydelsefull lagstiftning i samhället. Författningsutredningen har i sitt förslag till ny regeringsform tagit steget fullt ut och föreslagit att riksdagen ensam skall stifta lag (7 kap. 1 § i förslaget); på konungen ensam skall endast ankomma att besluta författningar »för rikets styrelse och förvaltning» motsvarande den nuvarande förordningsmakten enligt RF § 89. Författningsutredningen har också uttalat, att det måste anses uteslutet att samtidigt som man borttager regeringens medbestämmanderätt i fråga om kyrkolag bibehålla en medbestämmanderätt för kyrkomötet. Hovrätten kan inte finna annat än att författningsutredningen med sitt uttalande avsett att ge tillkänna att en medbestämmanderätt för kyrkomötet står i strid med principen om riksdagens ensamrätt att stifta lag och därför icke bör bibehållas.

Såsom utredningen påvisat bär den nuvarande medbestämmanderätten för kyrkomötet en stark prägel av en för vårt statsskick i övrigt främmande korporatism. Oklarhet råder om den egentliga grunden för att medbestämmanderätten en gång infördes. Med hänsyn till det stora inflytande kyrkan och dess lära ännu vid 1800-talets mitt hade på snart sagt alla samhällslivets områden ter det sig i och för sig förståeligt att man, när prästerskapets omedelbara medbestämmanderätt avskaffades i samband med representationsreformen från statsmakternas sida fann sig icke böra motsätta sig ett bibehållande av ett direkt, avgörande inflytande från kyrkans sida på kyrkolagstiftningens område. Detta var så mycket naturligare som kyrkan då ännu kunde antagas representera hela folket samt demokratins och parlamentarismens principer över huvud taget ännu ej genomförts i fråga om riksdagen som folkrepresentation.

Intressant är emellertid att man redan på

ett förvånansvärt tidigt stadium på inflytelserikt håll synes ha haft klart för sig att en särskild representation för kyrkan i lagstiftningssammanhang rimmar illa med grunderna för det svenska statsskicket. Särskilt belysande är i detta sammanhang konstitutionsutskottets av utredningen å s. 55 f. i bet. VI återgivna utlåtande 1894, vari föreslogs att kyrkomötets medbestämmanderätt i kyrkolagsfrågor skulle avskaffas.

Hovrätten kan icke finna annat än att det med hänsyn till den utveckling som därefter skett med ett alltmer markerat framhävande av riksdagen som ensamt lagstiftande organ och med den utveckling av kyrkan till ett från staten i viss mån fristående samfund med egna medlemmar framstår som oförenligt med grunderna för det svenska statsskicket att svenska kyrkan, som i stort alltmer kommit att intaga en ställning jämförbar med större intressesammanslutningar inom samhället, bibehålles vid en medbestämmanderätt i kyrkolagstiftningsfrågor. Oförenligheten blir i princip ej mindre om man, såsom utredningen diskuterar, i »demokratiserande» syfte vidtager förändringar i fråga om kyrkomötets sammansättning etc. Kyrkomötet kommer likväl att i princip behålla sin karaktär av en representation för en särskild grupp av befolkningen och således vara förträdare i lagstiftningssammanhang för denna grupp inom samhället. Detta framstår som så mycket betänkligare, om kyrkan, såsom utredningen påpekar, får antagas i realiteten representera en betydligt mindre del av befolkningen än som för närvarande formellt betecknas som kyrkans medlemmar. Därest förutsättningarna för medlemskap i kyrkan kommer att ändras — vilket förefaller sannolikt — torde för övrigt det förhållandet att kyrkan representerar endast en del av befolkningen bli alltmera framträdande, och i ett sådant läge framstår det som än mer opåkallat att kyrkan bibehålles vid sin nuvarande medbestämmanderätt inom kyrkolagstiftningens område. Hovrätten vill i detta sammanhang framhålla att ett avskaffande av kyrkomötets nuvarande medbestämmanderätt i kyrkolagsfrågor givetvis icke innebär att kyrkomötet förlorar allt inflytande på dessa frågor. Det torde nämligen få förutsättas att kyrkomötets mening alltjämt inhämtas och såsom framgår av vad nedan anföres är hovrätten ej främmande för tanken att tillägga kyrkomötet ensambestämmanderätt i vissa frågor.

Den utveckling som skett synes sålunda med stor styrka tala för att kyrkomötets medbestämmanderätt inom lagstiftningen avskaffas. Om så sker kommer, därest författningsutredningens förslag genomföres, riksdagen att ensam besluta även i fråga om kyrkolag. Detta torde, bortsett från det oegentliga i att centrala kyrkliga angelägenheter i princip kan komma att avgöras av personer som står likgiltiga eller rent av fientliga till kyrka och religion, ofrånkomligt leda till att kyrkan — i stället för att såsom allmänt och således även från kyrkans sida torde bedömas som önskvärt erhåller en från staten friare ställning — blir alltmer beroende av statsorganens beslut i grundläggande kyrkliga frågor och därmed knytes starkare till staten än förut.

Länsstyrelsen i Jönköpings län finner att den för en avvägning önskvärda balansen mellan de olika intressena, såsom utredningen funnit (s. 169 v.), bäst åstadkommes genom att begränsa tillämpningsområdet för begreppet kyrkolag och i stället överföra en del av de förhållanden, som nu kan anses hänförliga därtill, under kyrkomötets självständiga beslutanderätt. Kyrkolag skulle däremot stiftas som annan lag, alltså utan kyrkomötets formella medverkan (kyrkomötet bör däremot höras). Länsstyrelsen finner emellertid i viss motsats till utredningen det inte uteslutet att sådana beslut, i varje fall i den mån de ej avser egentliga lagstiftningsfrågor (f. n. synes även vissa andra frågor falla under kyrkolagsbegreppet) för att bli gällande skall fastställas av Kungl. Maj:t. Detsamma bör kunna gälla vissa beslut av kyrkomötet eller annat kyrk-

ligt organ, som inte avser lagstiftning i egentlig mening. Regeringen har ju ett parlamentariskt ansvar. Dess medverkan har därför stor betydelse. I fråga om fördelningen av uppgifterna mellan de olika organen bör som utredningen funnit (s. 169 h.) en särskild undersökning ske. De huvudlinjer som utredningen angivit synes emellertid i stort sett lämpliga. Länsstyrelsen vill ifrågasätta om ej till de på s. 170 vn. angivna områdena, där bestämmanderätten bör tillkomma de högsta statsorganen, bör läggas religionsfrihetslagen, även den del som avser reglerna för medlemskap i kyrkan.

Länsstyrelsen i Blekinge län framhåller att dess förord för A-läget getts under bl. a. det förbehållet att

genom grundlagsändring införas bestämmelser, där grundsatsen att riksdagen ensam stiftar lag även avser kyrkolag.

Vad angår kyrkans organisation på riksplanet torde det, säger *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län,*

bl. a. med hänsyn till grunderna för det nya statsskicket, vara uteslutet att i kyrkorättsligt hänseende bibehålla den nuvarande utskiftningen av lagstiftningsmakten. Denna bör vila hos riksdagen allena. Viss förordnanderätt (kyrkomötesbestämmelser) röranде handböcker, invigningar o. dyl. borde dock kunna av Kungl. Maj:t delegeras till kyrkomötet.

Samma tankegångar finns i yttrandet från *länsstyrelsen i Västmanlands län.*

Ifråga om lagstiftning torde grundläggande bestämmelser böra intagas i på vanligt sätt stiftad lag, d. v. s. av riksdagen godkänd sådan. Vissa bestämmelser kan därvid få grundlags karaktär. Andra såsom lagen om församlingsstyrelse torde vara att jämställa med kommunallag. Däremot torde kyrkan själv kunna i ökad utsträckning få bestämma om sådant som rör kyrkans inre verksamhet, inklusive frågor rörande böcker, gudstjänstordning och lära. Gränsdragningen mellan av riksdagen stiftad allmän lag och av kyrkomöte beslutade bestämmelser utgör ett besvärligt problem, som torde få ägnas ytterligare överväganden. Med ömsesidig god vilja torde problemen dock kunna lösas.

Som framgått av avsnitt 3.2.1.1 påpekar *domkapitlet i Göteborg* att en sådan utveckling som bl. a. innebär att kyrkolagstiftningen helt läggs under riksdagen helt skulle strida

mot den hittillsvarande tendensen både inom kyrklig och statlig förvaltning, nämligen att — med hänsyn bl. a. till religionsfriheten — å ena sidan särskilja kyrkliga och borgerliga organ och låta kyrkliga ärenden avgöras av kyrkliga instanser, och å andra sidan låta medborgerliga rättigheter, såsom valbarhet m. m., bli helt oberoende av tillhörigheten till kyrkan. Det förefaller vara en logisk konsekvens av den religiösa friheten i ett pluralistiskt samhälle, att den kyrkliga självstyrelsen stärkes och att den kyrkliga organisationen i görligaste mån blir självständig i förhållande till den statliga, medan å andra sidan kostnaderna så långt som möjligt påvilar endast kyrkans medlemmar och medlemskapet i kyrkan blir utan konsekvenser för den enskildes rättigheter i samhället.

Stiftsrådet i Uppsala säger

Om den pågående omprövningen av förhållandet mellan kyrkan och staten skulle resultera i en fortsatt generell reglering av kyrkans organisation och verksamhet genom statlig lagstiftning, bör enligt SR:s mening alla hithörande bestämmelser så långt det är möjligt sammanföras i en enhetlig kyrkolag/kyrkobalk. SR har svårt att finna tillräckliga skäl för att bryta ut viss del av denna lagstiftning och införa denna i grundlagen.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund hävdar att

lagstiftningsfrågor bör helt handhas av riksdagen, varvid kyrkomötet endast ges möjlighet att som remissinstans yttra sig över lagförslag.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anför.

Författningsutredningens uppfattning, att riksdagen i ett A-läge ensam skulle stifta kyrkolag kan föreningen ej dela. Detta skulle innebära en närmare bindning till staten.

Som utredningen anfört skulle det statliga intresset kunna inskränkas till att angiva kyrkans bekännelse — den evangelisk-lutherska. Den närmare regleringen skulle i stort sett kunna anförtros kyrkan själv utan att något statligt intresse därigenom åsidosättes. Vissa problem borde bli föremål för förhandling mellan kyrkan och staten (se nedan). Gränsdragningen mellan kyrkans och statens kompetens bör närmare utredas. Om bestämmanderätten i ett visst ämnesområde tillkommer staten, bör detta icke innebära, att kyrkan ej får sina synpunkter beaktade. Fastmera torde det — som utredningen framhållit — ligga i statens eget intresse, att hänsyn i görligaste mån tages till kyrklig uppfattning.

3.2.1.4.2 Kyrkomötets sammansättning m. m.

Under rubriken Kyrkomötets sammansättning m. m. redogör utredningen inledningsvis för gällande bestämmelser samt diskuterar skäl för en utökning av kyrkomötets storlek. Utredningen anser sig sakna anledning att gå in på frågan om den lämpligaste avvägningen mellan antalet präster och antalet lekmän men berör däremot vissa principiella problem. Sålunda ställs frågan om proportionen mellan präster och lekmän ska vara fastställd genom lagstiftning. Vidare ifrågasätts om självskrivna ledamöter (biskoparna) bör ingå i kyrkomötet. Slutligen uttalar utredningen att den finner ett upphävande av bestämmelserna om de teologiska fakulteternas rätt att utse representanter i kyrkomötet (samt i domkapitlen i Uppsala och Lund) framstå som en tidsenlig reform.

Avslutningsvis hänvisar utredningen till vad som anförts i betänkandet Lagstiftning-Rättskipning (SOU 1965:70) om frågan om sättet att utse lekmannaombud, om tidsintervallen mellan kyrkomötena samt om interpellationsrätt för kyrkomötesledamot gentemot statsrådets ledamöter. (SOU 1968: 11 s. 171—173.)

Vissa *allmänna kommentarer* görs av länsstyrelsen i Blekinge län, domkapitlet i Uppsala och Evangeliska fosterlandsstiftelsen.

Länsstyrelsen i Blekinge län framhåller att dess förord för A-läget getts under bl. a. det förbehållet att

frågan om kyrkomötets sammansättning och befogenheter i övrigt bör med hänsyn till det växande lekmannainflytandet i kyrkan göras till föremål för en översyn.

Som framgått av avsnitt 2.4.2 finner *domkapitlet i Uppsala* det angeläget att utvecklingen

mot vidgat lekmannainflytande stimuleras på olika sätt. Det kan bl. a. ske genom att kyrkan utöver sin församlingsorganisation får en stifts- och rikskyrklig organisation, som ger lekmännen möjlighet till ansvarstagande och inflytande i kyrkan. Domkapitlet skulle därför med största oro betrakta varje försök att forma relationen mellan

kyrka och stat på ett sådant sätt att utvecklingen mot ökat lekmannainflytande skulle fördröjas eller avstanna.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen förordar — om sambandet mellan stat och kyrka ska bestå — bl. a.

att kyrkomötet göres till ett ur demokratisk synpunkt representativt organ för Svenska kyrkan.

Frågan om *antalet ledamöter* bör utredas, anser *domkapitlet i Västerås.*

En *utökning av lekmannarepresentationen* förordas av *länsstyrelsen i Västmanlands län,* enligt vilken det bör

lämnas frihet åt kyrkan att utarbeta förslag — även om dessa slutligen måste fastställas i av riksdagen stiftad lag — på en sådan demokratisk grundval, som svarar mot vad som är allmänt accepterat i samhället. Detta innebär att inslaget av självskrivna ledamöter begränsas och att inslaget av valda lekmannaombud förstärkes.

Frågorna om *lagfäst proportion mellan präster och lekmän,* om *biskoparnas självskrivenhet* samt om de *teologiska fakulteternas representation* har remissinstanserna ofta berört i ett sammanhang. Också frågan om *biskopsmötets ställning* aktualiseras härvid. Uttalanden görs av bl. a. hovrätten för västra Sverige (se avsnitt 3.2.1.3), länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Skara, Strängnäs och Västerås, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs och Härnösand, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. (Se även avsnitt 10.2.)

Länsstyrelsen i Jönköpings län

finner uppenbart att kyrkomötet inte är representativt för Svenska kyrkan. Någon anledning att överhuvud behålla en särskild representation för prästerskapet i kyrkomötet eller att låta biskoparna vara självskrivna synes inte föreligga.

— — — — — — — — — — — — — —

Huvudgrunderna för kyrkomötets sammansättning och val bör regleras i grundlag eller allmän lag.

Domkapitlet i Skara uttalar.

Beslut om kyrkans lära och dogmer bör enligt domkapitlets mening inte tillkomma en voterande församlings eget avgörande. Dels bör i sådana frågor garanteras ett inflytande av teologisk sakkunskap. Dels måste i någon form den andliga erfarenhet som den kristna församlingen äger och vårdar i sin gemenskap kring ord och sakrament tillförsäkras ett avgörande inflytande. Båda dessa synpunkter synas kunna tillvaratagas genom att man i kyrkans författning tillförsäkrar biskopsmötet medbestämmanderätt i sådana frågor. Det kan förutsättas att inom biskopsmötet alltid kommer att finnas såväl teologisk sakkunskap som mångårig förtrogenhet med den kristna församlingens liv.

Enligt *domkapitlet i Strängnäs* får en demokratisering av kyrkomötet

ej ha till följd att teologisk expertis saknas bland dess ledamöter. Enklast tillgodoses kravet på teologisk expertis genom ett biskoparnas självskrivna ledamotskap.

För att göra kyrkomötet till ett ur demokratiskt synpunkt representativt organ för svenska kyrkan föreslår *domkapitlet i Västerås*

för det första, att dess samtliga ledamöter utses av stiftstingen. Vidare föreslås, att biskoparnas självskrivenhet samt fakulteternas

rätt att utse ledamöter till kyrkomötet upphör. Principen att prästerliga ombud väljs av präster och lekmannaombud av lekmän samt relationen mellan dessa kategorier avskaffas.

Ärkebiskopens ställning som kyrkomötets självskrivne ordförande upphör. Han bör tilldelas ovillkorlig rätt att deltaga i kyrkomötets förhandlingar samt kan förslagsvis i egenskap av kyrkans högste representant öppna samt avsluta mötet.

— — — — — — — — — — — — — —

Domkapitlet föreslår, att i och med att biskoparnas självskrivenhet i kyrkomötet bortfaller, biskopsmötet skall ges en fast ställning i den kyrkliga organisationen.

Utöver dess nuvarande uppgifter såsom kontaktorgan för överläggning mellan biskoparna i deras gemensamma angelägenheter om stiftens vård samt prästerliga utbildnings- och rekryteringsfrågor bör läggas, att biskopsmötet i samtliga ärenden, som rör antagande eller ändring av kyrkans böcker ävensom frågor, som rör kyrkans bekännelse och lära, avger sitt yttrande över det av kyrkostyrelsen utarbetade förslaget, innan detsamma överlämnas till kyrkomötet.

Den utvidgning av kyrkomötets kompetens som *stiftsrådet i Uppsala* förordar (se avsnitt 3.2.1.4.1) leder

ofrånkomligen till krav på en förändring av mötets sammansättning. Ekonomiska beslut bör fattas av en representation för de avgiftsbetalande medlemmarna.

Utredningen finner det med hänsyn till de teologiska fakulteternas »programmatiska obundenhet av varje konfession» naturligt att deras representation i kyrkomötet upphör (sid. 173).

SR delar denna mening.

Utredningen diskuterar vidare biskoparnas självskrivenhet i kyrkomötet (sid. 172). SR anser, att den medverkan från biskoparnas sida i ärenden av lagstiftande, församlingsvårdande eller lärotolkande art, som måste anses angelägen, kan säkras på annat sätt än genom deras självskrivenhet i ett representativt organ. Vid 1968 års kyrkomöte har framförts förslag om att biskopsmötet infogas i kyrkans ordinarie organisation och blir obligatorisk remissinstans i vissa ärenden.

SR anser att detta förslag, som kan peka på en framkomlig väg, bör närmare utvecklas och övervägas, varvid en reell medbestämmanderätt för biskopsmötet kan komma ifråga.

Kyrkomötet bör enligt *stiftsrådet i Härnösand* få en demokratisk sammansättning. Vidare bör

självskrivenheten för biskoparna och de teologiska fakulteterna frångås. Likaså den nuvarande kategoriklyvningen lekmän-präster. Ärkebiskopen bör dock äga rätt att närvara och deltaga i kyrkomötets förhandlingar samt kunna väljas till dess ordförande. Kyrkomötets behov av teologisk och juridisk sakkunskap bör tillgodoses.

Bland de reformer *Svenska kyrkans lekmannaförbund* anser nödvändiga om sambandet mellan stat och kyrka ska bibehållas märks att kyrkomötets sammansättning bör grundas på helt genomförda demokratiska principer, varvid all självskrivenhet upphör.

Svenska prästförbundet hänvisar till det av 1968 års kyrkomöte antagna reformprogrammet.

Kyrkomötet bör erhålla sådan sammansättning att den hittillsvarande uppdelningen på biskopar, präster och lekmän försvinner.

— — — — — — — — — — — — — —

Biskopsmötet bör infogas i kyrkans fastställda organisation.

Härtill vill förbundet för sin del ytterligare lägga: Förbundet anser nödvändigt att kyrkomötet i någon form tillförsäkras teologisk sakkunskap, kännedom om stifts-

administration och prästerlig erfarenhet. På denna punkt understrykes vad utredningen anfört å sid. 172, första spalten.

Som angelägna reformer bedömer *Kyrkomusikernas riksförbund*

ett upphävande av prästerskapets tillförsäkrade minimirepresentation, biskoparnas självskrivenhet samt fakulteternas rätt att utse representanter i kyrkomötet. Först härefter kan kyrkomötet anses som ett ur demokratisk synpunkt representativt organ för Svenska kyrkan. I särskild ordning inkallad expertis bör kunna tillgodose kyrkomötets behov av teologisk sakkunskap. Med hänsyn till kyrkomusikens stora betydelse i såväl gudstjänstliv som församlingsarbete bör även nödvändig kyrkomusikalisk expertis beaktas.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser, att lekmännen bör få ökat inflytande även när det gäller kyrkomötets sammansättning. Samtliga ledamöter bör utses genom val. Detta förfaringssätt skulle bättre överensstämma med modern uppfattning om representativa organs sammansättning. Teologisk sakkunskap kan — utöver den, som tillföres kyrkomötet genom val av teologer — tillgodoses genom anlitande av särskild expertis.

Sättet att utse lekmannaombud tas upp av länsstyrelsen i Jönköpings län samt domkapitlen i Västerås och Härnösand.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

anser det naturligast att kyrkomötets ledamöter, liksom hittills skett beträffande lekmännen, väljas av elektorer utsedda av fullmäktige, men även direkta val, där givetvis endast medlemmar har rösträtt, kan tänkas. Huvudskälet mot att det även tänkbara alternativet stiftstingen bör väljas är att detta i ett A-läge måste medföra att tingens organisation regleras i statlig lagstiftning utan kyrkomötets medverkan. Kan man från kyrkans sida acceptera en sådan ordning, vill länsstyrelsen ej motsätta sig den.

Domkapitlet i Västerås vill ha utrett hur reglerna för valproceduren till kyrkomötet lämpligen bör utformas. Enligt *domkapitlet i Härnösand* bör de demokratiskt valda stiftstingen bli valkorporationer vid utseende av ledamöterna i kyrkomötet.

Vilka *tidsintervaller* som ska förekomma *mellan kyrkomötena* bör utredas, anser *domkapitlet i Västerås.*

3.2.1.4.3 Centralstyrelse för kyrkan

Utredningen inleder i slutbetänkandet sin diskussion av frågan om centralstyrelse för kyrkan med en redogörelse för hur kyrkans förvaltning på riksplanet för närvarande är organiserad. Efter en redovisning av olika förslag om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan konstaterar utredningen att i ett A-läge kan en sådan styrelse vara av i princip statlig eller kyrklig karaktär.

Inrättande av en s. k. statlig centralstyrelse skulle enligt utredningen leda till att statliga centrala myndigheters befattning med kyrkliga frågor helt eller delvis överfördes till styrelsen och sålunda koncentrerades till en myndighet. Däremot skulle det knappast vara aktuellt att överföra de uppgifter vilka nu ankommer på kyrkliga organ (biskopsmötet, de centrala kyrkliga styrelserna). För denna lösning talar enligt utredningen möjligheterna att bl. a. vinna större överskådlighet och samordning när det gäller de kyrkliga frågor som

handhas av statliga organ samt åstadkomma en viss avlastning av Kungl. Maj:t. Mot sammanförandet till ett enda organ av alla kyrkliga frågor på den statliga sidan kan emellertid enligt utredningen anföras att det skapar förutsättningar för en ökad statlig kontroll av kyrkan och dess verksamhet; statskyrkosystemet skulle sålunda framträda starkare.

Utredningen bedömer att inrättande av en s. k. kyrklig centralstyrelse har större aktualitet. Frågan härom är emellertid inte enbart av praktisk-organisatorisk art utan är ägnad att påverka den totala kyrka-statrelationen. Förekomsten av en sådan styrelse skulle nämligen enligt utredningen markera kyrkans karaktär av trossamfund och skulle — i vart fall om styrelsen erhöll uppgifter vilka nu ankommer på statliga myndigheter att handlägga — ge kyrkan en friare ställning inom statskyrkosystemets ram. Utredningen skisserar en ordning där en kyrklig centralstyrelse bl. a. övertar vissa ärenden från biskopsmötet och kyrkomötets utredningsnämnd, kanske samtliga ärenden från de centrala kyrkliga styrelserna samt vissa uppgifter från statliga ämbetsverk och Kungl. Maj:t. Kyrkan skulle härigenom få en mycket fri ställning inom statskyrkosystemets ram. Statens inflytande skulle tillgodoses genom att dess lagstiftningsmakt på det kyrkliga området kvarstod. Därjämte skulle en viss statlig kontroll kunna ske genom att besvär över meddelade beslut i ärenden av administrativ karaktär prövades av statliga organ (Kungl. Maj:t eller i vissa fall kammarrätten). Utredningen hänvisar slutligen till sitt betänkande Kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967:45) när det gäller huvudmannaskapet för och sammansättningen av en kyrklig centralstyrelse samt vissa organisatoriska frågor i samband med inrättandet av en sådan. (SOU 1968: 11 s. 172—180.)

Förutom de remissinstanser som refereras i avsnitt 3.2.2 *tillstyrker uttryckligen* statskontoret, länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, domkapitlen i Strängnäs och Västerås, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs och Lund, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Kyrkomusikernas riksförbund samt Evangeliska fosterlands-stiftelsen att en *centralstyrelse för kyrkan* inrättas i ett A-läge.

Förslaget *avstyrks* endast av *domkapitlet i Visby* som anför.

Mot själva huvuddragen av Svenska kyrkans nuvarande organisatoriska uppbyggnad och dess administrativa funktioner kan enligt domkapitlets mening icke reformkrav resas, om man, som sig bör, ställer det kravet på reformerna, att deras förverkligande skulle medföra övervägande fördelar för kyrkan. Enligt domkapitlets mening fungerar den nuvarande högsta administrativa kyrkoledningen inom utbildningsdepartementet ur kyrklig synpunkt väl, bl. a. enär departementet har fri tillgång till hela den samlade administrativa sakkunskap, som statsförvaltningen inom sig rymmer. Behov av centralstyrelse för kyrkan, den må sedan vara av »statlig» eller »kyrklig» natur, föreligger sålunda enligt domkapitlets mening ej. Inrättandet av en sådan styrelse skulle för övrigt sannolikt försvåra utnyttjandet av den samlade statliga expertisen. Domkapitlet biträder sålunda icke tanken på inrättande av en sådan centralstyrelse.

I *valet* mellan en statlig och en kyrklig centralstyrelse förordar statskontoret, riksrevisionsverket samt länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län en *statlig centralstyrelse*. En *kyrklig* centralstyrelse förordas uttryckligen av hovrätten för västra

Sverige, länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Västerås, Växjö och Lund, stiftsnämnden i Härnösand, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs, Växjö och Härnösand, Svenska kyrkans lekmannaförbund, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Hovrätten för västra Sverige uttalar.

Otvivelaktigt framstår det icke sällan som en brist, att svenska kyrkan saknar ett centralt organ med befogenhet att i skilda hänseenden tillvarataga kyrkans intressen. Uppenbarligen blir ett sådant organ erforderligt, om sambandet mellan staten och kyrkan skulle komma att upphöra. Åtskilligt synes emellertid tala för att ett centralt kyrkligt organ inrättas också om sambandet skulle bestå, och detta även innan frågan därom avgöres.

Skälen för att tillskapa ett organ sådant som utredningen benämner *statlig centralstyrelse* anser hovrätten ej särskilt vägande; ett sådant kan knappast antagas medföra några mera betydande fördelar i jämförelse med den nuvarande ordningen. Vad som enligt hovrättens mening förtjänar att närmare övervägas är således inrättandet av en centralstyrelse av i princip kyrklig karaktär.

Utredningen har pekat på åtskilliga uppgifter, som kan tänkas ankomma på en sådan *kyrklig centralstyrelse*. Hovrätten — som anser det föra för långt att här ingå på dessa spörsmål — vill blott framhålla, att vad i denna fråga förekommit vid 1968 års kyrkomöte synes tyda på att det numera inom kyrkan finnes en utbredd opinion för en kyrklig centralstyrelse, som — utan att utpräglat statliga intressen träddes för nära — skulle kunna tilläggas en rad angelägna uppgifter; se motionerna nr 17 s. 5 och nr 18 s. 10—12, särskilda utskottets betänkande nr 1 s. 8 f. och 14 f. samt mötets protokoll nr 7 s. 140.

Såvitt *statskontoret* kan finna skulle en kyrklig centralstyrelse

innebära att kyrkan, med bibehållande av de fördelar främst av ekonomisk natur som statskyrkosystemet medför, skulle tillerkännas en långtgående autonomi och sålunda inte i nämnvärd grad bli föremål för inflytande och kontroll från statens sida. En sådan utveckling synes ge anledning till betänkligheter. En rimligare åtgärd i händelse att statsmakterna tar ställning till förmån för ett A-läge torde vara att en rent statlig kyrkostyrelse inrättas.

Riksrevisionsverket skriver.

Utredningen har diskuterat frågan om inrättandet av en centralstyrelse för kyrkan i ett A-läge (sid. 173—180). En sådan styrelse skulle kunna vara av statlig eller kyrklig karaktär. Utredningen har framhållit att en statlig centralstyrelse skulle kunna handlägga vissa ärenden, som nu avgöres av Kungl. Maj:t, vilket skulle medföra en kanske önskvärd minskning av Kungl. Maj:ts befattning med kyrkliga frågor (sid. 177).

Under de senaste åren har en avlastning av Kungl. Maj:t ägt rum genom att handläggningen av vissa kyrkliga ärenden delegerats till statliga myndigheter, och ytterligare delegering torde vara möjlig. Enligt vad riksrevisionsverket under hand inhämtat, anser departementsutredningen emellertid att förutsättningen för en fortsatt mera väsentlig avlastning av Kungl. Maj:t är att ett centralt organ för handläggning av kyrkliga frågor inrättas. Om den nuvarande relationen mellan staten och kyrkan bibehålles och det anses lämpligt att avsevärt minska Kungl. Maj:ts befattning med kyrkliga ärenden, torde frågan om inrättandet av en *statlig* centralstyrelse för kyrkan alltså få övervägas. Av vad utredningen anfört i sitt betänkande angående kyrklig organisation och förvaltning (SOU 1967: 45 sid. 232) framgår, enligt riksrevisionsverkets bedömning, att behovet och lämp-

ligheten av en *kyrklig* centralstyrelse kan ifrågasättas.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anför.

Genom inrättande av en centralstyrelse — en kyrklig civilförvaltning — torde statsmakten kunna få administrativt centrum för sin handläggning av kyrkliga ärenden. Länsstyrelsen tillstyrker att en sådan styrelse — som ej torde behöva utesluta att även biskopsmötet bibehålles — inrättas men finner — jämlikt sin grundsyn — att styrelsen bör få samma ställning som de centrala ämbetsverken i övrigt.

Enligt *domkapitlet i Västerås* skulle en kyrklig centralstyrelse

ge kyrkan en mer självständig ställning i dess förhållande till statliga myndigheter.

I en av de detaljgranskningar som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till avvisas tanken på en statlig centralstyrelse därför att

det skulle minska kyrkans självständighet och manöverduglighet på en avgörande punkt.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund anknyter till sin medlemsenkät.

Kyrka-statutredningen har här diskuterat såväl en statlig som en kyrklig riksstyrelse. 89 % av de svarande har uttalat sig för en kyrklig riksstyrelse med den innebörd som utredningen givit detta begrepp.

Styrelsen ansluter sig till denna mening.

I fråga om *organisation* och *arbetsuppgifter m. m.* för en central kyrkostyrelse redovisas vissa allmänna synpunkter av Svea hovrätt, riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna i Blekinge och Västmanlands län, domkapitlet i Strängnäs, Sveriges kyrkliga studieförbund, Svenska prästförbundet och Centerns kvinnoförbund.

Organisation och arbetsuppgifter för en statlig centralstyrelse diskuteras av statskontoret och riksrevisionsverket.

Synpunkter på organisation och arbetsuppgifter för en kyrklig centralstyrelse förs fram av Svea hovrätt, länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Västerås och Lund, stiftsnämnden i Härnösand, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs och Härnösand, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Svea hovrätt framhåller

att, även om i ett A-läge ett centralt kyrkligt organ inrättas, det icke därmed följer att Svenska kyrkan blir att betrakta som en juridisk person, d. v. s. en enhet med full rättskapacitet. Detta avhänger bl. a. av hur kyrkans relation till staten i övrigt utformas och vilka uppgifter som tillägges det kyrkliga centralorganet.

Vidare ifrågasätter hovrätten

lämpligheten av den å s. 179 skisserade alternativa ordningen, enligt vilken till en kyrklig centralstyrelse skulle överföras även tillämpningen av generella bestämmelser, givna av de högsta statsorganen. En sådan ordning synes icke vara förenlig med vad som eljest gäller.

Enligt *statskontoret* bör inrättandet av en statlig centralstyrelse

inte innebära att staten över hela linjen

griper in i kyrkans verksamhet. Utredningen fäster stor vikt vid distinktionen mellan kyrkans legala och dess fria uppgifter. En statlig kyrkostyrelses funktion torde böra inskränkas till den legala verksamhetssfären, medan den fria verksamheten förblir en rent inomkyrklig angelägenhet. Att låta en statlig kyrkostyrelse få ledningen av den fria verksamheten skulle i viss mening innebära en förstärkning av statskyrkosystemet som torde böra avvisas. Invändas kan att en uppdelning av här antytt slag kan komma att medföra gränsdragningsproblem. Av utredningens redogörelse synes dock framgå att dessa inte behöver bli svårlösta. Invändningen är f. ö. snarast ett argument för ett fritt läge, som tillåter att en kyrklig centralstyrelse med allomfattande kompetens tillsätts.

För inrättande i ett A-läge av en statlig centralstyrelse för kyrkan kan bl. a. följande två huvudargument anföras. För det första kan påpekas att de ärenden rörande kyrkan som nu handläggs på ämbetsverksnivå är splittrade på ett stort antal myndigheter, vilket skulle kunna tänkas vara en nackdel jämfört med en organisation enligt vilken alla kyrkliga ärenden handläggs av en enda myndighet. Spörsmålet härom har utredningen belyst med redogörelser för hur ärenden som mer eller mindre är av kyrklig natur f. n. hör hemma hos olika myndigheter. För det andra kan hävdas att i avsaknad av ett centralt kyrkligt organ på ämbetsverksnivå ett alltför stort antal kyrkliga ärenden kommer att få förbehållas Kungl. Maj:ts avgörande, något som strider mot den eljest tillämpade principen att beslutanderätten i rutinbetonade eller eljest mindre betydelsefulla ärenden skall i största möjliga utsträckning delegeras från Kungl. Maj:t till underordnade myndigheter.

Den nuvarande fördelningen av de med kyrkan sammanhängande förvaltningsuppgifterna på olika centrala ämbetsverk torde från förvaltningsorganisatorisk synpunkt inte ge anledning till några väsentliga invändningar. I flera fall rör det sig om sådana funktioner som för hela statsförvaltningens del sammanförts till specialiserade organ med särskild kompetens. Det ter sig inte ändamålsenligt att en centralstyrelse för kyrkan skulle förses med resurser för att själv handha dessa funktioner. Som exempel kan nämnas riksarkivets tillsyn över de kyrkliga arkiven, statens avtalsverks uppgift som förhandlingsorgan i fråga om präster och kyrkomusikers avlöningsförmåner samt statens personalpensionsverks uppgift att beräkna och utbetala tjänstepensionsförmåner som skall utgå till följd av tjänst inom kyrkan.

I betänkandet »Kyrklig organisation och förvaltning» (SOU 1967: 45) har utredningen närmare angett de arbetsuppgifter som skulle kunna överföras från centrala ämbetsverk till en statlig centralstyrelse för kyrkan. Därav framgår att enligt utredningens bedömning, som statskontoret i princip kan ansluta sig till, en sådan överföring skulle bli av förhållandevis begränsad omfattning och i huvudsak avse funktioner som nu fullgörs av kammarkollegiet, statskontorets fondbyrå och riksantikvarieämbetet. En sådan samordning torde kunna medföra vissa fördelar från organisatorisk synpunkt, vilka emellertid inte torde böra tillmätas större betydelse för frågan om en statlig centralstyrelse bör inrättas eller inte.

Vad gäller de uppgifter för den kyrkliga förvaltningen som nu ankommer på statskontorets fondbyrå vill ämbetsverket i sammanhanget anföra följande. Från principiell synpunkt ter det sig naturligt att dessa byråns funktioner i sin helhet överförs till en statlig centralstyrelse för kyrkan. Undantag synes dock böra göras för den egentliga förvaltningen av kyrkofondens tillgångar och därmed direkt förknippade göromål (medelsplaceringsfrågor, bevakning av lån och ställda säkerheter m. m.). Mot bakgrunden av den omfattande fondförvaltningen som fondbyrån bedriver och den särskilda expertis som därvid finns tillgänglig för medelsplaceringsfrågor synes sålunda ett bibehållande av nuvarande ordning i här nämnt avseende vara att föredra. Däremot torde fondbyråns speciella funktioner avseende upprättande av avräkningslängd för

Stockholms stift böra överflyttas till lämpligt regionalt organ.

I fråga om arbetsfördelningen på den kyrkliga förvaltningens område mellan Kungl. Maj:t och underordnade förvaltningsnivåer ter sig en reform önskvärd. Det står inte i god överensstämmelse med eljest tillämpade principer att så många detaljfrågor handläggs av Kungl. Maj:t som nu är fallet på detta område. I detta sammanhang kan erinras om departementsutredningens år 1968 avlämnade förslag beträffande tillsättning av vissa prästerliga tjänster m. m. Ett centralt förvaltningsorgan för kyrkan skulle vidare kunna fullgöra lednings- och samordningsfunktioner, särskilt i fråga om domkapitlen och stiftsnämnderna, som det nu inte finns förutsättningar för.

Enligt statskontorets mening bör därför i ett A-läge inrättas ett centralt statligt organ för kyrkan, till vilket Kungl. Maj:t kan delegera beslutanderätt i kyrkliga ärenden efter ungefär samma normer som tillämpas på andra områden. En utgångspunkt för arbetsfördelningen kan, vad gäller ärenden som nu handläggs av Kungl. Maj:t, vara den tabell som återfinns i utredningens betänkande »Kyrklig organisation och förvaltning» på sid. 227 f. Utöver de uppgifter som överflyttas från Kungl. Maj:t bör, såsom ovan antytts, ett sådant organ även överta uppgifter som nu åvilar vissa centrala ämbetsverk.

Statskontoret skriver avslutningsvis — efter att ha diskuterat behovet av en fastare organisation för de fria uppgifterna på stiftsplanet (jfr avsnitt 3.2.1.3).

Även på riksplanet kan en fastare organisation för de fria uppgifterna vara naturligt i ett A-läge.

Riksrevisionsverket påpekar att inom verket pågår

ett utvecklingsarbete för att successivt utforma ett ekonomi-administrativt system i statsdriften, SEA-systemet. Det syftar till, bl. a., att utveckla ett generellt ADB-system. I ett A-läge synes det vara naturligt att domkapitlen, stiftsnämnderna och en eventuell statlig centralstyrelse för kyrkan i redovisningshänseende anslutes till statskontorets fondbyrå, när de inordnas i SEA-systemet.

Riksantikvarieämbetet erinrar om att uppsikten över kyrkobyggandet för närvarande åvilar ämbetet.

Uppgiften kan ej sägas sammanhöra med det egentliga verksamhetsområdet för ämbetet såsom kulturminnesvårdande myndighet men synes ej heller naturligen kunna överföras på annat statligt expertorgan för byggnadsfrågor. I det fall en centralstyrelse över kyrkan tillskapas i A-läget och en central uppsikt över kyrkobyggandet anses böra bestå, skulle i och för sig till centralstyrelsen kunna överföras de rådgivande och granskande uppgifter, som enligt 1920 års kungörelse nu ankommer på riksantikvarien och som ej faller under det naturliga kompetensområdet för ett kulturminnesvårdens expertorgan. Detta synes mot bakgrund av vad som ovan sagts kunna ske, oavsett om denna centralstyrelse är statlig eller kyrklig. En förutsättning härför är dock att centralstyrelsen får tillräckliga ekonomiska resurser för att till sig kunna knyta erforderlig sakkunskap.

Kompetensfördelningen mellan en sådan centralstyrelse och riksantikvarieämbetet såsom kulturminnesvårdande myndighet synes kunna upprätthållas på i princip två sätt.

I det ena alternativet, vilket enligt ämbetets mening endast äger aktualitet i fall av en statlig centralstyrelse, kan den generella uppsikten över kyrkobyggandet sådan den nu regleras genom 1920 års kungörelse i principiellt oförändrad form överföras till centralstyrelsen. Den kulturminnesvårdande aspekten skulle därvid tillgodoses på i princip samma sätt som skedde innan riksantikvarien övertog byggnadsstyrelsens myndighetsfunktioner beträffande kyrkobyggandet. Det skulle sålunda ankomma på centralsty-

relsen att samråda med ämbetet, då fråga är om åtgärd av betydelse ur kulturhistorisk synpunkt. Skulle ämbetet och centralstyrelsen därvid stanna i olika meningar, skulle frågan hänskjutas till Kungl. Maj:t. Relationerna mellan centralstyrelsen och ämbetet skulle därmed i princip vara desamma som fram till den 1 juli 1967 rådde mellan byggnadsstyrelsen och ämbetet.

Enligt det andra alternativet skulle den statliga uppsikten över att kyrkobyggnad, kyrkotomt samt byggnader och vissa fasta anordningar på kyrkotomt vårdas på ett ur kulturminnesvårdande synpunkt lämpligt sätt, utövas på i princip samma sätt som gäller beträffande statliga byggnadsminnesmärken eller byggnadsminnen, d. v. s. med riksantikvarien eller i vissa fall Kungl. Maj:t som granskande och beslutande myndigheter. Detta förutsätter inventering av samtliga landets kyrkor med tillhörande mark och byggnader samt registrering av vissa av dem helt eller delvis såsom skyddsobjekt. Även i detta alternativ kan ingå att kyrkans centralstyrelse utövar granskningsoch rådgivningsverksamhet i fråga om kyrkligt byggande och byggnadsvård m. m., som ej avser de speciella skyddsobjekten.

Under rubriken Frågan om centralstyrelse för kyrkan anför *länsstyrelsen i Jönköpings län.*

Länsstyrelsen finner framför allt behovet av att få ett kyrkans eget förhandlings- och utredningsorgan, som kan företräda kyrkan vid förhandlingar om en friare ordning för relationen kyrka-stat, men även andra av utredningen anförda skäl, påkalla inrättande av en sådan centralstyrelse. Denna bör för att kunna fylla dessa funktioner i princip vara ett kyrkans eget organ och åtminstone till övervägande delen utses av kyrkomötet. Detta bör emellertid inte utesluta viss statlig insyn och kontroll (sådan förekommer ju ifråga om åtskilliga enskilda organ som har funktioner med statlig anknytning). Sålunda bör exempelvis ärkebiskopen — som förutsättes utsedd enligt i stort sett nuvarande grunder — vara självskriven ordförande; vid handläggningen av vissa ärenden, där staten har särskilda intressen, (ej förhandlingsfrågor), skulle vissa av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter kunna ingå; besvärsrätt bör föreligga till statliga organ enligt vad utredningen förordat (s. 178 vn.).

Vad utredningen anfört om att styrelsen skulle vara ansvarig endast inför kyrkomötet (s. 179 vn.) förefaller dunkelt. Så länge Kungl. Maj:t har vissa befogenheter, t. ex. att pröva besvär, måste styrelsen vara i viss mån ansvarig även inför Kungl. Maj:t. — Då hithörande frågor uppenbarligen måste utredas ytterligare, saknar länsstyrelsen anledning att utöver vad som skett gå in på frågor om en kyrkans centralstyrelses ställning och uppgifter.

Med en demokratiskt uppbyggd central kyrkostyrelse skulle, anser *länsstyrelsen i Blekinge län,*

vinnas en större överskådlighet och samordning när det gäller kyrkliga frågor, som nu handhas av olika statliga organ.

Om kyrkan betraktar detta som önskvärt synes enligt *länsstyrelsen i Västmanlands län* föga vara att invända mot en av ett reformerat kyrkomöte tillsatt kyrkostyrelse.

Domkapitlet i Strängnäs anför.

Även om bandet med staten bibehålles, framstår det som ett oeftergivligt krav att svenska kyrkan får en centralstyrelse, vald av kyrkomötet.

Domkapitlet i Västerås anser att en kyrklig centralstyrelse skulle

ge kyrkan en mer självständig ställning i dess förhållande till statliga myndigheter. För att det organisatoriska sambandet mel-

lan kyrkan och staten här skall befästas vill domkapitlet föreslå, att av de förslagsvis 10—12 ledamöterna i centralstyrelsen 2—4 bör utnämnas av Kungl. Maj:t, medan de övriga väljas av kyrkomötet. Till en sålunda sammansatt kyrkostyrelse bör överföras de flesta ärenden, vilka nu handlägges av Kungl. Maj:t, dock icke nuvarande besvärsärenden.

Kyrkomötet bör utarbeta regler för kyrkostyrelsens verksamhet, och styrelsen skall till kyrkomötet avge sin årliga verksamhetsberättelse och inför detsamma vara ansvarig för sitt arbete. Vad beträffar de kyrkliga böckerna, skall alla förslag om antagande eller ändring av desamma förberedas av kyrkostyrelsen, innan de antagas av kyrkomötet. Motion inom kyrkomötet på detta område skall alltså icke omedelbart kunna avgöras av kyrkomötet utan alltid hänskjutas till styrelsen för vidare utredning.

Kyrkostyrelsen bör intaga en gentemot Kungl. Maj:t och statliga ämbetsverk självständig ställning, i vad avser förvaltning av kyrkofonden, fastställande av rikskollekter samt stadgar för de centrala kyrkostyrelserna. Att förvaltningen av kyrkofonden överflyttas på kyrkans centrala styrelse finner domkapitlet följdriktigt, enär styrelsen för sin verksamhet behöver ha tillgång till medel för kyrkans gemensamma åtaganden.

Det föreslås vidare, att kyrkostyrelsen för varje år fastställer storleken av den allmänna kyrkoavgiften inom vederbörligen fastställd ram.

Inom Kungl. Maj:ts kansli har genomförts en utredning om överflyttande av vissa arbetsuppgifter till läns- och stiftsorgan, och domkapitlen har i samband därmed erhållit beslutanderätten inom ett flertal områden av den ecklesiastika förvaltningen. Med anledning härav vill domkapitlet i förbigående väcka frågan, om icke de hos Kungl. Maj:t kvarliggande ärendena — i regel besvärsmål och ärenden av juridiskt mer kvalificerad art — närmast bör hänföras till justitiedepartementet.

I anslutning till vad som ovan nämnts beträffande kyrkostyrelsens verksamhetsområde bör kyrkostyrelsen även ta befattning med frågor rörande den kyrkliga indelningen och prästerliga tjänsteorganisationen. Vad gäller ändringar i den kyrkliga indelningen bör kyrkostyrelsen fungera som ett utredande och förslagsställande organ. Kyrkan får därmed ett större inflytande på detta område, något som domkapitlet bedömer såsom angeläget. Vad beträffar den prästerliga tjänsteorganisationen synes det domkapitlet än mer behövligt att kyrkan — för att bättre tillgodose tidens krav — ges möjligheter att utan onödigt dröjsmål anpassa den prästerliga organisationen efter de förändringar, som sker. Kyrkan bör genom sitt centrala organ ha överblick över såväl sina ekonomiska som personella resurser och snabbt kunna fatta beslut i hithörande ärenden.

Erhåller centralstyrelsen en sammansättning av ovan angivet slag, kommer till dess verksamhet att hänföras ytterligare en viktig uppgift, att utnämna biskopar. Skulle däremot samtliga ledamöter i kyrkans centrala styrelse väljas av kyrkomötet, förutsätter domkapitlet att biskoparna fortfarande utses av Kungl. Maj:t. För det senare alternativet förefaller tveksamt, vilken ställning den centrala kyrkostyrelsen ur juridisk synpunkt kommer att intaga. Utredas bör, om ifrågavarande styrelse kommer att erhålla offentligrättslig eller privaträttslig status. Den rättsliga karaktär styrelsen får, blir sedan avgörande för församlingarnas ställning gentemot styrelsen. I detta sammanhang är det enligt domkapitlets uppfattning behövligt med ett klarläggande, i vilken omfattning den centrala kyrkostyrelsen får bestämmanderätt över församlingarnas verksamhet.

Domkapitlet i Lund uttalar att kyrkan i ett A-läge bör

utrustas med ett direkt på församlingar och stiftsting uppbyggt beslutande organ och ett av detta utsett verkställande organ, en kyrklig centralstyrelse.

Det förefaller *stiftsrådet i Uppsala* uppenbart

att en kyrklig centralstyrelse bör utses av det reformerade kyrkomötet. Någon självskrivenhet utöver ärkebiskopens bör inte förekomma.

Beträffande en kyrklig centralstyrelses befogenheter inom ramen för ett bevarat statskyrkosystem ansluter sig SR i allt väsentligt till det resonemang, som utredningen utvecklar sid. 178 ff. Hur stor självständighet en sådan styrelse bör tillerkännas blir en fråga om hur man ser på den avvägning mellan staten och kyrkans intressen, som utredningen diskuterar på tal om kyrkomötets medbestämmanderätt vid kyrkolagstiftningen.

— — — — — — — — — — — — — —

Liksom i fråga om stiftsstyrelsen kan det komma att visa sig nödvändigt att överväga förening av representativa och förvaltande befogenheter genom att vissa av de valda och beslutande ledamöterna samtidigt är anställda och som förvaltningschefer föredrar var sin grupp av ärenden. Endast erfarenheten kommer att visa om, när och i vilken utsträckning en sådan organisationsform visar sig ändamålsenlig. Möjligheterna för en utveckling i denna riktning bör emellertid hållas öppna.

Stiftsrådet i Strängnäs

ansluter sig till den ordning som utredningen har skisserat å sidan 179 sista stycket och sidan 180 överst beträffande centralstyrelsens uppgifter.

För att kyrkomötet ska äga ett förberedande och verkställande organ bör enligt *stiftsrådet i Härnösand* finnas

en central kyrkostyrelse, vald av kyrkomötet. Ärkebiskopen ingår i kyrkostyrelsen och må även kunna väljas till dess ordförande. Förutom uppgiften att fungera som förberedande och verkställande organ åt kyrkomötet, torde kyrkostyrelsen bl. a. med fördel kunna handha förvaltningen av kyrkofonden, fastställande av rikskollekter, liksom stadgar för de centrala kyrkliga styrelserna, meddelande av dispens från föreskrivna examina för tillträde till prästämbetet och andra liknande uppgifter som f. n. handhas av statliga organ.

Hos Kungl. Maj:t bör kvarligga rätten att utnämna ärkebiskop och biskop. Likaså torde, i viss utsträckning, besvär över kyrkostyrelsens beslut få föras hos Kungl. Maj:t. De med kyrkans verksamhet på riksplanet förbundna kostnader äger kyrkomötet — i likhet med stiftstingen på stiftsplanet — på förslag av kyrkostyrelsen av församlingarna uttaga avgifter inom av Kungl. Maj:t fastställd ram.

Biskopsmötet legaliseras och göres bl. a. till remissinstans i interna kyrkliga frågor, samt tillerkännes förslagsrätt till kyrkomöte och kyrkostyrelse.

Sveriges kyrkliga studieförbund påpekar att

konstruktionen av en kyrklig riksstyrelse beror i åtskilliga hänseenden på huruvida sambandet kommer att bestå eller icke. Under alla förhållanden finner SKS lämpligt att riksstyrelsen uppbygges demokratiskt på enskilda kyrkomedlemmars val av elektorer och representanter i stifts- och rikssammanhang. Till riksstyrelsen bör knytas ett centralt kansli.

Enligt *Svenska prästförbundet* bör den centrala kyrkostyrelsen

få till sitt förfogande teologisk, juridisk och ekonomisk expertis. Till detta organ bör överflyttas bl. a. förvaltningen av kyrkofonden, fastställandet av rikskollekter samt fastställandet av stadgar för de kyrkliga styrelserna.

Därest en ensambestämmanderätt för kyrkomötet införs, skriver *Kyrkomusikernas riksförbund,*

framstår inrättandet av en kyrklig centralstyrelse som en naturlig följd. Ett väsentligt krav från KMRs sida är dock att den offentligrättsliga regleringen av prästers och kyrkomusikers anställningsförhållanden icke avskaffas eller överflyttas till kyrklig myndighet.

Den verkställande funktionen inom kyrkan bör, säger *Centerns kvinnoförbund,*

utövas av en central kyrkostyrelse, som därmed övertar vissa funktioner som idag handläggas av departementen, samt utrednings- och planeringsuppgifter, som för närvarande handläggs av kommittéer och arbetsgrupper.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund vill att en

kyrklig riksstyrelse som kan överta statens funktioner i kyrkan tillsättes.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anför.

Om bestämmanderätten i kyrkliga angelägenheter på vissa områden överföres till kyrkomötet ensamt, bör på skäl, som utredningen anfört, ett kyrkligt administrativt organ inrättas på riksplanet för utredande och verkställande uppgifter inom ensambestämmanderättens ram. Många av de administrativa uppgifter, som åligga de centrala ämbetsverken, ävensom andra uppgifter skulle då kunna centraliseras till detta organ. Som utredningen framhållit, skulle en sådan åtgärd markera kyrkans karaktär av trossamfund och ge den en friare ställning. Även i dagens läge lider Svenska kyrkan av bristen på en kyrklig centralstyrelse.

3.2.1.5 Frågor rörande den kyrkliga egendomen

Under rubriken Vissa särskilda frågor tar kyrka-statutredningen i slutbetänkandet upp medlemskapsfrågan, skattefrågor och frågor rörande den kyrkliga egendomen (SOU 1968: 11 s. 180—187).

Remissinstansernas kommentarer till de två förstnämnda problemkomplexen har redovisats i avsnitt 2.1.6.1 resp. 3.1.2.1.

I avsnittet Frågor rörande den kyrkliga egendomen redogör utredningen för arbetet inom 1960 års ecklesiastika boställsutredning samt diskuterar kyrkofondens framtida användning. Remissinstansernas synpunkter på sistnämnda fråga har redovisats i avsnitt 3.1.2.2. I anslutning till redogörelsen för boställsutredningens arbete har länsstyrelsen i Västernorrlands län, domkapitlet i Lund, stiftsnämnderna i Lund, Göteborg och Härnösand, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund samt Moderata samlingspartiets kvinnoförbund gjort vissa uttalanden. Stiftsnämnden i Västerås hänvisar till sitt yttrande över boställsutredningens betänkande. — I avsnitt 3.2.3.3 redovisas synpunkter från länsstyrelsen i Västmanlands län, som diskuterar en inlösen av den kyrkliga jorden.

I händelse av en anslutning till A-läget bör, skriver *länsstyrelsen i Västernorrlands län,*

måhända övervägas om icke förhållandet mellan svenska kyrkan och staten bör renodlas i så motto att den ekonomiska verksamhet, som icke har direkt samband med kyrkans centrala uppgifter, bör handhas av staten. Detta skulle innebära att all fast egendom, som nu tillhör kyrkan och icke utgöres av kyrkobyggnader och andra för kyrklig verksamhet erforderliga lokaler samt bostäder åt präster, överföres i statens ägo. Det kan över huvud taget ifrågasättas om religiösa samfund direkt eller indirekt bör äga annan egendom än sådan som erfordras för deras religiösa och sociala verksamhet.

Domkapitlet i Lund anför.

För A-läget förutsätter utredningen (s. 186), att nuvarande kyrka-statrelation i allt väsentligt består. Att emellertid även i ett A-läge en avsevärd rationalisering av den kyrkliga jorden och dess förvaltning bör kunna genomföras, framgår av förslag som framlagts av 1960 års ecklesiastika boställsutredning. Dessutom skulle en avsevärd rättslig förenkling när det gäller den kyrkliga jordens ställning kunna ske om, på sätt som utredningen kyrka-stat antytt (SOU 1967: 46 s. 202), kronan avsäger sig all rätt till den kyrkliga egendomen, under villkor att denna användes för de särskilda kyrkliga ändamål, vartill den disponerats. Domkapitlet tillstyrker därför att en sådan lösning överväges redan för ett A-läge (jfr s. 206 not 14). Man skulle alltså här få en motsvarighet till regleringen i lag den 13 maj 1932 av rättsläget i fråga om äganderätten till häradsallmänningarna eller till den år 1964 beslutade avvecklingen av städernas donationsjordar.

Stiftsnämnden i Lund framhåller att det inkomstbortfall för kyrkan som uppstår om utträdda samt juridiska personer helt befrias från avgift

bör kunna något kompenseras genom en ökad avkastning av den kyrkliga jorden, som man otvivelaktigt skulle kunna få genom rationellare driftsformer. Förslag i syfte att underlätta rationaliseringen inom den kyrkliga boställsförvaltningen har framlagts av 1960 års ecklesiastika boställsutredning i SOU 1968: 12 och blir i annat sammanhang föremål för stiftsnämndens granskning.

Stiftsnämnden i Göteborg erinrar om att i A- och B-lägena

påverkas ej den kyrkliga egendomen med avseende på den rättsliga ställningen. De administrativa förändringar, som kan komma till stånd vid ett genomförande av ettdera av dessa lägen är av den art att de förutsätter en grundlig utredning av olika detaljspörsmål, varför stiftsnämnden förutsätter att stiftsnämnden, om beslut fattas om genomförande av något av A- och B-lägena, i ett senare skede kommer att beredas möjlighet att avge yttrande häröver.

Stiftsnämnden i Härnösand

vill i anslutning till vad utredningen anfört på sid. 186 understryka, att det är angeläget, att genomförandet av reformer beträffande den kyrkliga jordens förvaltning icke blir uppskjuten. Enligt stiftsnämndens mening bör åtgärder, som vidgar möjligheten till rationalisering av ecklesiastikt jordbruk och skogsbruk och höjande av dess avkastning, genomföras snarast och utan avvaktan på den slutliga lösningen av kyrka-statfrågan.

Om kyrkan, säger *Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund,*

kommer att behålla ett organisatoriskt samband med staten, synes det styrelsen önskvärt att en sådan reformering av förvaltningsbestämmelserna kommer till stånd att kyrkan får en vidgad bestämmanderätt över egendomen.

Det råder, anser *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund,*

en viss oklarhet om vad som är kyrklig respektive statlig och kommunal egendom. Det vore önskvärt att genom kartläggning och ev. lagstiftning få klara besked angående äganderätten. Om Svenska kyrkan själv får bestämma över sin jord kan antagligen större avkastning uppnås.

Samtidigt bör ansvarsfördelningen vad beträffar underhåll av kyrklig egendom regleras.

3.2.2 1968 års kyrkomöte om kyrkligt reformprogram och förhandlingsduglig kyrkoorganisation

En rad myndigheter och organisationer — främst sådana med kyrklig anknytning — har delvis utformat sina yttranden över de organisatoriska frågorna som kommentarer till besluten vid 1968 års kyrkomöte om ett kyrkligt reformprogram och om en förhandlingsduglig kyrkoorganisation. Besluten innebär att mötet bl. a. *dels* uttalar att de i motionen nr 18 framförda önskemålen bör, på det sätt mötets särskilda utskott förordat, uppmärksammas och tillgodoses vid den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och svenska kyrkan, *dels* anhåller att dessa reformer genomförs inom ramen för ett fortsatt samband mellan staten och svenska kyrkan samt *dels* anhåller att de i motionen nr 17 framförda önskemålen tillgodoses på det sätt mötets särskilda utskott förordat och att förslag till lagstiftning föreläggs nästa kyrkomöte. (Mot 1968: 17—20, SäU 1, kskr 31.)

I motionen nr 18 föreslogs i huvudsak följande. Medlemskapet i kyrkan grundas i princip på dopet. De regler som avser kyrkans inre liv utformas av kyrkomötet. Inom lagstiftningsområdet verkställs en noggrann gränsdragning. Kyrkomötet görs till ett ur demokratisk synpunkt representativt organ för svenska kyrkan. En central kyrkostyrelse inrättas och får till sitt förfogande ett kansli med teologisk, juridisk och ekonomisk expertis. Till kyrkostyrelsen överflyttas bl. a. förvaltningen av kyrkofonden, fastställandet av rikskollekter samt fastställandet av stadgar för de centrala kyrkliga styrelserna. Biskopsmötet infogas i kyrkans fastställda organisation. Stiftstingen får en för alla stift likformig uppbyggnad. Domkapitlen ombildas till att bli styrelse för hela den verksamhet som utförs i stiftet. Avgiften till kyrkan förändras från skatt till medlemsavgift. Staten hjälper till med debitering och insamlande av avgiften, som delas upp på församlingsavgift, stiftsavgift och allmän kyrkoavgift, den sistnämnda avseende hela kyrkans gemensamma behov.

I motionen nr 17 föreslogs att ett kyrkligt förhandlingsorgan skapas för de överläggningar mellan svenska kyrkan och staten som enligt motionen måste komma att föregå den slutliga regleringen av kyrka-statförhållandet. Ett sådant organ bör, anser motionärerna, baseras på en demokratisk, på församlingarna uppbyggd stifts- och riksorganisation och utgöras av en av kyrkomötet tillsatt kyrkostyrelse.

I kyrkomötets hemställan *instämmer* uttryckligen — helt eller delvis — hovrätten för västra Sverige, länsstyrelsen i Stockholms län, domkapitlen i Uppsala, Linköping, Skara, Växjö, Lund, Göteborg, Karlstad, Härnösand, Luleå och Stockholm, stiftsnämnderna i Västerås och Lund, svenska kyrkans centralråd, stiftsråden i Skara, Västerås, Växjö, Göteborg, Karlstad, Härnösand, Luleå, Visby och Stockholm, Sveriges kyrkliga studieförbund, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Svenska prästförbundet, Frälsningsarmén, Centerns kvinnoförbund och Kyrkliga kvinnorådet.

Sålunda skriver *hovrätten för västra Sverige* — som delvis framgått av avsnitt 3.2.1.4.3 —

> att vad i denna fråga förekommit vid 1968 års kyrkomöte synes tyda på att det numera inom kyrkan finnes en utbredd opinion för en kyrklig centralstyrelse, som — utan att utpräglat statliga intressen träddes för nära — skulle kunna tilläggas en rad angelägna uppgifter; se motionerna nr 17 s. 5 och nr 18 s. 10—12, särskilda utskottets betänkande nr 1 s. 8 f. och 14 f. samt

mötets protokoll nr 7 s. 140.

Som nyss antytts anser hovrätten skäl tala för att ett centralt kyrkligt organ inrättas redan i nuvarande situation, alltså innan kyrka-statfrågan når sitt avgörande skede. Det bör nämligen vara ägnat att bidraga till en tillfredsställande lösning av denna fråga och underlätta arbetet därmed, om ett auktoritativt permanent organ finnes som kan anses företräda hela kyrkan. Icke minst vid de förhandlingar rörande kyrka-statfrågan, vilka kan tänkas komma till stånd mellan staten och kyrkan, kan ett sådant organ få en betydelsefull uppgift. Möjligt är också att de sakkunniga, som den 28 juni 1968 tillkallats för fortsatt utredning av nämnda fråga kan finna värdefullt att samråda med ett sådant kyrkligt organ som här behandlats.

Länsstyrelsen i Stockholms län uttalar.

Såsom framhålles i motion nr 17 vid årets kyrkomöte har Svenska kyrkan för närvarande inte något organ av permanent natur som är behörigt att företräda kyrkans samlade intressen vid de förhandlingar med vederbörande statliga myndigheter, som får antagas komma att bli nödvändiga för att reglera förhållandet mellan stat och kyrka. Det är därför nödvändigt — påpekar motionärerna, till synes med rätta — att det för kyrkan tillskapas ett auktoritativt organ som kan fungera som förhandlingspartner i förhållandet till statsmakterna. Praktiska skäl torde tala för att ett sådant kyrkligt organ tillsättes förhållandevis snart.

Som framgått av avsnitt 2.3.3.2 konstaterar *domkapitlet i Linköping* att det fanns en allmän uppslutning kring det s. k. reformprogrammet vid 1968 års kyrkomöte.

Dess förverkligande skulle innebära en starkare markering av kyrkan som ett eget organ inom samhället. I särskilda utskottets tolkning skulle emellertid detta reformprogram ge befogenheter åt staten, som tangerar gränserna för statens neutralitet. Staten skulle t. ex. i grundlagen fastslå Svenska kyrkans bekännelse som evangelisk-luthersk. I grundlagen skulle även ingå t. ex. att kyrkans biskopar utses av regeringen. Beslut om kyrkans organisatoriska indelning i stift, kontrakt, pastorat och församlingar samt om antalet församlingspräster skulle fortfarande vara riksdagsfrågor. Det kan ifrågasättas, om detta ger ett riktigt uttryck för »statens neutralitet» i trosfrågor.

Det reformprogram, om vars genomförande årets kyrkomöte hemställt, skulle eljest ge en ur demokratisk synpunkt bättre uppbyggd kyrka, där beslutanderätten på olika stadier: i församling, pastorat, stift och rikskyrka skulle ligga hos de olika representationsorganen. Dessa skulle vidare besluta om befogenheterna för de kyrkligt-administrativa organen stiftsting, kyrkostyrelse m. fl. Det översta representationsorganet, kyrkomötet, skulle besluta om kyrkans organisation och indelningar, om vad som i dag kallas kyrkolag och kyrkostadgar och om Svenska kyrkans lära samt utse de olika befattningshavarna.

En sådan ordning skulle bättre ge uttryck såväl åt kyrkans egenart som åt statens neutralitet.

I allt väsentligt ansluter sig *domkapitlet i Skara*

till de villkor för ett fortsatt organisatoriskt samband med staten vilka framlagts i motion nr 18 vid 1968 års kyrkomöte.

Dessa förslag kunna i stort sett tänkas genomförda, oberoende av hur kyrkans förhållande till staten gestaltar sig. De kunna — sedan kyrkomötet i allt väsentligt antagit dem — anses som av kyrkan angivna villkor för genomförandet av ett s. k. A-läge. Domkapitlet finner de angivna villkoren vara i stort sett oeftergivliga. Skulle statsmakten icke finna dem antagbara, måste detta därför enligt domkapitlets mening medföra, att endast något av de fria lägena kan bli aktuellt.

För en reglering av kyrkans förhållande till staten måste en förhandlingsduglig or-

ganisation, representativ för svenska kyrkan, komma till stånd. Såsom särskilda utskottet vid 1968 års kyrkomöte framhållit med anledning av motionen nr 17 måste — oavsett om statssambandet kommer att bibehållas eller icke — en så omfattande nyreglering av förhållandet kyrka-stat anses förestå, att en sådan förhandlingsorganisation för kyrkan blir oundgänglig. Domkapitlet delar utskottets av kyrkomötet godtagna uttalande, att ett sådant organ bör åstadkommas utan avvaktande av den slutliga lösningen av kyrka-stat-frågan.

Domkapitlet i Växjö uttalar.

För att garantera kyrkans frihet, så långt detta kan garanteras med yttre säkringar, synes det nödvändigt, att hennes förhållande till staten reformeras enligt de riktlinjer, som skisserats av 1968 års allmänna kyrkomöte, så att bl. a. kyrkomötets befogenheter vidgas, de organ, som framvuxit på stiftsplanet legaliseras och en demokratiskt vald kyrklig riksstyrelse skapas. Dessa reformplaner böra utan dröjsmål i detalj utformas.

I ett A-läge bör kyrkan, finner *domkapitlet i Lund,*

utrustas med ett direkt på församlingar och stiftsting uppbyggt beslutande organ och ett av detta utsett verkställande organ, en kyrklig centralstyrelse. Det av 1968 års kyrkomöte antagna reformprogrammet bör därför i dessa delar förverkligas, om ett A-läge skall utgöra ett för kyrkan godtagbart alternativ.

— — — — — — — — — — — — — —

För att underlätta en eventuell övergång till ett fritt läge synes det angeläget att sådana organ, som på riksplanet kan företräda kyrkan kunde inrättas redan innan nya relationer mellan kyrka och stat skapas.

Det ansvar för kyrkan som nuvarande organisation ålägger statsmakterna motiverar, att de också i god tid före en mera genomgripande ändring av kyrka-statrelationerna medverkar till att kyrkan utrustas med funktionsdugliga organ. Kyrkan skulle därigenom också förfoga över behöriga och representativa förhandlingsorgan som kunde företräda den vid uppgörelsen om de framtida förhållandena och de många detaljfrågor som måste lösas vid en ev. skilsmässa.

Ett A-läge kan enligt *domkapitlet i Göteborg*

innebära, att förhållandet mellan stat och kyrka, utan att den nuvarande förbindelsen upphör, konsekvent utformas — och delvis omgestaltas — så som det senaste seklets utveckling betingar. Domkapitlet anser att det reformprogram som kyrkomötet framlagt, på ett lyckligt sätt anger, hur ett sådant förhållande mellan stat och kyrka i framtiden i huvudsak bör utformas.

Under förutsättning att dessa reformer i huvudsak genomförs, finner domkapitlet det lämpligt, att den nuvarande förbindelsen mellan stat och kyrka i övrigt i huvudsak består. Eftersom förhållandet mellan stat och kyrka genom dessa reformer skulle regleras på ett sätt, som motsvarar en konsekvent genomförd religionsfrihet och samtidigt ger kyrkan en funktionsduglig organisation, finner domkapitlet inte tillräckliga skäl föreligga att nu gå vidare och upplösa den tusenåriga förbindelsen mellan kyrka och stat i vårt land. Skulle det i framtiden visa sig, att det ur statens eller kyrkans eller bådaderas synpunkt förefaller önskvärt, att förbindelsen helt upplöses, skulle en sådan åtgärd vara väl förberedd genom att det ovan nämnda reformprogrammet genomförts. Skulle det å andra sidan visa sig önskvärt, att förbindelsen består, skulle kyrkan genom nämnda reformer ges en gestaltning, som är anpassad efter den nya situation som inträtt, sedan identiteten mellan folk och kyrka blivit upplöst och efterträtts av en religiös pluralism.

Vissa av de föreslagna reformerna förefaller — såsom kyrkomötet framhållit —

särskilt angelägna ur den synpunkten att kyrkan vid frågans fortsatta behandling bör äga en förhandlingsduglig organisation med ett representativt organ, som kan föra dess talan. Denna del av reformprogrammet bör därför genomföras snarast möjligt och innan frågan om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat upptas till slutlig lösning. De föreslagna reformerna föregriper icke lösningen av denna fråga utan synes vara av den art, att de under alla förhållanden bör realiseras.

Domkapitlet vill alltså även i detta avseende ansluta sig till vad kyrkomötet begärt.

— — — — — — — — — — — — — —

Eftersom de reformer, som kyrkomötet önskar se omedelbart genomförda, förefaller motsvara vad som framstår som särskilt betydelsefullt både vid en bevarad förbindelse med staten och vid en eventuell skilsmässa mellan kyrka och stat, föreligger, därest C-alternativet allvarligt skall övervägas, ytterligare skäl att genomföra dessa av domkapitlet ovan tillstyrkta åtgärder.

På riksplanet bör, säger *domkapitlet i Härnösand,*

de av 1968 års kyrkomöte antagna reformförslagen om kyrkomöte, central kyrkostyrelse och biskopsmöte genomföras. Det är angeläget, att personal och medel skyndsamt av Kungl. Maj:t blir anvisade för de utredningar, som utan dröjsmål bör igångsättas med anledning av de av kyrkomötet enhälligt godkända kraven på omedelbara reformer för att få en förhandlingsduglig kyrkoorganisation.

Domkapitlet i Luleå förordar — som framgått av avsnitt 1.3 —

att de reformer, som föreslagits i avsikt att även på riksplanet åstadkomma en kyrkoorganisation i bättre överensstämmelse med kyrkans karaktär av ett från statens funktioner skilt trossamfund, får påbörjas, i huvudsaklig anslutning till det reformprogram som 1968 års kyrkomöte påyrkade. Att ett sådant reformprogram genomföres under bevarat samband med staten torde få anses fullt motiverat med hänsyn till statens nuvarande engagemang i kyrkans angelägenheter på riksplanet. Efter en reformperiod kunde så de avgörande besluten i huvudfrågan fattas.

Under rubriken Reformprogrammet anför *domkapitlet i Stockholm* bl. a.

För att utifrån folkkyrkosynen effektivisera kyrkans arbete i vårt folk framlade 1968 års kyrkomöte ett reformprogram, som innebär ökad rörelsefrihet för kyrkan i interna angelägenheter. Detta reformprogram avser mindre lokalplanet, där kyrkans verksamhet efter den nya församlingsstyrelselagens tillkomst fått en tillfredsställande reglering. Vad som främst krävs är nya organ på stiftsplanet och på riksplanet, dels för att åstadkomma en planering på sikt och samordning av kyrkans initiativ och resurser, dels för att i större utsträckning aktivisera lekmännen. Befolkningsförskjutningarna i riket och den sociala strukturförändringen göra en sådan planering och samordning oundgängligen nödvändig.

Vad kyrkomötet anför om svenska kyrkans bekännelsemässiga karaktär vill domkapitlet ansluta sig till och vill i detta sammanhang framhålla betydelsen av att vid uppbyggandet av den planerade organisationen behovet av teologisk, juridisk och ekonomisk sakkunskap tillgodoses.

Stiftsnämnden i Västerås rekommenderar

att de påtagliga organisatoriska brister, som nu vidlåda kyrkan på riks- och stiftsplanen, genom lämpliga reformer undanröjas. Vissa beaktansvärda förslag och önskemål i detta avseende hava framförts av biskopen Martin Lindström m. fl. i motion nr 18 vid allmänna kyrkomötet 1968. En förbättrad organisation på dessa punkter skulle vara fördelaktig icke blott för nuet utan

dessutom övergångsvis göra kyrkan mera skickad att handhava sina uppgifter vid ett eventuellt framdeles inträdande självständigare läge i förhållande till det borgerliga samhället.

Stiftsnämnden i Lund anför.

En övergång till ett finansieringssystem för kyrkan som syftar till att endast medlemmarna svarar för dess ekonomi är genomförbart redan i A-läget. Förslag i sådan riktning utgör ett viktigt led i det reformprogram som ett enhälligt kyrkomöte detta år ställt sig bakom. De bör såväl från allmän religionsfrihetssynpunkt som med hänsyn till kyrkans egna uttalade önskemål genomföras oavsett hur relationerna stat-kyrka i övrigt gestaltas.

Om man överväger en övergång till ett friare läge, bör kyrkan redan dessförinnan utrustas med ett representativt beslutande organ samt en egen centralstyrelse. Förslag härom har också framlagts av kyrkomötet.

Det månghundraåriga sambandet mellan staten och kyrkan har ju haft till följd att kyrkan väsentligen saknar sådana egna organ. Det åvilar därför statsmakterna ett ansvar att tillse, att kyrkan före en ev. skilsmässa utrustas med en funktionsduglig organisation på riksplanet. Inte minst med hänsyn till den betydande ekonomiska förvaltning som i ett B-läge eller C-läge kommer att åvila kyrkan bör detta också vara ett allmänt samhällsintresse.

Redan för den uppgörelse mellan kyrkan och staten som måste ske under förberedelsetiden före en ev. skilsmässa bör finnas organ, som kan företräda kyrkan och förhandla för den. För de av reformarbetet närmast berörda statliga myndigheterna bör tillgången till kyrklig expertis i ett sådant organ också innebära en betydande lättnad med hänsyn till mängden av detaljfrågor som måste klarläggas genom kompletterande utredningar och diskussioner.

Ett samband med staten förutsätter enligt *stiftsrådet i Västerås* att kyrkans ställning präglas av frihet och självständighet inte minst i organisatoriskt avseende. För närvarande är en av kyrkans organisatoriska svagheter den, att den saknar en egentlig central ledning. Vidare är dess organisation på stiftsplanet otillfredsställande. I dessa hänseenden ansluter sig stiftsrådet i huvudsak till det vid senaste kyrkomötet antagna reformprogrammet, vilket bl. a. innesluter krav på en öppen redovisning av kyrkoavgifterna.

Under rubriken Kyrkligt förhandlingsorgan fortsätter stiftsrådet.

För de kommande överläggningarna mellan svenska kyrkan och staten bör ett kyrkligt förhandlingsorgan tillskapas, baserat på en demokratisk på församlingarna uppbyggd stifts- och riksorganisation.

Stiftsrådet i Härnösand för fram samma synpunkter som domkapitlet i Härnösand och fortsätter.

Stiftsrådet finner det också vara av vikt, att företrädare för de kyrkliga intressena tillförsäkras möjlighet att deltaga i de olika delutredningar, som är och kan bli aktuella.

Stiftsrådet i Luleå ansluter sig till en lösning som innebär någon form av samverkan mellan kyrkan och staten. Kyrkan bör få en från församlingsplanet över stiftsplanet upp till riksplanet uppbyggd demokratisk organisation, där en legaliserad stiftstingsorganisation får bilda basen för kyrkans högsta beslutande organ, kyrkomötet, som väljer en kyrklig centralstyrelse, i vilken ärkebiskopen ingår som självskriven ledamot.

— — — — — — — — — — — — — —

Stiftsrådet vill understryka vikten av att kyrkan genom domkapitlen såsom stiftsstyrelser och sina av församlingar och pastorat uppbyggda organ — för närvarande stiftsting och pastoratsförbund — under och efter den fortsatta utredningen av för-

hållandet kyrka-stat får ha kontinuerlig kontakt, så att blivande förändringar sker på ett sådant sätt, att kyrkan effektivt och riktigt kan fungera gentemot alla dem, som också i fortsättningen behöver och vill ha hennes tjänster.

Stiftsrådet i Stockholm anser angeläget att kyrkan inför de slutliga förhandlingarna i frågan om förhållandet mellan kyrka och stat erhåller ett centralt organ som med tillräcklig överblick och auktoritet kan framlägga kyrkans synpunkter.

Den fråga som *Sveriges kyrkliga studieförbund* för närvarande finner mest angelägen gäller införandet av en kyrklig riksstyrelse. Denna fråga har tagits upp av utredningen och den har också behandlats i andra sammanhang, bl. a. i kyrkoorganisationskommitténs betänkande samt i motionerna 17 och 18 till 1968 års kyrkomöte. Kyrkoorganisationskommitténs förslag till kompetensområde för en kyrklig riksstyrelse utgår ifrån en i förhållande till staten fri kyrka, medan de nämnda motionerna till 1968 års kyrkomöte båda utgår från en sambandskyrka, som dock förutsättes få avsevärt större frihet i förhållande till staten än nu. Konstruktionen av en kyrklig riksstyrelse beror i åtskilliga hänseenden på huruvida sambandet kommer att bestå eller icke. Under alla förhållanden finner SKS lämpligt att riksstyrelsen uppbygges demokratiskt på enskilda kyrkomedlemmars val av elektorer och representanter i stifts- och rikssammanhang.

Härigenom bevaras bäst den svenska kyrkans karaktär av folkkyrka. Den kyrkliga riksstyrelsen bör då vara det organ, som företräder Svenska kyrkan vid överläggningar med staten samt med samfund och andra organisationer. Till riksstyrelsen bör knytas ett centralt kansli.

Oavsett hur relationen mellan staten och Svenska kyrkan löses synes det angeläget, att en kyrklig riksstyrelse snarast inrättas i enlighet med kyrkomötets intentioner.

Riksförbundet Kyrkans ungdom anser att det av 1968 års kyrkomöte framlagda förslaget till organisation för kyrkan, vilken konstruerades så att den skulle kunna fungera oavsett hur relationerna mellan kyrkan och staten löstes, synes i stort motsvara de önskemål som för närvarande kan uppställas för en ändamålsenlig form som ger ett klarare uttryck åt kyrkans karaktär av trossamfund. Som exempel kan nämnas att det tidigare omnämnda uttalandet från Växjö stift också innehåller en organisationsskiss av närmast denna modell. I detta sammanhang förtjänar också att understrykas kyrkans behov att redan i innevarande situation erhålla ett förhandlingsorgan som kan representera kyrkan vid överläggningar med staten.

För *Svenska prästförbundet* är det väsentligt, att kyrkans framtida organisation utformas så att beslutsprocessen inte blir för invecklad. Indelningen i stift, pastorat och församlingar måste på grund av befolkningsstrukturens förändringar underkastas en fortgående prövning. Kyrkan måste få möjlighet att genomföra en rullande indelningsreform. Även i övriga för kyrkan väsentliga frågor: bibelöversättning, gudstjänstordningar m. m., måste en fortgående översyn kunna ske. Det är enligt förbundets uppfattning nödvändigt, att de kyrkliga organen själva får möjligheter att besluta om och genomföra dylika reformer, hur än förhållandet kyrka-stat gestaltar sig.

— — — — — — — — — — — — — —

Från såväl kyrkans som samhällets sida måste det reformprogram beträffande Svenska kyrkan, som antogs av 1968 års kyrkomöte, ägnas särskilt intresse. Förbundet ansluter sig i allt väsentligt till detta reformprogram.

— — — — — — — — — — — — — —

I enlighet med den hemställan till Kungl.

Maj:t som gjordes av årets kyrkomöte önskar förbundet understryka önskvärdheten av att huvudpunkterna i det kyrkliga reformprogrammet genomföres innan beslut kommer att fattas om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat.

Bland annat synes det nödvändigt att en eventuell fri kyrkas planering färdigställs innan man påbörjar arbetet med att etappvis frigöra kyrkan. Detta arbete torde ändå bli synnerligen omfattande då en ny förvaltningsapparat skall uppbyggas — kanske också ett särskilt uppbördsverk — stora delar av kyrkolagstiftningen skall utbytas mot enskilda stadgar och bestämmelser och ett helt nytt ekonomiskt system skall utarbetas.

Centerns kvinnoförbund anför.

Det förslag till framtida organisation av kyrkan som kyrkomötet antagit vill förbundet ansluta sig till. Där utgår man ifrån kyrkans arbetsorgan och beskriver hur en kyrka bäst skall kunna fungera i vår tid och hur den bör omgestaltas för att kunna tjäna människor i ett demokratiskt samhälle, där inte längre alla medborgare är kyrkomedlemmar.

Kyrkomötet påpekar nödvändigheten av att kyrkan snarast får egna beslutande och verkställande organ. Inte bara för de lokala församlingarna utan också för stiften och rikskyrkan. Detta skulle betyda att stiftstingen blir beslutande organ för stiften, och att de nuvarande stiftsråden och domkapitlen slås samman och blir ett gemensamt organ för stiftsledningen. Ledamöterna i stiftstingen är valda ombud för stiftets församlingar. Stiftstinget i sin tur väljer delegater till kyrkomötet, som blir kyrkans högsta beslutande organ. Den verkställande funktionen utövas av en central kyrkostyrelse, som därmed övertar vissa funktioner som i dag handläggs av departementen, samt utrednings- och planeringsuppgifter, som för närvarande handläggs av kommittéer och arbetsgrupper.

I kyrkomötets förslag ingår även att ingen ledamot i de beslutande organen kommer att vara självskriven, likaså vill man att fördelning på präster och lekmän, valda var för sig, skall tas bort. Dessa reformförslag ansluter sig förbundet helt till.

Delvis *samma tankegångar* som i kyrkomötets hemställan om en förhandlingsduglig kyrkoorganisation återkommer även i yttranden från Svea hovrätt, länsstyrelserna i Jönköpings och Kronobergs län, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Sveriges kristna socialdemokraters förbund.

Genom det av utredningen framlagda materialet framgår, uttalar *Svea hovrätt,*

att skäl föreligger för att det redan i ett A-läge tillskapas ett centralt organ av administrativ karaktär för kyrkan. Det framstår vidare som en brist att kyrkan under nuvarande förhållanden, då frågan om de framtida relationerna mellan kyrkan och staten kommit in i ett mera avgörande skede, i sin legala organisation saknar ett organ på riksplanet, som kan anses behörigt att representera kyrkan vid överläggningar m. m. med företrädare för staten. Det synes hovrätten dock för närvarande vara tillräckligt, att sistnämnda brist avhjälpes och att övriga reformer rörande ett centralt kyrkligt organ får anstå till dess frågan om de framtida kyrka-statrelationerna kommit närmare sin lösning.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

finner framför allt behovet av att få ett kyrkans eget förhandlings- och utredningsorgan, som kan företräda kyrkan vid förhandlingar om en friare ordning för relationen kyrka-stat, men även andra av utredningen anförda skäl, påkalla inrättande av en sådan centralstyrelse.

Länsstyrelsen i Kronobergs län uttalar.

Oavsett den slutliga utformningen av förhållandet mellan stat och kyrka finner länsstyrelsen det angeläget att redan innan utredningsarbetet slutföres, någon form av kyrkostyrelse skapas, vilken enligt gängse demokratiska principer kan fungera *dels* som kontaktorgan mellan den sittande utredningen och kyrkan och *dels* som förhandlingspartner vid eventuella förhandlingar mellan staten och kyrkan. Detta är av vikt, enär utvecklingen snabbt kan leda därhän, att kyrkan får behov av en väl arbetande styrelse för lösande av frågor, som kan uppstå vid varje förändring av nuvarande relation mellan stat och kyrka.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund diskuterar frågan också ur mer ideologiska aspekter. Enligt förbundet innebär demokratins principer

att beslut i kyrka-stat-frågan skall fattas av riksdag och regering, men vi anser att det innefattar något utöver en sådan självklarhet. När regleringen av kyrka-stat-frågan skall ske, bör den genomföras på ett sådant sätt att den av den stora del av svenska folket, som räknar Svenska kyrkan som sin kyrka inte upplevs som ett ensidigt statligt dekret. Den slutliga regleringen bör ske efter förhandlingar mellan statens organ och en demokratiskt uppbyggd representation för Svenska kyrkan. Vi anser därför att riksdagen och regeringen som en snar första åtgärd genom lagstiftning bör ge kyrkan möjlighet att bygga upp demokratiska organ. En kyrklig riksstyrelse som kan överta statens nuvarande funktioner i kyrkan tillsättes. Detta bör göras på ett så tidigt stadium att denna riksstyrelse kan bli förhandlingsmotpart till de statliga myndigheterna när de praktiska detaljerna i samband med regleringen skall lösas. Stiftstingen legaliseras. All självskrivenhet i de beslutande organen bör försvinna, liksom den fastställda uppdelningen på präster och lekmän. De demokratiska relationerna mellan lokal-, stifts- och riksplan bör bli föremål för utredning i avseende på typ av demokrati och valen till närmast högre beslutande instans.

Kammarkollegiet uttrycker *tveksamhet* inför tanken att inrätta ett centralt kyrkligt förhandlingsorgan (jfr avsnitt 4.3).

I förevarande sammanhang må något beröras det vid 1968 års kyrkomöte väckta förslaget (motion nr 17, särsk utskottets bet nr 1) om inrättande av ett centralt organ, vilket skall företräda kyrkan vid de förhandlingar med statliga myndigheter, som förutsetts komma att föregå den slutliga regleringen av förhållandet kyrka-stat. Bortsett från att spörsmålet om så vittgående reformer, som förslaget i angivet syfte innehåller (legalisering av stiftstingen, demokratisering av kyrkomötet och inrättande av en kyrkostyrelse), inte lämpligen bör utredas för sig utan behandlas i sitt större kyrka-statsammanhang, ifrågasätter kollegiet om avgörandet av frågan om förhållandet kyrka-stat bör, såsom förslaget synes förutsätta, träffas genom en förhandlingsuppgörelse, varigenom riksdagen mer eller mindre försättes ur spel.

3.2.3 B-, C- och D-läge

3.2.3.1 Allmänna kommentarer

Under rubriken Allmänna synpunkter redogör utredningen i slutbetänkandet inledningsvis för de författningsbestämmelser som i princip kommer att upphöra vid en skilsmässa mellan stat och kyrka. Vidare skisseras en fri kyrkas organisation, finansiering och verksamhet. (SOU 1968: 11 s. 188—190.)

Utredningen ger därefter vissa synpunkter på frågan om statlig reglering av en fri kyrka. Problemet gäller i vilken mån kyrkan vid sin stadgeutformning

kan antas vara bunden av bestämmelser som staten funnit anledning utfärda. — I detta sammanhang diskuteras också de särskilda ekonomiska förmåner som kyrkan kan äga i de olika fria lägena (se avsnitt 3.1.3.2). (SOU 1968: 11 s. 190—194.)

I avsnittet Stadgarnas innehåll m. m. ger utredningen en översikt av det tänkbara innehållet i en fri kyrkas stadgar. — Utredningen berör också vissa problem rörande statens medverkan vid övergången från det nuvarande statskyrkosystemet till ett fritt läge (se avsnitt 4.3). (SOU 1968: 11 s. 194—197.)

Avslutningsvis tar utredningen upp vissa medlemskapsfrågor. Remissinstansernas kommentarer kring dessa har redovisats i avsnitt 2.1.6.2. (SOU 1968: 11 s. 197—199.)

Hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, länsstyrelsen i Stockholms län, domkapitlen i Linköping, Lund och Härnösand, stiftsrådet i Uppsala, Svenska prästförbundet samt Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund anför vissa *inledande synpunkter.*

Sålunda uttalar *hovrätten för västra Sverige.*

Vad utredningen i sina betänkanden anfört om kyrkans verksamhet och organisation i dessa hypotetiska lägen bjuder på många intressanta synpunkter och uppslag. Emellertid anser hovrätten föga meningsfullt att närmare ingå därpå i detta yttrande. En behandling av de olika problemen synes nämligen bli alltför löslig och hypotetisk, eftersom de hela tiden finge angripas med utgångspunkt från de tre olika lägena, och kanske också från andra alternativ, om vilka man alls icke skulle veta huruvida de komme att vara att räkna med som en realitet vid det slutliga avgörandet. Vad utredningen presterat i denna del av sitt arbete blir säkerligen av värde för det fortsatta arbetet med kyrkastatfrågan men innan det blir föremål för diskussion i remissform torde nämnda fråga böra ha nått närmare sin lösning, så att ett principförslag föreligger med fastare utgångspunkter för bedömningen.

Justitiekanslern anför.

För B-, C- och D-lägena gäller som en gemensam förutsättning att kyrkan är organisatoriskt friställd i förhållande till staten. Kyrkan blir efter statskyrkosystemets upphävande av privaträttslig karaktär och enligt utredningen närmast att betrakta som en ideell förening. Den rikskyrkliga enheten blir att anse som huvudförening medan församlingarna, pastoraten och stiften, vilka organisatoriska enheter antagas komma att bibehållas i en fri kyrka, får karaktär av underföreningar. Om inte annorlunda beslutas av statsmakterna i samband med skilsmässan räknar utredningen med att kyrkan som sina medlemmar betraktar alla dem som vid skilsmässotillfället tillhör kyrkan och icke därefter begagnar sin rätt att utträda. Finansieringen av den fria kyrkans verksamhet grundas på bidrag från medlemmarna varjämte i B- och C-lägena tillkommer avkastningen av den kyrkliga jorden.

Utredningen har antytt en annan möjlig form för organisationen av den fria kyrkan, nämligen en kyrka utan medlemmar, därvid kyrkan själv rättsligt närmast skulle ha karaktär av stiftelse. Den närmaste utländska förebilden är den anglikanska kyrkan i England. Utredningen har avvisat tanken på en kyrka av detta slag som enbart teoretisk. Frågan är emellertid om icke alternativet är värt ett närmare studium. Det förefaller icke uteslutet att ett sådant alternativ kan ha vissa fördelar ur rättslig synpunkt: det eliminerar svårigheter-

na vid bestämmandet av medlemskapet i den fria kyrkan i samband med skilsmässan och för en lekman synes det slutligen ha drag som borde te sig tilltalande för kyrkan. Avslutningsvis kommer jag därför att något närmare utveckla de synpunkter som kan tala för en sådan organisation av den fria kyrkan och vad denna närmare skulle innebära.

Länsstyrelsen i Stockholms län skriver.

Vad angår organisationen efter en eventuell skilsmässa uttalas i betänkandet, att man i stort sett endast har att räkna med sådana förändringar i kyrkans nuvarande organisatoriska uppbyggnad, som omedelbart betingas av att kyrkan friställes från staten. Man utgår sålunda från bland annat, att kyrkan bibehålles som en rikskyrklig enhet och att den förblir uppbyggd i församlingar, pastorat och stift. Länsstyrelsen måste emellertid sätta i fråga om man utan vidare kan räkna med att nuvarande kyrkliga organisation i olika plan — med angivet förbehåll — verkligen kommer att bestå i huvudsakligen oförändrat skick i fortsättningen. Särskilt tveksamt synes förhållandet vara ifråga om lokalplanet, där församlingarna under angiven förutsättning mister sin kommunala karaktär. I ett så pass sekulariserat samhälle som vårt kan man i varje fall inte utesluta möjligheten av att nuvarande kyrkliga organisation över huvud taget och främst på det lokala planet efter en eventuell skilsmässa från staten genom reducering av antalet medlemmar i församlingar och samfund småningom urholkas på ett sätt som blir ödesdigert för den kyrkliga verksamheten och dess finansiering.

Förutsättningen för att lika ingående kunna bedöma ett A-läge och ett C-läge finns inte, anser — som framgått av avsnitt 1.2.2 — *domkapitlet i Linköping.*

Domkapitlet har försökt finna, hur en församling i en fri kyrka kommer att te sig i jämförelse med den nuvarande församlingen. Därvid uppställer sig en rad frågor: Kommer den enskilda församlingen att vara helt självbestämmande och fristående, så att den — t. ex. av ekonomiska skäl — icke önskar gå samman med annan eller andra församlingar för att bilda pastorat? (Se exemplet med tio-församlingspastoratet ovan.) Får den ordna sin prästfråga själv, så att den anställer den präst eller de präster församlingen önskar utan sammanjämkning via domkapitlet med andra församlingars behov? Kommer församlingen som nu att vara skyldig att lämna ekonomisk hjälp till andra församlingar, och kan den efter vissa bestämda grunder, påräkna och själv få ekonomisk hjälp från dessa? Kommer församlingen att vara »territorialförsamling» eller »personalförsamling»? Om inträde och utträde är fritt, kommer en person då att efter en utflyttning få rätten att kvarstanna som medlem i hemförsamlingen — exempelvis av önskan att stödja dess ekonomi — utan att samtidigt inträda i församlingen på den ort, där han blir bosatt? Det finns redan många exempel på, att personer vad beträffar kyrkogång, förrättningar o. d. håller sig till den församling, där de vuxit upp, medan de är sällsynta gäster i den församling, dit de flyttat. Så långt det är görligt bör man utreda, hur den fria kyrkan kommer att vara gestaltad alltifrån lokalförsamlingen med dess organ i kyrkoråd m. m. över pastorat, kontrakt, stiftsorgan och stiftsstyrelse upp till den beslutande kyrkorepresentationen på riksplanet. Eljest föreligger icke ett konkret utformat C-alternativ, över vilket ett yttrande begärts av remissinstanserna, varvid skulle beaktas förhållandet till ett beprövat A-alternativ.

Domkapitlet i Lund uttalar.

Vid en eventuell övergång till en från staten helt fri kyrka kan svenska kyrkan förväntas behålla huvuddragen av sin nu-

varande organisation på församlings- och stiftsplanet såsom en på territoriella församlingar uppbyggd kyrka med en stiftsorganisation där biskopen intar en särställning som stiftschef och förman för prästerna. Man får däremot räkna med att ett på församlingarnas representation byggt kyrkomöte och en central kyrkostyrelse inrättas.

Domkapitlet i Härnösand

uppfattar utredningens beskrivning av de olika lägena inte som ett försök att ge fyra likvärdiga lösningsalternativ utan snarast som ett försök att redovisa olika alternativ i syfte att från så många synvinklar som möjligt belysa själva huvudproblemet kyrka och stat.

Stiftsrådet i Uppsala anför.

Ett helt »fritt» läge skulle vad lagstiftningen beträffar betyda, att ur svensk lagstiftning skulle utmönstras alla bestämmelser med speciell syftning på Svenska kyrkan. Den legala ramen för kyrkans verksamhet skulle i detta fall anges uteslutande av allmänna bestämmelser t. ex. inom föreningsrätten och religionsfrihetslagstiftningen.

Utredningen diskuterar i kap. 13 vilka för Svenska kyrkan speciella lagbestämmelser som kan bli aktuella i olika fria lägen, beroende på vilka avgöranden som träffas beträffande den kyrkliga jorden (C-läge) och statlig uppbörd av medlemsavgifter (B-läge). Av vad utredningen i detta sammanhang anför framgår att statsmakterna kan utfärda ganska omfattande bestämmelser med speciell syftning på Svenska kyrkan utan att överskrida den principiellt viktiga gränsen till vad utredningen (s. 219) kallar en »generell organisationsreglering». Först när denna gräns passeras inträder på lagstiftningsområdet vad som motsvarar termen »fortsatt organisatoriskt samband» mellan kyrkan och staten.

Enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds* mening

finns det ingen anledning för staten att ställa speciella krav på den framtida kyrkans organisationsuppbygnad. För att eventuella statsbidrag skall utgå, måste emellertid — i likhet med vad som sker för andra organisationer — krav ställas på att kyrkan är demokratiskt uppbyggd och att medlemmarna har ett avgörande inflytande i densamma.

Frågan om *statlig reglering av en fri kyrka* rymmer vissa religionsfrihetsaspekter, för vilka redogjorts i avsnitt 2.3.2.1 Trossamfundens rättsliga ställning. Ytterligare synpunkter har tagits upp av Svea hovrätt, justitiekanslern, svenska kyrkans centralråd och stiftsrådet i Strängnäs.

Svea hovrätt

ansluter sig till utredningens uppfattning (s. 191 f.), att den omständigheten att Svenska kyrkan i de fria lägena rättsligt sett skulle bli en ideell förening icke skulle i och för sig påkalla någon allmän lagstiftning rörande ideella föreningar eller en särskild lag om trossamfund. Allmänna rättsregler och rättsgrundsatser synes i dessa lägen bereda kyrkan en godtagbar grundval för dess rättsliga status. Likaså synes ett rimligt rättsskydd genom domstolsprövning kunna beredas anställda, t. ex. präster, som entledigats. I sistnämnda fall kan genom anhängiggörande av talan vid domstol prövning ske huruvida objektivt godtagbara skäl förelegat för den vidtagna åtgärden. Närmast torde i sådana fall bli aktuellt att pröva anspråk på lön eller skadestånd.

Från *justitiekanslerns* sida

finns inte något av egentlig betydelse att tillägga till vad utredningen härutinnan

anfört. Det torde kunna förutsättas att åtskilliga författningsbestämmelser erfordras för att reglera ett övergångsskede. Efter detta kan som utredningen anfört bli erforderligt med bestämmelser som konstituerar den fria kyrkans »beskattningsrätt» och utformningen därav (B-läget) och lagstiftning som fastställer den fria kyrkans rätt i fråga om den kyrkliga jorden (B- och C-lägena). I övrigt synes ur skilda synpunkter av vikt att så långt möjligt undvika statliga regleringar som har avseende å kyrkans organisation och inre liv. Att den fria kyrkan skulle framträda som en så betydande maktfaktor att särskild lagstiftning skulle vara påkallad till följd härav synes föga sannolikt.

Svenska kyrkans centralråd tar upp dessa problem under rubriken Kyrkokommunala enheter eller ideella föreningar.

Av utredningens redovisning av olika tänkbara lägen, A—D, som framstår som alternativa modeller för relationen kyrka-stat i framtiden framgår, att man visserligen — beroende på den framtida relationsmodellen — räknar med olika nyanser i strukturerna på nuvarande lokalförsamlingar. Men i strikt mening arbetar man egentligen bara med två strukturer: territoriell församling med kyrkokommunal karaktär (jfr s. 151 ff.) eller församling med karaktär av underförening i en kyrka som efter skilsmässa får privaträttslig karaktär och »närmast är att betrakta som en ideell förening (exempel på ideella föreningar är fria trossamfund, nykterhetsföreningar och fackföreningar)».

»Den rikskyrkliga enheten blir att betrakta som huvudförening och församlingarna, pastoraten och stiften som underföreningar» (s. 188, 189). Centralrådet instämmer med utredningens förmodan att kyrkan i en framtid oavsett hur förbindelsen med staten gestaltas kommer att försöka behålla så mycket som möjligt av nuvarande organisation. Men en sak är att till namnet behålla en yttre organisation som har gammal hävd. En annan sak är att den nya organisationens faktiska konstruktion sannolikt mycket snart kommer att ha effekt på människors uppfattning av organisationens sätt att framträda och fungera. I vårt land har vi lång tradition kring båda ovan redovisade strukturer. Föreningen är uppbyggd kring ett intresse, ekonomiskt eller ideellt. Vad vårt organisations- och föreningsväsende betytt för utvecklingen av det svenska samhället kan knappast övervärderas. Med sin karaktär av öppen folkkyrka har svenska kyrkan med sin församlingsstruktur erbjudit en på det religiösa området annorlunda och kompletterande miljö för den enskilde. Kan denna bevaras om den kyrkliga enheten framstår som en ideell huvudförening med lokalförsamlingarna som underföreningar, där avgörande kyrkostadgar får privaträttslig karaktär? Centralrådet vill understryka vad utredningen anför på s. 236 om risken att en fri svensk kyrka kan komma att framstå som en föreningskyrka. »Ett mot medlemmarna riktat krav på vissa ställningstaganden och kvalifikationer kan sålunda komma att framstå som naturligare i ett B-, C- eller D-läge än vid i huvudsak nuvarande kyrka-statrelation.» I den allmänna debatten har särskilt från kulturradikalt och frikyrkligt håll framförts krav på upphävande av nuvarande relation mellan kyrka-stat. Inte sällan har från samma håll understrukits att garantier måste skapas som låter en fri svensk kyrka framstå som en öppen kyrka.

Stiftsrådet i Strängnäs

hävdar bestämt att en fri kyrka måste vara fri att bestämma sina inre förhållanden och sin verksamhet utan reglering från statens sida.

Stiftsråden i Uppsala och Strängnäs samt Evangeliska fosterlands-stiftelsen har synpunkter på *stadgarnas innehåll.*

Som framgått av avsnitt 3.2.1.3 har *stiftsrådet i Uppsala* vid sin behandling av organisatoriska frågor på stiftsplanet i ett A-läge samtidigt berört förhållandena i ett fritt läge.

Stiftsrådet i Strängnäs

ansluter sig till utredningens uttalande å s. 197 att kyrkan ej får ställas i den situationen att den saknar organ som vid en eventuell skilsmässa kan överta uppgifter som utförts av statliga myndigheter.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen presenterar en organisationsskiss för en fri kyrka.

Lokalplanet

Den nuvarande ordningen med kyrkofullmäktige och kyrkoråd bör i allt väsentligt bevaras oförändrad så som den kommit till uttryck i lagen om församlingsstyrelse. Naturligtvis med den skillnaden att dessa organs kommunala karaktär upphört.

1. Kyrkofullmäktige, representativt organ.
2. Kyrkoråd, styrande organ
   a) fungerar som församlingens styrelse
   b) utses av kyrkofullmäktige men med kyrkoherden som självskriven ledamot
   c) bör bestå av sådana som visat positivt intresse för församlingslivet
   d) skall ha omsorg om församlingslivet och främja gudstjänstliv och förkunnelse
   e) beslutar om upplåtelse av kyrka m. m.

Stiftsplanet

1. Stiftsting, representativt organ
   a) bör vara sammansatt av representanter för stiftets församlingar och ha klar lekmannamajoritet
   b) skall besluta i frågor som rör gemensamma angelägenheter inom stiftet (t. ex. verksamheten på semesterorter, ungdomsarbete och ledarutbildning m. m.)
   c) utser ledamöter i domkapitel, där endast biskopen är självskriven ledamot.
2. Domkapitlet
   a) fungerar som stiftsstyrelse
   b) är stiftstingets beredande och verkställande organ
   c) tillsätter de prästerliga befattningarna i stiftet sedan lokalförsamlingarna avgett förslag.

Riksplanet

1. Kyrkomötet, representativt organ
   a) bör få en demokratisk sammansättning och större lekmannainflytande än hittills
   b) beslutar i frågor som rör kyrkans lagstiftning och ekonomi, kyrkans böcker o. dyl.
   c) utser ärkebiskop, ledamöter i kyrkostyrelsen och i de centrala kyrkliga styrelserna m. m.
   d) sammanträder en vecka varje år.
2. Kyrkostyrelsen, styrande organ
   a) består av representanter för episkopatet och prästerskapet men har i övrigt lekmannamajoritet. Ledamöterna utses av kyrkomötet
   b) lägger fram förslag till kyrkomötet och verkställer dess beslut
   c) utnämner biskopar, domprostar m. fl. högre befattningshavare
   d) beslutar om rikskollekter, förvaltar kyrkofonden m. m.
   e) fastställer behörighetsvillkor för präster m. fl.
   f) övervakar att kyrkans bekännelse följes.

I diskussionen om hur en fri kyrka skall organiseras har i allmänhet framförts tanken på att biskopsmötet skulle legaliseras och få en i kyrkolag fastlagd ställning. Om man nu ger kyrkostyrelsen de befogenheter, som ovan skisserats kan det ifrågasättas i vad mån det är nödvändigt med en legalisering av biskopsmötet som således

skulle bli ett organ vid sidan om de på demokratiskt sätt valda. Det förutsättes ju dock att biskoparna (eller vissa representanter) har säte och stämma i kyrkomötet och att i varje fall ärkebiskopen är ledamot i kyrkostyrelsen. Dessutom sitter stiftets biskop med i respektive domkapitel. Detta hindrar naturligtvis inte att biskopsmötet sammanträder som hittills dock utan att ha i lag bestämda befogenheter.

3.2.3.2 Den särskilda D-lägesförutsättningen

Utredningens framställning i slutbetänkandet under rubriken D-läget består av tre delar, nämligen Den särskilda D-lägesförutsättningen, Organisationsfrågor, statlig reglering m. m. samt Den ekonomiska situationen.

I avsnittet Den särskilda D-lägesförutsättningen sammanfattar utredningen rättsläget beträffande den kyrkliga egendomen samt refererar och bemöter tänkbara argument för en indragning av denna egendom. Härvid uppmärksammas främst dels argumentet att kyrkan är en ren statsinstitution samt dels den s. k. identitetsfrågan i samband med en eventuell skilsmässa. (SOU 1968: 11 s. 199—200.)

När det gäller organisationsfrågor hänvisar utredningen till vad som anförts under Allmänna synpunkter (se avsnitt 3.2.3.1). Vidare tas i detta sammanhang upp behovet av bestämmelser till skydd för kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader samt bestämmelser om kyrkornas upplåtande för andra ändamål än svenska kyrkans förrättningar (se avsnitt 14.1 resp. 14.2). Den ekonomiska situationen i ett D-läge har behandlats i avsnitt 3.1.3.1.

I det följande redovisas sålunda endast remissinstansernas synpunkter på den särskilda D-lägesförutsättningen. Hithörande frågor berörs av Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, länsstyrelsen i Jämtlands län, domkapitlen i Skara och Lund, stiftsnämnderna i Uppsala, Lund och Göteborg, stiftsråden i Strängnäs och Luleå, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Svenska prästförbundet, Sveriges frikyrkoråd, Centerns kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Folkpartiets ungdomsförbund och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Sålunda uttalar *Svea hovrätt.*

Genomförande av en ordning rörande den kyrkliga egendomen, enligt vilken endast kyrkobyggnader med tomter skulle kvarstå i kyrklig disposition och egendomen i övrigt överföras till staten eller till de borgerliga kommunerna, förutsätter lagstiftning av sådant innehåll. Hovrätten anser, att en sådan lagstiftning skulle i viss mån ha konfiskatorisk karaktär och därför icke väl överensstämma med allmänna rättsgrundsatser. D-läget är således enligt hovrättens uppfattning en alternativ lösning av kyrkans framtida ställning, som från rättsliga utgångspunkter måste avstyrkas.

Hovrätten för västra Sverige anför.

Det kanske mest omfattande och från rättslig synpunkt svårbedömda problemkomplexet vid övergång till en fri kyrka utgör frågan om rätten till den kyrkliga jorden. Hovrätten har varit inne på tanken att i detta yttrande taga ställning till åtminstone vissa av de juridiska spörsmålen på detta område men har nödgats avstå därifrån, såväl med hänsyn till den avsevärda tid uppgiften skulle kräva som därför att ett sådant ställningstagande möjligen skulle komma att sakna egentlig be-

tydelse vid avgörandet av kyrka-statfrågan. Om därvid det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan kommer att i huvudsak få bestå, kan situationen beträffande den kyrkliga jorden förväntas bli oförändrad. Och om ett fritt läge väljes samt rättsliga tvistefrågor om den kyrkliga jorden därvid anses skola lösas, torde detta allenast kunna ske antingen genom domstols- eller skiljemannaförfarande eller ock förhandlingsvägen; självfallet kan dock en lösning även åstadkommas genom lagstiftning men till synes allenast i den riktningen att staten till kyrkan överlåter den rätt staten kan äga till kyrklig jord. Med hänsyn till det nu sagda vill hovrätten här blott uttala, att om de slutsatser i fråga om det rättsliga läget beträffande den kyrkliga jorden är riktiga, vilka sammanfattas i bet. XI s. 53 f., så torde det också förhålla sig som utredningen yttrat, att skäl närmast synes föreligga att anse D-läget föga realistiskt. Hovrätten har i detta sammanhang förutsatt att invändningar icke kommer att resas mot den fria kyrkans identitet med den nuvarande svenska kyrkan.

Den särskilda förutsättning som uppställts för D-läget är, skriver *justitiekanslern,*

att av den kyrkliga egendomen endast kyrkobyggnaderna med tomter kvarstår i kyrklig disposition. Utredningen har utförligt behandlat frågan om den kyrkliga egendomens rättsliga natur. Jag skall senare något gå in på de härmed sammanhängande spörsmålen. Jag vill dock här förutskicka, att jag delar den ståndpunkt utredningen intagit, nämligen att större delen av egendomen numera får anses privaträttsligt tillhöra de kyrkliga rättssubjekten, lokalkyrkostiftelserna, församlingarna och pastoraten.

Som tänkbart argument för att frånhända kyrkan den berörda egendomen har utredningen angivit, att det inte skulle föreligga identitet mellan statskyrkan och den fria kyrkan, och att äganderätten till egendomen i sådant fall borde övergå till den borgerliga kommunen såvitt gäller församlingarnas egendom och i övrigt till staten. Beträffande en argumentering efter dessa linjer kan en synpunkt särskilt böra framhållas. En betydande del av den kyrkliga egendomen får anses ha tillfallit kyrkan genom benefica upplåtelser från enskilda. Det gäller i hög grad lokalkyrkostiftelsernas egendom men även den rena församlingsegendomen måste antagas i viss utsträckning utgöras av donationer. Liksom det i fråga om den medeltida kyrkojorden presumeras, att den har tillkommit på enskilt initiativ, måste tillika antagas att egendomen givits till kyrkan i ett bestämt syfte, nämligen för att främja kyrkans verksamhet. Egendomen måste med andra ord antagas vara bunden av en ändamålsbestämmelse. För donationer tillkomna under senare tid torde testamenten och gåvobrev, i den mån sådana är bevarade, närmare ange ändamålet med donationen. Den medeltida kyrkojorden har ursprungligen icke givits till statskyrkan utan till den katolska kyrkan men kan sägas genom en permutationsakt ha under reformationen tillförts statskyrkan. Efter reformationen tillkomna donationer hänför sig givetvis till statskyrkan.

Enligt de grundsatser som tillämpas inom permutationsrätten och vilka vilar på gällande testamentsrättsliga regler bortfaller icke en ändamålsbestämmelse därför att det rättsliga subjekt, vartill donationen givits, upphör att finnas till. Kan det huvudsakliga syftet med donationen fullföljas på annat sätt, sker en permutation, exempelvis så att donationen överföres till annat rättssubjekt som fullföljer en verksamhet som kan anses ligga i linje med vad donator åsyftat med donationen.

Tillämpas de nu antydda permutationsgrundsatserna på förevarande fall innebär det att, även om den kyrkliga egendomen av stiftelsekaraktär övergår till de borgerliga kommunerna och staten, egendomen ändock icke skulle stå till kommunernas och statens fria disposition. Kom-

munerna och staten skulle med den övertagna egendomen ha att tillgodose det huvudsakliga syftet med donationerna, nämligen att främja kyrklig verksamhet av det slag som fullföljes av statskyrkan; något som ju skulle strida mot huvudtanken bakom statskyrkosystemets avskaffande.

Det har vid ett tillfälle under senare tid förekommit indragning till staten av donationer i icke obetydig omfattning. Jag syftar här på den indragning av donationer som ägde rum på 1870-talet i samband med förstatligandet av hospitalen. Hospitalen utgjorde före förstatligandet rättsligt sett ett slags stiftelser, och verksamheten finansierades i icke obetydlig grad med avkastningen av donationer, ofta jord. I samband med att hospitalen förstatligades och staten därmed övertog ansvaret för deras verksamhet ansågs det rimligt, att staten också övertog de tillgångar, även av donationskaraktär, som utgjort den ekonomiska grundvalen för deras verksamhet. Läget var sålunda ett annat än det som skulle uppstå vid ett avskaffande av statskyrkosystemet. Såtillvida kan dock fallet med hospitalsegendomen kunna tjäna som förebild beträffande behandlingen av den kyrkliga egendomen av stiftelsekaraktär, att om det borgerliga samhället övertager någon verksamhet som hittills bedrivits av statskyrkan, donationsegendom som varit knuten till denna verksamhet också överföres till de borgerliga organen. Närmast ligger här att tänka på den situation som uppstår om hållandet av begravningsplatser blir en i princip borgerlig angelägenhet. Frågan har berörts ovan under avsnittet om begravningsväsendet. Det bör dock framhållas, att den princip som tillämpades beträffande donerad egendom vid förstatligandet av hospitalen, i allmänhet icke tillämpats när kommun övertagit sådan verksamhet, i det att kommunerna ofta fått lösa sig till donerad egendom.

Av det ovan anförda följer att ett överlämnande av kyrklig egendom av donations- eller stiftelsekaraktär till kommuns och stats fria disposition knappast står i överensstämmelse med de grundsatser som gäller i permutationspraxis beträffande donationer och stiftelser i allmänhet. Resonemanget bygger här på antagandet, att en mer betydande del av befolkningen kommer att tillhöra en fri kyrka. Skulle den fria kyrkan få en mycket liten anslutning, förändras antagligen också permutationsaspekten, eftersom man då närmar sig ett läge där ändamålet med de kyrkliga donationerna (att främja kyrklig verksamhet) kanske kan sägas icke längre kunna fullföljas. Jag får anledning att under C-läget återkomma till frågan om betydelsen av anslutningen till kyrkan för frågan om den kyrkliga egendomen.

Enligt *länsstyrelsen i Jämtlands län* får genom utredningen

anses ådagalagt att större delen av den kyrkliga egendomen numera anses privaträttsligt tillhöra de kyrkliga rättssubjekten (s. 200). Med hänsyn härtill bör enligt länsstyrelsens mening ej kunna ifrågasättas att fråntaga kyrkan denna egendom. Med hänsyn till det ansvar för den religiösa utvecklingen staten får anses ha även efter en skilsmässa från kyrkan, måste det anses ligga i statens intresse att kyrkan får ett så förmånligt ekonomiskt utgångsläge som möjligt och att de ekonomiska förutsättningarna i varje fall inte försämras.

Vad angår den egendom, lös eller fast, som f. n. disponeras för kyrkliga ändamål, utgår *domkapitlet i Skara*

från att sådan egendom även i fortsättningen — oberoende av kyrkans relation till staten — kommer att användas för kyrkliga ändamål. Ett indragande till staten — helt eller delvis — av sådan egendom skulle enligt domkapitlets mening strida mot nuvarande rättsuppfattning.

Den syn på kyrkans identitet som trossamfund även efter en eventuell skilsmässa som *domkapitlet i Lund* ger uttryck för

svarar också mot den karakteristik av kyrkan som departementschefen gav i propositionen med förslag till religionsfrihetslag. Med ett sådant synsätt faller också de av utredningen på s. 200 återgivna resonemang som ligger till grund för det s. k. D-läget. Utredningen synes inte heller själv dela de uppfattningar som där refereras.

Tvärtom har den givit uttryck åt sin enhälliga uppfattning att mot bakgrund av det rättsliga läget beträffande den kyrkliga jorden skäl närmast synes föreligga att anse D-läget föga realistiskt. Ett överförande av den kyrkliga jorden i kronans eller borgerlig kommuns ägo skulle till övervägande del ha karaktären av en konfiskatorisk åtgärd.

I SOU 1967: 46 s. 58 f. har utredningen något berört de särskilda rättsförhållanden som råder i fråga om kyrkogodset i de forna danska landskapen, vilket inte såsom i det övriga Sverige blev föremål för en omfattande indragning till kronan vid reformationen. Att den danska kronan vid reformationen övertog »herligheden» till en stor del av kyrkogodset och därmed, såsom utredningen anför, fick en starkare ställning till detsamma än i Sverige torde inte ha påverkat äganderätten till den kyrkliga jorden. Denna rätt har ytterligare befästs i 1658 och 1660 års fredsfördrag och i Malmö recess år 1662 i samband med landskapens övergång till Sverige. På s. 176 i nämnda betänkande har utredningen belyst detta förhållande, då den återger en del av lydelsen i 1859 års stadga om Lunds domkyrka och hennes egendom, där det talas om hennes hemman och lägenheter, vilka innehavas av henne under *full äganderätt*. Stadgandet torde vara uttryck för en korrekt insikt om rättsförhållandena beträffande den kyrkliga jorden i Lunds stift.

Det vittnar därför om brist på insikt i hithörande förhållanden och på hänsyn till svenska kyrkans ställning som ett erkänt trossamfund med en av staten oberoende identitet, när man såsom skett i frikyrkoungdomens på s. 80 i slutbetänkandet återgivna uttalande säger »att stor generositet (med avseende på den kyrkliga jorden m. m.) bör visas Svenska kyrkan». Än mer beklagligt är, att samma grundsyn kommit att motivera departementschefens avvisande av D-läget i direktiven den 28 juni 1968 för det fortsatta utredningsarbetet, när det sägs, att »ett genomförande av D-läget, som förutsätter att i stort sett all kyrklig egendom skulle tillkomma staten, kan inte anses vara förenligt med den generositet som torde böra visas vid ett upphävande av statskyrkosystemet».

Samtidigt som domkapitlet uttalar sin tillfredsställelse med att D-läget avföres från den fortsatta diskussionen, måste det fastslå, att detta icke från kyrkans sida kan uppfattas som ett utslag av generositet utan endast som en tillämpning av rådande rättsuppfattning, vilken avlägsnat sig från och är oförenlig med de feodalrättsliga tankegångar som låg bakom gången tids kamerala betraktelsesätt.

Stiftsnämnden i Uppsala anför.

En lösning av relationerna mellan staten och kyrkan i enlighet med ett skisserat D-läge skulle innebära, att kyrkan frånhändes all egendom med undantag av kyrkobyggnaderna jämte tillhörande tomter. Med hänsyn till vad som anförts i betänkandet och eljest i den allmänna debatten får en sådan lösning anses utesluten. Självfallet bör kyrkan bibehållas vid sin egendom. Ett avsteg från denna princip skulle inte bara hårt och orättvist drabba kyrkan utan också i andra sammanhang kunna bana väg för konfiskatoriska åtgärder i strid med gällande rättsgrundsatser. Stiftsnämnden anser sig därför inte ha anledning gå närmare in på den situation, som skulle föreligga i ett D-läge.

Liksom domkapitlet i Lund tar också *stiftsnämnden i Lund* upp problemet om särskilda rättsförhållanden beträffande kyrklig jord i detta stift.

Vad den särskilda D-lägesförutsättningen beträffar, d. v. s. överförandet av den

kyrkliga egendomen till staten eller de borgerliga kommunerna, saknas enligt utredningen i väsentlig mån rättsliga förutsättningar härför (s. 243). Att lagstiftningsvägen ändra på rådande äganderättsförhållanden till den kyrkliga jorden skulle strida mot principerna för det svenska rättssamhället. Detta måste kraftigt betonas, eftersom avvisandet av D-läget i direktiven för det fortsatta utredningsarbetet endast skett med motiveringen att det skulle strida mot den generositet som torde böra visas vid en framtida uppgörelse. Frågan blir ju då med vems egendom man avser att vara generös.

Lunds stiftsnämnd vill i detta sammanhang särskilt framhålla, att den kyrkliga jorden i Lunds stift aldrig varit indragen till den danska kronan på motsvarande sätt som vid reformationen blev fallet med åtskillig kyrklig jord i det dåvarande Sverige. När svenska staten sedermera vid Roskildefreden 1658, i fredsfördraget i Köpenhamn 1660 och genom Malmö recess den 18 september 1662 gjorde utfästelser om ståndens — och således även prästerskapets — rätt att bevaras vid dittillsvarande gods och egendom m. m. torde den kyrkliga jorden i Lunds stift omfattas av ett starkare rättsskydd än i övriga delar av riket. (Se härom Schalling: Den kyrkliga jordens rättsliga ställning i Sverige, s. 131 f.) Ett uttryck för hur rättsförhållandena tidigare har bedömts härvidlag utgör formuleringen i 10 § stadgan den 17 november 1859 angående förvaltningen av Lunds domkyrka och hennes egendom: »Domkyrkans övriga hemman och lägenheter, vilka av henne innehavs under full äganderätt . . .». En jämförelse med lydelsen av 9 § samma stadga ger vid handen att lagstiftaren här uppenbarligen endast velat konstatera det faktiskt rådande rättsförhållandet med avseende på denna egendom.

Vad angår D-läget finner *stiftsnämnden i Göteborg* mot bakgrund av det förhållandet att drygt 80 % av den kyrkliga jorden är s. k. stiftelseegendom det helt uteslutet att statsmakterna fattar beslut om ett genomförande av detta läge. Ett dylikt beslut skulle få konfiskatorisk karaktär och är därför ogenomförbart i en rättsstat.

Stiftsrådet i Strängnäs

anser att de juridiska förutsättningarna helt saknas för en lösning enligt D-läget.

Stiftsrådet i Luleå betraktar

det s. k. D-alternativet som helt uteslutet med hänsyn till den kyrkliga egendomens natur.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund anför.

Enär numera icke någon synes ifrågasätta att kyrkan i framtiden skall fråntagas rätten till den kyrkliga jorden, har styrelsen icke tagit med denna fråga i sin skrivelse till kyrkokommunerna.

Styrelsen har givetvis den uppfattningen att en i förhållande till staten fri kyrka övertar rätten till all kyrklig egendom.

Svenska prästförbundet vänder sig

mot den gradering av lägena, som gjorts i direktiven för den fortsatta utredningen. Där har först konstaterats att ett genomförande av D-läget »inte kan vara förenligt med den generositet som torde böra visas vid ett uppgivande av statskyrkosystemet». Förbundet har inte en skiljaktig uppfattning beträffande slutsatsen men i fråga om motiveringen. Grunden till att D-läget bör utgå är enligt förbundets uppfattning att de rättsliga förutsättningarna för dess genomförande saknas.

Sveriges frikyrkoråd uttalar om D-läget.

Med hänvisning till att utredningen klargjort att Svenska kyrkans församlingar torde ha juridisk rätt till största delen av den kyrkliga jorden anser Frikyrkorådet att utredningens D-läge bör avföras som alternativ.

Centerns kvinnoförbund

förutsätter att kyrkan även i fortsättningen skall behålla sina egendomar.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund

finner det självklart att kyrkan får behålla den egendom, som enligt svensk rättspraxis skall anses tillhöra Svenska kyrkan, d. v. s. även jord, och att full frihet lämnas för hur denna skall förvaltas. Beträffande den egendom som inte klart kan sägas tillhöra kyrkan eller staten, måste särskilda överväganden ske. Dessa frågor bör behandlas med stor tolerans och generositet, då långvariga rättstvister knappast kan betraktas som något önskvärt vare sig ur kyrkans eller statens synpunkt.

Under rubriken De kyrkliga egendomarna uttalar *Folkpartiets ungdomsförbund* bl. a. att förbundet

anser att kyrkan bör skiljas från staten under former som är betryggande för Svenska kyrkans fortsatta verksamhet. Redan denna uppfattning torde omöjliggöra en anslutning till D-alternativet. Ytterligare ett skäl mot D-alternativet kan vara att skiljandet bör ske på ett sådant sätt att det inte skapar onödig bitterhet hos de kyrkligt verksamma. De historiska förhållandena motiverar en viss generositet från statens sida vid skilsmässan.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds synpunkter på den särskilda D-lägesförutsättningen har framgått av avsnitt 1.2.4.

3.2.3.3 C-läget

Liksom beträffande D-läget har utredningen i slutbetänkandet delat upp sin framställning av C-läget i tre delar, nämligen Den särskilda C-lägesförutsättningen, Organisationsfrågor, statlig reglering m. m. samt Den ekonomiska situationen.

I avsnittet Den särskilda C-lägesförutsättningen definierar utredningen inledningsvis begreppen kyrklig egendom, församlingskommunal egendom (eller s. k. fri församlingsegendom) samt fri stiftelse- och föreningsegendom. Beträffande den kyrkliga egendomen möter enligt utredningen en rad spörsmål av såväl principiellt som praktiskt intresse såsom om rättsgrunden för kyrkans disposition i nuvarande kyrka-statrelation av olika slag av egendom samt om avveckling vid förändrade relationer av det system av rättsregler som gäller rörande förvaltningen, dispositionen och kontrollen över egendomen. Däremot erbjuder enligt utredningen varken äganderätten eller förhållandena i övrigt rörande den församlingskommunala samt den fria stiftelse- och föreningsegendomen några problem i nuvarande läge. Utredningen, som förutsätter att församlingarna består som juridiska personer även vid en förändrad kyrka-statrelation, anser det ej kunna ifrågasättas annat än att församlingarna får behålla äganderätten till den fria församlingsegendomen. Inte heller berörs, uttalar utredningen, vid en ändrad kyrka-statrelation de fria stiftelsernas och föreningarnas rätt till sin egendom. — Utredningen sammanfattar därefter resultatet av sina undersökningar av vilka som privaträttsligt kan betraktas som ägare till olika grupper av kyrklig egendom. Huvuddelen av denna tillhör enligt utredningen kyrkliga rättssubjekt såsom församlingskyrkorna som stiftelser, församlingarna, pastoraten och de äldre dom-

kyrkorna. I mindre omfattning ligger äganderätten till den kyrkliga jorden hos kronan. Med hänsyn till förekomsten av särskild lagstiftning rörande förvaltning och försäljning av samt talerätt för den kyrkliga jorden och med beaktande av den kyrkliga jordens faktiska ställning i olika avseenden har utredningen ansett sig kunna karakterisera de kyrkliga organens rätt till jorden som en form av besittningsrätt. I detta sammanhang redovisar utredningen också vissa beräkningar av besittningsrättens ekonomiska värde samt av värdet av den församlingskommunala och den fria stiftelse- och föreningsegendomen. — I ett C-läge (liksom i ett B-läge) är det enligt utredningen möjligt att låta de kyrkliga organen få behålla besittningsrätten utan att frågan om äganderätten i varje konkret fall löses. Det kan emellertid, anför utredningen, också tänkas att de kyrkliga rättssubjekten tillförsäkras äganderätten till all den kyrkliga egendomen, alltså även till den av kronan anslagna. Om det anses befogat att äganderätten till den av kronan anslagna egendomen vederlagsfritt överförs till kyrkan, kan detta ske i form av att statsmakterna genom en lag avsäger sig anspråken på denna kronoegendom av vad slag den vara må. I lagen kan enligt utredningen eventuellt bestämmas på vilka kyrkliga rättssubjekt äganderätten ska överföras. Om ersättning däremot ska utgå torde dess storlek få bli föremål för förhandlingar mellan staten och kyrkan. — Vidare diskuterar utredningen möjligheten att överföra den kyrkliga egendom som ägs av kyrkostiftelserna till de organisatoriska kyrkliga enheterna, församlingarna och pastoraten. — Slutligen berörs möjligheten att äganderättsfrågorna prövas och avgörs av domstol eller genom skiljeförfarande i varje konkret fall där frågan är tvistig. Ett sådant förfarande aktualiseras dock enligt utredningen endast för det fall att endast egendom som icke är av kronan anslagen, ska kvarstå under kyrklig besittningsrätt. (SOU 1968: 11 s. 204—208.)

När det gäller organisationsfrågor hänvisar utredningen till vad som anförts under Allmänna synpunkter (se avsnitt 3.2.3.1). I fråga om den kyrkliga egendomen gäller enligt utredningen i princip att kyrkan i sina stadgar får bestämma om förvaltningen och dispositionen samt om den kontroll däröver som kan befinnas erforderlig. — Särskilda statliga bestämmelser ägnade att tillgodose intresset att egendomen bevaras och används för kyrkliga ändamål synes utredningen inte påkallade. Som följd av att den särskilda statliga lagstiftningen rörande kyrklig jord upphävs blir det enligt utredningen nödvändigt att egendomen underkastas bl. a. skötselföreskrifter enligt lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk och skogsvårdslagen den 21 maj 1948 samt att de sociala arrendebestämmelserna tillämpas på kyrklig jord. — Vidare tas i detta sammanhang upp behovet av bestämmelser till skydd för kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga byggnader (se avsnitt 14.1). — Slutligen diskuterar utredningen möjligheten att centralisera förvaltningen av en större eller mindre del av den kyrkliga egendomen från lokal- och stiftsplanet till ett centralt kyrkligt organ. (SOU 1968: 11 s. 208—211.)

Den ekonomiska situationen i ett C-läge har behandlats i avsnitt 3.1.3.1.

Utredningens diskussion av *den särskilda C-lägesförutsättningen* kommenteras av Svea hovrätt, justitiekanslern, kammarkollegiet, riksrevisionsverket, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Värmlands, Västmanlands och Norrbottens län, domkapitlen i Strängnäs, Lund och Härnösand, stiftsnämnderna i Uppsala, Lund

och Härnösand, stiftsrådet i Strängnäs, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Folkpartiets ungdomsförbund och Kristna studentrörelsen i Sverige.

Svea hovrätt

finner vad utredningen anfört å s. 208 vänsterspalten om en avveckling av kyrkostiftelserna såsom äganderättssubjekt och överförande av dessas rättigheter till de kyrkliga organen utgöra en rimlig lösning, som tillika innebär en icke obetydlig förenkling i vissa avseenden av nuvarande invecklade ägandeförhållanden rörande den kyrkliga egendomen.

Rörande den framtida dispositionen i ett fritt läge av den kyrkliga egendomen må följande synpunkter anföras. Den kyrkliga egendomen anses nu, liksom kommunernas och statens egendom, vara »i allmän ägo». Särskilda bestämmelser gäller rörande förvaltning, försäljning m. m. av kyrklig egendom. Det får förutsättas, att — om en upplösning av de organisatoriska banden mellan kyrkan och staten skulle äga rum — vissa av statsmakterna meddelade bestämmelser kommer att gälla ifråga om den kyrkliga egendomen. Det synes hovrätten därvid kunna övervägas, att vederbörande borgerliga kommun — eventuellt även staten — skulle äga förköpsrätt vid försäljning av kyrklig jord. Det synes vara ett allmänt intresse att den kyrkliga jorden även i fortsättningen i stort sett får samma karaktär som för närvarande med en anknytning till den lokala bygden. Önskar en församling avyttra egendom kan det finnas skäl för att denna i första hand förvärvas av kommunen. Genom nuvarande lagstiftning äger kommun förköpsrätt till mark, som erfordras för tätbebyggelse. Det kan enligt hovrättens mening förtjäna övervägas att utvidga möjligheten till förköpsrätt för kommun till att gälla vid försäljning av all kyrklig jord.

Justitiekanslern berör hithörande frågor ingående.

C- (och B-)läget innebär att den fria kyrkan i princip får behålla rätten till all den egendom som nu disponeras av statskyrkan. Utredningen har indelat denna egendom i tre huvudgrupper: kyrklig egendom, församlingskommunal egendom och fri stiftelse- och föreningsegendom. Som utredningen framhåller möter en rad svårigheter att bestämma den rättsliga naturen av denna egendom och främst den som hänförs till gruppen kyrklig egendom. Utredningen har i detta hänseende gjort en grundlig och omfattande undersökning och i stort har jag ej något att erinra mot de slutsatser utredningen dragit av sin undersökning. Det oaktat kan rättsläget knappast betecknas som helt klarlagt och inte minst kan svårigheter uppkomma att draga gränsen mellan olika slag av egendom. De principiella rättsliga frågorna lärer dock få anses klarlagda så långt det är möjligt vid en utredning av detta slag. Rättskraftigt och slutgiltigt kan dessa spörsmål avgöras endast av allmän domstol.

Om statsmakterna vid ett avskaffande av statskyrkosystemet skulle av mera allmänna skäl stanna för att låta den fria kyrkan i princip få behålla all den egendom som disponerats av statskyrkan, torde nu rådande oklarhet om egendomens rättsliga natur knappast få någon framträdande betydelse. Som betydligt viktigare framstår, att den fria kyrkans rätt till egendomen blir klart bestämd. De principiella och praktiska problem som är förknippade med det nu rådande rättsläget kan emellertid få betydelse om man vill förbinda överförandet till den fria kyrkan av viss egendom med särskilda villkor eller speciella föreskrifter till skyddande av sådan egendoms framtida bestånd.

Vad gäller den fria kyrkans rätt till åsyftad egendom har utredningen diskuterat olika möjligheter.

I fråga om den kyrkliga jorden har utredningen anfört att, med beaktande av den särskilda lagstiftningen rörande jordens förvaltning och försäljning samt den kyrkliga jordens faktiska ställning i olika avseenden, de kyrkliga organens rätt till jor-

den kan karakteriseras som en form av besittningsrätt. Utredningen framhåller, att ett frigörande av kyrkan från staten icke i och för sig behöver föranleda någon förändring av den kyrkliga egendomens nuvarande ställning. Även i sådant läge kan de kyrkliga organen få behålla besittningsrätten till jorden utan att frågan om äganderätten till egendomen löses i varje konkret fall. Å andra sidan — framhålles det — kan också tänkas den lösningen, att de kyrkliga rättssubjekten tillförsäkras äganderätten till all den kyrkliga egendomen, alltså även den av kronan anslagna.

Det torde vara uppenbart, att ett överförande av den kyrkliga egendomen, särskilt jorden, till en fri kyrka är förenat med intrikata både rättsliga och praktiska problem.

Om man ser till en början på den första av utredningen antydda lösningen — kyrkan får behålla den rätt som den nu har till den kyrkliga egendomen — är den alltså grundad på antagandet att de kyrkliga organens rätt till jorden närmast är att betrakta som en besittningsrätt. Karakteristiken synes riktig i varje fall såvitt gäller kronoanslagen. Det lärer svårligen kunna göras gällande annat än att äganderätten till denna jord i princip tillkommer staten, ehuru innehållet i denna äganderätt är oviss. Genom lagstiftningsåtgärder torde kunna ordnas så att besittningsrätten till denna jord överföres på den fria kyrkan med staten bibehållen vid sin äganderätt.

Mot en lösning efter dessa linjer talar emellertid flera skäl. Till en början kan göras gällande, att staten därigenom, i varje fall om statens äganderätt antages ha något förmögenhetsvärde, kommer att gynna ett kyrkligt samfund mer än andra, vilket strider mot de grundsatser som får antagas ligga bakom ett avskaffande av statskyrkosystemet. Att få endast besittningsrätt till jorden kan å andra sidan te sig alltför ogynnsamt ur kyrkans synpunkt, eftersom det kan bli svårt för kyrkan att utnyttja jorden som kreditobjekt. Slutligen kan det stöta på praktiska svårigheter att i det konkreta fallet avgöra om jorden är anslagen av kronan.

Överförandet till den fria kyrkan av äganderätten till kronoanslagen representerar ur viss synpunkt en mera rätlinjig och enkel lösning. Visserligen innebär detta ett gynnande i än högre grad av den friställda kyrkan men det sker som ett led i den stora uppgörelsen med kyrkan i samband med statskyrkosystemets avskaffande och konstituerar ej något framtida beroendeförhållande mellan kyrkan och staten. Genom överförandet av äganderätten blir förhållandet mellan staten och den fria kyrkan på denna punkt definitivt ordnat. Kyrkan får ökade möjligheter att ordna sina ekonomiska förhållanden genom att den kan avhända sig egendomen för placering i bättre avkastande objekt eller belåna egendomen för att bestrida kostnader för erforderliga förbättringar i avkastningshöjande syfte.

Även mot en sådan lösning kan å andra sidan vägande invändningar göras. Visserligen utgör kronoanslagen endast en mindre del av den kyrkliga jorden. Det oaktat är det fråga om ett icke obetydligt jordinnehav. Ett överförande av äganderätten innebär därför, att staten på en gång avhänder sig förhållandevis mycket fast egendom till ett enda, av staten icke kontrollerat privaträttsligt subjekt, något som knappast förekommit tidigare. Invändningen kanske skulle väga mindre tungt om den fria kyrkan får en mycket stor anslutning, 80—85 procent, som utredningen räknar med. Egendomen skulle då kunna sägas alltjämt tjäna ett allmänhetens ändamål. Hur stor den framtida anslutningen till kyrkan blir, måste dock bedömas som ovisst. Härtill kommer praktiska olägenheter, bland annat den ovan nämnda att det i konkret fall kan vara svårt att avgöra vad som är kronoanslag, men också den att det kan bli svårt för kyrkan att få lagfart på sådan egendom (nu icke lagfaren) utan tidsödande och dyrbara lantmäteriförrättningar.

Mot bakgrund av vad ovan anförts rörande de skäl, särskilt av mera principiell art, som talar mot överförande till den fria kyrkan såväl av besittningsrätten som

av äganderätten till kronoanslagen kan ifrågasättas om ej det mest rationella är att staten återtager kronoanslagen. Någon mer betydande ekonomisk roll för kyrkan torde kronoanslagen icke spela och bortfallet av egendomen kan ju under alla förhållanden ekonomiskt kompenseras vid en slutlig uppgörelse. Att avgörande rättsliga hinder mot en sådan åtgärd skulle föreligga i prästerskapets privilegier eller på annat sätt synes mig icke troligt; i varje fall torde hindren kunna undanröjas lagstiftningsvägen.

Skulle man dock av olika skäl stanna för att kyrkan får behålla kronoanslagen, synes en kompromisslösning böra sökas. Som jag ser saken är överförandet av äganderätten till denna jord med hänsyn till angelägenheten att så långt möjligt definitivt avsluta de ekonomiska förbindelserna mellan staten och kyrkan att föredraga, oaktat de många praktiska svårigheter som är förenade därmed. Låt vara att vissa principiella skäl talar emot en sådan lösning. Dessa skäl hänför sig dock till icke obetydlig del till hur de framtida förhållandena gestaltar sig i den fria kyrkan. En tänkbar väg är därför, att den fria kyrkan tills vidare får nöja sig med besittningsrätten till kronoanslagen och att frågan om överförande också av äganderätten tages upp om 20 eller 30 år, när man bättre kan överblicka vilken ställning den fria kyrkan fått bland medborgarna och när man också vunnit erfarenhet av kyrkans förmåga att handha sina ekonomiska angelägenheter.

Om man således med rätta kan beteckna kyrkans disposition av kronoanslagen som en besittningsrätt, synes karakteristiken mindre träffande när det gäller den medeltida kyrkojorden på lokalplanet. Utredningen säger (SOU 1968: 11 sid. 208), att kyrkostiftelsernas äganderätt är endast formell i det att de kyrkliga kommunerna har besittningsrätten till deras egendom och ekonomiskt svarar för denna. I någon mån kanske det är en strid om ord hur man vill beskriva läget. Med den antagna utgångspunkten, att lokalkyrkorna (i varje fall de äldre) med deras egendom utgör stiftelser, är lokalkyrkorna och deras organisationer också stiftelsernas destinatärer och församlingarna med deras organ utgör stiftelsernas förvaltningsorgan. Att församlingarna med egna medel (skattemedel) bidrager till egendomens bestånd inverkar principiellt inte på detta synsätt.

Som jag redan under avsnittet om D-läget framhållit, kan enligt min mening avskaffandet av statskyrkosystemet i och för sig icke innebära att lokalkyrkostiftelserna upplöses. Frågan blir i stället vilket organ som skall inträda som förvaltare av stiftelserna efter statskyrkans avskaffande och upplösandet av de församlingskommunala enheterna. I C- och B-lägena förutsätts detta bli de till lokalföreningar förvandlade församlingarna. De lokala föreningarnas rätt till lokalkyrkornas jord blir i princip densamma som tillkommer de nuvarande församlingarna, varken större eller mindre. Den nuvarande lagstiftningen om försäljning och förvaltning av kyrkojord kan ses som ett uttryck och en garanti för upprätthållande av den allmänt gällande grundsatsen, att egendom som givits för att tjäna visst ändamål icke får utan vidare försäljas eller belånas. I princip gäller detta också för de fria församlingarna om dessa anförtros förvaltningen av kyrkostiftelserna och även om den nuvarande lagstiftningen rörande jorden upphävs utan att ersättas av annan. Jämför för övrigt här stadgandet 79 § a) 1930 års lag om kommunalstyrelse på landet angående avhändande och pantförskrivning av donerad egendom och motiven till 1953 års kommunallag på denna punkt, varigenom stadgandet uteslöts i den nya lagen.

För min del betraktar jag det av olika skäl som angeläget, att all kyrklig egendom av stiftelsekaraktär bevaras och hålles samman på i huvudsak samma sätt som hittills så att den vid varje tidpunkt kan redovisas. Det sistnämnda är ju icke minst viktigt om den fria kyrkan under kommande generationer skulle få alltmer minskad anslutning och verksamhet. Det är därför att förorda, att vid den slutliga uppgörelsen tillses att garantier så långt möjligt skapas för att den kyrkliga egendomen av stiftelse-

karaktär bevaras.

Kyrklig egendom som icke är av stiftelsekaraktär blir principiellt föreningsegendom, varöver de olika föreningarna fritt förfogar.

Till denna grupp av tillgångar hör dels de församlingskommunala tillgångarna, vilka väl skulle övertagas av de lokala föreningarna, och dels den egendom som användes i kyrkans fria verksamhet. Egendom av sistnämnt slag finnes såväl på lokalplanet som på stifts- och riksplanet.

För att först beröra det sist angivna slaget av egendom kan anmärkas, att även den till stor del är av stiftelse- eller donationsnatur. Men även om så ej är fallet torde den i betydande utsträckning ha tillkommit genom gåvor utan ändamålsbestämmelse, kollekter och andra insamlingar samt genom frivilligt arbete från kyrkomedlemmarnas sida. Det lärer svårligen kunna hävdas, att icke denna egendom tillhör kyrkan och också bör följa med kyrkan om den skiljes från staten. Detta bör enligt min mening gälla även för det fall, att den kyrkliga jorden och vad därmed är jämställt icke skulle kunna anses böra övergå till den fria kyrkan, alltså i ett D-läge.

De församlingskommunala tillgångarna torde i huvudsak utgöras av kyrkor, fastigheter och lös egendom som förvärvats med utdebiterade medel samt av fonder, bildade med skattemedel. Därutöver torde bland de församlingskommunala tillgångarna få inräknas ett betydande antal till församlingarna, för olika församlingskommunala ändamål givna donationsfonder. Att all denna egendom bör övertagas av den fria kyrkan i C- eller B-läget kan icke tagas för givet.

Egendom som är knuten till verksamhet som vid statskyrkans avskaffande övertages av stat eller kommun och som förvärvats för skattemedel bör i princip icke övergå till den fria kyrkan. Jag har berört frågan ovan i samband med begravningsväsendet. Även annan egendom kan tänkas, t. ex. allmänna samlingslokaler, som tillkommit genom skattemedel och som vederbörande kommun kan vilja övertaga. Utgöres den egendom, som är knuten till verksamhet som övertages av det allmänna, av donation eller förvärv med donationsmedel, torde dock den ovan angivna linjen icke kunna hävdas på samma sätt. I dylika fall kan sättas i fråga om icke kommunen bör ha att lösa till sig egendomen. Frågan härom torde kräva ytterligare undersökningar.

Vad här anförts bör också gälla församlingarnas donationsfonder. Här är fråga om fonder med mycket skiftande ändamål, därav ändamål som redan övertagits av den borgerliga kommunen. Jag syftar här på skolfonder som ännu här och var kan finnas kvar hos församlingarna. Dessa bör senast vid statskyrkosystemets avskaffande övergå till den borgerliga kommunen. Att den borgerliga kommunen svarar för socialvården utgör däremot i och för sig icke något skäl till att överföra församlingarnas olika slag av hjälpfonder till den borgerliga kommunen. Frågan om dessa fonder och andra som icke är knutna till direkt kyrkliga ändamål bör övertagas av den fria kyrkan hänger mer samman med spörsmålet, vilken betydelse med hänsyn till donatorer och permutationsrättslig praxis som skall tilläggas det förhållandet att församlingarna övergår till att bli privaträttsliga subjekt. Beträffande församlingarnas donationsfonder torde vidare böra bemärkas, att inför och i samband med den stora kommunsammanslagningen i början av 1950-talet en del av de tidigare kommunerna överförde vissa av sina donationsfonder till vederbörande församling för att säkerställa att användningsområdet för fonderna icke vidgades. Det kan sättas i fråga, om icke dylika donationsfonder bör återgå till den borgerliga kommunen.

Sammanfattningsvis torde av vad ovan anförts framgå, att även i fråga om de församlingskommunala tillgångarna ytterligare undersökningar är erforderliga innan slutlig ställning kan tagas till frågan om var dessa tillgångar skall stanna.

I kyrka-statutredningens slutbetänkande har givits en enligt *kammarkollegiet*

summarisk och delvis något förenklad redogörelse för de komplicerade rättsförhållandena rörande den kyrkliga egendomen. Sålunda anföres exempelvis (s. 205 högra sp. x) att församlingarna får anses vara ägare till sådan kyrklig egendom, som desamma efter vunnen rättssubjektivitet år 1817, då förordning om sockenstämmor och kyrkoråd utfärdades, anskaffat genom egna medel eller erhållit i gåva; detsamma anges gälla även beträffande av församling efter angiven tidpunkt uppförd kyrka. Såsom framgår av delbetänkandet i ämnet (SOU 1967: 46 s. 163 f.) är frågan om när landsförsamling blev juridisk person omtvistad. Utredningen utgår för sin del ifrån att detta blev fallet genom 1817 års förordning. Vad angår stadsförsamling framhåller utredningen att något enhetligt svar inte synes kunna givas på frågan när dylik församling erhöll rättssubjektivitet. Vad vidare gäller spörsmålet om äganderätten till församlingskyrka, som uppförts efter år 1817, har i delbetänkandet (s. 164 f.) uttalats viss tvekan huruvida inte sådan kyrka liksom äldre kyrka skall vara att betrakta som stiftelseegendom.

För B- och C-lägena förutsättes i första hand att kyrkan alltjämt får disponera den kyrkliga egendomen utan att frågan om äganderätten i varje konkret fall löses. Utredningen anför emellertid (s. 206 högra sp. x) att det otvivelaktigt skulle vara en rättsteknisk vinning och avsevärt bidraga till en förenkling av problemen rörande den kyrkliga egendomen om kyrkans besittningsrätt till kronoegendomen konsoliderades till vanlig äganderätt. Kollegiet instämmer helt i detta uttalande. En sådan egendomsöverföring synes, såsom utredningen framhållit, lämpligen böra ske i den ordningen att statsmakterna genom en lag avsäger sig anspråken på ifrågavarande egendom av vad slag den vara må. I lagen bör uttryckligen utsägas på vilket kyrkligt rättssubjekt, lokalt eller eventuellt centralt, äganderätten överföres. Då kronans äganderätt är rent formell bör enligt kollegiets mening någon ersättning till staten för egendomen inte utgå. Kollegiet får erinra om att vid den nu i stort sett genomförda avvecklingen av städernas donationsjord överlåtelsen till städerna av kronans rätt till sådan jord skedde vederlagsfritt. Denna donationsjord hade i väsentliga avseenden samma rättsliga ställning som kronoanslagen till kyrkliga ändamål (se vidare förenämnda delbet. s. 197 f.).

I den skiss till kronoegendomens fördelning på olika kyrkliga rättssubjekt, som utredningen tecknar (s. 207), hänföres på närmare anförda skäl huvudparten av egendomen till församlingskyrkorna som stiftelser. Kollegiet ifrågasätter för sin del om inte äganderätten i stället bör överföras till församlingarna och pastoraten. — För övrigt synes vid B- och C-lägena en önskvärd lösning av egendomsfrågorna vara att, på sätt utredningen diskuterat, lagstiftningsvägen upplösa församlingskyrkostiftelserna och överföra äganderätten till deras egendom på de församlingar och pastorat, som har dispositionsrätten till egendomen eller eventuellt på centralt kyrkligt rättssubjekt. Härigenom skulle tillskapas enkla och klara äganderättsförhållanden, som allmänheten kan förstå och acceptera. Några befogade intressen lär genom en sådan åtgärd inte komma att kränkas, förutsatt att genom lagstiftningen säkerhet vinnes för att ändamålsbestämningen för egendomen består. En sådan lösning förutsätter givetvis vidare utredning.

Riksrevisionsverket uttalar.

Om en fri kyrka får behålla besittningsrätten till den kyrkliga egendomen, är det enligt utredningens uppfattning lämpligt att de kyrkliga rättssubjekten tillförsäkras äganderätten till all kyrklig egendom, alltså även till den av kronan anslagna (sid. 206—208). Genom en lag skulle äganderätten till denna kronoegendom kunna överföras till kyrkan utan ersättning. Som skäl för en sådan åtgärd har åberopats bl. a. att statens eventuella äganderätt numera är så gott som innehållslös.

Med hänsyn till *att* en överföring till

kyrkliga rättssubjekt av äganderätten till egendom, som anslagits av kronan, skulle medföra en väsentlig förenkling av invecklade rättsförhållanden, *att* tidsödande utredningar erfordras, därest ersättning skall utgå till staten, *och att* staten enligt direktiven för fortsatt utredning av frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan bör visa generositet vid ett upphävande av statskyrkosystemet, anser sig riksrevisionsverket kunna tillstyrka att äganderätten till egendom, som anslagits av kronan för kyrkliga ändamål, utan vederlag överföres till kyrkan, om statskyrkosystemet avskaffas. Även den del av kyrkofonden som härrör från kronoanslag synes böra överlåtas på detta sätt.

Den ekonomiska sidan av en skilsmässa mellan stat och kyrka bör, säger *länsstyrelsen i Stockholms län,*

regleras på ett enkelt och schematiskt sätt, med undvikande i görligaste mån av omfattande och omständliga judiciella förfaranden. Detta gäller enligt länsstyrelsens uppfattning inte minst frågan om den kyrkliga egendomen av olika slag. Förhållandevis starka skäl synes tala för att kyrkan generellt förklaras få behålla dispositionsrätten till och förvaltningen av den egendom av skilda slag, som kyrkan för närvarande förfogar över. I fråga om denna egendom vill länsstyrelsen vidare endast framhålla, att det ter sig synnerligen angeläget även ur allmänt samhällsekonomisk synpunkt att egendomens nettoavkastning genom centralt ledda rationaliseringsåtgärder bringas upp på väsentligt högre nivå än den nuvarande.

Länsstyrelsen i Uppsala län anför.

Enligt C-läget skulle kyrkan få behålla den kyrkliga egendomen. Dess nuvarande ställning med i vissa fall osäkra äganderättsförhållanden synes emellertid inte böra bibehållas utan frågan om äganderätten till egendomen bör i varje konkret fall lösas.

Utredningen har nämligen visat att inte all kyrklig egendom ägs av kyrkliga rättssubjekt. Omkring 1/5 del av boställsjorden utgör sålunda egendom, som anvisats av kronan men disponeras för kyrkliga ändamål.

Vid en skilsmässa mellan stat och kyrka måste på något sätt bestämmas hur det skall förfaras med sådan egendom, som utan äganderätt disponeras av kyrkan. Utredningen har anvisat några möjligheter. En utväg skulle exempelvis vara att staten genom en lag avsade sig anspråken på all sådan egendom med eller utan vederlag. En annan möjlighet vore att äganderättsfrågorna finge avgöras av domstol från fall till fall. Utredningen har förordat att äganderätten tillförsäkras kyrkan genom lagstiftning. Länsstyrelsen biträder denna lösning.

C-alternativet utgår, påpekar *länsstyrelsen i Värmlands län,*

från att kyrkan efter en skilsmässa från staten skall få behålla den kyrkliga egendomen. Denna består dels av lös egendom, dels av den kyrkliga jorden, vilken senare av utredningen indelas i två huvudgrupper: förvaltningsförmögenhet, d. v. s. egendom, som genom sitt bruksvärde tjänar kyrkan, och finansförmögenhet, som omfattar inkomstgivande egendom.

Äganderättsförhållandena är emellertid i många fall osäkra. En icke ringa del av boställsjorden utgöres av kronoegendom, till vilken kyrkan har besittningsrätt. Som utredningen antyder kan även i ett fritt läge de kyrkliga organens besittningsrätt bibehållas, utan att äganderättsfrågorna i varje konkret fall löses. En sådan ordning synes emellertid föga tillfredsställande. Länsstyrelsen delar utredningens mening att det skulle vara en rättsteknisk vinning om besittningsrätten till kronoegendom konsoliderades till äganderätt. Frågan om staten i de konkreta fallen skall betinga sig vederlag eller inte synes icke ha någon större betydelse, då kronans äganderätt till jord, som disponeras av kyrkan, i regel saknar ett reellt innehåll. Från denna utgångspunkt förordar utredningen att statsmakterna ge-

nom en lag avsäger sig anspråken på den kronoegendom, som anslagits till kyrkliga ändamål. Därigenom skulle man också komma från de i många fall påtagliga svårigheterna att få klarlagt om viss kyrklig jord är kronoanslag eller ej. Länsstyrelsen biträder i princip den av utredningen förordade lösningen.

Därmed är icke sagt, att den kyrkliga förvaltningen av jord och skog nödvändigtvis skall bestå i sin nuvarande utformning. Frågan om de kyrkliga organens förvaltning av jord och skog har nyligen behandlats av en särskild utredning. Vissa begränsade förslag i rationaliseringssyfte har framlagts. I samband med en allmän reglering av förhållandet mellan stat och kyrka kan det finnas behov av bestämmelser, som reglerar kyrkans användning av sin jord, och det kan jämväl vara motiverat med förhandlingar om inlösning av fastigheter, som skulle kunna användas för att underlätta de aktuella strävandena att åstadkomma starkare och bättre arronderade brukningsenheter inom jord- och skogsbruk. I åtskilliga fall borde det också för kyrkan kännas som en lättnad att befrias från förvaltningsuppgifter, som äger föga samband med den religiösa verksamheten. Frågorna är emellertid komplicerade och kräver fortsatt utredning.

Länsstyrelsen i Västmanlands län uttalar.

En speciell angelägenhet är frågan om kyrkan som förvaltare av jord och skog. I tidigare skeden kan det ha framstått som naturligt att kyrkans bestånd tryggades genom förläningar av jordegendomar liksom att kyrkan placerade donationer i realkapital. Eftersom samhället knappast kan utfärda några garantier mot att penningvärdet inte kommer att förändras, kvarstår givetvis motiv för värdesäkringar. Ur andra synpunkter kan emellertid tvekan råda om bevarandet av detta antikverade element av naturahushållning. Kyrkliga enheters förvaltning av jord och skog torde många gånger kunna kritiseras för bristande rationalitet. En särskild utredning har nyligen ägnats dessa frågor och framlagt vissa begränsade förslag till förbättrad förvaltning. Det torde emellertid i detta sammanhang förtjäna övervägas om inte en mera omfattande reform skulle kunna diskuteras i samband med den större frågan om förhållandet mellan stat och kyrka. Länsstyrelsen vill för sin del inte förorda någon konfiskering av kyrkans tillgångar, vilket i dagens läge skulle framstå som obilligt. Däremot skulle mycket väl en inlösen av jorden efter en rimlig värdering och dess förvandling till fordringar i annan form väl kunna övervägas. Med tillgång till kyrkans jord och skog skulle strävandena till en bättre arrondering av brukningsenheterna inom lantbruk och skogsbruk erhålla en betydande förstärkning. Staten skulle i gengäld kunna erbjuda kyrkan antingen statsobligationer eller en förbindelse att för framtiden betala vissa årliga bidrag. I båda fallen skulle en indexreglering kunna tänkas, som gav kyrkan skydd mot prisstegringar. Den stora vinsten skulle emellertid vara att man befriade kyrkan från ekonomiska uppgifter, som inte har något direkt samband med kyrkans ställning som religiöst samfund och som är ägnade att komplicera organisationsfrågorna för kyrkan. Länsstyrelsen förordar att denna angelägenhet blir föremål för ytterligare överväganden och förhandlingar.

Om ett skiljande av kyrkan från staten kommer till stånd anser *länsstyrelsen i Norrbottens län*

att — såsom också föreslagits för B- och C-lägena — kyrkan bör få behålla huvuddelen av bl. a. den fasta egendom, vars avkastning nu går till kyrkliga ändamål. Enligt vad länsstyrelsen erfarit äro kyrkoegendomarna ofta splittrade med hänsyn till läge och arrondering vilket givetvis innebär en stor belastning med nutidens allt drygare omkostnader för jord- och skogsbruk. Det bör måhända särskilt utredas om man genom utbyte av jord med kronan och kom-

munerna kan tillskapa för framtiden mera ekonomiskt bärkraftiga enheter.

Under rubriken Den särskilda C-lägesförutsättningen anför *domkapitlet i Strängnäs.*

I fråga om äganderätten till kyrkor, församlingshem, prästgårdar, löneboställen, allmänna kyrkohemman m. m. bör ingen ändring ske och denna egendom bör helt stå under kyrkans förvaltning.

Domkapitlet i Lund konstaterar att

utredningen uttalat (s. 205), att församlingskyrkorna som stiftelser får anses ha *äganderätten* till större delen av bl. a. dels församlingskyrkobyggnaderna med tomter, dels kyrkojorden och dels prästboställena. Församlingarna åter anses vara ägare till sådan kyrklig egendom som de erhållit efter vunnen rättssubjektivitet, vilket antages ha skett först genom 1817 års förordning om sockenstämmor och kyrkoråd.

Under hänvisning till gällande särskild lagstiftning rörande förvaltning, försäljning och talerätt för den kyrkliga jorden och med beaktande av den kyrkliga jordens faktiska ställning i olika avseenden har utredningen emellertid ansett sig kunna karakterisera de kyrkliga organens rätt till jorden som en form av besittningsrätt (jfr härom närmare SOU 1967: 46 s. 186 f.). Denna uppfattning grundar sig bl. a. på domskälen i det s. k. Nämforsmålet (NJA 1952 s. 484) och närmast på tolkningen av femte punkten i prästerskapets privilegier den 16 oktober 1723.

Beträffande detta rättsfall må emellertid erinras om att majoriteten utgjordes av tre ledamöter och minoriteten av två ledamöter, samt att vid ett senare samma år avgjort rättsfall (NJA 1952 s. 638) beträffande en likartad rättsfråga utgången blev den motsatta, d. v. s. tre ledamöter ansåg, att en församlings anspråk på godkännande av försäljning av kyrklig jord inte kunde lämnas utan avseende.

Beträffande den kyrkliga jordens rättsställning vill domkapitlet i detta sammanhang i korthet framhålla följande.

Gustaf Vasas reduktion berörde inte prästgårdarna. Under 1600-talet blev varken prästgårdarna eller de övriga till prästerskapets underhåll anslagna hemmanen utsatta för några indragningar från statsmaktens sida. I prästerskapets privilegier den 30 november 1650 fick prästerna löfte om att få behålla boställen och stommar samt att åtnjuta överhetens skydd för kyrkornas ägor.

I 1686 års kyrkolag kommer någon uppfattning om en kronans äganderätt till den kyrkliga egendomen icke till uttryck (jfr SOU 1947: 46 s. 59). Fastmera tyder vissa av dess ordalag på att lokalkyrkorna erkändes som särskilda rättssubjekt. Det är mot denna bakgrund som en tolkning måste ske av bestämmelsen i femte punkten av prästerskapets privilegier den 16 oktober 1723, att ingen må sälja bl. a. kyrkoägor utan kommarkollegiets, »domkapitlets samt vederbörandes vetskap och samtycke». Majoritetens uppfattning i det förstnämnda rättsfallet, att stadgandet inte kan anses innefatta en allmän föreskrift att vid ifrågasatt försäljning av boställe samtycke måste inhämtas av församlingen eller pastoratet, är inte förenlig med rättsläget vid utfärdandet av 1723 års privilegier. Detta är däremot förhållandet med minoritetens uppfattning, enligt vilken äganderätten till bostället får anses tillkomma lokalkyrkan och församlingens samtycke till upplåtelsen därför erfordras.

Vidare vill domkapitlet i fråga om lokalkyrkornas och domkyrkans jord, som i Lunds stift har en betydande omfattning, erinra om att enligt definitionen i den kyrkliga försäljningslagen den 4 januari 1927 räknas till kyrklig jord bl. a. den fasta egendom som »besittes» av lokalkyrkorna. Vad som menas med uttrycket »besittes» framgår inte klart av lagens förarbeten. I kammarrådet Tom Wohlins förslag, som ligger till grund för propositionen 1926: 197, anges visserligen såsom kyrkojord i inskränkt mening »den fasta egendom som sedan

äldre tid besittes av domkyrkor och andra kyrkor, såsom särskilda rättssubjekt (jfr kyrkolagen kap. 26: 5)». Det bör dock framhållas att det i detta lagrum i kyrkolagen heter »domkyrkors, så ock andra kyrkors i städer och på landet fasta egendom». Detta talar närmast för att man uppfattade egendomen såsom *med äganderätt* tillhörig kyrkorna. I sitt yttrande över Wohlins förslag talar kammarkollegiet också om den fasta egendom, som *tillhör* kyrkorna.

Domkapitlet anser sålunda, att en karakteristik av de kyrkliga organens rätt till jorden som allenast en form av besittningsrätt inte är rättshistoriskt riktig och till sin innebörd kan bli missvisande.

Domkapitlet vill däremot förorda den av utredningen (s. 206) antydda lösningen, att för B- och C-läget »de kyrkliga rättssubjekten tillförsäkras äganderätten till all den kyrkliga egendomen, alltså även till den av kronan anslagna». Som utredningen så riktigt framhåller, skulle detta nämligen otvivelaktigt vara en rättsteknisk vinning och avsevärt bidra till en förenkling av de ofta svårlösta problemen rörande den kyrkliga egendomen.

Enligt *domkapitlet i Härnösand* har frågan om kyrkans egendom mindre praktisk betydelse än formen för utdebitering.

Juridiskt sett är äganderättsförhållandena i vissa avseenden ett komplicerat problem. Någon kontroversiell fråga i debatten kyrka och stat utgör emellertid inte spörsmålen om egendomen. Det har också från ansvarigt statsrådshåll förklarats, att D-alternativet saknar all aktualitet. Detta läge skulle innebära konfiskation.

Stiftsnämnden i Uppsala erinrar om att kyrkan förutsätts få behålla sin egendom i de båda fria B- och C-lägena. En övergång till dessa lägen behöver f. ö. inte innebära någon ändring av den rätt, med vilken kyrkan förfogar över egendomen. Frågan är dock om inte en sådan ändring bör övervägas. Stiftsnämnden syftar på den boställsjord, som anslagits av kronan, och menar, att kronans äganderätt till denna jord skulle kunna överlåtas på kyrkan. För det första är ju kronans äganderätt mycket begränsad och den nu åsyftade egendomen redovisas väl knappast som en tillgång för staten. Vidare skulle en vederlagsfri överlåtelse vara ett uttryck för den generositet, som enligt uttalanden från statsmakternas sida bör prägla en uppgörelse med kyrkan. Slutligen skulle ett överförande av äganderätten på kyrkan innebära en avsevärd förenkling i fråga om förfogandet över egendomen. Enligt stiftsnämndens mening gäller de nu anförda skälen också i ett A-läge.

Om kyrkan skulle frigöras från staten bör därav följa bl. a. att den i princip också får fritt disponera över sin egendom. Uppenbarligen måste man emellertid räkna med den inskränkning i denna frihet, som följer av kravet på att den kyrkliga egendomen bevaras och används för kyrkliga ändamål. Att inom en fri kyrka tillskapa en i olika hänseenden godtagbar ordning, som garanterar en efterlevnad av detta krav ter sig inte så lätt. För den egendom, som har stiftelsekaraktär, kan det väl hävdas, att en kontroll kan utövas på det sätt som nu gäller för stiftelser. Frågan är dock, om en sådan kontroll kan göras både effektiv och ändamålsenlig. Samma fråga framstår minst lika befogad beträffande den kyrkliga egendom, som inte har den nyss angivna karaktären. — Vid ett bevarat samband med staten åter kan man behålla den nu gällande ordningen, som är beprövad och befunnits innebära en tillfredsställande garanti för den kyrkliga egendomens bevarande för avsett ändamål.

Gällande bestämmelser om försäljning av kyrklig jord kan väl sägas vara sådana, att kyrkan i regel knappast kan motsätta sig en försäljning och i fråga om prissättningen gäller expropriationslagens normer. I ett fritt läge bör kyrkan ha såväl större möjligheter att fritt förhandla om sin egendom och, vid avhändelse av denna, om villkoren härför. Frigöres kyrkan från staten, bör

man alltså räkna med den konsekvensen, att staten ej längre kan utöva samma inflytande i frågor rörande dispositionen av den kyrkliga jorden.

Vad den särskilda C-lägesförutsättningen beträffar vill *stiftsnämnden i Lund*

erinra om att enligt 1960 års ecklesiastika boställsutredning f. n. endast något mer än 15 % av pastoratens totala präst- och kyrkomusikerlönekostnader bestrids med avkastningen av pastoratens lönetillgångar, dit även prästlönefonderna då hänförs. Om dessa tillgångar skall utgöra något väsentligt stöd för kyrkan i ett fritt läge, är det angeläget att snarast möjligt och redan under bestående system en sådan omläggning av boställsförvaltningen sker som kan möjliggöra effektivare brukningsmetoder och höjd avkastning. Att detta inte är ett enbart kyrkligt intresse utan har betydelse också från samhällsekonomisk synpunkt torde vara uppenbart, då det här rör sig om ett betydande fastighetsinnehav över hela riket.

Stiftsnämnden i Härnösand uttalar.

Den kyrkliga egendomen är i rättsligt hänseende av olika beskaffenhet. Detta förhållande kommer att vålla särskilda problem i ett fritt läge. Utredningen har (sid. 206) påpekat möjligheten av att de kyrkliga rättssubjekten genom en lagstiftningsakt tillförsäkras äganderätten till all kyrklig egendom. Praktiska skäl talar starkt för ett sådant tillvägagångssätt. — Om en lösning icke sker enligt denna linje, är det under alla förhållanden nödvändigt, att en fri kyrka beredes tillgång att utnyttja den sakkunskap beträffande den kyrkliga jorden, som kammarkollegiet representerar.

Av praktiska skäl synes det *stiftsrådet i Strängnäs*

lämpligt att äganderätten till den »stiftelseegendom» såsom kyrkor, prästgårdar, boställen etc., varöver de kyrkliga organen disponerar, överföres till dessa genom lagstiftning.

Den största och svåraste frågan i kyrkastatproblematiken är, säger *Förbundet för religionsfrihet,*

vad som skall göras med den egendom som nu sammanfattningsvis brukar betecknas som »kyrkans egendom». Beträffande stora delar av denna egendom är äganderättsförhållandena redan nu synnerligen diskutabla. Det har dock hävdats, att stora delar därav ej skulle utgöra statsegendom, även om kyrkan betraktas som ett statsorgan, utan i stället skulle utgöra något slags självägande stiftelser. Ingen tvekan kan råda om att det måste åligga staten, som så länge förvaltat den egendomen, att även i fortsättningen tillse att stiftelserna nyttjas i enlighet med sina ändamålsbestämningar. Detta kan naturligtvis ofta ske genom att dispositionsrätten upplåtes till något eller några inom riket verksamma trossamfund. Ett liknande resonemang gäller givetvis även för vissa genom testamenten eller gåvor uppkomna fonder i syfte att främja någon viss verksamhet.

Den kyrkokommunala egendomen däremot har ett helt annat utgångsläge. Denna egendom har tillkommit genom bidrag från kommunmedlemmar, antingen i form av skatt eller i form av gåvor utan föreskrift om viss användning.

Med hänsyn till att de kyrkliga kommunerna omfattat och omfattar praktiskt taget hela den befolkning som bor inom dess område (åtminstone omkring 97 %), synes det vara en enkel och tilltalande lösning att låta den borgerliga kommunens beslutande organ, som ju representerar samma befolkning, lokalt avgöra hur man bör förfara med den kyrkokommunala egendomen. (Att vi inte vill föreslå att detta beslut skall fattas av kyrkofullmäktige beror givetvis på att det utomordentligt ringa intresset för kyrkliga angelägenheter medfört ett så lågt valdeltagande vid kyrkofullmäktigeval,

att dessa fullmäktige ej kan anses vara representativa i en angelägenhet som på detta sätt angår hela befolkningen.) Det förefaller oss sannolikt att en lösning av egendomsproblemen efter de här antydda riktlinjerna kommer att leda till att det eller de nya trossamfund, som kan förväntas uppkomma som ersättning för den nuvarande statskyrkan, kommer att i betydande utsträckning kunna få disponera den så kallade kyrkliga egendomen under den tid det/de kommer att vara verksamma.

Den tidigare nämnda konstruktionen med självägande fonder torde i stor utsträckning ha tillkommit för att söka bringa reda i de oklara äganderättsförhållandena före och omkring reformationstiden, samt för att kringgå den besvärliga frågan om den tvivelaktiga kontinuiteten mellan den gamla katolska kyrkan och den nya statskyrkan. I dagens läge måste kontinuitetsfrågan anses minst lika tvivelaktig, men situationen helt annorlunda eftersom den så kallade kyrkliga egendomen nu har en mångskiftande och åtminstone till stora delar klarare rättskaraktär. Det är därför att beklaga att utredningen inte funnit det lämpligt att närmare analysera denna problematik.

Den del av svenska kyrkans egendom som inte direkt används i det kyrkliga arbetet utgör en avsevärd kapitaltillgång i det svenska samhället, påpekar *Sveriges kristna socialdemokraters förbund.*

Så snart det gäller materiella tillgångar som medför makt över samhällets planering och produktion bör den enskilda äganderätten betraktas som ett av samhället givet förtroende att förvalta denna egendom. Samhället har därför anledning att utfärda särskilda regler för denna förvaltning, liksom för likartade kapitalanhopningar, och har rättighet att fordra insyn och redovisning. Dessa principer bör gälla ifråga om Svenska kyrkans egendomsinnehav i samma utsträckning som de vinner tillämpning i förhållande till andra kapitalanhopningar i samhället.

Folkpartiets ungdomsförbund konstaterar att frågan om äganderätten till kyrkojorden är mycket komplicerad.

Den mesta jorden ägs inte av församlingarna och pastoraten utan av olika kyrkolagstiftelser. Huvudparten av vad som benämns som kyrkans jord är egentligen stiftelseegendom — den har anslagits att som självständiga förmögenhetsobjekt tjäna vissa bestämda ändamål. I SOU 1967: 46 framhålls att, enligt den vanligaste uppfattningen, är Kungl. Maj:t att anse som kyrkostiftelsernas egentliga styrelse. Församlingarnas och pastoratens rätt kan därför betecknas som besittningsrätt. En fri kyrka kan inte göra anspråk på bättre rätt än den tidigare statskyrkan varför besittningsrätt torde vara vad en fri kyrka maximalt kan fordra beträffande stiftelsejorden. Någon form av fördelning av denna del av kyrkojordarna mellan samhället och den fria kyrkan bör komma till stånd. Mot att den fria kyrkan tillerkänns all kyrklig jord talar också att en så omfattande generositet mot den tidigare statskyrkan skulle innebära att staten även i fortsättningen skulle favorisera ett samfund framför andra.

Kristna studentrörelsen i Sverige uttalar.

Det förefaller råda långtgående enighet om att Svenska kyrkan även vid en skilsmässa skulle behålla sin egendom. Värdet av detta är helt beroende på reglerna för dess placerande. Church of England erbjuder ett exempel på hur en kyrklig ekonomi kan till stor del baseras på rationell och centraliserad placering av kyrkans totala tillgångar. I vissa fall har dock den ekonomiska förvaltningen där varit av en spekulativ karaktär, och en sådan utveckling synes varken aktuell eller önskvärd i Sverige. Å andra sidan kan samhället inte ha något intresse av att kyrklig skog och jord förvaltas i otidsenliga former som ger en extremt låg avkastning.

Justitiekanslern och länsstyrelsen i Uppsala län kommenterar avsnittet om *organisationsfrågor, statlig reglering m. m.*

Justitiekanslern anför.

Utredningen har utgått ifrån att den fria kyrkans organisation kommer att i huvudsak bygga på den nuvarande med församlingar, stift och en centralapparat. Det torde vara ganska sannolikt, att den fria kyrkan kommer att ta den nuvarande organisationen till förebild och åtminstone formellt söka upprätthålla en sådan ordning. I vad mån den fria kyrkan på sikt kan vidmakthålla en organisation av denna omfattning blir helt beroende av de ekonomiska resurserna.

— — — — — — — — — — — — — —

Frågan om den fria kyrkans organisation är måhända icke av större intresse sett ur statens synpunkt, om man bestämmer sig för ett D-läge. Vid C- och B-lägena ter sig saken annorlunda. Om den fria kyrkan skall kunna anförtros förvaltningen av den kyrkliga jorden torde ett av villkoren vara att kyrkan har erforderliga administrativa resurser att handha denna förvaltning på ett någorlunda effektivt sätt. Utredningen uttalar (SOU 1968: 11 sid. 209), att några särskilda statliga bestämmelser ägnade att tillgodose intresset att egendomen bevaras och användes för kyrkliga ändamål inte synes påkallade. Utredningen hänvisar bland annat till att ett skydd ligger däri att huvuddelen av denna egendom har karaktär av stiftelseegendom och kronoegendom.

För min del är jag närmast böjd för motsatt uppfattning. Den risk som åtminstone i utgångsläget måste beaktas att den fria kyrkan icke mäktar att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt förvalta den kyrkliga egendomen talar starkt för statliga bestämmelser i det angivna syftet. Dessa bestämmelser tänkes då icke blott avse att utgöra garanti för att egendomen bevaras och användes för kyrkligt ändamål utan även möjliggöra direkt ingripande från staten i händelse av svårare brister i förvaltningen av egendomen, måhända också genom övertagande från statens sida av förvaltningen av stiftelseegendomen.

Länsstyrelsen i Uppsala län har koncentrerat sin granskning till C-alternativet och kan inledningsvis konstatera att med en kyrka, vilken i organisatoriskt hänseende är friställd från staten, en mängd lagar, förordningar och stadgar, som reglerar kyrkliga förhållanden skulle bli inaktuella och föremål för ett upphävande.

— — — — — — — — — — — — — —

Behovet av statlig lagstiftning har vidare antytts i flera sammanhang i ett C-läge, exempelvis vid ändrad församlings- och pastoratsindelning, angående de sociala arrendebestämmelsernas tillämpning på kyrklig jord och i andra fall. I dessa avseenden önskar länsstyrelsen återkomma då författningsförslag framlagts.

3.2.3.4 B-läget

I delbetänkandet Kyrklig egendom, skattefrågor, prästerskapets privilegier (SOU 1967: 46) diskuterade utredningen utförligt problematiken kring skatt och andra former av bidrag i B-läget (s. 273—314). Diskussionen sammanfattas i slutbetänkandet, där utredningen inleder sin framställning av B-läget med att beröra vissa spörsmål av mera allmän karaktär. Den fortsatta redogörelsen har — liksom beträffande D- och C-lägena — delats upp i tre avsnitt, nämligen Den särskilda B-lägesförutsättningen, Organisationsfrågor, statlig reglering m. m. samt Den ekonomiska situationen.

Under rubriken Inledande synpunkter tas först upp frågan hur en fri svensk kyrka kan antas komma att utforma reglerna för medlemmarnas bidrag till verksamheten (se avsnitt 3.1.3.3). Därefter

diskuteras den rättsliga innebörden av begreppen skatt och beskattning (se avsnitt 3.1.1.2).

Kommentarer till avsnittet om den ekonomiska situationen i ett B-läge redovisas i avsnitt 3.1.3.1.

3.2.3.4.1 Den särskilda B-lägesförutsättningen

Utredningen har delat upp sin framställning av den särskilda B-lägesförutsättningen i tre delar, nämligen Formen för statlig medverkan, Allmänna synpunkter på frågan om statens medverkan samt Andra samfund och organisationer.

I delavsnittet Formen för statlig medverkan påpekar utredningen först att den medverkan från statens sida i fråga om medlemsavgifter som förutsatts i ett B-läge kan avse såväl debitering som uppbörd och indrivning av medlemsavgifter eller endast ett eller två av dessa tre moment. Medverkan kan härvid vara av rättslig, praktisk och/eller ekonomisk art. Därefter redogör utredningen för vissa principiella och praktiska problem som aktualiseras vid den medverkansform som innebär att avgifterna debiteras, uppbärs och indrivs tillsammans med de allmänna skatterna. (SOU 1968: 11 s. 214—215.)

Under rubriken Allmänna synpunkter på frågan om statens medverkan uttalar utredningen bl. a. att det ligger närmast till hands att en fri kyrka i likhet med flertalet andra organisationer själv får ombesörja debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifter. För statlig medverkan måste särskilda förhållanden kunna åberopas. Förutsättningen för sådan medverkan är dock enligt utredningen dels att kyrkan och dess medlemmar har behov och intresse av en medverkan från statens sida, dels att hinder ej möter från uppbördsteknisk synpunkt. Utredningen redovisar därefter de argument som kan åberopas för och emot en sådan medverkan som innebär att medlemsavgifter debiteras, uppbärs och indrivs tillsammans med de allmänna skatterna.

Såsom *argument emot medverkan av staten* skulle kunna anföras följande. Att tillsammans med de allmänna skatterna upptaga medlemsavgifter till en organisatoriskt friställd svensk kyrka, som icke har beskattningsrätt, skulle avvika från vad som i vart fall på senare tid varit vedertaget. Kyrkan skulle komma att intaga en särställning i förhållande till andra organisationer i landet, och varken staten eller organisationerna har anledning godtaga en sådan särställning för kyrkan. Man får därför utgå från att även andra organisationer än Svenska kyrkan, och inte endast trossamfund, erbjudes en liknande medverkan. Detta skulle — därest densamma godtages av organisationerna — i hög grad komplicera det tekniska förfarandet. Den förutsatta medverkan från statens sida skulle vidare innebära att kyrkan reellt inte skulle bli en fri kyrka. Statens medverkan vid uttagande av medlemsavgift skulle kunna få till följd, att ett stort antal medlemmar erlade sina avgifter utan att personligen engagera sig i den kyrkliga verksamheten och utan att i praktiken ha tagit ställning till kyrkan och dess verksamhet.

Vidare skulle såsom argument emot statlig medverkan kunna anföras, att avgifter, som uttages tillsammans med de allmänna skatterna, skulle av allmänheten kunna uppfattas som skatter och därmed såsom pålagor som samhället ålagt medborgarna, även om avgifterna rättsligt sett inte hade karaktär av skatt.[24]. Eftersom organisationer, som är att hänföra till ideella föreningar, sällan eller aldrig anlitar tvångsmedel för att utfå med-

[24] Det bör härtill anmärkas att några tekniska svårigheter inte är förenade med att på debetsedlarna redovisa avgifter så att det tydligt framgår att fråga ej är om skatt.

lemsavgifter av medlemmar som inte betalar frivilligt, skulle uppbörd och därmed automatiskt följande indrivning tillsammans med skatterna i praktiken innebära, att medlemmarna skulle vara på särskilt sätt tvingade att betala avgifterna. Statens medverkan skulle bl. a. på grund härav innebära en betydande förmån för Svenska kyrkan och därför vara oförenlig med krav på att staten bör vara neutral i förhållande till trossamfunden. Detta skulle gälla även om övriga trossamfund erbjöds motsvarande förmån, enär vissa av dessa sannolikt skulle anse sig vara av religiösa eller praktiska skäl förhindrade att anlita statens medverkan.

Till förmån för statlig medverkan skulle kunna åberopas följande argument. Om kyrkan omfattar en mycket betydande del av befolkningen och har en omfattande verksamhet, kan statsmakterna anse sig ha anledning att tillmötesgå önskemål från kyrkan och dennas medlemmar om medverkan i fråga om uppbärandet av medlemsavgifter. En sådan medverkan är särskilt motiverad om ett starkt behov därav föreligger. På grund av det månghundraåriga organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka har staten ett ansvar för att kyrkan inte försättes i en ekonomiskt svår ställning till följd av att sambandet upplöses. I debatten har också framförts den uppfattningen, att en statlig medverkan skulle kunna verksamt bidraga till större inre frihet för kyrkan då det gäller själavården och annan verksamhet av religiös natur. Utan sådan medverkan skulle den kyrkliga verksamheten i betydande omfattning få ägnas åt omsorger om ekonomien, vilket skulle inverka störande på de enskildas personliga förhållande till kyrkan och dennas befattningshavare. Risk skulle nämligen föreligga för att ekonomiska aspekter på verksamheten skulle få alltför stor betydelse och att ekonomiskt välsituerade medlemmar skulle få ett dominerande inflytande inom kyrkan och församlingarna.

I fråga om andra intressen som staten har att beakta i förevarande sammanhang skulle kunna argumenteras på följande sätt. När det gäller förhållandet mellan kyrkan och dess medlemmar kan från rättslig synpunkt erinringar ej framställas mot att medlemsavgifter till kyrkan uttages tillsammans med de allmänna skatterna. En sådan medverkan skulle nämligen avse endast förfarandet vid uttagandet av avgifter och inte medföra, att i fråga om skyldigheten att erlägga avgift skulle gälla andra rättsregler än de som är tillämpliga för ideella föreningar i allmänhet. Om även andra trossamfund, som har behov och intresse därav, får medverkan av staten med uttagande av medlemsavgifter, uppfylles de krav som kan ställas på att staten bör behandla alla trossamfund lika. Svenska kyrkan skulle visserligen, om den ensam erhöll medverkan av staten, komma att intaga en särställning jämfört med andra samfund genom att kyrkan bleve i viss mån beroende av staten och genom att tvångsåtgärder komme att enligt automatiskt verkande regler vidtagas mot medlemmar vilka inte frivilligt erlade de avgifter som de vore skyldiga att betala. Det är emellertid inte möjligt att utan vidare jämställa Svenska kyrkan med andra trossamfund. Mot en statlig medverkan kan sålunda ej riktas den invändningen att den skulle ske mot kyrkans bekännelse eller eljest mot dess religiösa uppfattning. En förbindelse mellan stat och kyrka står nämligen inte i strid med luthersk teologi, och inte heller kan det sägas vara främmande för luthersk uppfattning att i viss utsträckning tillgripa tvångsåtgärder såsom sanktioner mot medlemmarna. Vidare är att beakta att kyrkan vid ett upplösande av det organisatoriska sambandet med staten skulle befinna sig i en annan situation än de nuvarande fria samfunden, vilka haft möjlighet att själva från begynnelsen skapa de ekonomiska förutsättningarna för sin verksamhet. Inom dessa samfund finns därför en annan tradition än inom Svenska kyrkan i fråga om gåvor och frivilliga bidrag. (SOU 1968: 11 s. 215—218.)

Delavsnittet Andra samfund och organisationer utgör en närmare belysning av ett av de i det föregående återgivna argumen-

ten mot statlig medverkan för att uttaga medlemsavgifter, nämligen att sådan medverkan måste erbjudas även andra organisationer än svenska kyrkan. Inledningsvis redogörs för hur medlemmarna i de nuvarande fria evangeliska samfunden, romersk-katolska kyrkan, de ortodoxa församlingarna och de mosaiska församlingarna bidrar till sina resp. samfund. Utredningen påpekar att det av hänsyn till kravet på statlig neutralitet i trosfrågor kan komma att bedömas som erforderligt att — om svenska kyrkan anses böra erhålla statlig medverkan vid uttagandet av medlemsavgifter — erbjuda andra trossamfund (och eventuellt agnostiska eller ateistiska organisationer) en motsvarande medverkan. Enligt utredningen har emellertid de flesta fria evangeliska samfunden av principiella skäl inte något intresse av en dylik medverkan. För de mosaiska församlingarna och för katolska kyrkan gäller enligt utredningen att dessa eventuellt skulle anse en statlig medverkan fördelaktig om den kan ske för en kostnad som står i rimlig proportion till nyttan därav. Slutligen påpekar utredningen att frågan om att erbjuda även andra organisationer en motsvarande medverkan kan komma att aktualiseras.

Bedömes Svenska kyrkan böra komma i åtnjutande av statlig medverkan, såvitt angår uttagande av medlemsavgifter, kan eventuellt frågan aktualiseras att erbjuda — utöver andra trossamfund — organisationer över huvud en motsvarande medverkan. Utredningen har inte haft möjlighet att närmare behandla härmed sammanhängande spörsmål. Uppenbart är att ett flertal komplikationer skulle uppkomma, om organisationerna i någon större utsträckning skulle godtaga ett erbjudande om statlig medverkan. Såväl dessa komplikationer som de vittgående principiella aspekter, som är att beakta i sammanhanget, kräver i förekommande fall särskild utredning. (SOU 1968: 11 s. 218—219.)

Vad utredningen anfört om *formen för statlig medverkan* har föranlett kommentarer av hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, kammarrätten, länsstyrelserna i Södermanlands, Kronobergs, Malmöhus, Älvsborgs och Örebro län, Svenska prästförbundet samt Sveriges kristna socialdemokraters förbund.

Vad angår den ekonomiska situationen i ett fritt läge vill *hovrätten för västra Sverige*

peka på vad utredningen (i bet. X s. 255—262 samt bet. XI s. 214) anfört om den form av statlig medverkan vid indrivning av avgifter, som förekommer i några fall och som går ut på att organisations debiteringslängd, restlängd eller liknande handling genom lagstiftning godkännes såsom exekutionstitel; ogulden avgift kan således utmätas utan att fordringen domfästes. Om en dylik ordning infördes för svenska kyrkans del, skulle ett sådant »mellanläge», varom hovrätten inledningsvis talat, kunna anses föreligga, närmast mellan B- och C-lägena. Säkerligen skulle emellertid i sådant fall särskilda problem få lösas, såsom ett naturligt krav på likställdhet mellan svenska kyrkan samt andra trossamfund och eventuellt ideella sammanslutningar.

Justitiekanslern anser sig inte kunna bedöma de tekniska möjligheterna att genomföra en statlig medverkan vid debitering, uppbörd och indrivning av kyrkans medlemsavgifter.

Under rubriken Skatt och andra former av bidrag i B-läget uttalar *kammarrätten* bl. a. (sidhänvisningarna avser SOU 1967: 46).

Utredningen berör under rubriken »Olika former för statens medverkan» (s. 279—300) frågan hur långtgående en sådan medverkan kan bli. Som utgångspunkt

har utredningen haft (s. 281) att statens medverkan skall avse endast bidrag från medlemmar av Svenska kyrkan (och eventuellt motsvarande beträffande medlemmar i andra trossamfund). Som framgår av vad kammarrätten anfört tidigare i detta yttrande anser domstolen att endast medlem av Svenska kyrkan bör bidra till kyrkans verksamhet. Kammarrätten ställer sig även avvisande till tanken att av alla skattebetalare skulle uttas ett belopp motsvarande kyrkoavgiften, därvid vad som influtit från icke-medlemmarna skulle användas för något från religiös synpunkt »neutralt ändamål». Vad angår spörsmålet om staten skall medverka vid uttag av avgifter även till andra trossamfund återkommer kammarrätten härtill längre fram.

Sedan utredningen uttalat (s. 282) att en förutsättning för att medlemsavgifterna till en fri Svensk kyrka skulle kunna uttas tillsammans med de allmänna skatterna var att sättet för debitering, uppbörd och indrivning av avgifterna smidigt och enkelt infogades i det statliga uppbördssystemet, framhålls att detta synes kunna ske genom att avgifterna uttas på i huvudsak samma sätt som den nuvarande församlingsskatten. I anledning av den av utredningen lämnade närmare redogörelsen för alternativa möjligheter (s. 282—291) får kammarrätten anföra följande. Det är givetvis av principiella skäl önskvärt att medlemsavgift uttas preliminärt av den som är medlem av Svenska kyrkan. Även om den av utredningen anvisade vägen att ha olika skattetabeller för den som tillhör respektive icke tillhör Svenska kyrkan innebär vissa olägenheter, synes den dock icke vara helt oframkomlig. Tanken att ha särskilda slutliga debetsedlar å medlemsavgifterna, vilka debetsedlar skulle samtidigt med vederbörlig debetsedel å preliminär skatt, tillställas arbetsgivaren för verkställande av skatteavdrag, finner kammarrätten mindre tilltalande, bl. a. med hänsyn till det merarbete som därigenom skulle åsamkas arbetsgivarna.

Den av utredningen (s. 285—286) berörda utvägen att debitera avgifterna först i samband med debiteringen av den slutliga skatten synes, som utredningen framhåller, föra med sig vissa olägenheter. Den är därför enligt kammarrättens mening ej någon i första hand önskvärd lösning.

Utredningen framhåller (s. 294) att det inte är möjligt att göra något uttalande om hur medlemsavgifter till Svenska kyrkan skall kunna inordnas i ett system med definitiv källskatt. Påpekandet är riktigt. Utredningen om definitiv källskatt pågår och det kan nu inte förutses om en ordning av detta slag lämpligen låter sig införas i vårt land. Än mindre är nu möjligt, särskilt med hänsyn till att en eventuell definitiv källskatt torde kunna konstrueras efter olika alternativa huvudlinjer, att hysa en uppfattning i frågan om statlig medverkan vid uppbörden av kyrkliga medlemsavgifter försvårar en källskattereform eller möjligen låter sig utan större svårigheter förenas därmed. Kammarrätten vågar förmoda att å ena sidan problem av annat slag väger väsentligen tyngre, när statsmakterna framdeles har att ta ställning till införande av en definitiv källskatt, och att å andra sidan en uppbörd genom statens medverkan, om nu detta anses önskvärt, av kyrkliga medlemsavgifter skall på det ena eller andra sättet kunna lösas även om en definitiv källskatt beslutas.

Utredningen framhåller (s. 295—296) att uppbördsförfarandet skulle i hög grad kompliceras, om andra trossamfund än Svenska kyrkan och även andra organisationer skulle erhålla medverkan av staten vid uttag av medlemsavgifter. Kammarrätten, som i ett senare avsnitt kommer att redovisa sin inställning från rent principiell utgångspunkt till frågan om statens medverkan vid uttag av medlemsavgifter till Svenska kyrkan, anser sig av såväl praktiska som principiella skäl böra motsätta sig att staten påtager sig en författningsenlig skyldighet att medverka vid uttag av medlemsavgifter till »andra samfund och organisationer». Hinder bör däremot givetvis inte möta att samfund eller

organisation, efter prövning från fall till fall, mot en på affärsmässig grund beräknad ersättning utnyttjar statlig myndighets, t. ex. länsstyrelses, möjligheter att tillhandahålla visst material, exempelvis någon form av debiteringslängd (jfr s. 297). I anslutning härtill och till vad utredningen anfört under rubriken »Mindre omfattande medverkan från statens sida» (s. 297—300) får kammarrätten framhålla att hinder enligt kammarrättens mening inte bör möta att staten mot ersättning på servicebasis på sätt där anges medverkar vid uttag av medlemsavgifter.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anför.

Skiljes kyrkan från staten, torde församlings beskattningsrätt gentemot ickemedlem och juridisk person böra slopas. I detta läge (B-läget) bör ifrågakomma uttagande av medlemsavgift under statlig medverkan endast av församlingsmedlemmarna. Med hänsyn till de svårigheter av väsentligen teknisk art, som utredningen berört å sid. 215 i slutbetänkandet, synes medlemsavgifterna inte böra uppföras på den allmänna debetsedeln utan på särskild sådan sedel. På grundval av uppgift om samfundstillhörighet och medlemsavgift upprättar länsstyrelserna med hjälp av sina dataanläggningar särskilda debiteringslängder för avgifterna och utskriver i samband därmed avier (debetsedlar). På avierna kan medlemsavgiften fördelas på lämpligt antal terminer. Avierna kan förses med inbetalningskort, som kan användas vid inbetalning genom post eller bank. Övervakning av avgiftsinbetalningen bör ankomma på kyrkan själv.

Utredningen har, påpekar *länsstyrelsen i Kronobergs län,*

i fråga om B-läget behandlat frågan om medverkan från statens sida beträffande debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifter och därvid uttalat att denna medverkan kan avse samtliga moment eller endast ett eller två av dem (s. 214, sp. 1). Länsstyrelsen finner emellertid icke all statlig medverkan i denna del vara utesluten i det av länsstyrelsen förordade C-läget. Det månghundraåriga sambandet mellan stat och kyrka gör det önskvärt att vid upplösandet av denna gemenskap finna en utväg, som utan att de grundläggande principerna om religionsfrihet m. m. åsidosättes tryggar kyrkans ekonomiska livsvillkor. Länsstyrelsen anser det förenligt med nämnda principer, att staten som service åt kyrkan mot ersättning ombesörjer debitering av medlemsavgifter. Av jämlikhetsskäl bör denna service erbjudas jämväl andra trossamfund.

I korta drag kan en statlig medverkan i begränsad omfattning tänkas anordnad enligt följande: På grundval av från vederbörande trossamfund eller församlingar lämnade uppgifter om samfundstillhörighet och medlemsavgift upprättar länsstyrelsernas datasektioner särskilda längder för medlemsavgifterna. I samband härmed tryckes särskilda avier för uppbörd av avgifterna. Å avierna kan medlemsavgiften fördelas på lämpligt antal uppbördstermin er. Avierna kan förses med inbetalningskort för betalning genom post eller bank.

Övervakning av avgiftsbetalningen samt eventuella indrivningsåtgärder bör däremot ankomma på samfunden och församlingarna själva.

Länsstyrelsen håller dock för troligt, att spörsmål om indrivning ej kommer att uppstå. Det måste anses sannolikt, att ett samfund vid bristande betalning av medlemsavgift föredrar att utesluta vederbörande medlem ur samfundet framför att vidtaga rättsliga åtgärder mot denne.

Den ersättning, som bör erläggas för debiteringen av medlemsavgifter beräknas lämpligen efter självkostnadspris. Kostnaderna torde därför kunna hållas på en låg nivå.

Länsstyrelsen i Malmöhus län

finner det naturligt att medlemsavgifterna i ett A-läge uttages i samband med de allmänna skatterna. I en fri kyrka ankommer det emellertid på denna att själv besluta om debitering, uppbörd och indrivning av sina medlemsavgifter. Den kan därvid välja att själv helt sköta dessa uppgifter eller att begära en eller annan form av statens medverkan. Beslutar Svenska kyrkan att själv ombesörja såväl debitering som uppbörd måste den skapa en uppbördsorganisation härför. Det kan förutsättas att sådan uppbörd ej blir lika effektiv som om medlemsavgifterna debiteras och erlägges tillsammans med de allmänna skatterna. Den kommer även att bli relativt kostnadskrävande. Effektivast blir uppbörden av medlemsavgifterna om staten medverkar vid såväl debitering som uppbörd och indrivning. Om medlemsavgifterna debiteras efter samma grunder som de allmänna skatterna finnes inga uppbördstekniska hinder för att staten medverkar i denna omfattning.

Enligt nuvarande uppbördssystem erlägger även icke-medlem i kyrkan preliminär skatt som motsvarar den del av församlingsskatten som avser kyrklig verksamhet. I delbetänkandet »Kyrklig egendom . . .» har diskuterats olika sätt att undvika olägenheten av att icke-medlem i Svenska kyrkan drabbas av för högt avdrag för preliminär skatt om medlemsavgiften uttages preliminärt. Länsstyrelsen finner i likhet med utredningen att medlemsavgifterna till kyrkan bör uttagas preliminärt. Det synes emellertid ej vara praktiskt genomförbart att preliminärt uttaga medlemsavgifterna endast av medlemmar av Svenska kyrkan. Att för medlemmar ha särskilda tabeller eller kolumner i nuvarande skattetabeller är med hänsyn till att utdebiteringen för kyrkligt ändamål kan variera mellan olika församlingar ej praktiskt möjligt. En alltför komplicerad skattetabell ökar även risken att arbetsgivare gör felaktiga skatteavdrag. Debiteras medlemsavgiften efter samma utdebitering i hela landet skulle möjligen skattetabellerna kunna göras någorlunda okomplicerade. Det är dock osannolikt att församlingarna skulle vilja avstå från rätten att själva bestämma storleken av sina medlemsavgifter.

Debiteras medlemsavgiften till kyrkan enligt samma grunder som församlingsskatten för närvarande, skulle det i och för sig vara möjligt att använda förefintliga skattetabeller på så sätt att preliminär skatt för medlemmar respektive icke-medlemmar i Svenska kyrkan drages efter den skattetabell som närmast motsvarar deras sammanlagda utdebitering. En sådan metod går dock ej att förena med modern kuverteringsteknik. För ett ekonomiskt utnyttjande av kuverteringsmaskiner kräves att samma tabellbilaga skall fogas till relativt långa sviter av debetsedlar.

Metoden att påföra medlemsavgifterna till kyrkan å särskilda slutliga debetsedlar är tekniskt genomförbar. En sådan metod skulle emellertid innebära ett betydande merarbete för datakontoren under tid då dessa är ytterligt hårt belastade.

Med hänsyn till de olägenheter i form av ökade kvarstående skatter och ökat indrivningsarbete, som uppstår om medlemsavgifterna till Svenska kyrkan påföres först i samband med debiteringen av slutlig skatt, ansluter sig länsstyrelsen till utredningens uppfattning att om medlemsavgifterna skall uttagas i samband med de allmänna skatterna är det lämpligast att avgifterna debiteras och uttages tillsammans med den allmänna skatteuppbörden och på samma sätt som skatt och vissa allmänna avgifter. Enligt länsstyrelsens mening bör därvid den som ej är medlem av Svenska kyrkan preliminärt betala samma skatt som medlem. Den preliminära skatt som icke-medlem därvid kommer att betala för mycket kommer endast i undantagsfall uppgå till sådant belopp att det uppfyller villkoren för jämkning enligt uppbördsförordningen. Den genomsnittliga kyrkliga utdebiteringen i riket var 1965 endast 79 öre. Med hänsyn härtill och då troligen Svenska kyrkan även i ett fritt läge kommer att omfatta större delen av befolkningen kommer medlemsavgifterna att i

förhållande till sammanlagda beloppet av övriga skatter och avgifter uppgå till relativt små belopp. Olägenheten av att drabbas av för högt källskatteavdrag bör enligt uppbördsförordningens bestämmelser om jämkning tålas om det för höga avdraget utgör mindre än 20 % av vad som rätteligen bort uttagas.

Om staten medverkar vid debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifterna till Svenska kyrkan och avgifterna uttages preliminärt är det ej möjligt att vid uppbörd eller indrivning av preliminär avgift eller kvarstående belopp särskilja vad som är skatt och vad som är medlemsavgift. Vid indrivning av preliminära och slutliga medlemsavgifter måste därför accepteras att dessa får del av de med indrivning av skatt förbundna fördelarna. Restlängden godtages såsom exekutionstitel även med avseende å medlemsavgifterna. Bestämmelserna om införsel i lön blir tillämpliga. Man måste också godtaga att medlemsavgifterna kommer att omfattas av den förmånsrätt i konkurs som gäller för skatter. Dessa fördelar motväges å andra sidan av att preskriptionstiden för skatt och under angivna förutsättningar därigenom också för medlemsavgifter är kortare än fordringar i allmänhet och att den ej kan avbrytas.

De skilda utdebiteringarna i församlingarna försvårar i viss mån för närvarande debiteringen av skatt. Om medlemsavgifterna till kyrkan uttages efter samma debitering i samtliga församlingar inom en kommun skulle debiteringen underlättas. Eftersom de nuvarande svårigheterna vid debitering av skatt ej skulle öka om de olika församlingarna i en kommun utdebiterade särskilda medlemsavgifter, synes dock samgående mellan församlingarna i kommun eller pastorat ej erfordras beträffande utdebiteringen.

— — — — — — — — — — — — —

Kyrkans ersättning till staten för dess medverkan vid debitering, uppbörd och indrivning bör lämpligen avse statens merkostnader för dessa göromål.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anför.

Om den kyrkliga beskattningsrätten bibehålles helt eller delvis, bör debitering, uppbörd och indrivning ske genom statens försorg på samma sätt som nu är förhållandet. De statliga organ, som härav beröres, har erforderlig kapacitet härför. Att — som i betänkandet framförts — överföra något eller några moment till kyrkliga organ eller att utbygga en hel organisation för skattefrågor inom den kyrkliga verksamheten måste anses orealistiskt.

För den händelse kyrkans beskattningsrätt skulle upphöra och endast medlemsavgifter upptagas, uppstår ett annat läge. Visserligen skulle länsstyrelsens datakontor kunna medverka vid debitering av medlemsavgifter, men uppbörd och indrivning av avgifterna skulle inte kunna förenas med nuvarande skattesystem. Orsaken härtill är, att olika skattetabeller skulle behövas för medlemmar och icke-medlemmar. Vidare skulle ändringar av taxeringar, jämkningar, redovisning av delvis erlagda belopp, avskrivningar, exekutivt förfarande m. m. innebära avsevärda svårigheter från redovisningsteknisk synpunkt. Möjligheten att godkänna upprättade restlängder som exekutionstitel, varå utmätning kan ske utan att fordringen domfästs, torde sakna praktisk betydelse. Resultatet av ett exekutivt förfarande torde i flertalet fall bli, att vederbörande sökte utträde ur kyrkan.

Länsstyrelsen i Örebro län uttalar.

På sid. 215 har diskuterats möjligheten att vid B-läget uttaga medlemsavgiften preliminärt. Ett preliminärt uttag av medlemsavgifter i samband med preliminärskatteavdrag för enbart medlemmar av svenska kyrkan förutsätter differentierade skattetabeller. Ett sådant förfaringssätt skulle i betydande utsträckning komplicera uppbördsförfarandet och bör undvikas. Medlemsavgiften till kyrkan kan normalt ej bli av sådan storlek, att den skall behöva uttagas preliminärt direkt i samband

med inkomstens förvärvande. Även i B-läget torde medlemsavgiften därför kunna debiteras i efterskott på en separat debetsedel.

I direktiven för 1968 års beredning om stat och kyrka har bl. a. B-läget förts åt sidan, konstaterar *Svenska prästförbundet.*

B-läget har emellertid inte beskrivits riktigt på samma sätt som utredningen framställt det. Enligt direktiven förutsätter B-läget att kyrkan har beskattningsrätt mot sina medlemmar eller liknande förmån.

Enligt utredningen innebär B-läget antingen någon form av beskattningsrätt eller i varje fall en förenklad form för uppbörd av medlemsavgifter genom statliga organ. Det sistnämnda torde innebära att staten ställer sina maskinella och tekniska resurser samt arbetskraft till förfogande för kyrkan — eventuellt mot ersättning — så att kyrkan icke nödgas bygga upp ett eget uppbördsverk. Skulle kyrkan komma att omfatta större delen av svenska folket, vilket icke torde vara osannolikt, kan det synas onödigt att man i landet har två uppbördsverk med datamaskiner och annan ytterst dyrbar teknisk materiel.

Med det sagda vill förbundet endast framhålla att B-alternativet bör lämnas öppet.

Efter en reglering av relationerna mellan kyrka och stat bör, skriver *Sveriges kristna socialdemokraters förbund,*

kyrkoförsamlingarna inte längre vara primärkommuner med egen beskattningsrätt. En rimlig väg kan då vara att kyrkan beredes möjlighet att använda sig av skattemyndigheten för att insamla de kyrkliga medlemsavgifterna. Eventuellt kan detta ske mot särskild ersättning till skatteverket. Om en sådan ordning kommer till stånd bör denna kunna tillämpas även av andra trossamfund och rörelser som kan önska använda denna form för insamling av medlemsavgifter.

Huruvida denna statliga medverkan är tekniskt genomförbar, vilket kyrka-statutredningen, enligt slutbetänkandet, inte anser nog klarlagt, bör omedelbart utredas. Det måste vara av centralt intresse för den parlamentariska utredningen, som skall ta definitiv ställning till sakfrågan, att klargöra om denna lösning är möjlig eller ej.

Som kommentar till avsnittet Allmänna synpunkter på frågan om statens medverkan redovisas i det följande först de remissutlåtanden i vilka man tar ställning för en sådan form för statlig medverkan att medlemsavgifter såväl debiteras som uppbärs och indrivs tillsammans med de allmänna skatterna. Därefter redogörs för uttalanden med en negativ inställning till tanken på dylik medverkan. Slutligen redovisas de yttranden där man ej tar ställning till *denna* form för medverkan.

Härigenom återfinns i de båda sistnämnda grupperna ett antal remissinstanser som diskuterar och i viss utsträckning tar ställning till *andra* former för statlig medverkan. Främst aktualiseras härvid medverkan i form av debitering och stundom även uppbörd. En ofta förekommande tanke är att staten bör avgiftsbelägga service av detta slag.

En *positiv inställning till statlig medverkan som omfattar såväl debitering och uppbörd som indrivning av medlemsavgifter* kommer fram i yttranden från kammarrätten, domkapitlen i Linköping, Växjö, Lund och Göteborg, stiftsnämnderna i Lund och Härnösand, Kyrkomusikernas riksförbund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Kammarrätten anför (sidhänvisningarna avser SOU 1967: 46).

Under »Allmänna synpunkter på frågan om statens medverkan» (s. 300—314) belyser utredningen ingående å ena sidan hur kyrkan — om staten på angivet sätt skall medverka vid uttaget av medlemsavgifterna — kommer i en viss beroendeställning i förhållande till staten och å andra sidan den förmånsställning som Svenska kyrkan då får i förhållande till bl. a. övriga trossamfund. Även om det av principiella skäl kan anföras betänkligheter mot att staten på angivet sätt medverkar till ett visst trossamfunds uppbörd av medlemsavgifter, kan dock enligt kammarrättens mening så starka skäl av praktisk och ekonomisk natur tala härför, att de principiella betänkligheterna får stå tillbaka. Det förefaller troligt att det skulle för Svenska kyrkan ställa sig från ekonomisk synpunkt avsevärt mycket fördelaktigare att begagna sig av statens service än att bygga upp en egen uppbördsorganisation. En annan sak är att det kan övervägas att låta Svenska kyrkan härför betala en serviceavgift.

Som framgått av avsnitt 1.2.2 ansluter sig *domkapitlet i Linköping* närmast till B-läget. Enligt domkapitlet torde 1968 års kyrkomötes önskan om »fortsatt samband med staten»

i första hand varit betingad av omsorgen om ekonomisk säkerhet för kyrkan. Utan statssambandet skulle kyrkans ekonomi så försämras, att den bl. a. ej kan utöva sin serviceuppgift vare sig i glesbygder eller bland dem som har mindre fast kontakt med kyrkan. Om kyrkan finansieras genom medlemsavgifter, uppburna genom samhällets organ i en utvidgad statlig serviceverksamhet, skulle den nödvändiga konsekvensen härav ej vara riksdagens fortsatta kyrkolagstiftning och regeringens och regeringsorganens administrativa beslutanderätt och åtgöranden i kyrkliga frågor. Ett samhälle kan ge service åt sådana organisationer, som eljest är fria och utövar sin egen fristående verksamhet.

I en av de detaljgranskningar av slutbetänkandet som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till uttalas.

I debatten har det s. k. B-läget på ett oförtjänt sätt kommit i bakgrunden. Det har hävdats att detta läge skulle både ge kyrkan frihet och samtidigt de favörer som följer med att avgiften tas upp över skattsedeln. Det har sagts att ett privilegieförhållande därmed skulle konserveras i förhållande till andra samfund.

Till detta är att säga att förutsättningen för en form för finansiering av detta slag är att andra samfund av en viss numerär får samma möjligheter. Det har icke hittills kunnat hävdas att detta skulle vara tekniskt omöjligt. Tvärtom tycks datatekniken öppna möjligheter för en anordning av detta slag. Om övriga samfund icke vill ta emot denna hjälp bör ett annat likvärdigt, om än icke likformigt stöd ges.

Det har vidare hävdats att denna finansieringsform skulle strida mot demokratins och religionsfrihetens principer. Det är svårt att inse detta. Av den hittillsvarande debatten har klart framgått att också de som ivrigt önskar en från staten helt friställd kyrka räknar med mycket betydande samhällsstöd till kyrkornas verksamhet också i framtiden. Det har då ofta sagts att ett sådant stöd bör utgå i form av direkta statsanslag eller eventuellt genom skattefrihet för vissa ändamål. Ur religionsfrihetssynpunkt finns dock stora olägenheter med denna form av samhällsstöd. När direkta statsanslag ges eller skattefrihet beviljas kommer en del av stödet till religiös verksamhet att övervältras också på sådana som genom en aktiv handling förklarat sig vilja stå utanför varje form av religiös aktivitet. När det gäller skattefriheten tillkommer att detta stöd ges utan att staten får någon möjlighet att fästa några villkor vid sitt stöd. Ur reli-

gionsfrihetssynpunkt förefaller det betydligt korrektare att staten mot ersättning ger den service som består i att kyrkans medlemmar — och endast de — får betala sin avgift till kyrkan i samband med skatten. Därtill kommer att denna form av statligt stöd är den för kyrkan överlägset bästa.

Domkapitlet i Lund

anser att frågan om statens medverkan vid uppbörden av avgifterna till kyrkan huvudsakligen är en teknisk fråga. Kyrkans uppbördsväsende kunde på 1500-talet ställas till statens förfogande (SOU 1964: 16 s. XXIII). I vår tid borde statens organisation för detta ändamål kunna betjäna även den kyrka som omfattar huvudparten av alla medborgare. Eventuellt kan staten såsom i Västtyskland betinga sig en avgift för denna service. De statliga datamaskinernas överkapacitet erbjuds f. n. av statistiska centralbyrån för snart sagt varje ändamål som en hugad spekulant har intresse av. Uträkning och debitering av kyrkoavgift för medlemmar av svenska kyrkan bör knappast vålla några tekniska problem. Delar man denna uppfattning, blir huvudfrågan väsentligen den, om staten vill sätta sin indrivningsmakt bakom kraven på kyrkoavgift. Men även denna fråga är närmast av teknisk natur, eftersom det ytterst gäller valet av rättsmedel som staten vill ställa till förfogande för indrivning av avgiften till kyrkan. Möjligheten att via ett domstolsförfarande få ett krav på medlemsavgift exekverat torde stå en var ideell förening till buds (se SOU 1967: 46 s. 255) men ter sig givetvis i detta sammanhang mindre tilltalande.

På denna punkt vill domkapitlet erinra om att man i Finland så sent som år 1960 genom riksdagsbeslut övergick från ett kyrkans eget uppbördsväsende till att ta upp kyrkoavgiften i samband med övrig skatt till stat och kommun. Det förefaller, såsom framhölls i motion nr 18 vid 1968 års kyrkomöte föga praktiskt att i vårt land nu hänvisa kyrkan till ett uppbördsförfarande som man för endast några år sedan av praktiska skäl övergav i ett nordiskt grannland, där antalet kyrkomedlemmar procentuellt är något lägre än i Sverige.

Utredningen har på s. 249 behandlat vissa frågor vid övergång till en fri kyrka och där bl. a. diskuterat möjligheten av att under en övergångstid viss beskattningsrätt kvarstår eller att statlig uppbörd av medlemsavgifter genomföres för att successivt nedbringas. Som alternativ nämns möjligheten av ett successivt minskat statsanslag under övergångstiden.

Med hänsyn till de principiella invändningar som i det föregående riktats mot statsbidrag, vilka ju även drabbar ickemedlemmar, bör understrykas, att statlig medverkan vid uppbörden av medlemsavgiften är vida att föredraga. Dels blir endast kyrkans medlemmar betungade med kostnaderna för hennes verksamhet, dels kan därigenom en tillvänjning till en avgiftsfinansiering ske, medan statsbidrag i någon form tvärtom vore ägnade att försvaga medlemmarnas känsla för ekonomiskt ansvarstagande för sin kyrka.

En konsekvens av denna uppfattning blir att om en övergång till ett fritt läge bedöms böra ske, skulle B-läget kunna lämpligen övervägas som övergångsform — eller, om det på längre sikt visar sig vara en lämpligt fungerande samarbetsform mellan stat och kyrka — såsom en permanent organisationsform för kyrkan.

B-läget torde icke, skriver *domkapitlet i Göteborg,*

— på det sätt som synes ha skett i direktiven för den fortsatta utredningen — utan vidare kunna avföras. Erfarenheterna från utlandet synes visa, att en kyrklig uppbörd med hjälp av statens uppbördsväsende i ett land, där det stora flertalet medborgare tillika är kyrkomedlemmar, fungerar friktionsfritt och av medborgarna uppleves såsom en önskvärd och naturlig service från

samhällets sida. Att organisera och underhålla ett särskilt kyrkligt uppbördsverk och att inkassera de kyrkliga avgifterna vid sidan av de statligt-kommunala uppfattas av allmänheten — såsom erfarenheterna från Finland visar — som opraktiskt och för den enskilde betungande.

Skall skilsmässa mellan stat och kyrka övervägas, måste därför B-läget komma med i bilden såsom ett i andra länder beprövat och av allmänheten uppskattat sätt att ordna förhållandet mellan stat och kyrka. Härvid bör även andra tros- och livsåskådningssamfund, som så önskar, kunna få del av samma service från det allmännas sida. Att det är tekniskt möjligt att ordna en sådan service visar erfarenheterna från Tyskland, där ett liknande system tillämpas sedan 50 år.

Stiftsnämnden i Lund anser att

uppbörd av medlemsavgifter via skattsedeln bör inte ses som ett privilegium för ett speciellt trossamfund utan som en statlig service åt den majoritet av befolkningen som tillhör svenska kyrkan. I demokratisk ordning bör man kunna bestämma om vilket uppbördssystem som är mest praktiskt för flertalet medborgare. Skulle man därvid såsom skedde i Finland 1960 vilja begagna sig av en uppbörd via debetsedeln är detta en teknisk men knappast en principiell fråga. Med hänsyn till att det här skulle röra sig om en statlig service åt ett fritt kyrkosamfunds medlemmar är det dock måhända rimligt att staten — såsom sker i Västtyskland — tillerkännes viss ersättning för sin medverkan.

Bl. a. de datatekniska hjälpmedlen i dag gör det vida naturligare än förr, att staten ställer sina tekniska resurser till förfogande för enskilda organisationer i samhället. Någon åtskillnad mellan de tjänster som härvidlag kan lämnas olika trossamfund skulle inte behöva göras.

Stiftsnämnden i Härnösand uttalar.

Utredningen har konstaterat (s. 87) att statens medverkan vid uppbörd av avgifter från ett samfunds medlemmar inte är oförenlig med religionsfrihetens princip eller diskriminerande mot dissenters. Mycket talar för att även i en från staten friställd kyrka, som omfattar majoriteten av folket, flertalet skulle önska att få erlägga sina avgifter till kyrkan över skattsedeln. Det förhållandet, att den finska statskyrkan övergått från ett system med uppbörd genom kyrkliga organ till ett system med uppbörd i samband med källskatt, tyder härpå. De tekniska problemen i samband med ett sådant önskemål skulle — med tanke på datateknikens snabba utveckling — inte vara helt omöjliga att lösa. Och om genom ett framtida beslut det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten skulle upplösas, skulle kyrkan, som utifrån sin egen kyrkosyn vill vara en folkkyrka, få mer effektiva arbetsmöjligheter med den form av tekniskt bistånd, som tillgången till samhällets uppbördsorganisation utgör, än med statsbidrag i olika former. Det kan emellertid ifrågasättas, huruvida önskemål om en lösning efter denna linje har kommit till allmänt uttryck.

Kyrkomusikernas riksförbund

förordar i fråga om medlemsavgifter en statlig medverkan omfattande debitering, uppbörd och indrivning, vilken förmån även bör komma andra samfund till del, samt att kyrkor och samfund gäldar statens merkostnader för avgiftsuttag tillsammans med allmänna skatterna.

En statlig medverkan i ovan angiven form motiveras enligt KMRs mening av att staten med hänsyn till dess ansvar vid en skilsmässa icke bör försätta kyrkan i en ekonomiskt svår ställning, varvid även bör beaktas avsaknaden av de fria samfundens tradition i fråga om gåvor och frivilliga bidrag till reguljär verksamhet.

Det är, anför *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund,*

önskvärt att Svenska kyrkan skall kunna ta upp medlemsavgifter via statliga organ i samband med källskatt. Beträffande medlemsavgifternas storlek bör kyrkan själv bestämma uttaget.

Förbundet har tidigare slagit fast att vår tolkning av religionsfrihetsbegreppet innebär att staten skall inta en generös attityd mot all kyrklig verksamhet. Om Svenska kyrkan beredes möjlighet att ta upp medlemsavgift via statliga organ, vore det därför önskvärt att samma service erbjudes även andra samfund. Att ett sådant system fungerar bra i Västtyskland och Finland borde vara en garanti för att det skall kunna genomföras även i vårt land.

Statens hjälp med indrivning av medlemsavgifter bör betraktas som en service, som Svenska kyrkan och övriga samfund och organisationer, som utnyttjar den, kan tänkas betala ersättning för.

Av de särskilda ekonomiska förmåner som kyrkan kan tänkas äga i de fria lägena, vill *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare* särskilt understryka värdet av statlig medverkan vid uttagande av medlemsavgifter. Föreningen anser det ytterst väsentligt, att medlemmarna får komma till kyrkan och betjänas utan att kyrkan i något sammanhang skall begära ekonomisk ersättning. Totalkostnaderna för verksamheten bör fördelas rättvist mellan medlemmarna efter deras förmåga att betala, oavsett i vilken omfattning de tagit kyrkans tjänster i anspråk. Kyrkan bör finnas till för alla i önskad omfattning utan avseende till om vederbörande kan betala. Vidare är det väsentligt, att kyrkan även i framtiden får vad som behövs för verksamheten, varken mer eller mindre. Det skulle vara mindre tilltalande, om kyrkan nödgades etablera ett eget uppbörds- och indrivningsverk. Människor i vårt land är ej vana vid att kyrkan uppträder på detta sätt. Att utesluta medlemmar från en andlig gemenskap på grund av bristande betalning synes otänkbart.

En *negativ inställning till tanken på statlig medverkan som omfattar såväl debitering och uppbörd som indrivning av medlemsavgifter* kommer fram i yttranden från kammarkollegiet, riksskattenämnden, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus, Hallands, Värmlands, Örebro, Västmanlands och Jämtlands län, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund samt Kristna studentrörelsen i Sverige.

Kammarkollegiet uttalar.

I B-läget förutsättes att kyrkan i organisatoriskt hänseende är friställd från staten men att staten genom sina organ medverkar till att debitera, uppbära och indriva medlemsavgifterna tillsammans med de allmänna skatterna. Av de argument utredningen (s. 217 högra sp.) åberopat till förmån för en sådan statlig medverkan anser kollegiet att stor vikt bör läggas vid uppfattningen att staten har ett ansvar för att kyrkan inte försättes i en ekonomiskt svår ställning till följd av en skilsmässa. Kollegiet har vidare i annat sammanhang givit uttryck åt sin mening att kyrkans verksamhet är av allmänt samhälleligt intresse, vilket givetvis gäller även i ett fritt läge. Å andra sidan måste beaktas att en fri kyrka är att betrakta som en ideell förening och att det då kan synas konsekvent att den liksom andra sådana föreningar själv får ombesörja debitering, uppbörd och — eventuellt med anlitande av domstol och exekutionsmyndighet — indrivning av medlemsavgifter. Skulle en fri kyrka erhålla förmånen av statlig uppbördsservice torde i likställighetens intresse andra trossamfund och icke-religiösa sam-

hällsnyttiga organisationer inte kunna förvägras motsvarande förmån. Kollegiet ifrågasätter emellertid för sin del om en sådan utvidgad uppbördsservice är tekniskt genomförbar eller i vart fall om den kan tillhandahållas till rimlig kostnad och med rimlig arbetsinsats.

Riksskattenämnden anför.

I betänkandet föreslås inte någon ändring i de materiella beskattningsreglerna. Övriga frågor tillhör inte riksskattenämndens ämnesområde. Riksskattenämnden får därför i anledning av remissen allenast uttala att, om kyrkan får en i förhållande till staten helt fristående ställning, staten inte bör tillhandagå med någon form av uppbördsservice beträffande kyrkliga avgifter, enär det då synes ofrånkomligt att även andra trossamfund kommer att begära — och bör erhålla — samma förmåner. Detta skulle medföra en komplicering av debiterings-, uppbörds- och redovisningsförfarandet, som inte synes godtagbar.

I likhet med utredningen anser *länsstyrelsen i Stockholms län* — som delvis framgått av avsnitt 3.1.3.1 —

att det för ett läge med en fristående kyrka framstår som naturligast, att verksamhetens finansiering väsentligen sker genom obligatoriska bidrag från medlemmarna. Om staten genom sina organ bör medverka vid uttagandet av dessa bidrag är en lika betydelsefull som svårbedömd fråga.

Rent principiellt kan det synas som om en fri kyrka — i likhet med flertalet andra mer eller mindre jämförliga organisationer — själv bör ombesörja debitering och uppbörd av medlemsavgifter. En statlig medverkan blott i fråga om Svenska kyrkan skulle vara svårförenlig med kravet på statlig neutralitet i trosfrågor i den mening sådan över huvud bör iakttagas. Härtill kommer, att betydande uppbördstekniska svårigheter torde tala mot ifrågasatt statlig service. Om detta får länsstyrelsen hänvisa till innehållet i bilagda yttrande i ämnet av lokala skattemyndigheten i Stockholms fögderi.

Uppenbarligen får man emellertid räkna med att särskilt mindre församlingar vid ett C- eller D-läge kan komma att ställas inför betydande ekonomiska svårigheter med avseende på den kyrkliga verksamhetens upprätthållande; att indriva avgifter eller bidrag av erforderlig storleksordning till församlingsarbetet torde ej sällan visa sig bli en vansklig uppgift för vederbörande församling. Det ansvar staten måste anses ha för att ett eventuellt brytande av sambandet mellan stat och kyrka inte leder till alltför stora svårigheter för kyrkans fortbestånd synes därför motivera att det överväges om inte folkbokförings- och uppbördsmyndigheterna kan ombesörja åtminstone själva debiteringen av avgifter till församlingarna. Tillgången till folkbokföringen och till datautrustning gör de statliga organen väl lämpade för en sådan serviceuppgift. Fullgörandet av denna skulle säkerligen vara till betydande hjälp, även om det skulle anses finnas anledning att uttaga ersättning exempelvis efter självkostnadsprincip. Om en sådan service skall lämnas åt kyrkan, torde emellertid motsvarande böra gälla också de fria samfunden.

I det yttrande från *fögderidirektören i Stockholms fögderi,* som länsstyrelsen i Stockholms län hänvisar till, uttalas bl. a.

Övergår jag så till de uppbördstekniska frågor som uppkommer, är först att nämna att det nog måste bli ett relativt krävande administrativt arbete att från församlingarna rapportera och hos uppbördsorganen registrera vilka som är medlemmar av Svenska kyrkan och av vilka sålunda avgift skall uttagas. Möjligen sker det bäst genom rapportering och notering av vilka som inte är medlemmar. Juridiska personer torde näppeligen kunna vara medlemmar och det kan väl sägas att om juridiska personer vill lämna bidrag till »sin» för-

samling detta bättre sker genom direkt betalning till församlingen.

Hur avgiften skall utgå — med ett fast belopp eller i relation till inkomsten — ankommer det på den fria Svenska kyrkan att fastställa. Om denna avgift också skall uttagas preliminärt, är en lösning att röra sig med två källskattetabeller, en för dem som är medlemmar, en annan för dem som inte är medlemmar. Av praktiska skäl torde dock den vägen få anses oframkomlig. En annan lösning är att över hela linjen ta ut preliminärskatt som inkluderar avgiften. Den som inte skall betala någon avgift har beloppet till godo vid avräkningen mellan slutlig och preliminär skatt. Mot det alternativet kan emellertid den invändningen riktas att det är orimligt att icke-medlemmar skall ligga ute med pengar på det sättet bara för att uppbörden av kyrkoavgiften skall kunna ordnas till bekvämlighet. Återstår då bara att tänka sig att avgiften endast uttages som slutlig skatt. Därmed uppkommer emellertid i stor utsträckning kvarskatt för dem som är medlemmar, varför inte heller den lösningen är tillfredsställande. Till slut är att anmärka att de frågor som här berörts kommer i annat läge, om och när vi får en definitiv källskatt.

En annan fråga att ta ställning till blir denna: om inte hela den slutliga skatten betalas, är kyrkoavgiften då betald eller inte? Skall den anses »ligga sist» och sålunda i första hand bli nödlidande vid bristande betalning? Och hur skall då förfaras? Skall indrivning ske också av kyrkoavgiften? Eller skall omdebitering ske med uteslutande av denna avgift? Vad verkan har det om den skattskyldige upplyser att han inte längre kvarstår som medlem i kyrkan?

Fråga uppkommer också hur avgifterna av statsverket skall utbetalas till församlingarna. Först sedan de influtit, alltså sedan den slutliga skatten debiterats och befinnes betald genom preliminärskatt och/eller kvarskatt? Eller skall, i likhet med vad nu sker, ett förskott motsvarande skatteunderlaget × avgiften utanordnas och avräkning sedan ske mot ett slutligt belopp?

Senast berörda frågor kompliceras om även en riksavgift och en stiftsavgift uttages — vilken inbördes ordning skall då gälla mellan dem och hur skall utbetalningen ordnas? I anslutning härtill är att ställa frågan om Svenska kyrkan skall erlägga en uppbördsavgift och hur i så fall den skall bestämmas.

Ytterligare ett spörsmål måste beaktas: skall kyrkoavgiften liksom den borgerliga kommunalskatten vara avdragsgill vid taxeringen till statlig inkomstskatt?

Sammanfattningsvis vill jag uttala, att de invändningar som kan göras både av principiella och uppbördstekniska skäl synes mig så tungt vägande, att jag inte kan tillstyrka att staten medverkar vid uppbörden av avgifterna till en fri Svensk kyrka.

Skulle, säger *länsstyrelsen i Malmöhus län,*

även andra trossamfund än Svenska kyrkan och eventuellt andra organisationer erhålla statens medverkan vid debitering, uppbörd och indrivning, komplicerar detta i hög grad uppbördsförfarandet. En första förutsättning för sådan medverkan är att i länsstyrelsernas personregister anges samfunds- eller organisationstillhörighet. Detta är tekniskt möjligt. En annan förutsättning är att samtliga avgifter beräknas efter samma grunder. Även om detta är möjligt att genomföra kommer samfunden troligen ej att kunna tillämpa samma utdebitering. Vid preliminärt uttag av avgifterna måste man trots detta preliminärt tillämpa samma utdebitering för samtliga skatteskyldiga i församlingen eftersom det är praktiskt omöjligt att använda olika skattetabeller i en kommun eller kommundel. Även debiteringen av de slutliga avgifterna blir mycket komplicerad om samfunden har olika utdebitering. Med hänsyn till de komplikationer i uppbördstekniskt hänseende som uppstår om avgifter skall upptagas även för andra än Svenska kyrkan genom statens medverkan

vid debitering, uppbörd och indrivning, anser länsstyrelsen att sådan medverkan ej bör lämnas.

Tekniskt lättare är om staten medverkar vid endast ett eller två av momenten debitering, uppbörd och indrivning. En sådan begränsad medverkan skulle även kunna lämnas andra trossamfund eller organisationer. En sådan lösning av uppbördsfrågan skulle dock för kyrkans del bli kostsammare och mindre effektiv än om staten medverkar i full omfattning.

Länsstyrelsen i Hallands län uttalar.

I B-läget aktualiseras frågan huruvida debitering och uppbörd av medlemsavgiften skall kunna ske genom statens försorg utan att de principer, efter vilka utredningen arbetat, främst neutralitetsprincipen, trädes för nära. Länsstyrelsen, som tidigare framhållit betydelsen av den historiska utvecklingen, anser knappast de skäl som anförts mot en sådan anordning vara bärande. Det är nämligen tänkbart och kanske t. o. m. troligt att B-läget endast kommer att utgöra ett stadium i en utveckling, som så småningom kommer att resultera i en från staten helt fristående kyrka (D-läget). Om denna utveckling får ske i etapper synes detta enbart till fördel för samtliga parter. Man kan naturligtvis ifrågasätta om denna utveckling kan ske över B- och C-lägena, i vilka kyrkan tillerkänts rätten till den kyrkliga jorden, till D-läget, i vilket någon rätt till jorden inte förutsätts. I själva verket blir väl svårigheterna att från C-läget överföra den kyrkliga jorden till det borgerliga samhället inte större än vad det nu skulle vara att gå direkt över till D-läget, i vart fall ej om man inte vid en tidigare övergång till B- eller C-lägena särskilt tillförsäkrat kyrkan oinskränkt äganderätt till jorden. Tvärtom förefaller det som om en sådan överföring skulle gå lättare därest under utvecklingens gång samhället alltmer sekulariseras, något som inte synes otroligt.

I detta sammanhang må framhållas att Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden i regleringsbrev för budgetåret 1968/69 erhållit i uppdrag att söka vidga uppdragsverksamheten vid länsstyrelsernas datakontor d. v. s. mot ersättning hyra ut datamaskintid, som inte erfordras för de statliga uppgifterna. I B-läget då kyrkan skulle få hjälp med debitering och uppbörd av avgifter, skulle det således vara möjligt att mot ersättning bereda övriga trossamfund liknande service. Vad utredningen uttalat (SOU 1967: 46 s. 276) om svårighet att införa »tak» för avgiftens storlek förefaller inte behöva nämnvärt komplicera debiteringen. Sådant »tak» förekommer redan nu vid debitering av folkpensionsavgifter.

I C- och D-lägena skulle kyrkan och övriga trossamfund vara likställda ifråga om möjligheten att få avgifterna debiterade och uppburna genom länsstyrelsens datakontor.

Indrivning av avgifter för en fri kyrka synes knappast ha någon större betydelse. Det får väl antas att kyrkan också i den meningen kommer att vara fri att medlem när som helst kan utträda. Om medlem kommer på rest med avgiften är det antagligt att han antingen av förbiseende försummat erlägga avgiften men fortfarande verkligen önskar vara medlem eller att han av liknöjdhet eller ointresse underlåtit att erlägga den och att medlemskapet är honom likgiltigt. I det förra fallet lär det vara tillräckligt med en enkel påminnelse; i det senare är det antagligt att indrivningsåtgärder resulterar i en anmälan om utträde för att undvika en upprepning av indrivning i framtiden. Det förefaller orimligt att för engångsindrivningar eller indrivningsåtgärder mot personer, för vilka kyrkan och dess ändamål är totalt likgiltiga, ge restlängden på avgifterna karaktär av exekutionsurkund och medge rätt till indrivning på samma sätt som för skatter. Detta kan inte ens från kyrkans sida sett framstå som någon förmån. I B-, C- och D-lägena bör således den service som tillhandahålles kyrkan och övriga trossamfund

inskränkas till debitering och uppbörd, eventuellt avslutad med framställande av restförteckning och utsändande av en första påminnelse till dem som försummat betala avgiften.

Att staten skulle bidra till att indriva obligatoriska medlemsavgifter tillsammans med de allmänna skatterna synes *länsstyrelsen i Värmlands län*

uteslutet då en från staten lösgjord kyrka i alla avseenden måste behandlas på samma sätt som andra trossamfund. Däremot finns givetvis inget som hindrar att kyrkan för sin utdebitering på vanliga affärsmässiga grunder utnyttjar länsstyrelsernas dataanläggningar.

Skiljs kyrkan från staten torde enligt *länsstyrelsen i Örebro län*

medlemmarnas avgifter, oavsett om kyrkan tillerkännes viss beskattningsrätt eller ej, icke böra uppföras på den allmänna debetsedeln. Däremot bör hinder ej möta, att länsstyrelserna med hjälp av sina dataanläggningar utför debitering och utskrift av särskilda debetsedlar åt kyrkan mot ersättning för de direkta kostnaderna. Skall avgiften utgå i förhållande till medlemmarnas taxerade inkomster finns uppgifter härom på magnetband. Likaså finns uppgifter om namn och adresser lätt tillgängliga.

Länsstyrelsen i Västmanlands län förutsätter

att samhället inte medverkar med upptagande av medlemsavgift för olika religiösa samfund lika litet som det gör detta för politiska, ideella eller idrottssammanslutningar. Detta bör helt bli varje samfunds egen sak.

I ett fritt läge finner *länsstyrelsen i Jämtlands län*

det föga tilltalande att beskattningsrätt efter nuvarande eller liknande form bibehålles (B-läget).

En från staten fristående kyrka bör i likhet med övriga trossamfund själv svara för debitering och uppbörd av medlemsavgifterna. Under förutsättning att avgifterna beräknas som för närvarande med ledning av inkomsttaxeringarna, bör emellertid ingenting hindra att staten med anlitande av länsstyrelsernas dataanläggningar åtager sig att uträkna avgifterna och framställa debiteringslängder och betalningsavier. Ersättning härför bör kunna bestämmas efter självkostnadspris.

I samband med att *Riksförbundet Kyrkans ungdom* diskuterar finansieringen av en fri kyrkas verksamhet (se avsnitt 3.1.3.1) tar förbundet också upp uppbördsorganisationen.

Uppbörden av medlemsavgifter kan ske med hjälp av färdigtryckta inbetalningskort som tillhandahålles medlemmarna med uppgifter som utan större komplikationer torde kunna erhållas från statliga datacentraler. Sådan statlig medverkan är att betrakta som service åt medborgarna i deras egenskap av kyrkomedlemmar men ej som ett privilegium för ett visst trossamfund.

Det torde emellertid vara rimligt att i Sverige i första hand pröva en ordning, där staten medverkar vid debitering och uppbörd av medlemsavgifterna i samband med skatterna. Denna ordning borde vara naturlig i det fall en majoritet av svenska folket i egenskap av kyrkomedlemmar önskar denna service. Från religionsfrihetssynpunkt är detta att betrakta som en tillfredsställande lösning då endast medlemmar i kyrkan därigenom kommer att betala till den kyrkliga verksamheten. Utredningen synes mer ha beaktat de svårigheter ett dylikt förfarande skulle komma att åsamka samhället än folkets rätt att som kyrkomedlemmar få sina ekonomiska förhållanden med kyrkan reglerade på ett för dem godtagbart och bekvämt sätt. Härvidlag tor-

de erfarenheterna från Finland kunna vara till hjälp för en avvägning mellan för- och nackdelar. Utredningen tar emellertid upp frågan ur den enskildes synpunkt endast då den nämner den risk som anses föreligga att medlemsavgiften uppfattas som skatt (s. 241). Detta bör kunna undvikas genom entydig och upprepad information, genom att den enskilde kyrkomedlemmen exempelvis i samband med sin självdeklaration får lämna uppgift på huruvida han som kyrkomedlem önskar erlägga medlemsavgift samt genom att denna medlemsavgift icke görs till föremål för indrivning tillsammans med indrivning av icke erlagd skatt.

Riksförbundet vill sålunda uttala sig för denna lösning som den som först bör komma ifråga. Det förtjänar att nämnas att ungefär halva antalet konsulterade KU-grupper uttalat sig för en lösning av detta slag. Den synes ge möjligheter till en stabil ekonomi som är ägnad att befrämja den öppenhet som betecknats som ett särskilt värde för Svenska kyrkan. Möjlighet att på samma sätt erhålla samhällets service för uppbörd av medlemsavgifter bör erbjudas också andra samfund. Utredningen påpekar på s. 218 att detta står i överenskommelse med kravet på att staten skall behandla alla trossamfund lika.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen diskuterar ett B-läge och uttalar därvid bl. a.

Den avgift som genom statlig försorg skulle uppbäras skulle inte ha beteckningen skatt utan medlemsavgift. Vi anser att denna benämning är lämpligast under förutsättning att juridiska personer befrias från avgiften ifråga samt att begravningsväsende och folkbokföring överlåtes till samhälleliga organ. Dessutom anser vi, att en statlig medverkan för indrivning av medlemsavgifter inte skulle förekomma. Istället skulle den försumlige få en påminnelse och i andra hand en erinran om att medlemsrättigheter upphör efter viss tid. Vi förutsätter dock, att full paritet mellan Svenska kyrkan och andra samfund upprättas i detta avseende.

Förbundet för religionsfrihet anför.

Om ett trossamfund skulle erhålla statlig hjälp att inkassera sina medlemsavgifter, synes det osannolikt att inte övriga samfund, åtminstone de större, skulle begära samma förmån, kanske också andra organisationer. Det inses lätt att sådana arrangemang skulle kunna leda till en helt omotiverad och orimlig belastning av statsapparaten.

Folkpartiets ungdomsförbund skriver.

Om Svenska kyrkan blir principiellt likställd med övriga trossamfund bortfaller motiven för en särskild kyrkoskatt. Om man i det tänkta B-läget rubricerar det staten hjälper till att driva in medlemsavgift eller skatt torde snarast vara en rent terminologisk fråga. I princip är det naturligtvis ändå tänkbart att staten via skattsedeln skulle kunna åtaga sig att driva in kyrkans medlemsavgifter. Det finns — som utredningen påpekar — exempel på flera länder som har ett liknande system. Enligt vår mening vore det i så fall naturligt att även andra trossamfund och ideella organisationer fick samma möjlighet. Men en sådan ordning skulle utan tvekan medföra en rad svårbemästrade problem av administrativ och uppbördsteknisk art. Bl. a. måste staten kontrollera att avgifter inte uppbärs på sätt som strider mot religionsfriheten. Avgiftsskyldigheten får inte påföras någon i strid med vanliga rättsprinciper. Det synes oss mycket tveksamt om det är lämpligt att låta skattemyndigheten etablera sig som serviceorgan för Svenska kyrkan och organisations-Sverige i detta avseende.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund diskuterar — som framgått av avsnitt 1.2.4 — möjligheten att kyrkan via skattsedeln tar ut medlemsavgifterna.

En sådan konstruktion skulle möjligen kunna accepteras om den får en sådan utformning att avgiften erläggs frivilligt utan någon form av indrivningsrätt för staten

och att denna möjlighet till avgiftsuppbörd erbjudes alla organisationer och inte endast kyrkan. Emellertid skulle detta komma att medföra så stora praktiska problem, att det i realiteten blir ogenomförbart att låta uppbördsverket ta in medlemsavgifter, varför SSU i nuvarande läge avstyrker denna metod.

Under rubriken Kyrkligt uppbördsverk eller statlig medverkan uttalar *Kristna studentrörelsen i Sverige.*

Oberoende av hur de framtida relationerna med staten utformas, torde Svenska kyrkan komma att basera sin ekonomi på medlemsavgifter, beräknade på ungefär samma sätt som den nuvarande kyrkoskatten. I ett fritt läge står då valet mellan att anlita den statliga uppbördsorganisationen eller att skapa ett speciellt kyrkligt organ.

Denna frågeställning kan kanske belysas med ett utländskt exempel, som utredningen tyvärr inte studerat. I Österrike indrogs strax efter Anschluss 1938 den kyrkliga beskattningsrätten i akt och mening att lamslå den katolska kyrkan. Denna lyckades dock framgångsrikt bygga upp en egen finansförvaltning. Efter kriget har frågan om en återgång till förhållandena före 1938 och statlig medverkan varit aktuell, utan att en sådan kommit till stånd. Den kyrkliga finansförvaltningen har av kostnads- och arbetskraftsskäl alltmer centraliserats. Skillnaden mellan statlig och kyrklig uppbörd är inte längre så stor. När den kyrkliga finansförvaltningen nu blivit uppbyggd, har skälen för en återgång inte befunnits starka nog. Å andra sidan skulle säkerligen utan nazisternas försök att krossa kyrkan den nuvarande ordningen inte kommit till.

Det finns mot denna bakgrund ingen anledning att anta, att det skulle vara omöjligt för Svenska kyrkan att skapa en egen effektiv och funktionsduglig uppbördsapparat.

Det torde dock vara rimligt att i Sverige i första hand pröva en ordning, där staten medverkar vid debitering av medlemsavgifter och med uppbörd av dessa i samband med skatterna. Däremot borde medlemsavgift inte kunna göras till föremål för indrivning av exekutiv myndighet. Skall inte endast lokala skattemyndigheter utan även kronofogden kopplas in, blir skillnaden mellan avgift och skatt väl subtil.

För att denna medverkan skall bli enkel och effektiv förutsätter den, att lokala skattemyndigheter har tillgång till uppgift om medlemskap. Så är f. n. fallet med Svenska kyrkan, men i ett C-läge bör denna ordning utvidgas till att gälla alla samfund.

Övergången till databehandling anses möjliggöra att tryckta register i framtiden kunde innehålla uppgifter om medlemskap i andra trossamfund än Svenska kyrkan.

Också Svea hovrätt, justitiekanslern, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, länsstyrelserna i Uppsala och Jönköpings län, domkapitlen i Strängnäs och Västerås, stiftsråden i Strängnäs, Växjö och Luleå samt Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund anför allmänna synpunkter på frågan om statens medverkan, men *tar ej ställning till medverkan som omfattar såväl debitering och uppbörd som indrivning av medlemsavgifter.*

Som en allmän synpunkt i fråga om B-läget vill *Svea hovrätt*

framhålla, att det från rättsliga utgångspunkter icke synes föreligga något hinder mot att staten ombesörjer debitering, uppbörd och indrivning av medlemsavgifter från kyrkans medlemmar. Ur rättvisesynpunkt bör emellertid i sådant fall även andra mera omfattande organisationer av ideell karaktär — icke enbart sådana av religiös karaktär — kunna erhålla motsvarande förmåner. De praktiska svårigheter rörande uppbörden m. m. som skulle uppkomma torde dock böra utredas närmare.

Som framgått av avsnitt 2.1.4 finner *justitiekanslern* att frågan om statlig medverkan vid debitering, uppbörd och indrivning av den fria kyrkans medlemsavgifter är

vansklig ur religionsfrihetssynpunkt och ur denna synpunkt förefaller kräva, att staten tillhandahåller en motsvarande service åt andra trossamfund och ideella föreningar som önskar begagna sig därav. Ett avsteg från den statliga neutraliteten gentemot skilda trossamfund skulle kunna motiveras av det månghundraåriga sambandet mellan staten och kyrkan. En oavvislig förutsättning för en enbart åt denna kyrka given service av detta slag torde dock vara att övervägande delen av befolkningen är medlemmar i denna kyrka. Skulle medlemsanslutningen bli mindre, vilket jag på sikt räknar som det mest sannolika, torde tillräckliga skäl för en statlig medverkan av detta slag knappast föreligga.

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden

delar utredningens uppfattning att frågan om i vilken omfattning och under vilka former en fri kyrka kan tänkas få anlita den statliga beskattningsorganisationen för uppbörd av sina medlemsavgifter måste bli föremål för en särskild utredning. De problem av ekonomisk och administrativ art som därvid måste lösas är relativt omfattande. I en sådan utredning synes också böra belysas förutsättningarna för andra samfund än svenska kyrkan att anlita den statliga beskattningsorganisationen för debitering och uppbörd av medlemsavgifter.

Länsstyrelsen i Uppsala län anför.

För det fall att kyrkan — och även andra trossamfund — vill ha biträde med debitering och utskrift av »debetsedlar» finns det möjlighet för länsstyrelserna att stå till tjänst därmed genom utnyttjande av sina dataanläggningar. Sådant biträde förutsätter emellertid att staten erhåller ersättning för sina direkta kostnader.

Länsstyrelsen i Jönköpings län påpekar att det från kyrkligt håll har föreslagits att man i stället för skatt

skall se utdebiteringen som en medlemsavgift. Detta synes vara en rimlig reform. I linje med denna ligger en begränsning av statens åtaganden i fråga om uppbörden till att avse endast tillhandahållande av längder och debetsedlar — avier för medlemsavgifterna, en service som även kan ges andra samfund. Länsstyrelsen vill dock inte förorda att denna ordning införes förrän på ett senare stadium; i ett fritt läge ter den sig naturlig.

Domkapitlet i Strängnäs

finner det rimligt, att svenska kyrkan tillförsäkras förmånen av statens medverkan vid medlemsavgifternas upptagande. Svenska kyrkans traditioner, hennes långvariga samband med staten och hennes öppna karaktär, innebär specifika utgångspunkter för bedömandet av denna fråga. Samma förmån skulle då givetvis beredas andra trossamfund.

Domkapitlet i Västerås

förordar, att staten alltjämt omhänderhar utdebitering och uppbörd av medlemsavgifterna till kyrkan. En sådan anordning bör närmast betraktas som en parallell till de löneavdrag till fackföreningar och intressekonton, vilka avdrag förekommer hos såväl stat och kommun som enskilda arbetsgivare. Avgiften bör även i fortsättningen anpassas till den ekonomiska bärkraften; och således är då enklast att den utgår i öre per skattekrona efter den till kommunal inkomstskatt taxerade inkomsten. Det synes ur rättvisesynpunkt angeläget, att samma service står till förfogande även för andra samfund än svenska kyrkan.

Stiftsrådet i Växjö anser att uppbörd av kyrkoavgift bör ske genom statens försorg.

Hur kyrkans förhållande till samhället än utformas är det enligt *stiftsrådet i Luleå*

önskvärt, att samhällets uppbördsorganisation kan få nyttjas vid uppbärandet av de kyrkliga medlemsavgifterna. Ur teknisk synpunkt torde en sådan anordning vara möjlig, då datatekniken medger högst varierande operationer utan tidsutdräkt och med stor säkerhet. I en tid, när samhällets serviceinsatser till medborgarna betraktas som naturliga och nödvändiga, torde den andliga sektorn icke med sakskäl kunna uteslutas. Ett utbud av service av här nämnt slag synes väl korrespondera med samhällets önskan att utöka sin andel i näringslivet i allmänhet. Hur denna service skall utformas, bör vidare utredas.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund uttalar.

I alternativet en fri kyrka har diskuterats huruvida staten skall biträda kyrkan med uppbörden av medlemsavgiften eller icke.

Som framgår av sammanställningen har flertalet församlingar ansett ett sådant biträde naturligt.

Styrelsen kan för sin del icke finna att det kan göras några principiella invändningar mot ett sådant biträde, som jämväl skulle kunna erbjudas frikyrkorna m. fl. Nuvarande utveckling inom dataområdet medför att några tekniska hinder härför icke torde föreligga.

I det föregående har återgetts citat, av vilka framgått att remissinstanserna ibland drar paralleller med statens stöd till *andra samfund och organisationer*. Stiftsrådet i Skara, Svenska prästförbundet, Sveriges frikyrkoråd, Katolska biskopsämbetet, Frikyrkliga studieförbundet, Kristna studentrörelsen i Sverige, Förbundet för kristen enhet samt Föreningen Sveriges kyrkokamrerare har koncentrerat sig på dessa aspekter.

Stiftsrådet i Skara uttalar sålunda.

Skulle kyrkan erbjudas statens tjänster i form av medhjälp till att upptaga medlemsavgifter, bör samma möjligheter erbjudas andra samfund och organisationer.

Svenska prästförbundet skriver.

I samband med att A- och B-lägena utredes bör även utredning ske om möjligheterna att erbjuda motsvarande service vid uppbörd av medlemsavgifter till andra samfund etc.

Enligt *Sveriges frikyrkoråds*

bedömning innebär B-läget uppenbara nackdelar. Frikyrkorådets väsentligaste invändning är att detta läge inte ger möjlighet till fri förvaltning och en i övrigt fri utformning av Svenska kyrkans inre liv. Psykologiskt skulle Svenska kyrkan komma i ett gynnsammare läge genom att inte ha den prioriterade ställning som detta läge förutsätter. Det föreslagna systemet med medlemsavgift i stället för kyrkoskatt innebär enligt Frikyrkorådets uppfattning betydande svårigheter. Frånsett att det skulle betyda att statsmakten får en helt ny uppgift, till vilken vi tidigare inte har någon motsvarighet i vårt land, skulle det sannolikt bli svårt att undvika intrycket av att det som kommer på skattsedeln är en form av skatt eller obligatorisk avgift. Om denna avgift dessutom skall differentieras med hänsyn till individens inkomst, blir skillnaden vid jämförelse med nuvarande system enligt Frikyrkorådets bedömning närmast skenbar. Frikyrkorådet vill emellertid inte principiellt sätta sig emot ett sådant förfarande under förutsättning, att samma förmåner även er-

bjudes andra trossamfund och ideella sammanslutningar.

Som delvis framgått av avsnitt 2.1.5.2 framhåller *Katolska biskopsämbetet.*

De katolska och ortodoxa kyrkorna, som arbetar under mycket svårare ekonomiska förhållanden än exempelvis de svenska frikyrkorna, har till skillnad mot dessa inga principiella betänkligheter mot statlig medverkan vid upptagande av medlemsavgifter. A-lägesanhängarna synes i allmänhet vilja ersätta beskattningsrätten med statlig uppbörd av medlemsavgifter, och många menar att en sådan möjlighet i så fall borde stå öppen också för andra samfund. De katolska och ortodoxa kyrkorna är självfallet intresserade av en sådan ordning kombinerad med ett återinförande i folkbokföringen av anteckning om konfessionstillhörighet. Den omständigheten att vissa samfund till äventyrs inte vill utnyttja en sådan ordning kan inte rimligen utgöra något skäl för att — såsom skedde 1951 — icke ge andra samfund, som har intresse därav, denna möjlighet.

Som utredningen visat i ett av de allra mest upplysande avsnitten i hela utredningsarbetet (SOU 1967: 46 sid. 273—314) finns det en rad skilda former och nivåer för statens medverkan vid uttagande av medlemsavgifter åt samfunden. Slutbetänkandets referat på s. 214—219 synes inte helt göra rättvisa åt originalet. Med tanke på att utbildningsministern velat avföra B-läget ur den fortsatta debatten förefaller det olyckligt och missvisande, att hela denna redovisning för statlig service förts in under detta läge. Vissa tänkbara former av statlig medverkan har ingenting med beskattningsrätt att göra. Inkomstlängderna är ju offentliga handlingar, och avskrifter av dessa för debitering kan givetvis gratis eller mot avgift ställas till intresserade samfunds förfogande. För att några större vinster skall komma ur en sådan ordning förutsättes dock att uppgifter om samfundstillhörighet finns hos de lokala skattemyndigheterna. Registreringen av konfession är för invandrarkyrkorna intimt förbunden även med de ekonomiska spörsmålen.

Statens medverkan kan naturligtvis också utsträckas till att omfatta debitering och kanske även uppbörden utan att därför ett egentligt B-läge föreligger. Vad beträffar indrivning av oguldna medlemsavgifter är sådan redan nu möjlig genom domstolsbeslut och exekution, ehuru denna möjlighet icke utnyttjats och ej heller avses komma att utnyttjas av katolska kyrkan.

Utredningen betonar starkt att en sådan statlig medverkan blir praktisk endast om de deltagande samfunden inte använder alltför skiljaktiga metoder för att beräkna medlemsavgifterna. Katolska kyrkan kan i detta hänseende tänka sig långtgående anpassning till andra samfund. Skulle svenska kyrkan komma att bruka statlig medverkan i sådan begränsad form, är det naturligt med en anpassning till dess ordning.

Också *Frikyrkliga studieförbundets* synpunkter har återgetts i avsnitt 2.1.5.2. Enligt förbundets

uppfattning kan statlig medverkan vid uppbörd av medlemsavgifter tänkas under förutsättning att likvärdiga möjligheter skapas för samtliga trossamfund. Därvid är det av vikt att man finner sådana former för både bestämning av medlemsavgiftens relation till medlemskapet och avgiftens uppbörd som tillgodoser olika samfunds berättigade önskemål. Möjligheten att införa en samfundsavgift som inte presumerar direkt medlemskap utan efter särskild registrering av främjare eller sympatisörer kan betalas också av dessa bör ytterligare prövas.

Kristna studentrörelsen i Sverige för fram tanken på ett ekumeniskt-ekonomiskt samarbetsorgan för att underlätta

ett samhälleligt stöd i form av debitering och uppbörd av medlemsavgifter.

Utredningen diskuterar ingående och upplysande möjligheterna för statlig medverkan åt flera samfunds uppbörd av medlemsavgifter. (SOU 1967: 46 s. 273—314). Därvid framhäver man dels den frikyrkliga principen om frivilligt offrande, dels de svårigheter som kommer av att samfunden beräknar avgifter på olika sätt.

En väg över dessa hinder, som ligger nära till hands är ett ekumeniskt-ekonomiskt samarbete mellan de samfund som är intresserade av samhälleligt stöd i form av debitering och uppbörd av medlemsavgifter på grundval av angivande av samfundstillhörighet.

Ett sådant samarbetsorgan skulle komma överens om gemensam storlek och beräkningsgrund för avgifter, ev. med statligt godkännande.

Det ekumeniskt-ekonomiska organet skulle också omhänderha fördelningen av de influtna medlen på de samverkande samfunden. Genom etablerandet av ett självständigt riksorgan av denna typ skulle man kanske kunna övervinna den svårighet, som eljest ligger i att vissa samfund inte har någon central förvaltning och styrelse.

Frågor som vidare bör övervägas, är om medlen skulle fördelas på samfunden efter andel av skattebetalare eller av skattekronor. Andra problem är behandlingen av återbäring eller restanter. Skall samarbetsorganet ombesörja sådant eller skall detta åligga samfunden och de enskilda församlingarna?

Från statsmaktens synpunkt borde det ovan skisserade förslaget vara antagbart. Det tillgodoser väl två viktiga önskemål: I. bevarandet av Svenska kyrkan som en hela landet omspännande organisation med en öppen folkkyrkokaraktär; II. viljan till en i möjligaste mån lika behandling av samfunden.

Även de som förespråkar ett A-läge uppger i allmänhet att de tillönskar andra samfund samma fördelar av samverkan med staten som Svenska kyrkan åtnjuter. Detta kan realiseras endast vid en form av samverkan som andra samfund finner acceptabel. Här finns en möjlighet att avveckla bilden av »privilegiekyrkan» utan att för den skull påtvinga Svenska kyrkan ren frikyrkostatus. På katolskt och ortodoxt håll finns inga principiella invändningar mot fastställda kyrkoavgifter eller mot statlig medverkan vid registrering eller uppbörd. För dessa kyrkor skulle den föreslagna ordningen vara av utomordentlig betydelse.

Problemet är givetvis om de fria samfunden kan tänka sig denna form av samverkan och statlig service. Visserligen kan man säga, att motstånd från några samfund inte borde få hindra en reform som denna om den eftersträvas av andra och gillas av en majoritet av de berörda. Men eftersom reformen har tyngdpunkten mera på samarbetet mellan samfunden än på hjälpen från staten, vore den i mycket förfelad om inte frikyrkorna kommer med.

Men just den ekumeniska aspekten, utsikten att realisera likabehandling från statens sida och samarbete och solidaritet mellan samfunden i Sverige borde tala för lösningen.

För att den föreslagna ordningen skulle fungera, förutsätter den att beslut av ett samfund att medverka, skulle innebära att medlemmarna i detta automatiskt påfördes avgiften. Huruvida detta skulle strida mot väsentliga frikyrkliga principer är svårt att avgöra.

För Svenska kyrkan skulle denna form av medlemsuppbörd ge de viktigaste inkomsterna för att uppehålla en organisation liknande den nuvarande. Frikyrkorna skulle däremot även i framtiden få den större delen av sina inkomster på annat sätt. De trängande behoven av en starkare central organisation och en central kassa för att tillförsäkra pastorerna rimliga löner skulle dock kunna tillgodoses av den statliga servicen. Samma sak gäller för den katolska kyrkan. Den inte minst viktiga följden av den föreslagna ordningen skulle vara att präster och pastorer i

skilda samfund kunde ges en någorlunda likvärdig levnadsstandard.

Man kan också tänka sig en lösning liknande den angivna, men med mindre medverkan från statens sida. Denna kunde inskränkas till att enbart omfatta debitering av avgifterna. Samarbetsorganet skulle då också ombesörja uppbörden av medlemsavgifterna, men det synes onödigt att tillskapa en hel uppbördsapparat parallell med den offentliga. Kostnaderna för uppbörden måste på detta sätt stiga, och detta kan endast tas av medlemsavgifterna.

Frågan är, skriver *Förbundet för kristen enhet,*

om några principiella hinder föreligger för en medverkan från samhällets sida, när det gäller insamling av medlemsavgifter till svenska kyrkosamfund och ideella föreningar.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare uttalar.

Den bästa garantien för att få kyrkans inkomstsida intakt är, att staten medverkar vid uttagandet av medlemsavgifter. Även andra samfund bör erhålla denna medverkan, om de önskar den. Samfunden kommer för den skull ej att ens skenbart mista karaktären av trossamfund. Medlemmarna är så medvetna om sin kyrkotillhörighet, att samfunden ej genom uppbördssättet kommer att för dem framträda som statskyrkor. Föreningen anser denna uppbördsmedverkan ytterst betydelsefull.

3.2.3.4.2 Organisationsfrågor, statlig reglering m.m.

Utredningen diskuterar i detta sammanhang främst omfattningen av den statliga reglering som är erforderlig vid den form av statlig medverkan som skulle innebära att kyrkans medlemsavgifter uttages tillsammans med de allmänna skatterna (SOU 1968: 11 s. 219—221).

Kammarrätten och stiftsrådet i Strängnäs kommenterar framställningen.

Kammarrätten uttalar (sidhänvisningarna avser SOU 1967: 46).

I princip ansluter sig kammarrätten till utredningens uppfattning (s. 312) att frågan, huruvida sådant medlemskap i Svenska kyrkan som grundar avgiftsskyldighet föreligger, skall vara av privaträttslig natur och därför liksom nu bör handläggas av allmän domstol. Det är emellertid angeläget att de forumbestämmelser som erfordras på detta område får en sådan utformning att man undviker kompetenskonflikter mellan å ena sidan allmän domstol och å andra sidan myndighet som har att pröva frågor rörande debitering och uppbörd m. m. av allmänna skatter.

Omfattningen av den författningsmässiga regleringen blir, som utredningen framhåller (s. 314 jfr s. 310—313), beroende av hur en eventuell medverkan från statens sida utformas. Kammarrätten finner sig inte ha anledning att i förevarande sammanhang kommentera utredningens härutinnan lämnade redogörelse.

Stiftsrådet i Strängnäs

förutsätter att i den händelse staten medverkar vid uttagande av medlemsavgifter den eventuella statliga reglering som därav kan följa, inte kommer att begränsa kyrkans möjligheter att verka.

3.2.4 Fri kyrka utan medlemmar

Som framgått av avsnitt 3.2.3.1 har *justitiekanslern* tagit upp frågan om en sådan organisation av den fria kyrkan att denna

rättsligt närmast skulle ha karaktär av stiftelse och ej ha några medlemmar i rättslig mening. Kanslern anför.

Av naturliga skäl har jag icke haft tillfälle att utarbeta ett detaljerat alternativ. Snarare är det fråga om en skiss, där endast huvuddragen är antydda.

Till en början må några allmänna synpunkter anföras.

En betydande del av den egendom av olika slag som disponeras av statskyrkan är av stiftelsekaraktär. Det gäller lokalkyrkorna (de äldre) med till dem hörande egendom, det gäller domkyrkorna och deras jord m. m. Vissa delar av den församlingskommunala förmögenheten och icke obetydliga delar av den egendom som tillhör kyrkans fria verksamhet på olika plan utgöres av donationer eller stiftelser. På grund av gällande testamentsrättsliga och stiftelserättsliga regler är egendom av sådan natur bunden till det ändamål för vilket den givits och får inte utan vidare försäljas eller förbrukas eller på annat sätt skingras. Vad nu sagts gäller i princip också om förvaltningen av egendomen skulle tilläggas en i förhållande till staten fri kyrka och det även om den lagstiftning, som nu finns till skydd för särskilt den kyrkliga jordens bestånd, skulle bli upphävd.

Andra kyrkliga tillgångar än sådana av donations- och stiftelsenatur blir — om tillgångarna föres över till en fri kyrka uppbyggd som en ideell förening — fri föreningsegendom om icke statsmakterna undantagsvis föreskriver annat beträffande viss egendom. Över sådan fri egendom skulle kyrkans föreningar på lokal-, stifts- och riksplanen äga full och oinskränkt rådighet. Tillgångarna kan försäljas, utbytas mot andra och till och med förbrukas för den löpande verksamheten.

Men även om dessa tillgångar gäller att de tillkommit genom tillskott från kyrkomedlemmarna. Huvudparten härav är skattemedel, varvid är att märka att en betydande del hänför sig till tid då utträde ur kyrkan icke var möjligt eller svårt att vinna. Andra tillskott har utgjorts av gåvor utan särskilda ändamålsbestämmelser, kollektmedel som hopbragts genom frivilligt arbete från kyrkomedlemmarnas sida m. m. En del av dessa tillgångar har givetvis tillförts kyrkan under de närmast förflutna decennierna, andra — och det är kanske merparten — är resultatet av gångna generationers uppoffringar och arbete.

I och för sig saknas anledning att antaga annat än att tillgångarna kommer att förvaltas på ett ansvarskännande sätt i en fri kyrka enligt något av utredningens alternativ. Det är därför icke något uttryck för misstroende om man ändock finner det ej helt tilltalande, att tillgångar som tillkommit på ovan angivet sätt och under så lång tid blir fri föreningsegendom. Ser man på hur kyrkans tillgångar i allmänhet förvaltats under gången tid, synes det också ligga i linje därmed, att de tillgångar som nu åsyftas får utgöra en samlad och bunden förmögenhetsmassa också i en fri kyrkas hand. Vid ett realistiskt betraktelsesätt bör man väl inte heller lämna ur räkningen att tillgångar av detta slag kan komma att tillgripas för att bestrida kostnader i den löpande verksamheten vid en nedgång av de årliga inkomsterna.

Om man finner de anförda synpunkterna vägande kan tänkas olika metoder för att hålla tillgångarna samlade. Ett sätt är att förbinda överförandet av tillgångarna till den fria kyrkan med förvaltningsföreskrifter i syfte att garantera att tillgångarna bevaras. Häremot talar dock att det ur både statens och kyrkans synpunkt är angeläget att den fria kyrkan, sedan den väl är etablerad, i så liten utsträckning som möjligt bindes av särskilt för den gällande statliga bestämmelser. Ett annat sätt är att även dessa tillgångar får stiftelsekaraktär. Den fria kyrkan skulle med andra ord rättsligen bildas som en stiftelse eller snarare utgöra ett system av många stiftelser. Jag återkommer nedan närmare till den tänkta konstruktionen.

En stiftelse är ingen association. Den har ej några medlemmar. En kyrka rätts-

ligen uppbyggd som en stiftelse eller ett system av stiftelser får därför ej några medlemmar. Härmed undanröjs två, som det förefaller icke oväsentliga problem vid konstruktionen av den fria kyrkan som en ideell förening. Jag har i ett tidigare avsnitt ovan framhållit, att bestämningen av medlemskapet i en kyrka, uppbyggd som en ideell förening, är av betydelse bland annat för att bestämma kretsen av de röstberättigade. En dylik fri kyrka nödgas kanske arbeta med två slags medlemskap, ett kyrkligt, som är grundat på barndopet, och ett rättsligt, som konstitueras av vid vuxen ålder avgiven viljeförklaring eller annat förhållande. I hur hög grad detta blir en olägenhet för en fri kyrka enligt utredningens alternativ kan vara vanskligt att bestämt avgöra. Det torde dock vara otvetydigt, att här föreligger ett problem. Det andra problemet som hänför sig till medlemskapet gäller den kontroversiella frågan om medlemskapet vid övergången till fri kyrka. Båda problemen elimineras om man konstruerar kyrkan på det sätt jag här tänker mig.

Naturligtvis behöver också en kyrka av detta slag en personell organisation. Detta kan ordnas så, att man bildar stödföreningar bestående av sådana medborgare som önskar stödja kyrkan genom ekonomiska bidrag och på annat sätt. På lokalplanet kan dessa föreningar för att vinna språklig och känslomässig anknytning till den nuvarande organisationen kallas församlingar. På stiftsplanet tänkes lokalföreningarna/församlingarna sammanslutna regionalt till stiftsförbund och ovanpå dessa skulle finnas en riksledning med fullmäktigeförsamling och administrativa organ. De olika föreningarna skulle ha till uppgift främst att ekonomiskt stödja kyrkostiftelserna och att utgöra rekryteringsbasen för lekmannainslaget i kyrkans olika organ.

Jag övergår nu till att skissartat teckna dragen av en kyrka konstruerad på ovan antytt sätt.

Varje lokalförsamlingskyrka utgör en stiftelse. I denna stiftelses tillgångar ingår dels kyrkan eventuellt tillhörig jord och därmed likställda tillgångar, dels församlingskommunala tillgångar i den mån de icke övertages av den borgerliga kommunen och dels de tillgångar som hänför sig till den fria församlingsverksamheten. Med tillgångar avses de som finns vid den för statskyrkosystemets upphörande fastställda dagen. Det är att märka, att vid bildandet av dessa stiftelser i princip icke behöver göras någon åtskillnad mellan äldre och yngre församlingskyrkor. Två eller flera församlingskyrkor med åtföljande egendom kan sammanslås till en stiftelse.

Inom varje stift bildas en stiftelse bestående av befintlig domkyrkostiftelse, biskopsgård och andra därmed jämförliga tillgångar ävensom i princip de tillgångar som hänför sig till den fria verksamheten på stiftsplanet. Även här avses de tillgångar som finns vid dagen för skilsmässan.

All av statskyrkan disponerad egendom som icke övertages av stat eller kommun och som sålunda icke ingår i de lokala stiftelserna eller stiftsstiftelserna bildar kyrkans huvudstiftelse.

Bland tillgångarna utgöres naturligen en del av förbrukningskaraktär såsom reserverade inkomstmedel och liknande. I princip är väl detta icke tillgångar som skulle få karaktär av stiftelseförmögenhet. Huvudtanken med stiftelsebildningen är att jord, fonder och mer beständig lösegendom icke skulle kunna utan vidare realiseras och förbrukas utan skulle bevaras för framtiden.

Det förhållandet, att i de olika stiftelserna skulle komma att ingå egendom av högst olika slag avsedd att tjäna skilda ändamål synes knappast utgöra någon större olägenhet. Om så anses lämpligt kan viss egendom hållas avskild och eventuellt knytas till viss verksamhet trots att egendomen ingår i ett större stiftelsekomplex. Det förefaller vara ett rent bokföringsproblem.

Med stiftelsebildningen är icke meningen att någon »död hand» skall läggas

över egendomen. En viss omsättning torde vara både nödvändig och önskvärd så att sämre byts ut mot bättre och gammalt mot nytt. Ett regelsystem kan skapas så att överordnade organ kan lämna medgivande till sådana åtgärder utan större omgång. I sista hand finns permutationsrätten att tillgå.

Prästerskapet och kyrkans övriga tjänstemän tänkes vara anställda av stiftelserna. Olika möjligheter är tänkbara. I fråga om prästerna kan man tänka sig samtliga anställda av huvudstiftelsen. Beträffande ärkebiskop och biskoparna i övrigt är detta måhända den lämpligaste lösningen. Övriga präster kan vara anställda antingen av stiftelserna i stiften eller, såvitt gäller de lokalt tjänstgörande prästerna, av de lokala stiftelserna. Motsvarande gäller också kyrkans tjänstemän i övrigt.

Nästa stora fråga blir hur förvaltningen av dessa stiftelser kan ordnas. Det är tydligt att en kyrka uppbyggd på detta sätt i och för sig skulle kunna styras av biskopar och präster med hjälp av anställda tjänstemän. En sådan rent präststyrd kyrka förefaller knappast ha några förespråkare inom kyrkan själv och etablerandet av en sådan kyrka skulle säkert möta avsevärt motstånd från statsmakternas sida. Man har därför att räkna med att ett lekmannainflytande, därtill ganska avsevärt sådant, blir önskvärt.

De ovan antydda stödföreningarna skulle här ha att fullgöra en av sina viktigaste uppgifter. Stödföreningarna utgörs rättsligen sett av ideella föreningar. Medlemskapet konstitueras på sätt i allmänhet gäller i fråga om dylika föreningar. Föreningarna har av medlemmarna valda styrelser för handhavandet av föreningsangelägenheterna.

Åt sådana föreningar, på lokalplanet kallade församlingar, kan uppdragas att utse de lekmän som skall deltaga i förvaltningen av lokalkyrkostiftelserna. Olika möjligheter är här tänkbara. Föreningarna kan tänkas utse bland sina medlemmar ledamöter i en särskild stiftelsestyrelse, vari tillika ingår representanter för församlingsprästerna, men man kan också tänka sig att föreningarnas styrelser sammansätts så att i dessa ingår representanter för församlingsprästerna och att dessa styrelser utgör stiftelsernas förvaltningsorgan. I båda fallen bör avgörandet av viktigare ekonomiska angelägenheter förbehållas föreningsmöten.

På stiftsplanet kan föreningarna bilda regionala förbund för handhavandet av stiftelsernas förvaltning. Enklare synes dock vara att denna förvaltning utövas av stiftsmöten med valda representanter för stiftens föreningar samt erforderliga administrativa organ, motsvarande domkapitlet och stiftsnämnder, med biskopen i spetsen.

Organisationen på riksplanet bygges upp på samma sätt med riksmöte och en särskild central styrelse med ärkebiskopen i spetsen, »kyrkans regering», som till sitt förfogande har erforderliga administrativa organ.

Som ovan antytts har dessa föreningar tillagts en annan väsentlig uppgift, nämligen att ekonomiskt stödja kyrkostiftelserna. Främst skulle detta givetvis ske genom medlemmarnas årsavgifter. Här är att märka, att också juridiska personer kan ingå som medlemmar i dylika föreningar, vilket ju icke är möjligt enligt något av utredningens alternativ.

Men även på annat sätt än genom medlemsavgifter borde föreningarna i varje fall på sikt kunna bidraga till kyrkans ekonomi. Det synes kunna antagas, att föreningarna här kan agera på ett friare sätt än rent kyrkliga organ, kanske rent av genom att driva företag av olika slag i rent vinstgivande syfte.

De tillgångar som kan hopsamlas hos föreningarna blir givetvis helt fri föreningsegendom, varöver föreningarna har full rådighet. Föreningarna kommer således att ansvara för förvaltningen av två skilda förmögenhetskomplex, dels den bundna kyrkostiftelseegendomen och dels de egna fria föreningstillgångarna.

Som inledningsvis framhållits har här

endast kunnat antydas huvuddragen av konstruktionen. Åtskilliga viktiga sidor av organisationen har ej berörts och jag har också måst lämna åsido frågor om handläggningen av rent kyrkliga ärenden, rörande kyrkans lära, böcker o. s. v.

Mot det sålunda skisserade alternativet till uppbyggnad av en fri kyrka kan hävdas, att det till det yttre knappast skiljer sig från de av utredningen närmare behandlade alternativen. Det oaktat är rättsläget ett annat än i B-C-D-lägena och den här angivna rättsliga konstruktionen tillgodoser synpunkter vilka förefaller vara beaktansvärda. Det är från min sida icke fråga om något ställningstagande. Med det anförda har jag blott sökt visa att det skisserade alternativet med en stiftelsekyrka utan medlemmar i formell mening kan vara värt att närmare övervägas.

4 Vissa frågor vid övergång till en fri kyrka

Kyrka-statutredningen framhåller i slutbetänkandets sista kapitel att utredningen i allmänhet ej berört den övergångsproblematik som uppkommer om kyrkan i organisatoriskt hänseende friställs från staten och om väsentliga ändringar sker beträffande kyrkans ekonomiska förhållanden. En närmare undersökning av övergångsproblematiken i dess helhet eller i viss del bör enligt utredningen i allmänhet ej ske förrän ståndpunkt tagits till hur förhållandet mellan svenska kyrkan och staten i framtiden bör vara gestaltat.

På fyra områden har utredningen emellertid funnit anledning att redan nu antyda övergångsproblematiken. Det gäller frågorna om den kyrkliga ekonomin, om de kyrkliga befattningshavarnas ställning, om staten vid en övergång till en fri kyrka ska lämna formellt biträde vid konstituerandet samt om den som nu är medlem i svenska kyrkan även ska anses vara medlem i en fri kyrka. (SOU 1968: 11 s. 248.)

Två remissinstanser, nämligen justitiekanslern och svenska kyrkans centralråd, kommenterar utredningens uttalande i denna del.

Justitiekanslern skriver.

Givetvis återstår en hel rad ytterligare frågor som aktualiseras med en eventuell skilsmässa mellan staten och kyrkan. Något ställningstagande till dessa är dock icke möjligt utan närmare utredning.

Svenska kyrkans centralråd anför.

I sitt slutkapitel framhåller utredningen att den ej närmare berört övergångsproblematiken på skilda områden med motivering att denna först kan lösas när ett val har gjorts mellan olika tänkbara modeller av en framtida relation kyrka-stat. Frågan om de svenska kyrkoförsamlingarnas förvandling från territoriella kyrkokommunala enheter med av församlingsstyrelselagen bestämd gemensam organisation och förvaltning, till underföreningar i en privaträttslig huvudförening, har emellertid rimligen så stor betydelse för bibehållande av svenska kyrkans karaktär av öppen folkkyrka i framtiden, att den mera ingående bör utredas innan man tar ställning till hur en framtida relation skall gestaltas.

I det följande redogörs för remissinstansernas kommentarer kring de tre förstnämnda övergångsproblemen. Kommentarer kring medlemskapsfrågan har redovisats i avsnitt 2.1.6.4.

4.1 *Den kyrkliga ekonomin*

Utredningen konstaterar att vid en övergång till ett C- eller D-läge

uppkommer frågan, om det blir erforderligt att genom övergångsbestämmelser tillse att kyrkan får tillräcklig tid för att organisera ett eget uppbördssystem för avgifter och för att bland sina medlemmar åstadkomma ett frivilligt ekonomiskt ansvarstagande som möjliggör fortsatt kyrklig verksamhet i önskvärd omfattning. Hur lång en sådan övergångstid skall göras får bli föremål för närmare överväganden i samband med att andra frågor klarläggas, bl. a. om kyrkan kan komma att utnyttja den kyrkliga egendomen med bättre ekonomiskt resultat än för närvarande. Det kan tänkas att under övergångstiden viss beskattningsrätt kvarstår eller att en statlig uppbörd av medlemsavgifter genomföres men att den skattesats, som får användas, eller den medlemsavgift, som får uppbäras, successivt nedbringas. En annan möjlighet är att skatten ersättes med ett under viss övergångstid efter hand minskat statsanslag som vid övergångstidens slut upphör. (SOU 1968: 11 s. 249.)

Dessa problem har tagits upp dels av kammarkollegiet, länsstyrelserna i Stockholms och Älvsborgs län, domkapitlet i Skara, stiftsrådet i Stockholm, Sveriges frikyrkoråd, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Högerns ungdomsförbund vilka understryker behovet av en tillräcklig övergångstid, dels av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund som anser att övergångstiden bör göras så kort som möjligt, samt dels av Kristna studentrörelsen i Sverige som avvisar tanken på en successiv övergång från ett finansieringssystem till ett annat. Tanken på statsanslag förs i detta sammanhang fram av kammarkollegiet, stiftsrådet i Stockholm, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Kammarkollegiet uttalar.

Utredningen berör i kapitel 15 bl. a. frågan huruvida statligt ekonomiskt stöd under en övergångstid skall utgå till kyrkan om C-läget (D-läget) väljes (s. 249). Enligt kollegiets mening är denna fråga i hög grad beroende av hur stort medlemsantalet bedömes bli i en fri kyrka — i den mån en sådan bedömning är möjlig. Om man hypotetiskt utgår från antagandet att endast ett mindre antal medlemmar lämnar kyrkan kan man måhända begränsa sig till en sådan övergångsanordning att lagen om en skilsmässa träder i kraft förslagsvis fem år efter det lagen utfärdats, varigenom kyrkan får rådrum att organisera sin uppbörds- och förvaltningsapparat. Skulle en mera markant minskning av medlemsantalet kunna förutses, såsom för det fall att för medlemskap kräves inträdesansökan, torde ekonomiskt stöd till kyrkan under en övergångstid efter lagens ikraftträdande vara erforderligt. Sådant stöd synes kollegiet böra lämnas i form av ett efter hand minskat statsanslag, som vid övergångstidens slut upphör.

Länsstyrelsen i Stockholms län understryker

vikten av att, om man fattar beslut om övergång till ett C- eller D-läge, kyrkan beredes tillräckligt god tid att bygga upp ett eget uppbördssystem för avgifter till den kyrkliga verksamheten och att bland sina medlemmar propagera för frivilligt ekonomiskt engagemang efter förebild av de nuvarande fria trossamfunden.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län uttalar.

Ett ev. skiljande av kyrka och stat fordrar, enligt länsstyrelsens mening, en lång övergångstid. Som skäl härför kan anföras, att en stor del av kyrkans kostna-

der är bundna i nuvarande organisation och att förändringar beträffande personal inte kan ske omedelbart.

Beträffande ekonomiska frågor i samband med övergång till fri kyrka vill *domkapitlet i Skara*

framhålla det önskvärda i att beskattningsrätten inte med en gång upphör utan avvecklas successivt genom att skattesatsen så småningom nedbringas för att vid övergångstidens slut bli noll. Parallellt med denna nedtrappning bör då genom den fria kyrkans försorg uttagas en stigande medlemsavgift, vilken vid övergångstidens slut når en sådan nivå att den därefter ensam bär upp ekonomin.

Stiftsrådet i Stockholm skriver.

I händelse av en från staten fri kyrka måste uppmärksammas, att stiftsråd (eller motsvarande) redan nu har stora ekonomiska åtaganden både i fastigheter och gentemot anställda. I ett relativt långt övergångsskede, till dess församlingarnas ekonomi stabiliserats, måste stiftsråden stödjas av allmänna medel, i synnerhet som stiftets angelägenheter i församlingarna till att börja med torde komma att betraktas som en andrahandsfråga.

Sveriges frikyrkoråd

är medvetet om att Svenska kyrkan under ett övergångsskede kan få kännbara svårigheter av ekonomisk art. Frikyrkomötet 1958 uttalade att en framtida förändring av relationerna mellan staten och kyrkan bör ske på för kyrkan rimliga ekonomiska villkor.

Frikyrkorådet anser att övergången från nuvarande relationer mellan staten och Svenska kyrkan till en helt fri och självständig kyrka bör ske under en period av 10—20 år med en möjlighet för Svenska kyrkan att successivt omställa sig till nya finansieringsvillkor.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund anser det

rimligt att staten garanterar en viss summa under en övergångsperiod av t. ex. 10—15 år. Denna garantisumma upprättas efter en fallande skala.

I fall av ett skiljande bör finansieringsfrågan, uttalar *Högerns ungdomsförbund,*

under en övergångsperiod lösas genom en uppgörelse som tar all skälig hänsyn till Svenska kyrkan. Detta samfund saknar de erfarenheter som de frikyrkliga samfunden kunnat samla under hela sin verksamhetstid, i vissa fall under hundratalet år.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund skriver.

Efter övergången till en fri kyrka blir det troligen nödvändigt att denna under en kort övergångstid garanteras ett visst ekonomiskt stöd av staten till dess att kyrkan har byggt upp ett eget uppbördssystem och skapat ett frivilligt ekonomiskt ansvarstagande som möjliggör fortsatt kyrklig verksamhet. Det bör emellertid eftersträvas att göra denna övergångstid så begränsad som möjligt.

Kristna studentrörelsen i Sverige anför.

En långsam övergång för Svenska kyrkan från en ekonomi grundad på beskattning till frivilligt offrande alltunder det att den allmänna trenden är den rakt motsatta är icke önskvärd. En gradvis uppbyggnad av en kyrklig uppbördsapparat och en avtrappning av uttaget av kyrkoskatt, så att en tid två uppbördsapparater skulle vara sysselsatta med att ta in medel åt Svenska kyrkan, förefaller också otillfredsställande.

Målsättningen måste vara en ordning som omedelbart ger i princip samma villkor för Svenska kyrkan och andra samfund i landet.

4.2 *De kyrkliga befattningshavarna*

Utredningen har i detta avsnitt tagit upp anställningsförhållandena vid en övergång till en fri kyrka för dels den nuvarande församlingsanställda (kyrkokommunalt anställda) personalen, dels nuvarande präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän. (SOU 1968: 11 s. 249—250.)

Anställningsförhållandena berörs av justitiekanslern, länsstyrelserna i Stockholms och Östergötlands län, domkapitlet och stiftsnämnden i Göteborg, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige och Förbundet för kristen enhet samt behandlas utförligt av Svenska prästförbundet, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Samtliga personalorganisationer kräver att frågorna utreds ytterligare.

Det är väl sannolikt, skriver *justitiekanslern,*

att staten har ett rättsligen grundat ansvar för lönen åt de med fullmakt utnämnda ordinarie befattningshavarna inom kyrkan. Innebörden härav lärer emellertid icke kunna anges utan närmare utredning. Beträffande andra befattningshavare är väl läget i detta hänseende mera ovisst. Oavsett hur det må förhålla sig i rättsligt avseende synes dock rättviseskäl tala för att alla befattningshavare rent faktiskt behandlas lika oberoende av lönegaranti.

Länsstyrelsen i Stockholms län framhåller

angelägenheten av att vid reglering av förhållandena i samband med en eventuell övergång till en fri kyrka största möjliga hänsyn tages till alla kyrkliga befattningshavare av skilda kategorier som blir berörda av övergången.

Enligt *länsstyrelsen i Östergötlands län* har utredningen inte tillfredsställande

besvarat de personalfrågor som hänger samman med kyrkans eventuella skiljande från staten. Denna frågeställning innefattar alla tjänstemän i församlingarna med undantag för präster och kyrkomusiker. I en kommande ekonomisk uppgörelse mellan staten och kyrkan måste dessa tjänstemäns rättsställning och anställningstrygghet tillgodoses.

Som framgått av avsnitt 3.1.3.1 anser *domkapitlet och stiftsnämnden i Göteborg* att frågan om de anställdas framtida ekonomiska trygghet måste övervägas innan man kan ta ställning till ett C-läge.

Den statliga garantisumman som *Sveriges kristna socialdemokraters förbund* förordar (se avsnitt 4.1) bör, säger förbundet,

även täcka in prästernas löner enligt samma löneskalor och befordringsgångar som de har i statliga tjänster. Vid nyrekrytering av präster till den fria kyrkan måste lönesättningen bli en förhandlingsfråga mellan kyrkan och prästernas fackliga organisationer.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund uttalar

Kyrkliga befattningshavare skall givetvis ha samma rätt till arbete och trygghet som alla andra medborgare. Om övergången till en fri kyrka medför problem för några anställda, förutsätter SSU att samhället

vidtar erforderliga arbetsmarknads- och socialpolitiska åtgärder.

Kristna studentrörelsen i Sverige avvisar tanken på en successiv övergång från ett finansieringssystem till ett annat (se avsnitt 4.1). Studentrörelsen fortsätter.

Ett särskilt problem där lösningen dock kanske kan få formen av något slags övergångsbestämmelser, är det offentligas ekonomiska ansvar för de ordinarie kyrkliga befattningshavarnas löner och pensioner.

Man kan enligt *Svenska prästförbundet* förutse att osäkerheten om de kyrkliga befattningshavarnas framtida ställning kommer att vålla rekryteringssvårigheter för kyrkan under de närmaste åren. Det är därför angeläget att snarast undanröja denna osäkerhet. Eftersom bristen på arbetskraft inom det kyrkliga fältet är synnerligen kännbar, torde ingen behöva befara arbetslöshet, om han väljer kyrkan som arbetsgivare.

I utredningen har uttalats att icke-ordinarie befattningshavare icke har rätt till lön längre än under uppsägningstiden, medan ordinarie befattningshavare har rätt att överföras till specialstat, om de inte vill övergå till tjänst hos den fria kyrkan. Det ankommer på prästförbundet att såsom facklig organisation skydda medlemmarnas ekonomiska intressen och i en övergångssituation måste en överenskommelse träffas efter förhandlingar.

För prästförbundet är det därvid väsentligt att anställningsförmånerna för de medlemmar som övergår till en fri kyrka inte försämras och att medlemmarna bibehålles vid sin pensionsrätt också efter övergången. Dessa förhandlingar kompliceras av att också en tredje part är intresserad, nämligen den fria kyrkan, som den övertagande arbetsgivaren. Vad den fria kyrkan kan erbjuda för villkor för sina anställda sammanhänger i sin tur med vilka materiella förutsättningar kyrkan får för sin verksamhet och huruvida de nyanställda kan anslutas till det statliga tjänstepensionssystemet.

Prästförbundet föreslår, därest frågan blir aktuell, att en statlig utredning sker, i vilken staten, den fria kyrkan och personalorganisationerna är representerade. Sedan därvid en kartläggning av rättsläget skett torde inom utredningens ram sådana principiella lösningar kunna vinnas, att de efterföljande förhandlingarna betydligt underlättas.

Kyrkomusikernas riksförbund uttalar.

Oavsett kyrkomusikernas hänförande under lagen om tjänstemän hos kommuner överväger de för anställning som statstjänsteman karakteristiska momenten i anställningsförhållandet. Enär huvudfrågan gäller den framtida relationen kyrka-stat, synes utredningen ej i tillräckligt hög grad ha beaktat betydelsen av de entydiga statliga inslagen i anställningsförhållandet, bland vilka bör framhållas ordning för tjänsters inrättande och tillsättande, tjänstepliktsreglering, statliga pensionsbestämmelser samt statens avtalsverk.

KMR betraktar med stort allvar och djupt känd oro de synnerligen svårlösta problem, som måste följa av ett raserande av kyrkomusikernas anställningsförhållanden, betingade av det historiskt utvecklade sambandet kyrka-stat. Förbundet står helt främmande inför den av utredningen diskuterade »tekniska» möjligheten att åvägabringa ett upphörande av befattningshavarnas ställning av offentliga tjänstemän, liksom inför ett upphörande av tillämpning av den författningsmässiga regleringen av anställningsförhållandena jämte de statliga tjänstepensionsbestämmelserna.

För KMR framstår det såsom en tvingande nödvändighet att undvika en indragning av offentligrättsligt reglerade tjänster genom dessas undantagande från den fria kyrkans självbestämmanderätt.

KMR ställer sig vidare synerligen tvek-

samt till utredningens strikta och förbehållslösa tillämpning av gällande bestämmelser, vilka dock mot bakgrund av en statlig institutions totala avveckling framstår såsom helt otillräckliga. Såsom exempel kan anföras, att reglerna om förflyttningsskyldighet förfelas vid en samtidig indragning av samtliga likvärdiga tjänster. Visserligen äger ett iakttagande av icke-ordinarie kyrkomusikers uppsägbarhet och ett överförande å specialstat av ordinarie kyrkomusiker formell riktighet. Dock står ett dylikt förfarande i skarp kontrast mot den generositet, staten vid en skilsmässa bör visa Svenska kyrkan och dess befattningshavare.

Ansvaret för löner och pensioner till befattningshavare på specialstat bör ytterst åvila staten och få formen av ett garantiåtagande, då det med fog kan antagas, att den fria kyrkan ej förmår fullgöra dylika förpliktelser.

Den fria kyrkans möjligheter att bibehålla befattningshavare reduceras genom utredningens negativa uttalanden om löne- och pensionsförmåner, vilka skulle anses tillgodosedda, därest de överensstämde med eller icke alltför markant understeg förmånerna i anställningen i den med staten förbundna kyrkan. Inför sådana utsikter torde med all sannolikhet en erforderlig frivillig övergång av befattningshavare till en fri kyrka inte vara att vänta.

I fråga om löneförmåner framstår för KMR som fullt berättigat att framföra krav om tillskapande av kyrkomusikaliska övergångsbefattningar förenade med arvode motsvarande det för varje tid gällande lönebeloppet i den löneklass, kyrkomusikern i tidigare tjänst varit placerad.

KMR motsätter sig en avsiktligt låg lönesättning å den förutsatta specialstaten, vilket skulle medföra, att befattningshavare indirekt nödgades fortsätta i den fria kyrkans tjänst framför att uppbära förmåner på specialstat. Inte heller synes godtagbara skäl ha anförts för en ordning, enligt vilken ersättning å specialstaten utgår endast till nuvarande befattningshavare, vilka ej fortsätta i den fria kyrkans tjänst.

Sveriges kommunaltjänstemannaförbund anför.

Redan i delbetänkande IX (SOU 1967: 45) tar utredningen upp frågan om de kyrkliga befattningshavarna och skiljer därvid mellan å ena sidan kyrkokommunalt anställd personal och å den andra präster, kyrkomusiker samt stiftskanslitjänstemän.

Utredningen konstaterar därvid, att beträffande präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän torde sistnämnda ordinarie befattningshavare — såsom statsanställda — kunna förflyttas till annan statlig tjänst medan ordinarie präster och kyrkomusiker kunna överföras på indragnings- eller övergångsstat, om deras tjänster upphör.

Beträffande den övriga s. k. kyrkokommunalt anställda personalen gäller enligt utredningen avtalsmässigt, att uppsägning må ske om saklig grund därtill föreligger. »Uppsägning med anledning av en skilsmässa och därav föranledd försämring av kyrkans ekonomiska situation torde komma att framstå som sakligt grundad. Några förpliktelser från församlingens sida gentemot sålunda entledigade befattningshavare — bortsett från eventuell pensioneringsskyldighet — föreligger icke» (s. 249). Utredningen förutsätter att frågan om tjänstepensionerna för dessa tjänstemän blir beroende av förhandlingar mellan berörda parter (s. 250). Utredningen utgår emellertid ifrån, att huvuddelen av de kyrkliga befattningshavarna önskar tjänstgöra även i en fri kyrka och att en sådan söker att såvitt möjligt behålla nuvarande personal.

Endast i förbigående har utredningen berört det faktum att en övergång till en fri kyrka skulle innebära en upplösning av de nuvarande offentligrättsliga kyrkokommunerna. Dessa kommuner har anställt egen ämbetsansvarig personal för att fullgöra de arbetsuppgifter och angelägenheter som åvilar kyrkokommunerna enligt församlingslagstiftningen. Staten torde rimligen inte kunna upplösa dessa kyrkokommuner utan att på något sätt tillgodose att deras förpliktelser mot den kyrkokommu-

nalt anställda personalen fullgöres. I ett övergångsskede bör denna stora personalgrupp rättsligt sett jämställas med de prästerliga befattningshavarna och kyrkomusikerna, för vilka statliga anställningsvillkor gäller.

Kyrkokommunalt anställd personal

Den kyrkokommunalt anställda personalen kan uppdelas på fyra olika grupper:

A. Folkbokföringspersonal
B. Anställda inom begravningsväsendet
C. Förvaltningspersonal
D. Övriga icke prästerliga befattningshavare.

Beträffande *folkbokföringspersonalen* har Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden (CFU) den 12 maj 1967 fått Kungl. Maj:ts uppdrag att utreda de delar av ämnet som 1958 års utredning icke tagit befattning med.

Folkbokföringen handhas nu dels av därför speciellt anställd personal dels av präster. Sistnämnda förhållande gäller i huvudsak små enheter som saknar anställd kanslipersonal. Utredningen konstaterar, att detta arbete i huvudsak är en borgerlig angelägenhet, men lämnar ingen rekommendation i frågan (s. 134).

— — — — — — — — — — — — — —

För de cirka 900 icke prästerliga anställda inom detta arbetsområde är det av vikt vid ett ändrat huvudmannaskap, att deras trygghet i anställningen och avlöningsförmåner ej försämras vid övergången.

Begravningsväsendet har av utredningen även hänförts till frågor som kan lösas oberoende av hur relationen kyrka-stat utformas (s. 150). Någon rekommendation i frågan lämnas inte och personalfrågorna inom detta område beröres inte.

För närvarande finns inom detta arbetsområde cirka 3 000 anställda. Dessa har redan nu kollektivavtal som överensstämmer med avtalen i de borgerliga kommunerna. Ett överförande av begravningsväsendet till de sistnämnda skulle alltså kunna ske utan komplikationer vad gäller personalens anställningsvillkor.

Övergångsfrågorna för *förvaltningspersonalen* är betydligt mer komplicerade. Till denna grupp hör administrativ och kameral personal såsom kanslichefer, kyrkokamrerare, kassörer, klockare, fastighetsförvaltare, kanslister och kontorister.

Oavsett huvudfrågans lösning torde denna personalkategori komma att beröras av ändringar i huvudmannaskapet för folkbokföringen och begravningsväsendet. Följden blir ett minskat arbetsunderlag för viss del av denna personal.

Förvaltningspersonalen är i regel inte sysselsatt med församlingsvårdande arbete utan handlägger den del av kyrkoförvaltningen som sammanhänger med kyrkans ekonomi och beskattningsrätt samt egendomsförvaltning.

Eftersom en del av dessa befattningshavare har specialutbildning för kommunal förvaltning, torde det under hand finnas möjligheter för dem att få likvärdiga tjänster hos de borgerliga kommunerna.

För *övriga icke prästerliga befattningshavare,* som anställts för församlingsvårdande uppgifter och bland annat omfattar församlings- och ungdomssekreterare, ter sig läget synnerligen ovisst.

Utredningen har icke berört förhållandena för denna personalkategori, trots att dessa befattningshavare kanske blir mest beroende av en eventuell försämring av kyrkans ekonomiska ställning såsom en fri kyrka. Deras uppgifter får väl i sådant läge skötas av präster med bistånd av frivilliga lekmannakrafter.

Denna personal har i allmänhet genomgått Svenska kyrkans lekmannaskola i Sigtuna och helt inriktat sig på en framtid i kyrkans tjänst. Utredningens uttalande: »Huruvida och i vilken mån kyrkan kan behålla befattningshavarna beror av de ekonomiska möjligheter som kan komma att stå en fri kyrka till buds» (s. 250) skapar därför stor osäkerhet och oro, eftersom de icke utan omskolning eller vidareutbildning kan bli kapabla att övergå till någon likvärdig anställning.

Följdverkningar i nu-läget

Utredningens kortfattade uttalanden om de kyrkliga befattningshavarna har skapat problem redan i nu-läget. De som enligt utredningen skulle komma att förlora tryggheten i anställningen vid en förändring av relationerna mellan kyrka och stat, måste ta sitt fortsatta arbete i kyrkans tjänst under omprövning. Om inte statsmakterna eller möjligtvis de nuvarande huvudmännen på något sätt kan medverka till och utlova att dessa personalgrupper inte skall bli ekonomiskt lidande av statsmakternas beslut i huvudfrågan, kommer sannolikt de bäst kvalificerade tjänstemännen att snarast söka sig till nya verksamhetsområden. Ett slutligt ställningstagande i huvudfrågan kan komma att dröja ännu många år, vilket kan medföra stora svårigheter för de kyrkokommunala arbetsgivarna att rekrytera kvalificerade tjänstemän. På sikt uppkommer då en risk för att de kyrkliga kommunerna får svårt att på rätt sätt fullgöra sina ålagda förvaltningsuppgifter.

Efter att ha berört vissa utbildningsfrågor — se vidare nedan — fortsätter kommunaltjänstemannaförbundet under rubriken Allmänna synpunkter.

I utredningsdirektiven har följande uttalande gjorts: »Vid utredningen böra även beaktas de problem, bl. a. frågan om lön och pension åt kyrkliga befattningshavare, som skulle uppstå, därest sambandet mellan staten och kyrkan upplöstes» (s. 15). Utredningen har dock inskränkt sig till att avfärda de problem som uppstår för de närmare 5 000 kyrkokommunalt anställda befattningshavarna med ett konstaterande, »att uppsägning — med iakttagande av fastställd uppsägningstid — må ske om saklig grund därtill föreligger». Man synes genomgående förutsätta att uppkommande personal- och anställningsfrågor får lösas vid förhandlingar mellan berörda parter.

Då en skilsmässa mellan staten och kyrkan torde medföra en tredelning av nuvarande församlingsuppgifter — och för dessa arbetsuppgifter anställd personal — mellan staten (t. ex. folkbokföringen), de borgerliga kommunerna (t. ex. begravningsväsendet) och den nya fria kyrkan, måste det för SKTF:s del ses som en brist att utredningen icke beaktat de förhandlingsmässiga svårigheter som en sådan splittring på den blivande arbetsgivarsidan kan vålla. En genomgripande ändring av en förvaltningsorganisation går att genomföra med tillfredsställande resultat endast om en omsorgsfull kartläggning och planering i god tid gjorts beträffande samtliga personalfrågor som beröres av reformen. Ett omfattande och komplicerat utredningsarbete i personalfrågorna måste sålunda verkställas för att få fram ett bärkraftigt underlag till avtalsförhandlingarna mellan de olika berörda parterna. I detta särskilda utredningsarbete skulle det enligt SKTF:s uppfattning vara ändamålsenligt och lämpligt, om de av reformen berörda större personalorganisationerna blev representerade jämte företrädare för de olika arbetsgivarintressena. Mycket av den osäkerhet och oro om de framtida arbets- och anställningsförhållandena, som de många berörda medlemmarna i SKTF kan hysa inför en kyrka-statreform, skulle skingras, om de visste att deras fackliga intressen kunde bevakas och beaktas redan i förberedelse- och utredningsarbetet.

Under en övergångsperiod, skriver *Förbundet för kristen enhet,*

är det rimligt att staten garanterar lönesättningen för innehavare av ordinarie kyrkliga tjänster, så att dessa under återstående tjänstgöringstid icke behöver riskera någon försämring av sin ekonomi.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser att

i slutbetänkandet ägnats alltför liten uppmärksamhet åt problemet med de kyrkliga befattningshavarna. Å s. 249 anför utred-

ningen bl. a.: »Vid en eventuell övergång till en fri kyrka beröres ej — eftersom församlingarna förutsättes bestå som juridiska personer — existerande avtalsförhållanden mellan församlingarna och församlingsanställd (kyrkokommunalt anställd) personal.» Utredningen har här jämställt begreppen »församlingsanställd» och »kyrkokommunalt anställd». I dagens situation kan måhända begreppen användas synonymt. Vid en övergång till fri kyrka kommer emellertid församlingen inte längre att ha karaktär av kyrkokommun i den mening, som idag lägges in i begreppet, nämligen en kommun med utdebiteringsrätt och med det allmänna som huvudman. Det av utredningen gjorda påståendet, att ett avtal som en kyrkokommun med utdebiteringsrätt ingått med sina anställda utan vidare skall anses gälla mellan de anställda och en församling i en fri kyrka, förefaller föreningen tvivelaktigt. Påståendet kan gälla endast under förutsättning att den nuvarande kyrkokommunen är identisk med en församling i en blivande fri kyrka. Utredningen torde knappast själv ha ansett sådan identitet föreligga. Härpå tyder utredningens överväganden å s. 250 i slutbetänkandet, där utredningen ägnar uppmärksamhet åt problemet hur den fria kyrkan skall konstitueras, ett problem som bör vara obefintligt om den nuvarande kyrkokommunen är identisk med en församling i den blivande fria kyrkan. Det nu sagda torde visa att vid en övergång till fri kyrka det måste bli fråga om ett partsbyte i nuvarande avtal mellan kyrkokommunerna och de av dessa anställda. Det är en allmänt accepterad rättsprincip att en part i ett avtalsförhållande med ömsesidiga rättigheter och skyldigheter inte äger sätta annan i sitt ställe utan den andre partens medgivande. Ett partsbyte i nuvarande anställningsavtal kan därför inte ske utan att avtal därom träffas med de anställda. Man kan inte utan vidare förutsätta att de anställda skall acceptera att den nuvarande arbetsgivaren med kommunal utdebiteringsrätt ersättes med en fri kyrka med begränsade ekonomiska resurser. Utredningens ovan citerade uttalande har bland de kyrkokommunalt anställda skapat en osäkerhet, som under de närmaste åren torde visa sig i svårigheter för kyrkokommunerna att få kvalificerad personal till lediga tjänster. Föreningen finner det därför angeläget att Kungl. Maj:t snarast tillsätter en utredning med uppdrag att klarlägga personalfrågornas lösning vid en eventuell övergång till fri kyrka. I utredningen bör ingå representanter för de berörda löntagarorganisationerna.

Sveriges kyrkliga studieförbund och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund aktualiserar vissa *utbildningsfrågor.*

I kyrkan har inrättats ett samarbetsråd för utbildningsfrågor, påpekar *Sveriges kyrkliga studieförbund,*

och man har på detta sätt sökt penetrera behovet av utbildning för olika befattningshavare och frivilliga medarbetare inom Svenska kyrkan. För prästerskapet har en viss grad av fortbildning ägt rum genom centralt och regionalt anordnade kurser inom vissa för dem viktiga områden såsom konfirmandundervisning, själavård och ungdomsarbete.

Utbildningsbehovet torde vara lika stort vilken relation Svenska kyrkan än får till staten. Samtidigt vill Sveriges Kyrkliga Studieförbund betona, att en omstrukturering av den Svenska kyrkan under viss period kommer att medföra en mängd korta kurser för olika befattningshavare, för att dessa skall kunna anpassa sig till en helt ny situation. Det är även möjligt att kyrkan behöver utbilda särskilda lekmän som förkunnare på fritid och därvid regionalt anordna kurser i teologiska ämnen för dessa.

Då ett eventuellt beslut om förändring av relationen mellan kyrka och stat kan

dröja ännu många år, kan enligt *Sveriges kommunaltjänstemannaförbund* kyrkans olika utbildningsinstitut komma att ställas inför särskilda svårigheter.

Många ungdomar med intresse för kyrklig anställning kommer sannolikt att tveka inför risken, att den specialutbildning de har för avsikt att genomgå inte kommer att ge dem ett tillräckligt fritt val av arbetsfält eller någon trygghet i anställningen. För det 20-tal blivande ungdoms- och församlingssekreterare som varje år utbildas vid lekmannaskolan i Sigtuna måste framtiden te sig oviss.

Även om rekryteringssvårigheter till utbildningsanstalterna ej omedelbart kommer att uppstå, borde likväl frågan om nuvarande och blivande personalutbildning ägnas särskild uppmärksamhet.

Av direktiven för utredningen framgår inte huruvida utredningen skulle behandla denna fråga. SKTF finner det emellertid angeläget, att förhållandena icke onödigtvis skärps genom ett för stort utbud av en yrkeskategori som i en nära framtid måhända ej kan beredas tryggad anställning och vill därför understryka vikten av att de nuvarande utbildningsförhållandena ses över.

4.3 *Fastställande av konstitution för en fri kyrka*

En huvudfråga vid övergång till en fri kyrka är enligt utredningen om staten ska biträda vid konstituerandet. Utredningen behandlar dessa problem dels i kap. 13 Kyrka-statrelationen i B-, C- och D-lägena (jfr avsnitt 3.2.3.1), dels i kap. 15 Vissa frågor vid övergång till en fri kyrka.

I kap. 13 konstaterar utredningen.

Även efter en skilsmässa får kyrkan anses vara samma trossamfund som förut (se närmare härom nedan s. 200). Det väsentliga spörsmålet som aktualiseras vid en skilsmässa blir hur de nuvarande banden mellan kyrkan och staten skall upplösas. Det får därvid bl. a. tillses att kyrkan inte ställs i en sådan situation, att den vid en skilsmässa saknar organ, som kan övertaga uppgifter vilka nu ankommer på statliga myndigheter. Även ur andra synpunkter finns behov av bestämmelser om vad som i olika avseenden skall gälla beträffande den fria kyrkan. Det kan framhållas att med nuvarande reglering kyrkomötet — liksom andra kyrkliga organ — saknar befogenhet att fatta beslut om vad som skall gälla för kyrkan efter en skilsmässa. Om en skilsmässa anses böra komma till stånd får det övervägas att ge kyrkomötet en sådan befogenhet, antingen genom ändring i kyrkomötesförordningen eller genom särskild lagstiftning. (SOU 1968: 11 s. 197.)

Utredningen tar i kap. 15 på nytt upp dessa frågor och anför.

Om kyrkan själv skall kunna fastställa ordningen för den fria kyrkan behöver alltså kyrkliga organ därför tillskapas. Även bortsett härifrån är det en viktig fråga om behöriga kyrkliga organ för den fria kyrkan bör tillsättas före övergången till en fri kyrka. Bl. a. är det ett önskemål att överläggningar kan äga rum mellan företrädare för staten och för kyrkan, och för att kunna utse sådana representanter behöver kyrkan egna organ. För kyrkan bör därför på något sätt skapas regler, som ger exempelvis ett kyrkomöte beslutanderätt eller medbestämmanderätt i fråga om »lagar» eller stadgar för kyrkan på riks-, stifts- och lokalplanen.

Ett möjligt sätt är att — i samband med att, vid en skilsmässa, nu gällande regler om kyrkans konstitution och ställning upphäves — särskilda övergångsbestämmelser ges i samma ordning som vid nuvarande relation, d. v. s. av Kungl. Maj:t, riksdag och kyrkomöte gemensamt och att däri

stadgas vilket organ som skall äga fastställa den nya ordningen och hur detta organ skall väljas. Därvid kan visserligen staten sägas ha deltagit i konstituerandet av den fria kyrkan. Men i övergångsstadgarna kan samtidigt anges att den nya ordningen skall gälla endast till dess »övergångskyrkomötet» självt fastställt ny ordning för val av kyrkomöte m. m. Det sålunda slutgiltigt valda kyrkomötet bör givetvis äga att fritt antaga de bestämmelser det önskar, såväl i vad gäller organ som beträffande arbetsuppgifternas fördelning m. m. (SOU 1968: 11 s. 250.)

Hithörande frågor har senare aktualiserats av 1968 års kyrkomöte. Remissinstansernas kommentarer till kyrkomötets beslut har redovisats i avsnitt 3.2.2. I det följande redogörs därför endast för sådana kommentarer som antingen uttryckligen utformats i anslutning till SOU 1968: 11 kap. 13 och 15 eller eljest innehåller synpunkter som ej återgetts i avsnitt 3.2.2.

Med denna utgångspunkt redovisas i det följande synpunkter från hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern och kammarkollegiet, vilka särskilt tar upp rättsliga problem i händelse av en avtalsmässig reglering av förhållandet mellan staten och svenska kyrkan, samt från länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlen i Skara och Strängnäs, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet.

Hovrätten för västra Sverige uttalar.

Utredningen har i skilda sammanhang berört möjligheten att genom avtal mellan staten och kyrkan lösa frågor rörande förhållandet dem emellan; se exempelvis bet. III s. XI, bet. IV s. 238 och 248 samt bet. VI s. 129 och 164—171. Utredningen synes för sin del knappast räkna med denna möjlighet som en realitet, i varje fall ej såvitt angår en totalreglering. Enligt hovrättens mening kan det dock vara väl värt att närmare undersöka och överväga, huruvida icke ett avtal skulle kunna vara den bästa formen för kyrkans friställande, därest ett sådant finnes böra ske.

Hovrätten är självfallet icke beredd att närmare utveckla förutsättningarna för en sådan lösning, vilken onekligen inrymmer åtskilliga problem. Till att börja med kan konstateras, att inget organ nu finnes med sådan ställning, att det på kyrkans vägnar kan förhandla och träffa avtal. Ett sådant måste alltså inrättas för att staten och kyrkan skall kunna förhandla och avtala med varandra. För att ett sådant organ skall kunna med bindande verkan träffa avtal i privaträttsliga frågor, exempelvis om ägande- och dispositionsrätten till kyrklig egendom, torde vidare få krävas att särskilda uppdrag därtill lämnats av de rättssubjekt (församlingar och andra), vilka i egenskap av ägare eller eljest disponerar över egendomen. Andra problem rörande själva förfarandet uppkommer säkerligen också, både av privat- och offentligrättslig natur; sålunda måste man t. ex. räkna med att de preliminära avtal som må ha ingåtts mellan regeringen och det för den svenska kyrkan tillskapade organet måste godkännas av riksdagen och ett representativt organ för den nybildade, fria kyrkan. Svårigheterna borde likväl icke vara oöverkomliga om det verkligen anses angeläget att på denna väg nå fram till en slutlig lösning.

Såvitt nu kan bedömas skulle åtskilligt vara att vinna därigenom. Även om icke hela det problemkomplex, som rör förhållandet mellan staten och kyrkan, skulle kunna bli föremål för avtalsmässig reglering, synes likväl en sådan vara möjlig för det stora flertalet av de aktuella ämnesområdena. Långvariga rättsliga tvister om den kyrkliga jorden skulle undgås. Överenskommelse skulle kunna träffas i frågor angående medlemskap, avgifter och andra ekonomiska frågor, organisation och förvaltning, »kyrklig service» samt säkerligen även andra spörsmål, beträffande vilka bå-

de staten och kyrkan anser sig ha intressen att bevaka. Problemet om »identitet» föreligger mellan den nuvarande kyrkan och en friställd kyrka — vilket berörts ovan — torde vid en avtalsmässig reglering icke i och för sig behöva vålla svårigheter. Även frågor, som är förknippade med själva övergången från det nuvarande statskyrkosystemet till ett läge med en fri kyrka, skulle kunna avgöras genom avtal. Detta synes böra i alla hänseenden vara tidsbegränsat ehuru tämligen långvarigt. Därigenom skulle vinnas att saken i sinom tid kunde återupptagas, om till följd av nya förhållanden, lokalt eller på riksplanet, felbedömningar eller eljest så funnes påkallat; dylika omständigheter skulle alltså icke få en så ödesdiger verkan som fallet kan bli vid en definitiv reglering.

I vidare mån än nu skett ingår hovrätten icke på problemen i samband med en avtalsmässig reglering. Hovrätten vill för sin del förorda, att frågan härom utredes närmare. Ju flera frågor som befunnes ägnade att upptagas till förhandling och ansåges kunna regleras genom avtal, desto större borde möjligheterna vara att medelst ömsesidiga eftergifter nå fram till en godtagbar och ändamålsenlig lösning. Den främsta vinningen med en avtalsmässig reglering vore måhända, att kyrka-statfrågan därigenom kunde tänkas bli avgjord i en atmosfär av enighet och samförstånd. I bästa fall skulle en sådan relation mellan staten och kyrkan kunna framkomma förhandlingsvis, att flertalet människor måste säga sig, att statens tillbörliga intressen tagits till vara och att samtidigt kyrkan i rimlig utsträckning beretts möjlighet att fritt få verka efter sin art.

När det gäller i vilka former avskiljandet av kyrkan från staten ska ske är det, påpekar *justitiekanslern,*

tänkbart, att skiljandet av kyrkan från staten sker genom en ensidig akt från statens sida, varefter det överlåtes åt kyrkan att på egen hand fastställa sin konstitution. Säkerligen kommer det i praktiken inte visa sig möjligt att renodlat använda denna metodik. Icke minst torde ett överförande till den fria kyrkan av den kyrkliga egendomen förutsätta ett icke obetydligt inflytande från statens sida såvitt gäller uppbyggnaden av den fria kyrkans förvaltningsapparat.

En annan metod är att avskiljandet av kyrkan sker genom en förhandlingsuppgörelse mellan staten och kyrkan. Detta förutsätter, att på kyrkans sida skapas ett organ som kan företräda hela kyrkan. Oaktat de besvärligheter som kan vara förknippade med att bilda ett sådant kyrkligt förhandlingsorgan, synes det ur allmän synpunkt i hög grad önskvärt att skilsmässan mellan staten och kyrkan sker genom en uppgörelse i sådan ordning.

Som delvis framgått av avsnitt 3.2.2 ifrågasätter *kammarkollegiet*

om avgörandet av frågan om förhållandet kyrka-stat bör, såsom förslaget[1] synes förutsätta, träffas genom en förhandlingsuppgörelse, varigenom riksdagen mer eller mindre försättes ur spel. Beslutanderätten i denna fråga måste naturligtvis tillkomma statsmakterna.

I sin kommentar till kap. 13 uttalar *länsstyrelsen i Jönköpings län.*

Stannar statsmakterna för att ett fritt läge omedelbart skall genomföras, torde vissa huvudlinjer för den nya organisationen och för dess införande få regleras i särskild lagstiftning. Som utredningen tänkt sig (s. 197 v.) bör kyrkomötet få befogenhet att själv eller genom särskilt utsett organ förhandla på kyrkans vägnar. Vid dessa förhandlingar[2] skulle förhållan-

[1] Motion 17 vid 1968 års kyrkomöte.

[2] Intet hindrar att även representanter för andra samfund än svenska kyrkan får ta viss del i förhandlingarna; att så sker bör åtminstone i vissa avsnitt av förhandlingarna och ifråga om mer betydande samfund vara lämpligt (jfr s. 238 h. mitten). (Länsstyrelsens anm.).

det mellan staten och den fria kyrkan närmare regleras och statens företrädare fick härvid tillse att erforderliga garantier för att den nya organisationen bleve godtagbar ur religionsfrihetssynpunkt och vad därmed sammanhänger samt med hänsyn till de praktiska och ekonomiska intressen och krav, som staten kan ha och ställa också gentemot en fri kyrka (jfr s. 190—199). Hur långt man här bör gå beror även på kyrkans önskemål och inställning. Det synes emellertid uppenbart att statens möjligheter att här ställa krav och villkor är väsentligt mindre, ju friare kyrkan själv vill eller anses böra stå och ju mindre förmåner den anses böra behålla. I den mån det härvid finns särskilda önskemål att säkerställa, t. ex. om avgränsningen av församlingarnas kompetens eller om att kyrkans tjänster fullgöres enligt folkkyrkans traditioner eller överhuvud att folkkyrkotanken hålles levande med vad detta innebär av religionsfrihet för den enskilde inom en fri svensk kyrka, bör avsevärt bättre förutsättningar för detta finnas i ett sådant modifierat A-läge, som förut skisserats.

Vad nu sagts om förhandlingar för att åstadkomma ett fritt läge har även giltighet om först ett modifierat A-läge införes. Förutsättningarna torde dock då vara avsevärt bättre för att nå en tillfredsställande reglering av de nyss angivna väsentliga frågorna — om man nu överhuvud finner att dessa eller religionsfrihetskravet påkallar ett helt fritt läge.

Vad *domkapitlet i Skara,*

i anslutning till utredningens kap. 12—13, framhållit om nödvändigheten av en förhandlingsduglig organisation för kyrkan i enlighet med vad som föreslagits i motion nr 17 vid 1968 års kyrkomöte, förtjänar särskilt beaktande vid övergång till fri kyrka.

Domkapitlet i Strängnäs skriver.

Vid en skilsmässa mellan kyrka och stat får kyrkan givetvis icke ställas i en sådan situation, att hon saknar organ att övertaga uppgifter, som nu åvilar statliga myndigheter. Kyrkan måste i ett sådant läge ha en representation, som kan förhandla med staten.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund

förutsätter att en kyrklig riksstyrelse utses som för kyrkans räkning får sköta förhandlingarna inför kyrkans skiljande från staten.

— — — — — — — — — — — — —

Kyrkans uppbyggnad i övergångsskedet bör kunna fastställas genom förhandlingar mellan den tidigare nämnda kyrkliga riksstyrelsen och berörd statlig myndighet.

Under rubriken Beslutsprocessen tar *Förbundet för kristen enhet* ställning mot att kyrka-statfrågan görs till föremål för folkomröstning (se avsnitt 14.4) och fortsätter.

Frågan bör avgöras genom rent politiska beslut i vanlig parlamentarisk ordning. Det gäller då först och främst att ange de principiella riktlinjerna för den fortsatta relationen mellan Svenska kyrkan och staten. Eftersom det här är fråga om religionsfrihetsprincipens tillämpning i samhället i ett avseende som angår alla medborgare, finns det ingen anledning att låta Svenska kyrkan göra anspråk på någon speciell rättighet att här säga ett avgörande ord. Därför finns det heller inga skäl att avvakta tillkomsten av något rikskyrkligt förhandlingsorgan före själva principbeslutet. Däremot torde övergångsperiodens reglering av detaljerna fordra ett sådant organ, som kyrkan i så fall själv får skapa genom kyrkomötet.

II

5 Historik

Kyrka-statutredningen lämnar i kap. 2 i slutbetänkandet en kort redogörelse för rättsutvecklingen inom några områden av central betydelse för framväxten av nuvarande kyrka-statrelation. Utredningen sammanfattar.

Korta anmärkningar göres därvid om de idéer som varit principiellt vägledande. Särskilt beaktas hurusom motstridiga intressen från statens eller kyrkans sida påverkat utvecklingen. Huvudvikten lägges vid den kyrkliga organisationen och förvaltningen med viss organgemenskap mellan staten och kyrkan, lagstiftningen med växlande statligt och kyrkligt inflytande, äganade- och dispositionsrätten till den kyrkliga jorden, beskattningsrätten samt religionsfriheten men även skolväsendet, folkbokföringen och begravningsväsendet m. m. beaktas. (SOU 1968: 11 s. 25.)

I fyra delavsnitt behandlas kyrkans ställning under medeltiden, reformationen, den lutherska enhetskyrkans tid samt enhetskyrkans upplösning. (SOU 1968: 11 s. 26—40.)

Domkapitlet i Lund lämnar en omfattande komplettering av framställningen. Domkapitlet i Luleå och Sveriges frikyrkoråd berör kortfattat den historiska utvecklingen i stort.

Domkapitlet i Lund konstaterar att utvecklingen av sambandet mellan stat och kyrka i vårt land

rör sig om en 1000-årig historia som satt betydande spår i folkliv och kultur, i rikets indelning, i samhällets organisation och arbetsformer, i värderingar och tänkesätt som omsatts i lagstiftning och aktiv politik under olika skeden. Konst och arkitektur, språkutveckling och musikliv, undervisning, socialvård och uppbyggnadsarbete i u-länderna utgör områden där kyrkans skapande inflytande inte kan tänkas bort ur utvecklingen.

Det är därför naturligt att beakta den historiska bakgrunden till den utveckling vi idag står i. I första hand vill domkapitlet rikta uppmärksamheten på några drag i det äldsta skeendet.

Kyrkans ställning under medeltiden. Enligt den källkritiskt osedvanligt pålitliga Vita Anskarii erhöll Ansgar och hans präster vid det första besöket i Birka omkring år 830 tillstånd att förkunna frälsningens ord för menigheten i Birka »sedan *konungen* först förhandlat med sina tromän och därefter erhållit *tingets* enstämmiga bifall och samtycke».

Även vid det andra besöket stadfästades

först genom *tingsbeslut,* att kristen gudsdyrkan skulle tillåtas. Samfällt beslöts både att prästen skulle få vara hos dem och att vad som hörde till de heliga sakramenten skulle få ske hos dem utan varje hinder.

Den rättsliga grundvalen för de medeltida kyrkorna i alla de fyra dåtida nordiska rikena — Island, Norge, Danmark och Sverige (med Gotland) — är folklands-(fylkes-)lagarnas s. k. kristenrätter (kristenraettr). Samtliga dessa har under tiden 1000—1016 antagits på de olika landens (folklandens, fylkenas) landsting (allting) genom samfällda tingsbeslut. I konungadömena har förslagen givits av konungen samt tagits av tingsmenigheterna. I samtliga fall har därvid införts den dåtida anglo-saxiska kyrkorätten.

På grund av att den kristna kulten sålunda ersatte den hedniska genom samfällda tingsbeslut, kom den unga kyrkans territoriella indelning — likaledes efter anglo-saxisk förebild — att i allmänhet överensstämma med den föreliggande fornnordiska indelningen av bygdelagen för kult, krigsväsen, rättskipning, förvaltning och senare skatteuppbörd. När alla tingen lagfästat landens kristnande innebar detta sålunda, att hela riket blivit kristnat och dess indelningsformer fingo kristna i stället för hedniska kulturuppgifter (jfr SOU 1947: 46 s. 160).

I samband med tillkomsten av de två nya ärkebiskopsdömena i Nidaros (Trondheim) 1152 och i Uppsala 1164 kom det lundensiska ärkebiskopsdömet, med bibehållen viss överhöghet i Norden, att allenast bli ett danskt ärkebiskopsstift.

Dessa ungefär samtida förändringar av den nordiska ärkestiftsorganisationen medförde, att de forna kristenrätterna i Norge år 1154 samt i Sverige och Danmark omkring år 1172 ersattes av nya kyrkobalkar, i vilka den kanoniska rätten fick en väsentligt större betydelse. I detta sammanhang bör särskilt framhållas, att dessa nya kyrkobalkar likaledes efter det katolska påvedömets i en mångfald påvebrev uppdragna riktlinjer, tillkom efter samfällda beslut av kungamakten, den inhemska kyrkoledningen och landstingen.

I medeltidslagarnas olika balkar infördes vidare, främst efter besluten på den fjärde Lateransynoden i Rom 1215, vid vilken den lundensiske ärkebiskopen personligen var närvarande, en mångfald alltjämt i vår rätt tillämpade rättsprinciper. Som exempel härpå kan nämnas den kyrkliga vigseln, föregången av tre lysningar i kyrkan, utletande av sanningen i vissa brottmål genom nämnd, och förbud mot självtäkt.

Beträffande närmast *den kyrkliga självstyrelsens historiska utveckling* får domkapitlet — såsom en komplettering till utredningens historik — hänvisa till bilagda, av dess ledamot, professorn i rättshistoria vid Lunds universitet, Gerhard Hafström, i Tidskrift för församlings- och pastoratsförvaltning nr 10/1966, tryckta historik.

I fråga om *det historiska förloppet i övrigt* när det gäller relationerna mellan kyrka och stat i vårt land vill domkapitlet endast framhålla följande särskilda drag, som synes kunna ge en viss vägledning också för ett framtida ställningstagande till dessa relationer.

1. *En absolut identitet mellan kyrka och folk har inte existerat i vårt land.* Under hela medeltiden kan man räkna fortvaron av icke-kristna grupper inom landet, främst i rikets nordliga utkanter. Och efter reformationen följde en relativt lång övergångstid, innan den evangeliska kyrkan blev landets enda.

Även under enhetskyrkans glansdagar under stormaktstiden gjordes främst av merkantila skäl vissa undantag från religionsenheten för i riket inflyttade främmande trosbekännare och 1700-talet medförde ytterligare uppmjukningar av förhållandena.

Den under 1800-talet framväxande frikyrkligheten ledde till att åtskilliga medborgares anslutning till kyrkan var av rent formell karaktär. Det kan också noteras, att en sådan formell anslutning alltjämt bibehålles av det stora flertalet medlemmar av frikyrkosamfunden i vårt land även efter tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag. Är man ändå i dag beredd att betrakta fri-

kyrkorna som självständiga storheter, kan de betraktas som sådana också vid tiden för 1800-talets kvardröjande »enhetskyrka», vilken således inte var fullt så enhetlig som man gärna vill tro.

Den för närvarande mycket omskrivna pluralismen i samhället vars betydelse tenderar att överdrivas i fråga om de svenska förhållandena men som åberopas som väsentligt skäl för en skilsmässa mellan stat och kyrka, är alltså inte en så radikal nyhet som det ofta görs gällande.

2. *Kyrka och stat har haft en viss organgemenskap, som varit olika utformad genom tiderna.* De båda organisationerna har utbytt tjänster.

Medeltidskyrkan ställde sina internationella kontakter och sina skolade befattningshavare till förfogande för den framväxande statsmakten. På 1500-talet var det kyrkans uppbördsväsende som stod till kronans tjänst. Under de följande århundradena har statliga myndigheter fullgjort åtskilliga förvaltningsuppgifter för kyrkan på riksplanet och även genom länsstyrelserna på det regionala planet, samtidigt som kyrkan genom sina organ ombesörjde angelägenheter av allmän samhällelig natur, t. ex. folkbokföring, utskrivning, undervisning, folkupplysning och kungörelseförfarande. Folkskolans genomförande under 1800-talet krävde en kraftinsats av kyrkans befattningshavare. Allteftersom staten och den borgerliga kommunen utrustats med egna organ för hithörande uppgifter har de i stor utsträckning kunna avlyftas från den kyrkliga organisationen. Denna har också under det senaste århundradet fått egna organ för regionala förvaltningsuppgifter — stiftsnämnderna — och på riksplanet har vissa frivilliga kyrkliga organ bildats, men här får alltjämt statliga myndigheter fullgöra väsentliga uppgifter, eftersom behöriga kyrkliga organ saknas. Det är också främst mot denna bakgrund man har att se 1968 års kyrkomötes reformprogram angående den regionala och centrala kyrkliga organisationen.

En kyrka som omfattar en betydande del av folket utgör en storhet som staten under alla omständigheter måste samarbeta med. Kyrkan kan å sin sida allra minst i vår tid släppa sitt engagemang i samhällsfrågorna. Som moraliskt verkande kraft måste den ta aktiv ställning till social nöd, orättfärdiga samhällsordningar och frågor rörande internationell solidaritet med de fattiga folken. Kyrkan har tidigt skapat egna organ för insatser inom områden som sjukvård, fattigvård, undervisning, diakoni, mission och sjömansvård. Inom vissa områden har staten och de borgerliga kommunerna sedermera övertagit ansvaret, t. ex. för sjukvård och undervisning. I vissa fall, såsom i fråga om sjömansvård och diakoni, har staten sanktionerat och i viss utsträckning understött kyrkans insatser.

Även för framtiden ter sig en sådan befruktande växelverkan som naturlig och önskvärd. Frågan om teknisk-organisatorisk samverkan är i sådana sammanhang närmast en praktisk lämplighetsfråga.

3. *Utvecklingen av kyrka-statrelationerna i vårt land har präglats av en successiv anpassning till den historiska situationen och den rådande samhällsuppfattningen.* Sambandet mellan stat och kyrka har bestått genom seklerna men har förändrats till omfattning och innehåll. Senast genom 1951 års religionsfrihetslag har ett nytt utgångsläge skapats, utan att därmed omedelbart någon radikal ändring av relationerna inträtt. En sådan utveckling stämmer överens med vårt lands tradition och inre stabilitet. Det ter sig därför naturligt att den framtida utvecklingen på samma sätt får präglas av successiva reformer snarare än av en radikal brytning.

4. *Den svenska kyrkans syn på staten innebär enligt luthersk tradition en positiv värdering av dess verksamhet.* Utifrån sin teologiska grundsyn har kyrkan inte några betänkligheter mot att det borgerliga samhället genom sina administrativa organ fullgör vissa förvaltningsåtgärder för kyrkan (jfr s. 237 h.). Frågar man efter vilka principiella förutsättningar det från religiös synpunkt finns för en fortsatt samverkan mellan kyrka och stat, bör kyrkans egen grundsyn vara avgörande. Med hänsyn

till det förtroende varmed nuvarande kyrkoform omfattas bland vårt folk är det inte motiverat att låta en frikyrklig uppfattning om staten eller en abstrakt sekulär statsteori vara vägledande, när det gäller att bedöma möjligheten och omfattningen av en praktisk samverkan mellan staten och svenska kyrkan.

Av den historiska framställningen framgår, skriver *domkapitlet i Luleå,*

att olika funktioner i vårt samhälle har utvecklats för främjande av enskilt och allmänt väl. I överensstämmelse med uppträdande nya krav har olika områden fått en allt mer specialiserad utformning. Detta har medfört större självständighet för lokala myndigheter och centrala ämbetsverk. Så har skett exempelvis inom socialvårdens olika grenar och beträffande skolväsendet. En annan sida av utvecklingen mot samhällsfunktionernas specialisering har varit, att kyrkan till sin inriktning blivit mera koncentrerad på det kristna evangeliets förkunnelse och den kristna kärleksverksamheten. Så har kyrkan fått en mer och mer markerad egen profil, vilket kommer till uttryck t. ex. i att termen trossamfund i nu gällande religionsfrihetslag införts som beteckning för Svenska kyrkan.

Den koncentrerade historiska framställningen ger enligt *Sveriges frikyrkoråds* uppfattning

en klar bild av den snabba takt med vilken förutsättningarna för relationerna mellan staten och trossamfunden förändrats i vårt land under det senaste århundradet. Betecknande är att 1951 års religionsfrihetslag, som måste betraktas som ett betydande framsteg i religionsfrihetslagstiftningen, synes ha banat väg för en mer långtgående reform. Rådet vill hänvisa till de förändringar som redan ägt rum inom skola, militärväsende, sjukvård, åldringsvård och fångvård.

Rådet vill som sin uppfattning hävda att samhällets fortgående avkonfessionalisering i sig är ett kraftigt argument till förmån för en radikal förändring av de nuvarande relationerna mellan staten och Svenska kyrkan.

6 Svenska kyrkan i dagens läge

Kap. 3 i slutbetänkandet inleds med en sammanfattande redogörelse för arten och omfattningen av svenska kyrkans verksamhet. Därefter redogörs för kyrklig organisation och förvaltning på lokal-, stifts- och riksplanet. I ett särskilt avsnitt om den kyrkliga ekonomin behandlas den kyrkliga egendomen, skattefrågor och prästerskapets privilegier. Sist berörs vissa särskilda frågor, nämligen skolväsendet, de teologiska fakulteterna, folkbokföringen, vigseln och begravningsväsendet. (SOU 1968: 11 s. 41—56.)

Utredningens översikt över kyrkans inkomster och utgifter (SOU 1968: 11 s. 52) diskuteras av kammarkollegiet och av Sveriges kyrkliga studieförbund, som också redogör för sin verksamhet. Avsnittet om skattefrågor tas upp av riksrevisionsverket och Sveriges frikyrkoråd.

Sveriges kyrkliga studieförbunds redogörelse för sina uppgifter och medlemsorganisationer utgör en komplettering av slutbetänkandets avsnitt om *kyrklig organisation och förvaltning på riksplanet.*

SKS är ett studieförbund, som inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetets ram organiserar studier, utbildning och fortbildning i form av studiecirklar, föreläsningar och kurser med särskild inriktning på ämnen, som berör kyrkans och medlemsorganisationernas verksamhetsområden. Till förbundet är anslutna bl. a. alla större enskilda och frivilliga organisationer inom kyrkans verksamhetsområde. På grund av studieförbundets uppbyggnad och karaktär av ett av staten erkänt fritt och frivilligt studieförbund synas Svenska kyrkans legala organ, t. ex. en församling eller ett stift, icke kunna vara medlemmar.

Den kyrkliga ekonomin i allmänhet tas upp av *kammarkollegiet,* som anser att finansieringen av den kyrkliga verksamheten utgör en väsentlig fråga för kyrka-statrelationen.

För närvarande bekostas denna verksamhet till största delen av utdebiterade medel. År 1966 uppgick församlingsskatten till 502 miljoner kronor motsvarande 66 procent av de totala inkomsterna på lokalplanet. Förutom genom beskattningsrätten får kyrkan ekonomiskt stöd av staten dels genom skatteutjämningsbidragen, vilka samma år utgjorde 62 miljoner kronor, dels genom vissa andra statsanslag, som med ledning av utredningens uppställning på sid. 52 kan beräknas till omkring 16 miljoner kronor, dels genom viss skattefrihet.

Sveriges kyrkliga studieförbund kritiserar uppställningen på s. 52 i slutbetänkandet.

I Kyrka-stat-utredningen sid. 52 ges en översikt över kyrkans inkomster. Bland dessa nämns särskilt »anslag till Sveriges Kyrkliga Studieförbund» å 2,6 milj. kronor. Anslagssumman äger sin riktighet och uppgår idag till betydlig över 3 milj. kronor. Dock torde denna icke kunna betraktas såsom en kyrkans inkomst. Främsta delen av statsbidragen utgöres av statsbidrag till studiecirklar, vilka anordnas av studieförbundet. Då SKS är en fristående organisation, torde icke detta kunna betraktas såsom bidrag till kyrkan. Det kommer icke församlingarna till godo, utan utbetalas till SKS:s lokalavdelningar och det bidrar till att finansiera studiecirklar inom olika ämnen, vilka icke alltid är av kyrklig karaktär. En del av statsbidraget, cirka 220 tusen kronor, utgöres av pedagogiska medel som ställs till riksförbundets förfogande för bl. a. utbildning av handledare bland ungdom och äldre, pedagogisk bearbetning av studiematerial etc. En annan del, ca 200 tusen kronor utgör organisationsmedel till Sveriges Kyrkliga Studieförbunds organisationskostnader. Slutligen utgör resterande belopp statsbidrag till fritidsgrupper och svenska för utlänningar. Endast ett obetydligt belopp — ca 5 tusen kronor — kan sägas vara församlingarna till hjälp och stöd. Det är det s. k. biblioteksbidraget, som utgår till en del församlingsbibliotek. Bidraget upphör med utgången av år 1968.

Beträffande *skattefrågor* uttalar *riksrevisionsverket.*

Svenska kyrkan och de frikyrkliga samfunden är i stor utsträckning befriade från att erlägga skatt till stat och kommun, men kyrkan intar i viss mån en särställning på detta område (sid. 54—55). Om kyrkan skiljes från staten, synes den emellertid böra bli jämställd med övriga samfund i skattehänseende.

Sveriges frikyrkoråd

har med intresse tagit del av den jämförelse mellan Svenska kyrkans omfattning och verksamhet samt frikyrkosamfundens, som utredningen verkställt. I avsnittet om skattefrågor har utredningen fäst uppmärksamheten på vissa uppenbara orättvisor i den nuvarande lagstiftningen.

7 Kyrka-statrelationen i vissa andra länder

Bl. a. för att underlätta en jämförelse med de olika hypotetiska lägen utredningen uppställt ges i slutbetänkandets kap. 4 en sammanfattande skildring av kyrka-statrelationen i Danmark, Norge, Finland, Västtyskland, Nederländerna, England, Skottland, Frankrike och USA (SOU 1968: 11 s. 57—73).

Sveriges frikyrkoråd hävdar att dessa internationella jämförelser bara i begränsad omfattning kan vara vägledande för den svenska lagstiftningen.

Av utredningens sammanställning framgår att ett så genomfört statskyrkosystem som det svenska inte har någon motsvarighet i länder utanför Skandinavien. De konkordatbestämmelser som råder främst i vissa sydeuropeiska länder, måste enligt rådets uppfattning ses mot bakgrunden av det från svenska förhållanden mycket avvikande livsåskådningsläge, som råder i dessa länder, och kan knappast betraktas som förebildliga för vår lagstiftning.

Med hänvisning till ovanstående vill rådet som sin mening framhålla att frågan om de framtida relationerna mellan staten och trossamfunden i vårt land endast i begränsad utsträckning kan lösas med ledning av utländska förebilder.

8 Möjligheter och metoder för en sociologisk undersökning rörande religionens betydelse som samhällsfaktor

I slutbetänkandets kap. 6 redogör kyrkastatutredningen för sitt delbetänkande I: Religionens betydelse som samhällsfaktor (SOU 1963: 26) samt för riksdagsbehandlingen av frågan år 1965 jämte vissa motioner vid 1967 års riksdag. Redogörelsen avser endast frågan om *metoder* finns för en vetenskaplig undersökning om religionens betydelse och om en sådan undersökning är *möjlig* att genomföra med meningsfullt resultat. (SOU 1968: 11 s. 88—94.)

I det följande redovisas först fyra remissinstanser som diskuterar om en religionssociologisk undersökning skulle vara betydelsefull för avgörandet i kyrka-statfrågan. Därefter redogörs för uttalanden från fem instanser som ställer sig positiva till en undersökning men ej diskuterar resultatets eventuella betydelse för ett framtida beslut i kyrka-statfrågan.

8.1 *Undersökningens betydelse för kyrka-statfrågans lösning*

Domkapitlet i Skara och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser att en undersökning kring religionens betydelse som samhällsfaktor skulle vara betydelsefull inför avgörandet i kyrka-statfrågan. Denna uppfattning delas emellertid inte av Sveriges frikyrkoråd och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Domkapitlet i Skara beklagar att riksdagen icke ansett möjligt eller nödvändigt att med anlitande av statsmaktens resurser föranstalta om en utredning rörande religionens — i detta fall den kristna trons — betydelse om samhällsfaktor. Mer eller mindre begränsade undersökningar på området ha visserligen gjorts. Av betydelse i sammanhanget får även den namninsamling anses vara, som år 1964 samlade omkring 2,1 miljoner medborgares namn under en petition till förmån för en stark ställning för kristendomsämnet i skolan. Denna insamling företogs på frivilligt initiativ, med helt otillräckliga ekonomiska resurser och under trycket av svår tidsnöd och kunde på grund härav icke på långt när genomföras så att hela svenska folkets åsikt kom till synes.

Svenska folket har aldrig gått till allmänna val på en fråga som gällt ställningstagande för eller emot kristen tro och livssyn. Tvärtom är det påfallande, att i varje fall de fyra stora politiska partierna i sina valkampanjer brukat vädja till de kristna

väljarna. På grund härav har inställningen till kristendomen icke blivit och icke kunnat bli en partiskiljande fråga. Så mycket mer önskvärt vore det, att en med statsmaktens resurser genomförd undersökning finge klarlägga, hur svenska folket står till kristendomen som livsmakt och samhällsfaktor. Samtidigt synes det domkapitlet vara av allmänt intresse att undersöka hur kristen tro och livssyn förhåller sig till de problemskapande företeelser som för närvarande oroa samhället i form av stigande allmän brottslighet, speciellt stigande ungdomsbrottslighet, narkotikamissbruk, alkoholism samt åsidosättande av demokratiska regler i samband med åsiktsyttringar.

Att överlåta åt enskilda initiativ att avgöra, huruvida och i vad mån sådan undersökning skall komma till stånd, synes domkapitlet otillfredsställande, även om de enskilda initiativtagarna skulle komma i åtnjutande av forskningsanslag. En med statliga resurser genomförd undersökning skulle innebära ett värdefullt bidrag till belysning av kyrka-stat-problemet.

Sveriges frikyrkoråd hänvisar till sitt yttrande över det separata betänkandet om religionens betydelse som samhällsfaktor (SOU 1963: 26). I detta yttrande konstaterade rådet bl. a.

att konstitutionsutskottets och riksdagens förhoppningar om att en undersökning av religionens betydelse som samhällsfaktor skulle kunna ge någon vägledning för det egentliga arbete som tillkommer 1958 års utredning kyrka-stat, varit betydligt överdrivna.

Vi har sålunda noterat, att det särskilda forskningsteamet har prövat olika möjligheter att bestämma religionens roll genom att jämföra det samhälleliga beteendet och de samhälleliga opinionerna hos religiösa och icke-religiösa individer samt i utpräglat religiösa och mer sekulariserade bygder men därvid funnit, att resultatet, om också av ett allmänt religionssociologiskt intresse, knappast kan användas för att belysa frågan hur relationerna mellan kyrka och stat bör utformas. Teamet anför som sin mening, att en religionssociologisk eller religionspsykologisk studie överhuvud inte kan väntas ge empiriska resultat, som skulle kunna få otvetydiga konsekvenser för inställningen till förhållandet mellan kyrka och stat.

Vi har vidare noterat, att utredningen i sitt utlåtande över forskningsteamets rapport är lika återhållsam i sin bedömning av den planerade undersökningens betydelse för det fortsatta utredningsarbetet. Den inskränker sig avslutningsvis till att konstatera, att den föreslagna undersökningen skulle kunna ge ökad kunskap om den närmare arten av det kristna inflytandet i dagens samhälle.

Rådet vill emellertid på grund av den allmänna betydelse som den föreslagna undersökningen beräknas kunna få icke motsätta sig densamma. Om den inte kan väntas bli vägledande för ett kommande avgörande beträffande trossamfundens relation till staten, är därmed alltså inte sagt att den saknar betydelse. Även i en stat som inte är konfessionell har myndigheterna att beakta det faktum, att en mycket stor del av medborgarna är religiöst övertygade och verksamma samt att de övar inflytande över andra medborgare. Det är angeläget att det faktiskt förefintliga religiösa livet blir kartlagt och att dess funktionssätt blir rätt förstådda. Endast på grundval av en saklig insikt härvidlag kan statens lagstiftning på det religiösa området utformas så att alla medborgares välgång främjas och ingens samvete kränkes.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund framhåller att religionens inflytande inte har varit entydigt positivt.

Utredningen har undersökt vilka möjligheter som föreligger och vilka metoder som kan komma till användning för att klarlägga religionens betydelse som samhälls-

faktor. Riksdagen har uttalat sig för att medel bör kunna ställas till förfogande om forskare önskar ägna sig åt härmed sammanhängande frågor. SSU instämmer i de synpunkter som framförts att resultaten av denna forskning inte har någon avgörande betydelse för ett ställningstagande beträffande det framtida förhållandet kyrka-stat.

Religionen torde i vårt land liksom i alla andra länder ha haft inflytande på samhällslivet. Detta inflytande har emellertid inte varit av någon entydig karaktär. Kärlekspläran kan nämnas som en positiv faktor i kristendomen, men den kristna kyrkan har inte alltid och överallt verkat i enlighet med denna princip, utan ofta motverkat ökad tolerans och social frigörelse.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser det värdefullt att forskning på detta område kommer till stånd. Sådan forskning bör stimuleras, särskilt då beträffande den unga människans relation till religionen. Förutom undersökning av rent aktuella förhållanden bör forskning ägnas åt frågan, vad religionen som opinionsbildare i gången tid fortfarande betyder för dagens samhällssyn. Det kan antagas, att denna inverkan på vårt tänkesätt — troligen omedveten hos många människor — är betydande. Om fakta bleve mera allmänt kända, skulle påståendena om religionens betydelse för vårt moderna samhälle — även för indifferenta människor — i samma mån nyanseras och konkretiseras. Detta skulle ha stor betydelse för bedömning av föreliggande problemkomplex, vilket även påpekats av konstitutionsutskottet 1956. Även om föreningen har den uppfattningen, att en sociologisk undersökning ej bort fördröja föreliggande utredning, anser föreningen det ytterst värdefullt, om forskningen gåve resultat, innan slutlig ställning tages till frågan om förhållandet mellan kyrka och stat.

8.2 *Allmänna kommentarer kring betydelsen av en undersökning*

Som framgått av avsnitt 8.1 ställer sig inga remissinstanser avvisande till en religionssociologisk undersökning. De delade meningarna gäller värdet av en sådan undersökning som vägledning inför avgörandet om de framtida relationerna mellan kyrkan och staten. Också domkapitlet i Luleå, stiftsrådet i Skara, Riksförbundet Kyrkans ungdom, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Förbundet för kristen enhet har betonat värdet av en undersökning, dock utan att sätta den i direkt relation till ett beslut i kyrka-statfrågan.

Domkapitlet i Luleå hävdar — som framgått av avsnitt 1.3 — att om det kan ledas i bevis

att religionen i dess kristna form sådan den har utvecklats inom den evangeliskt-lutherska kyrkan i Sverige är en betydelsefull faktor i vårt samhälle, skulle det berättigade i att den ekonomiskt och organisatoriskt stödjes av staten kunna hävdas. Det kan i detta sammanhang beklagas, att den skiss till undersökning om religionens betydelse som samhällsfaktor, varom betänkandet nämner s. 88 ff. icke kom till utförande. Utredningen synes dock räkna med att det är en utbredd åsikt i vårt land, att religionen har stor positiv betydelse.

Kap. 6 i slutbetänkandet berör en enligt *stiftsrådets i Skara* uppfattning

synnerligen väsentlig fråga. En undersökning av religionens betydelse som samhällsfaktor måste vara av utomordentlig vikt för samhällets såväl borgerliga som kyrkliga sektor. Stiftsrådet vill därför framhålla det synnerligen angelägna i att en sådan undersökning kommer till stånd på statsmaktens initiativ och under dess medverkan.

Riksförbundet Kyrkans ungdom vill understryka vikten av att den undersökning om religionen som samhällsfaktor, vilken av olika anledningar inte kommit till utförande, kommer till stånd. Den bör ge bättre förutsättningar exempelvis att bedöma rimligheten av statsbidrag också till direkt religiös verksamhet.

Svårigheterna i en religionssociologisk undersökning betonas av *Sveriges kristna socialdemokraters förbund.*

Vid samhällets uppbyggnad och utformning påverkar religionen direkt eller indirekt de olika frågornas lösning. Religionens betydelse i detta sammanhang har varit föremål för många skilda synpunkter. Ofta har dessa synpunkter byggts på mer eller mindre grundade antaganden och inte sällan använts som argument för lösning av ett visst problem på det ena eller andra sättet. Den typen av argumentation befordrar sällan eller aldrig en saklig debatt. Vi anser det därför vara värdefullt om en vetenskaplig utredning av det här slaget kunde komma till stånd. Vi förutsätter givetvis att staten ställer erforderliga medel till förfogande därest lämpliga forskare anmäler sig. Men vi vet att den här typen av utredningar ur många synpunkter är mycket svår. En förutsättning för ett lyckat resultat tror vi är att forskare med livsåskådningsmässigt olika bakgrund gemensamt får diskutera målsättning och metoder för utredningen. Vi tror att detta är viktigt för att ge resultatet den legitimitet för olika grupper som är nödvändig.

Som framgått av avsnitt 2.1.6.4 rekommenderar *Förbundet för kristen enhet* i sin diskussion av medlemskapsfrågan att en informationsbroschyr sänds ut till alla medborgare i samband med en skilsmässa mellan stat och kyrka. Förbundet fortsätter.

För en beräkning av den framtida kyrkoorganisationens förutsättningar vore det önskvärt, om man dessutom i detta sammanhang kunde göra en religionssociologisk undersökning av var svenska folket står i fråga om religiöst engagemang och vilja till djupare kontakt med en fri kyrka.

9 Kristendomsundervisningen

I slutbetänkandets kap. 7 sammanfattar kyrka-statutredningen sitt delbetänkande om kristendomsundervisningen (SOU 1964: 30) och kompletterar med redogörelser för religionsundervisningen i de gymnasiala skolorna enligt 1964 års reform, religionsundervisningen för invandrade religiösa minoriteter samt skolöverstyrelsens förslag till läroplansrevision för grundskolan år 1967. Problematiken kring skolan och religionsundervisningen behandlas i fem avsnitt: statens resp. kyrkans intresse för skola och religionsundervisning, religionsundervisningen från religionsfrihetssynpunkt, religionsundervisningen vid ändrad relation kyrka-stat samt kyrklig undervisning vid avveckling eller ändring av de allmänna skolornas kristendomsundervisning. (SOU 1968: 11 s. 95—118.)

I det följande redovisas först remissinstansernas synpunkter på problemet om religionsundervisningens beroende av kyrka-statrelationen och därefter kommentarer till utformningen av de allmänna skolornas religionsundervisning. Slutligen återges synpunkter på behovet av konfessionell religionsundervisning, meddelad av samfunden. I detta sammanhang tas också upp frågan om stöd till samfundens undervisning i form av statsbidrag samt upplåtande av lokaler och tid. — Kommentarer till avsnittet om religionsundervisningen ur religionsfrihetssynpunkt har redovisats i avsnitt 2.5.1.

9.1 *Religionsundervisningen* och *kyrka-statrelationen*

Utredningen konstaterar att eftersom de organisatoriska banden mellan kyrkan och skolan är upplösta, behöver ett lösande av banden mellan staten och kyrkan inte av organisatoriska skäl medföra ändringar i de bestämmelser som reglerar kristendomsundervisningen. Dessutom innebär undervisningens avkonfessionalisering att varken dess förekomst eller omfattning numera är beroende av att kyrkan står i ett nära förhållande till staten. Däremot, finner utredningen, kan motiv som anförs i kyrka-statfrågan, t. ex. en önskan att öka eller minska kristendomens inflytande i samhället, också ha betydelse för inställningen till skolornas religionsundervisning. (SOU 1968: 11 s. 115—116.)

Länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet i Strängnäs, stiftsrådet i Skara, Kyrkomusikernas riksförbund, Sveriges frikyrkoråd, Centerns kvinnoförbund och Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund delar utredningens uppfattning att religionsundervisningen i skolorna inte är beroende av förhållandet mellan stat och kyrka. Katolska biskopsämbetet ser däremot religionsundervisningen som ett av huvudproblemen i katolska kyrkans förhållande till staten (jfr avsnitt 9.3). Även Kristna studentrörelsen i Sverige berör problemet.

Kyrkomusikernas riksförbund skriver.

En skilsmässa behöver såsom utredningen framhåller inte medföra förändringar av kristendomsundervisningen. Vidare omvittnas statens, kyrkans och samfundens intresse av sådan undervisning, vilket enligt KMR bör stimulera kunskapsförmedlingen och med hänsyn till betydelsen för samhället tala för en moderat tolkning av religionsfrihetsprincipen i detta avseende.

Kristna studentrörelsen i Sverige tar upp förhållandet mellan kristendomsundervisning, barndopspraxis och statskyrkosystem.

För några årtionden sedan var det vanligt att man på kyrkligt håll såg den allmänna skolans obligatoriska evangelisk-lutherska kristendomsundervisning som en förutsättning för barndopspraxis, och statskyrkosystemet som det pris man betalade för skolans undervisning. Mot denna bakgrund ter det sig förvånande att reformen av religionsundervisningen varken fått liten eller ingen betydelse för barndopspraxis eller statskyrkosystem.

9.2 *Skolans religionsundervisning*

Kristendomsundervisningens förekomst och utformning har enligt utredningen motiverats av den religiösa traditionen och miljön över huvud taget i vårt land. Eftersom religionsundervisningen har till uppgift att orientera eleverna om den kultursituation i vilken de växer upp, är det självfallet, att dess huvudinnehåll blir den kristna religionen i dess evangelisk-lutherska form. (SOU 1968: 11 s. 115.)

Undervisningens nuvarande utformning har kommenterats av domkapitlen i Skara, Strängnäs och Lund, Sveriges frikyrkoråd, Mosaiska församlingen i Stockholm, Förbundet för religionsfrihet, Centerns kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Domkapitlet i Skara behandlar skolans etiska fostran.

Kristenliv innebär dels en viss tro, dels en viss etik. Utredarna framhålla, sid. 109, att skolan enligt gällande läroplan för grundskolan »genom en etisk fostran skall ge eleven en god uppfattning om de moraliska normer som måste gälla i samlevnaden mellan människor och som bär upp rättsordningen i ett demokratiskt samhälle». Av uttalande av vederbörande departementschef i riksdagen framgår, att den här angivna målsättningen för skolans fostran gäller även för gymnasiestadiet. Bland ämnen, särskilt lämpade för meddelande av sådan fostran, nämna utredarna kristendomskunskap och ämnen av samhälls- och naturorienterande slag. För kristna föräldrar är det en angelägenhet av brännande aktualitet, att undervisningen om familjebildning och äktenskap icke — exempelvis genom s. k. bredvidläsningsböcker — utformas så, att den uppleves som angrepp på kristen etik. Ej minst ur samhällets egen synpunkt är det enligt domkapitlets mening betydelsefullt, att värdet av trofasta äkten-

skap och den trygghet som följer av fasta familjeband får positiv belysning.

Domkapitlet i Strängnäs anser att

efter den svenska skolans avkonfessionalisering är motivationen för att den kristna religionen i dess evangelisk-lutherska utformning blivit religionsundervisningens huvudinnehåll icke längre att söka i en bestående organisatorisk förbindelse mellan kyrka och stat utan enbart i skolans uppgift att orientera eleverna i den tradition, miljö och kultursituation, där de växer upp. Domkapitlet finner därför, liksom utredningen, att ett lösande av banden mellan staten och kyrkan i och för sig icke skall behöva medföra någon ändring i de bestämmelser, som nu reglerar skolans kristendomsundervisning. Den avvägning och kvantitativa preferering, som här skall göras, måste också i sådant fall rimligtvis ge svenska kyrkan en mera omfattande och ingående behandling än andra trossamfund.

Domkapitlet vill också

erinra om att den bristande följdriktighet, som i nu gällande föreskrifter för undervisningen föreligger i fråga om relationen samhällsåskådning-livsåskådning, vid en upplösning av det organisatoriska bandet mellan stat och kyrka kan komma att ytterligare accentueras. Det demokratiska samhällets grundvärderingar synes skola indoktrineras i eleverna, samtidigt som dels eleverna skall fostras till kritiskt tänkande, dels ej någon av de livsåskådningar, vilka ge grunden för dessa värderingar, få genom undervisningen auktoritativt påverka eleverna. Den kristna livsåskådningen, som anses vara av stor betydelse för demokratiens grundvärden, kan vid en skilsmässa kyrka-stat förväntas komma att snarast minska i betydelse i den allmänna opinionen. Därmed skulle också ett väsentligt stöd för den demokratiska samhällssynen komma att försvagas.

Som framgått av avsnitt 2.1.4 ser enligt *domkapitlet i Lund* statsmakterna

som sin uppgift att via skolan och på annat sätt ge medborgarna objektiv information om olika religioner och livsåskådningar. Såsom debatten om den s. k. objektiva religionsundervisningen visat har denna information uppfattats mycket olika av olika grupper. Kravet på objektiv information rör sig i en vid skala från krav att undervisningen skall acceptera den behandlade livsåskådningens centrala teser till krav att undervisningen skall bestå i en kritisk, vetenskaplig och rationell bedömning av religioner och livsåskådningar. Också i detta fall kommer statens neutralitet att uppfattas olika, beroende på vilken part man företräder i debatten.

Sveriges frikyrkoråd instämmer

i utredningens synpunkt att det är önskvärt att också i fortsättningen religionsundervisningen inom landet har ett visst mått av enhetlighet. Det är rådets uppfattning att det vore önskvärt att undervisningen kunde utformas så att inga elever skulle behöva befrias från densamma.

Mosaiska församlingen i Stockholm fäster uppmärksamheten på Mosaiska församlingarnas i Sverige centralråds yttrande över förslaget om översyn av läroplan för grundskolan, vilket yttrande bifogats.

Förbundet för religionsfrihet påpekar att man

har redan tidigare i olika sammanhang avgivit yttranden beträffande religionsundervisning och andakter inom olika skolformer. Vi vill här endast sammanfattningsvis hävda att all religionsundervisning i de allmänna skolorna eller av samhället understödda skolor *måste* vara objektiv i praktiken på ett sådant sätt, att all befrielse från

sådan undervisning blir obehövlig, samt att ingen form av religionsutövning i sådana skolor bör få förekomma.

Också *Centerns kvinnoförbund* tar upp skolans roll i samband med att förbundet diskuterar samhällets neutralitet i livsåskådningsfrågor (se avsnitt 2.1.4).

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund anför.

Kyrkans inflytande över skolundervisningen har genom olika reformer eliminerats, däremot förutsättes religionsundervisningen i första rummet gälla undervisning om den kristna religionen och den lutherska läran. Även om kyrka och stat skiljes åt, anser förbundet icke att den nuvarande undervisningen behöver beröras härav. Religionsundervisningen utformas helt i samband med undervisningen för övrigt och ankommer på riksdagens beslut.

Undervisningen om olika religioner vid våra skolor skall vara objektiv och inte innehålla några värderingar, hävdar *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.*

Med anledning av att undervisningen bl. a. måste anpassas efter barnens utvecklingsmässiga förutsättningar, bör all religionsundervisning på låg- och mellanstadiet avskaffas, då elever i de åldrarna oftast har svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen i detta ämne på ett sätt som står i överensstämmelse med grundskolans idé. På högstadiet och övriga skolformer bör religionsundervisningen i betydande utsträckning kunna integreras i övriga orienteringsämnen. Härigenom kan på ett bättre sätt olika religiösa, politiska och filosofiska åskådningar studeras och deras betydelse för samhällsutvecklingen belysas.

9.3 *Samfundens religionsundervisning*

Kyrka-statutredningen antar att den kyrkliga undervisningen vid en avveckling eller ändring av de allmänna skolornas kristendomsundervisning kan bli intensifierad och konfessionellt utformad. Om en sådan konfessionell undervisning endast utgör ett komplement till den objektiva undervisningen är föga att invända. Skulle den däremot helt ersätta denna föreligger risk för en skärpt religiös profilering. Utredningen konstaterar vidare att staten torde vara förhindrad att förbjuda en fri kyrka att starta egna skolor. Om kyrkan har beskattningsrätt kan situationen rent faktiskt bli en annan. I ett läge utan beskattningsrätt uppkommer frågan om statsbidrag till kyrkliga skolor. I en del länder får samfunden använda skolans lokaler för sin egen undervisning, och i vårt land finns ej i gällande rätt något hinder mot detta. Från statlig synpunkt är enligt utredningen en viss samverkan mellan stat och kyrka av detta slag att föredraga framför en splittring av skolväsendet med både statliga och kyrkliga skolor. (SOU 1968: 11 s. 116—118.)

Behovet av konfessionell undervisning diskuteras av domkapitlet i Skara och Sveriges kristna socialdemokraters förbund, vilka hävdar att samfundens undervisning redan nu bör intensifieras. Katolska biskopsämbetet kritiserar statsmakternas inställning till önskemålen om katolsk religionsundervisning, Mosaiska församlingen i Stockholm redogör för de judiska undervisningsinstitutionernas verksamhet och Moderata samlingspartiets kvinnoförbund påpekar att konfessionellt präglad undervisning har stor betydelse för vissa grupper. Domkapitlet i Sträng-

näs varnar för en skärpt religiös profilering.

Domkapitlet i Skara anför.

Även om det allmänna skolväsendet lyckas sammanhålla huvudmassan av skoleleverna i en enhetlig undervisning i kristendom/religionskunskap, är det uppenbart att skolundervisningens icke-konfessionella karaktär nödvändiggör en stark intensifiering av samfundens egen kristendomsundervisning. Utredarna säga för litet, då de sid. 95 uttala, att en sådan intensifiering skulle ske, om skolans kristendomsundervisning skulle upphöra. Intensifieringen är även i dagens läge en oavvislig nödvändighet därför att skolans undervisning i ämnet icke kan och icke får vara av den art att den kan ersätta samfundens dopundervisning. Mot en konfessionell undervisning som endast utgör ett komplement till den objektiva undervisningen i skolan ha utredarna, sid. 116, föga att invända — domkapitlet finner att ingen som helst invändning häremot rimligen kan göras i ett demokratiskt samhälle.

Domkapitlet i Strängnäs uttalar.

Vid en upplösning av sambandet mellan staten och kyrkan skulle det läget kunna tänkas uppkomma, att religionsundervisningen skulle väsentligen minskas eller bringas att helt upphöra. Ett sådant förhållande skulle, såsom utredningen påvisat, kunna medföra en rad negativa konsekvenser. Domkapitlet vill här särskilt erinra om att uppkomsten av konfessionella skolor — i den mån sådana skulle kunna ekonomiskt drivas utan statligt stöd — kan komma att splittra den nu rådande relativa enhetligheten i den svenska skolans religionsundervisning och därmed skapa motsättningar mellan olika befolkningsgrupper.

Katolska biskopsämbetet anför.

Slutbetänkandet hänvisar i avsnittet om kristendomsundervisningen utförligt till det betänkande som 1964 års Utlands- och internatskoleutredning avgav 1966, betitlat Skolgång borta och hemma. Denna utredning hade, som framgår av namnet, till uppgift att utreda skolgången för utlandssvenska barn men fick egendomligt nog dessutom direktiv att också syssla med den ojämförligt mycket större och mera komplicerade frågan om invandrarbarnens undervisning. För detta senare uppdrag hade man uppenbarligen endast en bråkdel av den tid som stod till förfogande för den primära uppgiften. Här föreligger ett skrämmande exempel på hur man anser sig kunna driva minoritetspolitik med vänster hand. Utredningen kom också till slutsatsen att det för såväl svenska barn i utlandet som utländska barn i Sverige är nyttigast att gå i »riktiga» svenska skolor.

Några ansatser i utredningen har kommit att spela en ödesdiger roll i den fortsatta diskussionen och måste därför något beröras här. Helt obegripligt är det att utredningen, när den resonerar om möjligheterna att inom skolans ram ge kompletterande katolsk religionsundervisning, laborerar varken med antalet katolska barn i skolpliktig ålder, 4 200, eller ens det antal som hade möjlighet att delta och deltog i undervisningen, 2 900, utan med antalet från skolans kristendomsundervisning befriade barn, 800, (siffrorna avser höstterminen 1965). Det borde vara lätt att inse att utredningen här endast presenterat skenargument för den hävdvunna diskriminerande särbehandlingen av religionen i invandringspolitiken. Hade man ställt liknande krav för att anse behov föreligga av extra undervisning i exempelvis härkomstländernas språk, historia, geografi, statskunskap eller musik, hade det givetvis varit omöjligt att komma med några förslag om sådan undervisning.

Två reservanter i utredningen, Alva Myrdal och Fältheim, synes dock ha genomskådat ihåligheten i argumenten och föreslår att »vid en omprövning av religionsfrihetens tillämpning även bör utredas huruvida inte tillfälle till undervisning i den religion

de nytillkomna barnen omfattar bör kunna beredas i likhet med den kompletterande undervisning utredningen föreslagit för språkliga minoriteter».

Om utredningen Skolgång borta och hemma för Sveriges katoliker var en pinsam överraskning, så gäller detta än mera den därpå grundade propositionen i våras. Den gick på den för katolska intressen mest ogynnsamma linjen, i utredningen företrädd endast av en reservant, Gustavsson. Inget statsbidrag till S:t Eriks katolska skola, men väl till den judiska Hillelskolan, inget övervägande om att på samma basis som i fråga om andra kulturella ämnen inom skolan anordna »kompletterande separat religionsundervisning» (Myrdal & Fältheim).

Det bör i detta sammanhang framhållas att den katolska kyrkan inte önskar en lösning av religionsundervisningsfrågorna i samband med invandringspolitiken, eftersom det här i första hand gäller religionsfriheten och föräldrarätten, oberoende av nationalitet och medborgarskap. Att dela upp katolska föräldrar och barn i invandrare och andra vore ur alla synpunkter olyckligt.

Statens uppgift kan självfallet inte vara att förmå till eller kontrollera att katolska barn deltar i kyrkans undervisning. Men när som nu en mycket stor del av de katolska barnen saknar de yttre möjligheterna att delta i denna undervisning, kan man knappast säga att föräldrarnas rätt att tillförsäkra barnen en sådan uppfostran är respekterad av statsmakterna såsom de utfäst sig att göra. Det enda i den vägen som hittills gjorts är erbjudandet att ställa skolans lokaler till förfogande »om större olägenhet ej vållas skolans verksamhet». Det förefaller vara väl blygsamt för att täckas av uttrycket »lösning med en viss samverkan mellan stat och kyrka». En sådan är enligt slutorden i avsnittet om kristendomsundervisningen »att föredra framför en splittring av skolväsendet med både statliga och kyrkliga skolor». Hittills har statsmakterna nog menat sig kunna undvika såväl »splittring av skolväsendet» som »samverkan mellan stat och kyrka».

Mosaiska församlingen i Stockholm hänvisar till sitt bifogade yttrande över 1964 års utlands- och internatskoleutrednings betänkande Skolgång borta och hemma (SOU 1966: 55). I detta yttrande skrev församlingen bl. a.

Kristendomsundervisningen i grundskolan och religionskunskapsundervisningen i gymnasiet torde inte kunna vara helt objektiv, varför skollagens 27:e §, 2:a stycket »Elev skall på föräldrarnas begäran befrias från att deltaga i undervisningen i kristendomskunskap, om elev tillhör trossamfund, som fått Konungens tillstånd att i skolans ställe ombesörja religionsundervisningen»: fortfarande framstår som motiverad.

I Kungl. Maj:ts brev 17/4 1953 heter det i stycket a): Skolöverstyrelsen och vederbörande lokala skolmyndighet skall äga rätt att taga kännedom om undervisningen.

Det har sedan länge varit angeläget för Mosaiska församlingarnas centralråd att Skolöverstyrelsen skulle taga kännedom om undervisningen i våra religionsskolor och ha full insyn i desamma. Framställning om detta har senast våren 1966 gjorts till Skolöverstyrelsen. Det heter i samma brev av den 17/4 1953, stycke c): Lärjungar skola erhålla erforderliga intyg rörande undervisningen.

Däremot har vitsord som avgivits i religionsundervisningen utanför den allmänna skolan ej införts i skolans betygskatalog eller i av skolan utfärdade betyg. Mosaiska församlingarnas centralråd har gjort upprepade framställningar om att dessa vitsord skola införas i betyget. Orsaken har varit att man önskat ge sina vitsord samma värde som övriga betyg avgivna i den allmänna skolan. Insyn från Skolöverstyrelsens sida i de Mosaiska församlingarnas religionsskolor samt erkännandet av betygen såsom likvärdiga anser centralrådet inte endast ha rent praktisk betydelse med hänsyn till betygsvärdering i skilda sammanhang utan även psykologisk, i det att ett ökat anseende och respekt för religionsskolorna i så fall torde vara att räkna med från elevernas sida.

De kunskaper som förmedlas i de judiska undervisningsinstitutionerna omfattar huvudsakligast den judiska religionen, judarnas historia, judisk etik och kultur. Den omfattar även främmande religioner, allmän etik och livsåskådningsproblem. Utöver detta sker också viss undervisning i hebreiska språket, bl. a. av det skälet att kunskap i detta språk är en förutsättning för att vederbörande skall kunna följa de judiska gudstjänsterna.

Ungdomarnas relation till och intresse för den nya israeliska staten och dess kulturliv har också aktualiserat betydelsen av kunskaper i detta språk. Vad har nu den judiska undervisningen för målsättning? Även om skolan benämns religionsskola är det inte fråga om fostran till religiöst sinnelag utan om ett bibringande av grundkunskaper. Elevernas ställningstagande till religiösa faktorer är betingat också av andra företeelser, inte minst den familjemiljö i vilken de lever. Att tillhöra en minoritet men också liksom här i Sverige vara en del av det svenska folket, är ett stycke levnadskonst som fordrar utbildning. I vår anpassning till samhället, i våra ansträngningar att uppfostra våra barn till goda samhällsmedlemmar ligger också en strävan att tillgodose deras trygghetsbehov. Men med trygghet menas icke endast ekonomisk och social säkerhet. I trygghetsbegreppet ligger också ett självförverkligande och en identitetskänsla. Våra ungdomar har att beredas tillfälle att söka och finna sin samhörighet också med sitt judiska ursprung och arv. Detta är vid skapandet av värdefulla svensk-judiska samhällsmedlemmar av utomordentligt stor betydelse och en av den judiska undervisningens viktigaste målsättningar.

Då konfessionellt präglad undervisning är av stor betydelse för vissa grupper, bör enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* staten visa en generös inställning till sådan undervisning vare sig den bedrivs som enskilt ämne vid sidan av den ordinarie skolverksamheten eller i privata skolor gemensamt med övriga skolämnen.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund noterar att många nu upplever skolans objektiva undervisning som klart otillräcklig och på sina håll talas det på allvar om skapandet av egna skolor. Det kan här vara lämpligt att påminna om den roll skolans kristendomsundervisning har spelat i Svenska kyrkans arbete. Folkskolan utformades i hög grad med tanke på den kristna församlingens ansvar att ge barnen undervisning i religion. Kyrkan och skolan har långsamt åtskilts och de kristna samfunden har hittills inte skapat en tillräcklig ersättning för den tidigare kyrkliga undervisningen genom skolan. Vi understryker värdet av den objektiva religionsundervisningen för alla, men vill samtidigt peka på möjligheten av en kompletterande undervisning genom samfunden.

Möjligheten att lämna *stöd till samfundens undervisning* i form av statsbidrag behandlas av Katolska biskopsämbetet, Mosaiska församlingen i Stockholm, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Kristna studentrörelsen i Sverige. Upplåtande av skollokaler berörs av länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet i Skara och Katolska biskopsämbetet. De två sistnämnda tar också upp frågan om lämplig tid för samfundens undervisning.

Angående kyrkans användande av skolans lokaler instämmer länsstyrelsen i Jönköpings län i utredningens åsikt att en samverkan mellan kyrka och stat av det slag som berörts på s. 118 i slutbetänkandet är att föredraga framför en splittring av skolväsendet.

Domkapitlet i Skara anför.

Gällande rätt ställer enligt utredningen, sid. 118, ej hinder i vägen för att skolans lokaler upplåtas för sådan undervisning. Domkapitlet, som uttalar sig för bibehållande av rådande rättsläge i detta avseende, vill erinra om att den intensifiering av samfundens kristendomsundervisning som nu är på väg, kan komma att medföra problem angående lämplig tid för samfundens undervisning. Det är ett vitalt önskemål, att skolväsendet härvid visar största möjliga tillmötesgående.

Katolska biskopsämbetet skriver.

Vad utredningen på sid. 86 i slutbetänkandet framhållit därom att ekonomiska svårigheter kan spoliera ett teoretiskt väl uppbyggt religionsfrihetsprogram illustreras särskilt tydligt av den officiella svenska politiken i fråga om de katolska skolorna. För ett år sedan antog Sveriges riksdag enhälligt en Unesco-konvention mot diskriminering i undervisningen, innehållande bl. a. detta: »Fördragsslutande stater är ense om att det är väsentligt att respektera föräldrars och andra laga målsmäns rätt att välja andra läroanstalter för sina barn än dem som uppehålles av de offentliga myndigheterna men som motsvarar de minimikrav som må ha framställts eller godkänts av vederbörande myndigheter.» Därefter vägrar regering och riksdag att bevilja statsbidrag till katolska skolor, och nyligen beslöt också Stockholms skoldirektion med hänvisning till det uteblivna statliga bidraget att heller inte ge något bidrag till S:t Eriks katolska skola.

Genom att antaga den nämnda och liknande konventioner har Sverige undvikit att öppet ställa sig utanför den allmänt accepterade uppfattning av föräldrarätten som företräds av Unesco, Europarådet etc. Men hänsynen förefaller att gälla Sveriges internationella renommé, inte alls de föräldrar som här i Sverige berörs av saken.

De två katolska skolor som finns i Sverige har självfallet tillkommit därför att föräldrar efterfrågar sådana skolor. Dessa föräldrar måste ta en del av det ekonomiska ansvaret för de katolska skolorna samtidigt som de betalar skatt till det offentliga skolväsendet, och det är alltså de som i första hand drabbas av den svenska skolpolitiken i dessa stycken. Dessa föräldrar, mest invandrare i första eller andra generationen, har en sämre ekonomisk ställning än det svenska genomsnittet. I realiteten innebär systemet en straffskatt på en viss religiös övertygelse. Det är knappast heller någon överdrift att säga det det har drag av klasslagstiftning riktad mot delar av den nya underklass som invandrarna utgör.

För den katolska kyrkan är det ett viktigt principiellt önskemål och för de drabbade föräldrarna ett rättvisekrav, att till de katolska skolorna utgår offentliga bidrag motsvarande de besparingar stat och kommun gör genom deras verksamhet.

Med hänsyn till katolikernas förhållandevis ringa antal och stora spridning saknas emellertid under alla omständigheter praktiska möjligheter att inrätta katolska skolor för mer än en liten del av de katolska barnen. Av ojämförligt större kvantitativ betydelse är den katolska religionsundervisningen för de barn som går i de offentliga skolorna. Det är därför att beklaga att diskussionen hittills så mycket mera har kommit att gälla statsbidrag till katolska skolor, än frågan vad det allmänna kan göra för att möjliggöra eller underlätta för katolska barn att delta i kyrkans undervisning.

För den katolska kyrkan och för de katolska föräldrarna är det viktiga att barnen får tillfälle att delta i kyrkans undervisning, inte att de slipper skolan. Nu finns i allmänhet intet samband mellan befrielse från skolans religionsundervisning och möjlighet att delta i kyrkans. I så gott som alla länder, också i vissa kommunistiska, där skolan på sitt schema inte erbjuder undervisning i religion, ställer man en bestämd tid till förfogande för dylik undervisning. I vårt land tillämpas denna princip på svenska kyrkans konfirmationsundervisning. Att skolans icke-konfessionella undervisning ej kan ersätta den katolska är givetvis alla berörda ense om.

I den ovan nämnda Unescokonventionen

sägs också: »Det är väsentligt att respektera föräldrars... frihet att på sätt som överensstämmer med formerna för landets rättstillämpning tillförsäkra barnen en religiös och moralisk uppfostran i enlighet med deras egen övertygelse». Denna föräldrarnas frihet består givetvis just i att ha praktiska möjligheter att låta sina barn delta i exempelvis de katolska församlingarnas undervisning. Det är därför sällsamt att i departementschefens kommentar till konventionen ingenting sägs om bemödanden från det allmänna i denna riktning utan endast hänvisas till möjligheten till befrielse och till att skolans undervisning är objektiv.

I sitt yttrande över betänkandet Skolgång borta och hemma (SOU 1966: 55) uttalade *Mosaiska församlingen i Stockholm.*

Efter dissenterlagstiftningens införande är de Mosaiska församlingarna att betrakta såsom frivilliga sammanslutningar för mosaiska trosbekännare och medlemskap är sålunda icke obligatoriskt. Församlingarna finansieras genom beskattning av medlemmarna. Det bör framhållas att dessa skatter eller medlemsavgifter, som under många år varit avdragsgilla vid deklaration till allmän statlig och kommunal beskattning numera tyvärr på grund av ett utslag av regeringsrätten den 9 februari 1950 inte längre är det. Efter att ha inhämtat uppgifter från Mosaiska församlingarnas centralråd uppger 1964 års Utlands- och internatskoleutredning i sitt betänkande att kostnaderna belöper sig till cirka 300 000 kronor per år för den judiska undervisningen i religionsskolorna. De allmänna kostnadsstegringarna, lärarlöner, skolmaterial o. s. v. har gjort utgifterna för undervisningen ytterst betungande för de mosaiska församlingarna. Man hade därför ställt vissa förhoppningar till att stat och kommun i insikt om betydelsen av den judiska undervisningen såsom ett led i skapandet av välanpassade och trygga samhällsmedlemmar, skulle finna skäligt att ekonomiskt stödja den judiska undervisningen i Sverige.

Förutom religionsskolorna i Sverige, som har karaktär av eftermiddagsskolor, finnes i Stockholm en judisk grundskola, benämnd Hillelskolan, grundad år 1955 av föreningen Chinuch (=det hebreiska ordet för fostran). Föreningen är skolans huvudman och driver även en judisk lekskola. Hillelskolan åtnjuter statligt och kommunalt bidrag för del av lärarlöner, läroböcker, materiel samt skolmåltider. I övrigt finansieras verksamheten, som bedrives på ideell grundval, genom terminsavgifter, bidrag från Mosaiska församlingen i Stockholm (cirka 20 000 kronor) och diverse fonder samt medel insamlade på privat håll. Det står givetvis föräldrar till judiska barn i Stockholm fritt att välja huruvida de önskar att barnen skall få sin judiska undervisning i religionsskolan eller den mera omfattande undervisningen i Hillelskolan. Mosaiska församlingen vill framhålla, att Hillelskolan är en undervisningsform som fyller ett väsentligt behov hos många föräldrar, vilka önskar ge sina barn möjlighet till denna mera intensifierade judiska utbildning. Ett ökat stöd från stat och kommun finner Församlingen berättigat. Den har icke möjlighet att för närvarande själv öka sitt ekonomiska bidrag.

Som framgått ovan, vill *Sveriges kristna socialdemokraters förbund* peka på möjligheten av en kompletterande undervisning genom samfunden.

Vi kan i detta sammanhang tänka oss att statsbidrag utgår i den form som lämnas till studieförbunden för ungdomscirklar eller på annat lämpligt sätt.

Privata konfessionella skolor, ofta internatskolor, finns och har hittills fyllt en viktig uppgift. Företrädarna för dylika internatskolor begär i allmänhet statsbidrag, vilket åtminstone ur vissa synpunkter är motiverat. Dels betalar föräldrarna skatt till skolväsendet. Dels blir elevavgifterna höga och begränsade till vissa ekonomiskt starka grupper i samhället. Vi menar dock att

dessa skolor så långt som möjligt och på längre sikt skall inordnas i det allmänna skolväsendet, med speciella möjligheter till kompletterande undervisning i religionskunskap och kulturfrågor.

Kristna studentrörelsen i Sverige framhåller.

Till samfundens egen religionsundervisning som ett komplement till skolans objektiva, borde bidrag kunna utgå, som både höjde kvaliteten och gjorde denna lättare tillgänglig.

10 De teologiska fakulteterna

Kyrka-statutredningen redogör i slutbetänkandets kap. 8 inledningsvis för delbetänkandet De teologiska fakulteterna, vilket omfattar dels en redogörelse som utarbetats av utredningens expert A. Palmqvist efter av utredningen givna allmänna anvisningar, dels utredningens egna synpunkter (SOU 1967: 17). Utredningen behandlar därefter — i belysning av förhållandena inom och utom Sverige och med beaktande av den kritik som framkommit i vårt land — frågor som gäller om och på vad sätt en ändrad relation kyrka-stat kan komma att påverka de teologiska fakulteternas ställning, den teologiska forskningen samt prästutbildningen och utbildningen av ämneslärare i kristendomskunskap. (SOU 1968: 11 s. 119—127.)

Kungl. Maj:t har den 26 september 1969 dels anbefallt universitetskanslersämbetet att till Kungl. Maj:t inkomma med utredning och förslag angående den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation, dels bemyndigat chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en sakkunnig för utredning av frågan angående de praktiskt-teologiska övningsinstitutens framtida ställning m. m.

I det följande redovisas först remissinstansernas synpunkter på problemet om kyrka-statrelationens betydelse för fakulteternas organisation och arbetsuppgifter (kommentarer avseende prästutbildningen har dock återgetts i avsnitt 2.5.2). Därefter berörs frågor om förbindelserna mellan de teologiska fakulteterna och svenska kyrkan.

10.1 *Kyrka-statrelationens betydelse för de teologiska fakulteternas organisation och arbetsuppgifter*

Eftersom kyrkans möjligheter att på organisatorisk eller ekonomisk väg påverka de teologiska fakulteterna upphört, behöver en ändrad kyrka-statrelation inte få som följd någon ändring i fakulteternas egen *organisation*, anser utredningen (SOU 1968: 11 s. 121—122).

I detta uttalande instämmer *domkapitlen i Lund och Härnösand, Sveriges frikyrkoråd, Folkpartiets ungdomsförbund* och *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.*

En annan mening har *Förbundet för religionsfrihet*, som förordar att de teologiska fakulteterna avskaffas

som ett led just i kyrka-statfrågans lösande. Vi delar alltså inte utredningens bedömning, att frågan om en fakultetsreform inte tillhör kyrka-statfrågan. Frikopplas fakultetsfrågan från kyrka-statfrågan, är det också risk för att den förblir olöst under lång tid framöver.

Utredningen diskuterar även behovet av *teologisk forskning* och finner det vara

ett samhälleligt intresse att söka kartlägga religionen och dess betydelse såväl för den enskilde som i olika gemenskapsformer, religiösa och allmänt samhälleliga.

— — — — — — — — — — — — — —

Utredningen utgår från, icke blott att den teologiska eller religionsvetenskapliga forskningen kommer att bestå i vårt land, utan också att den, även om det nära organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan upphör, kommer att bedrivas med statligt ekonomiskt stöd vid universiteten. Så långt synes alltså den teologiska forskningen och statligt stöd åt densamma vara oberoende av hur relationerna kyrka-stat utformas. (SOU 1968: 11 s. 123.)

I detta sammanhang refererar utredningen debatten om den teologiska forskningens förutsättningslöshet och erinrar om att olika förslag till organisatoriska reformer förts fram.

Om den nuvarande ordningen med teologiska fakulteter bör bestå eller ej beror enligt utredningens mening emellertid inte i första hand av hur kyrka-statrelationen utformas. Oavsett om det nära sambandet kyrka-stat består eller ej, kan således fakultetsfrågan lösas på olika sätt. Organisationen av den teologiska forskningen — och utbildningen — ser utredningen som ett rent vetenskapsorganisatoriskt spörsmål. Skulle förutsättningslöshet och objektivitet hindras av den nuvarande organisationen trots den programmatiska konfessionslösheten hos de teologiska fakulteterna, kan således även i utredningens A-läge genomföras de ändringar som anses erforderliga. (SOU 1968: 11 s. 123—124.)

Slutligen redovisar utredningen de argument som anförts i debatten om de teologiska fakulteternas bestånd (SOU 1968: 11 s. 124—125).

Behovet av teologisk och religionsvetenskaplig forskning diskuteras av stiftsrådet i Strängnäs, Sveriges frikyrkoråd, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kristna socialdemokraters förbund och Folkpartiets ungdomsförbund, vilka instämmer i utredningens uppfattning att sådan forskning är ett samhällsintresse.

Sveriges frikyrkoråd anser inte att teologisk forskning är mindre förutsättningslös än annan forskning, medan Förbundet för religionsfrihet har motsatt uppfattning.

I frågan om de teologiska fakulteternas bestånd uttalar sig domkapitlet och stiftsrådet i Strängnäs samt Moderata samlingspartiets kvinnoförbund för nuvarande ordning. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Förbundet för religionsfrihet, Folkpartiets ungdomsförbund och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund anser däremot att dessa fakulteter bör avskaffas.

Det torde finnas anledning, uttalar sålunda *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län,*

att — i samband med pågående översyn av universitetsorganisationen — upptaga frågan om de teologiska universitetsdisciplinernas ställning och fakultetstillhörighet. Bl. a. med hänsyn till rådande tvärvetenskapliga tendenser synes det ändamålsenligt att dessa lärostolar, av vilka flertalet ha stark humanistisk anknytning, ingå i huma-

nistisk fakultet eller ev. gemensamt utgöra en religionsvetenskaplig sektion av dylik fakultet.

Stiftsrådet i Strängnäs

vill understryka vad som sägs i spalt ett, sista stycket å sidan 123 »Utredningen utgår från...». Stiftsrådet betonar värdet av att de teologiska fakulteterna får bestå som självständiga enheter och får behålla den hävdvunna och internationellt vanliga beteckningen (teologisk fakultet).

Sveriges frikyrkoråd ansluter sig

till vad utredningen i slutbetänkandet anfört om teologisk forskning, särskilt till det som sagts på sid. 123, spalt 2. Behovet av en särskild fakultet bestäms av forskningens objekt, under det att grundreglerna för all forskning är enhetliga. Rådet anser att mycket talar för att behov av teologiska fakulteter finns också i framtiden. Rådet delar emellertid synpunkten att fakulteternas neutralitet borde betonas genom att i namnet anges att dess objekt är religionen i dess olika former.

— — — — — — — — — — — — — — —

Kravet på att de teologiska fakulteterna i deras nuvarande form skall upphöra är enligt rådets förmenande inte tillräckligt underbyggt. Däremot kan det måhända vara önskvärt med en viss omorganisation, men inte med motiveringen att den teologiska forskningen skulle vara mindre förutsättningslös än annan forskning.

Förbundet för religionsfrihet anför.

Frågan om de teologiska fakulteternas vetenskaplighet aktualiseras enligt vår mening i hög grad vid kyrka-statfrågans lösning. Nu rådande missförhållanden på denna punkt blir direkt orimliga i ett läge där statens religiösa engagemang i kyrkan upphört. Att utredningen tar relativt lätt på saken torde bero på att den inte tillräckligt beaktat missförhållandenas svårighetsgrad.

— — — — — — — — — — — — — — —

Utredningens utgångspunkt i övrigt, att den teologiska eller religionsvetenskapliga forskningen och utbildningen, även om sambandet kyrka-stat upphör, kommer att bedrivas med statligt ekonomiskt stöd vid universiteten, delar vi också. Det är avgjort ett statligt intresse. Men detta givetvis under förutsättning att forskningen verkligen blir vetenskaplig och undervisningen objektiv.

— — — — — — — — — — — — — — —

Expertredogörelsen för »de teologiska fakulteternas arbetsinsatser under åren 1945—1965», där också de enskilda teologiämnena tas upp var för sig, ger alltför litet någon uppfattning om vetenskapligheten. Framställningen borde åtminstone ha innehållit en ansats till kritisk granskning. Den kan nu verka vilseledande, i synnerhet som presentationen avses gälla hela 20-årsperioden. Vad beträffar dagens läge bör visserligen enligt vår mening t. ex. undervisningen i ämnena dogmatik i Uppsala och religionsfilosofi i Lund gå helt fria från kritik. Men vi måste rekommendera en ytterligare granskning av särskilt ämnena nya testamentets exegetik i Uppsala och teologisk etik i Lund. Som aktualiserande prov vill vi anföra följande citat från professor Riesenfeld: »Detta entydiga, ehuru givetvis inte lättydda vittnesbörd från evangeliernas sida leder till den slutsatsen, att Jesu person inte kan kritiskt reduceras till de kategorier och dimensioner, inom vilka historikern eljest har att rekonstruera och förstå historiska gestalter. Det utsäges också klart av materialet självt, att det där föreligger något unikt, som går utanför den tillvaro vi eljest rör oss i och äger komparabla erfarenheter av. När det nu inte går att med vetenskapliga metoder eliminera svårigheterna, så nödgas den vetenskapligt arbetande exegeten, just om han vill vara öppen och objektiv, även ta det unika med i beräkningen.» (Evangelieforskningen som historievetenskapligt problem.)

Sveriges kristna socialdemokraters förbund konstaterar att religionen

utgör en väsentlig faktor i den mänskliga kulturen. Det moderna kultursamhället behöver en fri och kvalitativt högtstående religionsvetenskaplig forskning. Det står därför helt klart att samhället har anledning att främja sådan forskning och undervisning som sedan länge bedrivits vid de teologiska fakulteterna. Dessa bör breddas innehållsmässigt med bl. a. vidgat utrymme för religionen som samhällsfaktor, och benämnas religionsvetenskapliga fakulteter.

— — — — — — — — — — — — — —

Rätten till teologiska studier bör vidgas och göras smidigare med mera hänsyn till reella än formella förkunskaper.

Folkpartiets ungdomsförbund anser

att samhället har ansvar för den teologiska och religionsvetenskapliga forskningen. Ett krav är emellertid att ämnesinriktningen breddas och att ökat utrymme ges åt studiet av icke-kristna religioner och religionen som samhällsfenomen m. m. För att markera detta och öka kontakten med företrädare för andra vetenskaper synes det oss lämpligt att upplösa de teologiska fakulteterna och överföra de teologiska ämnena, alltjämt sammanhållna, till sektioner inom de humanistiska fakulteterna.

Den teologiska undervisningen och forskningen bör enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund*

organiseras på utbildningspolitiska och vetenskapliga grunder och samordnas med övrig undervisning och forskning vid de postgymnasiala undervisningsanstalterna.

— — — — — — — — — — — — — —

Åtgärder bör därför snarast vidtagas för att avskaffa de nuvarande teologiska fakulteterna.

Vad utredningen anfört om *utbildning av kristendomslärare* (SOU 1968: 11 s. 127) har inte kommenterats av remissinstanserna.

10.2 *De teologiska fakulteterna och svenska kyrkan*

De flesta banden mellan de teologiska fakulteterna och svenska kyrkan har lösts under 1900-talet och fakulteternas anknytning till staten har förstärkts, konstaterar utredningen. Som exempel anförs bl. a. att grundlagsstadgandet att endast den som bekände den rena evangeliska läran kunde utnämnas till tjänst, förenad med undervisningsskyldighet i kristendom eller teologisk vetenskap, har ersatts av ett allmänt stadgande, att Konungen vid utnämning till sådan tjänst skall taga den hänsyn till de sökandes trosåskådning som därav må påkallas. Utredningen finner vidare att

det indirekta statliga inflytandet i kyrkan genom placering av professorer i kyrkomöte och domkapitel kan böra upphöra. För bibehållandet av gällande ordning har anförts att behov föreligger åtminstone i kyrkomötet av sådan sakkunskap som de teologiska professorerna representerar. Kyrkomötet har emellertid möjlighet att på annat sätt tillgodogöra sig förefintlig teologisk sakkunskap. Att fakulteterna skall vara representerade i domkapitlen i Lund och Uppsala, men inte i övriga domkapitel, synes vara en kvarleva från den tid, då ett nära samband rådde mellan fakultet och kyrka, och bestämmelsen synes kunna upphävas även om relationen kyrka-stat ej ändras.

Avslutningsvis konstaterar utredningen att de teologiska fakulteterna programma-

tiskt sett nu framträder som obundna av varje konfession och fria i förhållande till svenska kyrkan. (SOU 1968: 11 s. 121—122.)

Inom utbildningsdepartementet har under år 1969 utarbetats en promemoria med förslag om avskaffande av de teologiska fakulteternas representation i kyrkomötet samt i domkapitlen i Uppsala och Lund m. m. (stencil U 1969: 3).

Allmänna uttalanden om att de återstående konfessionella *förbindelserna* mellan fakulteterna och kyrkan *bör upphöra* görs av *Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Folkpartiets ungdomsförbund* och *Förbundet för kristen enhet.*

Stadgandet angående *teologisk lärartjänst* kommenteras av *domkapitlet i Härnösand,* som tror att den starka avkonfessionaliseringen av de svenska fakulteterna kan föranleda vissa spänningsförhållanden.

På kyrkligt håll anser man, att fördelarna med en universitetsutbildning, som bygger på full forskningsfrihet och kulturöppenhet, framför en utbildning vid kyrklig läroanstalt, som erbjuder vissa skyddsmurar, ligger i öppen dag. Men man finner inte en konsekvent genomförd avkonfessionalisering helt problemfri.

I regeringsformen § 48 heter det: »Medför befattning skyldighet att undervisa i kristendom eller teologisk vetenskap, skall Konungen taga den hänsyn till de sökandes trosåskådning, som därav må påkallas.» Av departementschefens uttalande i samband med att passusen fick denna formulering framgår, att man var överens med dissenterlagskommittén om att person med en mot evangelisk trosåskådning stridande uppfattning inte skulle kunna erhålla teologisk lärartjänst. Ifall nu grundlagsparagrafen skulle tolkas på ett annat sätt och ändras så, att avkonfessionaliseringen vid utnämningen av lärare vid teologiska fakulteter blir obegränsad, skulle detta väcka betänkligheter på somliga håll inom Svenska kyrkan, eftersom denna enligt vad ovan sagts är de teologiska fakulteternas största avnämare. Dessa betänkligheter måste dock avvägas mot de teologiska fakulteternas ovan apostroferade forskningsfrihet.

Fakulteternas rätt till *representation i kyrkomöte och domkapitel* (se även avsnitt 3.2.1.4.2) föreslås bli upphävd vad kyrkomötet beträffar av *hovrätten för västra Sverige, domkapitlen i Strängnäs och Västerås, stiftsråden i Uppsala, Strängnäs och Härnösand* samt *Kyrkomusikernas riksförbund.*

För ett upphävande av rätten att utse representanter i domkapitlen i Uppsala och Lund uttalar sig *hovrätten för västra Sverige, domkapitlen i Strängnäs och Lund* samt *stiftsråden i Uppsala och Strängnäs.*

Domkapitlet i Lund utvecklar sina synpunkter närmare.

F. n. är de teologiska fakulteterna representerade genom vardera två företrädare i domkapitlen i Uppsala respektive Lund. I samband med fakulteternas avkonfessionalisering har förutsättningarna för en sådan representation undanryckts och den föreslås upphöra, oavsett hur relationen stat-kyrka löses.

Tillgången till särskild teologisk expertis hos två domkapitel har emellertid haft speciellt värde inte bara för dessa stift utan för kyrkan i stort, genom att domkapitlen ju fungerar som remissorgan i kyrkliga frågor. Där anledning funnits har då genom dessa domkapitel de kyrkligt teologiska aspekterna kunnat tillgodoses på särskilt sätt. En fakultet som är konfessio-

nellt neutral kan visserligen göra en teologisk expertprövning men icke anföra de lämplighetsskäl som en kyrklig myndighet kan påvisa.

Domkapitlet stöder den principiella uppfattningen att fakulteterna ej längre skall äga utse ledamöter i domkapitlen. Samtidigt vill domkapitlet emellertid föreslå, att en möjlighet alltjämt hålles öppen att för kyrkan anlita fakultetens speciella sakkunskap i det löpande arbetet eller för någon viss fråga genom att domkapitlen i Uppsala och Lund medges rätt att, där så kan ske, för en kortare eller längre tid, dock längst tre år i sänder, själva utse högst två ordinarie lärare vid teologisk fakultet, vilka är medlemmar av svenska kyrkan, att med yttrande- och beslutanderätt — eller i vart fall yttranderätt — inträda i domkapitlet.

11 Folkbokföringen

I kap. 9 i slutbetänkandet ger kyrka-statutredningen — som komplettering till sitt delbetänkande om folkbokföringen (SOU 1967: 16) — först en redogörelse för 1967 års ändringar i folkbokföringsförordningen. Därefter redogör utredningen för nuvarande ordning för folkbokföringen i vårt land och utomlands samt för en av utredningen gjord stickprovsundersökning om omfattningen av det folkbokföringsarbete som sker på pastorsexpeditionerna. Slutligen anger utredningen skäl för och emot den nuvarande ordningen samt anför vissa egna synpunkter. (SOU 1968: 11 s. 128—134.)

Remissvaren har koncentrerats till utredningens redogörelse för och diskussion av skälen för och emot nuvarande ordning. Med hänsyn härtill har redovisningen delats upp i tre huvudavdelningar. Först redovisas remissinstansernas inställning till frågan om folkbokföringssystemets beroende av kyrka-statrelationen, därefter diskussionen kring ett överförande av folkbokföringen till borgerlig myndighet och slutligen vissa särskilda frågor. Härvid bör märkas att sådan argumentering där religionsfrihetsaspekter åberopas, har återgetts i avsnitt 2.5.3.

11.1 *Folkbokföringssystemet och kyrka-statrelationen*

Utredningen konstaterar att folkbokföringen på lokalplanet

> fyller såväl ett borgerligt som ett kyrkligt behov. För både stat och kyrka kvarstår detta behov oavsett hur relationen kyrka-stat i framtiden utformas. Utredningen har därför å ena sidan funnit överföringen av den civila bokföringen till borgerligt organ tänkbar redan i A-läget, å andra sidan ansett det möjligt att kyrkan anförtros folkbokföringsuppgifter även i B-, C- och D-lägena. Reformer rörande folkbokföringen ändrar för övrigt enligt utredningens mening uppenbarligen icke i något väsentligt avseende det nuvarande förhållandet mellan staten och kyrkan. (SOU 1968: 11 s. 133.)

I denna fråga förekommer skilda uppfattningar bland remissinstanserna. *Länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet och stiftsrådet i Skara, Sveriges frikyrkoråd, Svenska kommunförbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* och *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* anser att frågorna kan lösas oberoende av varandra.

Länsstyrelserna i Uppsala, Älvsborgs,

Skaraborgs, Värmlands och Norrbottens län finner däremot att frågorna i viss mån är beroende av varandra.

Sålunda anför *länsstyrelsen i Älvsborgs län.*

En av de centrala frågorna i relationerna mellan kyrkan och staten är, om folkbokföringen skall överföras till statligt organ eller ej. Just inom detta område föreligger ett intimt samarbete, som binder kyrkan och staten till varandra. Ett slutligt avgörande i denna fråga torde underlätta ett ställningstagande till relationerna i övrigt mellan staten och kyrkan.

Enligt *länsstyrelsen i Skaraborgs län* bör däremot avgörandet i huvudfrågan komma först. Vissa frågor, bl. a. folkbokföringen,

bör enligt länsstyrelsens mening kunna lösas tillfredsställande vilket av de fyra alternativen som lösningen av huvudfrågan kommer att följa. Å andra sidan förutsätter en detaljerad diskussion av dessa frågor kännedom om efter vilka linjer huvudfrågan kommer att lösas.

Länsstyrelserna i Uppsala, Värmlands och Norrbottens län ser en eventuell skilsmässa mellan stat och kyrka som ett argument för ett överförande av folkbokföringen till borgerlig myndighet.

Om kyrkan skiljs från staten torde den löpande folkbokföringen endast bli en borgerlig angelägenhet, som kan anförtros antingen kommunal eller statlig myndighet, varför folkbokföringen bör överflyttas från pastor,

säger *länsstyrelsen i Uppsala län. Länsstyrelsen i Värmlands län* anför.

Om kyrkan skiljes från staten får både de praktiska och principiella skäl, som talar för en överföring av hela folkbokföringen till borgerliga organ, ökad tyngd.

F. n. åvilar enligt *länsstyrelsen i Norrbottens län*

svenska kyrkan vissa samhälleliga funktioner för vilka man vid en strikt åtskillnad mellan stat och kyrka måste finna andra organisationsformer, främst folkbokföring och begravningsväsen. Det torde dock icke bli några större svårigheter att finna godtagbara lösningar härför.

Hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Stockholms och Jämtlands län, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och *Folkpartiets ungdomsförbund* anser att borgerligt organ kan överta folkbokföringen oavsett framtida kyrka-statrelation, medan *länsstyrelserna i Malmöhus, Örebro och Västmanlands län* menar att kyrkan kan behålla folkbokföringen i samtliga lägen.

11.2 *Överföring till borgerlig myndighet*

Som skäl *för* nuvarande ordning har enligt utredningen bl. a. anförts att nuvarande system fungerar tillfredsställande, att det stora antalet pastorsexpeditioner underlättar allmänhetens kontakt med folkbokföringsmyndigheten, att kyrkans anteckningar av dop, vigsel och jordfästning har nära anknytning till civil registrering av namn, äktenskap och begravning, att ett överförande till borgerlig myndighet skulle medföra dubbelbokföring och kostnadsökningar för kyrkans medlemmar samt att folkbokföringsarbetet bidrar till att skapa kontakt mellan präst och församlingsbor. *Mot* nuvarande ordning har enligt utredningen främst

anförts att det från principiell synpunkt är oriktigt att visst samfund handhar en arbetsuppgift som till sin natur är borgerlig, att frågan har beröring med religionsfrihetsproblemen samt att vissa präster själva vill befrias från folkbokföringen för att få mera tid för församlingsarbete.

Utredningens egna synpunkter kan sammanfattas enligt följande. Reformer rörande folkbokföringen ändrar inte i något väsentligt avseende det nuvarande förhållandet mellan staten och kyrkan. Eftersom den civila registreringen är en borgerlig angelägenhet ligger det emellertid ur principiell synpunkt närmast till hands att den handhas av borgerliga organ. Även religionsfrihetsskäl talar för en sådan lösning. Om folkbokföringen trots dessa principiella skäl ska bibehållas hos kyrkan måste vägande skäl av praktisk art, såsom ekonomiska, tekniska och organisatoriska kunna anföras. De samhällsekonomiska aspekterna har inte belysts. Servicesynpunkterna kan förutsättas bli tillgodosedda även vid en överföring till borgerligt organ. Möjligheten till kontakt med församlingsborna utgör knappast ett vägande argument mot en överföring av folkbokföringsarbetet till borgerlig myndighet. Under alla förhållanden måste man kräva ett enhetligt folkbokföringssystem med en enhetlig organisation. (SOU 1968: 11 s. 132—133.)

11.2.1 Instämmanden

Ett vanligt argument för överföring till borgerlig myndighet är att folkbokföringen är en klart borgerlig angelägenhet. Sveriges kristna socialdemokraters förbund anser att man av respekt för både statens och kyrkans integritet bör hålla isär deras respektive funktioner. Behovet av ett enhetligt system betonas från ett par håll, liksom den tekniska utvecklingen och den minskning av prästernas arbetsbörda som en överföring skulle medföra.

Några remissinstanser har angripit de skäl för nuvarande ordning som utredningen räknar upp. Sålunda kommenteras exempelvis påståendet att folkbokföringsarbetet skapar värdefull kontakt mellan präst och församlingsbor av Evangeliska fosterlands-stiftelsen, som anser att man överbetonat betydelsen av dessa kontakter, och av Förbundet för religionsfrihet, som undrar om det inte vore lämpligare att låta någon annan myndighet utnyttja den kontaktmöjligheten.

Klart för en förändring uttalar sig Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige (se avsnitt 11.3) och Förbundet för kristen enhet.

Sålunda skriver *Sveriges frikyrkoråd*

att folkbokföringen är en borgerlig angelägenhet och därför bör överföras till borgerlig myndighet.

Man torde enligt *Evangeliska fosterlands-stiftelsen*

i vissa sammanhang ha överbetonat betydelsen av kontakten mellan prästen och församlingsborna i samband med ordnandet av kyrkobokföringsangelägenheter i synnerhet som anställd personal ofta har den

direkta kontakten med den som besöker pastorsexpeditionen. Mycket synes oss därför tala för ett överförande av den civila bokföringen till borgerligt organ.

Förbundet för religionsfrihet bemöter de argument som anförts för nuvarande ordning.

Beträffande de skäl mot en fullständig överföring till annan myndighet som utredningen (efter sitt tveksamma ställningstagande *för* en sådan ändring) redovisar, vill vi anföra följande: En betydande del av det ekonomiska stöd, som kyrkan f. n. får, beräknas enligt uppgift åtgå för detta bokföringsarbete. Ingen lär med fog kunna hävda att de statliga (eller borgerligt kommunala) kostnaderna för en från kyrkan skild bokföring skulle behöva bli högre. Att summan av folkbokföringskostnaderna och kyrkans kostnader för den bokföring den kan finna skäl att bibehålla för internt bruk, möjligen skulle bli större, kan visserligen ur nationalekonomisk synvinkel tänkas vara beklagligt, men måste i sammanhanget vara helt irrelevant. Andra religiösa samfund och andra föreningar har sådana kostnader för sina medlemsregister, men ingen föreslår att fackföreningar eller hyresgästföreningar t. ex. skulle ta hand om folkbokföringen, och inte heller att banker och sparbanker skulle göra det för att få billigare kundregister.

Att annan myndighet kan erbjuda lika god (eller rättare sagt både snabbare och bättre) service, som man nu får på pastorsexpeditionerna, visar verksamheten vid expeditionen i skattehuset i Stockholm. Inför argument, att det skulle vara värdefullt för prästerna att genom detta arbete få större personliga kontakter med medlemmarna, bör man ställa frågan om kanske inte samhället borde vara mer betjänt av att någon annan myndighet, som verkligen har behov av sådana kontakter, t. ex. polisen finge utnyttja den kontaktmöjligheten. (Det tycks naturligt att den nya folkbokföringen anknyts till polis, kommunalkontor eller skattemyndighet — vi saknar givetvis anledning att här uttrycka någon preferens.)

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund anser att

den del av Svenska kyrkans verksamhet, som är av klart borgerlig natur, bör överföras i borgerlig regi. Det finns förslag som går ut på att Svenska kyrkan borde fortsätta att handha folkbokföringen mot statlig ersättning eller att staten skulle upprätta ett civilregister över icke-medlemmar, medan övrig folkbokföring kvarstår hos Svenska kyrkan. Förbundet anser att dessa förslag innebär en onödig splittring; i stället bör hela folkbokföringsväsendet överföras till borgerligt organ, då den civila registreringen inte kan anses vara en kyrklig angelägenhet. Den tid prästerna för närvarande lägger ned på folkbokföringsarbete kommer då att helt kunna ägnas åt kyrklig verksamhet.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund hävdar att

sammanblandning av statens och kyrkans funktioner bör i klarhetens intresse och av respekt för bådas integritet undvikas så långt det är möjligt. Vi finner det därför självklart att folkbokföringen skall skötas av civila organ och inte av ett trossamfund, nämligen Svenska kyrkan. Den tekniska utvecklingen med databehandling och andra registerförfaranden inom olika områden har medverkat till att en förändring ter sig nödvändig och rationell.

Samma synpunkter framförs av *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.*

Hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Stockholms, Göteborgs och

Bohus (se avsnitt 2.5.3) samt Jämtlands län, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund och Högerns ungdomsförbund uttrycker *sympatier för en förändring.*

Hovrätten för västra Sverige vill beträffande folkbokföringen

endast uttala den åsikten, att det — oavsett hur den framtida relationen kyrka-stat utformas — synes ligga närmast till hands att till borgerligt organ överflytta den del av folkbokföringsarbetet, som f. n. ankommer på svenska kyrkan.

Eftersom folkbokföringsfrågan f.n. är föremål för särskild utredning i vissa hänseenden begränsar sig *länsstyrelsen i Stockholms län*

till att uttala att, såvitt nu kan bedömas, åtskilligt synes tala för att folkbokföringen under alla förhållanden överföres från kyrkan till borgerlig myndighet.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anför (se även avsnitt 2.5.3).

De skäl, som åberopats för kyrkobokföringens bibehållande, främst allmänhetens möjlighet till nära och bekväm kontakt med myndigheten, kan numera knappast tillmätas någon avgörande betydelse.

— — — — — — — — — — — — — —

Det bör därför vara angeläget — även vid oförändrat relationsläge — att få till stånd en reform på detta område så, att de rent borgerliga uppgifterna, i första hand folkbokföringen, överföres till borgerliga organ eller att viss ersättning utgår till kyrkan från stat eller kommun för de borgerliga uppgifter, som kan komma att kvarbli hos kyrkan. Den enskildes bidrag till kyrkan blir därigenom en renodlad medlemsavgift till den kyrkliga verksamheten, som betalas enbart av kyrkans medlemmar.

Högerns ungdomsförbund citerar ur sitt kyrka-statprogram.

»En kyrkas verksamhet måste alltid vara att verka för att utbreda och upprätthålla den religion, hon företräder. Därför bör prästerskapet inte se sin tid upptagen av allehanda administrativa rutingöromål. En avveckling av vissa uppgifter som till övervägande del är av borgerlig natur som t. ex. folkbokföring och kyrkogårdsförvaltning ter sig därför värdefull.»

11.2.2 Invändningar

Ett klart ställningstagande mot en ändring beträffande folkbokföringen kan man finna hos fem remissinstanser. Ytterligare fyra visar sympatier för nuvarande ordning.

Det är främst praktiska skäl som förs fram. Länsstyrelserna i Södermanlands, Malmöhus och Västmanlands län anser att principiella skäl visserligen talar för ett överförande till borgerlig myndighet, men att de praktiska — ekonomiska, tekniska och servicemässiga — måste tillmätas stor betydelse.

Serviceaspekten betonas av många. Den utgör det starkaste skälet för att behålla kyrkan som folkbokföringsorgan, framhåller länsstyrelsen i Malmöhus län, som hävdar att inget av de nuvarande borgerliga organen kan konkurrera med pastorsämbetena ifråga om möjligheten att ge service åt allmänheten. Vidare understryks att den nuvarande ordningen fungerar väl och att en förändring skulle medföra ett betydande dubbelarbete.

Enligt domkapitlet i Härnösand medför arbetet med folkbokföringen så många fördelar för kyrkan, att den inte har anledning att eftersträva befrielse från denna skyldighet.

Ett par instanser anser att de samhällsekonomiska aspekterna måste utredas ytterligare, innan en överföring kan bli aktuell.

Klart mot en förändring uttalar sig länsstyrelserna i Södermanlands, Östergötlands, Malmöhus och Örebro län samt domkapitlet i Härnösand.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anför.

Ur principiell synpunkt synes det ligga närmast till hands att låta folkbokföringen (primärregistreringen) ombesörjas av borgerlig myndighet, eftersom folkbokföringen till sin karaktär är av borgerlig natur. Ej heller synes det ur sådan synpunkt riktigt, att folkbokföringen omhänderhas av ett visst trossamfund.

En överflyttning till borgerliga organ av den del av folkbokföringen, som f. n. ankommer på Svenska kyrkan kan emellertid ifrågasättas av flera skäl. Den nuvarande ordningen för folkbokföringen fungerar såväl ur teknisk som administrativ synpunkt på ett tillfredsställande sätt. Det stora antalet pastorsexpeditioner i riket har hittills givit allmänheten möjlighet till nära och bekväm kontakt med folkbokföringsmyndigheterna. Hur allmänhetens krav på service skall tillgodoses vid en överföring till borgerligt organ synes ej ha besvarats av utredningen. Som utredningen själv framhållit (s. 133 sp. 2) erfordras i fråga om de samhällsekonomiska aspekterna en särskild undersökning, om en överflyttning till borgerligt organ skall äga rum. Dessa och andra skäl av främst praktisk art synes tala för att folkbokföringen bör tills vidare — i avvaktan på att en överflyttning vid en senare tidpunkt kan bli aktuell — kvarbli hos kyrkan.

Enligt *länsstyrelsens i Östergötland* mening

har den hittillsvarande ordningen med kyrkobokföringens uppgifter som grund för registreringen av befolkningen fungerat på ett tillfredsställande sätt. Pastorsämbetena har i stort sett en rutinerad personalkader, väl förtrogen med vad den civila registreringen kräver. På grund härav och enär för länsstyrelsens del det väsentliga icke är vem som handhar den primära registreringen utan i stället att den sker på ett tillfredsställande sätt och att den överlag sker hos en och samma myndighet, är en förändring i förevarande hänseende icke angelägen. Sett ur allmänhetens synpunkt torde ett bibehållande av den nuvarande ordningen vara att föredraga, framför allt på grund av det nära avstånd man i allmänhet har till det stora antalet pastorsexpeditioner, som finns i dagens läge och som kan ge goda servicemöjligheter. Utredningen framhåller (s. 133 sp. 2) att så länge de samhällsekonomiska aspekterna — allmänhetens krav på service och betydelsen av kontakt mellan kyrkans befattningshavare och församlingsborna — icke belysts genom en särskild undersökning finns tills vidare icke skäl att överföra folkbokföringen från kyrkligt till borgerligt organ. Länsstyrelsen instämmer häri i avvaktan på att en senare undersökning kan klarlägga dessa och andra skäl av praktisk art.

Ur enbart principiella synpunkter, säger *länsstyrelsen i Malmöhus län,*

bör den primära folkbokföringen, som f. n. fyller såväl kyrkliga som borgerliga behov, till den del den utgör civil bokföring handhavas av borgerliga organ såväl i ett A-läge som i ett läge där kyrkan är skild från staten. Det nuvarande folkbokföringssystemet fungerar tillfredsställande och det är med hänsyn härtill ej tillrådligt att enbart utifrån dessa synpunkter bryta sönder rådande system.

Efter att ha refererat utredningens skäl för ett bibehållande av nuvarande ordning fortsätter länsstyrelsen.

Allmänhetens berättigade krav på god service utgör det starkaste skälet för att bibehålla kyrkan som primärt folkbokföringsorgan. Även för myndigheterna är det av stor vikt att allmänheten lätt kan fullgöra sin anmälningsplikt beträffande t. ex. flyttning, namngivning och dödsfall och att bevis för olika ändamål lätt kan erhållas. Ifråga om möjligheten att ge service åt allmänheten kan inget av de nuvarande borgerliga organen konkurrera med pastorsämbetena. Att skapa ett borgerligt folkbokföringsorgan med samma spridning som pastorsämbetena kan ej vara ekonomiskt försvarbart. Folkbokföringsförordningen ger allmänheten numera möjlighet att i stor utsträckning använda post eller telefon vid kontakter med pastorsämbete. Behovet av personliga besök å pastorsämbetena kan likväl fortfarande antagas vara stort. Många människor har svårt att adekvat uttrycka sig i brev och alla har ej heller lätt tillgång till telefon. Antingen primärregistreringen övertages av nu existerande borgerliga organ eller nya organ bildas härför blir det nödvändigt ge sådana organ betydande territoriella och personella underlag med därav följande svårigheter för allmänheten att besöka lokalkontoren. Endast de större städerna torde ha tillräckligt befolkningsunderlag för att kunna utgöra egna områden för lokala folkbokföringsorgan.

Då allmänhetens behov av att lätt och bekvämt kunna nå folkbokföringsorganet är svårast att tillgodose å landsbygden och i de mindre städerna vill länsstyrelsen för sin del förorda att den primära folkbokföringen i de större städerna sker på samma sätt som f. n. sker i Stockholm medan i övriga delar av landet nuvarande system bibehålles. Detta gäller även i ett läge där kyrkan är skild från staten.

Länsstyrelsen i Örebro län anför liknande synpunkter.

Ur teknisk-administrativ synpunkt fungerar den nuvarande ordningen för folkbokföring på ett tillfredsställande sätt. Det torde ur allmänhetens synpunkt vara önskvärt, att folkbokföringsmyndigheten finns att tillgå på så nära avstånd som möjligt. Det stora antalet pastorsexpeditioner ger härvid de bästa servicemöjligheterna. Även sett ur samhällsekonomisk synpunkt torde systemet med folkbokföring hos pastor vara det fördelaktigaste. Det kan därför ur dessa synpunkter vara lämpligt att bibehålla nuvarande system för folkbokföring även i det fall att kyrkan skiljes från staten.

Domkapitlet i Härnösand framhåller de fördelar kyrkan har av folkbokföringen.

Så länge man inte kan uppvisa, att det ur ekonomisk och administrativ synpunkt finns en bättre ordning än den nuvarande, finns det inget skäl att ändra på förhållandena. För kyrkans del innebär folkbokföringen så många väsentliga fördelar i fråga om befolkningsuppgifter och kontakter, att den inte har anledning att eftersträva befrielse från denna skyldighet. För en tillfredsställande församlingsvård vare sig den ses från kyrkans uppgift eller från människornas förväntningar på hjälp från kyrkan, är det erforderligt med en ganska omfattande kyrkobokföring.

Dessutom visar länsstyrelserna i Jönköpings och Västmanlands län, domkapitlet i Luleå och stiftsrådet i Lund *sympatier för nuvarande ordning.*

Länsstyrelsen i Jönköpings län understryker de praktiska synpunkterna.

Om praktiska skäl — ekonomiska, tekniska, organisatoriska och servicehänsyn — talar för en sådan ordning, bör folkbokföringen, oberoende av vilken lösning

som väljs i kyrka-statfrågan, kunna helt eller delvis vara kvar hos kyrkan.

— — — — — — — — — — — — — —

Mycket talar för att dessa praktiska skäl väger ganska tungt; i varje fall under avsevärd tid kommer sannolikt kyrkan att behålla så många medlemmar, som den behöver registrera, att ett betydande dubbelarbete skulle bli följden om civil registrering även skulle ske. Den nuvarande ordningen fungerar enligt länsstyrelsens erfarenhet väl. Dessa praktiska synpunkter bör emellertid, som även utredningen funnit, undersökas ytterligare.

Länsstyrelsen i Västmanlands län refererar de skäl som anförts för och mot den nuvarande ordningen och fortsätter.

Oaktat det från principiell synpunkt kan ligga närmast till hands att den civila registreringen såsom en borgerlig angelägenhet handhas av borgerliga organ, anser länsstyrelsen dock att vägande skäl av främst praktisk art — ekonomiska, tekniska, organisatoriska — kan anföras för ett bibehållande av den primära folkbokföringen inom Svenska kyrkan. Länsstyrelsen anser även ett B-, C- eller D-läge inom sig kunna rymma en sådan ordning.

Det system med borgerlig myndighet som folkbokförare som gäller för Stockholm och Göteborg förutsättes kunna bibehållas och synes till och med kunna skapas även i andra större städer.

— — — — — — — — — — — — — —

Man torde emellertid i detta sammanhang inte kunna bortse från att även den borgerliga kommunen i stigande utsträckning måste göra ansträngningar för att hålla en intim kontakt med samtliga sina medborgare. Man har sådan genom försäkringskassornas register. Enligt gällande lagstiftning har numera socialvårdsmyndigheterna ålagts en skyldighet att bedriva uppsökande socialvård. Tillsammantaget gör detta att den borgerliga kommunen på ett eller annat sätt efter hand blir tvungen att följa sina medborgare minst lika noga som prästen i den lilla lantförsamlingen i gångna dagar. Detta kan leda till att man måste organisera folkbokföringen på ett sätt som tillgodoser kommunens behov. Detta är emellertid ett framtidsperspektiv och torde kräva förnyade utredningar. Även i detta fall är det givetvis av vikt att centraliseringssträvandena inte får gå ut över allmänhetens berättigade krav på service.

Enligt *domkapitlet i Luleå* torde oförändrat huvudmannaskap för folkbokföringen ur vissa synpunkter vara att föredraga. En närmare utredning av hithörande förhållanden är enligt domkapitlets mening nödvändig.

11.2.3 Kommentarer utan ställningstagande

Av de remissinstanser som diskuterat folkbokföringsfrågan har ett tjugotal undvikit att ta ställning för eller emot en förändring.

De skäl som anförts i den ena eller andra riktningen av de instanser som klarare tagit ställning, förekommer även hos denna mera odeciderade grupp. Sålunda finner länsstyrelsen i Värmlands län det angeläget med en mera enhetlig organisation och nämner de principiella skälen för en förändring men konstaterar också att nuvarande ordning fungerar i stort sett tillfredsställande och varnar för en stark centralisering om folkbokföringen överförs till borgerligt organ. Länsstyrelsen i Älvsborgs län anser att nuvarande system är otillfredsställande och i behov av en genomgripande rationalisering, oberoende av huvudmannaskapet.

Kammarrätten, centrala folkbokförings-

och uppbördsnämnden, länsstyrelsen i Kalmar län, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund samt Kyrkomusikernas riksförbund avstår från ställningstagande i avvaktan på ytterligare utredning.

Kammarrätten

delar helt den uppfattning, åt vilken utredningen givit uttryck i sitt betänkande VII (SOU 1967: 16) s. 57—65 under »Utredningens synpunkter och slutsatser». Av principiella skäl bör alltså enligt domstolens mening på borgerlig myndighet överflyttas bestyret med den primära befolkningsregistreringen. Huruvida organisatoriska och andra förutsättningar föreligger att genomföra en sådan överflyttning redan med nuvarande statskyrkosystem resp. med ett ändrat system torde få klarläggas vid den detaljutredning härutinnan som påbörjats.

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden anför.

Då det gäller folkbokföringens framtida organisation i övrigt har CFU av Kungl. Maj:t erhållit särskilt uppdrag att utreda bl. a. frågan till vilken statlig eller kommunal myndighet en eventuell överföring av pastorsämbetenas arbetsuppgifter inom folkbokföringen bör ske och vilka konsekvenser detta får i kostnadshänseende. Denna utredning pågår varför nämnden i detta yttrande inte kan ta ställning till med utredningsuppdraget sammanhängande frågor.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund redovisar resultaten av sin församlingsremiss.

I 84 % av svaren uttalar man sig för att kyrkan skall ha kvar arbetet med folkbokföringen. Detta gäller vid ett bibehållet organisatoriskt samband med staten.

Det torde finnas skäl som talar såväl för som mot denna ståndpunkt. Uppenbart är dock att en fri kyrka, dels icke kan svara för kostnaderna för en eventuellt behållen folkbokföring, dels — om överflyttning sker till annan myndighet — måste ha en medlemsregistrering med avisering m. m. innebärande att ett betydande dubbelarbete kommer att äga rum.

Enär en särskild utredning f. n. arbetar med folkbokföringsfrågan, och då denna utredning kan beräknas bli slutförd inom relativt kort tid, anser styrelsen det lämpligast att vänta med sitt ställningstagande i denna del till dess folkbokföringsutredningen erhålles på remiss.

Kyrkomusikernas riksförbund skriver.

Mot utredningens uttalande om en principiellt motiverad överföring av folkbokföringen till borgerligt organ har KMR intet att invända. I avsaknad av fakta om de ekonomiska, tekniska och organisatoriska följderna avstår KMR från yttrande i nuläget rörande frågans slutliga praktiska lösning. Dock skall här endast anföras KMR:s uppfattning, att större möjligheter till värdefulla kontakter med församlingsbor föreligger i andra sammanhang än folkbokföring, att ytterligare rationaliseringsåtgärder synes önskvärda, samt att den av ett överförande i A-läget föranledda minskningen av antalet präster ej helt får motsvara bortfallet av kyrkobokföringsarbetet, enär utrymme krävs för utökade prästerliga insatser inom församlingsvårdande verksamhet.

Diskussion utan ställningstagande förekommer också i yttrandena från länsstyrelserna i Uppsala, Älvsborgs och Värmlands län, domkapitlen i Skara, Strängnäs, Västerås och Växjö, stiftsråden i Skara, Strängnäs och Härnösand (se avsnitt 2.5.3), Svenska prästförbundet (se avsnitt 2.5.3), Katolska biskopsämbetet (se avsnitt 11.3), Folk-

partiets kvinnoförbund och Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund.

Länsstyrelsen i Uppsala län anför.

Nuvarande ordning för folkbokföring fungerar väl inte minst ur allmänhetens synpunkt. Pastorsexpeditionerna är många och utspridda, varför de kan ge allmänheten god service.

Länsstyrelsen anser vidare att folkbokföringen blir en helt borgerlig angelägenhet vid en skilsmässa kyrka-stat (se avsnitt 11.1).

Länsstyrelsen i Älvsborgs län vill ha en mera enhetlig organisation.

Av församlingsskatten beräknas 60 % vara hänförlig till den borgerliga verksamheten (huvudsakligen folkbokföring och begravning) samt återstående 40 % till rent kyrkliga ändamål.

Folkbokföringens grundprincip är, att man skall vara mantalsskriven på den ort, där man den 1 november året innan mantalsåret rätteligen bort vara kyrkobokförd. Detta stadgande visar, att dubbelregistrering sker och att den borgerliga registreringen grundas på en delvis fiktiv kyrklig registrering. Enligt länsstyrelsens mening är nuvarande system otillfredsställande och bör ersättas av endast *en* registrering, där bosättningen är avgörande.

Avisering av uppgifter sker omväxlande från kyrkliga till statliga myndigheter och i omvänd ordning. Då enhetliga föreskrifter inte tillämpas vid all information, kan det ta lång tid, innan uppgiften når slutmålet.

Älvsborgs län är uppdelat i 220 församlingar, som alla deltar i registreringsarbetet. Huvuddelen av omregistreringarna föranleds av flyttningar, som numera kan anmälas genom posten eller per telefon. Andra uppgifter rör födsel, dödsfall, invandring och utvandring.

Länsstyrelsen finner nuvarande organisation alltför kostnadskrävande och i behov av en genomgripande rationalisering, oberoende av huvudmannaskapet.

Också *länsstyrelsen i Värmlands län* understryker värdet av en enhetlig organisation.

Den nuvarande folkbokföringen baserar sig på ett vittförgrenat system. Primärregistreringen handhas av kyrkan, medan andra väsentliga uppgifter ombesörjes via mantalsskrivningen och registrering hos länsstyrelserna och centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden. Även om ordningen i stort sett fungerar tillfredsställande, talar redan i nuläget starka skäl för en mera enhetlig organisation. Principiellt kan dessutom hävdas, att folkbokföringen är en rent borgerlig uppgift och därför icke bör ankomma på något trossamfund.

— — — — — — — — — — — — — —

Eftersom folkbokföringen i icke ringa grad har uppgifter av servicenatur är det angeläget, att allmänheten lätt kan nå de lokala folkbokföringsorganen och att dessa är så utformade att de kan tillmötesgå allmänhetens servicebehov. Det vore olyckligt om en överföring till borgerliga organ — önskvärd för att uppnå ett mera enhetligt folkbokföringssystem — skulle leda till en ökad centralisering.

Domkapitlet i Skara konstaterar att även en fri kyrka kommer att behöva en egen registratur för sin medlemsbokföring. Om sambandet upplöses, kan kyrkliga befattningshavare ändå anlitas för folkbokföringsuppgifter, särskilt i glesbygder.

Domkapitlet i Strängnäs anser att vägande skäl talar för att folkbokföringen betalas helt av den borgerliga kommunen.

Även om så sker, kan prästerna på landsbygden med fördel handha folkbokföringen. I större stadsförsamlingar ombesörjes arbetet redan nu huvudsakligen av icke-prästerlig arbetskraft.

Domkapitlet i Västerås uttalar angående folkbokföringen att det synes rationellt att förena två matrikelsystem.

Domkapitlet i Växjö hänvisar till en på dess uppdrag verkställd detaljgranskning av slutbetänkandet. Enligt denna kan

praktiska skäl i vissa fall tala för att kyrkan får samhällets uppdrag att svara för folkbokföring. Avgiften från kyrkans medlemmar tas upp tillsammans med skatt till stat och kommun.

Folkbokföringens organisation bör enligt *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* ses som en praktisk fråga som kan lösas efter bästa tekniska utformning.

I detta sammanhang kan även redovisas *Folkpartiets kvinnoförbunds* åsikt, att det troligen inte är av större betydelse för människorna, om denna service ges av kyrklig eller borgerlig instans.

11.3 *Särskilda problem*

Utredningen berör vissa särskilda reformer som är tänkbara om kyrkan har kvar folkbokföringen eller hänför sig till det fall att folkbokföringen överflyttas till borgerlig myndighet. Sammanfattningsvis finner utredningen att om den nuvarande ordningen bibehålls, aktualiseras frågor om finansieringen och om rationaliseringsåtgärder. Överflyttas folkbokföringen till borgerlig myndighet uppkommer bl. a. frågor om vilken bokföring kyrkan behöver ha kvar för egen del, om ett regelbundet utbyte av uppgifter kan ske mellan kyrkliga och borgerliga folkbokföringsorgan samt om den församlingsprästerliga organisationens omfattning. (SOU 1968: 11 s. 133—134.)

Remissinstanserna har diskuterat finansieringen av folkbokföringen, rationalisering av arbetet, utbyte av uppgifter mellan kyrkliga och borgerliga bokföringsorgan samt registrering av samfundstillhörighet, invandrarkyrkornas problem, frågan om vilket borgerligt organ som kan överta folkbokföringen vid en överföring, namngivning vid dop samt besvärsförfarandet i kyrkobokföringsfrågor.

Folkbokföringen bör — oavsett framtida organisation — *finansieras* av stat eller borgerlig kommun förordar hovrätten för västra Sverige, kammarrätten, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, länsstyrelserna i Jönköpings, Malmöhus, Örebro och Jämtlands län, domkapitlen i Strängnäs, Västerås, Växjö och Luleå, stiftsråden i Skara, Strängnäs och Lund samt Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund.

Hovrätten för västra Sverige anser

att psykologiska skäl synes kunna tala för att, om kyrkan skall bibehålla ifrågavarande uppgifter av borgerlig natur, dessa finansieras medelst allmänna bidrag i stället för genom församlingsskatten.

Beträffande finansieringsfrågan bör enligt *centrala folkbokförings- och uppbördsnämndens*

mening de kostnader för angelägenheter av borgerlig natur, d. v. s. uppgifter inom folkbokförings- och begravningsväsendet, som nu ingår i församlingsskatten, uttagas i form av allmän skatt till stat eller kommun. Detta bör med hänsyn till angelägenheternas karaktär ske oberoende av vilket läge för relationen kyrka-stat som kommer att gälla.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser, som framgått av avsnitt 11.2.2, att folkbokföringen kan vara kvar hos kyrkan,

varvid i ett fritt läge, eventuellt även i ett A-läge, ersättning bör utgå till kyrkan härför, så att kyrkoavgift (skatt) inte behöver tas upp av icke-medlemmar.

Länsstyrelsen i Örebro län finner det ej tillfredsställande

att den som utträtt ur svenska kyrkan ändock har att erlägga viss församlingsskatt. Skall kyrkan även i fortsättningen ha hand om folkbokföringen synes det — oavsett om kyrkan skiljes från staten eller ej — vara lämpligt, att ersättning härför utgår av statliga medel.

Domkapitlet i Luleå efterlyser närmare utredning.

För att konsekvens skall uppnås beträffande medlemsavgifterna torde det böra övervägas, huruvida icke kostnaderna för begravningsväsendet och folkbokföringen borde uttagas över borgerlig skattetitel, även om huvudmannaskapet för denna verksamhet skulle kvarligga hos kyrkan, vilket ur vissa synpunkter torde vara att föredraga. En närmare utredning av hithörande förhållanden är enligt domkapitlets mening nödvändig.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund anser, som redovisats i avsnitt 11.2.3, det uppenbart att en fri kyrka inte kan svara för kostnaderna för en eventuellt behållen folkbokföring.

Av avsnitt 11.2.3 har också framgått att länsstyrelsen i Älvsborgs län och Kyrkomusikernas riksförbund understryker behovet av *rationaliseringsåtgärder*. Även *länsstyrelsen i Västmanlands län* uttalar sig i denna riktning.

Rationaliseringsåtgärder — utöver de av 1967 års riksdag beslutade — med syfte att minska prästens arbete och överflytta en del arbetsuppgifter till kontorspersonal synes möjliga bl. a. genom skapande av större expeditionsenheter.

Med hänsyn till att det för många ändamål, såsom ansökan om pass, körkort och medborgarskap, inträde till läroanstalter, registreringar hos domstol m. m. krävs av kyrkobokföringsmyndighet utfärdat personbevis, är det betydelsefullt att allmänheten så bekvämt som möjligt kan nå de lokala folkbokföringsorganen. Länsstyrelsen anser därför att en för hård centralisering ej får vidtagas.

Länsstyrelserna i Stockholms och Älvsborgs län, domkapitlet i Skara, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Förbundet för kristen enhet berör frågorna om *utbyte av uppgifter mellan kyrkliga och borgerliga organ* samt *registrering av samfundstillhörighet*. Dessa frågor behandlas också av Katolska biskopsämbetet och Kristna studentrörelsen i Sverige, vars yttranden delvis utformats som en diskussion av *invandrarkyrkornas problem*.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser att den borgerliga folkbokföringsmyndigheten torde böra åläggas att lämna olika trossamfund all service som är nödvändig för deras verksamhet.

Om staten övertar folkbokföringen bör enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län*

de kyrkliga myndigheterna från datakontoret förses med aktuella längder för kyrkliga angelägenheter, såsom dop, konfirmation m. m.

Det synes *domkapitlet i Skara* rimligt

att en fri svensk kyrka — i likhet med vad som nu gäller för svenska kyrkan — bibehålles vid möjligheten till service från den statliga folkbokföringens sida genom abonnemang på personavier. Rätt för trossamfund till sådant abonnemang bör inskrivas i lag.

Förbundet för religionsfrihet

finner det naturligt att kyrkan liksom andra enskilda eller organisationer får möjlighet att mot skälig ersättning hämta uppgifter ur den allmänna folkbokföringens register. Vi anser det dock olämpligt att detta register innehåller uppgifter om kyrkotillhörighet eller dop, konfirmation och annat, som endast bör vara av internt kyrkligt intresse (lika lite som uppgifter om medlemskap i politiskt parti eller idrottsförening). Skulle man som en kompromiss vilja gå med på att tills vidare låta sådant material ingå i registret, är det angeläget att sekretessbestämmelserna utformas så, att dessa uppgifter endast blir tillgängliga för det samfund personen uppgivit sig tillhöra. Det kan låta fantastiskt i våra dagar, men förbundet har under sin verksamhet flera gånger kommit i kontakt med människor, som uttryckt allvarlig oro för att bli utsatta för obehag, om deras verkliga inställning till kyrkan bleve känd. Även om detta i någon mån *kan* ha varit överdrivna farhågor, måste det vara olämpligt, att människor av sådana skäl kvarstår som medlemmar i ett religiöst samfund (motsvarande nuvarande statskyrkan).

Sveriges kommunaltjänstemannaförbund sympatiserar med tanken att överföra folkbokföringen i borgerlig regi (se avsnitt 11.2.1). Det synes förbundet ändamålsenligt

att kyrkan därvid ges möjlighet att genom den myndighet som skall handha denna registrering abonnera på de delar av registret, som erfordras för kyrkans egen medlemsregistrering.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund anför.

Svenska kyrkans egen medlemsregistrering bör kunna underlättas genom att borgerliga och kyrkliga bokföringsorgan utbyter uppgifter och således ger varandra viss service.

Förbundet för kristen enhet tar även upp övergångsproblematiken.

Kyrkligt anställd personal (även präster i mån av önskemål) bör kunna överföras till den civila folkbokföringen, som lämpligen samordnas med de lokala skattemyndigheterna. Deltidstjänstgöring bör också kunna ordnas för sådan personal som vill kvarstå i kyrkans tjänst för att under en övergångsperiod underlätta dess anpassning till det nya läget. Självfallet måste övergången här överhuvud i praktiken ske successivt. En ur allmän samhällssynpunkt värdefull förändring vore att införa registrering av samfundstillhörighet i samtliga fall, ej blott relationen till Svenska kyrkan. För att underlätta detta samt de olika samfundens kyrkliga bokföring kunde en viss ömsesidig avisering ske mellan samfunden och folkbokföringsmyndigheten.

Katolska biskopsämbetet behandlar dessa problem utförligt.

Det kan synas att folkbokföringen är ett tämligen perifert problem i kyrka-stat-komplexet. Utredningen har ägnat frågan ett blygsamt intresse och i slutbetänkandet utgår man från att den fortsatta behandlingen skall ankomma på Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden (CFU). Följaktligen vill också direktiven till remissinstanserna att folkbokföringen lämnas utanför. För den katolska kyrkan i Sverige är emellertid folkbokföringens utformning av avgörande betydelse. Utvecklingen i frågan har varit katastrofal och utsikterna till en förbättring av läget genom CFU förefaller obefintliga.

Mellan 1873 och 1911 var, som redan nämnts, de katolska församlingarna i kyrkobokföringshänseende helt jämställda med Svenska kyrkans församlingar. Alla reformer som sedan dess genomförts har gradvis upphävt denna jämlikhet. I samband därmed har flera gånger de katolska synpunkterna i denna fråga inhämtats. Den andra stora folkbokföringsfrågan för den katolska kyrkan, avskaffandet av anteckningar om konfessionstillhörighet i folkbokföringen, har däremot aldrig varit föremål för en ordentlig remissbehandling. Ett borttagande av denna ordning var aldrig ifrågasatt förrän i propositionen om ny religionsfrihetslag 1951. Dissenterlagskommittén 1949 hade helt andra förslag, och eftersom dessa inte innebar någon större förändring för den katolska kyrkan, fanns ingen anledning att kommentera denna fråga.

I slutbetänkandet behandlas på s. 128—130 de 1967 beslutade förändringarna i folkbokföringen, bl. a. det slutliga avskaffandet av de katolska församlingarnas rätt till egen kyrkobokföring från den 1 januari 1968. Denna fråga har emellertid ryckts ur sitt sammanhang på ett sätt som måste göra de katolska önskemålen ganska obegripliga. Även om det inte längre är aktuellt att återinföra sagda rätt kräver förståelsen av det nu rådande läget en tillbakablick, som utredningen inte ger.

En utförlig plädering för den egna kyrkobokföringen finns i en skrivelse som den apostoliske vikarien 1927 ingav till Kungl. Maj:t. Skrivelsen åberopades också inför dissenterlagskommittén 1944 som finns citerad i dess utredning 1949. De ödesdigra konsekvenser för den katolska pastoralvården som i skrivelsen förutskickades inställde sig i fullt mått först 25 år senare, och då huvudsakligen genom avskaffandet av anteckning om konfessionstillhörighet. Skrivelsen betonar främst behovet för den katolska pastoralvården av fullständiga uppgifter om katoliker i Sverige. I andra hand sägs beroendet av svenska kyrkans prästerskap i folkbokföringsfrågor av katoliker uppfattas som olämpligt eller kränkande. Det egendomliga är nu att statliga utredningar och myndigheter alltifrån 1910 till 1966 aldrig egentligen tar huvudargumentet på allvar utan låtsas som om det sistnämnda vore det verkliga skälet till att de katolska församlingarna önskade egen kyrkobokföring. Invändningarna blir därför dels att pastorsämbeten som handhavare av folkbokföringen är rent civila organ, dels att de fria samfunden inte uttryckt någon önskan om egen kyrkobokföring med officiellt vitsord. Varje gång man från katolsk sida har framhävt betydelsen av folkbokföringens ordnande för möjligheterna att bedriva pastoralvård bland invandrande katoliker, har man svarat med att hänvisa till att den enskilde katolikens formella religionsfrihet inte berörs av föreslagna reformer.

I CFU:s förslag till ny folkbokföringsförordning (SOU 1966: 16 s. 138—139) avslöjar man dock att man insett frågans vikt för pastoralvården bland invandrare. Men man förklarar där att, även om invandringen av katoliker efter 1951 skulle tillmätas betydelse som ett argument för de romersk-katolska önskemålen, finns ändå inte skäl att frångå 1949 års folkbokföringssakkunnigas omdöme. Och det var just folkbokföringssakkunnigas yttrande som vägledde departementschefen, när han från-

gick dissenterlagskommitténs förslag. Av CFU:s egendomliga skrivning förefaller det som om nämnden ansåg sig förhindrad att överhuvud pröva synpunkter på folkbokföringens område, som utgår från rättvise- och religionsfrihetskrav.

Dissenterlagskommittén 1949 hade som nämnts inga som helst planer på att avskaffa anteckningar om tillhörighet till annan konfession än svenska kyrkan. Tvärtom ansåg man att denna ordning skulle byggas ut till att omfatta flera av staten erkända trossamfund. Det var uppenbarligen remissyttranden av tre helt skilda slag som fick departementschefen att frångå de sakkunnigas förslag. På frikyrkligt håll ställde man sig tveksam till statligt erkännande av fria trossamfund, däremot egentligen inte till antecknandet av samfundstillhörighet. Vissa kyrkliga remissorgan slog vakt om möjligheten till dubbelt medlemskap, som skulle omöjliggöras av den nya ordningen. Folkbokföringssakkunniga lade uteslutande praktiskt-tekniska synpunkter på frågan och framhävde särskilt merarbetet för pastorsämbetena. Statistiska centralbyrån menade att de uppgifter för en aktuell religionsstatistik som krävdes bättre kunde inhämtas från samfunden själva eller genom att vid folkräkningarna fråga efter konfession. Konsekvenserna för invandrarkyrkorna berördes inte av någon remissinstans.

Omkring 1950 förefaller ingen ha haft den minsta föraning om den kommande massinvandringen till Sverige; man vill gärna tro att statsmakterna i så fall hade kommit till andra beslut än som blev fallet. I den nya religionsfrihetslagen 1951 infördes ordningen att vid folkbokföringen endast skall antecknas huruvida vederbörande tillhör svenska kyrkan eller ej. Därmed befästes ytterligare ojämlikheten i villkor mellan svenska kyrkan och invandrarkyrkorna och skapades hinder för den katolska pastoralvården, vida större än den som den apostoliske vikarien 1927 kunde föreställa sig.

Antalet för de katolska församlingarna i Sverige kända katoliker är i dag ca 50 000. Uppgifter om invandrarnas fördelning på härkomstländer gör emellertid sannolikt, att det i realiteten finns ungefär dubbelt så många katoliker i landet. Vid några tillfällen har man lokalt med ytterst tids- och personalkrävande metoder försökt att spåra upp okända katoliker. Erfarenheterna har varit, att det alltid funnits flera än man förväntat och att de allra flesta av dem med tillfredsställelse hälsat kontakten med kyrkan, vars existens på orten de ofta varit helt omedvetna om.

Utan de reformer som 1951 genomfördes i religionsfrihetens namn hade situationen för den katolska kyrkan liksom för den ortodoxa i dag varit helt annorlunda. Det detektivarbete, som nu erfordras av katolska och ortodoxa präster för att finna sina trosförvanter och av invandrare för att finna sin kyrka, hade då bortfallit. Och även invandrare hade åtnjutit en reell religionsfrihet.

Om detta finns i slutbetänkandet ingenting. Att utredningen uppmärksammat problemet framgår av några meningar i delbetänkandet om folkbokföringen (SOU 1967: 16 s. 62): »Den ökade immigrationen av bl. a. grekisk-ortodoxa och romerskkatolska trosbekännare som inte inträder i svenska kyrkan har aktualiserat ett behov av närmare angivande av samfundstillhörighet för att öka möjligheterna för präster m. fl. i sådana kyrkor att få kontakt med dessa invandrare. Det kunde, har man sagt, vara en angelägenhet för samhället att underlätta möjligheterna till andlig omvårdnad om dessa utländska minoriteter». Insikten om de icke förutsedda konsekvenserna av 1951 års idéer och tanken att det kunde vara samhällets angelägenhet att undanröja dessa och återskänka katoliker och ortodoxa de möjligheter till trosutövning som de hade före 1952 synes dock ha kommit bort på vägen till slutbetänkandet. Bestämmelserna av 1951 dikterades i mycket av folkbokföringssakkunnigas rent tekniska resonemang. I stället för att reparera vad som då fördärvades har även nu ett fackorgan, CFU, fått folkbokföringen om hand. CFU vägrar

rent principiellt att bry sig om den praktiska religionsfriheten. Hur frågan under dessa omständigheter kan avföras från den fortsatta behandlingen av problemkomplexet kyrka-stat är helt obegripligt.

Det viktigaste *önskemålet* från katolskt och ortodoxt håll är givetvis att varje invandrare som kommer till Sverige skall ges möjlighet att meddela sin konfessionstillhörighet och att dessa uppgifter förmedlas till respektive samfund.

Det lämpligaste sättet för att i ett sammanhang inhämta uppgifter om samfundstillhörighet erbjuder det förfarande som utredningen överväger för övergången till ett läge med en fri kyrka (s. 198—199). I ett sådant tänkt läge har ju dock skälen för en särbehandling av svenska kyrkan i folkbokföringshänseende upphört. Det följdriktiga vore därför att denna religiösa mantalsskrivning inte endast gällde tillhörighet till svenska kyrkan utan jämväl till andra samfund. Då skulle i själva den process, varigenom svenska kyrkans bundenhet vid staten upphörde, också jämställdheten mellan samfunden komma till uttryck.

Också *Kristna studentrörelsen i Sverige* berör invandrarkyrkornas problem.

Folkbokföringen avses att nyordnas huvudsakligen utan samband med lösningen av kyrka-stat-relationen. Utredningen har ägnat problemet ett relativt ringa intresse. För invandrarkyrkorna har dock folkbokföringsfrågor en mycket stor betydelse.

I slutbetänkandet refereras meningsutbytet om det slutliga avskaffandet av vissa katolska församlingars rätt till egen kyrkobokföring från 1 januari 1968. För att förstå motståndet från katolskt håll mot denna reform, måste man till skillnad från utredningen ge hela sammanhanget.

Redan i inledningen hänvisade vi till hur i fråga om folkbokföring och kyrkobokföring gradvisa reformer har försvårat pastoralvården bland invandrare. Motiveringarna för 1951 års förändringar var dels inspirerade av frikyrkliga synpunkter, dels av rent praktiskt-tekniska överväganden. Kring 1950 förutsåg få den kommande stora invandringen, och därför kunde varken departementschefen eller de remissinstanser propositionen byggde på ana konsekvenserna.

Ett exempel är svårigheterna att i Sverige finna de finländska invandrarna av ortodox bekännelse. Av dessa är endast en mindre del kända för den präst som verkar ibland dem, och han har ingen annan väg än att genom personlig förmedling få uppgifter om dessa. Försök har gjorts från Svenska kyrkans sida att hjälpa till men det nuvarande systemet gör detta nära nog omöjligt. Nu försöker man vid en institution vid Åbo Akademi att följa spåren av dessa immigranter från Finland till Sverige.

Behovet av samarbete mellan folkbokföringsmyndigheter och församlingar är sannolikt moget för en omprövning också på frikyrkligt håll, där de uppfattningar som spelade så stor roll för lagstiftningen 1951 i dag är av mindre betydelse. Registrering av samfundstillhörighet och förmedling av uppgifter om flyttande till annan ort, skulle troligen i huvudsak uppfattas som en service, inte som en form av förmyndarskap.

Om följderna av 1951 års reformer då inte kunde förutses, har de sedan dess blivit desto tydligare. Men trots att flera utredningar observerat invandrarkyrkornas betryck, har man inte varit beredd att göra något åt saken.

I betänkandet om Folkbokföringen SOU 1967: 16 stod på s. 62 att läsa: »Den ökade immigrationen bl. a. av grekisk-ortodoxa och romersk-katolska trosbekännare som inte inträder i Svenska kyrkan har aktualiserat ett behov av närmare angivande av samfundstillhörighet för att öka möjligheterna för präster m. fl. i sådana kyrkor att få kontakt med dessa invandrare. Det kunde, har han sagt, vara en angelägenhet för samhället att underlätta möjligheterna till andlig omvårdnad om dessa utländska minoriteter.»

Liksom 1951 avser man även nu att

överlåta folkbokföringsfrågorna åt ett specialorgan, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden. I dess utredning och förslag SOU 1966: 16 kommer dess obenägenhet att ta andra än tekniska hänsyn klart till uttryck. När man diskuterar de katolska önskemålen om egen kyrkobokföring skriver man s. 138: »Även om den icke obetydliga invandringen av katoliker efter 1951 skulle tillmätas betydelse som ett argument för de romersk-katolska önskemålen torde man ändå inte kunna anse sig ha tillräckligt skäl för att frångå 1949 års folkbokföringssakkunnigas omdöme».

Om de i direktiven till remissinstanserna nämnda synpunkterna skall gälla också folkbokföringen, måste uppenbarligen CFU få riktlinjer om att även andra än tekniska aspekter må kunna påverka utformningen av folkbokföringen. Inte minst av religionsfrihetsskäl måste det betraktas som en tillgång, att folkbokföringen i samband med ett skiljande kyrka-stat omhändertas av en borgerlig myndighet. Denna bör då lämpligtvis — som ovan antytts — även registrera samfundstillhörighet och förmedla uppgifter om flyttningar till samfunden etc.

Frågan om registrering av samfundstillhörighet tar studentrörelsen upp särskilt under rubriken Medlemskap i trossamfund.

Enligt den nuvarande ordningen från 1951 registrerades endast medlemskap i Svenska kyrkan. De motiveringar som då gavs synes oss i dag helt undergrävda.

1949 års dissenterlagskommitté föreslog att trossamfund som så önskade skulle bli av staten erkända, och att anteckning om tillhörighet till sådant samfund skulle införas i folkbokföringen. Dubbelt medlemskap i Svenska kyrkan och fritt samfund skulle bli omöjligt.

Remissinstansernas kritik av den föreslagna ordningen var av tre helt skilda slag. Flera frikyrkosamfund ansåg att det inte fanns något behov av ett sådant statligt erkännande. Åtskilliga kyrkliga remissorgan ville däremot slå vakt om dubbelanslutningen och avböjde därför förslaget. Folkbokföringssakkunniga menade att efterhörande och antecknande av samfundstillhörighet medförde en alltför stor arbetsbörda för folkbokförarna. Statistiska centralbyrån ansåg, att uppgifter om samfundstillhörighet inhämtade på detta sätt vore alltför osäkra och ofullständiga, och att behovet av aktuell religionsstatistik bättre möttes med uppgifter från samfunden och vid folkräkningar.

Den särskilda dissenterskatteutredningen 1950 föreslog på grundval av kommittéförslaget ett slags kollektiv skatteåterbäring till samfunden. För alla skulle hela kyrkoskatten tas ut, men via en nyinrättad fond skulle sedan i proportion till andelen medlemmar bland dem som inte tillhörde Svenska kyrkan, de medel, som motsvarade kostnaderna för den rent religiösa verksamheten, fördelas på samfunden.

Lagförslaget 1951 gick emellertid på en annan linje. Man tog i stället fasta på motståndet från frikyrkligt håll mot statligt erkännande och på tveksamheten ifråga om det som liknade beskattningsrätt. Då folkbokföringssakkunniga hade framhävt merarbetet och statistiska centralbyrån osäkerheten, fann departementschefen vinsten av denna ordning inte motsvara besväret.

Sedan 1951 har emellertid mycket förändrats. Invandringen har avslöjat de otillfredsställande konsekvenserna för pastoralvården bland katoliker och ortodoxa. På frikyrkligt håll är man i dag långt mindre skeptisk mot »statligt erkännande» och mot statligt stöd i skilda former.

De kyrkliga opinioner som redan 1950 välkomnade en ordning som skulle omöjliggöra dubbelt medlemskap har sannolikt stärkts.

Men allra viktigast: vid ett avskaffande av den egentliga kyrkliga beskattningsrätten bortfaller skälet för en särbehandling av Svenska kyrkan i folkbokföringshänseende. Och överförs folkbokföringen till ett civilt organ försvinner de komplika-

tioner vid inhämtande av uppgifter om samfundstillhörighet som hittills varit förenade med prästerskapets delikata dubbelställning som religionstjänare och folkbokförare.

Det borde ligga i det allmännas intresse, att det finns en aktuell och officiell religionsstatistik. Och tillskapandet av en dylik skulle kunna ta sin början i själva den process, vari Svenska kyrkan får sin nya ordning efter ett skiljande från staten.

Problemet om inträde eller utträde i en kyrka skild från staten får sin naturliga lösning i att alla får deklarera om de önskar kvarstå eller ej. Men för att redan från begynnelsen visa likställdheten mellan alla samfund i Sverige, borde alla i landet boende omfattas av denna religiösa självdeklaration, och ges tillfälle att ange vilket samfund de tillhör eller önskar tillhöra. Ett sådant förfarande är ingenting enastående. 1930 innehöll folkräkningen uppgifter om konfessionstillhörighet, och det har även senare varit aktuellt.

Frågan om *vilket borgerligt organ* som är lämpat att överta folkbokföringsuppgifterna vid en eventuell överföring, har diskuterats av länsstyrelserna i Uppsala, Södermanlands, Malmöhus, Älvsborgs, Örebro, Jämtlands och Norrbottens län samt Förbundet för kristen enhet.

Flertalet föreslår de lokala skattemyndigheterna. Tre länsstyrelser nämner också kommunala myndigheter, men uppfattningen att dessa skulle vara lämpliga bemöts av länsstyrelsen i Älvsborgs län, som funnit att kommunerna ofta inte är objektiva.

Den statliga myndighet som enligt *länsstyrelsen i Uppsala län*

kan komma ifråga är den lokala skattemyndigheten, som i sina arbetsuppgifter redan nu har kontakt med folkbokföringen. Denna myndighet är därtill väl lämpad för denna uppgift.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anser att om folkbokföringen överflyttas till borgerliga organ,

torde det knappast bli nödvändigt att härför tillskapa särskilda organ vid sidan av redan förekommande lokala myndigheter. De lokala organ, som torde kunna komma i fråga, är de kommunala myndigheterna och de statliga lokala skattemyndigheterna. Med tanke på den nära och livliga kontakt, som de lokala skattemyndigheterna redan nu har med befolkningen inom sina respektive verksamhetsområden i bland annat mantalsskrivnings- och skatteärenden får dessa myndigheter anses väl lämpade att överta arbetet med folkbokföringen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anför.

Det på sistone väckta förslaget att försäkringskassorna övertager kyrkans folkbokföringsuppgifter upptages ej till diskussion, eftersom länsstyrelsen saknar insyn i deras organisatoriska förutsättningar härför.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län konstaterar att

om kyrkan önskar bli befriad från folkbokföringen, ligger det närmast till hands, att de lokala skattemyndigheterna övertar dessa uppgifter. De lokala skattemyndigheterna deltar redan nu i registreringsarbetet och fattar vissa avgöranden i mantalsskrivningsärenden, varför de besitter erfarenhet inom detta område. Den nära kontakt, som de lokala skattemyndigheterna har med datakontoret, och deras möjligheter att samordna registrering, debitering och taxering måste betraktas som en fördel.

Den uppfattning, som kommit till uttryck i betänkandet, nämligen att kommunalt organ skulle kunna överta folkbok-

föringen, delar inte länsstyrelsen. I ärenden rörande mantalsskrivning är det många gånger uppenbart, att kommunerna i sina ställningstaganden inte är objektiva. De ekonomiska intressen, som kommunerna har, när det gäller mantalsskrivning av personer i olika inkomstlägen, framträder ofta i avgivna yttranden. Skriftväxling kommunerna emellan i mantalsskrivningsärenden skulle inte gå friktionsfritt. Däremot kan kommunerna givetvis ha serviceuppgifter mot allmänheten beträffande dessa frågor.

Även *länsstyrelsen i Örebro län* finner de lokala skattemyndigheterna väl lämpade för uppgiften.

För den händelse det ej skulle anses önskvärt att anförtro folkbokföringen till kyrkan i framtiden bör folkbokföringen uppdragas åt någon redan existerande myndighet. Det kan nämligen ur ekonomisk synpunkt ej anses vara försvarligt att tillskapa nya organ härför. De alternativ som då står till buds torde vara antingen att anknyta folkbokföringen till kommunal myndighet eller att uppdraga den åt de lokala skattemyndigheterna. Kommunerna blir efterhand större och större. Avståndet till kommunalkontor eller motsvarande blir därför inom en icke alltför avlägsen framtid inte mycket kortare än till närmaste lokala skattemyndighet. Den lokala skattemyndigheten har i sina övriga arbetsuppgifter — främst mantalsskrivningen — nära kontakt med folkbokföringen och kan därför anses väl lämpad att utföra detta arbete.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har samma åsikt.

Vid en reform på detta område bör de lokala skattemyndigheterna ligga närmast till hands att övertaga kyrkans nuvarande folkbokföringsuppgifter. Dessa myndigheter handhar redan nu betydande arbetsuppgifter inom folkbokföringen — främst mantalsskrivningen — och står genom sin övriga verksamhet i livlig kontakt med allmänheten. De bör därför vara väl lämpade att övertaga verksamheten inom folkbokföringen.

I fråga om folkbokföringen, skriver *länsstyrelsen i Norrbottens län*

ligger väl närmast till hands, att arbetet överförs på lokala skattemyndigheterna eller på kommunerna eller ordnas genom något samarbete mellan dessa organ.

Även *Förbundet för kristen enhet* förordar de lokala skattemyndigheterna.

Namngivningen vid dop tas upp av *Högerns ungdomsförbund,* som anser att den bör medföra samma automatiska registrering som för närvarande.

Kammarrätten kommenterar *besvärsförfarandet i kyrkobokföringsfrågor* och framhåller att

när det gäller besvärsförfarandet i kyrkobokföringsfrågor, talan mot pastors beslut angående tillämpning av bestämmelser om rätt kyrkobokföringsort och kyrkobokföringsfastighet f. n. föres hos länsstyrelse, vars beslut kan överklagas hos kammarrätten. Talan i övrigt såvitt rör frågor om kyrkobokföring föres hos domkapitel, vars beslut kan överklagas hos Kungl. Maj:t (regeringsrätten). Kammarrätten vill erinra om att förvaltningsdomstolskommittén i sitt betänkande SOU 1966: 70 (s. 207—210 och 660—662) föreslagit att talan mot domkapitlets beslut i kyrkobokföringsfråga skall föras hos kammarrätten. Kammarrättens utslag eller beslut i sådan fråga skall enligt förslaget kunna under vissa förutsättningar överklagas hos regeringsrätten. Enligt kammarrättens mening sy-

nes allvarligt böra övervägas om inte den av förvaltningsdomstolsutredningen föreslagna ordningen bör genomföras, därest statsmakternas slutliga ställningstagande till de av utredningen kyrka-stat behandlade frågorna skulle leda till att primärregistreringen alltjämt skall ombesörjas av kyrkan.

I ett A-läge, liksom eventuellt även i ett B-läge, kan förhållandet bli det, att borgerlig myndighet får handha den primära befolkningsregistreringen och att kyrkan i enlighet med av staten utfärdade bestämmelser ombesörjer en kyrklig registrering av sina medlemmar. Ställning synes då också få tas till frågan om »pastors beslut» i sådan registreringsfråga skall kunna överklagas och i vilken ordning det skall ske. Vid sådant ställningstagande kan finnas anledning beakta förvaltningsdomstolskommitténs nyss omnämnda förslag.

12 Äktenskaps ingående m. m.

I slutbetänkandets kap. 10 behandlar kyrka-statutredningen frågor om lysning, vigsel — främst obligatoriskt civiläktenskap och präst vigselplikt — samt medling (SOU 1968: 11 s. 135—141).

Redovisningen av remissinstansernas kommentarer är uppbyggd kring dessa tre frågor, varvid dock bör anmärkas att vissa av de synpunkter som förts fram numera ej har samma aktualitet, eftersom beslut hösten 1968 fattats om vissa ändringar i giftermålsbalken m. m. (prop. 1968: 136, L¹U 49, rskr 394; SFS 1969: 758—761). Vidare har sådan argumentering där religionsfrihetsaspekter åberopats, återgetts i avsnitt 2.5.4. Slutligen kan påpekas att Kungl. Maj:t den 15 augusti 1969 bemyndigat chefen för justitiedepartementet att tillkalla sakkunniga med uppdrag att verkställa utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen. — I ett inledande avsnitt redogörs för remissinstansernas synpunkter på frågan om sambandet mellan kyrka-statrelationen och formen för äktenskaps ingående.

12.1 *Kyrka-statrelationen och formen för äktenskaps ingående*

Om sambandet mellan kyrka-statrelationen och formen för äktenskaps ingående anförde utredningen i betänkandet Kyrklig organisation och förvaltning.

Kyrkans befattning med vigseln är icke ett uttryck för ett samband av organisatorisk art utan är att se som ett medgivande från staten till kyrkan att ombesörja en i princip borgerlig angelägenhet. Detta medgivande kan givetvis tänkas kvarstå även i ett läge med ett upphävt organisatoriskt samband mellan stat och kyrka. Utredningen anser sig dock kunna utgå från att frågan om införande av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap kommer att få särskild aktualitet i ett dylikt läge.

Det kan därvid antagas komma att hävdas att Svenska kyrkans vigselrätt sammanhänger med statskyrkosystemet samt att, därest detta system avskaffas, den kyrkliga vigselns funktion av rättskonstituerande akt bör upphöra. Huruvida ett samband föreligger eller ej mellan Svenska kyrkans vigselrätt och den ställning i förhållande till staten, som kyrkan intagit, är svårt att avgöra; frågan är dock enligt utredningens mening väsentligen av teoretiskt intresse. Det må i sammanhanget erinras därom, att i vårt land jämväl de fria samfunden tillerkänts vigselrätt ävensom att i ett sådant land som USA, där skilsmässa mellan stat och kyrka konstitutionellt hävdats mycket starkt, utbildats en ordning motsvarande den numera i vårt land rådande, att således både kyrklig och

borgerlig vigsel godtages som rättsligt giltiga former för äktenskaps ingående. Även om ett samband skulle låta sig historiskt beläggas, måste rimligen — jämväl i ett B-, C- eller D-läge — frågan om den kyrkliga vigselns fortsatta bestånd bedömas med utgångspunkt från aktuella förhållanden. Endast på en punkt synes den ändrade kyrka-statrelation, som förutsättes i här behandlade lägen, kunna påverka bedömningen av de allmänna synpunkter, som gör sig gällande i frågan. Utredningen syftar därpå att det — lika litet som hittills ifrågasatts beträffande vigselförrättare inom andra samfund än Svenska kyrkan — torde komma att framstå som sakligt motiverat att, därest nuvarande ordning för ingående av äktenskap skulle bevaras, bibehålla vigselskyldighet för en fri kyrkas präster. (SOU 1967: 45 s. 423—424.)

Frågan om beroendet mellan kyrka-statrelationen och formen för äktenskaps ingående har berörts av åtta remissinstanser. Länsstyrelsen i Skaraborgs län, Sveriges frikyrkoråd och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund lämnar mera allmänna kommentarer. Hovrätten för västra Sverige, justitiekanslern, länsstyrelsen i Jämtlands län, Förbundet för religionsfrihet och Högerns ungdomsförbund anknyter till diskussionen om obligatoriskt civiläktenskap.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län och *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* finner att bl. a. frågorna kring äktenskaps ingående kan lösas tillfredsställande oavsett vilken relation mellan kyrka och stat som kommer att råda i framtiden. Länsstyrelsen anser dock att en detaljerad diskussion av dessa frågor förutsätter kännedom om efter vilka linjer huvudfrågan komer att lösas. *Sveriges frikyrkoråd* hävdar att servicen i fråga om bl. a. äktenskaps ingående rimligtvis bör kunna tillhandahållas av trossamfunden, även om de nuvarande relationerna mellan staten och svenska kyrkan förändras.

När det gäller beroendet mellan kyrka-statfrågan och frågan om obligatoriskt civiläktenskap är meningarna delade. Enligt *Förbundet för religionsfrihet* — som rekommenderar införande av obligatoriskt civiläktenskap — är det angeläget att frågan inte skjuts i bakgrunden,

särskilt som dess lösning kan komma att få praktisk betydelse för utformningen av de framtida relationerna mellan staten och kyrkorna.

Justitiekanslern anser att frågan om obligatoriskt civiläktenskap kan bli aktuell i ett fritt läge där stora grupper ställer sig utanför alla religiösa samfund. Kanslern fortsätter.

De nämnda spörsmålen hör icke till de frågor som i första hand kräver en lösning när beslut skall fattas om statens förhållande till kyrkan och under tiden kan frågan hållas öppen.

Hovrätten för västra Sverige, länsstyrelsen i Jämtlands län och *Högerns ungdomsförbund* avstyrker införande av obligatoriskt civiläktenskap, oberoende av framtida kyrka-statrelation.

12.2 *Lysning*

Utredningen konstaterar att lysningen av naturliga skäl har anknutits till den myndighet som handhar folkbokföringen. Dennas tillförlitlighet har medfört att kungörandet knappast någonsin föranle-

der att jäv anmäls mot äktenskapet. Utredningen finner att det kan övervägas om lysningen i nuvarande form fyller någon uppgift. Uttalandet av en välsignelseönskan kan inskränkas till de fall då de trolovade ej avböjt sådan. (SOU 1968: 11 s. 136.)

Fr. o. m. den 1 juli 1969 är lysning frivillig (prop. 1968: 136 L¹U 49, rskr 394; SFS 1969: 758—761).

Kommentarer till utredningens synpunkter på lysningen föreligger från länsstyrelserna i Jönköpings och Jämtlands län, domkapitlet i Härnösand, Folkpartiets ungdomsförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Då som ovan nämnts bestämmelserna om lysning ändrats sedan dessa kommentarer skrevs, redovisas de inte i denna sammanställning.

12.3 *Vigsel*

Under rubriken Vigsel behandlas dels problem kring införande av obligatoriskt civiläktenskap, dels frågorna om präst vigselskyldighet och samfundens rätt att viga icke-medlemmar. Synpunkter på frågan om präst vigselplikt har redovisats i avsnitt 2.5.4.2. I avsnitt 2.5.4.3 har återgetts remissinstansernas religionsfrihetsargumentation kring frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap. Synpunkter på de faktiska möjligheterna att f. n. erhålla borgerlig vigsel har redovisats i avsnitt 2.5.4.4.

12.3.1 Obligatoriskt civiläktenskap

Som skäl för att införa obligatoriskt civiläktenskap har enligt utredningen i första hand åberopats att äktenskapet av de flesta betraktas som en borgerlig inrättning och att det därför bör ingås genom en borgerlig akt. Ett annat skäl är att den som inte är medlem i trossamfund saknar möjlighet att välja mellan två former för vigsel. — Som väsentlig i sammanhanget framstår frågan om en viss vigselform fyller de krav som ställs från allmänt borgerlig och rättslig synpunkt. Utredningen anser detta är fallet med den kyrkliga vigseln. Som ytterligare ett skäl mot obligatoriskt civiläktenskap har anförts att de som önskar en religiös ceremoni skulle tvingas till dubbla vigselakter. Erfarenheter från andra länder har enligt utredningen också visat att komplikationer kan uppstå genom att den kyrkliga vigseln värdemässigt sätts före den borgerliga, som då kommer att betraktas som en påtvingad formalitet. — Formen för ett obligatoriskt civiläktenskap har emellertid enligt utredningen stor betydelse. Om man väljer en enkel form, t.ex. registrering i samband med hindersrannsakan, bortfaller helt eller delvis problemet med dubbla vigselakter. (SOU 1968: 11 s. 137—139.)

De remissinstanser som *instämmer* i önskemålet om *obligatoriskt civiläktenskap*, länsstyrelsen i Västerbottens län, Sveriges frikyrkoråd, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet, rekommenderar praktiskt taget undantagslöst det enklare registreringsförfarandet. En mera odeciderad men dock positiv hållning till införande av obligatoriskt civiläktenskap intar länsstyrelsen i Kronobergs län och domkapitlet i Skara. Domkapitlet i Göteborg har principiellt intet att erinra (se avsnitt 2.5.4.3).

Länsstyrelsen i Kronobergs län vill sålunda nämna

att den mest praktiska lösningen av vigselfrågan kan vara att finna i form av registrering av äktenskapet på sätt som omnämnts av utredningen (s. 139, sp. 1). Länsstyrelsen anser det dock vara naturligt att borgerlig, kyrklig och frikyrklig vigsel finnes som komplement till registrering, eftersom många människor önskar en högtidlig och värdig bekräftelse på äktenskapets ingående.

Länsstyrelsen i Västerbottens län konstaterar att utredningen

har i slutbetänkandets avsnitt om äktenskapet redovisat vissa av de skäl som brukar anföras mot införande av obligatoriskt civiläktenskap i vårt land. Bl. a. framhålls att det för dem som önskar ingå kyrklig vigsel ett krav på obligatoriskt civiläktenskap skulle ge upphov till extra besvär och kostnader. Då det emellertid från rättslig utgångspunkt inte synes nödvändigt ställa upp andra villkor för giltig vigsel än att genom hindersrannsakan få konstaterat frånvaro av äktenskapshinder samt att det föreligger en samstämmig och otvetydig viljeförklaring från kontrahenternas sida synes invändningen inte ha så stor tyngd. Då äktenskap alltså i själva verket synes kunna ingås genom ett förfarande som kan begränsas till en registrering behöver införande av obligatoriskt civiläktenskap inte medföra vare sig praktiska olägenheter eller mer-kostnader för dem som önskar viga sig kyrkligt. Då ett införande av obligatoriskt civiläktenskap skulle innebära större valfrihet och från såväl principiell som praktisk synpunkt även i övrigt vara förenat med åtskilliga fördelar måste det anses önskvärt att en sådan reform övervägs.

Domkapitlet i Skara skriver.

Utredningen ingår, s. 138 f., på möjligheten att låta begäran om lysning, sedan hindersrannsakan ägt rum och hinder befunnits icke föreligga, gälla som grund för registrering av äktenskap. Domkapitlet, som i princip icke har något att erinra mot en sådan lösning, finner det i så fall vara tänkbart att — förutom civila myndighetspersoner — präster och frikyrkopastorer i lämplig utsträckning skulle kunna erhålla rätt att mot företeende av hinderslöshetsintyg och med iakttagande av vederbörlig aviseringsskyldighet registrera kontrahenternas äktenskap.

Sveriges frikyrkoråd uttalar.

I fråga om äktenskaps ingående och begravningsväsendet har man på skilda håll understrukit vikten av att förhållandet mellan staten och trossamfunden också i framtiden får en sådan utformning att allmänheten kan få rimliga krav på service tillgodosedda. Frikyrkorådet anser detta vara viktigt men vill samtidigt hävda, att sådan service också rimligtvis bör kunna tillhandahållas av trossamfunden, även om de nuvarande relationerna mellan staten och Svenska kyrkan förändras.

Äktenskapet är ur en synpunkt att betrakta som en borgerlig angelägenhet. Frikyrkorådet skulle därför inte ha något att erinra mot att den ordning införes, som berörs av utredningen (sid. 139): begäran om lysning skulle, sedan hindersrannsakan ägt rum och hinder ej funnits föreligga, anses utgöra tillräcklig grund för registrering av äktenskapet och för folkbokföringsmyndighets utfärdande av bevis om att äktenskap ingåtts. Ur samhällets synpunkt synes denna form av obligatorisk civilvigsel vara tillfyllest. De kontrahenter som önskar nöja sig med denna form för inregistrering skulle kunna så göra. Det skulle givetvis stå var och en fritt att låta denna inregistrering följas av en högtidlig akt i kyrklig eller borgerlig ordning.

— — — — — — — — — — — — — —

Frikyrkorådet anser att det ur samhällets synpunkt torde vara tillräckligt med en form för äktenskaps ingående av den inne-

börden att sedan lysning begärts och hindersrannsakan ägt rum äktenskapet av folkbokföringsmyndighet registreras såsom ingånget, med möjlighet för kontrahenterna att låta denna inregistrering följas av en högtidlig kyrklig eller borgerlig akt.

Som framgått av avsnitt 2.5.4.4 finner *Förbundet för religionsfrihet* att den kyrkliga vigselns rättsverkan inte i och för sig behöver strida mot religionsfrihetsprincipen under förutsättning att fullt likvärdiga alternativ erbjuds för människor med olika religiös uppfattning.

När förbundet ändå bestämt vill rekommendera en annan lösning, beror detta delvis på önskvärdheten av att försöka ändra den oklara, för att inte säga förvirrande, inställning till äktenskapet som är så allmän. Det kan knappast bestridas att äktenskapet ur rättslig synvinkel innebär ett avtal mellan två parter att vissa standardiserade rättsförhållanden skall gälla dem emellan. Detta torde också vara den enda betydelse av »äktenskap» som samhället har anledning befatta sig med. Att äktenskap enligt vissa religioner innebär ett sakrament eller ett heligt förbund saknar intresse för samhället och likaså att det enligt samma religioner skulle innebära en så kallad synd att sammanbo under »äktenskapliga former» utan att parterna högtidligen blivit förklarade för äkta makar. Naturligt synes därför vara att äktenskapet i rättslig mening direkt konstitueras genom en viljeförklaring av parterna själva. Detta skulle givetvis på intet sätt inkräkta på de ceremonier, som parterna av religiösa, magiska skäl eller rena solennitetsskäl kan önska sig (så kallad borgerlig vigsel bör sålunda tillhandahållas i nuvarande form som en rent yttre ceremoni för dem som så önskar, så länge efterfrågan finns kvar). Av utredningens material torde framgå att den så kallade lysningen numera i praktiken innebär en hinderslöshetsprövning på grundval av folkbokföringens uppgifter och parternas egna uppgifter. Den gamla publicitetsfunktionen har däremot sedan länge spelat ut sin roll och det kan numera anses vara parternas ensak om och hur de önskar offentliggöra sin förbindelse. Naturligt borde därför vara att anknyta rättsverkningarna till den viljeförklaring parterna redan nu avger i samband med hinderslöshetsprövningen. Denna enkla lösning, som först presenterades av professor H. G. F. Sundberg, har vi i annat sammanhang varmt förordat, och den har också varit föremål för riksdagsmotioner. Vid riksdagsbehandlingen och i den allmänna debatten har det emellertid visat sig ett icke helt obetydligt motstånd däremot (antingen mest beroende på otillräcklig information om förslagets verkliga innebörd eller en förvirrad, starkt känslomässig inställning till hela frågeställningen). Vi vill därför gärna peka på en möjlighet att tidsmässigt anknyta rättsverkningarnas inträde till en eventuell vigselceremoni utan att i väsentlig grad förlora fördelarna i Sundbergs förslag. Folkbokföringsmyndigheten borde sålunda efter företagen hinderslöshetsprövning kunna utfärda en äktenskapslicens, som parterna efter eget val antingen omedelbart undertecknar (jämte vittnen) och återlämnar, eller medför och undertecknar i samband med sin vigselceremoni och återställer inom viss föreskriven tid. Vi är visserligen medvetna om att den nu arbetande beredningen inte har i uppdrag att framlägga något slutligt förslag i denna fråga, men finner den så principiellt viktig, att det ändå bör vara angeläget att frågan inte helt skjuts i bakgrunden, särskilt som dess lösning kan komma att få praktisk betydelse för utformningen av de framtida relationerna mellan staten och kyrkorna.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund har

sedan lång tid tillbaka hävdat, att civil vigsel borde bli obligatorisk med möjlighet för dem som så önskar att låta den följas av en kyrklig ceremoni. Genom ändring av lysningsförfarandet och en utvidgning av

möjligheterna till borgerlig medling och borgerlig vigsel, som redan skett bör vigseln och med äktenskapet sammanhängande frågor snart nog kunna betraktas som borgerliga funktioner utanför kyrkan.

Folkpartiets ungdomsförbund anser att

de ceremoniella inslagen i samband med vigseln bör vara frivilliga. För dem som så önskar bör samhället tillhandahålla ett mer ceremoniellt förfarande.

Enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* är äktenskapet

i första hand en juridisk angelägenhet mellan äktenskapets parter och samhället. Vi finner det principiellt oriktigt att — som för närvarande är fallet — en religiös akt ges juridiskt bindande verkningar. Endast ett civilt förfarande vid ingående av äktenskap kan från juridisk synpunkt accepteras.

Vi vill i detta sammanhang framhålla att en förenkling av procedurfrågorna vid äktenskaps ingående bör eftersträvas, så att endast någon form av registrering blir nödvändig. Därför måste följdriktigt den eventuella vigselakten, kyrklig som civil, göras frivillig.

Förbundet för kristen enhet förordar att

en obligatorisk civil registrering av alla äktenskap införes som ersättning för nuvarande lysningsförfarande. Denna registrering skall vara det enda som erfordras för äktenskapets civilrättsliga giltighet. För dem som så önskar bör den borgerliga kommunen emellertid vara skyldig att tillhandahålla en ceremoniell vigsel i värdiga former.

— — — — — — — — — — — — — —

På motsvarande sätt kan de som så önskar komplettera den civila registreringen med en religiös välsignelseakt i något trossamfund. Till denna knytes icke några civila rättsverkningar eller stadganden.

Invändningar mot önskemålet om *obligatoriskt civiläktenskap* finner man hos hovrätten för västra Sverige, Kyrkomusikernas riksförbund, Högerns ungdomsförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare, vilka uttryckligen avvisar detta alternativ. En negativ inställning till obligatoriskt civiläktenskap kan man dessutom utläsa ur remissvaren från länsstyrelserna i Jämtlands och Norrbottens län, domkapitlen i Strängnäs och Härnösand, stiftsråden i Skara och Strängnäs samt Sveriges kristna socialdemokraters förbund. Till denna grupp hör också domkapitlet i Växjö, stiftsrådet i Härnösand och Svenska prästförbundet. De tre sistnämndas argumentation innehåller enbart religionsfrihetssynpunkter, varför den redovisats i avsnitt 2.5.4.3.

Hovrätten för västra Sverige anser att även om det kan antagas

att den nuvarande skillnaden mellan antalet kyrkliga och borgerliga vigslar kommer att minska, kanske i avsevärd mån, förefaller det likväl sannolikt att under lång tid framåt flertalet av dem som skall ingå äktenskap kommer att föredraga den kyrkliga vigseln; av dessa skulle antagligen ett stort antal lägga sådan vikt vid den kyrkliga akten, att de om den borgerliga formen bleve obligatorisk, skulle begagna sig av kyrklig vigsel vid sidan därav. Om dessa antaganden är riktiga, talar de enligt hovrättens mening med styrka mot införande av obligatoriskt civiläktenskap. För alla dem som, av skilda skäl, ej vill avstå från kyrklig akt vid äktenskaps ingående måste det nämligen framstå som en synnerligen opraktisk och föga meningsfull omgång att nödgas till dubbel vigsel. En dylik ordning strider ock mot traditionen i vårt land och skulle vidare kunna medföra den ej önskvärda konsekvensen, att den kyrkliga vigseln av många uppfattades vara av högre värde — socialt och eljest — än den obligatoriska.

De nu anförda argumenten mot obligatoriskt civiläktenskap förlorar givetvis i styrka, om den formen för detta införes att äktenskap ingås allenast genom ett registreringsförfarande och att det står kontrahenterna fritt att komplettera detta med de ceremonier de önskar. Mot ett sådan system — vid vilket dubbel vigsel ju knappast skulle bli aktuell — synes emellertid tala att äktenskapets ingående därigenom skulle för dem, som icke komme att komplettera registreringsförfarandet med vigsel, berövas det mått av högtidlighet som vigselakten — även den borgerliga — skänker och som torde vara av värde även från allmän synpunkt. Och de som önskade vigselakt skulle likväl gå miste om den känsla för stundens vikt och allvar som har sin grund däri, att kontrahenterna i och med själva vigseln blir äkta makar.

Såsom ett skäl av principiell natur för införande av obligatoriskt civiläktenskap har åberopats att eftersom äktenskapet från rättslig synpunkt är att anse som ett borgerligt förhållande så borde den enda lagliga formen för dess ingående vara en borgerlig akt. Synpunkten kan synas logiskt riktig men torde likväl, med hänsyn till den tradition på området som råder i vårt land, huvudsakligen vara av teoretiskt intresse.

Att sådana trolovade vilka ej är medlemmar i trossamfund saknar den valmöjlighet mellan de två nuvarande vigselformerna, som tillkommer trossamfunds medlemmar, synes hovrätten vara ett föga övertygande argument för införande av obligatoriskt civiläktenskap.

— — — — — — — — — — — — — —

Hovrätten finner sig i enlighet med det anförda böra avstyrka, att obligatoriskt civiläktenskap införes. Detta gäller i första hand för det fall att sambandet mellan staten och kyrkan bibehålles men äger också tillämpning i ett fritt läge.

Beträffande vigselförfarandet anser *länsstyrelsen i Jämtlands län*

de nuvarande formerna, som medger valfrihet mellan borgerlig, kyrklig och frikyrklig vigsel, kunna i stort sett bibehållas oförändrade oberoende av lägesalternativ... Behov av att införa obligatoriskt civiläktenskap torde knappast föreligga. En förenkling av den borgerliga vigseln till ett enkelt registreringsförfarande torde heller knappast vinna stöd inom allmänna opinionen.

Länsstyrelsen i Norrbottens län

har i och för sig ingenting att erinra emot ett obligatoriskt civiläktenskap. Det finns emellertid ett betydande antal människor som önskar förläna äktenskapets ingående den seriösa och högtidliga prägel som kyrkans ordning enligt deras egen uppfattning skänker en sådan akt. Att i sådant fall kräva att makarnas beslut att ingå äktenskap också skall konfirmeras av civil myndighet torde icke vara erforderligt för samhället och för kontrahenterna framstå som onödigt. De nuvarande möjligheterna att fritt välja mellan borgerlig eller kyrklig vigsel får anses fungera utan större olägenhet.

Enligt *domkapitlet i Strängnäs* torde opinionen för införande av obligatorisk borgerlig vigsel ej ha någon större bredd.

Domkapitlet i Härnösand skriver.

En övergripande synpunkt beträffande regleringen av de rättsliga formerna för lysning, vigsel och äktenskap bör vara, att sådan reglering hör samman med de faktiska möjligheterna att upprätthålla äktenskapsinstitutionen. Utifrån nuvarande utveckling kan det ifrågasättas, om staten på egen hand har möjlighet att upprätthålla äktenskapet som allmän institution. Regleringen bör ske i samråd mellan det borgerliga samhället och kyrkan. Drygt 91 % av vigslarna förrättas i Svenska kyrkan.

Stiftsrådet i Skara konstaterar att

beträffande frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap råder delade meningar. Skulle vid ett eventuellt upphörande av nuvarande förbindelse mellan stat och kyrka majoriteten av svenska folket komma att tillhöra kyrkan eller annat samfund, som har vigselrätt, torde en obligatorisk civilvigsel innebära icke önskvärda svårigheter för många, som även i fortsättningen kommer att önska en vigsel med religiös karaktär.

Kyrkomusikernas riksförbund anför.

Erfarenheterna under en sextioårsperiod av den oinskränkta borgerliga vigselformens synnerligen ringa utbredning talar enligt KMR för bibehållandet av kyrklig vigsel som en form motsvarande majoritetens önskemål i detta avseende. Med hänsyn till att den kyrkliga vigseln fyller »de krav, som från allmänt borgerlig och rättslig synpunkt ställes på formen för äktenskaps ingående», bör ett obligatoriskt civiläktenskap varken i en eller annan form införas.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund menar att

äktenskapet är en borgerlig angelägenhet samtidigt som det ur trossamfundens synvinkel också har en religiös dimension. Trossamfunden bör ha kvar rätten att viga med juridisk verkan. Emellertid bör en klarare gränsdragning i vigselformuläret åstadkommas mellan den kyrkliga och juridiska akten.

Man har, skriver *Högerns ungdomsförbund,*

på sina håll framfört den meningen, att en obligatorisk civil vigsel borde införas. Många människor torde uppfatta det som en onödig åtgärd att tvingas till en borgerlig vigselförrättning. Starka skäl talar för att nuvarande ordning bibehålles och att alltså vigsel inom kyrkligt samfund medför samma rättsverkan som en civil.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare

anser att kyrklig — givetvis även frikyrklig — och borgerlig vigsel även i framtiden bör få förekomma som olika alternativ och att kontrahenterna fritt får välja den form, som motsvarar deras uppfattning.

— — — — — — — — — — — — — —

Föreningen anser, att obligatoriskt civiläktenskap är opraktiskt och kostsamt, då det i ett stort antal fall blir frågan om dubbla vigselakter. Det vore att gå över till en ytterlighet.

Justitiekanslern tar ej ställning till frågan om obligatoriskt civiläktenskap skall införas eller ej.

Av samtliga äktenskap i riket ingås enligt utredningen 94 procent genom kyrklig, inkl. frikyrklig vigsel och endast 6 procent genom borgerlig vigsel. Även om det beaktas, att de anförda siffrorna hänför sig till förhållandena för omkring 10 år sedan torde kunna antagas att det överväldigande antalet vigslar alltjämt är kyrkliga. Mot bakgrund härav kan hävdas att införandet av obligatoriskt civiläktenskap i och för sig knappast är någon trängande fråga för närvarande.

Läget härutinnan kan emellertid ändras inom förhållandevis kort tid och särskilt om statskyrkosystemet avskaffas. Även om det finns anledning antaga, att anslutningen bland medborgarna till en fri kyrka åtminstone till en början skulle bli stor, synes dock vara realistiskt att räkna med att bland de nu uppväxande generationerna allt större grupper kommer att ställa sig utanför alla religiösa samfund. De som sålunda ställer sig utanför kan inte beräknas påkalla kyrkans tjänster i varje fall för äktenskaps ingående utan komme att anlita borgerlig vigsel. Blir de grupper som ställer sig utanför de kyrkliga samfunden mycket stora kommer frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap i annat läge liksom också frågan om formerna för ingående av borgerligt äktenskap.

12.3.2 Samfunds rätt att viga icke-medlemmar

Utredningen berör möjligheten att vidga vigselrätten för såväl de fria samfunden som för svenska kyrkan till att omfatta även de tillfällen då ingen av de trolovade är medlem i samfundet. Enligt utredningen föreligger ej principiella betänkligheter av mera allvarlig art mot sådana ändringar. (SOU 1968: 11 s. 140.)

Uttalandet kommenteras av länsstyrelserna i Kronobergs och Jämtlands län, domkapitlet i Lund, Sveriges frikyrkoråd och Sveriges kristna socialdemokraters förbund. Meningarna är delade.

Länsstyrelsen i Kronobergs län anför.

Det kan — med tanke på nuvarande proportioner mellan kyrklig och borgerlig vigsel — vara rimligt antaga, att i flera fall önskemål uppstår bland icke-medlemmar att erhålla kyrklig vigsel. Enligt nuvarande lagregler vore detta icke möjligt. Det är dock tänkbart, att kyrkan önskar erbjuda en sådan tjänst till människor, som visserligen ej är medlemmar, men ändå står kyrkan nära. Frågeställningen har aktualiserats av utredningen (sid. 140, sp. 2) och det synes angeläget att i händelse av ett ändrat förhållande mellan kyrka och stat frågan löses på ett för Svenska kyrkan och övriga samfund likformigt sätt genom att tillerkänna nu vigselberättigade samfund rätt att viga även icke-medlemmar.

Ett flertal ledamöter av *Sveriges frikyrkoråd*

anser att det med nuvarande bestämmelser för kyrklig vigsel borde kunna övervägas att utvidga vigselrätten för såväl Svenska kyrkans präster som för frikyrkliga vigselförrättare att gälla även i de fall då ingen av kontrahenterna tillhör samma samfund som vigselförrättaren.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund anser det självklart

att ingen vigsel blir beroende av om en eller båda kontrahenterna är medlemmar av det samfund, inom vars ram vigseln sker. Det som bör fordras är att vigselförrättaren har samhällets auktorisation att förrätta vigsel med juridisk verkan och att han/hon ålägges att under ämbetsmannaansvar meddela detta till en central myndighet.

Däremot ställer sig *domkapitlet i Lund*

frågande till behovet av sådan lagändring att vigselförrättare inom Svenska kyrkan eller annat samfund ges behörighet att viga, då ingen av kontrahenterna tillhör vederbörande samfund (s. 140). En sådan lagändring synes vara ägnad att fördunkla den kyrkliga resp. frikyrkliga vigselaktens religiösa karaktär och torde knappast fylla något angeläget behov. Här är det ju inte fråga om en samhällsfunktion som samfunden är ensamma om att utöva. Prästens uppgift i vigselakten är också av religiös art. Han har att »helga» akten. Men då bör en akt av sådan karaktär vara reserverad för sådana vigslar där åtminstone den ena kontrahenten tillhör samfundet.

Länsstyrelsen i Jämtlands län påpekar att plikt att viga icke-medlemmar ej kan föreskrivas i ett fritt läge.

I detta sammanhang kan även nämnas att *Mosaiska församlingen i Stockholm* förutsätter att dess prästers rätt att förrätta vigsel icke kommer att inskränkas.

12.4 *Medling*

Utredningen erinrar i slutbetänkandet om att förslag har framkommit om utökning av antalet borgerliga medlare, om

slopande av den i lag givna behörigheten för präst i svenska kyrkan och behörig vigselförrättare i annat trossamfund att medla samt om utvidgning av medlingsbehörigheten för icke församlingsanknuten präst. En ökning av möjligheterna att få medling av borgerliga medlare anser utredningen — bl. a. med åberopande av religionsfrihetsskäl — vara den mest aktuella frågan (jfr avsnitt 2.5.4.5). — Om obligatoriskt civiläktenskap införs, aktualiseras enligt utredningen frågan om den automatiska medlingsbehörigheten för de kyrkliga och frikyrkliga medlarna; något principiellt samband mellan vigselform och medlingsbehörighet finns dock ej. — Oavsett om obligatoriskt civiläktenskap införs eller ej kan vissa detaljändringar aktualiseras, skriver utredningen vidare.

Blir den borgerliga medlarorganisationen tillfredsställande utbyggd, kan det i A-läget ifrågasättas att begränsa församlingspräst behörighet till att avse fall då makarna eller endera av dem tillhör kyrkan. I B-, C- och D-lägena synes medlingsskyldigheten för församlingspräst ej böra bestå. Vidare synes i sådant läge likställigheten mellan samfunden böra medföra å ena sidan en begränsning av medlingsbehörigheten för präst inom Svenska kyrkan, liksom i A-läget, samt å andra sidan eventuellt en vidgning av behörighet att gälla även icke församlingsanknuten präst. I de fria lägena kan en utbyggnad av den borgerliga medlingsorganisationen framstå som särskilt angelägen, nämligen om en större del av befolkningen i dessa lägen kommer att stå utanför Svenska kyrkan. (SOU 1968: 11 s. 141.)

Vid 1968 års höstriksdag har beslut fattats om en ökning av antalet borgerliga medlare, varjämte staten kommer att bidra till kommunernas kostnader (prop. 1968: 136, L¹U 49 rskr 394; SFS 1968: 759 och 1969: 122).

Utredningens uttalande har kommenterats av hovrätten för västra Sverige, Förbundet för religionsfrihet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Frågan har även berörts av länsstyrelsen i Kronobergs län, vars synpunkter i sin helhet emellertid redovisats i avsnitt 2.5.4.5.

Hovrätten för västra Sverige anknyter till prop. 1968: 136 med förslag till ändringar i giftermålsbalken.

I propositionen föreslås ingen ändring av de kyrkliga medlarnas ställning; församlingspräst i svenska kyrkan och vigselförrättare inom annat trossamfund skall alltså alltjämt vara behöriga att medla. Departementschefen säger sig emellertid utgå från att den nuvarande konstruktionen med kyrkan som i första hand ansvarig för medlingsverksamheten på sikt måste komma att ersättas med annan ordning, oavsett om övriga band mellan stat och kyrka skall komma att bestå eller inte. En framtida organisation måste, heter det i propositionen, bygga på personal vars utbildning är särskilt inriktad på sådant som har betydelse för rådgivning och medling i familjefrågor; se prop. s. 88.

Hovrätten vill understryka vad justitieministern sålunda anfört. Medlingsförfarandet kan säkerligen spela en utomordentligt viktig och nyttig roll i skilsmässosituationer och eljest. Men dess betydelse beror i hög grad på medlarens egenskaper och kvalifikationer. Prästerna torde i allmänhet ägna ett betydande intresse åt medlingsuppgiften och lämpar sig säkerligen ofta väl för denna. Men det ligger i sakens natur att de icke redan på grund av sin tjänsteställning är ägnade att fylla de krav som måste ställas på en medlare, och det måste antagas, att åtskilliga präster ej äger erforderlig livserfarenhet, insikt och fallenhet för uppgiften. Om medling sker inför en olämplig medlare — kyrklig eller borgerlig — kan förfarandet bli helt meningslöst och i sämsta fall göra mer skada än nytta. För att medlingen skall få den bety-

delse som avses därmed är det därför angeläget att uppdraget såsom medlare erhålles först efter en omsorgsfull prövning i varje särskilt fall av vederbörandes lämplighet för just denna uppgift.

Enligt hovrättens mening bör — oavsett hur förhållandet kyrka-stat kan komma att regleras — den automatiska medlingsbehörigheten för de kyrkliga medlarna upphöra och alla medlare utses i särskild ordning. Självfallet hindrar intet, att därvid också sådana personer utses, vilka nu automatiskt har behörighet att medla; det torde tvärtom kunna förväntas att så kommer att ske i avsevärd omfattning.

Förbundet för religionsfrihet

har förståelse för familjerättskommitténs synpunkt att det skulle medföra en onödig belastning för domstolarna, om dessa måste utse alla medlare, således även de prästerliga; detta trots att kommittén var medveten om att många präster var direkt olämpliga för uppgiften. Eftersom enligt kommitténs förslag borgerliga medlare överallt skulle finnas att tillgå kunde resonemanget accepteras om än med visst ogillande. Om statskyrkan nu upphör att vara ett samhällsorgan och statsmakterna förlorar all insyn eller kontroll över tjänstetillsättningar och trossatser inom en ny kyrka, aktualiseras åter frågan om prästernas automatiska behörighet som medlare. För att medlingsinstitutet skall kunna fylla någon vettig funktion måste man få ställa rätt höga krav på dem som utför medlingen. Redan nu finns ingen anledning anta att församlingspräster som hel yrkesgrupp skulle vara mer lämpade för den uppgiften än någon annan allmänt förekommande yrkesgrupp. Vi föreslår alltså att i framtiden alla medlare utses av domstol, och att högst hälften av dem får vara präster (eller församlingsföreståndare etc.). Dock bör övergångsbestämmelserna få en sådan utformning att domstolarnas övriga arbete ej hindras.

Som framgått av avsnitt 2.5.4.5 anser *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare* att en utbyggnad av den borgerliga medlingsorganisationen är lämplig.

Som utredningen framhållit, kan då i ett A-läge församlingspräst behörighet begränsas till att avse fall, då makarna eller endera av dem tillhör kyrkan. I övriga lägen bör behörigheten för församlingspräst begränsas på samma sätt samt medlingsskyldigheten för församlingspräst borttagas. Behörigheten bör för samtliga präster i Svenska kyrkan vara generell och sålunda icke begränsas till präst i den församling, där makarna är kyrkoskrivna.

13 Begravningsväsendet

Kap. 11 i slutbetänkandet innehåller vissa inledande synpunkter på formerna för omhändertagande av stoftet efter en död människa, en redogörelse för den nuvarande ordningen, vissa riktlinjer för en framtida lösning samt en närmare granskning av huvudmannaskapsfrågan. (SOU 1968: 11 s. 142—150.)

Redovisningen av remissmaterialet har delats upp i tre huvudavdelningar. Inledningsvis redogörs för inställningen till frågan om huvudmannaskapet är beroende av kyrka-statrelationen. Därefter behandlas huvudmannaskapsfrågan i övrigt — främst ställningstaganden för och emot en förändring — och slutligen vissa särskilda frågor. Härvid bör märkas att sådan argumentering där religionsfrihetsaspekter åberopas, har återgetts i avsnitt 2.5.5.

13.1 *Huvudmannaskapet och kyrka-statrelationen*

Utredningen finner att kyrkans framtida relation till staten inte är utan betydelse för frågan om begravningsväsendet, men anser ändå att frågan kan behandlas fristående, eftersom en överföring av huvudmannaskapet till borgerlig kommun kan ske redan i A-läget och förvaltningen av begravningsplatserna kan ligga kvar hos kyrkan även i de fria lägena. (SOU 1968: 11 s. 143.)

Olika lösningar framstår dock inte som lika naturliga i alla lägen, betonar utredningen. I A-läget föreligger en betryggande garanti för att kyrklig förvaltning och finansiering sker på ett från allmänna synpunkter godtagbart sätt. Även i B-läget med dess beskattningsrätt kan finansieringsfrågan anses löst på ett betryggande sätt men såväl i detta läge som i C- och D-lägena är det svårare att ernå den garanti för att allmänna intressen tillgodoses som A-läget erbjuder. En godtagbar lösning bör dock enligt utredningen vara möjlig att genomföra även om begravningsplatserna förvaltas av kyrkan i de fria lägena. (SOU 1968: 11 s. 150.)

Remissinstanserna har olika uppfattningar. *Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen i Jönköpings län, domkapitlet i Skara, Kyrkomusikernas riksförbund, Svenska kommunförbundet* och *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* instämmer i uttalandet att frågorna ej är beroende av

varandra. Också *Kyrkomusikernas riksförbund* ansluter sig inledningsvis till denna bedömning men finner efter att ha förordat kyrkligt huvudmannaskap att ett bibehållet samband kyrka-stat utgör en nödvändig förutsättning härför.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare har däremot motsatt uppfattning. Också justitiekanslern och länsstyrelsen i Norrbottens län anser närmast att frågorna har samband med varandra.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare skriver.

Frågan om huvudmannaskapet för begravningsplatserna påverkas givetvis av vilket alternativ i huvudfrågan, som väljes.

Justitiekanslern uttalar.

Begravningsväsendet har av utredningen hänförts till frågor som kan lösas oberoende av hur relationen kyrka-stat utformas. Till en del kan väl det vara riktigt. Det torde dock vara tydligt att frågan accentueras på ett särskilt sätt om statskyrkosystemet avskaffas.

Länsstyrelsen i Norrbottens län finner att man vid en strikt åtskillnad mellan stat och kyrka måste finna andra organisationsformer för bl. a. begravningsväsendet. Det torde dock enligt länsstyrelsen inte bli några större svårigheter att finna godtagbara lösningar.

Hovrätten för västra Sverige, länsstyrelsen i Stockholms län och *Folkpartiets ungdomsförbund* anser att begravningsväsendet bör — oberoende av hur den framtida kyrka-statrelationen utformas — i princip överflyttas till borgerlig huvudman.

13.2 *Överföring till borgerlig huvudman*

Vid avgränsningen av huvudmannaskapsfrågan utesluter utredningen det system med privata begravningsplatser, anordnade i förvärvssyfte, som tillämpas i USA. Frågan gäller sålunda enbart om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna, med bibehållen möjlighet att anordna enskilda begravningsplatser, skall ligga hos kyrkligt eller borgerligt organ.

Vid en bedömning av denna fråga framstår det enligt utredningen som en viktig synpunkt att en framtida ordning inte medför en splittring av begravningsväsendet. En överföring till den borgerliga kommunen under sådana omständigheter att församlingarna mera allmänt framställer krav på att få ha egna, konfessionella begravningsplatser, bör därför undvikas. Målsättningen för frågans lösning kan enligt utredningen anges så, att — oberoende av vilken kyrka-statrelation som råder — huvudmannaskapet skall ordnas på ett från praktisk synpunkt så ändamålsenligt sätt som möjligt. Härvid bör all möjlig hänsyn givetvis tagas till olika gruppers och enskildas önskemål.

Vissa förhållanden — bl. a. den alltmer utpräglade synen på svenska kyrkan som ett särskilt trossamfund samt den ökande urbaniseringen — har dock enligt utredningen aktualiserat en överflyttning till borgerlig huvudman. En praktisk lösning kan då bli, slutar utredningen,

att nya begravningsplatser lägges under borgerligt huvudmannaskap, medan i bruk varande begravningsplatser bibehålles under kyrkligt huvudmannaskap i avfolkningsbygder men lägges under borgerligt i tätorter. — Under alla förhållanden lär från vissa synpunkter, exempelvis hälsovårdssynpunkter, statliga föreskrifter röranде vården av begravningsplatserna vara erforderliga. (SOU 1968: 11 s. 146—150.)

13.2.1 Avgränsning av problemet

Utredningens avgränsning av huvudmannaskapsfrågan — d. v. s. förutsättningarna att privat företagsamhet inte skall tillämpas och att bl. a. religiösa minoriteter även i fortsättningen skall ha rätt att anordna enskilda begravningsplatser — har kommenterats av justitiekanslern, länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Älvsborgs län, domkapitlen i Strängnäs och Lund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare. Samtliga instämmer i utredningens synpunkter.

Justitiekanslern skriver.

Av de i utredningen upptagna olika alternativen i fråga om huvudmannaskapet för begravningsplatserna bör — som utredningen också gjort — ett av dem redan från början utmönstras. Jag syftar här på tanken, att enskild skulle få i förvärvssyfte anordna och driva begravningsplats. Något sådant har väl knappast ens ifrågasatts i den allmänna debatten och skulle så ske, bör tanken avvisas. Anläggandet och driften av begravningsplatser bör i vårt land i princip betraktas som en samhällelig uppgift, vilket naturligen icke utesluter att — som också skett — särskilt trossamfund medgives rätt att anordna särskild begravningsplats för sina medlemmar om det kan ske utan att några viktigare samhälleliga intressen åsidosätts.

Enligt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*

synes de numerärt talrika etniska, religiösa och icke-religiösa minoriteterna i vårt land i större utsträckning än hittills böra få tillgång till egna begravningsplatser eller egna områden inom begravningsplatserna (jfr bet. s. 147) liksom till värdiga lokaler för borgerlig jordfästning.

I likhet med utredningen förutsätter *länsstyrelsen i Älvsborgs län*

— hur problemet om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna än löses — att de religiösa och icke-religiösa minoriteterna i landet även i framtiden skall ha möjlighet att anordna enskilda begravningsplatser.

Möjligheter för andra samfund att anordna enskilda begravningsplatser skall enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* självfallet finnas även i framtiden på så sätt att borgerlig kommun ställer mark till förfogande.

13.2.2 Ställningstaganden

Huvudmannaskapsfrågan diskuteras av ett drygt fyrtiotal remissinstanser. Av dessa tar en tredjedel ställning för i princip borgerligt huvudmannaskap — i några fall dock endast under förutsättning att kyrkan skiljs från staten. Ett fåtal instanser förordar att nuvarande ordning — i huvudsak kyrkligt huvudmannaskap — bibehålls. Närmare ett tjugotal rekommenderar en lösning från enbart praktiska utgångspunkter. Återstående remissinstanser som diskuterar huvudmannaskapsfrågan undviker principiella ställningstaganden. Deras synpunkter redovisas i avsnitt 13.2.3.

De instanser som uttalar en principiell uppfattning kan emellertid i flertalet fall tänka sig undantag från huvudregeln, varför skillnaderna mellan de praktiska konsekvenserna av de olika principståndpunkterna ibland kan vara mycket små. Många instanser förordar sålunda en lösning som innebär att kyrkan även i fortsättningen sköter de egentliga kyrkogårdarna i omedelbar anslutning till församlingskyrkan, medan den borgerliga kom-

munen förvaltar nyanlagda begravningsplatser i tätorter. Denna uppdelning kan vara förenlig både med ett förord för i princip borgerligt huvudmannaskap och ett förord för i princip nuvarande ordning. I det förra fallet kan man se de egentliga kyrkogårdarna, vilka efter hand blir fullbelagda, som undantag från huvudregeln. I det senare fallet kan begravningsplatser skilda från kyrkotomten — som fortfarande numerärt är i minoritet — betraktas som undantag.

Positiva till tanken på *i princip borgerligt huvudmannaskap* för begravningsväsendet ställer sig Svea hovrätt, hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Stockholms, Jämtlands och Västerbottens län, Sveriges frikyrkoråd, Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet. Dessutom förordar justitiekanslern och länsstyrelsen i Norrbottens län borgerligt huvudmannaskap om kyrkan skiljs från staten.

Justitiekanslern uttalar.

Under statskyrkosystemets tid har kyrkan och dess organ i allmänhet svarat för begravningsplatserna. Emellertid har under senare decennier borgerliga kommuner om än i begränsad utsträckning engagerat sig i frågan.

Utredningen synes icke ha framtagit några siffror som belyser utvecklingen. Det skulle knappast vara ägnat att förvåna, om tendensen mot kommunernas övertagande av ansvaret för anläggande av nya begravningsplatser kommer att alltmer förstärkas, oberoende av om några åtgärder vidtages för att främja en sådan utveckling. Inte minst praktiska skäl talar härför. För städer och andra tätorter kan anläggandet av begravningsplatser erbjuda åtskilliga svårigheter beroende på dels de stora hygieniska krav som måste tillgodoses och dels framför allt de stora utrymmen som begravningsplats fordrar, vilket kan bereda svårigheter att infoga en sådan i bebyggelseplaneringen. Nu angivna förhållanden torde medföra, att den borgerliga kommunen måste själv hårt engagera sig i planerna för anläggandet av ny begravningsplats, även om församlingen avses skola vara huvudman för densamma, och på grund härav finner det mera praktiskt att själv övertaga hela ansvaret för begravningsplatsen.

En annan rent praktisk omständighet torde också bidraga till att kommunerna i framtiden kommer att åtaga sig ansvaret för anläggandet och driften av nya begravningsplatser. Jag syftar här på de ändringar i begravningsskicket som äger rum genom den ökade användningen av eldbegängelse. Det torde förhålla sig så, att de krematorier som uppförts i allmänhet tillkommit i kommunal regi, av naturliga skäl. Krematorier är förhållandevis dyra anläggningar. Redan av den anledningen har det legat närmast till hands att det blivit den borgerliga kommunen som uppfört anläggningen. En annan omständighet som bidragit härtill har väl också varit det motstånd mot eldbegängelsen som begravningsskick, som tidigare funnits inom kyrkan och kanske alltjämt lever kvar på sina håll. Eldbegängelsen som begravningsskick påverkar direkt begravningsplatsfrågan. På många håll, där krematorier uppförts, har i anslutning därtill inrättats urnkyrkogårdar, kolumbarier och liknande, varigenom kommunen i betydande grad engagerat sig också som huvudman för begravningsplats. Förvaringen av urnorna föranleder avsevärt minskade anspråk på utrymme för kyrkogårdar av traditionell typ. Utredningen synes icke alls ha beaktat den alltmer ökade användningen av eldbegängelsen som begravningsskick vilket är att beklaga med hänsyn till dess stora betydelse för begravningsplatsfrågan.

Sammanfattningsvis synes sålunda kunna antagas att oberoende av förhållandet kyrka-stat en allt starkare tendens torde göra sig gällande att kommunerna övertager ansvaret för anläggandet av nya begravningsplatser och att en av de främsta anledningarna härtill är den ökade användningen av eldbegängelsen som begravningsskick. I den mån religionsfrihetskrav gör sig gällande även på detta område föranleder det också en förstärkning av tendenserna mot ett kommunalt engagemang eftersom ju en rent kommunal begravningsplats kan ordnas med en profan del och en kyrklig del och även bereda särskild plats åt trosbekännare som eljest önskat ordna egen begravningsplats.

Vid ett bibehållande av statskyrkosystemet synes knappast några särskilda åtgärder i denna fråga påkallade från statsmakternas sida. Skulle kyrkan skiljas från staten och särskilt om någon betydande del av befolkningen skulle ställa sig utanför den kyrkliga gemenskapen kommer begravningsplatsfrågan i ett annat läge. Som jag ser saken bör i de fria lägena ansvaret för begravningsplatser i princip åvila de borgerliga kommunerna. Såvitt gäller anläggandet av nya begravningsplatser uppkommer fråga, om föreskrifter bör meddelas rörande utformningen av begravningsplatserna för att tillgodose religionsfrihetskrav från kyrkligt och icke-kyrkligt håll. I vilken utsträckning redan befintliga begravningsplatser bör och kan överföras från församlingarna till kommunerna är vanskligt att bedöma. I de fall då begravningsplatsen är belägen i direkt anslutning till kyrka torde i varje fall något överförande till kommunen av äganderätten till marken knappast kunna ske, utan i sådana fall får man väl på sätt utredningen antytt tänka sig något slags avtal mellan församlingen och kommunen, varigenom församlingen antingen upplåter nyttjanderätten till begravningsplatsen och därmed ansvaret för driften av densamma till kommunen eller åtager sig att mot ersättning från kommunen fortsätta att handha vården av begravningsplatsen. Om begravningsplats däremot är belägen utan anslutning till församlingskyrkan, bör ett överförande till kommunen av äganderätten till begravningsplatsen kunna ske. Har församlingen inköpt marken till begravningsplatsen och iordningställt densamma med anlitande av utdebiterade medel synes överlåtandet i princip böra ske vederlagsfritt. Det bör ju inte komma i fråga att medborgarna med skattemedel betalar begravningsplatsen två gånger. Att eventuella skulder som belöper på begravningsplatsen övertages av kommunen är självklart. Har däremot, vilket icke torde vara ovanligt, begravningsplatsen anlagts på donerad mark eller inköpts och iordningställts med anlitande av donationsmedel synes kommunen möjligen böra erlägga lösen motsvarande värdet av den donerade egendomen.

Även om således ansvaret för begravningsplatserna i princip bör vara en angelägenhet för den borgerliga kommunen, därest kyrkan skiljes från staten, bör detta inte utesluta att församlingar inom den fria kyrkan medgives rätt att inneha och driva begravningsplatser. Till en början kan detta bli nödvändigt som ovan antytts i fråga om begravningsplatser i anslutning till församlingskyrka. Därutöver bör det emellertid också vara möjligt för församling som så önskar och kan uppbringa medel därtill att anlägga kolumbarium, urnkyrkogård och liknande.

Huvudmannaskapet för begravningsväsendet synes *Svea hovrätt* i princip vara en borgerlig uppgift.

Hovrätten finner de av utredningen framförda allmänna synpunkterna å s. 149—150 utgöra lämpliga utgångspunkter för en ändamålsenlig lösning av frågan om begravningsväsendets framtida handhavande.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anför.

Anordnandet av allmänna begravningsplatser och underhåll av dessa torde rent principiellt få anses vara en allmän borger-

lig uppgift och det bör därför undersökas om även i ett A-läge denna verksamhet kan överföras till den borgerliga kommunen. Detta synes i varje fall bli nödvändigt i ett fritt läge. Härmed följer även vård och underhåll av de till gravplatserna hörande kapellbyggnaderna, vilket bör kunna bli en avsevärd ekonomisk lättnad för kyrkan.

Länsstyrelsen i Västerbottens län finner det svårt att

finna en ändamålsenlig och för flertalet acceptabel lösning, som dessutom kan stå till förfogande över landet i sin helhet. Knappast någon av de olika tänkbara alternativ utredningen skisserat för begravningsväsendet vid olika kyrka-statrelationer (s. 150 i slutbetänkandet) kan utan vidare betraktas som invändningsfri och det oavsett om bedömningen sker från kyrkligt håll eller från dem som företräder icke religiösa meningsriktningar. Mot en lösning av frågan om huvudmannaskapet på sådant sätt att nya begravningsplatser läggs under borgerligt huvudmannaskap medan i bruk varande begravningsplatser bibehålls under kyrkligt huvudmannaskap i avfolkningsbygder men läggs under borgerligt i tätorter torde kunna resas befogade invändningar.

För egen del anser länsstyrelsen det mest ändamålsenligt att det allmänna begravningsväsendet ställs under borgerligt huvudmannaskap. Härför talar bl. a. att stoftet efter alla människor måste tas om hand och förekomsten av starka hälsovårdsintressen. Borgerligt huvudmannaskap synes vidare — i varje fall efter en övergångstid — kunna genomföras enhetligt över hela landet.

— — — — — — — — — — — — — —

Som bl. a. konstitutionsutskottet framhållit bör någon förändring emellertid inte ske beträffande kyrkogård som är belägen på den tomt där sockenkyrkan står.

Ett överförande av huvudmannaskapet för begravningsväsendet synes inte med nödvändighet utesluta att Svenska kyrkan — oavsett dess relation till staten — har hand om själva vården av kyrkogården. Det bör ankomma på den borgerliga kommunen att ta ställning härtill och i förekommande fall träffa avtal i saken med berörd församling.

Sveriges frikyrkoråd

ansluter sig till utredningens huvudståndpunkt, att huvudmannaskapet för begravningsväsendet bör vara borgerligt, men anser att en kompromiss av den art utredningen föreslagit på sid. 150 är möjlig. Frikyrkorådet anser att i bruk varande begravningsplatser bör överföras till borgerlig förvaltning, i de fall då inte närheten till kyrkobyggnad gör en annan lösning naturlig.

Mycket synes enligt *Evangeliska fosterlands-stiftelsen*

tala för borgerlig myndighet i stället för kyrklig som huvudman för begravningsväsendet. Vi instämmer i vad utredningen anfört i denna fråga (sid. 143). »Den allt starkare betoningen av kyrkan som ett trossamfund och inte som en statsinstitution låter också en omprövning framstå som naturlig.»

Förbundet för religionsfrihet

anser att alla icke privata begravningsplatser bör överföras i borgerligt kommunal ägo och förvaltning, en utveckling som av praktiska skäl redan har börjat t. ex. i Stockholm. Möjligen kan det under en övergångstid vara lämpligt att vissa begravningsplatser i avfolkningsbygder bibehålles under kyrkornas huvudmannaskap.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund skriver.

När Svenska kyrkans relationer till staten förändras uppstår givetvis frågan om kyrkogårdarnas förvaltning. Erfarenheten

från utlandet av kyrkans möjligheter att på ett estetiskt tilltalande sätt klara denna förvaltning är inte särskilt uppmuntrande. Det bör därför vara naturligt och riktigt att den borgerliga kommunen ombesörjer begravningsväsendet och tillhandahåller begravningsplatser för medborgarna utan kostnad. Kyrkorna bör ha rätt att behålla sina gamla kyrkogårdar. Kommunerna bör emellertid bekosta och övervaka förvaltning och skötsel av alla begravningsplatser. Begravningskapell och krematorier på allmänna begravningsplatser bör den borgerliga kommunen bekosta och förvalta på ett sådant sätt, att de kan användas av alla trossamfund och av människor utanför samfunden.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund uttalar.

Det nuvarande förhållandet att huvudparten av begravningsplatserna ägs och förvaltas av svenska kyrkan är enligt SSU:s mening såväl orationellt som principiellt felaktigt. Vi finner det naturligt och riktigt att primärkommunerna ombesörjer begravningsväsendet och tillhandahåller begravningsplatser för alla medborgare på samma sätt som redan sker i t. ex. Stockholm och Göteborg. Det ankommer på samhället att tillse att varje medborgare kan få den begravning och därmed den begravningsförrättare som han eller hon önskar.

Kostnaderna för begravningsväsendet bör i princip bestridas av den borgerliga kommunen, anser *Förbundet för kristen enhet*. Begravningsplatser, som icke är kyrkogårdar, bör övergå i den borgerliga kommunens ägo, med krematorier och gravkapell.

Domkapitlet i Härnösand och stiftsrådet i Strängnäs förordar *kyrkligt huvudmannaskap i princip*. Dessutom anser justitiekanslern, som framgått av avsnitt 13.1, att vid ett bibehållande av statskyrkosystemet några särskilda åtgärder knappast synes påkallade från statsmakternas sida.

Nuvarande ordning kränker ingens religionsfrihet, uttalar sålunda *domkapitlet i Härnösand*.

Dessutom torde det finnas ett mycket stort opinionsunderlag hos svenska folket för den nuvarande ordningen. De flesta människor torde förknippa begravningen med kyrkogården och dess anknytning till kyrkan. Över 96 % av jordfästningarna sker enligt kyrkans ordning.

Sambandet mellan registrering och kyrklig förrättning är i många fall djupare och för människor betydelsefullare än från vissa håll stundom göres gällande. Inte minst gäller detta sambandet begravningsväsende—kyrka (kyrkogård ofta = kyrkans tomt). Med erinran om präst besök — inte sällan kallad — hos sjuka och gamla (således kontakt före dödsfall) må framhävas att ett överförande av begravningsväsendet till borgerligt organ helt strider mot allmän uppfattning om denna angelägenhets handhavande. Den höga procenten jordfästningar i Svenska kyrkan och uppfattningen om den vigda jorden (även hos utlänningar här) är förhållanden, som måste beaktas. Den helgd och pietet, som anses självklar kring dessa angelägenheter, torde bäst bevaras om kyrkan fortfarande är huvudman för begravningsväsendet, där annan ordning inte bedömes lämplig av rent praktiska skäl, t. ex. i storstäderna.

Stiftsrådet i Strängnäs

vill som sin mening framföra att begravningsväsendet som regel bör kvarstanna under församlingens förvaltning, men att ersättning för kostnaderna bestrides av den borgerliga kommunen.

I den grupp som ansluter sig till utredningens åsikt att *frågan om huvudmannaskapet* för begravningsväsendet bör bedömas från *enbart praktiska utgångspunkter* förekommer olika åsiktsnyanser. Gemensamt torde dock vara att man anser att huvudmannaskapsfrågan bör avgöras från fall till fall, i huvudsak så att nya begravningsplatser, framför allt i större tätorter, ställs under borgerlig förvaltning, medan äldre, särskilt de »egentliga kyrkogårdarna», även i fortsättningen förvaltas av kyrkan. Till denna grupp kan räknas riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna i Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Värmlands län, domkapitlen i Skara, Strängnäs, Växjö, Lund, Göteborg, Luleå och Stockholm, stiftsnämnden i Göteborg, stiftsrådet i Skara, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Riksantikvarieämbetet anför.

I fråga om huvudmannaskapet ansluter sig ämbetet till utredningens mening att huvudmannaskapet bör lösas på ett från praktisk synpunkt så ändamålsenligt sätt som möjligt. Ämbetet finner det med hänsyn därtill vara av vikt, att huvudmannaskapet över och vården av kyrkogård omkring sockenkyrka endast överflyttas i speciella undantagsfall. Även ur kulturminnesvårdande synpunkt är det betydelsefullt, att den hävdvunna och odelbara miljö, som kyrka och kyrkogård utgör, står under omedelbar tillsyn av ett och samma organ.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

instämmer i den på s. 149 angivna målsättningen för frågans lösning. Som utredningen framhåller står den nuvarande ordningen i stort sett i överensstämmelse med denna inställning. Begravningsväsendet kan lösas oberoende av hur relationen kyrka-stat utformas. Den mest praktiska lösningen synes vara den av utredningen (s. 150 h.) angivna. Den torde gå bäst samman med A-läget; intet hindrar att i de fall — särskilt i glesbygderna — där man bibehåller begravningsplatserna under kyrkligt huvudmannaskap — den borgerliga kommunen ger anslag till begravningsväsendet.

Det är enligt *länsstyrelsens i Kronobergs län*

uppfattning riktigt, att som utredningen söka lösa frågan om huvudmannaskapet för begravningsväsendet ur praktisk synpunkt och ställa ändamålet i första rummet (sid. 149, sp. 1). Då religiösa och allmänna synpunkter i fråga om begravningsväsendet ofta sammanfaller, kan det med skäl göras gällande, att ett kommunalt övertagande av ansvaret för detta ej bör innebära någon nackdel för kyrkan. Fastmer bör det för en från staten obunden kyrka innebära en ekonomisk lättnad.

Vissa problem kräver emellertid sin lösning. Även kapellbyggnaderna på de kyrkogårdar, som ej ligger i omedelbar anslutning till en kyrka, bör med hänsyn till det ändamål för vilket de blivit inrättade behålla sin karaktär av sakralt rum. Det kan dock ej anses självfallet att äganderätten eller den exklusiva dispositionsrätten till kapellen skall vara förbehållen kyrkan. Om begravningsväsendet övertages av kommunala organ, kan det ifrågasättas om inte kapellbyggnaderna för begravningsändamål fritt skall kunna disponeras i vart fall av flertalet kristna samfund och församlingar, och att upplåtandet skall beslutas av huvudmannen för kyrkogården, som likaledes svarar för underhållet av byggnaden. I detta sammanhang bör uppmärksammas jämväl behovet av värdiga lokaler för begravningsceremonier utan kristet-religiös anknytning.

Nu nämnda frågeställningar kan dock eventuellt finna tillfredsställande lösningar även för det fall att kapellen i fortsättningen får disponeras av kyrkan i nuvarande ordning. I detta avseende hänvisas till den

sammanfattning av rådande praxis, som utredningen gjort angående jordfästning (sid. 144, sp. 1 och 2).

Vidare aktualiseras i detta sammanhang liksom rörande vigsel frågan om »kyrklig service» åt dem som ej varit medlemmar i kyrkan. Det torde i enlighet med förut angivna grundtankar ej vara möjligt att åläga vare sig kyrkan eller annat samfund skyldighet att svara för jordfästning av icke-medlemmar. Med tanke på förutnämnda öppenhet i rådande praxis kan väl antagas att problemet kan finna sin lösning på godvillighetens väg, men det är ej uteslutet att en ny situation för kyrkan med åtföljande förändring av synen på medlemskapet kan medföra — i vart fall under en övergångsperiod — mindre önskvärda konflikter i känsliga situationer. Det hela kan eventuellt lösas om kyrkan erbjuder sig att svara för att särskilt förordnad präst åtager sig att hålla jordfästning i de fall där enskild prästman ej önskar hålla densamma.

Åtskilliga skäl torde, säger *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län,*

tala för ett överförande i den borgerliga kommunens regi av sådana begravningsplatser, särskilt i de stora tätorterna, som ej ligga i omedelbar anslutning till den lokala kyrkobyggnaden.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län skriver.

Frågan gäller här främst, om borgerlig myndighet i stället för kyrklig skall vara huvudman för allmänna begravningsplatser. Anläggande och underhåll av allmänna begravningsplatser medför stora kostnader. Vid en skilsmässa mellan kyrkan och staten, innebärande att kyrkans beskattningsrätt — i C- och D-läget — upphör, torde finansieringen av begravningsplatserna därför komma att innebära stora problem för kyrkan. Genom avtal med den borgerliga kommunen torde dock frågorna ofta kunna ordnas på ett tillfredsställande sätt. I större snabbt expanderande tätorter kan det dock visa sig lämpligast att överflytta huvudmannaskapet för begravningsväsendet till den borgerliga kommunen. Ett kommunalt övertagande av detta huvudmannaskap torde, enligt länsstyrelsens mening, ofta inte innebära någon nackdel för kyrkan utan snarare utgöra en ekonomisk lättnad.

— — — — — — — — — — — — — —

Organisationen av begravningsväsendet torde i många fall — såväl på landsbygden som i städerna — kunna förbättras. En rationalisering torde böra komma till stånd vare sig begravningsväsendet kommer att förvaltas av borgerlig eller kyrklig myndighet. I förekommande fall kan man också tänka sig en samordning mellan kyrkan och den borgerliga kommunen i fråga om anställande av personal för skötsel av olika med begravningsväsendet sammanhängande uppgifter.

Enligt *domkapitlet i Skara* torde lämplighetsskäl

få tillmätas avgörande betydelse för frågan, hur i detta hänseende bör förfaras med sådana begravningsplatser som icke utgöra tomt för kyrka och därmed — i ordets egentliga mening — kyrkogård.

Domkapitlet i Strängnäs anser att

även om kostnaderna för begravningsväsendet kommer att bestridas av den borgerliga kommunen, är det nödvändigt att kyrkogård omkring kyrkan står under kyrklig förvaltning.

Kostnaderna för bl. a. begravningsväsendet bör enligt en av de detaljgranskningar *domkapitlet i Växjö* bifogat, i princip åvila stat och kommun.

För begravningsväsendet bör det i praktiken betyda att nya begravningsplatser anlägges av kommunen medan de äldre i anslutning till kyrkan förblir i församlingens ägo och vård.

Domkapitlet i Lund understryker värdet av ett enhetligt huvudmannaskap på lokalplanet.

Med hänsyn till t. ex. storstädernas och landsbygdens mycket olika förhållanden bör i varje fall vid ett bibehållet samband mellan kyrka och stat olika alternativ med borgerlig eller kyrklig huvudman kunna finnas och valet få träffas lokalt. Kostnaderna för begravningsväsendet synes under alla omständigheter nu böra överflyttas på den borgerliga kommunen.

Domkapitlet i Luleå anser att det bör övervägas,

huruvida icke kostnaderna för begravningsväsendet och folkbokföringen borde uttagas över borgerlig skattetitel, även om huvudmannaskapet för denna verksamhet skulle kvarligga hos kyrkan, vilket ur vissa synpunkter torde vara att föredraga. En närmare utredning av hithörande förhållanden är enligt domkapitlets mening nödvändig.

Domkapitlet i Stockholm

inskränker sig till att framhålla, att de kyrkogårdar som äro belägna kring församlingskyrka eller utgöra en del av kyrkans tomt under alla omständigheter böra stå under församlingens tillsyn och vård.

Stiftsnämnden i Göteborg uttalar.

Utredningen förordar närmast ett bibehållande av hittillsvarande ordning, att svenska kyrkans församlingar handhar begravningsväsendet men diskuterar ett ökat utnyttjande av möjligheten att lägga nyanlagda kyrkogårdar under borgerlig förvaltning. Stiftsnämnden har i sak ingen invändning mot ett borgerligt huvudmannaskap men vill erinra om att kyrkogårdarna i våra landsförsamlingar nästan undantagslöst är belägna kring och/eller invid kyrkobyggnaderna, som i regel ägs och förvaltas av församlingarna. Då det ur bl. a. juridiska och praktiska synpunkter synes vara ogörligt att från kyrkotomterna avskilja den mark, som användes för begravningsändamål och det av flera skäl är klart olämpligt att ägare och förvaltare ej är samma juridiska person, förefaller det stiftsnämnden uppenbart att ett överförande av huvudmannaskapet i en kommande lagstiftning bör göras fakultativt. I städer och större samhällen, där kyrkogårdarna är belägna på mark, som är skild från kyrkotomten, bör ett överförande vara möjligt. En förutsättning härför är självfallet att kristen tro och sed respekteras.

Samma synpunkter förs fram av *domkapitlet i Göteborg.*

Begravningsväsendets nuvarande utformning torde icke kunna anses i högre grad strida mot religionsfrihetsprincipen, säger *stiftsrådet i Skara.*

Emellertid kan många skäl otvivelaktigt framdragas för att den borgerliga kommunen tar huvudansvaret liksom för att den sedan överlåter på den kyrkliga kommunen skötsel o. d. Vården av kyrkogård i betydelsen av kyrkotomt bör dock alltfort vara en rent kyrklig angelägenhet.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund hävdar att

i vårt land, där de flesta kyrkogårdar ägs och förvaltas av Svenska kyrkan, är begravningsväsendet så väl skött, att det knappast finns anledning att överföra det på borgerligt organ. Begravningsväsendet bör handhas på ett mera differentierat sätt än vad alternativet kyrkligt-borgerligt innebär. Kyrkan bör ansvara för begravningsväsendet, i varje fall i de församlingar där kyrkogårdarna ligger i omedelbar anslutning till kyrkobyggnaden. Särskilda begravningsplatser bör emellertid anläggas för dem, som inte önskar begravas på av kyrkan invigd

kyrkogård. Då nya kyrkogårdar anläggs utan anslutning till församlingskyrka bör möjlighet ges för den borgerliga kommunen att handha begravningsväsendet.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare skriver.

Om man utgår ifrån det faktum, att Svenska kyrkan är ett trossamfund med ett nära samband med staten men dock inte en statsinstitution, är det — som utredningen framhållit — naturligt att i detta sammanhang pröva frågan om överföring av begravningsväsendet till den borgerliga kommunen. Även om religionen spelar en stor roll i samband med begravningar, är omhändertagandet av den dödes kvarlevor en allmän praktisk-ekonomisk angelägenhet och därför ej en självklar kyrklig angelägenhet.

I likhet med utredningen anser föreningen den enhetlighet, som präglar förhållandena i vårt land på detta känsloengagerande område, av stort värde. Det bör ej gå förlorat. Privata, kommersiellt drivna begravningsplatser bör ej förekomma. Kravet på enhetlighet bör dock ej drivas så långt, att nu gällande valfrihet mellan kyrkligt och kommunalt huvudmannaskap borttages. I tätorter med utbyggd parkförvaltning kan det vara ekonomiskt fördelaktigt med kommunalt huvudmannaskap. Detta får dock ej fattas generellt. På vissa sådana orter kan det på grund av redan gjorda investeringar och utbyggd organisation vara ekonomiskt försvarbart att bibehålla det kyrkliga huvudmannaskapet i varje fall under en övergångsperiod. Det bör enligt föreningens uppfattning få ankomma på de lokala myndigheterna att taga ställning i denna fråga. Om parterna ej kunna enas, bör Kungl. Maj:t avgöra frågan om huvudmannaskap. Föreningen kan ej dela den uppfattningen, att de begravningsplatser, som fr. o. m. viss dag iordningställes, skall ha kommunalt huvudmannaskap och övriga kyrkligt. Det torde vara mera rationellt att centralisera uppgiften till en huvudman. På den egentliga landsbygden utan parkförvaltning torde det f. n. ej finnas anledning till överföring av huvudmannaskapet på den borgerliga kommunen. Här ligger ju också begravningsplatserna som regel som egentliga kyrkogårdar kring kyrkorna. Denna omständighet behöver dock i och för sig ej utesluta kommunalt huvudmannaskap, om sådant eljest anses lämpligt, om blott den kyrkliga karaktären bibehålles.

13.2.3 Kommentarer utan ställningstagande

Vissa övriga synpunkter kan redovisas från centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, länsstyrelsen i Västmanlands län, stiftsnämnden och stiftsrådet i Lund, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Kyrkomusikernas riksförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Högerns ungdomsförbund.

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden skriver.

De problem av ekonomisk och administrativ art som kan vara förenade med ett överförande av huvudmannaskapet för begravningsväsendet till borgerlig myndighet bör enligt nämndens mening lösas genom en särskild utredning.

Enligt *länsstyrelsen i Västmanlands län*

kan vissa arbetsuppgifter av materiell natur, t. ex. rörande begravningsväsendet, överföras till den borgerliga kommunen. Över huvud bör riktpunkten vara att sådana samhälleliga angelägenheter, som kräver betydande ekonomiska insatser i större utsträckning lägges på andra än religiösa samfund.

Stiftsnämnden i Lund anför.

I åtskilliga frågor måste de kyrkliga kommunerna få möjlighet att komma till tals. En fråga, som t. ex. kan vålla allvarliga komplikationer inför övergången till ett C-läge men även eljest, är frågan om överförande i den borgerliga kommunens hand av ansvaret för begravningsväsendet och hur detta påverkar församlingarnas rätt till kyrkogårdsmarken. Alltför drastiska lösningar kan här väcka starkt motstånd i vida kretsar av vårt folk.

Stiftsrådet i Lund

önskar framhålla, att frågan om kyrkogårdarna är mycket svårlöst och knappast kan lösas efter en för hela riket gemensam mall.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund redovisar resultaten av sin enkät bland medlemmarna.

Icke mindre än 87 % av de svarande har uttalat sig för att kyrkan också i fortsättningen bör handha begravningsväsendet. Även om kyrkan i sin framtida organisation skulle bli fri i förhållande till staten anser flertalet församlingar att kyrkan bör handha begravningsväsendet men med kommunalt bidrag.

Frågan fordrar noggranna överväganden. Redan enligt nu gällande lagstiftning kan de borgerliga kommunerna med Kungl. Maj:ts tillstånd svara för begravningsplatser. Det torde dock kunna ifrågasättas om församlingarna kan avhända sig förvaltningen av sådana begravningsplatser, som utgör kyrkogårdar kring församlingskyrkorna, och hit torde flertalet begravningsplatser kunna hänföras. Att överföra i vissa kyrkor befintliga kolumbarier till den borgerliga kommunen torde icke vara möjligt.

Enligt direktiven till kyrka-statberedningen synes avsikten vara att tillkalla särskilda sakkunniga för att utreda frågan om huvudmannaskapet för begravningsväsendet. Styrelsen förutsätter att riksförbundet blir representerat i denna utredning och avstår därför från att nu detaljbehandla frågan.

Som framgått av avsnitt 13.1 finner *Kyrkomusikernas riksförbund* inledningsvis utredningens bedömning av valet mellan kyrklig eller borgerlig förvaltning såsom oavhängigt kyrka-statrelationen riktig.

Förbundet fortsätter.

Av utredningens framställning följer att praktiska svårigheter är förenade med huvudmannaskapet. KMR håller för troligt, att dessa tydligast skulle framträda vid ett genomförande av borgerligt huvudmannaskap, varvid begravningsväsendets framvuxna värdefulla enhetlighet skulle kunna komma att äventyras.

Den nuvarande ordningen med Svenska kyrkan som huvudman uppfyller enligt utredningen berättigade krav på ändamålsenlighet.

Ett bibehållet samband kyrka-stat utgör enligt KMRs bedömning den nödvändiga grundförutsättningen för Svenska kyrkans rätta fullgörande av hithörande uppgifter, enär i de fria lägena garantier för tillgodoseendet av allmänna intressen förefaller svårare att skapa.

Folkpartiets kvinnoförbund finner att det troligen inte är av större betydelse för människorna, om servicen med folkbokföring och begravningsväsende ges av kyrklig eller borgerlig instans.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund uttalar.

Beträffande begravningsplatserna förvaltas dessa i regel av de kyrkliga församlingarna och inviges alltid i Svenska kyrkans ordning. Utvecklingen torde dock vara på gång mot en kommunalisering av kyrkogårdarna såsom skett i Stockholm till över-

vägande del. Även om kyrka och stat skiljs åt, bör dock enhetligheten i begravningsväsendet bevaras. Alla bör vila i vigd jord. Här finns en lång rad praktiska men ömtåliga frågor att utreda med pietet inför bortgångna medmänniskor.

Högerns ungdomsförbund anför.

Vad gäller den typ av service som begravningsväsendet utgör, bör ett utökat statligt/kommunalt komplement vara självklart. Kyrkogårdarna torde liksom nu behålla sin i realiteten icke-konfessionella karaktär. Däremot bör kyrkobyggnaderna inte tvångsvis få tas i anspråk för icke-konfessionella begravningar i fall av ett skiljande.

Högerns Ungdomsförbund vill härutöver anföra följande citat ur det ovan nämnda kyrka-stat-programmet:

»En kyrkas verksamhet måste alltid vara att verka för att utbreda och upprätthålla den religion, hon företräder. Därför bör prästerskapet inte se sin tid upptagen av allehanda administrativa rutingöromål. En avveckling av vissa uppgifter som till övervägande del är av borgerlig natur som t. ex. folkbokföring och kyrkogårdsförvaltning ter sig därför värdefull.

På åtskilliga punkter kommer också efter en skilsmässa Svenska kyrkan och staten att komma i beröring med varandra. Begravningsväsendet är ett exempel. Utan tvekan kommer en allt övervägande del av svenska folket att också framgent vilja ha en kristen begravning.

13.3 *Särskilda problem*

I det följande behandlas den kyrkliga invigningen av begravningsplats, symboler och ceremonier, de egentliga kyrkogårdarna i omedelbar anslutning till kyrkan, ekonomiska problem, uppsikten över begravningsväsendet samt vissa praktiska problem i samband med borgerlig begravning. Åtskilliga synpunkter på dessa problem har berörts redan i föregående avsnitt om huvudmannaskapet. För överskådlighetens skull redovisas emellertid dessa frågor även fristående.

13.3.1 Invigning, symboler och ceremonier

Utredningen konstaterar att invigning av begravningsplats har en dubbel funktion. Dels är den en religiös akt, dels är den anknytningspunkt för det särskilda rättsskydd man velat ge begravningsplatsen. Från allmän och juridisk utgångspunkt är, betonar utredningen, invigningen väl ägnad att markera att skyddet inträder, men ingalunda nödvändig. Mosaiska begravningsplatser åtnjuter sålunda skydd utan invigning. Utredningen tar vidare upp möjligheten att avskilja en viss del av begravningsplatsen som icke invigd för de personer som inte vill begravas på invigd kyrkogård, något som enligt utredningen skulle medföra att vissa av fördelarna med ett enhetligt huvudmannaskap går förlorade, framför allt på det psykologiska planet. (SOU 1968: 11 s. 146—147.)

Beträffande symboler på begravningsplatsen uttalar utredningen bl. a.

På kyrkligt håll föreligger önskemål, att symboler som verkar utmanande mot den kristna tron inte skall godtagas, då de för de kristna skulle störa helgden på begravningsplatsen. Inom ramen för ett tillgodoseende av pietetskravet bör emellertid den enskilde få välja symboler. Avskiljes särskild del av en begravningsplats som i kristen ordning invigd eller som icke invigd torde därmed även frågan om symbolerna lösas. (SOU 1968: 11 s. 147.)

Svea hovrätt, länsstyrelsen i Västerbottens län och Förbundet för religionsfrihet anser att kravet på *invigning* av begravningsplats bör *slopas* om huvudmannaskapet överförs till borgerligt organ. Länsstyrelsen föreslår en lösning som innebär att eventuell invigning inskränks till den enskilda gravplatsen och sker i samband med gravsättningen.

Svea hovrätt skriver.

Med borgerligt huvudmannaskap bör den religiöst betonade invigningen icke längre bibehållas såsom en genom lagstiftning föreskriven akt. Begravningsplatser, urnlundar m. m. skulle i sådant fall tagas i bruk utan krav på att någon religiös ceremoni av invigningskaraktär ägt rum. Det torde dock kunna förutsättas, att kyrkliga önskemål om begravningsplatsernas närmare utformning och om att få utföra invigningsceremonier vinner beaktande av de borgerliga organen.

En önskvärd övergång till borgerligt huvudmannaskap synes *länsstyrelsen i Västerbottens län*

bl. a. förutsätta ett slopande av det nuvarande kravet på invigning av begravningsplats. För dem som önskar en kyrklig begravning synes själva gravsättningen kunna byggas på med en akt som innefattar invigning av den plats där själva gravsättningen skall äga rum. I de fall då gravsättningen inte sker i direkt anslutning till jordfästningen medför en sådan ordning — om den ur kyrklig synpunkt kan anses godtagbar, vilket länsstyrelsen har svårt att bedöma — att kravet på medverkan från den prästerliga officianten vidgas. Fördelen är emellertid att man härigenom kan undvika den från praktiska och principiella synpunkter mindre lyckliga lösningen att avskilja viss del av en begravningsplats som invigd eller icke invigd liksom att ha skilda huvudmannaskap inom olika delar av landet. Möjligheterna att lösa frågan enligt dessa linjer synes böra övervägas närmare.

Förbundet för religionsfrihet anför.

Enligt nu gällande lag måste allmän begravningsplats invigas i religiös bemärkelse. Denna invigning lär sällan kunna anses vara till förtret för någon, men eftersom det inte kan vara något samhälleligt intresse att den verkställs, vill vi föreslå, att bestämmelsen därom utgår ur lagen så att eventuell invigning helt får bli en angelägenhet för inom kommunen verksamma religionssammanslutningar.

Domkapitlen i Skara, Strängnäs och Göteborg, stiftsrådet i Strängnäs samt Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund vill *behålla* kravet på *invigning* även beträffande begravningsplats under borgerligt huvudmannaskap.

En viktig förutsättning för *domkapitlets i Skara*

godtagande i princip av vidgat borgerligt huvudmannaskap är att alltjämt kyrklig invigning får ske. Medan det för människor med kristen livssyn mestadels torde vara av betydelse att få sitt sista vilorum i vigd jord, torde det icke ha gjorts gällande, att människor med icke-kristen livsåskådning funnit det stötande, att invigning ägt rum. Teoretiskt sett föreligger visserligen den svårigheten, att mot kristen tro direkt fientliga uttalanden eller symboler icke höra hemma på en kyrkligt invigd griftegård. I praktiken torde hittills svårigheter av nu nämnd art icke i nämnvärd grad ha förekommit. Skulle läget härutinnan väsentligt förändras, kan detta medföra nödvändigheten av en åtskillnad mellan invigda och icke invigda begravningsplatser, en utveckling som enligt domkapitlets mening vore beklaglig.

Alla bör vila i vigd jord, anser *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* (se avsnitt 13.2.3).

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund (se avsnitt 13.2.2) och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare föreslår anläggande av särskilda, *icke invigda* begravningsplatser.

Föreningen Sveriges kyrkokamrerare anser, att icke invigda begravningsplatser — helst friliggande — bör anläggas på de orter, där en sådan åtgärd skulle motsvara ett önskemål. Denna uppgift är givetvis en rent kommunal angelägenhet.

Uttalanden om *symboler och ceremonier* görs av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, domkapitlen i Lund, Göteborg och Härnösand, stiftsnämnden i Göteborg, stiftsrådet i Skara och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Beträffande de begravningsplatser som överförs i den borgerliga kommunens regi framhåller *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* att det yttre religiösa momentets betydelse ej får förbises.

Garantier torde få krävas att den för många medborgare betydelsefulla kristna symboliken ej blir åsidosatt.

Domkapitlet i Lund kräver speciellt skydd för invigd begravningsplats.

Där begravningsplatsen är kyrkogård i egentlig mening, d. v. s. ligger i anslutning till kyrka, eller blivit invigd i kyrklig ordning bör inte få förekomma begravningsceremonier, monument eller inskrifter, som innebär en förnekelse av kristen tro. Lagligt skydd härför blir nödvändigt och motsvarande skydd bör ges även begravningsplats eller del därav, som invigts eller eljest reserverats för annat trossamfunds räkning, t. ex. en mosaisk begravningsplats. Domkapitlet vill erinra om att 1963 års kyrkomöte i skrivelse nr 22 samt 1968 års kyrkomöte i skrivelse nr 19 hemställt om bestämmelser av kyrkolags natur till skydd för i svenska kyrkans ordning invigda begravningsplatser. Domkapitlet, som den 20 mars 1968 avgivit utlåtande över en inom justitiedepartementet utarbetad PM i ämnet (stencil Ju 1968: 4), hänvisar till vad domkapitlet därvid anfört och tillstyrker att bestämmelser av detta slag kommer till stånd.

Domkapitlet i Göteborg påpekar att det borgerliga huvudmannaskapet måste förenas med kyrklig invigning samt med en sådan utformning av begravningskapell och gravplatser att den kristna tron respekteras. Som argument för att kyrkan bör stå som huvudman för begravningsväsendet hänvisar *domkapitlet i Härnösand* bl. a. till uppfattningen om den vigda jorden (se avsnitt 13.2.2). För *stiftsnämnden i Göteborg* är, som också framgått av avsnitt 13.2.2, en förutsättning för borgerligt huvudmannaskap att kristen tro och sed respekteras.

Stiftsrådet i Skara anser att jordfästningens utformning, rum för själva akten och eventuellt avskilda områden på begravningsplatsen måste ställa stora krav på hänsynstagande till individens och trossamfundets intressen.

Beträffande de egentliga kyrkogårdarna torde enligt *Föreningen Sveriges kyrkokamrerare* den allmänna stilkänslan utgöra tillräckliga garantier för att störande inslag, t. ex. i fråga om monumentering o. dyl., ej förekommer.

Angående de friliggande begravningsplatserna skriver föreningen.

Mot kristen tro direkt utmanande symboler bör ej förekomma på invigd begravningsplats. Den enskildes önskan att välja även sådana symboler motiverar i förekommande fall anläggande av icke invigda begravningsplatser.

13.3.2 De egentliga kyrkogårdarna

Flertalet begravningsplatser, framför allt på landsbygden, ligger ännu i anslutning till församlingskyrkan. Beträffande dessa »egentliga kyrkogårdar» anför utredningen.

Överföres förvaltningen av i bruk varande begravningsplatser till borgerligt organ uppkommer frågan, om de egentliga kyrkogårdarna, där begravningsplatsen ligger i omedelbar anslutning till kyrkan, skall särbehandlas. I sådant fall kan antingen hela kyrkogården kvarstå under kyrklig förvaltning eller också den del undantagas som utgör egentlig kyrkotomt, d. v. s. utom mark varpå kyrkan är belägen, den närmast därintill belägna delen av kyrkogården. I det senare fallet skulle kyrkotomten ej längre utgöra begravningsplats och begravningar alltså ej vidare äga rum där. I förra fallet, då hela kyrkogården kvarstår under kyrklig förvaltning, uppkommer ett splittrat huvudmannaskap. (SOU 1968: 11 s. 147.)

Åsikten att *de egentliga kyrkogårdarna inte kan eller inte bör överföras* till borgerligt huvudmannaskap förs, som framgått av avsnitten 13.2.2 och 13.2.3, fram av justitiekanslern, riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Västerbottens län, domkapitlen i Skara, Strängnäs, Växjö och Stockholm, stiftsnämnden i Göteborg, stiftsrådet i Skara, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Sveriges frikyrkoråd, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Förbundet för kristen enhet och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

13.3.3 Ekonomiska problem

De ekonomiska problem som uppkommer, om i bruk varande begravningsplatser överförs, bör lösas efter särskild utredning, skriver kyrka-statutredningen. Problemen gäller såväl ersättning till församlingen för överförd begravningsplats som underhållet av sådan. Utredningen konstaterar att en väsentlig förutsättning för kyrkligt huvudmannaskap ändras om den kyrkliga beskattningsrätten upphör.

Den lösning med kommunala anslag för begravningsplatserna, som utredningen diskuterat i sitt delbetänkande om den kyrkliga förvaltningen, är visserligen genomförbar. Men frågan måste ställas, om inte en kommunal finansiering låter det framstå som naturligt, att den borgerliga kommunen själv övertar också förvaltningen. Bl. a. undgår man då problemet med att icke-medlemmar i kyrkan eljest saknar beslutanderätt i frågor för vilka de har det ekonomiska ansvaret. (SOU 1968: 11 s. 147—149.)

Som framgått av avsnitt 13.2.2 anser länsstyrelserna i Jönköpings och Älvsborgs län, domkapitlen i Växjö, Lund och Luleå, stiftsrådet i Strängnäs och Förbundet för kristen enhet att den borgerliga kommunen oberoende av huvudmannaskapsfrågan bör stå för *kostnaderna för begravningsväsendet*. Uttalanden i samma riktning görs av hovrät-

ten för västra Sverige, kammarrätten, centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden, domkapitlen i Skara och Västerås, stiftsrådet i Lund och Föreningen Sveriges kyrkokamrerare.

Justitiekanslern behandlar som framgått av avsnitt 13.2.2 frågan om *ersättning* till församlingen *för överförd begravningsplats.*

13.3.4 Uppsikt över begravningsväsendet

Riksantikvarieämbetet har kompletterat utredningens beskrivning av nuvarande ordning med dels en redogörelse för den uppsikt riksantikvarien utövar över anläggande m. m. av begravningsplatser, och dels synpunkter på den framtida organisationen av denna uppsikt. Efter en översiktlig redogörelse för den historiska utvecklingen går ämbetet in på nuvarande bestämmelser.

Byggnadsstyrelsens uppgifter såsom rådgivnings- och granskningsmyndighet inom begravningsväsendet överfördes den 1 juli 1967 till riksantikvarien. I enlighet med kungörelsen den 18 oktober 1963 om begravningsplatser och gravar m. m. (nr 540) åvilar det riksantikvarien att granska förslag till:

anläggande, utvidgning eller eljest väsentlig ändring av begravningsplats;

uppförande, rivning, flyttning eller eljest väsentlig ändring av annan byggnad än kyrkobyggnad på begravningsplats.

Innan förslag som nu nämnts upprättats, bör tillfälle beredas riksantikvarien att meddela råd och anvisningar. Riksantikvarien skall också granska förslag till uppförande, inrättande eller väsentlig förändring av krematorium.

Administrativ ordning

Beslutanderätten ankommer i samtliga ärenden på riksantikvarien i första instans, dock att riksantikvarien med eget yttrande skall underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning, när fråga är om anläggande av enskild begravningsplats eller krematorium i enskild regi.

Granskningens innebörd

Ämbetets granskning av ärenden rörande anläggning, utvidgning eller eljest väsentlig ändring av begravningsplats enligt begravningskungörelsen avser frågan om *sättet* för åtgärdernas vidtagande. Till de handlingar som ämbetet har att granska skall författningsenligt bl. a. höra uppgift rörande ägande- och dispositionsrätten till den mark som behöver tagas i anspråk för ändamålet samt bevis att området ej besväras av inteckningar eller andra rättigheter. Enligt praxis utövas granskningen i dessa stycken numera av länsstyrelsen, som i hithörande ärenden alltid är remissmyndighet.

Vid sin slutliga granskning av begravningsärende företräder ämbetet således huvudsakligen plan- och funktionssynpunkter samt arkitektonisk och antikvarisk sakkunskap. Inom ämbetets kulturhistoriska byrå finns dock dessutom den enda centralt samlade kontinuerliga erfarenheten i de mycket speciella begravningsplatsfrågorna. Övrig sakkunskap företräds av borgerligt kommunala, kyrkliga och statliga remissorgan. Inom dessa organ finns även arkitektonisk sakkunskap företrädd (stads- resp. länsarkitekt).

Innan förslag till anläggning eller utvidgning av begravningsplats upprättas, har ämbetet som regel beretts tillfälle att meddela råd och anvisningar. Dessa kan avse lokalisering, vissa styrande gestaltningsprinciper (främst beroende av miljömässiga hänsynstaganden), val av konsult, förslagshandlingarnas innehåll m. m. Det åvilar sökanden att till förslagshandlingarna foga yttrande från hälsovårdsnämnd och byggnadsnämnd

vad gäller ärende om anläggande etc. av begravningsplats samt från byggnadsnämnd i ärenden rörande uppförande eller väsentlig förändring av annan byggnad än kyrkobyggnad på begravningsplats samt av krematorium.

Riksantikvarien har att alltefter ärendets beskaffenhet inhämta yttrande från domkapitlet. Gäller ärendet anläggande eller utvidgning av begravningsplats, åligger det riksantikvarien att inhämta yttrande från länsstyrelsen, som har att i ärendet höra länsläkaren eller med honom likställd stadsläkare samt länsarkitekten jämte, om så erfordras, statens vägverk. Gäller ärendet krematorium, har riksantikvarien att inhämta yttrande dels från länsstyrelsen, som har att i ärendet höra hälsovårdsnämnden och länsläkaren eller med honom likställd stadsläkare samt länsarkitekten och dels, om ärendets beskaffenhet fordrar det, från domkapitlet.

Beslutanderätten i fråga om inteckning, utmätning, överlåtelse, helt eller delvis nedläggande eller användning för annat ändamål av begravningsplats åvilar länsstyrelsen (lagen om gravrätt, SFS 1963 nr 537). Likaledes åvilar beslutanderätten länsstyrelsen i fråga om överlåtelse eller tagande i bruk för annat ändamål av krematorium (kungörelsen rörande begravningsplatser och gravar).

Synpunkter på den framtida uppsikten över begravningsväsendet m. m.

En statlig uppsikt över begravningsväsendet av i princip den art, som nu utövas i enlighet med lagen om gravrätt m. m. jämte begravningskungörelsen, bör bestå. I vissa hänseenden synes dock formerna för denna uppsikt kunna ifrågasättas. Som ett samhällsintresse framstår, vad gäller anläggande m. m. av begravningsplats, att denna utformas och vårdas på ett sätt som är betryggande från bl. a. hälsovårdssynpunkt och som står i samförstånd med det känsloengagemang, som hör samman med omhändertagandet av den dödes kvarlevor. Ett samhällsintresse är vidare att begravningsplatsen i funktionellt och estetiskt hänseende får en god utformning, vilket också gäller dess byggnader. Ett samhällsintresse är också att de kulturminnesvårdande synpunkterna i förekommande fall beaktas. Det kan däremot ifrågasättas, om det i alla hänseenden är erforderligt, att staten utövar en särskild granskning av begravningsplatser och byggnader på begravningsplats, såsom nu sker för att tillgodose dessa intressen. I varje fall synes det böra övervägas, om inte den granskning som sker enligt byggnadslagstiftningen är tillfyllest för att tillgodose de estetiska, tekniska och funktionella krav, som bör gälla för anläggande m. m. av begravningsplats och byggande därstädes. I sådant fall får det förutsättas att genom ett centralt statligt övervakande och rådgivande organ vägledande normer och anvisningar utarbetas i dessa ämnen. Denna funktion hör ej självklart samman med ämbetet, vilket som huvuduppgift har att vara centralorgan för kulturminnesvården i landet. Ämbetets erfarenheter och kunskaper rörande miljöförhållandena kring landets kyrkor saknar dock ej betydelse i sammanhanget.

Vissa skäl talar emellertid för att den statliga granskning- och rådgivningsverksamhet beträffande begravningsväsendet, som nu utövas av riksantikvarieämbetet, bör bibehållas i nuvarande omfattning. Detta kan ske genom medverkan antingen av central statlig myndighet eller av länsstyrelserna. Fördelen med en regional delegering av beslutanderätten i de ärenden som nu tillhör riksantikvarieämbetet enligt begravningskungörelsen, synes främst vara möjligheten till en närmare kontakt mellan beslutsmyndigheten, remissorganen och begravningsplatsinnehavaren. Å andra sidan förutsätter en delegering att möjligheter till kvalificerad granskning skapas vid samtliga berörda organ. Risk finns ändå för att det kan bli svårt att upprätthålla en konsekvent bedömning över hela landet av ifrågavarande ärenden. Detta kan anföras som skäl för att ärenden rörande begravningsplatser alltjämt bör handläggas av central myndighet.

13.3.5 Praktiska problem vid borgerlig begravning

De problem som möter dem som önskar en borgerlig begravning berörs inte närmare i slutbetänkandet. Frågan tas dock upp av justitiekanslern, länsstyrelserna i Kronobergs samt Göteborgs och Bohus län, Förbundet för religionsfrihet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Högerns ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Förbundet för kristen enhet.

Enligt *justitiekanslern*

är problemet med begravningsväsendet icke begränsat till frågan om begravningsplatserna. Ett icke mindre ömtåligt problem gäller spörsmålet att ersätta eller snarare supplera den kyrkliga jordfästningen med en borgerlig begravningsakt. Problemet får särskild aktualitet om någon större del av befolkningen kommer att stå utanför kyrklig anknytning och till och med vara negativt inställd till all kyrklig verksamhet.

Redan nu är det ju tillåtet att ordna profana jordfästningar, varvid de efterlevande till den döde har att själva utforma ceremonielet. Profana jordfästningar torde förekomma i ytterst begränsad omfattning och i kretsar där man kan på egen hand utforma ceremonielet till en värdig minnesstund över den avlidne samt vidare endast i anslutning till eldbegängelse. Skulle denna form av begravning bli mer anlitad uppstår frågan om behovet av föreskrifter rörande formerna för den profana jordfästningsakten. En dylik föreskrift skulle kunna vara, att profan jordfästning får ske endast i samband med eldbegängelse. Som utredningen redovisar i betänkandet SOU 1967: 45 sid. 377 ff., har frågan om införande av legaliserad icke-kyrklig jordfästningsakt prövats vid några tillfällen och då avvisats. Ett av de skäl som därvid åberopats har varit att jordfästningen är en kyrklig kultakt och att ur samhällets synpunkt icke finns något behov av en profan motsvarighet härtill. Om det emellertid skulle visa sig att inom icke-kyrkliga kretsar profana minnesstunder anordnas i ökad utsträckning, kan frågan komma i ett annat läge och föreskrifter visa sig påkallade till förhindrande av att dylika akter tager former som ter sig anstötliga för medborgarna i gemen.

Skulle statskyrkosystemet avskaffas anser jag det berörda spörsmålet vara av sådan vikt att det bör prövas på nytt mot bakgrund av det förändrade förhållandet mellan kyrka och stat.

Som framgått av avsnitt 13.2.2 anser *länsstyrelsen i Kronobergs län* att behovet av värdiga lokaler för begravningsceremonier utan kristet-religiös anknytning bör uppmärksammas. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* pekar också på behovet av värdiga lokaler för borgerlig jordfästning (se avsnitt 13.2.1).

Förbundet för religionsfrihet påminner om vissa svårigheter som möter dem som har att ombesörja en borgerlig begravning (se avsnitt 2.5.5).

Enligt *Moderata samlingspartiets kvinnoförbund* bör de kommunala organen utarbeta lämpliga ceremoniel för borgerliga begravningar.

Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund skriver.

Samhället bör ganska snart och självklart i samband med kyrkans skiljande från staten tillgodose behovet av lokaler för borgerlig begravning, antingen genom att upplåta kyrkliga lokaler eller genom att komplettera de lokaler som nu finns i anslutning till krematorier med andra, likaledes bör behovet av personer som biträder vid icke-kyrkliga begravningsceremonier på något sätt beaktas.

Högerns ungdomsförbund ser ett utökat statligt/kommunalt komplement inom begravningsväsendet som självklart (se avsnitt 13.2.3).

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund anser att det ankommer på samhället att tillse att varje medborgare kan få den begravning och därmed den begravningsförrättare som han eller hon önskar (se avsnitt 13.2.2).

Enligt *Förbundet för kristen enhet*

bör det borgerliga begravningsväsendet väsentligt upprustas och samhällets service med borgerliga officianter vid jordfästningar, musik och ceremoniel avsevärt förbättras.

14 Vissa övriga frågor

I detta kapitel redovisas först frågor kring kyrkobyggnaderna, främst ur kulturhistorisk synpunkt, därefter synpunkter på den kyrkomusikaliska verksamheten och slutligen remissinstansernas diskussion kring möjligheten av en folkomröstning i kyrka-statfrågan m. m.

14.1 *Samhällets ansvar för kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader*

Som framgått av avsnitt 3.2.3.2 har utredningen i sin presentation av D-läget berört frågan om vården av de kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnaderna. Utredningen anför.

> De allmänna intressen, som kan göra sig gällande beträffande kyrkobyggnaderna, är huvudsakligen att dessa tillförsäkras ett tillfredsställande skydd ur kulturhistorisk synpunkt. Detta leder i första hand till slutsatsen att kyrkobyggnader bör underkastas bestämmelserna i byggnadsminneslagen, under vars tillämpning de för närvarande ej faller (närmare härom, se SOU 1967: 46 s. 221). Vidare är tänkbart att de rådgivande och övervakande funktioner, som nu jämlikt 1920 års KK med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet tillkommer riksantikvarien i fråga om vården av kyrkobyggnader, bibehålles som en uppgift för denne. Som skäl härför skulle kunna anföras att praktiskt taget alla våra äldre kyrkor utgör omistliga kulturminnesmärken och att därför ansvaret för vården av dessa — även för det fall de icke formellt förklaras för byggnadsminnen — ytterst vilar på staten. Det må anmärkas att den skisserade ordningen icke i och för sig innebär att staten **påtager sig något** ekonomiskt ansvar för vården och underhållet av kyrkobyggnad. I vart fall i det nu behandlade läget, där Svenska kyrkans nuvarande inkomstkällor till stor del bortfallit, torde dock statliga bidrag till vården av kulturhistoriskt särskilt värdefulla kyrkobyggnader komma att erfordras. (SOU 1968: 11 s. 201.)

14.1.1 Allmänna kommentarer

Allmänna synpunkter på samhällets ansvar för kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader förs fram av hovrätten för västra Sverige, länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Västmanlands län, domkapitlet i Lund, stiftsnämnden i Göteborg, Kyrkomusikernas riksförbund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund och Högerns ungdomsförbund.

Hovrätten för västra Sverige vill

starkt understryka angelägenheten av att kyrkorna väl underhålles och vårdas. Vårt lands kyrkobyggnader representerar i många fall helt unika och omistliga kulturvärden, som det måste vara samhällets uppgift att låta bevara åt framtiden.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län konstaterar (som framgått av avsnitt 1.1.2 och 3.2.1.2).

Alltjämt skänker kyrkorna som monumentalbyggnader karaktär åt den bygd där de ligger. Som kulturminnesmärke är de i regel bygdens eller stadens förnämsta. Att överföra dem till ett samfund, som icke har ett organisatoriskt samband med bygdens offentliga liv i övrigt utan finge betraktas som en ideell förening, synes länsstyrelsen stötande.

— — — — — — — — — — — — — —

Sannolikt skall det visa sig, att den enda framkomliga vägen är en utvidgning av den borgerliga kommunens kompetens till att omfatta jämväl de kyrkokommunala arbetsuppgifterna, i vart fall de arbetsuppgifter som äro av ekonomisk eller rent profan natur. Frågan bör sålunda utredas. Därvid bör särskilt uppmärksamhet ägnas åt förvaltningen av kyrkobyggnaderna, som av ålder har haft ett nära sammanhang med den territoriella församlingen. Ansvaret för dessas vidmakthållande bör alltjämt vara en allmän angelägenhet och sålunda åvila den borgerliga kommunen.

Länsstyrelsen i Västmanlands län anser att

för bevarandet av byggnadsminnesmärken — våra domkyrkor och andra märkliga kyrkobyggnader — torde samhället inte kunna avsäga sig ett ansvar.

Även det borgerliga samhället ställs inför vissa öppna frågor när det gäller ett C-läge, framhåller *domkapitlet i Lund* och fortsätter.

Eftersom kyrkan förutsättes alltjämt ha hand om kyrkobyggnaderna, uppstår frågan hur man skall ställa sig i de fall, då den kyrkliga organisationen av ekonomiska eller kanske av rent praktiskt-organisatoriska skäl inte anser sig böra behålla en kyrka på viss ort.

Stiftsnämnden i Göteborg skriver att

frågan om vård av de kyrkor, som kan bli övertaliga på grund av folkminskning och förändrad prästerlig tjänsteorganisation, bör ingående prövas.

Kyrkomusikernas riksförbund uttalar.

Av samhället kräves ofta kulturvårdande insatser. Värdefulla kyrkobyggnader med dyrbara inventarier i form av orglar och andra konstskatter får icke förfaras utan måste skyddas och bevaras för att i framtiden vittna om gångna tiders konstnärliga skapande. Ett reformerat A-läge framstår som det enda möjliga alternativet för att dessa kulturhistoriska problem ska kunna lösas på ett tillfredsställande sätt.

Moderata samlingspartiets kvinnoförbund hävdar att

bevarandet av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader måste anses vara en samhällelig plikt. Stat och kommun bör därför bidra till underhållet av sådana kulturminnesmärken.

Staten bör svara för kyrkobyggnaders vård och bevarande ur kulturhistorisk synpunkt, skriver *Folkpartiets kvinnoförbund.*

Högerns ungdomsförbund anser att

uppgiften att underhålla historiskt och kulturellt värdefulla kyrkliga byggnader bör

rimligen åligga ägaren, d. v. s. enligt HUF:s mening kyrkan. Det är emellertid givet, att staten bidrar ekonomiskt till denna verksamhet.

14.1.2 Statlig uppsikt

Frågorna om statens uppsikt över kyrkobyggande och kulturminnesvård behandlas av riksantikvarieämbetet och i ett särskilt yttrande från en ledamot av domkapitlet i Visby.

Riksantikvarieämbetet ger — som en komplettering av utredningens framställning — en utförlig redogörelse för den historiska utvecklingen samt nu gällande bestämmelser och dessas tillämpning. Vidare diskuterar ämbetet hur de intressen som faller inom dess kompetensområde kan eller bör tillgodoses i de av utredningen alternativt uppställda kyrka-stat-relationerna. Vad ämbetet anför under rubriken Kyrkobyggnader m. m. (nedan s. 461) har delvis återgetts i avsnitt 3.2.1.4.3. Ett vidare utförande av dessa synpunkter är, skriver ämbetet,

> beroende av de förslag som 1965 års musei- och utställningssakkunniga kan komma att framlägga rörande målet för och organisationen av samhällets kulturminnesvård.

Efter den ovan nämnda historiska redogörelsen går ämbetet in på nuvarande bestämmelser.

Gällande stadgar i 1920 års kungörelse avser reglering av vissa åtgärder beträffande kyrkobyggnader, kyrkotomt samt vissa byggnader jämte fasta anordningar på kyrkotomt enligt följande:

1:1. uppförande av kyrkobyggnad;
2. att taga kyrkobyggnad, vartill nybyggnadsförslag ej godkänts av Kungl. Maj:t, i stadigvarande bruk för sitt ändamål;
3. att taga kyrkobyggnad i bruk för annat än det därmed avsedda ändamålet;
4. till-, på- eller ombyggnad, rivning eller flyttning av kyrkobyggnad;
5. förnyelse eller väsentlig ändring av inredning i kyrkobyggnad eller annan åtgärd som avsevärt påverkar dess utseende;

2:1. planering och ordnande av kyrkotomt, som icke tillika skall vara begravningsplats;
2. utvidgning eller annan icke oväsentlig förändring av dylik tomt;
3. att taga dylik tomt i bruk för annat än det därmed avsedda ändamålet;

3:1. att på kyrkotomt (som icke tillika är eller skall vara begravningsplats) uppföra annan byggnad än kyrkobyggnad, krematorium eller kolumbarium ävensom mur, portal eller annan sådan fast anordning;
2. till-, på- eller ombyggnad, rivning eller flyttning av dylik byggnad eller anordning; förnyelse eller väsentlig ändring av dess fasta inredning eller annan åtgärd som avsevärt påverkar dess utseende såsom ny färgsättning, utförande eller bortrivande av konstnärlig utsmyckning eller dylikt.

Innan församling låter upprätta förslag i ovan nämnda ämnen bör riksantikvarien beredas tillfälle att meddela råd och anvisningar. Upprättade förslag skall innan de bringas till utförande inges till riksantikvarien för Kungl. Maj:ts eller riksantikvariens prövning.

Administrativ ordning

Beslutanderätten ankommer från och med den 1 januari 1969 på Kungl. Maj:t i ärendekategorierna 1:3 och 2:3. Riksantikvarien är granskningsmyndighet och skall med eget yttrande underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning. I övriga ärenden tillkommer beslutanderätten riksantikvarien.

Det åvilar sökanden att till förslagshand-

lingarna foga yttrande från byggnadsnämnden i ärendekategorierna 1:1, 2:1 och 3:1, d. v. s. då fråga är om nybyggnad eller nyanläggning.

Det åligger riksantikvarien att, när ärendets art det påkallar, inhämta yttrande från vederbörande domkapitel, huruvida ur församlingssynpunkt eller eljest ur kyrklig synpunkt något är att erinra mot den föreslagna åtgärden. I övrigt regleras ej remissförfarandet i kungörelsen. Enligt praxis inhämtas i allmänhet yttrande från landsantikvarie och ofta från länsarkitekt. Andra remissorgan kan förekomma i vissa fall såsom statens konstråd, statens planverk, statens vägverk m. fl. Vidare inhämtas regelmässigt yttrande av byggnadsnämnd i sådana ärenden som avser åtgärder, vartill byggnadslov erfordras enligt byggnadslag och byggnadsstadga.

Granskningens nuvarande innebörd

Allmänt

Av den historiska tillbakablicken framgår, att uppsikten över hur kyrkobyggnad skall uppföras har uppkommit ur den Konungen tillkommande rätten att förordna om eller meddela tillstånd till uppförande av kyrka. Från att till en början främst ha varit en prövning av det tillämnade byggnadsföretaget ur teknisk/ekonomisk synpunkt, har uppsikten successivt fått till syfte att tillse, att önskvärd standard upprätthålles beträffande kyrkobyggnads funktion, tekniska utförande och estetiska kvaliteter samt att kulturminnesvårdande intressen tillgodoses. Genom lag den 13 december 1968 med bestämmelser om godkännande av kyrkobyggnad jämte kungörelse av samma datum om ändring av 1920 års kungörelse har denna så att säga tekniska aspekt på statsmyndighets prövning av kyrkobyggnadsärenden i viss mån betonats. Under Kungl. Maj:ts prövning i första instans kommer nu enligt 1920 års kungörelse enbart fråga om tagande av kyrkobyggnad eller kyrkotomt i bruk för annat ändamål än det avsedda. Att beslutanderätten i dessa ärenden kvarligger hos Kungl. Maj:t torde ha till syfte att skapa garantier för att pietetens krav blir tillgodosedda. (Av samma skäl ankommer enligt 1963 års lag om gravrätt m. m. beslutanderätten i motsvarande ärenden på länsstyrelsen vad gäller begravningsplatser liksom krematorier.)

Nybyggnader och nyanläggningar

Granskningen avser förslagets funktionella och estetiska egenskaper. Såvitt angår byggnad innefattar granskningen även inredning och konstnärlig utsmyckning. Vad angår konstruktions- och installationstekniska frågor är granskningen summarisk. Fullständig teknisk granskning sker vid den normala byggnadslovsprövningen. Granskning av kostnadsberäkning utförs som regel ej. I vissa fall har förekommit en mera ingående prövning av det tillämnade byggnadsföretagets rationalitet, varvid frågor som kyrkobyggnadens lokalisering, storlek och utförande med hänsyn till kostnadsaspekten behandlats. I samband med ärendets handläggning förekommer i flertalet fall att förslaget genomgår större eller mindre bearbetningar.

Åtgärder beträffande befintlig byggnad eller kyrkotomt

Granskningen innefattar dels funktionella, tekniska och estetiska, dels kulturminnesvårdande synpunkter. Till skillnad från vad som gäller om nybyggnader läggs i hithörande ärenden stor vikt vid de tekniska frågorna, vilkas speciella natur fordrar särskilda överväganden och hänsynstaganden. Remiss av sådana byggnadstekniska ärenden sker ofta till byggnadsstyrelsen. I principiella frågor sker även samråd med den nyinrättade forskningsgruppen för byggnadsminnesvård vid statens institut för byggnadsforskning. Samarbetet syftar till att så småningom kunna upprätta allmänna restaureringstekniska anvisningar. Granskning av kostnadsuppskattning sker endast i sådana fall, då fråga är om användande av statsmedel för företagets utförande, som regel endast ifråga om domkyrkor. Besiktning på platsen utföres mestadels i

ärenden av större omfattning genom ämbetets tjänstemän och/eller landsantikvarie samt i vissa fall av länsarkitekt.

Ämbetet redovisar därefter vissa synpunkter på den framtida uppsikten över kyrkobyggandet m. m.

Allmänt

Den statliga kontrollen av kyrkobyggandet utövas i dag från två principiella utgångspunkter. Dels utgår kontrollen från kyrkolagens 10:1, vari »uppsikt, vård och försvar» av kyrkan anförtros Konungen och sålunda åvilar statsmyndigheterna. Statsuppsikten har därmed en klart positiv natur. Dels utgår kontrollen från det rena statsintresset, att vissa för samhället väsentliga synpunkter på vederbörligt sätt beaktas av de kyrkliga organen. Den senare utgångspunkten kan sägas huvudsakligen ligga till grund för den statsuppsikt, som regleras av 1942 års kungörelse angående vården av vissa kyrkliga inventarier. Det är sålunda ett allmänintresse att kyrkans kulturhistoriskt märkliga inventarier bevaras och vårdas på ett ur kulturminnesvårdens synpunkt riktigt sätt. Likaså kan den senare utgångspunkten betraktas som huvudsaklig grund för de bestämmelser som ges i 1920 års kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet om Kungl. Maj:ts och riksantikvariens medverkan vid församlings byggande och vård av kyrka m. m. Det är sålunda ett samhällsintresse att kyrkobyggnader och andra kyrkan tillhöriga byggnader m. m. bevaras och vårdas på ett ur kulturminnesvårdande synpunkt riktigt sätt, att viss teknisk och estetisk standard upprätthålles vid nybyggnad etc.

De uppgifter som åvilar riksantikvarien enligt 1920 års kungörelse rörande kyrkobyggnader m. m. samt praxis vid dess tillämpning innebär emellertid samtidigt att staten tillhandagår kyrkan med råd och anvisningar i byggnadsfrågor, vilket härvidlag ger statsuppsikten en positiv natur av samma art som åsyftas i kyrkolagens 10:1.

Kyrkliga inventarier

De allmänintressen som tillgodoses genom 1942 års kungörelse rörande vården av vissa kyrkliga inventarier gäller föremål av speciell art. Kungörelsens bestämmelser gäller sålunda inte kyrkliga inventarier i allmänhet utan endast sådana föremål som det ur kulturminnesvårdande synpunkt är angeläget att bevara och vårda. Bestämmelserna bör således bestå, oavsett kyrkans förhållande till staten. Tillsynen över att dessa föremål vårdas på lämpligt sätt bör kvarligga hos ämbetet såsom kulturminnesvårdens centralorgan, oavsett kyrkans förhållande till staten. En delegering av beslutanderätten från Kungl. Maj:t till riksantikvarieämbetet i fråga om överlåtelse av dessa föremål bör kunna övervägas, oavsett kyrkans förhållande till staten. Oavsett kyrkans förhållande till staten bör vidare övervägas att i stället för kungörelsen stifta en särskild lag, avseende kyrklig inredning och utrustning av sådant kulturhistoriskt värde, att särskilda skyddsbestämmelser bör gälla. Vid de fria lägena (B, C och D) är en sådan lag nödvändig.

Kyrkobyggnader m. m.

Vad gäller de allmänintressen som tillgodoses genom specialbestämmelserna rörande kyrkor m. m. i 1920 års kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet är läget följande.

Jämförbara bestämmelser för tillgodoseende av de kulturminnesvårdande synpunkterna finns, beträffande statliga byggnadsverk, i samma kungörelses specialföreskrifter rörande byggnadsminnesmärken samt, beträffande icke kyrkliga eller statliga byggnader, i 1960 års lag om byggnadsminnen med tillämpningskungörelse (SFS 1960 nr 690 och 691). Vissa generella anvisningar av vägledande karaktär finns dessutom i den allmänna byggnadslagstiftningen.

Samhällets intresse av att byggnader i allmänhet uppfyller viss standard i olika hänseenden uttrycks i byggnadslagstiftningens stadganden, som också äger tillämplighet på kyrkans byggande och byggnader. Ur den allmänna byggnadsregleringens synpunkt torde knappast kyrkliga byggnader böra intaga någon särställning. Som följd härav skulle kunna hävdas att specialbestämmelser om kyrkor m. m. av den art som ges i 1920 års kungörelse endast bör bibehållas vid en i princip oförändrad relation mellan kyrkan och staten och att de därvid är uttryck för ett statligt tillvaratagande av ett kyrkligt intresse.

För närvarande åvilar uppsikten över kyrkobyggandet ämbetet. Uppgiften kan ej sägas sammanhöra med det egentliga verksamhetsområdet för ämbetet såsom kulturminnesvårdande myndighet men synes ej heller naturligen kunna överföras på annat statligt expertorgan för byggnadsfrågor. I det fall en centralstyrelse över kyrkan tillskapas i A-läget och en central uppsikt över kyrkobyggandet anses böra bestå, skulle i och för sig till centralstyrelsen kunna överföras de rådgivande och granskande uppgifter, som enligt 1920 års kungörelse nu ankommer på riksantikvarien och som ej faller under det naturliga kompetensområdet för ett kulturminnesvårdens expertorgan. Detta synes mot bakgrund av vad som ovan sagts kunna ske, oavsett om denna centralstyrelse är statlig eller kyrklig. En förutsättning härför är dock att centralstyrelsen får tillräckliga ekonomiska resurser för att till sig kunna knyta erforderlig sakkunskap.

Kompetensfördelningen mellan en sådan centralstyrelse och riksantikvarieämbetet såsom kulturminnesvårdande myndighet synes kunna upprätthållas på i princip samma sätt.

I det ena alternativet, vilket enligt ämbetets mening endast äger aktualitet i fall av en statlig centralstyrelse, kan den generella uppsikten över kyrkobyggandet sådan den nu regleras genom 1920 års kungörelse i principiellt oförändrad form överföras till centralstyrelsen. Den kulturminnesvårdande aspekten skulle därvid tillgodoses på i princip samma sätt som skedde innan riksantikvarien övertog byggnadsstyrelsens myndighetsfunktioner beträffande kyrkobyggandet. Det skulle sålunda ankomma på centralstyrelsen att samråda med ämbetet, då fråga är om åtgärd av betydelse ur kulturhistorisk synpunkt. Skulle ämbetet och centralstyrelsen därvid stanna i olika meningar, skulle frågan hänskjutas till Kungl. Maj:t. Relationerna mellan centralstyrelsen och ämbetet skulle därmed i princip vara desamma som fram till den 1 juli 1967 rådde mellan byggnadsstyrelsen och ämbetet.

Enligt det andra alternativet skulle den statliga uppsikten över att kyrkobyggnad, kyrkotomt samt byggnader och vissa fasta anordningar på kyrkotomt vårdas på ett ur kulturminnesvårdande synpunkt lämpligt sätt, utövas på i princip samma sätt som gäller beträffande statliga byggnadsminnesmärken eller byggnadsminnen, d. v. s. med riksantikvarien eller i vissa fall Kungl. Maj:t som granskande och beslutande myndigheter. Detta förutsätter inventering av samtliga landets kyrkor med tillhörande mark och byggnader samt registrering av vissa av dem helt eller delvis såsom skyddsobjekt. Även i detta alternativ kan ingå att kyrkans centralstyrelse utövar granskning- och rådgivningsverksamhet i fråga om kyrkligt byggande och byggnadsvård m. m., som ej avser de speciella skyddsobjekten.

Förutsättningarna för att på kyrkobyggnader m. m. tillämpa antingen specialbestämmelserna rörande byggnadsminnesmärken i 1920 års kungörelse eller bestämmelserna i 1960 års lag om byggnadsminnen belyses i det följande.

Byggnadsminnesmärken

Specialbestämmelserna rörande byggnadsminnesmärken i 1920 års kungörelse äger i formellt hänseende nu tillämplighet *dels* på byggnadsverk som står under statens eller menighets eller allmän institutions eller inrättnings förvaltning (18—19 §§), *dels* enbart på byggnadsverk som tillhör staten eller står under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara inseende (20—27 §§).

I kvalitativt hänseende krävs för att föreskrifterna skall kunna tillämpas på visst byggnadsverk, att detta på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde är att betrakta såsom minnesmärke.

Begreppet byggnadsverk definieras ej i kungörelsen. Såsom byggnadsminnesmärken har av Kungl. Maj:t fastställts fristående portaler. I samband med beslut om byggnadsminnesmärken har av Kungl. Maj:t givits skyddsföreskrifter gällande fasta anordningar i deras närhet, såsom staket etc. Vid beslut om byggnadsminnesmärken har av Kungl. Maj:t vidare meddelats skyddsföreskrifter gällande minnesmärket omgivande område. Stadgandenas tillämplighetsområde i sakligt hänseende innefattar enligt praxis sålunda samtliga byggnader och anordningar som omnämnes i samma kungörelses specialbestämmelser angående kyrkor m. m.

Genom kungörelsens 18 § har *dels* givits allmänna rekommendationer för lämplig omvårdnad av byggnadsminnesmärke, *dels* ålagts riksantikvarien att utöva inseende över denna omvårdnad och utfärda närmare föreskrifter och anvisningar rörande densamma. Genom 19 § åvilar det vederbörande förvaltningsorgan att före rivning, förändring eller mera omfattande reparation av byggnadsminnesmärke låta utföra en detaljerad dokumentering av byggnadsverkets dittillsvarande tillstånd, att komplettera denna dokumentering under arbetenas gång samt att insända ifrågavarande dokument till riksantikvarien.

18 och 19 §§ har genomgående karaktären av allmänna anvisningar eller rekommendationer och torde sålunda ej medge förelägganden med ovillkorlig verkan. Vidare stadgas i 19 § endast om anmälan om företagen rivning, förändring etc., ej om anmälan av förslag till sådana åtgärder. Föreskrifter om registrering av denna kategori av byggnadsminnesmärken saknas. Därmed är det i praktiken beroende av de skilda förvaltningsorganens bedömning, huruvida och i vilken utsträckning föreskrifterna skall bli gällande för aktuella byggnadsföretag. I ett A-läge är dessa föreskrifter alltjämt tillämpliga på kyrkliga byggnadsverk. För att tillgodose de kulturminnesvårdande intressena är föreskrifterna otillräckliga.

Enligt 20 § bestämmer Kungl. Maj:t, vilka staten tillhöriga eller under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara inseende stående byggnadsverk, som med hänsyn till egenskap av byggnadsminnesmärke skall åtnjuta särskild därefter lämpad omvårdnad. Detta sker på förslag av riksantikvarien efter hörande av övriga berörda myndigheter. Över dessa fastställda byggnadsminnesmärken har riksantikvarien att föra förteckning. Genom föreskrifterna i 21—22 §§ är hithörande byggnadsminnesmärken tillförsäkrade ett mycket omfattande skydd.

Förslag till varje åtgärd rörande byggnad eller inredning, som ej är att hänföra till vanligt underhållsarbete eller brådskande reparationsåtgärd, skall således godkännas av riksantikvarien, innan åtgärden verkställes eller på ett för arbetets utförande bindande sätt förberedes. Är åtgärden att hänföra till nybyggnad, skall ärendet efter utlåtande av riksantikvarien avgöras av Kungl. Maj:t, liksom då fråga är om rivning, överlåtelse eller flyttning av sådant minnesmärke eller dess inredning. Utan Kungl. Maj:ts tillstånd må sådant minnesmärke ej heller användas till ändamål, varigenom dess konstnärliga eller kulturhistoriska värde förminskas.

I princip torde, enligt ämbetets mening, dessa föreskrifter i ett A-läge formellt kunna utsträckas till att avse kyrkliga byggnadsverk. Föreskrifterna tillgodoser väl de kulturminnesvårdande intressena.

Byggnadsminnen

De kvalitetskriterier, som i lagen om byggnadsminnen anges för att en byggnad skall av riksantikvarien kunna förklaras för byggnadsminne, är att byggnaden skall bevara egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och att den med hänsyn därtill skall vara att betrakta som synnerligen märklig (1 §).

Ehuru själva lagtexten ej lämnar ledning

för hur begreppet »byggnad» skall tolkas, torde det stå klart att begreppet är att fatta i en relativt vidsträckt bemärkelse. Byggnadsminnesutredningen har sålunda i sitt betänkande (SOU 1956: 26) under begreppet innefattat t. ex. murar, vallar, brunnar och bryggor. Det synes därmed som om under lagens byggnadsbegrepp även i princip kan innefattas mur, portal eller annan sådan fast anordning på kyrkotomt, varom 1920 års kungörelse talar (29 § mom. 1 b).

De i lagen angivna kvalitetsförutsättningarna för att en byggnad skall kunna förklaras för byggnadsminne är av rent antikvarisk natur. Vid bedömningen kommer emellertid självfallet även byggnadens estetiska värde i beaktande. Dock torde lagen i enlighet med departementschefens uttalande i prop. 1960: 161 kunna tillämpas endast på sådana estetiskt framstående byggnader, som har tillräcklig ålder för att ett kulturhistoriskt perspektiv skall kunna anläggas på frågan om deras värde. I detta hänseende skiljer sig lagen från specialbestämmelserna rörande byggnadsminnesmärken i 1920 års kungörelse, enligt vilka byggnadsverk kan förklaras såsom byggnadsminnesmärken enbart på grund av konstnärligt värde.

I samband med att byggnad förklaras för byggnadsminne skall enligt 2 § genom skyddsföreskrifter anges i vilka delar byggnaden icke får ändras samt i vilka hänseenden och på vad sätt ägaren har att sörja för byggnaden. Där så erfordras kan enligt 2 § även föreskrivas, att byggnaden kringliggande område skall hållas i sådant skick att byggnadens utseende och karaktär icke förvanskas. Skyddsföreskrifter skall i görligaste mån utformas i samförstånd med ägaren och hänsyn skall därvid tagas till dennes skäliga önskemål.

Enligt 3 § krävs riksantikvariens tillstånd för ändring av byggnadsminne i strid mot meddelade skyddsföreskrifter.

Försummar ägaren sin vårdnadsplikt, kan (enligt 4 §) länsstyrelsen på framställning av riksantikvarien ålägga ägaren att inom viss skälig tid vidtaga erforderliga åtgärder, såvida dessa icke är oskäligt betungande. Om föreläggandet ej efterkommes, kan länsstyrelsen låta utföra åtgärderna på ägarens bekostnad.

Ägare av byggnad eller område med skyddsföreskrifter är enligt 5 § berättigad till ersättning av kronan, om föreskrifterna medför sådan inskränkning i rätten att nyttja egendomen, att ägaren endast kan förfoga över densamma på sätt, som står i uppenbart missförhållande till egendomens tidigare värde.

I den form lagen nu har skulle den sålunda efter erforderlig vidgning av dess tillämpningsområde i formellt hänseende kunna meddela skydd åt *dels* kulturhistoriskt synnerligen märkliga kyrkobyggnader samt övriga byggnader och murar, portaler och andra liknande fasta anordningar på kyrkotomt och begravningsplats, *dels* sådan kyrkotomt eller begravningsplats som ansluter till det egentliga byggnadsminnet. Med den uppställda regeln om rätt till ersättning torde det stå klart att sådant krav vad gäller nu nämnda byggnader och områden endast i sällsynta undantagsfall kan komma att resas.

Enligt ämbetets mening förutsätter de i lagen uppställda kriterierna inte en sådan restriktivitet vid lagens tillämpning att vissa kyrkliga byggnader med avsevärt kulturhistoriskt värde ej skulle kunna ställas under dess hägn. Emellertid vill ämbetet betona att ett konstnärlighetskriterium liknande det som finns i 1920 års kungörelse bör införas i lagen.

Jämförelse mellan alternativen i A-läget

För alternativ 1 talar främst förhållanden som beror av den speciella karaktär som kyrkobyggnaderna äger. Genom kontinuerliga förändringar av byggnadsstomme, arkitektoniska detaljer, inredning och utrustning har flertalet kyrkor ett så sammansatt värde i kulturhistoriskt och konstnärligt hänseende, att en klassificering av dem såsom antingen minnesmärken eller icke-minnesmärken ter sig svårgenomförbar. Skulle man genom att sätta ett relativt högt tröskelvärde kunna välja ut en till omfånget någorlunda begränsad elitgrupp såsom särskilda skydds-

objekt, torde ärenden rörande ett flertal icke-skyddsobjekt ändå komma att innefatta kulturminnesvårdande spörsmål av vikt. Om man å andra sidan hävdar att den största delen av landets ca 3 000 kyrkor helt eller delvis är av sådant kulturhistoriskt värde, att de bör anses uppfylla de kvalitetskriterier som anges i specialbestämmelserna rörande byggnadsminnesmärken i 1920 års kungörelse eller i lagen om byggnadsminnen, följer därav omfattande inventerings-, klassificerings- och registreringsarbeten. De speciella problem och betydande resursbehov som följer av en klassificering av kyrkobyggnader efter kulturhistoriskt värde uppkommer sålunda ej vid val av alternativ 1. Mot alternativet talar att konstruktionen kan leda till visst dubbelarbete och sålunda onödig resursförbrukning. Mot alternativ 1 synes också kunna tala att centralstyrelsen naturligen kan komma att hävda kyrkliga intressen som i vissa fall strider mot de kulturminnesvårdande synpunkterna, varav skulle kunna följa att ärenden rörande kyrkobyggnader i avsevärd omfattning kom att hänskjutas till Kungl. Maj:t för avgörande. Mot alternativ 1 talar vidare principen att samtliga landets byggnadsverk med ett visst kulturhistoriskt tröskelvärde helst bör ges samma författningsmässiga definition och skydd oberoende av ägare eller funktion.

Utöver vad som ovan har sagts i samband med alternativ 1 gäller om alternativ 2, att den registrering av vissa kyrkliga byggnader, som alternativet förutsätter, kommer att fordra ansenlig tid att genomföra. Det är därför nödvändigt att vid ett val av alternativ 2 meddela övergångsbestämmelser, förslagsvis innebärande anmälningsplikt till riksantikvarieämbetet innan sådan åtgärd vidtages på ej såsom skyddsobjekt registrerad befintlig kyrka, kyrkotomt eller byggnad eller anordning på kyrkotomt, för vilken riksantikvariens tillstånd nu erfordras. Det skulle då ankomma på ämbetet att efterhand bedöma huruvida och i vilken utsträckning byggnad eller anordning eller område bör registreras såsom skyddsobjekt. Ett genomförande av detta förutsätter dock en förstärkning av ämbetets resurser och en tillräckligt lång övergångsperiod.

B-, C- och D-lägena

I fall av ett fritt läge (B, C, D) bör naturligen den särskilda statliga uppsikten över kyrkobyggandet med vad därtill hör enligt 1920 års kungörelse upphöra och ersättas med den rättsliga reglering som gäller för byggnads- och fastighetsfrågor i allmänhet. För att tillgodose de kulturminnesvårdande intressena bör befintliga kyrkor, omgivande områden och andra kyrkliga byggnader åtnjuta skydd enligt lagen om byggnadsminnen samt en ny lag, ersättande 1942 års kungörelse angående vården av vissa kyrkliga inventarier, stiftas om kulturhistoriskt värdefull kyrklig inredning och utrustning.

I ett särskilt yttrande anför *ledamoten av domkapitlet i Visby, landsantikvarien Svahnström.*

Vad beträffar den sektor inom kyrkan, som jag i egenskap av kulturminnesvårdare har att särskilt beakta, uppställer sig vid den av mig förordade övergången till en fri kyrka problem, som måste göras till föremål för fortsatt utredning.

När det gäller kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader föreligger i princip inget hinder för att de tillförsäkras skydd genom föreskrifter utfärdade med stöd av 1960 års lag om byggnadsminnen. Därför krävs endast en mindre ändring i nämnda lags första paragraf.

— — — — — — — — — — — — —

Urvalet av de kyrkor, som skall bli byggnadsminnen, är ett grannlaga och tidskrävande företag. Nu gällande bestämmelser rörande kyrkobyggnader, meddelade i KK den 26 nov. 1920, måste därför förbli i kraft intill dess det slutliga urvalet av kyrkliga byggnadsminnen verkställts. Bl. a. med hänsyn härtill är det nödvändigt att kyrkan tills vidare får behålla sin beskattningsrätt.

Betydligt svårare problem möter ifråga om kyrkornas kulturhistoriskt och konstnärligt värdefulla inventarier. Dessa åtnjuter för närvarande skydd med stöd av KK den 11 dec. 1942. Det finns emellertid inga bestämmelser, som tillförsäkrar sådana inventarier i enskild ägo ett motsvarande skydd och det är inte troligt, att nämnda författning annat än interimistiskt kan få tillämpas på en fri kyrkas egendom. För att de kyrkliga inventarierna skall kunna skyddas erfordras sålunda dels en ny lag utformad efter mönster av byggnadsminneslagen, som ju tillkommit för att bereda skydd åt byggnader i enskild ägo, dels en inventering och ett urval av de inventarier, som har ett synnerligen stort allmänt värde. Även på detta område torde ökad ekonomisk hjälp från staten komma att visa sig erforderlig.

14.1.3 Ekonomiska bidrag från stat och/eller kommun

De ekonomiska problem som framför allt i de fria lägena uppstår beträffande vården av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader behandlas av riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna i Kronobergs, Gotlands, Kristianstads, Älvsborgs och Jämtlands län, domkapitlen i Linköping, Skara, Västerås, Lund och Visby, stiftsnämnden i Lund, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Centerns kvinnoförbund, Sveriges kristna socialdemokraters förbund, Högerns ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Kristna studentrörelsen i Sverige och Förbundet för kristen enhet. Flertalet av instanserna anser att stat eller kommun bör bidra ekonomiskt till detta underhåll.

Riksantikvarieämbetet har i sitt — i avsnitt 14.1.2 återgivna — yttrande talat om skyddsbestämmelser, avsedda att förhindra en ur kulturminnesvårdande synpunkt olämplig behandling av kyrkliga byggnader m. m. För att tillgodose intresset av att minnesmärken bevaras samt vårdas och underhålles på lämpligt sätt måste emellertid det primära förhållandet råda, att erforderliga ekonomiska resurser står till buds. I de fria lägena, då kyrkans nuvarande inkomstkällor till stor del har bortfallit, kan, såsom utredningen framhållit (delbet. X, s. 222), föreligga fara för att kyrkan inte förmår att på ett tillfredsställande sätt sörja för vården av vissa särskilt kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader. Det får inte heller bortses från att flertalet äldre kyrkor med hänsyn till storlek, byggnadssätt, försörjning m. m. utgör ur såväl funktionssynpunkt som ekonomisk synpunkt irrationella lösningar av de kyrkliga lokalproblemen. Ämbetet vill sålunda uttrycka farhågor för att den ambitionsnivå vad gäller bibehållande av befintliga kyrkor, som från kulturminnesvårdens synpunkter ter sig väsentlig, inte kommer att vara ekonomiskt försvarbar, sett ur en fri kyrkas synvinkel. Det kan inte heller anses skäligt att ålägga en kyrka, vars nuvarande inkomstkällor till stor del har bortfallit, underhåll av befintliga byggnader, vilkas bibehållande innebär uppenbara funktionella och ekonomiska nackdelar.

I den mån det kan hävdas att bevarande av en sådan kyrkobyggnad utgör ett samhällsintresse, kan såsom generell princip gälla, att ekonomiska bidrag bör utgå från samhällsorgan som kommun, landsting och stat. Ämbetet finner det angeläget att hithörande ekonomiska spörsmål ingående penetreras vid det fortsatta utredningsarbetet.

Länsstyrelsen i Kronobergs län vill betona

vikten av att kyrkan ej betungas av ekonomiskt ansvar för kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader m. m. De kostnader, som direkt är förbundna med bevarandet av dessa minnesmärken, bör enligt länsstyrelsens uppfattning bestridas av allmänna medel.

Det torde vara realistiskt, skriver *länsstyrelsen i Gotlands län* (se också avsnitten 3.1.2.2 och 3.1.3.1),

att räkna med att i trakter med små, ekonomiskt svaga församlingar många församlingskyrkor icke kommer att kontinuerligt användas och att församlingarna icke kommer att ha tillräckliga inkomster för att kunna bestrida kostnaderna för underhållet av alla kyrkorna. Landsbygdsförsamlingarna i detta län kan lätt råka i denna situation. Sådana uppoffringar som församlingarna hittills underkastat sig för kyrkornas iståndsättande och underhåll kan visa sig helt otillräckliga i ett ändrat läge. De äldre kyrkorna i detta län torde utan undantag få anses som kulturminnesmärken, de flesta av mycket stort värde. Då det måste anses vara ett riksintresse att äldre tiders kulturminnesmärken både här och i landet i övrigt vidmakthålles i värdigt skick måste staten vara beredd att i avsevärd omfattning bidraga ekonomiskt. Utredningen har å sidan 201 gjort ett uttalande i frågan. Länsstyrelsen anser sig böra understryka vikten av att staten verkligen påtar sig denna uppgift i full utsträckning. Den kyrkliga utdebiteringen på ön — högst 3 kronor/skattekrona och lägst 0: 70 kronor/skattekrona samt i medeltal 1: 21 kronor/skattekrona — ger vid handen att en mer omfattande nedgång av avgiftsunderlaget på många håll snart kan göra det omöjligt för församlingarna att i större utsträckning hjälpa till med underhållet av kyrkobeståndet. Svårigheterna för medlemmarna i de mest skattetyngda församlingarna att bära de ekonomiska bördorna ökas dessutom avsevärt om de nuvarande skatteutjämningsbidragen faller bort.

Länsstyrelsen i Kristianstads län anför.

I en fri kyrka blir det den från staten skilda kyrkoförsamlingen som får bära hela ansvaret för underhåll av kyrkobyggnaderna. Man kan befara att det för en fri kyrka skulle uppstå svårigheter att anskaffa tillräckliga medel för kyrkobyggnadernas underhåll. Erfarenheter från Frankrike talar i denna riktning.

Våra kyrkobyggnader är givetvis byggda och avsedda främst för centralt kyrkliga ändamål. Men deras användning har icke stannat därvid. Kyrkobyggnaderna och området däromkring har ofta genom århundraden varit platsen där man träffats, där man utbytt nyheter och synpunkter, där man i offentliga och enskilda sammanhang har träffats. Även i dagens förändrade samhällsförhållanden utnyttjas kyrkobyggnaderna då och då för ändamål, som inte är direkt religiösa. Kyrkorna används stundom för konserter, för sjuksköterskeinvigningar, för skolavslutningar och andra liknande ändamål. Kyrkan är, åtminstone på landsbygden, nästan i regel socknens främsta kulturbyggnad. Ofta är själva kyrkobyggnaden märklig i och för sig, andra gånger rymmer den inventarier, målningar eller dylikt av stort kulturellt intresse.

Under det fortsatta utredningsarbetet är det angeläget att en grundlig diskussion sker av frågan om vården av de vitala kulturella värden, som många av våra kyrkobyggnader representerar. En tanke är att alla befintliga kyrkor skulle förklaras såsom kulturminnesmärke. I vart fall måste sådant skydd ges åt ett betydligt ökat antal kyrkor. Man får då också förutsätta att staten ställer betydande medel till förfogande för vård och skötsel av de ur kulturell synpunkt viktigaste kyrkorna.

Erfarenheten torde emellertid ge vid handen att de statliga medel, som på detta sätt kan ställas till förfogande, inte kommer att vara tillräckliga. Därför bör undersökas, huruvida möjlighet icke bör beredas den borgerliga kommunen att i större eller mindre utsträckning åtaga sig ansvaret för kyrkobyggnaders underhåll.

Vid de ytterligare undersökningar av ekonomiska förhållanden, som enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* behövs, bör man, anser länsstyrelsen, särskilt lägga vikt vid de stora kostnader som kyrkan åsamkas genom sin kulturvårdande verksamhet,

vartill kan hänföras underhåll av bl. a. kyrkor (se avsnitt 3.1.3.1). *Länsstyrelsen i Jämtlands län* anser att det bör ligga i sakens natur att staten påtager sig det ekonomiska ansvaret för underhåll av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader.

Domkapitlet i Linköping uttalar — som framgått av avsnitt 3.1.1.1 — bl. a.

Skulle kyrkans ekonomi försämras, torde en av kyrkans första — om än smärtsamma uppgifter — bli att överlämna en rad kyrkor till det allmänna för att ej hennes ekonomi från första stund skulle komma att undergrävas. Kyrkans resurser måste i stället användas på ett i andlig mening livsbefrämjande och livsuppehållande arbete bland människorna. I dag underhålles och förnyas flertalet kulturminnesmärken i vårt land, d. v. s. bl. a. kyrkobyggnaderna, av de enskilda församlingarna utan bidrag från det allmännas sida. Undantaget utgör sex domkyrkor — de från medeltiden — där kostnaderna för underhållet av kyrkans yttre »monumentalitet» delas mellan staten och resp. församling. Kyrkans främsta uppgift är dock icke underhåll av kulturminnesmärken, varför en försämrad ekonomi främst kommer att gå ut över kyrkobyggnaderna.

Domkapitlet i Skara anför.

I vart och ett av de fria lägena uppkommer en helt ny situation i vad som gäller vården av kyrkliga kulturminnesmärken, i första hand kyrkobyggnader av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde. Det är uppenbart, att en gentemot staten fri kyrka vid disponerandet av sina ekonomiska resurser måste i så hög grad prioritera de rent andliga uppgifterna, att någon avsevärd ekonomisk insats från kyrkans sida på detta område icke kan förväntas. Eftersom landets bestånd av kyrkor måste anses representera mycket värdefulla kulturhistoriska tillgångar, torde kunna förväntas att statsmakten på den ifrågavarande sektorn väsentligt utökar sina insatser.

Som framgått av avsnitt 1.1.2 konstaterar *domkapitlet i Västerås* att kyrkan har flera funktioner och arbetsuppgifter, som mycket väl sammanfaller med statliga eller kommunala intentioner och som enligt domkapitlet motiverar samhällets intressen för kyrkans angelägenheter. Domkapitlet syftar på bl. a. vården av kyrkobyggnaderna. — I samband med att domkapitlet diskuterar frågan om skattskyldighet för juridiska personer (se avsnitt 3.1.2.1.2), föreslår man utredning om dessa

skall påtaga sig visst ekonomiskt ansvar för den kyrkliga sektorn i samhället, exempelvis vad beträffar den verksamhet kyrkan bedriver såväl för underhåll av sina kulturbyggnader som på olika andra kulturområden.

Domkapitlet i Lund skriver.

När det gäller mera märkliga kyrkobyggnader av stort konstnärligt eller kulturellt värde, kan man påräkna, att staten tillskjuter medel för det antikvariska underhållet av en kyrkobyggnad. Åtskilliga kyrkobyggnader är emellertid inte av sådan karaktär att det kan anses utgöra ett nationellt intresse att de bevaras. Samtidigt kan de dock ofta vara det kanske enda mera betydande byggnadsverket på orten och således ha stort lokalt värde. I enstaka undantagsfall skulle man då möjligen kunna lösa frågan så som skett med klosterkyrkan i Ystad, vilken övertagits och därefter restaurerats av den borgerliga kommunen men blivit på nytt invigd och nu kan upplåtas bl. a. för kyrkliga ändamål. Överenskommelse härom blir emellertid beroende av de villkor den borgerliga kommunen kan vilja ställa, varför den frihet för kyrkan som C-läget avsåg i sådant fall blir tämligen illusorisk. Att omändra övertaliga kyrkor för profant bruk

framstår som stötande för vårt folks religiösa känsla och torde i allmänhet vålla stora praktiska svårigheter.

Domkapitlet i Visby känner — som framgått av avsnitt 3.1.3.1 — sig tvingat till

skepsis i vad avser stiftets möjligheter att inom ramen för en kyrka, organiserad enligt alternativen C eller D, på längre sikt hålla Ordets förkunnelse vid makt och de av så många beundrade kyrkorna i försvarligt skick, kyrkor, som domkapitlet även i framtiden i största omfattning vill se icke som döda museikyrkor, vilkas tak i bästa fall nödtorftigt underhålles, utan såsom av den gudstjänstfirande församlingen nyttjade och därför levande kyrkor. Domkapitlet hyser starka tvivel angående möjligheten för de enligt C- eller D-alternativen uppbyggda troligen i ett trängt ekonomiskt läge försatta »fastlandsstiften» att ekonomiskt bispringa det i sådant fall nödställda Gotlandsstiftet samt framhåller samtidigt det värdefulla och nödvändiga ekonomiska stöd till stiftet, som enligt nuvarande ordning utgår ur statskassan.

Domkapitelsledamoten, *landsantikvarien Svahnström,* betonar i ett särskilt yttrande att det kan befaras

att kyrkans möjligheter att själv svara för dessa byggnaders ofta mycket kostsamma underhåll blir begränsade. Staten måste därför ikläda sig ett betydligt större ekonomiskt ansvar för de kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnadernas underhåll än som hittills varit fallet.

Som också framgått av avsnitt 3.1.3.1 befarar *stiftsnämnden i Lund* att statsbidrag till nedlagda församlingskyrkors underhåll endast kan påräknas i fall av mera betydande kulturhistoriskt värde.

Centerns kvinnoförbund

finner det självklart att staten genom frikostiga anslag skall bidra till underhållet av de kulturellt värdefulla kyrkobyggnaderna. Många av dessa ingår som en betydelsefull del i vårt svenska kulturarv.

Sveriges kristna socialdemokraters förbund

ser det som naturligt att staten ger ett utvidgat stöd till de kulturminnesvårdande uppgifter som kyrkan har.

Högerns ungdomsförbund anser att staten skall bidra ekonomiskt till underhåll av historiskt och kulturellt värdefulla kyrkliga byggnader (se avsnitt 14.1.1). Enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* kan bidrag för vård av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader utgå på samma sätt som gäller för andra kulturhistoriska byggnader.

Kristna studentrörelsen i Sverige ansluter sig inte i första hand till tanken på allmänna bidrag för detta ändamål.

Om Svenska kyrkan ges andra möjligheter att ekonomiskt bära upp en landet täckande organisation, kunde avkastningen av en moderniserad egendomsförvaltning i första hand gå till underhållet av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader.

Förbundet för kristen enhet skriver.

Statliga och kommunala bidrag bör också kunna utgå till restaureringar och underhåll av kulturhistoriskt betydelsefulla kyrkobyggnader och andra antikvariska monument i kyrkans ägo. Kyrkoförsamlingarna bör därvid icke finna någon svårighet att tillmötesgå önskemål att vid behov generöst och utan annan hyra än vad som gäller direkta driftskostnader upplåta kyrkorum-

men för andra samfund, vilkas kult icke skulle verka störande på lokalernas normala funktion.

14.2 *Kyrkobyggnaders karaktär av samlingslokaler och möjligheter att erhålla bidrag från stat och/eller kommun*

Till de tänkbara ekonomiska förmånerna för en fri kyrka (se avsnitt 3.1.3.2) hör möjligheten att erhålla bidrag till kyrkobyggnader med hänsyn till deras karaktär av samlingslokaler. Tanken har förts fram av länsstyrelsen i Västmanlands län och domkapitlet i Lund.

Enligt *länsstyrelsen i Västmanlands län* bör nya gudstjänstlokaler kunna få stöd i samma ordning som nu gäller för samlingslokaler i övrigt.

När det gäller tillgången till församlings- och ungdomslokaler m. m., skriver *domkapitlet i Lund*,

kan man givetvis tänka sig att statsbidrag i någon form fick utgå för att stödja och vidmakthålla verksamheten i någorlunda oförminskad omfattning. Även om de tidigare berörda principiella betänkligheterna mot statsbidrag till kyrklig verksamhet gör sig mindre gällande i fråga om nu antydda önskemål, innebär det dock för kyrkan en källa till osäkerhet att basera en viktig del av sin budget på statsbidrag, som ju i ett trängt statsfinansiellt läge kan komma att hastigt reduceras.

14.3 *Kyrkomusik*

Domkapitlet i Lund och Kyrkomusikernas riksförbund har diskuterat kyrkomusikens beroende av svenska kyrkans ekonomiska och organisatoriska ställning.

Till de områden där kyrkan utför en uppgift av allmänt kulturell art hör enligt *domkapitlet i Lund* den kyrkomusikaliska verksamheten.

Med den spridning denna nu har, skulle det för vårt land innebära en kraftig musikalisk utarmning, om den av ekonomiska eller organisatoriska skäl utsattes för en mera omfattande nedskärning.

Kyrkomusikernas riksförbund vill

erinra om vad den nuvarande relationen mellan kyrka och stat betytt för kyrkomusiken i Sverige liksom för svenskt musikliv i allmänhet. Vid musikhögskolan och andra utbildningsanstalter musikaliskt och pedagogiskt utbildade fackmän har anställts inom kyrkan och där bedrivit en musikutövning på hög konstnärlig nivå. Detta har haft stor betydelse även för musikverksamheten inom samhället i stort, där kyrkomusikerkåren fortfarande måste räknas som en viktig kulturfaktor. De årsredogörelser, som kyrkomusikerna årligen avlämnar till domkapitlens musiksakkunnige ger uttömmande information härom.

I ett C- eller D-läge föreligger risker för att den nuvarande höga musikaliska nivån avsevärt kommer att sänkas, enär tillräckliga ekonomiska resurser befaras ej kunna ställas till förfogande. Även om under tidigare år tiotusentals korister medverkat i de kyrkliga körerna utan ekonomiskt vederlag, har på senare tid förmärkts behov av mera aktivt stöd från de anslagsbeviljande organens sida, om nuvarande gynnsamma läge, kvantitativt och kvalitativt, ska kunna behållas och ytterligare förbättras. Redan ett uppehållande av nuvarande kyrkomusikaliska kvaliteter i de stora stadsförsamlingarna kräver ett avsevärt ekonomiskt stöd. Svensk kyrkomusik hävdar sig väl även internationellt sett och det borde vara

i allas intresse att detta förhållande fortsätter.

KMR vill betona vikten av att kyrkomusikerutbildningen kräver ett ekonomiskt ansvarstagande av statsmakterna och att vid en eventuell skilsmässa mellan stat och kyrka förutsättningar skapas att detta ekonomiska stöd icke upphör eller försvagas.

KMR hävdar således, att statskyrkosystemet ur kyrkomusikalisk synpunkt ej medför negativa följder. Den enormt stegrade kyrkomusikaliska aktiviteten under de sista femtio åren, varvid bl. a. 1950 års kyrkomusikerstadga haft en stor betydelse, vittnar om att kyrkomusikernas initiativkraft och förmåga till djärv och omfattande konstnärlig satsning på skilda områden icke har hämmats av den nuvarande kyrka-stat-relationen. Detta har även möjliggjort försöksverksamhet inom koral- och mässmusiken, vilken verkat stimulerande på verksamheten.

14.4 *Folkomröstning m. m.*

Möjligheten att genomföra en folkomröstning före det slutliga ställningstagandet i kyrka-statfrågan diskuteras av åtta remissinstanser.

Ett *klart ställningstagande för* ett utnyttjande av folkomröstningsinstitutet gör länsstyrelsen i Kalmar län och Frälsningsarmén.

Länsstyrelsen i Kalmar län

anser att frågan är så betydelsefull att densamma — sedan sistnämnda utredning fullföljts och remissbehandlats — bör bli föremål för en folkomröstning.

Skulle den parlamentariska utredningen, skriver *Frälsningsarmén,* komma fram till att ett avbrytande av det historiska sambandet mellan stat och kyrka i Sverige skulle äga rum, bör en sådan åtgärd under inga omständigheter ske utan att rådgivande folkomröstning dessförinnan genomförts. Premisserna bör dock i så fall på förhand klargöras genom en enkel populärframställning av innebörden i de olika alternativen.

Som *förord för* en folkomröstning kan man *tolka* uttalanden från länsstyrelserna i Östergötlands, Hallands och Västmanlands län samt domkapitlen i Västerås och Växjö.

Då huvudfrågan är av sådan vikt finnes, säger *länsstyrelsen i Östergötlands län,*

skäl för övervägande om icke en rådgivande folkomröstning i denna fråga bör äga rum, en tanke som framförts i den allmänna debatten.

Länsstyrelsen i Hallands län anför.

Spörsmålet om skilsmässa mellan kyrka och stat torde för flertalet medborgare få anses vara av så väsentlig betydelse att det kan ifrågasättas om icke frågan lämpligen borde bli föremål för allmän folkomröstning. En sådan skulle också kunna anses påkallad med hänsyn till att skiftande meningar i ämnet kan finnas företrädda inom ett och samma politiska parti.

Länsstyrelsen i Västmanlands län

vill gärna ansluta sig till den i den offentliga debatten framkastade tanken på en rådgivande folkomröstning i frågan om och när ett par alternativ utformats på sådant sätt att ett meningsfullt val dem emellan kan göras.

I en av de detaljgranskningar som *domkapitlet i Växjö* hänvisar till hävdas, att man kan tyda den låga utträdesprocenten som en opinion för en statskyrka. Men man anser att

den enda möjligheten att säkert få veta hur opinionen ser ut vore att använda sig av folkomröstningsinstitutet. Det tycks i denna fråga vara förhållandevis lätt att formulera klara och entydiga alternativ.

Utan att använda ordet folkomröstning för *domkapitlet i Västerås* fram liknande synpunkter.

För att få en tydligare bild av den allmänna folkopinionen, torde det vara värdefullt, att en opinionsundersökning genomföres.

Den enda instans som *klart tar ställning mot* tanken på folkomröstning är *Förbundet för kristen enhet.*

På grund av stat-kyrka-frågans komplicerade natur torde det icke vara möjligt att göra den till föremål för en folkomröstning. Frågan bör avgöras genom rent politiska beslut i vanlig parlamentarisk ordning.

Ett speciellt förslag framförs av *domkapitlet i Lund,* som anser att en undersökning av opinionen bland kyrkomedlemmarna i stort eller bland förtroendemännen i församlingarnas ansvariga organ skulle ge viss vägledning för ställningstagandet i kyrka-statfrågan.

KUNGL. BIBL.
- 4 MRS 1970
STOCKHOLM